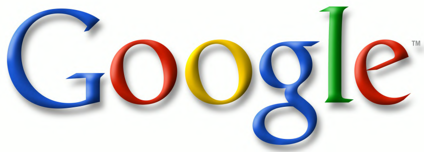

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

Hazel D. Hansen

Athens, August, 1939.

Gift of

Hazel Hansen

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

Georgiadis, Nikolaos

ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ

ΙΑΤΡΟΥ

ΘΕΤΤΑΛΟΜΑΓΝΗΤΟΣ

«Καὶ μείζον' ὅστις ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρας
φίλον νομίζει, τοῦτον οὐδαμοῦ λέγω.»
Σοφ. Ἀντιγ.

ΕΚΔΟΤΗΣ
ΚΩΝΣΤ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ

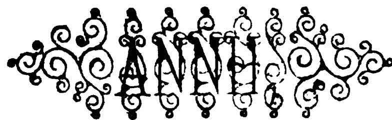

ΕΝ ΒΩΛΩι
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Ι. Ν. ΔΟΜΕΣΤΙΧΟΥ
1894

Γ.

DF901
T7G42

ΤΗι ΦΙΛΤΑΤΗι ΜΟΙ ΣΥΖΥΓΩι

ΕΙΣ ΑΝΑΜΝΗΣΙΝ ΤΗΣ ΕΝ ΛΑΡΙΣΣΗι ΔΙΑΜΟΝΗΣ

(1875–1877)

ΠΡΟΛΟΓΟΣ
ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Ἡ εὐμενὴς ὑποδοχή, ἧς ἔτυχεν ἡ παροῦσα συγγραφή, ἐκδοθεῖσα τὸ πρῶτον τὸ 1880, μὲ παρεκίνησε νὰ ἐπιτρέψω εἰς τοὺς ἐκδότας κ. κ. Κ. Παρασκευόπουλον καὶ Ι. Ν. Δομέστιχον, ἵνα προβῶσιν εἰς τὴν ἀνατύπωσιν τοῦ ἐντελῶς ἐξαντληθέντος καὶ πολλαχόθεν ζητουμένου βιβλίου. Ἡ εὐμένεια αὕτη τοῦ δημοσίου ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἡμεδαπῇ καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος πολλαχῶς· ἐντὸς ὀλίγου τὸ ἔργον μετεφράσθη εἰς δύο ξένας γλώσσας τὴν Γαλλικὴν καὶ τὴν Ἀγγλικήν· ἐπαινετικὰ ἄρθρα ἐγράφησαν ὑπὲρ αὐτοῦ ἔν τε τῷ καθ' ἡμᾶς τύπῳ καὶ ἐν τῇ Βερολιναίᾳ **Deutsche Rundschau**, ὁ δὲ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἐξελέγη ἀντεπιστέλλων μέλος τοῦ ἐν Βερολίνῳ γερμανικοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἰνστιτούτου «διὰ τὴν ἐξαίρετον αὐτοῦ ἐργασίαν ἐπὶ τῆς τοπογραφίας τῆς Θεσσαλίας» καὶ ἡ συγγραφὴ ἐπῃνέθη ἐν τῷ γεωγραφικῷ συνεδρίῳ τῆς Βενετίας τὸ 1883· ἐντὸς δὲ ὀλιγίστου χρόνου ἀνηρπάγησαν τὰ ἐκτυπωθέντα 1000 ἀντίτυπα, ἐξ ὧν 400 σταλέντα ὑπὸ βιβλιοπωλῶν ἐπωλήθησαν ἐν Γερμανίᾳ.

Ἡ παροῦσα δευτέρα ἔκδοσις οὐσιωδῶς δὲν διαφέρει τῆς πρώτης κατὰ πολύ, διότι οὐδεμία τοπογραφικὴ ἐργασία ἐγένετο ἐν τῷ μεταξὺ ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἐπ' ἐσχάτων δὲ μόνον αὐστριακοὶ ἐπιστήμονες ἦλθον ἐνταῦθα πρὸς ἐξέτασιν τῆς χώρας ὑπὸ ἔποψιν γεωλογικήν, πλὴν δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐπωφεληθῶ τῶν πορισμάτων τῆς μελέτης αὐτῶν, μήπω ἐκτυπωθείσης. Παραλλάσσει δὲ ἡ παροῦσα ἔκδοσις ἀπὸ τῆς πρώτης, καθότι καὶ εἰκόνες προσετέθησαν εἰς τὸ κείμενον πρὸς ζωηροτέραν παράστασιν διαφόρων πόλεων καὶ τοπίων καὶ τοπογραφικὸς χάρτης προσηρτήθη, τὸ δὲ κείμενον μετεβλήθη ἔν τισι συνεπείᾳ τῆς εὑρέσεως ἐπιγραφῶν, αἵτινες μεταβάλλουσι τὴν τοποθεσίαν πόλεών τινων· ἀλλὰ καὶ ἡ νεωτέρα διοικητικὴ διαίρεσις ἡ γενομένη μετὰ τὴν προσάρτησιν, κατέστησεν ἀναγκαίαν τὴν μεταβολὴν τοῦ κειμένου ἐν τοῖς οἰκείοις κεφαλαίοις.

Ἐν τῷ μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν διαρρεύσαντι χρόνῳ ἐπῆλθεν εὐτυχὲς σημαντικὸν γεγονός, ὅπερ προώρισται νὰ μεταβάλλῃ ἐντελῶς τὰ τῆς Θεσσαλίας: ἡ προσάρτησις δηλ. αὐτῆς εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, πλ·

μικροῦ τμήματος, ἤτοι τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσῶνος μενούσης ἔτι ἀλυτρώτου. Ἤδη ἐφάνησαν οὐκ ὀλίγα εὐνοϊκὰ ἀποτελέσματα τοῦ αἰσίου τούτου συμβάντος, καθόσον καὶ διπλῆ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ ἐστρώθη καὶ λειτουργεῖ τακτικῶς ἀπὸ τοῦ 1884 καὶ καλαὶ δημόσιοι ὁδοὶ κατεσκευάσθησαν, οἷαι ἀπὸ Λαρίσης εἰς Ἀγυιάν, εἰς Τύρναβον καὶ εἰς Τρίκκαλα, καὶ καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι δοῦσαι μεγαλειτέραν ὤθησιν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἐπιμιξίαν τῶν κατοίκων. Ἡ δὲ τῷ 1883 γενομένη ἐγκατάστασις τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν συνετέλεσε μεγάλως εἰς τὸν καλλωπισμὸν τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἐξ ὧν ἡ Λάρισσα, τὰ Τρίκκαλα καὶ ὁ Βῶλος, εὐμοιρήσασαι καλῆς ῥυμοτομίας καὶ εὐπρεπῶν οἰκοδομῶν καταλέγονται ἤδη μεταξὺ τῶν καλλιτέρων δευτερευουσῶν πόλεων τοῦ Βασιλείου. Πλὴν ἡ προσάρτησις ἔσχε καὶ τὴν δυσμενῆ ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς χώρας, καθόσον τὸ πλεῖστον μέρος τῶν Τούρκων κατοίκων ἴσως τὰ $^{9}|_{10}$ ἀπελθόντα πρὸς μετανάστευσιν εἰς τουρκικὰς χώρας εὐθὺς κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ τὴν ἕνωσιν μῆνας, ἐστέρησαν μὲν τὴν γεωργίαν πολλῶν καὶ δεξιῶν ἐργατικῶν βραχιόνων, συνετέλεσαν δὲ οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ κυκλοφοροῦντος χρήματος, καθόσον οἱ μετανάσται συναπεκόμισαν ὑπὲρ τὰ εἴκοσι ἑκατομμύρια εἰς χρυσόν. Ἀδύνατον ἦτο τὸ τοιοῦτο σοβαρὸν οἰκονομικὸν γεγονὸς νὰ μὴ ἐπηρεάσῃ δεινῶς καὶ προκαλέσῃ ὀξεῖαν κρίσιν ἐπιδεινωθεῖσαν καὶ ἐκ σειρᾶς ἀτυχῶν εἰσοδειῶν τῶν κυριωτέρων γεωργικῶν προϊόντων. Τ' ἀποτελέσματα ταύτης θὰ ἦσαν δεινότερα καὶ θὰ ἐπήρχετο δυσθεράπευτος κατάστασις, ἂν μὴ ἐκ τῶν πρώτων χρόνων τῆς προσαρτήσεως ἱδρύετο ἐν τῷ τόπῳ πιστωτικὸν κατάστημα, ἡ Προνομιοῦχος Τράπεζα Ἠπειροθεσσαλίας, ἥτις διὰ τοῦ χρήματος, ὅπερ εἰσήγαγεν ἔξωθεν ἀντικατέστησεν μερίδιόν τι τοῦ ἀπὸ τῶν ἀποδημησάντων ὀθωμανῶν ἀφαιρεθέντος καὶ διηύκόλυνε μεγάλως τὴν μεταβίβασιν ἱκανοῦ μέρους τῆς κτηματικῆς περιουσίας εἰς Χριστιανοὺς κυρίους. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ ἀποδημήσας τουρκικὸς πληθυσμὸς ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς νοτιοτέρας Ἑλλάδος καὶ τινων ἐκ τῆς δούλης ἐγκατασταθέντων ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀλλ' ἡ ἀντικατάστασις αὕτη ὑπῆρξε λίαν ἐλλειπής, καθόσον ἀφορᾷ ἰδίως τὸν γεωργικὸν πληθυσμόν, διότι ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸ Καζακλὰρ καί τινα χωρία παρὰ τὸν Ὄλυμπον, ἀριθμοῦντα τὸν αὐτὸν πληθυσμὸν ὡς καὶ πρότερον, πάντα τ' ἄλλα ὑπὸ τῶν τούρκων κατοικούμενα χωρία, ἰδίως δὲ τὰ μεταξὺ Φαρσάλων καὶ Δομοκοῦ, τὰ καλούμενα χωρία τοῦ Ντάγραμένουν σχεδὸν ἔρημα καὶ ἀκαλλιέργητα.

Ἑτέρα δυσμενὴς ἐπιρροὴ τῆς προσαρτήσεως ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τὰ χείρω τροπὴ τοῦ εἰσαγωγικοῦ ἐμπορίου, ὅπερ στερηθὲν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας, εἰς ἃς ἕως τότε ἐπεξετείνετο, συνεστάλη ἐντὸς μικροτέρου χώρου καὶ ἀπώλεσε μέγα μέρος τῆς ζωηρότητος αὐτοῦ. Ἀλλὰ μεθ' ὅλην τὴν ἀναλγησίαν τῶν κατὰ καιροὺς κυβερνήσεων καὶ μεθ' ὅλας τὰς ἀτυχίας τῶν εἰσοδειῶν κατὰ σειρὰν ἐτῶν ἀπὸ τῆς προσαρτήσεως, ἡ Θεσσαλία πόρρω ἀπέχει τοῦ νὰ παρουσιάζῃ εἰκόνα ἐξαντλήσεως καὶ παρακμῆς· τοῦτο δὲ ὀφείλεται, εἰς τὸ λιτὸν τοῦ βίου, εἰς τὰς ἕξεις τῆς οἰκονομίας καὶ ἀποταμιεύσεως καὶ εἰς τὸ φίλεργον τῶν κατοίκων της, δι' ὧν οὗτοι κατώρθωσαν καίπερ ὑποστάντες τοιαύτας δοκιμασίας, νὰ ἐπεκτείνωσι σημαντικῶς τὸ ποσὸν τῶν καλλιεργουμένων γαιῶν, εἰς τρόπον ὥστε ὁ νῦν ῥιπτόμενος εἰς τὴν γῆν σπόρος ὑπερβαίνει κατὰ 150,000 κοιλὰ τὸν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς προσαρτήσεως καὶ τοῦτο κατόπιν τηλικαύτης ἐλαττώσεως τῶν ἐργατικῶν βραχιόνων. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου καὶ νέα εἴδη καλλιεργείας εἰσήχθησαν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι· οὕτω, ἐν τῷ χωρίῳ Λαζαρίνᾳ εἰσήχθη ἀπό τινων ἐτῶν ὑπὸ τοῦ μεγαλοπλούτου ἰδιοκτήτου κ. Χρηστάκη Ζωγράφου ἡ καλλιέργεια τῆς ὀρύζης, ἥτις καθ' ἑκατοντάδας χιλιάδας ὀκάδων παράγεται σήμερον. Ἐν δὲ τῇ θέσει Κιούρκᾳ τοῦ χωρίου Μαυροματίου ἱδρύεται ὑπὸ τοῦ εἰρημένου ὁμογενοῦς μέγα ζαχαροποιεῖον, ὅπερ ἂν εὐοδωθῇ, πρόκειται οὐ μόνον νὰ συντελέσῃ, καθ' ὅσον ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτᾶται, εἰς τὴν διαρρύθμισιν τοῦ νομισματικοῦ ζητήματος, ἀλλά, καὶ νὰ ἐπιδράσῃ σπουδαίως εἰς τὸ γεωργικὸν μέλλον τῆς Θεσσαλίας. Διὰ τοῦτο δὲν δύναμαι ἢ νὰ ἐξάρω ἐνταῦθα τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν ἔχει τὸ διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας τοῦ κ. Χρηστάκη Ζωγράφου ἱδρυόμενον ἔργον καὶ νὰ ἀπονείμω τὸν προσήκοντα ἔπαινον εἰς τὴν πατριωτικωτάτην ταύτην ἐπιχείρησιν νὰ συστήσω δὲ αὐτὴν ὡς γνώμονα πρὸς τὸν ὁποῖον ὀφείλουσι νὰ ῥυθμίζουσι εἰς τὸ μέλλον τὰς εὐεργετικὰς αὐτῶν διαθέσεις οἱ ἔν τε τῇ ἡμεδαπῇ καὶ ἀλλοδαπῇ ἐγκατεστημένοι πλούσιοι ἡμῶν ὁμογενεῖς· ἂν θέλωσιν οἱ κύριοι οὗτοι νὰ κατακτήσωσι καὶ νὰ φέρωσι ἐπαξίως τὸν τίτλον τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτου, ἂν θέλωσι νὰ ἀκούωσι τὸ ὄνομα αὐτῶν προφερόμενον μετ' εὐλογιῶν εἰς πᾶσαν γωνίαν τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, ὀφείλουσι νὰ μιμηθῶσι τὸ παράδειγμα τοῦ κ. Χρηστάκη Ζωγράφου καὶ παύσωσι πλέον νὰ ἀναγείρωσι Ἀκαδημίας καὶ Βιβλιοθήκας καὶ Πολυτεχνεῖα καὶ Σχολεῖα τῶν Εὐελπίδων καὶ εἴ τι τοιοῦτον, διότι ἀρκετὰ τοιαῦτα ἔχομεν ἤδη καὶ ἂς μεταχειρισθῶσι τ'

χρῆμα αὐτῶν εἰς ὑποστήριξιν τῆς βιομηχανίας καὶ γεωργίας ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν, καὶ ἂς ἦνε βέβαιοι, ὅτι θὰ γείνωσι διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας καὶ τῆς ἀγάπης σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

Καὶ δύναται μὲν νὰ θεωρηθῇ ὡς βέβαιον, ὅτι μετὰ παρέλευσιν ἱκανοῦ χρονικοῦ διαστήματος ἡ Θεσσαλία καὶ ἄνευ κυβερνητικῆς ἀρωγῆς, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, θέλει φθάσει εἰς τὸν φυσικὸν αὐτῆς προορισμόν, ὅστις εἶνε νὰ τροφοδοτῇ ὅλην τὴν Ἑλλάδα διὰ τοῦ ἐν αὐτῇ παραγομένου σίτου, πλὴν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο θὰ ἐπέλθῃ ταχύτερον ἂν αἱ κυβερνήσεις τοῦ τόπου ἀποφασίσωσι νὰ στρέψωσι σύντονον εἰς τοῦτο τὴν προσοχήν. Καιρὸς πλέον εἶνε νὰ ἐννοήσωσιν οἱ κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἡ Θεσσαλία δὲν προσηρτήθη εἰς αὐτήν, μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ χορηγῇ ψήφους πρὸς καταρτισμὸν πλειονοψηφίας, ἀλλ' εἶνε ὑπὸ τῆς φύσεως πλασμένη οὕτως, ὥστε νὰ θεραπεύσῃ τὴν Ἑλλάδα τοῦ χρονίου οἰκονομικοῦ νοσήματός της καὶ παράσχῃ αὐτῇ διαρκῆ εὐρωστίαν καὶ ὑγείαν. Ἄνευ τῆς Θεσσαλίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἀρτία ἡ οἰκονομικὴ ὕπαρξις τῆς Ἑλλάδος· χώρα ἐξόχως γεωργική, οἵα ἡ Ἑλλάς, ἀποζῶσα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς εἶνε παραλογισμὸς νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι δύναται νὰ ζήσῃ οἰκονομικῶς ἐφ' ὅσον δὲν ἔχει ἐξ ἑαυτῆς τὸν ἀπαιτούμενον πρὸς συντήρησιν τῶν κατοίκων της σῖτον καὶ πορίζεται τοῦτον ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Δὲν ἀρκεῖ ὅμως τοῦτο μόνον, ἀνάγκη αἱ κυβερνήσεις νὰ μελετήσωσι καὶ τὸ ἄλλο συναφὲς ζήτημα καὶ νὰ προβῶσι μετὰ περισκέψεως καὶ θάρρους εἰς τὴν ἐπίλυσιν αὐτοῦ. Ὅπως ἔχωσι νῦν τὰ τῆς κτηματικῆς περιουσίας ἐν Θεσσαλίᾳ πλέον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ εἰσοδήματος καρποῦνται κύριοι τῶν κτημάτων διαμένοντες ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἑπομένως τὰ ἐκ τούτου χρήματα δὲν κυκλοφοροῦσιν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Τότε μόνον τὸ προϊὸν θὰ μείνῃ ἐντὸς τῆς χώρας καὶ τὸ ἀπὸ τούτου χρῆμα θα αὐξάνῃ τὴν χρηματικὴν κυκλοφορίαν, ὅταν κύριοι τῆς γῆς γίνωσιν οἱ χωρικοὶ οἱ καλλιεργοῦντες αὐτήν. Ἡ ἐπίλυσις τοῦ καλουμένου ἀγροτικοῦ ζητήματος τῆς Θεσσαλίας παρίσταται οὕτω, ὄχι πλέον ὡς μεταρρύθμησις κοινωνιστική, ἀλλ' ὡς ἐπιτακτικὴ οἰκονομικὴ ἀνάγκη, ὄχι μόνον τῆς Θεσσαλίας, ἀλλ' ἀμέσου ἐπιρροῆς ἐφ' ὅλης τῆς Ἑλλάδος.

Ὡς ἐκ τούτου αἱ κυβερνήσεις δὲν ἔχουν καιρὸν νὰ χάσωσι, ἀλλὰ πρέπει γοργῶς νὰ βαδίζωσιν εἰς τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος. Ἡ δὲ μόνη λύσις εἶνε ἐκείνη, δι' ἧς ὁ χωρικὸς θέλει γείνει κύριος τῆς γῆς. Πρὸς στιγμὴν

ἐφάνη, ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ κ. Τρικούπη ἐνόησε τὴν σημασίαν τοῦ ζητήματος ὅτε ἔφερε τὸν νόμον τοῦ 1888, ἀλλ' ἡ ὁδός, ἣν ὑπεδείκνυεν ὁ νόμος, ἦτο σφαλερά· πρόκειται δηλαδὴ ν' ἀγοράσῃ ὁ χωρικὸς τὴν γῆν διὰ ξένων κεφαλαίων πληρόνων τόκους καὶ χρεωλύσια, ἀλλ' ἡ μέθοδος αὕτη δοκιμασθεῖσα ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν χωρικῶν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς προσαρτήσεως κατέληξεν εἰς οἰκτρότατον ναυάγιον, καθόσον οἱ χωρικοὶ ἀγοράσαντες γαίας, ὄχι μόνον ἐξεχώρησαν αὐτὰς βραδύτερον ἐκ νέου, ἀλλ' ἀπώλεσαν καὶ τὰ ὀλίγα κεφάλαια, ἅπερ κατέβαλον κατὰ τὴν ἀγοράν. Ὅπως γίνῃ ὁ χωρικὸς ἰδιοκτήτης τῆς γῆς ὀφείλει ν' ἀγοράσῃ αὐτὴν δι' ἰδίων του χρημάτων, διὰ νὰ ἔχῃ δὲ ἴδια χρήματα, ὀφείλει νὰ τ' ἀποκτήσῃ καὶ διὰ νὰ τ' ἀποκτήσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον, ὀφείλει νὰ ἐργασθῇ εἰς εὐρύτερον κύκλον ἐκείνου, εἰς τὸν ὁποῖον εἰργάζετο μέχρι τοῦδε· ἀλλὰ διὰ νὰ ἐργασθῇ οὕτω τελεσφόρως ἔχει ἀνάγκην προχείρου καὶ εὐθηνοῦ χρήματος. Ἰδοὺ ποῦ ἔγκειται ὁ κόμβος τοῦ ζητήματος. Τοῦτο ὑπέδειξαν εἰς τοὺς ἁρμοδίους διάφοροι Βουλευταί, ὡς καὶ τὸν τρόπον, δι' οὗ ἠδύναντο νὰ ἐξευρεθῶσι τὰ χρήματα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἐλάλησαν εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Αἱ κυβερνήσεις ἀπέβλεπον μόνον εἰς ὑποσχέσεις χάριν πολιτικῆς κεροοσκοπίας, οἷαι ἦσαν αἱ περὶ ὑδραυλικῶν ἔργων, ὧν ἡ ἐκτέλεσις προενεκρίθη μὲν πρό τινων ἐτῶν, ἔμεινεν ὅμως ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον. Ταῦτα ἄλλως δὲν εἶχεν καὶ κάμμίαν πραγματικὴν ἀνάγκην νὰ θεραπεύσωσι. Δι' αὐτοῦ θὰ ἀπεκαλύπτοντο γαῖαί τινες καλυπτόμεναι νῦν ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ἀλλὰ μήπως στερούμεθα ἑτοίμων καλλιεργησίμων γαιῶν καὶ πρέπει νὰ δαπανῶμεν πρὸς ἀνακάλυψιν ἄλλων; Τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ θεραπεύσωσι πραγματικὰς ἀνάγκας, ἤτοι τὴν ἀπὸ τῶν πλημμυρῶν ἀπαλλαγὴν καὶ τὴν ἄρδευσιν κατὰ τοὺς ἀνύδρους μῆνας τοῦ θέρους, θ' ἀπήτουν δαπάνην τόσον κολοσσιαίου ποσοῦ, ὥστε ἡ ἐξεύρεσις αὐτοῦ εἶνε ἴσως ἀδύνατος, ἀλλὰ καὶ ἂν ἐξευρίσκετο θ' ἀπέβαινε περιττὴ ἡ δαπάνη, καθότι ἡ ἐκ τῶν ἔργων ὠφέλεια δὲν θὰ ἐκάλυπτε τὰς γενομένας δαπάνας· πλὴν τούτου δὲ εἶνε ζήτημα ἂν τὰ ὑπάρχοντα ἐν Θεσσαλίᾳ ὕδατα κατὰ τοὺς αὐχμηροὺς θερινοὺς μῆνας, ὅτε ὁ μέγιστος τῶν ποταμῶν αὐτῆς, ὁ Πηνειός, μεταβάλλεται εἰς ῥηχὸν ῥυάκιον, θὰ ἐπήρκουν πρὸς ἄρδευσιν τῶν γαιῶν. Τὸ μόνον πρακτικὸν καὶ πραγματοποιήσιμον θὰ ἦτο ἐργασία πρὸς διαρρύθμισιν τοῦ ῥείθρου τοῦ Πηνειοῦ εἰς μέρη τινὰ παρακωλύουσα τὰς πλημμύρας αὐτοῦ Εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο

ἡ τοιαύτη ἐργασία νὰ ἐκτελεσθῇ ὅσον τάχιον, καθόσον καὶ ἡ χάριν αὐτῆς δαπάνη δὲν εἶνε ὑπερβολική.

Ἀνεξαρτήτως πάντων τούτων, τὴν προαγωγὴν τοῦ τόπου, εἰς μεγαλειτέραν ὑλικὴν ἀνάπτυξιν ἀνεχαίτισε καὶ ἡ ἐν γένει διοίκησις· βεβαίως αὕτη εἶνε πολλῷ ἀνωτέρα, καὶ οὔτε κἂν ἐπιδέχεται σύγκρισιν πρὸς τὴν ἐπὶ τουρκοκρατίας κακοδιοίκησιν καὶ ἀθλιότητα, πλὴν κατὰ δυστυχίαν δὲν ἱκανοποίησε πάσας τὰς δικαίας καὶ ἐλλόγους ἀξιώσεις, ἃς εἶχον οἱ κάτοικοι παρὰ κυβερνήσεως Χριστιανικῆς καὶ πεπολιτισμένης, πατρικῆς καὶ πεφωτισμένης. Καὶ διὰ νὰ μὴ εἰσέλθω εἰς λεπτομερείας, τονίζω ἐνταῦθα τὴν κατάστασιν τῆς δημοσίου ἀσφαλείας, ἥτις δυστυχῶς ἐπιπροσθεῖ ἐν πολλοῖς εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἐμπορίου καὶ εἰς αὐτὴν τὴν γεωργικὴν ἀνάπτυξιν.

Καὶ οὕτως ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ πρόσκτησις τῶν εὐφόρων πεδιάδων τῆς Θεσσαλίας θὰ ἀνεκούφιζε τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον καὶ θὰ ἐξῆγον αὐτὸ ἐκ τῶν οἰκονομικῶν δυσχερειῶν εἰς ἃς εὑρίσκεται, δὲν ἐπηλήθευσε δυστυχῶς μέχρι σήμερον. Ἤρχισαν δὲ νὰ ψυχραίνωνται καὶ αἱ ἐλπίδες, αἵτινες ἐγεννήθησαν ἐν τῇ καρδίᾳ παντὸς Ἕλληνος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς προσαρτήσεως τῶν νέων ἐπαρχιῶν περὶ αἰσιωτέρου μέλλοντος τῆς πατρίδος ἡμῶν, ἀλλ' ἂν οἱ μέχρι τοῦδε κυβερνῆται μὴ κατανοήσαντες οὐδόλως τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου, τὸν ὁποῖον ἐκυβέρνησαν, διὰ τῆς στρεβλῆς αὐτῶν ἐνεργείας ἔφερον τὴν ὀλεθρίαν κατάστασιν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας σήμερον εὑρισκόμεθα, τὸ τοιοῦτον δὲν πρέπει οὐδόλως νὰ μᾶς ἀποθαρρύνῃ· ἔχει ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὰς ἀρετάς, δι' ὧν θὰ δυνηθῇ νὰ ἐξέλθῃ τῶν δοκιμασιῶν εἰς ἃς ἐνέβαλον αὐτὸ ἀδέξιοι κυβερνῆται. Φιλεργὸς ὢν καὶ φιλόπονος, αὐτάρκης καὶ ἐπιχειρηματίας, ἀνδρεῖος καὶ φιλότιμος καὶ νοήμων θὰ δυνηθῇ ἐπὶ τέλους νὰ εὕρῃ καὶ τοὺς κυβερνήτας αὐτοῦ, οἵτινες ἐν γνώσει τῶν ἀληθῶν ἀναγκῶν ἐρχόμενοι διὰ σώφρονος ἐνεργείας ἐπίκουροι εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν θὰ κατορθώσωσι νὰ ὁδηγήσωσιν αὐτὸν εἰς ὁδὸν προόδου, εὐημερίας καὶ δόξης.

Πρὶν δὲ καταπαύσω τὸν λόγον, ὀφείλω καὶ δημοσίᾳ νὰ ἐκφράσω ἐνταῦθα τὰς εὐχαριστίας μου εἰς τὸν νεαρὸν διδάκτορα τοῦ δικαίου Α. Ι. Ἀργύρην, ὅστις διὰ τῆς προθύμου αὐτοῦ συνεργασίας συνετέλεσεν εἰς τὴν μετασκευὴν τοῦ κειμένου, ἔνθα αὕτη ὑπηγορεύετο ὑπὸ τῆς νέας διοικητικῆς διαιρέσεως.

Ὡς καὶ εἰς τὸν Δημοσθένην Ῥιζόπουλον καταρτίσαντα τέλειον ἀλφαβητικὸν πίνακα πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν ἐν τῷ κειμένῳ περιγραφομένων.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Θεσσαλία καλεῖται ἡ τερπνὴ καὶ περικαλλὴς ἐκείνη χώρα, ἥτις πρὸς Α. μὲν βρέχεται ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πρὸς Β. δὲ χωρίζεται διὰ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, πρὸς Δ. δὲ διὰ τῆς Πίνδου ἀπὸ τῆς Ἠπείρου καὶ πρὸς Μ. διὰ τῆς Ὄθρυος ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος, μιᾶς τῶν βορειοτέρων ἐπαρχιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου.

Ἡ χώρα αὕτη, κειμένη μεταξὺ 38⁰ 48′′ καὶ 40⁰ 10′′ βορείου πλάτους καὶ 39⁰ 30′′ καὶ 41⁰ ἀνατολικοῦ μήκους, ἔχει ἔκτασιν 210 περίπου τετραγωνικῶν μιλίων· διαιρεῖται δὲ εἰς ὀρεινὴν καὶ πεδινὴν Θεσσαλίαν· καὶ ἡ μὲν ὀρεινή, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Αἰαντείου ἀκρωτηρίου πρὸς δεξιὰν τῷ εἰσπλέοντι τὸν Παγασητικὸν κόλπον, διήκει δι' ὅλης τῆς ὀρεινῆς σειρᾶς τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης διευθυνομένη ἐκ τοῦ ΜΑ πρὸς τὸ ΒΔ, διὰ δὲ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν μεταβαίνουσα ἐπὶ τῶν μεσημβρινῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν συνεχῶν Χασιωτικῶν ὀρέων ἐκτείνεται ἐκ τοῦ ΒΑ πρὸς τὸ ΜΔ. στρεφομένη δ' ἔπειτα πρὸς τὸ ΜΑ καταλαμβάνει τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Πίνδου καὶ τὴν βορείαν τῆς Ὄθρυος, ἥτις ἐκπέμπουσα ταπεινάς τινας λοφοσειρὰς πρὸς Β. συναντᾷ τὰς μεσημβρινὰς παραφυάδας τοῦ Πηλίου· οὕτω δὲ συναποτελεῖται συνεχὴς ὀρεινὸς κύκλος περιβάλλων πανταχόθεν τὴν ἐρίβωλον Θεσσαλικὴν πεδιάδα.

Ἡ τοιαύτη διαρρύθμισις τῆς χώρας παρατηρεῖται πολλαχοῦ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου· καθότι καὶ ἐν τῇ Λακωνίᾳ καὶ ἐν τῇ Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἀνευρίσκομεν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐρείας πεδιάδας περιβαλλομένας κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς περιμέτρου αὐτῶν ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων· ἀλλὰ τὸ ἐντελέστερον αὐτῆς τύπον ἔσχεν ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ ἡ χωρογραφικὴ αὕτη διάταξις· μόνον στενή τις διασφάξ, ἡ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν, διακόπτει ἐνταῦθα τὴν ὀρεινὴν συνέχειαν καὶ ἐπιτρέπει τὴν δι' αὐτῆς καταφορὰν τῶν διαρρεόντων τὴν πεδιάδα ὑδάτων εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον· διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας ἐπίστευον, ὅτι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἡ χώρα αὐτῶν ἦτο πυθμὴν εὐρείας λίμνης, καὶ ὅτι βραδύτερον γενομένου ὑπὸ σεισμοῦ ῥήγματος μεταξὺ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης, ἐξαρθέντος δὲ καὶ

τοῦ ἐδάφους τῆς πεδιάδος, διεξέπεσαν τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἀπεκάλυψαν τὸ τέως λιμναζόμενον Θεσσαλικὸν πεδίον. Καὶ ἑορτὴν δὲ μεγίστην πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τούτου ἐτέλουν οἱ ἀρχαῖοι Θεσσαλοί, *Πελώρια* προσαγορευομένην, καθ' ἣν ἔθυον τῷ Διΐ, καὶ τραπέζας λαμπρὰς κοσμοῦντες παρετίθεσαν καὶ φιλάνθρωπον τὴν πανήγυριν συνετέλουν, ὥστε καὶ ἅπαντας τοὺς ξένους ἐπὶ τὴν θυσίαν παρελάμβανον καὶ τοὺς δεσμώτας ἔλυον καὶ τοὺς οἰκέτας κατακλίναντες μετὰ πάσης παρρησίας εἱστίων διακονούντων αὐτοῖς τῶν δεσποτῶν· ἦτο δὲ ἡ ἑορτὴ αὕτη ἀπομίμησις τῆς ὑπὸ τοῦ Πελασγοῦ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ἑορτασθείσης πρὸς τιμὴν τοῦ Πελώρου, ὅστις πρῶτος ἀνήγγειλεν αὐτῷ θύοντι, ὅτι ἐν τῇ Αἱμονίῃ σεισμῶν μεγάλων γενομένων ῥαγείη τὰ Τέμπη ὄρη ὀνομαζόμενα, καὶ ὅτι διὰ τοῦ διαστήματος ὁρμῆσαν τὸ τῆς λίμνης ὕδωρ ἐμβάλλει εἰς τὸ τοῦ Πηνειοῦ ῥεῖθρον καὶ τὴν πρότερον λιμνάζουσαν χώραν ἅπασαν γεγυμνῶσθαι, καὶ ἀναξηραινομένων τῶν ὑδάτων πεδία θαυμαστὰ τῷ μεγέθει καὶ τῷ κάλλει ἀναφαίνεσθαι (Ἀθήν. 639). Φαίνεται δέ, ὅτι ἡ ἔξαρσις τοῦ ἐδάφους δὲν ἐγένετο πανταχοῦ ὁμοία καὶ μέρη τινὰ ἔμειναν ταπεινότερα τῶν ἄλλων, ὡς καταδεικνύει ἡ ὕπαρξις τῶν λιμνῶν Βοιβηΐδος καὶ Νεσσωνίδος, τὰς ὁποίας καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐθεώρουν ὡς λείψανα τῆς μεγάλης προϊστορικῆς Θεσσαλικῆς λίμνης (Στρ. 9. 5.), καὶ αἱ εὑρεῖαι ἑλώδεις ἐκτάσεις αἱ κατὰ τὴν ἄνω Θεσσαλικὴν πεδιάδα παρατηρούμεναι.

Καὶ πρῶτος μὲν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὅστις ἐκφέρει τὴν εἰκασίαν τῆς κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους κατακλύσεως τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, εἶνε ὁ Ἡρόδοτος (7, 129, 328). Καὶ ὁ Στράβων δὲ καὶ ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης (Αἰγυπτ. τόμος 2. σελ. 351) καὶ ὁ Αἰλιανὸς (Ποικ. Ἱστορ. ϐ. 4) καὶ ὁ Φιλόστρατος (Εἰκ. 2. 10. σελ. 831) καὶ ὁ Ἀθήναιος (ἔνθα ἀνωτέρω) καὶ ὁ Εὐστάθιος (Παρεκ. εἰς Ὅμ.), καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μνημονεύουσι τῆς τοιαύτης περὶ τῆς Θεσσαλίας ἀρχαίας παραδόσεως· καὶ πάντες δὲ οἱ νεώτεροι περιηγηταί, ἀποβλέποντες πρὸς τὴν χωρογραφικὴν διαρρύθμισιν τῆς χώρας, ἀναγνωρίζουσιν ὁμοφώνως ὡς πιθανωτάτην τὴν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους κατάκλυσιν τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος· ἀλλὰ καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, εἰς γλῶσσαν εἰκονικὴν καὶ ὑπὸ ἀλληγορικὸν πέπλον μεταδίδοντες τὰς παραδόσεις καὶ τὰς ἐντυπώσεις τῶν πρώτων λαῶν τῆς Ἑλλάδος, δὲν ὑποδεικνύουσιν ἆρα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῶν μεγάλην γεωλογικὴν μεταβολὴν συμβᾶσαν κατὰ

τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ; Ὁ ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου ὑπὸ τοῦ Διὸς καταπεμπόμενος κεραυνός, ἡ μάχη τῶν Ἑκατογχείρων καὶ τῶν Γιγάντων, καὶ ἡ ὑπὸ τῶν τελευταίων τούτων ἐπίθεσις τοῦ Πηλίου ἐπὶ τῆς Ὄσσης, πρὸς ἐκπολιόρκησιν τῆς κατοικίας τῶν θεῶν, δὲν εἶνε ἴσως ἡ προσωποποίησις τῆς πάλης τῶν στοιχείων, πάλης φοβερᾶς ἐπακολουθουμένης ὑπὸ σεισμῶν καὶ ὑποχθονίων κρότων; Οὐ μόνον δὲ ἡ ἀπόσχισις τῆς Ὄσσης ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου, ἀλλὰ καὶ ἡ ὕπαρξις τῶν Μετεώρων, κολοσσιαίων βράχων ἐκβλαστανόντων ἐκ τῆς πεδιάδος ΒΔ τῶν Τρικκάλων, καὶ τὰ ἀπολιθώματα κογχυλίων καὶ ἄλλων ὀστρακοδέρμων εὑρεθέντα ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων καὶ μαρτυροῦντα τὴν ἡφαιστογενῆ αὐτῆς δι' ἀναδύσεως ἐκ τοῦ πυθμένος τῆς θαλάσσης ἀνύψωσιν καί τινα ἄλλα γεωλογικὰ φαινόμενα, περὶ ὧν κατωτέρω ὁ λόγος, πείθουσιν, ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους συνέβη κατὰ τὰς χώρας ταύτας σπουδαία γεωλογικὴ ἀλλοίωσις, τῆς ὁποίας ἀμυδρὰ καὶ πόρρω ἀπήχησις εἶνε τὰ ἐν τῇ Ὁμηρικῇ καὶ Ἡσιοδείῳ ποιήσει ἀναφερόμενα καὶ τὰ περὶ τοῦ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμοῦ μυθολογούμενα.

Τότε λοιπὸν σχηματισθεῖσα καὶ ἡ διασφὰξ τῶν Τεμπῶν, δι' ἧς ἐκβάλλει ὁ Πηνειὸς εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, ἀπήλλαξε τῶν καλυπτόντων αὐτὸ ὑδάτων καὶ ἀπεκάλυψε τὸ ὡραῖον Θεσσαλικὸν πεδίον, ὅπερ σχηματισθὲν ἐκ τῆς καθιζήσεως τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς σήψεως ὀργανικῶν οὐσιῶν εἶνε ὅλως πηλῶδες καὶ παχύτατον, διὸ εὔφορον καὶ εὐδαιμονέστατον, διατηροῦν καὶ μέχρι σήμερον ἀμείωτον τὴν περιλάλητον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις παραγωγικὴν αὐτοῦ δύναμιν, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου ἡ Πυθία πρὸς τοὺς χρηστηριαζομένους Μεγαρεῖς εἶπε· «Γαίης μὲν πάσης τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἄμεινον»· ἀλλὰ καὶ ἡ περιβάλλουσα τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον ὀρεινὴ χώρα εἶνε περίπυστος διὰ τὰ δροσερὰ αὐτῆς ὕδατα καὶ τοὺς εὐχλόους λειμῶνας καὶ τὰς ἀποτόμους καὶ ἀγρίας χαράδρας της· καὶ ἡ ἀρχαία δὲ ποίησις ἐπεκόσμησε τὴν Θεσσαλικὴν γῆν διὰ ποικίλων ἱερῶν ἀναμνήσεων, οἵας ἀλλαχοῦ δυσκόλως δύναταί τις νὰ ἀπαντήσῃ. Καὶ ἐπὶ μὲν τὴν ὑψίστην κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου ὑπῆρχεν ἡ κατοικία τῶν θεῶν· ἐν δὲ τῇ ῥωμαντικῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν ἔδρεψεν ὁ Ἀπόλλων τὴν πρώτην δάφνην, καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀμφρυσσοῦ ἔβοσκεν ὁ θεὸς τὰ ποίμνια τοῦ Ἀδμήτου πρὸς ἐξιλασμὸν τῶν ἁμαρτιῶν του· ἐν Τρίκκῃ ἐγεννήθη ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ Ἀσκληπιός, ὁ πατὴρ τῆς ἰατρικῆς· ἐπὶ τοῦ Πηλίου διῃτᾶτο ὁ Κένταυρος Χείρων καὶ περὶ τὰς κορυφὰς αὐτοῦ ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τοῦ Πη-

λέως καὶ τῆς Θέτιδος· παρὰ τὰς δασώδεις ὑπωρείας τῆς Ὄθρυος ἔκειτο ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς καὶ ἡ Φθία, ἡ πατρὶς τοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως, ὃν δικαίως ἀπεκάλεσαν οἱ νεώτεροι πρῶτον Ἕλληνα· ἐκ τῆς Ἰωλκοῦ ἐξέπλευσε τὸ πρῶτον πλοῖον τῆς Ἑλλάδος εἰς μακρυνὰς ἀκτάς, καὶ τέλος ἡ Θεσσαλία ἦτο ἡ πρώτη κοιτὶς τῶν ἐθνῶν, ἅτινα βραδύτερον κατῴκησαν τὴν μεσημβρινωτέραν Ἑλλάδα.

Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν νεωτέρων Εὐρωπαίων ἐπεσκέφθησαν καὶ περιέγραψαν μέχρι τοῦδε τὴν Θεσσαλίαν, οὐδ' ἀληθεύει πλέον τὸ ὑπὸ τοῦ Gosselin λεχθὲν λόγιον, ὅτι γνωστότεραι εἶνε εἰς τοὺς Εὐρωπαίους αἱ ἐπαρχίαι τῆς Ἀμερικῆς καὶ τῆς Ἀσίας ἢ αἱ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἀλλ' ἀκριβὴς καὶ τελεία περιγραφὴ τῆς Θεσσαλίας δυστυχῶς εἰσέτι ἐλλείπει· καθότι οἱ πλεῖστοι τῶν περιηγητῶν ὡρισμένα μόνον μέρη τῆς χώρας ἐπισκεφθέντες, ταῦτα μόνον ἐντελῶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον περιγράφουσι, τὰ δὲ λοιπὰ μεταδίδουσιν ἐκ πληροφοριῶν, ἃς συλλέγουσιν ἐν τῷ τόπῳ παρ' ἀνθρώπων ἥκιστα πρὸς τοῦτο καταλλήλων καὶ ἐν γλώσσῃ οὐδόλως ἢ ὁπωσοῦν ἐπ' αὐτῶν ἐννοουμένῃ· οὕτω δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ συχνάκις παρατηρουμένη ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν ἀντίφασις οὐχὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν λεγόντων. Καὶ ὁ μὲν Ἄγγλος Leake (1) ἐπεσκέφθη πολλὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ εἰλικρινέστερον καὶ ἀκριβέστερον πάντων τῶν λοιπῶν κατέγραψε τὰ παρατηρηθέντα· ἀλλὰ καὶ παρ' οὑτῷ πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ ἐλλείποντα καί τινα ἡμαρτημένα· ὁ δὲ Pouqueville (2), περιγράψας ὁπωσοῦν καλῶς τὰ ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Πηνειοῦ μέχρι τῆς Λαρίσσης μέρη, ἐν τοῖς λοιποῖς τοσοῦτον ἀφίσταται τῆς ἀληθείας, ὥστε φαίνεται περιγράφων ἑτέραν τινὰ ἢ τὴν Θεσσαλίαν χώραν· ὁ δὲ Δανὸς Ussing, συγγράψας ἀρχαιολογικὴν ἰδίως περιγραφὴν τῆς Θεσσαλίας, κατέστησε γνωστὰς εἴς τε τοὺς συμπατριώτας του καὶ εἰς τὸ μέγα γερμανικὸν κοινὸν (διὰ τῆς γερμανικῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματός του ἐν Λειψ. 1857) καὶ τὰς ἐξαισίας καλλονὰς τῆς χώρας, αἵτινες ἐνεποίησαν βαθεῖαν ἐντύπωσιν ἐπὶ τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ψυχῆς· καλὰς δὲ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν μονογραφίας συνέγραψαν οἱ Γαλάται **Mezières** καὶ **Heuzey**· ὁ μὲν πρῶτος τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης (**Mémoire sur le Pélion et l'Ossa. Paris 1853**), ὁ δ' ἕτερος τοῦ

---

(1) Travels in Northern Greece 4. t. Lond. 1835.
(2) Voyage dans la Grèce. Paris 1820.

Ὀλύμπου καὶ τῶν Πιερικῶν ὀρέων. Καὶ ὁ **Clarke** δὲ (1) καὶ ὁ **Dodwell** (2) καὶ ὁ **Holland** (3) καὶ ὁ **Gell** (4) καὶ ἄλλοι τινὲς περιγράφουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν μέρη τινὰ τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα μετά τινων ὀρθῶν ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ ἡμαρτημένα· ἀρχαίαν δὲ γεωγραφίαν τῆς χώρας συνέγραψαν ἐν τοῖς γεωγραφικοῖς αὐτῶν συγγράμμασιν ὁ **A. Forhiger** ἐν τῷ **Handbuch der alten Geographie. Leip. 1842**· ὁ **Mannert Geographie der Griechen und Römer Lauds. 1812**· καὶ τελειοτέραν πασῶν, ὁ Βουρσιανός, **Geographie von Griechenland**· ὥστε κατὰ τὰ εἰρημένα ἀκριβὴς καὶ ἐντελὴς περιγραφὴ τῆς ὅλης Θεσσαλίας ὑπὸ πᾶσαν αὐτῆς ἔποψιν ἐλλείπει μέχρι σήμερον, καὶ τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐπιχειρῶν νὰ ἀναπληρώσω συνέγραψα τὴν παροῦσαν πραγματείαν, ἐν ᾗ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐξετάζεται ἡ περικαλλὴς αὕτη χώρα. Καὶ πρῶτον μὲν θὰ περιγράψω τὰ ὄρη, τοὺς ποταμούς, τὰς λίμνας, τοὺς κόλπους, τὰ ἀκρωτήρια, τὰς κοιλάδας καὶ πεδιάδας αὐτῆς, τῶν ὁποίων ἡ περιγραφὴ ἀποτελεῖ τὴν καλουμένην *χωρογραφίαν* τόπου τινός· ἔπειτα δὲ θὰ μεταβῶ εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν διαφόρων περιπετειῶν, ἃς ὑπέστη ἡ χώρα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, ἤτοι εἰς τὴν *ἱστορίαν* αὐτῆς, καὶ τέλος θὰ περιγράψω τὰς πόλεις ἢ τὰ χωρία, ὧν ἡ περιγραφὴ ἀποτελεῖ τὴν *τοπογραφίαν* χώρας τινός. Καὶ πηγὰς μὲν ἐν τῇ συγγραφῇ τῆς προκειμένου βίβλου εἶχον πάντας τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, οἵτινες ἀκριβῶς περιγράφουσιν ἢ ἐν παρόδῳ μνημονεύουσι τινὸς ἀναφερομένου εἰς τὴν γεωγραφίαν ἢ ἱστορίαν τῆς περιγραφομένης χώρας, βοηθήματα δὲ τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα συγγράμματα τῶν νεωτέρων καί τινα ἄλλα, ὧν ἐν οἰκείῳ τόπῳ μνεία γενήσεται.

---

(1) Travels in various Countries of Europe. Lond. 1816.
(2) Klassische Reish durca Griechenland übers. von Sickler Meiningen 1822.
(3) Travels in the Jonian Isles, Albany etc. London 1815.
(4) Itinerary of Greece. London 1837.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΧΩΡΟΓΡΑΦΙΑ

α'.) Περὶ ὀρέων.

Τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη, ὡς καὶ τὰ ἐν τῇ μεσημβρινωτέρᾳ Ἑλλάδι κείμενα, εἶνε, ὡς καὶ ἀνωτέρω ὑπέδειξα, ἡφαιστογενοῦς καταγωγῆς, συνιστάμενα γεωλογικῶς ἐκ τιτανωδῶν πετρωμάτων κατὰ τὸ πλεῖστον, ἵνα μὴ εἴπω καθολοκληρίαν, καθότι ἐκτὸς μερῶν τινων κατὰ τὴν Ὄσσαν, ἔνθα Γάλλοι γεωλόγοι ἀνεῦρον γρανίτην (Gorseix), καὶ ἄλλων τινῶν τῆς Πίνδου κατὰ κατὰ τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Πηνειοῦ, ἔνθα ὁ Πουκεβὶλ ἀνεῦρε συενίτην, πορφυρίτην, ὀφείτην καὶ ἴασπιν διαφόρων χρωμάτων, πανταχοῦ ἀπαντᾷ ὁ φαιὸς τιτανόλιθος τριτογενοῦς διαπλάσεως, ὡς τὸ μόνον συστατικὸν τῶν πετρωμάτων τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων. Καὶ αἱ μὲν ὕψισται αὐτῶν κορυφαί, ἐστερημέναι πάσης βλαστήσεως, διαγράφουσιν ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος ὡραίας καὶ ἀκριβεῖς γραμμάς, ὧν τὸ θέλγητρον ἐπαυξάνει ἔτι μᾶλλον ὁ γλυκύτατος χρωματισμός, ὃν ἐπιχέει ὁ ἀνατέλλων καὶ δύων ἥλιος· αἱ κατώτεραι ὅμως αὐτῶν μοῖραι καλύπτονται ἀπὸ βαθύτατα δάση καὶ διαρρέονται ὑπὸ διαυγεστάτων καὶ ψυχροτάτων ὑδάτων, ἀρδευόντων βαθυχλόους καὶ δροσεροὺς λιμῶνας, ἔνθα κατὰ τὸ θέρος ἐνδιαιτῶνται ἀπειράριθμα ποίμνια· δυστυχῶς ὅμως ἐνδελεχὴς καὶ ἄτακτος ὑλοτομία ἐντονώτερον διενεργουμένη κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἐμποιεῖ φόβους σπουδαίους περὶ τῆς μελλούσης ὑπάρξεως τῶν δασῶν· οὐ μόνον καύσιμος ὕλη, ἀλλὰ καὶ πρὸς οἰκοδομὴν οἰκιῶν καὶ πρὸς ναυπηγίαν σημαντικὸν ποσὸν ξυλικῆς ἀποκόπτεται κατ' ἔτος ἔν τε τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τῆς Πίνδου καταφερόμενον διὰ τοῦ Πηνειοῦ εἰς Λάρισσαν, καὶ ἐν ταῖς βορείοις πλευραῖς τοῦ Πηλίου, τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου, μετακομιζόμενον πανταχοῦ τῆς Ἀνατολῆς πρὸς ἐκποίησιν, καὶ ἤδη ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται αἱ δυσάρεστοι συνέπειαι τῆς ἀραιώσεως τῶν δασῶν κατὰ τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη. Ἡ πρὶν πολύομβρος Θεσσαλία πάσχει κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας ἀπὸ ἀνομβρίαν, καὶ ἐνῷ πρὸ οὐχὶ πολλῶν ἐτῶν τὰ πολύομβρα ἔτη ἦσαν ὡς 4 : 1 πρὸς τὰ αὐχμηρά, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα ἡ ῥηθεῖσα ἀνα-

λογία ἀληθεύει ἀντιστρόφως, αἱ κατὰ τὸ θέρος καὶ ἰδίως κατὰ τὸ ἔαρ πρὶν παρατηρούμενοι συχνοὶ ὑετοὶ ἀπέβησαν ἤδη σπανιώτατοι καὶ οὐχὶ ὀλίγα εἶνε τὰ ἔτη, καθ' ἃ ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου ἢ οὐδόλως ἢ σπανίως βρέχει. Καὶ δὲν ἀρνοῦμαι μέν, ὅτι μετεωρολογικαὶ μεταβολαὶ ἄγνωστοι ἡμῖν αἰτιῶνται τὴν πολυομβρίαν ἢ ἀνυδρίαν τόπου τινός, ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶνε γενικῶς παραδεδειγμένη ἡ ἐπιῤῥοή, ἣν ἔχει ἐπὶ τῆς ἀνυδρίας ἰδίως κατὰ τὸ θέρος καὶ ἔαρ ἡ καταστροφὴ τῶν δασῶν· ἐν ἐλλείψει λοιπὸν τῆς καλαισθησίας, ἥτις δυστυχῶς δὲν χαρακτηρίζει τοὺς νῦν κατοικοῦντας τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, ἐν ἐλλείψει τῆς ἱερότητος, μεθ' ἧς περιέβαλλον τὰ δάση οἱ πρόγονοί μας, θεωροῦντες αὐτὰ ὡς κατοικίας τῶν Δρυάδων καὶ Ὀρεστιάδων, ἂς πείσῃ ἡμᾶς τοὐλάχιστον τὸ ὑλικὸν συμφέρον, ὅπως ὑλοτομῶμεν μεθοδικώτερον καὶ φειδωλότερον τὰ βαθέα δάση μας· ἄλλως οὐ μόνον τὰ ὕδατα τῶν ποταμῶν προϊόντος τοῦ χρόνου θὰ μειοῦνται, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν ὀρέων ἀρόσιμος γῆ, συμπαρασυρομένη ὑπὸ τῶν καταῤῥεόντων ὁρμητικῶν χειμάῤῥων, δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸν ὑπ' αὐτῆς καλυπτόμενον βραχώδη τῶν ὀρέων σκελετὸν καὶ μεταβάλῃ εἰς ἀγόνους καὶ ξηροὺς βράχους τὰ νῦν καλλίκομα καὶ εὔυδρα ὄρη, ὡς τοῦτο συνέβη εἰς τὴν πρὸς δυσμὰς τῆς Μακρυνίτσης ὑψουμένην παραφυάδα τοῦ Πηλίου τὴν καλουμένην *Σαρακηνόν*, ἥτις παρουσιάζει νῦν φαλακρὸν καὶ ξηρὸν βράχον, ἐνῷ κατὰ τὸ λέγειν ἐπιζώντων γερόντων οὐχὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἐκαλύπτετο ὑπὸ πυκνῶν θάμνων.

Καὶ τὰ μὲν συχνότερον ἐπὶ τῶν ὀρέων ἀπαντῶντα δένδρα εἶνε ἡ ὀξύη, ἀποτελοῦσα τὰ δάση τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης καὶ κατὰ μέρος τὰ τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων καὶ τῆς Πίνδου· ἡ ἐλάτη καὶ ἡ πεύκη, παρατηρούμεναι συχνὰ κατὰ τὸν Ὄλυμπον, Πίνδον καὶ Ὄθρυν, ἡ δὲ πρώτη, καίτοι σπανίως, καὶ ἐπὶ τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης· ἡ δρῦς, ἡ φηγὸς καὶ ἡ πρῖνος καθ' ἅπαντα μὲν τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη, ἰδίως ὅμως κατὰ τὴν Πίνδον· ὁ πλάτανος κατὰ τὰς κατωτέρας μοίρας τῶν ὀρέων ἐν τῇ κοίτῃ τῶν καταρρεόντων χειμάρρων· ἡ ἰτέα δὲ καὶ ἡ φιλύρα καὶ ὁ κότινος καὶ ἡ κόμαρος καὶ ἄρκευθος καὶ ἡ ῥοδοδάφνη καὶ ὁ λύγος καὶ ἡ αἴγειρος καὶ ὁ ῥοῦς (χρυσόξυλον) καὶ ἡ μελία καὶ ἡ δάφνη καὶ ἡ κυπάρισσος καὶ ἡ ἀκτὴ καὶ ἡ μύρτος καὶ ὁ κισσὸς καὶ ἡ βάτος καὶ ὁ ἐλαιόπρινος καὶ ἡ σφένδαμνος καὶ ἡ συκαμινέα καὶ ἄλλα τινὰ ἀνευρίσκονται ἀραιὰ ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων. Ἐκ δὲ τῶν καρπίμων δένδρων ἀναφέρω τὴν καστανέαν, ἐξ ἧς ἀπαρτίζονται ἐκτεταμένα δάση κατὰ τὰς ἀνατολικὰς πλευρὰς τοῦ Πηλίου, τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου, τὴν ἐλαίαν, ἥτις καλύπτει ἀμφοτέρας τὰς κατωτέρας πλευρὰς τοῦ Πηλίου, ἰδίως τὴν δυτικήν, τὴν κέρασον, τὴν ἀχράδα, τὴν καρύαν, τὴν κοκκυμηλέαν, τὴν κρανέαν, τὴν οὒαν (σουρβιάν), τὴν μηλέαν, τὴν ῥοιαν, τὴν ἀρμενιακὴν μηλέαν, τὴν ἀμυγδαλέαν, τὴν κυδωνίαν, τὴν συκῆν τὴν Περσικήν, τὴν πορτοκαλέαν, τὴν λεπτοκαρύαν καὶ ἄλλα τινά, ἅπερ ἀφθονώτατα παρατηροῦνται ἐπὶ τοῦ

Πηλίου, καὶ τέλος τὴν ἄμπελον βλαστάνουσαν καθ' ἅπαντα τὰ ὄρη τῆς Θεσσαλίας καὶ παράγουσαν ἄριστον καὶ περιζήτητον οἶνον· ἀλλ' ἐκτὸς τῶν καρπίμων δένδρων κηπεύονται ἐν τοῖς περιβάλλουσι τὰ πλεῖστα ὀρεινὰ τῆς Θεσσαλίας χωρία παντοδαπὰ λαχανικὰ καὶ ἐπὶ τῶν ὀροπεδίων φύονται αὐτομάτως ποικιλώτατα ἄνθη καταρωματίζοντα τὴν περιβάλλουσαν ἀτμόσφαιραν, καὶ πλεῖσται ἰαματικαὶ βοτάναι ἰδίως ἐπὶ τοῦ Πηλίου.

Ἄγρια δὲ ζῶα τρέφουσι τὰ ὄρη τῆς Θεσσαλίας πολλὰ καὶ διάφορα· καὶ λύκοι μὲν καὶ ἀλώπεκες καὶ λαγωοὶ καὶ θῶες καὶ σῦς ἐνδιαιτῶνται ἐν τοῖς δάσεσιν ἁπάντων τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων, κατὰ δὲ τὸν Ὄλυμπον ἀπαντῶσι καὶ ἔλαφοι καὶ δορκάδες καὶ αἴγαγροι. Ἀλλὰ καὶ τὸ βασίλειον τῶν ὀρυκτῶν ἀντιπροσωπεύεται ἐπαρκῶς ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων· καὶ μολονότι ἐσχάτως μόνον ἤρχισαν νὰ ἐξετάζωνται τὰ ὄρη ταῦτα ὑπὸ ὀρυκτολογικὴν ἔποψιν, ἀνεκαλύφθησαν ὅμως μέχρι τοῦδε σπουδαῖα μεταλλεῖα χρωμικοῦ μὲν σιδήρου κατὰ τὸ Πήλιον καὶ τὸν Ὄλυμπον, ἀργυρούχου δὲ μολύβδου καὶ μαγγανησίου καὶ χαλκοῦ καὶ ἀρσενικοῦ καὶ ἀντιμονίου κατὰ τὸ Πήλιον.

Τοιαῦτα δὲ ὄντα ὑπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἔποψιν τὰ ὄρη τῆς Θεσσαλίας, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐκβλαστάνοντα ἐξ ἑνὸς κέντρου, ἀφ' οὗ πρὸς δυσμὰς μὲν ἐκφύονται τὰ Ἠπειρωτικὰ ὄρη, καὶ εἰς ὃ ἐκ βοῤῥᾶ καταλήγει ἡ μεγάλη καὶ πολυώνυμος σειρὰ τοῦ Σκάρδου, σχηματίζουσα διὰ τῶν πρὸς τὰ ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ κλάδων της τὰ πλεῖστα τῶν Μακεδονικῶν καὶ Ἠπειρωτικῶν ὀρέων. Τὸ κέντρον τοῦτο εἶνε ἡ ἄκρα τῆς Πίνδου, ἡ παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις καλουμένη *Λάκμος* καὶ *Λάκμων* (Στρ. 7. 5. Ἡρ. 9, 93 καὶ Τζέτζης «Λακμωνία ἡ τοῦ Πίνδου ὄρους ἄκρα»), παρὰ δὲ τοῖς νεωτέροις ***Ζυγὸς τοῦ Μετσόβου*** ἀπό τινος ὁμωνύμου χωρίου, διὰ τοῦ ὁποίου φέρει ἡ ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἤπειρον ὁδός. Ἐκ τῆς ἄκρας λοιπὸν ταύτης τῆς Πίνδου πρὸς μεσημβρίαν μὲν ἐκτείνεται ἡ *Πίνδος* συνεχιζομένη ὑπὸ τῆς Ὄθρυος, πρὸς βοῤῥᾶν δὲ ἐκβλαστάνουσι τὰ Χασιωτικὰ ὄρη, ἅτινα βορειότερον μεταβαίνουσιν εἰς τὸν Ὄλυμπον, καὶ οὗτος διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν εἰς τὴν Ὄσσαν καὶ Πήλιον· καὶ πρῶτον μὲν ἄρχομαι τῆς περιγραφῆς τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων.

Τὰ ὄρη ταῦτα ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ Λάκμου ἐκτείνονται ἐκ τοῦ ΜΑ πρὸς ΒΔ ἐπὶ 20 ὥρας καταλήγοντα εἰς τὸ στενὸν τῆς Πέτρας, ὅπερ χωρίζει αὐτὰ ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ἡ μὲν μεσημβρινωτέρα αὐτῶν μοῖρα σπανίως ὑψοῦται εἰς ὑψηλὰς κορυφάς, συνισταμένη τὸ πλεῖστον ὑπὸ γηλόφων ἀροσίμων καὶ καταρρύτων· καθόσον δὲ προβαίνουσι πρὸς βοῤῥᾶν ἀνέρχονται τὰ ὄρη ταῦτα εἰς τὰς ὑψίστας αὐτῶν κορυφάς, ἐξ ὧν ἀναφέρω ἐκ μεσημβρίας πρὸς βοῤῥᾶν ἀριθμῶν τὴν ***Ὀξύαν***, τὴν ***Βουνάσαν***, τὸ ***Ἀμάρμπεϊ***, καὶ τὴν καταντικρὺ τοῦ Ὀλύμπου ὑψουμένην ὑψίστην κορυφὴν τῆς ὀρεινῆς ταύτης σειρᾶς, τὴν ***Σιάπκαν***. Τὰ ὄρη ταῦτα, χωρίζοντα τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς ἄνω Μακεδονίας, εἶνε κατάῤῥυτα καὶ συνηρεφῆ, καλυπτόμενα ὑπὸ ἐκτεταμέ-

νων δασῶν ὀξυῶν, ἰδίως δὲ ἐνέχουσιν ἀφθόνους νομὰς καὶ λειμῶνας, ἔνθα τρέφονται τὰ ποίμνια τῶν Χασιωτῶν· καλοῦνται δὲ ὑφ᾽ ἁπάντων τῶν νεωτέρων γεωγράφων καὶ περιηγητῶν ***Καμβούνια*** τὰ ὄρη ταῦτα λίαν ἡμαρτημένως κατ᾽ ἐμέ, καθότι ἡ ὀνομασία αὕτη ἀπεδίδετο ὑπὸ τοῦ Λιβίου (42, 53. 44. 2) μόνον εἰς τὴν βορειοτάτην μοῖραν τῆς ὀρεινῆς ταύτης σειρᾶς, ἔνθα εὑρίσκεται ἡ ἐκ τῆς ἄνω Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἄγουσα διασφάξ, ἡ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατὰ τὸν Λίβιον καλουμένη ***Βολουστάνα***· διὰ τοῦτο δὲ ἐγὼ ἐπροτίμησα μᾶλλον νὰ ἀποκαλέσω τὰ ὄρη ταῦτα Χασιωτικά, ὀνομασίαν ἣν φέρει τὴν σήμερον ἡ ὀρεινὴ αὕτη σειρὰ κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς ἔκτασιν ἀπὸ τοῦ Λάκμου μέχρι τοῦ μέσου ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου· αἱ δὲ βορειότερον τούτου ὑψούμεναι καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι κορυφαὶ Ἀμάρμπεϊ καὶ Σιάπκα, αἱ καλούμεναι, ὡς ἤδη ἐῤῥέθη, ὑπὸ τοῦ Λιβίου Καμβούνια ὄρη, ἔφερον ἄλλα ὀνόματα παρὰ τοῖς Ἕλλησι συγγραφεῦσι. Καὶ ἡ μὲν Σιάπκα ἐκαλεῖτο Τιτάριον ὄρος κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, ὅστις μνημονεύων αὐτοῦ ἀποκαλεῖ αὐτὸ συνεχὲς καὶ συμφυὲς τῷ Ὀλύμπῳ καὶ ἀφορίζον ἐνταῦθα τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας (7. 14)· ἡ δὲ καταντικρὺ τῆς Σιάπκα ὑψουμένη κορυφὴ Ἀμάρμπεϊ φαίνεται φέρουσα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ὄνομα ***Κύφος***, ὄρος Περραιβικόν, κείμενον κατὰ τὸν Στράβωνα πρὸς τὰ ἑσπέρια τοῦ Ὀλύμπου, ἔνθα κατὰ τὸν αὐτὸν ἔκειντο καὶ αἱ ἀρχαῖαι Περραιβικαὶ πόλεις ***Κύφος*** καὶ ***Δοδώνη***, ὧν τὰ ἐρείπεια ἀνευρίσκονται εἰσέτι ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Ἀμάρμπεϊ. Κακῶς λοιπὸν ὁ μὲν **Heuzey** ἀποκαλεῖ Κύφον τὴν ἐκ τῆς μεσημβρινοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου ὑπὲρ τὸ χωρίον Δερελὶ οὐχὶ μακρὰν τῆς εἰσόδου τῶν Τεμπῶν ἐκβλαστάνουσαν παραφυάδα, τὴν νῦν καλουμένην ***Κοκκινόπετραν***, ἐνῷ ἐπισταμένη ἀνάγνωσις τοῦ Στράβωνος (9, 442) δύναται εὐκόλως νὰ πείσῃ ὅτι ὁ Κύφος ἦτο ὄρος τῶν πρὸς τὰ ἑσπέρια τοῦ Ὀλύμπου ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι ἐγκαταστάντων Περραιβῶν καὶ οὐχὶ τῶν ἐν τῇ Πελασγιώτιδι ἀναμὶξ μετὰ τῶν Λαπιθῶν κατοικούντων, ἔνθα τὸ Δερελὶ καὶ ἡ Κοκκινόπετρα. Ἀτόπως δὲ καὶ ὁ **Kiepert** ἀποκαλεῖ Κύφος τὴν μεσημβρινωτέραν μοῖραν τῆς προκειμένης ὀρεινῆς σειρᾶς. ἥτις καλεῖται σήμερον, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ***Χασωτικὰ ὄρη***, καθόσον ἡ μοῖρα αὕτη κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Λιβίου ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ***Λίγγος***. Ὁ εἰρημένος ἱστορικός, μνημονεύων τῆς παρὰ τὸν Ἀῷον ἥττης Φιλίππου τοῦ Γ'. ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Τίτου Φλαμινίου καὶ τῆς ὑποχωρήσεως ἐκείνου, λέγει, ὅτι ἀφιχθεὶς ὁ Φίλιππος ἐπὶ τοῦ ὄρους Λίγγου ἐνεδοίαζεν, ἂν ἔπρεπε νὰ καταβῇ εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Θεσσαλίας ἢ τραπόμενος πρὸς βοῤῥᾶν νὰ μεταβῇ εἰς Μακεδονίαν· κεῖται δὲ τὸ ὄρος Λίγγος, προσθέτει ὁ αὐτός, μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας καὶ ἡ μὲν **latus quo vergit in Thessaliam oriens spectat. Septentrio a Macedonia objicitur. Vestiti frequentibus silvis sunt, juga summa campus patentes aquasque perennas habent (32, 13. 14)**· ὥστε τὰ Χασιωτικὰ ὄρη, κείμενα μεταξὺ

Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας, καὶ διὰ μὲν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἀφορῶντα πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, διὰ δὲ τῆς βορείας πρὸς τὴν Μακεδονίαν, κεκαλυμμένα δὲ ὑπὸ ἐκτεταμένων δασῶν καὶ ἐνέχοντα ἀρόσιμα ὀροπέδια καὶ ἀφθόνους πηγὰς ἐπὶ τῶν κορυφῶν, εἶνε ἀνεμφιλέκτως ὁ Λίγγος τοῦ Λιβίου· ἄπορον δὲ πῶς οὐδεὶς τῶν ἀνωτέρων γεωγράφων καὶ περιηγητῶν συνταυτίζει τὰ ὄρη ταῦτα μετὰ τοῦ Λίγγου, ἀλλ' ὁ μὲν **Kiepert** ἀποκαλεῖ αὐτὰ Κύφον, ἄλλοι δὲ ***Κερκέτιον***, καὶ οἱ πλεῖστοι, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, Καμβούνια.

Πρὸς ἀνατολὰς τῆς βορειοτέρας κορυφῆς τῶν μνημονευθέντων ὀρέων τῆς Σιάπκας, χωριζόμενος αὐτῆς διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Πέτρας, ὅπερ φέρει ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν κάτω Μακεδονίαν, ὑψοῦται ὁ περιβόητος ***Ὄλυμπος*** (σήμερον Ἔλυμπος), ὅστις, ἐκτεινόμενος κατ' ἀρχὰς εἰς συνέχειαν μεγαλοπρεπῶν κορυφῶν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, καθόσον προβαίνει ἀνατολικώτερον, καταπίπτει ἐκ τοῦ αἰθερίου αὐτοῦ ὕψους καὶ ὡς κάτω Ὄλυμπος τελευτᾷ ἔτι μᾶλλον καταβαίνων εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν. Τὸ ὄρος τοῦτο, περιβάλλον ἐκ βοῤῥᾶ τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, διά τε τὸ ὕψος του καὶ τὰ ἐκτεταμένα δάση του καὶ τὰς βαθείας αὐτοῦ χαράδρας καὶ τὸν ὅλον ἐν γένει ὄγκον του, παραβάλλεται ὑπό τινων περιηγητῶν μὲ τὰς Ἄλπεις τῆς Ἑλβετίας· ἀλλ' αἱ νοτιώτεραι αὗται Ἄλπεις κεῖνται ὑπὸ τὸν ὡραῖον γλαυκὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος· αἱ μεγαλοπρεπεῖς κορυφαὶ τοῦ Ὀλύμπου, περιβαλλόμεναι ἀπὸ γλυκεῖαν καὶ διαυγῆ ἀτμοσφαῖραν, δὲν ἐμποιοῦσι τὴν αὐστηρὰν καὶ μελαγχολικὴν ἐντύπωσιν, ἣν αἰσθάνεταί τις ἀνερχόμενος τοὺς παγῶνας καὶ βράχους τῶν Ἑλβετικῶν Ἄλπεων, ἀλλὰ συγκινοῦσιν ἥδιστα τὰς αἰσθήσεις καὶ ἐξάπτουσι τὴν φαντασίαν. Ἐνταῦθα ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐνεπνεύσθησαν ὡραίας ποιητικὰς εἰκόνας, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάγνωσις θὰ μαρτυρῇ ἐσαεὶ τὴν ἀπαράμιλλον καλλονὴν τῶν τόπων (**Puq. Voy. en Grèce**)· διακρίνομεν δὲ εἰς τὸ ὄρος δύο πλευρας, τὴν βορείαν ἢ Μακεδονικὴν καὶ Πιερικήν, ὡς ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἐγκαταστάσεως τῆς Θρᾳκικῆς φυλῆς τῶν Πιέρων, καὶ τὴν μεσημβρινὴν ἢ Θεσσαλικὴν καὶ Περῤῥαιβικήν, ὡς ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἐνοικήσεως τῆς Πελασγικῆς φυλῆς τῶν Περῤῥαιβῶν· καὶ αὕτη μέν, καίτοι μὴ στερουμένη ἐντελῶς δασῶν, δὲν παρουσιάζει τὴν κραταιὰν καὶ ἄφθονον βλάστησιν ἐκείνης, ἐνέχει ὅμως ἀρόσιμα ὀροπέδια καὶ εὐχλόους νομάς, διαῤῥεομένας ὑπὸ διαυγεστάτων ῥυακίων, ἔνθα βόσκουσι πολλαὶ ἀγέλαι ποιμνίων. Ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ ὑπάρχει καὶ ἡ ὀρεινὴ λίμνη ***Ἀσκορίς*** (Νεζερός). Τὸ μεσημβρινὸν τοῦτο ὀροπέδιον τοῦ Ὀλύμπου, ὅπερ ἤδη ὑψοῦται κατὰ τοὺς Ἀγγλικοὺς χάρτας εἰς 4,500 πόδας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, καταπίπτει ἔτι μᾶλλον πρὸς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν καὶ καλεῖται, κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὰς ὑψίστας κορυφὰς τοῦ ὄρους, ***Κάτω Ὄλυμπος***· ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὑπὲρ τὸ ὀροπέδιον τοῦτο παύει πᾶσα βλάστησις ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ ὄρους, συνισταμένου ἤδη ἐκ φαλακρῶν καὶ γυμνῶν τιτανολίθων

μέχρι τῶν ὑψίστων κορυφῶν αὐτοῦ. Ὅλως ἀλλοίαν ὄψιν παρουσιάζει ἡ ἀρκτικὴ πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου· καὶ ἐνέχει μὲν καὶ αὕτη πλουσίας νομάς, ἀλλὰ διακρίνεται πρὸ πάντων διὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ ἔκτασιν τῶν δασῶν της καὶ τὰς βαθείας καὶ ἀποτόμους χαράδρας, αἵτινες διαυλακοῦσι τὰς πλευρὰς τοῦ ὄρους. Ἐνταῦθα ὑπὲρ τὸ χωρίον Σκοτίνα ἐκτείνεται τὸ ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευόμενον πυκνότατον δάσος Καλλιπεύκη, διαρρεόμενον ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου κατῆλθον εἰς τὴν Πιερίαν αἱ ὑπὸ τὸν ὕπατον Φίλιππον Μάρκιον Ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες· ἐνταῦθα ὑπὲρ τὸ χωρίον Λιτόχωρον παρατηρεῖται ἡ βαθυτέρα καὶ ἀποτομωτέρα χαράδρα τοῦ Ὀλύμπου, ἥτις κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ **Heuzey** φαίνεται διήκουσα μέχρι τῶν ἐγκάτων τοῦ ὄρους, καὶ διὰ τῆς ὁποίας καταφέρονται θορυβωδῶς τὰ ὕδατα τοῦ Ἐνιπέως εἰς τὴν πεδιάδα (Λίβ. 44, 8)· ἔτι βορειότερον δι' ἑτέρας χαράδρας ἀγούσης εἰς τὸ στενὸν τῆς Πέτρας καταρρέουσι τὰ ὕδατα τοῦ Ἑλικῶνος (Λίβ. 44, 6). Καὶ αἱ μὲν κατώτεραι μοῖραι τοῦ ὄρους, ἰδίως παρὰ τὴν κοίτην τῶν καταρρεόντων χειμάρρων καὶ ἐν αὐτῇ καλύπτονται ὑπὸ τῶν ὑδροχαρῶν πλατάνων, αἵτινες ἀνωτέρω ἀντικαθίστανται ὑπὸ καστανεῶν, καὶ ἔτι ἀνωτέρω ὑπὸ ἐλατῶν καὶ πευκῶν· κραταιοτάτη δὲ εἶνε ἡ βλάστησις κατὰ τὸ στενὸν τῆς Πέτρας καὶ περὶ τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, ἥτις κεῖται ἐν τῷ μέσῳ ἀγρίας καὶ ῥωμαντικῆς φύσεως τρεῖς ὥρας ὑπὲρ τὸ Λιτόχωρον. Βαθέα δάση πευκῶν καλύπτουσι τὰς ὄχθας τοῦ ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους παρὰ τὴν μονὴν κατερχομένου Ἐνιπέως, ἅτινα ἀνωτέρω ἀντικαθίστανται ὑπὸ πυκνοτάτου δάσους ἐλατῶν, καλουμένου διὰ τὴν σκιερότητα αὐτοῦ ***Μαυρολόγγον***. Ὑπὲρ αὐτὸ παύει πλέον πᾶσα βλάστησις καὶ ἄρχονται αἱ φαλακραὶ καὶ ἐκ φαιοῦ τιτανολίθου συνιστάμεναι πλευραὶ διαυλακωμέναι ὑπὸ ἀπείρων ῥωγμῶν, ἐν αἷς καθ' ὅλον τὸ ἔτος διαμένει ἡ χιών, ὅθεν ἐπρομηθεύοντο αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς Πιερίας. Ἐκ τῆς χιόνος ταύτης ζητεῖ ὁ Σιμωνίδης ἔν τινι ἐπιγράμματι διασωθέντι παρ' Ἀθηναίῳ (III, 125) ἐν ὥρᾳ ἰσχυροῦ καύματος, ὅπως ἐγχέωσιν εἰς τὸ ποτὸν αὐτοῦ·

Τῇ ῥά ποτ' Οὐλύμποιο περὶ πλευρὰς ἐκάλυψεν
ὀξὺς ἀπὸ Θρῄκης ὀρνύμενος Βορέης·
ἀνδρῶν δ' ἀχλαίνων ἔδακεν φρένας· αὐτὰρ ἐθάφθη
ζωὴ Πιερίην γῆν ἐπιεσσαμένη,
ἐν τις ἐμοῦ καὶ τῆς χεύατο μέρος· οὐ γὰρ ἔοικε
θερμὴν βαστάζειν ἀνδρὶ φίλῳ πρόποσιν.

Ἐνταῦθα εἰσέρχεταί τις ἐντὸς εὐρυτάτου κύκλου, ἔνθα ἀμφιθεατρικῶς εἶνε κατατεταγμέναι καθ' ὁριζοντίους στιβάδας αἱ κολοσσαῖαι τιτανόλιθοι, ἐξ ὧν συνίστανται αἱ κορυφαὶ τοῦ ὄρους. Ἐκ τοῦ βάθους τοῦ κύκλου τούτου ὑψοῦνται καταχαθέτως ὑψηλοὶ καὶ κατεσχισμένοι βράχοι, ἀποτελοῦντες μίαν τῶν ὑψίστων κορυφῶν τοῦ ὄρους, τὴν καλουμένην ***Καλόγηρον***, ὡς χρησιμεύσασαν κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν εἰς τάφον τοῦ Ἁγίου Διο-

νησίου· ὀλίγον δὲ μεσημβρινώτερον τῆς κορυφῆς ταύτης ὑψοῦνται ἕτεραι κορυφαὶ τοῦ ὄρους ὡς θόλοι Βυζαντινῆς ἐκκλησίας, τῶν ὁποίων ἡ ὑψίστη ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τῆς Καρυᾶς καλεῖται παρὰ τῶν ἐγχωρίων *Γσουμά*. Οἱ τῆς κοιλάδος κάτοικοι πιστεύουσιν ὅτι ἐπ' αὐτῆς κεῖται μεγάλη πλὰξ μετ' ἐπιγραφῆς, ἀντὶ τῆς ὁποίας ὅμως ὁ **Heuzey** εὗρε στήλην ἐκ λίθων ἱδρυμένην πρὸς καταμέτρησιν τοῦ βάθους τῆς πιπτούσης χιόνος ὡς καὶ συντρίμματά τινα κεράμων ἀνήκοντα εἰς προϋπάρχοντα ἐνταῦθα χριστιανικὸν ναΐσκον. Πέραν τῆς κορυφῆς ταύτης πρὸς βορρᾶν ἐκτείνεται μικρόν τι ὀροπέδιον, καὶ ἐκ τῆς βορείας πλευρᾶς αὐτοῦ ἀνυψοῦται ἑτέρα τῶν ὑψίστων κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἡ καλουμένη ἔκ τινος ἐκεῖ ἱδρυμένου ναΐσκου, κορυφὴ τοῦ *Ἁγίου Ἠλία*. Τὸ ὕψος τῆς κορυφῆς ταύτης ὑπολογίζεται κατὰ τοὺς Ἀγγλικοὺς χάρτας 9,754 πόδας, ἤτοι 2.972 μέτρα· τὸ δὲ ὑπὲρ τὸ Πύθιον ὕψος αὐτοῦ καταμετρηθὲν καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπὸ τοῦ Ξεναγόρα εὑρέθη 10 στάδια καὶ ἓν πλέθρον πλὴν 4 ποδῶν, ὅ ἐστι 1.877 μέτρα. Τὸ περὶ τῆς καταμετρήσεως ταύτης ἐπίγραμμα εὑρίσκεται παρὰ Πλουτάρχῳ ἐν τῷ βίῳ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου·

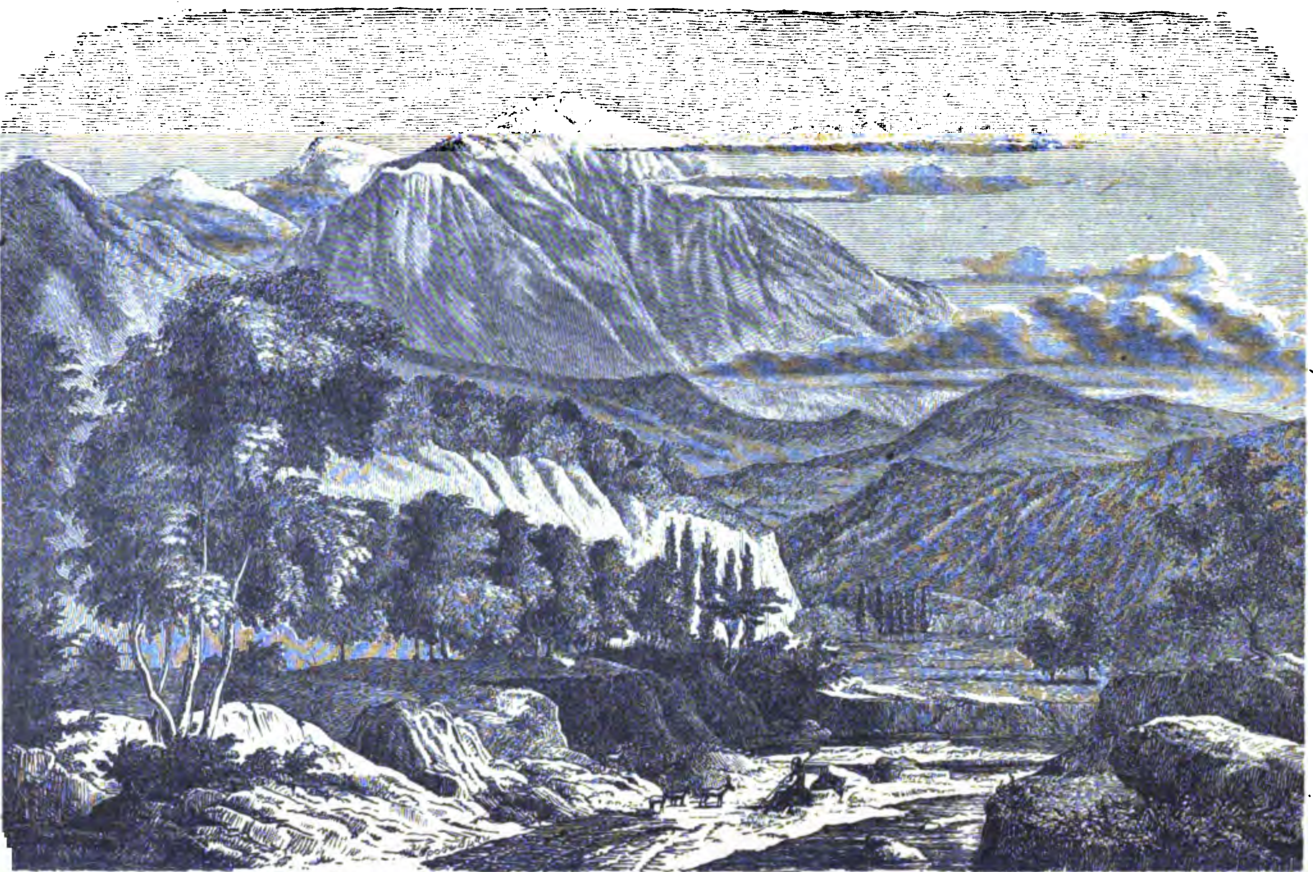
Οὐλύμπου κορυφῆς ἔπι Πυθίου Ἀπόλλωνος
ἱερὸν ὕψος ἔχει (πρὸς τὴν κάθετον δ' ἐμετρήθη)
πλήρη μὲν δεκάδα σταδίων μίαν· αὐτὰρ ἐπ' αὐτῇ
πλέθρον τετραπόδῳ λειπόμενον μεγέθει.
Εὐμήλου δέ μιν υἱὸς ἐθήκατο μέτρα κελεύθου
Ξειναγόρας· σὺ δ', ἄναξ, χαῖρε καὶ ἐσθλὸν δίδου.

Καὶ κατὰ μὲν τὸν **Heuzey** ἡ τοῦ Ἁγίου Ἠλιοῦ κορυφὴ θεωρητέα ὡς ἡ ὑψίστη τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου, κατὰ τὸν Γερμανὸν ὅμως **Barth** καὶ κατὰ τὸν Ἄγγλον **Tozer** ἡ κορυφὴ αὕτη εἶνε ταπεινοτέρα πόδας 300—500 ἑτέρας κορυφῆς κειμένης βορειοανατολικῶς τῆς ῥηθείσης, καὶ ἥτις, περιβαλλομένη πανταχόθεν ὑπὸ βαθέων καὶ ἀποτόμων κρημνῶν, καθίσταται δυσανάβατος καὶ ἀπροσπέλαστος εἰς τοὺς περιηγητάς. (Παρβ. **Heuzey: le mont Olymbe et l' Acarnanie, 1860, Paris. Barth: Reise durch die innere europäische Türkei im Herbst 1862. Berlin, 1864. Tozer: Highlands of Turkei 2. vol. Lond. 1869.**) Εἶνε δὲ αἱ κορυφαὶ ὡς καὶ αἱ ἀνώτεραι πλευραὶ τοῦ ὄρους οὐ μόνον ἐστερημέναι πάσης βλαστήσεως, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀλλὰ καὶ ἐντελῶς ἄνυδροι· διὸ καὶ οἱ ἀναρριχώμενοι εἰς αὐτὰς περιηγηταὶ ὀφείλουσι νὰ φέρωσι μεθ' ἑαυτῶν τὸ ἀναγκαιοῦν ὕδωρ, ὅπως μὴ ἀναγκασθῶσι, καθὼς ὁ **Heuzey**, νὰ πίωσιν ὕδωρ τῆς χιόνος· ἀλλὰ καὶ ὁδηγῶν ἐμπείρων ἔχουσιν ἀνάγκην οἱ ἀναβαίνοντες, διότι αἱ πολλαὶ καὶ βαθεῖαι χαράδραι, αἱ διαυλακοῦσαι τὰς πλευρὰς τοῦ ὄρους, καθιστῶσι δύσκολον τὴν ἀνεύρεσιν τῆς στενωποῦ, ἥτις δίκην ἰσθμοῦ ἑνόνει τὰς διὰ τῶν χαράδρων χωριζομένας πλευρὰς αὐτοῦ· δύναται δέ τις νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπὶ τῶν ὑψίστων κορυφῶν ἀνάβασιν εἴτε ἐκ τῆς βορείας πλευρᾶς αὐτῶν ὑπὲρ τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, καθὼς ὁ **Heuzey**, εἴτε ἐκ τῆς βορειο-

δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους ὑπὲρ τὸ χωρίον Κοκινοπλό, καθὼς ὁ **Barth**, εἴτε τέλος ἐκ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τῆς Καρυᾶς εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν κορυφὴν *Τσουμᾶ*.

Ἡ ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου ἄποψις εἶνε θαυμασία· ἀφ' ἑνὸς μὲν καθορᾶται ἅπασα ἡ Μακεδονία, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἅπασα ἡ Θεσσαλία, τῶν ὁποίων αἱ λίμναι καὶ οἱ ποταμοὶ φαίνονται ὡσεὶ ἰχνογραφημένοι ἐπὶ τοῦ χάρτου. Καὶ πρὸς Μ. μὲν ἀποκλείει τὸν ὁρίζοντα ὁ μεγαλοπρεπὴς Παρνασσός, ἁμιλλώμενος πρὸς τὸν Ὄλυμπον κατά τε τὸ ὕψος καὶ τὸν ὄγκον, πρὸς Α. δὲ σχηματίζει ἡ θάλασσα εὐρὺ τόξον ἀπὸ τοῦ Ἄθω μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Μιτυλήνης, καὶ πρὸς Δ ἐκτείνεται ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος ἡ μακρὰ καὶ πολυκόρυφος σειρὰ τοῦ Πίνδου (παρ. **Heuzey**).

Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου ἔθεσεν ἡ φαντασία τῶν προγόνων μας τὴν μακαρίαν κατοικίαν τῶν θεῶν, τὰς δὲ ἀγρίας χαράδρας τῶν βορείων αὐτῶν πλευρῶν καὶ τὰς ἐν αὐταῖς κρήνας τῶν διαυγῶν ὑδάτων καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ ἐρημίαν τῶν ἐκτεταμένων αὐτῆς δασῶν ἐθεώρησεν ὡς ἕδραν καὶ κατοικίαν τῶν Μουσῶν· ἀλλὰ πῶς καὶ διὰ τί ἄρα μεταξὺ τόσων ὀρέων τῆς ἑλληνικῆς γῆς νὰ θεωρηθῇ ὁ Ὄλυμπος ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἱερὸν ὄρος τῶν προγόνων μας; Διὰ τί εἰς τὸ προσβορειότατον τοῦτο ὅριον τῆς χώρας των νὰ θέσωσιν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες τὴν κατοικίαν τῶν προστατευόντων αὐτοὺς θεῶν καὶ τὴν ἕδραν τῶν Μουσῶν, αἵτινες ἐνέπνευσαν τοὺς ἀοιδοὺς τῆς μεσημβρινωτέρας Ἑλλάδος; Ἆρά γε τὸ καταπληκτικὸν ὕψος τοῦ ὄρους, οὗ τινος αἱ κορυφαὶ περιστεφόμεναι συχνάκις ὑπὸ νεφῶν ἀπέκρυπτον ἀπὸ τὰ βέβηλα ὄμματα τῶν θνητῶν τὸ ἱερὸν ἕδος τῶν ἀθανάτων, τὰ ἄγρια αὐτοῦ καὶ βαθύτατα δάση καὶ αἱ λοιπαὶ φυσικαὶ ἰδιότητες τοῦ ὄρους, ἐπιδράσασαι ἐπὶ τῆς φαντασίας τῶν προγόνων μας, κατέστησαν αὐτὸ ἑστίαν τῆς θρησκείας καὶ τῶν Μουσῶν αὐτῶν; Πιστεύω ὄχι, διότι καὶ ἄλλα ὄρη ἐπίσης συνηρεφῆ καὶ ἄγρια ἐνέχει ἡ ἑλληνικὴ γῆ· πιθανώτερον δὲ φαίνεται, ὅτι ἡ καθιέρωσις τοῦ Ὀλύμπου τοῖς θεοῖς καὶ ταῖς Μούσαις ἐγένετο κατὰ πρῶτον ὑπὸ τῶν ἐπ' αὐτῶν ἐγκατασταθεισῶν μικρῶν καὶ ἀσήμων φυλῶν, τῆς πελασγικῆς φυλῆς τῶν Περραιβῶν καὶ τῆς θρᾳκικῆς τῶν Πιέρων. Τὰ ἔθνη ταῦτα δὲν ἦσαν μὲν ἰσχυρὰ καὶ πολυάνθρωπα, παραμείναντα ἄσημα καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, κατείχοντο ὅμως ὑπὸ τῆς βαθείας ἐκείνης ἐμπνεύσεως καὶ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις παρήγαγε καὶ ἐστερέωσε τὰ θρησκείας ἁπάντων τῶν ἐθνῶν. Καὶ οἱ μὲν Περραιβοί, κατοικοῦντες τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους, ἐγκαθίδρυσαν ἐπὶ τῶν κορυφῶν αὐτῶν τὴν μεγάλην αὐτῶν θεότητα, τὸν Πελασγικὸν Δία, ἡ δὲ μικρὰ θρᾳκικὴ φυλὴ τῶν Πιέρων, ἐνωρὶς ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τοῦ μεγάλου θρᾳκικοῦ κορμοῦ καὶ ἐγκατασταθεῖσα μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν φυλῶν ἐν τῇ βορείῳ πλευρᾷ τοῦ Ὀλύμπου, ἔθεσεν ἐντὸς τῶν βαθέων δασῶν τὰς ἀγρίας καὶ ἐνθουσιώδεις αὐτῶν θεότητας, τὰς Μούσας. Αἱ φυλαὶ αὗται,

Ο ΟΛΥΜΠΟΣ.

ἐλθοῦσαι εἰς ἐπιμιξίαν μετὰ τῶν τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα κατοικούντων Αἰολέων, μετέδωκαν αὐτοῖς τὸν ἱερὸν αὐτῶν ἐνθουσιασμόν, καὶ εἰς τοῦτο ἴσως χρεωστεῖται ἡ πρόωρος ἀνάπτυξις καὶ τὸ βαθὺ αἴσθημα τῆς Αἰολικῆς ποιήσεως. Τὴν μετὰ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν φυλῶν, τῶν κατοικουσῶν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, ἀνάμιξιν τῶν Περραιβῶν καὶ Πιέρων τεκμαιρόμεθα καὶ ἐκ τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, ἧς συμμετέσχον ὅ τε ἐκ Πιερίας Ὀρφεὺς καὶ ὁ Περραιβὸς Μόψος, συμπλέοντες μετὰ τῶν λοιπῶν Ἀργοναυτῶν οὐχὶ ὡς πολεμισταί, ἀλλ' ὁ μὲν Ὀρφεὺς ὡς ἀοιδὸς λύων τὰς ἔριδας καὶ παραμυθῶν τὰς λύπας τῶν συμπλωτήρων. ὁ δὲ Μόψος ὡς μάντις τῆς ἐκστρατείας· διὸ καὶ αὐτὸν εἰσάγει ὁ Πίνδαρος ποιοῦντα σπονδὰς κατὰ τὸν ἀπόπλουν εἰς τὸν Δία καὶ ἐπικαλούμενον τὴν ἀρωγὴν αὐτοῦ καὶ εὐόδωσιν τοῦ ἔργου. Βραδύτερον δὲ αἱ φυλαὶ αὗται, συγκατελθοῦσαι μετὰ τῶν Αἰολέων ἢ καὶ μόναι ὑπὸ ἀρχηγοὺς προφήτας καὶ ἱεροφάντορας, ἐγκατέστησαν παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τοῦ Ἑλικῶνος, καὶ ἔτι μεσημβρινώτερον ἐν τῇ Ἐλευσῖνι, συναποφέρουσαι τὴν λατρείαν τῶν τοπικῶν αὐτῶν θεοτήτων· ταύτας δ' ἐκεῖ παραλαβόντες οἱ ἀοιδοὶ τῆς μεσημβρινωτέρας Ἑλλάδος ἀφήρεσαν τὸν ἄγριον αὐτῶν καὶ τοπικὸν χαρακτῆρα καὶ τὰς περιέβαλον τὴν καλλονήν, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκόσμει τὰ πλάσματα αὐτῆς ἡ ἑλληνικὴ φαντασία. Οὕτω δὲ διὰ τῶν ἀθανάτων ἐπῶν τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Ἡσιόδου μεταδοθεῖσαι αἱ θεότητες ἐκεῖναι, ἐγένοντο τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἁπάσης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς· ὥστε οὐκ ἀπεικότως λέγει ὁ Ἡρόδοτος (2, 53), ὅτι οἱ πρῶτοι ποιήσαντες θεογονίαν τοῖς Ἕλλησιν εἶνε ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος. Καὶ ἡ μὲν πελωρία θεότης τῶν Πελασγῶν, ὁ Ζεὺς μετεβλήθη εἰς τὸν ἰδεώδη ἑλληνικὸν Δία, ὃν ἐξύμνησεν ἡ Μοῦσα τοῦ Ὁμήρου καὶ ἔγλυψεν ἡ ἀθάνατος χεὶρ τοῦ Φειδίου· αἱ δὲ ἄγριαι καὶ ἐνθουσιώδεις δρυάδες τῶν Πιερικῶν δασῶν, αἱ Μοῦσαι, αἱ τροφοὶ τοῦ Διονύσου (Εὐστ παρεκ. εἰς Ὀδ. 16) ἐγένοντο ἔφοροι τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν (Παρβ. Heuzey ἔνθα ἀνωτ. καὶ Στραβ. 9. 3. 363). Οὐ μόνον δὲ τὰς θεότητας αὐτῶν συναπέφερον αἱ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος κατελθοῦσαι φυλαί, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ ὄρους ἀπέδωκαν εἰς πλεῖστα τῶν ὑπ' αὐτῶν κατοικηθέντων ὀρέων· διὸ καὶ ἐν τῇ Ἤλιδι καὶ ἐν τῇ Λέσβῳ καὶ ἐν τῇ Λακωνίᾳ καὶ παρὰ τὴν Σμύρνην καὶ ἐν τῇ Βυθυνίᾳ καὶ ἐν τῇ Μυσίᾳ ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Ὄλυμπος. Ἀλλὰ μεθ' ὅλην τὴν πληθὺν τῶν Ὀλύμπων ὁ Θεσσαλικὸς Ὄλυμπος ἔμεινε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἱερὸν ὄρος καὶ ἡ κοιτὶς τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ὑψίστης κορυφῆς ἦτο ἡ θαλερὰ κατοικία τοῦ Διός, ἐπὶ δὲ τῶν ταπεινοτέρων κορυφῶν κατῴκει ὁ λοιπὸς χορὸς τῶν οὐρανιώνων (Ἀπολ. Ἀρ. 3. 1131). Ἐκεῖ, ἔνθα σήμερον ὑπάρχει ὁ μικρὸς ναΐσκος τοῦ Ἁγίου Ἠλιοῦ, ἵδρυτο τὸ πάλαι ὁ βωμὸς τοῦ Διός, ἔνθα κατ' ἔτος ἀνήρχοντο οἱ ἱερεῖς

τοῦ ἐν τῇ πόλει Δίῳ ναοῦ, ὅπως τελέσωσι θυσίαν εἰς τὸν Ὕψιστον (Sol. Polyistor). Καὶ σήμερον δὲ οἱ μοναχοὶ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου ἀναβαίνουσι τὴν 20ὴν Ἰουλίου ἐπὶ τῆς κορυφῆς του τελοῦντες λειτουργίαν ἐν τῷ ἐκεῖ ἱδρυμένῳ ναΐσκῳ, καὶ οὕτω παραμένει μέχρι τοῦ νῦν ἡ ἱερότης τοῦ ὄρους.

Αἱ δὲ θαυμάσιαι διηγήσεις τῶν συμβαινόντων ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου, ὡς π. χ. ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς τέφρας τοῦ βωμοῦ γεγραμμένα γράμματα παρέμενον ἀνεξάλειπτα καθ' ὅλον τὸ ἔτος διὰ τὴν διηνεκῆ ἐπὶ τῶν κορυφῶν ἐπικρατοῦσαν γαλήνην καὶ ἄπνοιαν καὶ ἄλλα τοιαῦτα (Sol.), διατηροῦνται καὶ μέχρι τῆς σήμερον τροποποιημέναι παρὰ τοῖς κατοικοῦσιν, ὅτι ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ συμβαίνουσι θαυμάσια πράγματα· καὶ οἱ μὲν διηγοῦνται, ὅτι ποιμήν τις εἶδεν ἐπὶ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ ὄρους μεγαλοπρεπέστατον παλάτιον, περιβαλλόμενον ὑπὸ λευκοτάτων κιόνων, ὅπερ ὅμως ἔκτοτε οὐδεὶς εἶδε πλέον· ἄλλοι λέγουσιν, ὅτι ἐκεῖ εὑρίσκεται εὐρύτατον στάδιον, ἔνθα οἱ ἀρχαῖοι ἐτέλουν τοὺς ἀγῶνάς των. Δημῶδες δέ τι ᾆσμα θέτει ἐκεῖ τὴν κατοικίαν τῶν Μοιρῶν.

Ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου τὴν κορφὴ
τὰ τρία ἄκρα τοῦ οὐρανοῦ
ὅπου αἱ μοῖραι τῶν μοιρῶν
καὶ ἡ ἐδική μου μοῖρα
ἂς ἀκούσῃ καὶ ἂς ἔλθῃ·

Τοιοῦτος λοιπὸν ὢν ὁ Ὄλυμπος, ὑμνήθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ ἐκοσμήθη διὰ πολλῶν καὶ ποικίλων ἐπιθέτων, ἅτινα πάντα χαρακτηρίζουσι τὰς φυσικὰς αὐτοῦ ἰδιότητας. Καὶ διὰ μὲν τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν κορυφῶν αὐτοῦ καλεῖται μακρὸς (Ἰλ. Π. 40), διὰ δὲ τὸ πολυχάραδρον αὐτοῦ πολύπτυχος καὶ πολυδειράς (Ἰλ. xx 5 καὶ ἀλ.), διὰ δὲ τὴν λάμψιν, ἣν ἐκπέμπουσιν αἱ ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων φωτιζόμεναι αὐτοῦ κορυφαί, ἐκαλεῖτο αἰγλήεις καὶ αἰπύς. Καὶ σήμερον δέ, ἐν ἀνεφέλῳ καὶ γαληνίῳ ἡμέρᾳ βλέπει τις τὰς λαμπρὰς κορυφὰς τοῦ ὄρους ὑψουμένας ἐν τῷ μέσῳ λεπτῆς καὶ καθαρᾶς ἀτμοσφαίρας, ὀνειροπωλῶν τὸν ἰδεώδη καὶ ὅλως θεῖον ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου περιγραφέντα Ὄλυμπον, ὅστις

Οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται· οὔτε ποτ' ὄμβρῳ
δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπίκειται· ἀλλὰ μάλ' αἴθρη
πέπταται ἀνέφελος· λευκὴ δ' ἐπιδέδρομε αἴγλη.

Ἀνατολικώτερον τοῦ Ὀλύμπου ἐκτείνεται ἡ *Ὄσσα*, χωριζομένη ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Αὕτη περιβαλλομένη πρὸς Δ. μὲν ὑπὸ τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῆς Ὄσσης, διαρρέεται ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ, ἔχουσα μῆκος μὲν ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ ποταμοῦ μέχρι τῆς ἐξόδου 1—1 $1/2$ ὥρας, τὸ δὲ πλάτος ποικίλλον μεταξὺ 220 Γαλ. βημάτων καὶ 30 Γαλ. ποδῶν.

Εἰς τὸ ὄνομα τῆς τερπνῆς κοιλάδος, τῆς ὡραιοτέρας ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ποθεσίαν τῆς τόσον ὡραίας Ἑλλάδος, αἱ χαρμόσυνοι ἀναμνήσεις τῆς

ἀρχαιότητος ἀθρόαι παρουσιάζονται εἰς τὴν φαντασίαν. Ἡ δροσερότης της, αἱ γραφικώταται καλλοναί της ἦσαν τόσῳ περίπυστοι, ὥστε πᾶσα ὡραία τοποθεσία, πᾶσα τερπνὴ κοιλὰς ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν ἀρχαίων Τέμπη. Ὁ Ὁράτιος ἀποκαλεῖ οὕτω τὴν ἐξοχικὴν αὐτοῦ ἔπαυλιν, ὁ δὲ Βιργίλιος, ἐξυμνῶν τὴν εὐτυχίαν τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς, ὀνομάζει Τέμπη χωρίον κατάρρυτον καὶ κατάφυτον. Ὁ Θεόκριτος ἐρωτᾷ τὰς Νύμφας, ἂν ἀπατηθεῖσαι ἀπὸ τὴν τερπνότητα τῆς ὡραίας αὐτῆς κοιλάδος ἐπελάθοντο τοῦ Δάφνιδος. Ὁ Λουκανὸς καὶ ὁ Κάττουλλος ἐξυμνοῦσι τὰς καλλονάς της. Ὁ εὐσεβὴς Φανελών, ὀνειροπολῶν τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, ἐντρυφᾷ κατὰ φαντασίαν εἰς τὴν θέαν τῶν καλλονῶν τῶν Τεμπῶν· «je cueille les lauriers des Delphestet fe goûte les delices de Tempe»· ὁ δὲ Αἰλιανός, περιγράφων τὴν εἰδυλλιακὴν καλλονὴν τῆς κοιλάδος, μνημονεύει καὶ τῶν εὐωχιῶν καὶ συμποσίων, ἃ συνετέλουν οἱ περίοικοι ἐν αὐτῇ. Σήμερον ὅμως κατήφεια καὶ σιωπὴ ἐπικρατεῖ ἐκεῖ, καὶ μόνον ὁ κρότος τῶν βημάτων σπανίων τινῶν διαβατῶν ταράσσει τὴν ἐρημίαν τοῦ τόπου· καὶ τὸ ἔαρ, ὅτε ἡ ἀναγεννωμένη φύσις ἀποδίδει εἰς τὴν κοιλάδα ὅλην τὴν καλλονὴν καὶ τὴν χάριν της, ἀντὶ τῶν ᾀσμάτων καὶ τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ θορύβου, ὃν ἀνέπεμπον οἱ γηθόσυνοι κάτοικοι πλέοντες ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ εὐωχούμενοι ἐπὶ τῶν τερπνοτάτων αὐτοῦ ὀχθῶν, ἀκούεται μόνον ὁ κρότος τῶν βημάτων τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν κοιλάδα πρὸς συλλογὴν τοῦ μέλιτος, ὅπερ εἰσέτι ἐναποθέτουσιν αἱ βιομήχανοι μέλισσαι ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς πατρίδος τοῦ ποιμένος Ἀριστέου (Βιργ. Γεω. 4. 317.).

Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀρχαίων περιέγραψαν τὴν κοιλάδα ὁ Λίβιος (44. 6) ἴσως κατὰ Πολύβιον, ὁ Πλίνιος (Hist. nat. 4, 8, 15) καὶ ὁ Αἰλιανὸς (Π. Ἱστ. Βιβλ. 4). Ἐκ δὲ τῶν νεωτέρων ὁ Gell, ὁ Dawhins, ὁ Holland, ὁ Dodwell, ὁ Leake, ὁ Meziéres, ὁ Ussing, ἐν τοῖς μνημονευθεῖσιν ἤδη συγγράμμασιν, ὁ Kriegk (das thessalische Tempe. Leip 1835) καὶ ὁ Fallmereyer (Fragm· ausdem Orient σ. 482). Καὶ ὁ μὲν Leake καὶ ὁ Dodwell παρέσχον τὴν ἀκριβεστάτην περιγραφὴν τῆς κοιλάδος· οἱ μόνοι ὅμως αἰσθανθέντες τὸ ἀληθὲς μεγαλεῖον τῆς τοποθεσίας καὶ τὴν βαθεῖαν ἐντύπωσιν, ἣν παράγει αὕτη, εἶνε ὁ Ussiug, ὁ Fallmerayer καὶ ὁ Mezières. Ἡ κοιλὰς αὕτη, λέγει ὁ Mezières, δὲν εἶνε, ὡς ἠδυνατό τις νὰ ὑποθέσῃ, δροσερά τις καὶ χαρίεσσα τοποθεσία, ὅπως ἀρχαῖοί τινες τὴν περιέγραψαν, Καὶ δὲν ἐλλείπουσι μὲν ἐνταῦθα βαθεῖαι σκιαὶ μεγαλοπρεπῶν πλατάνων, βλαστανόντων ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, οὔτε δροσερὰ ὕδατα καταρρέοντα ἐκ τῶν πλευρῶν τῶν ὑπερκειμένων ὀρέων, οὔτε χλοεροὶ λειμῶνες, οὔτε πᾶν ὅ,τι τερπνὸν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ ποιητικὴ φαντασία, ἀλλὰ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῆς κοιλάδος, τὸ ἀποτελοῦν τὴν ἀπαράμιλλον αὐτῆς καλλονήν, εἶνε ὅτι ἡ χαρίεσσα αὕτη κοιλὰς εἶνε στενὴ χαίνουσα μεταξὺ δύω γιγαντιαίων ὀρέων, τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἀποσχισθέντων

ἀπ' ἀλλήλων διὰ βιαίου σεισμοῦ. Καὶ τῳόντι τὸ πᾶν φέρει ἐν τῇ κοιλάδι τὰ ἴχνη βιαίας τινὸς καταστροφῆς· οἱ βράχοι εἶνε κατεσχισμένοι καὶ κατασυντετριμμένοι, μὴ ἔχοντες τὴν τελείαν ἐκείνην μορφήν, δι' ἧς περιβάλλει ἡ φύσις τὰ τέλεια ἔργα της. Πολλαχοῦ τοῦ στενοῦ τὸ ὄρος φαίνεται διερρωγὸς καθ' ὅλον αὐτοῦ το ὕψος, αἱ δὲ κάθετοι καὶ ἀντικρύζουσαι ἀλλήλαις πλευραὶ τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου ἠδύναντο καὶ σήμερον νὰ τεθῶσιν ἀκριβῶς ἐπ' ἀλλήλων, ἂν ἐξηλείφετο τὸ διαχωρίζον αὐτὰς διάστημα· ἀλλ' ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἡ θέα τῶν ἐρυθρῶν ἀποτόμων καὶ ὑπερυψήλων βράχων, οἵτινες ὑπέρκεινται ἑκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ, καταπλήσσει τὴν φαντασίαν τοῦ θεωμένου, ὁ ἥσυχος τοῦ Πηνειοῦ ροῦς ἀφ' ἑτέρου, ὅστις ἐλαίου δίκην κυλίει ἠρέμα τὰ ἀργυρᾶ νάματά του, ποῦ μὲν πλατύτερος καὶ σχηματίζων χάριέν τι νησίδριον, ποῦ δὲ στενότερος, αἱ ἐπὶ τῶν ποδῶν τῆς Ὄσσης μικραὶ παρόχθιοι πεδιάδες, αἵτινες διαρρεόμεναι ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ ὄρους κατερχομένων ὑδάτων σχηματίζουσιν ὡραῖον χλοερὸν τάπητα, σκιαζόμενον ὑπὸ εὐθαλῶν δένδρων, ἐλαττοῦσι τὴν σοβαρὰν ἀγριότητα τοῦ τόπου καὶ ἀναμιγνύουσιν εἰς τὴν ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιοῦσι τὰ μεγάλα θεάματα τῆς φύσεως, τὴν τέρψιν τὴν παραγομένην ἐκ τῆς θέας τῶν χαριεστάτων εἰκόνων. Ἐν τῇ ἑνώσει λοιπὸν τῶν ἀντιθέτων τούτων ἐντυπώσεων κεῖται ὁ ἀληθὴς χαρακτηρισμὸς καὶ τὸ πραγματικὸν μεγαλεῖον τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Ἐνέχει αὕτη ὅ,τι ἄγριον καὶ ὅ,τι τερπνὸν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει· ἀφ' ἑνὸς μὲν κορυφαὶ ὑπερύψηλοι καὶ βράχοι κατεσχισμένοι καὶ διηυλακωμένοι ὡς ὑπὸ κεραυνοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ μεγαλοπρεπὴς καὶ ἥσυχος ποταμὸς κρυπτόμενος ὑπὸ τὴν σκιὰν βαθυσκίων πλατάνων καὶ περιβαλλόμενος ὑπὸ δροσερωτάτης χλόης. Καὶ ἀπαντῶσι μὲν καὶ ἀλλαχοῦ ἐπίσης ἄγρια ὄρη· ἡ χαράδρα τοῦ Ταϋγέτου, αἱ παρὰ τὴν Ἀμάλφην ἐν τῷ κόλπῳ τοῦ Σαλέρνου ἀκταὶ καὶ οἱ βράχοι τοῦ Ταυρομενίου ἐν Σικελίᾳ δὲν εἶνε ὀλιγώτερον ἄγριοι, κατὰ τὸν **Mezières**, τῶν ἐπικρεμαμένων ἐπὶ τῶν Τεμπῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης, ἀλλ' ἐκεῖ λείπει ὁ ποταμὸς καὶ ἡ περὶ αὐτὸν κραταιὰ βλάστησις. Τὰ στενὰ τοῦ Ἄψου εἶνε μὲν ὀχυρά, ἄγρια καὶ μεγαλοπρεπῆ, κάλλη ὅμως δένδρων καὶ χλωρότητα ὕλης καὶ διατριβὰς καὶ λειμῶνας ἡδεῖς δὲν ἔχουσι (Πλουτ. Τ. Φλαμ. III,). Ὁ Ἀλφειὸς καὶ Σπερχειὸς διαρρέουσι ὡραίας κοιλάδας, ἀλλὰ δὲν περιβάλλονται ὑπὸ ἀποκρήμνων βράχων. Ὁ Ἄλβις διαρρηγνύων τὰς Σαξωνικὰς Ἄλπεις σχηματίζει ὡραίαν κοιλάδα, ἥτις ὅμως οὖσα πλατυτέρα τῶν Τεμπῶν ὑστερεῖ ταύτης καὶ κατὰ τὴν βλάστησιν καὶ κατὰ τὸ ἀπότομον τῶν περιβαλλόντων βράχων, καὶ δὲν δύναται ἑπομένως οὔτε κατὰ τὸ καταπληκτικὸν μεγαλεῖον οὔτε κατὰ τὴν χάριν νὰ παραβληθῇ μετ' αὐτῆς.

Καὶ ἡ μὲν πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου καταπίπτουσα ἀποτόμως εἶνε ἀπρόσιτος, οὐδεμίαν καταλείπουσα ἀτραπὸν μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ ποταμοῦ· διὸ καὶ ἡ μόνη ὁδός, ἥτις καὶ τὸ πάλαι καὶ νῦν ἄγει διὰ τοῦ στενοῦ,

ΤΑ ΤΕΜΠΗ.

κεῖται ἐπὶ τῆς Ὄσσης· παρατηροῦνται δὲ ἐνιαχοῦ τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Οὕτως ἐπὶ μὲν τῆς εἰσόδου πέραν τοῦ χανίου τῶν Ἀμπελακίων παρατηρεῖται διπλῆ αὔλαξ ἐσκαμμένη ἐν τῷ βράχῳ ὑπὸ τῶν τροχῶν τῶν ἁμαξῶν· ποῤῥωτέρω δέ, ἔνθα ὁ ποταμὸς σχηματίζει νησίδιόν τι, ὁ δεξιὸς αὐτοῦ βραχίων περιβάλλεται ὑπὸ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ τείχους πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὁδοῦ καὶ ἀπόκρουσιν τῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ. Καὶ κατὰ μὲν τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ καὶ ἔτι ποῤῥωτέρω δὲν ὑπέρκειται ἡ ὁδὸς πολὺ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, κατὰ δὲ τὸ μέσον τῆς κοιλάδος, ἔνθα τὸ πλάτος αὐτῆς εἶνε ἐλάχιστον, ἀναῤῥιχᾶται ἡ ὁδὸς ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης, ὅθεν εἰς ἱκανὸν βάθος φαίνεται ῥέων ὁ ποταμός. Ἐνταῦθα παρατηρεῖται ἐπὶ τῆς Ὄσσης βαθυτάτη χαράδρα, σχηματισθεῖσα ἴσως συγχρόνως μετὰ τῆς κοιλάδος παταγωδῶς ἀπὸ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους καταφέρουσα τὰ ἀφρίζοντα ὕδατα ῥυακίου. Ἐν τῇ χαράδρᾳ ταύτῃ παρατηροῦνται κολοσσιαῖα τμήματα βράχων, ἅτινα, ἀποσπασθέντα ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους, ἀνεχαιτίσθησαν ἐν τῇ καταφορᾷ αὐτῶν καὶ φαίνονται ὡσεὶ αἰωρούμενα μεταξὺ γῆς καὶ οὐρανοῦ. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς χαράδρας ταύτης ὑψοῦται βράχος, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρουρίου, ἑνὸς τῶν 4 πρὸς φρούρησιν τῆς κοιλάδος κατεσκευασμένων, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ θέσις ἀκριβέστατα ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ Λεβίου· «**quartum viae ipsiqua media et angustissima vallis est impositum.**»· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου παρατηροῦνται ἐρείπια μεσαιωνικοῦ φρουρίου, τοῦ ***Κάστρου τῆς Ὡραίας***, κειμένου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ Λυκοστομίου. Πέραν τῆς θέσεως ταύτης ἡ κοιλὰς ἄρχεται ἐκ νέου νὰ εὐρύνηται πρὸς τὴν ἔξοδον· καὶ ἀμέσως μὲν μετὰ τὴν μνησθεῖσαν χαράδραν ἀπαντῶμεν κατακάθετον βράχον ὥς τινα τετράγωνον πύργον κατασκευασθέντα ὑπὸ ἀνθρωπίνης χειρὸς οὐχὶ μακρὰν δ' αὐτοῦ ἐκρέει ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης πηγὴ ψυχροτάτη τοῦ ὕδατος ***Κρυολόγος*** καλουμένη, τῆς ὁποίας τὰ κυανᾶ ὕδατα ἀπαξιοῦσι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ **Dodwell** νὰ ἀναμιχθῶσι μετὰ τῶν θολῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ· ἔτι δὲ ποῤῥωτέρω ὑπὲρ τὴν ὁδὸν ἀναγινώσκεται ἐπιγραφὴ Λατινικὴ «**L. Cassius Longinus proconsul Tempe munivit.**». Ὁ ἀνθύπατος οὗτος ἦτο εἷς τῶν στρατηγῶν τοῦ Καίσαρος, μνημονευόμενος ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ. Οἱ ἐγχώριοι καλοῦσι τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ***Γραμμένον ἅλας***, καθότι ἐν τῇ ἀμαθείᾳ αὐτῶν πιστεύουσιν, ὅτι ἐνταῦθα εἶνε καταγεγραμμένον τὸ εἰς τὴν κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ δαπανηθὲν ἅλας· ἐκεῖθεν δὲ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν τελευτᾷ ἡ κοιλάς.

Ἡ ἐν τῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν βλάστησις εἶνε κραταιοτάτη. Ὑπερύψηλοι πλάτανοι, ἰσοϋψεῖς τῶν ὁποίων οὐδαμοῦ εἶδεν ὁ **Mezières**, ἴασμοι, δαφνοκέρασοι, λυγοί, ῥοιαί, ἰτέαι καὶ ἄλλα ἐπισκιάζουσι τὸ ῥεῖθρον τοῦ Πηνειοῦ, οὗ τινος τὰ ὕδατα φαίνονται ὡσεὶ ἐξερχόμενα ἐκ τῶν κλάδων τῶν ἐν αὐτοῖς λουομένων δένδρων· ἐπὶ δὲ τῶν ἐρυθρῶν πλευρῶν τε-

ορέων ἀναρριχῶνται πλεῖστα παράσιτα φυτὰ ὑπὸ τὴν σκιὰν πρίνων, πευκῶν καὶ ἀγριελαιῶν. Ἀραιὰ δὲ καὶ σπανίως θάλλει τὴν σήμερον ἐν τῇ κοιλάδι ἡ ἐρασμία δάφνη, τὸ ἱερὸν φυτὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, εἰς δ μετεμορφώθη ἡ περικαλλὴς κόρη τοῦ Πηνειοῦ, φεύγουσα τὸν ἔρωτα τοῦ θεοῦ, καὶ ἥτις ὑπενθυμίζει τοὺς ἁρμονικοὺς στίχους τοῦ Ὀβιδίου·

Conjux quoniam mea non potes esse
arbor eris certe, dixit, meus. Semper habebant
te coma, te citharae, te nostrae, Laura, pharetrae.

Καὶ τὸ μὲν μεσαιωνικὸν ὄνομα τῆς κοιλάδος *Λυκοστόμιον* δὲν ἀκούεται πλέον· καλεῖται δὲ σήμερον ἡ κοιλὰς *Στενὸν τοῦ Μπαμπᾶ*, ἔκ τινος κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῆς κειμένου ὁμωνύμου χωρίου· ἀλλὰ διατηρεῖται εἰσέτι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα παρὰ τοῖς περιοίκοις καὶ μετὰ σεβασμοῦ προφέρονται παρ' αὐτῶν τὰ ἱερὰ Τέμπη. Ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ ἐλατρεύετο τὸ πάλαι ὁ Ἀπόλλων, ὁ θεὸς τῆς καλλονῆς καὶ τῆς χάριτος, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ καθαρμοῦ, ὃν ὑπέστη ἐνταῦθα κατὰ προσταγὴν τοῦ Διός, ὅτε κατετόξευσε τὸν δράκοντα Πύθωνα, φυλάττοντα τοὺς Δελφούς. Ἐνταῦθα λοιπὸν καθαρθεὶς καὶ στεφανωσάμενος ἐκ τῆς Πηνειίδος δάφνης, λαβὼν δὲ καὶ κλάδον ἐξ αὐτῆς εἰς τὴν δεξιὰν ἦλθεν εἰς Δελφοὺς καὶ παρέλαβε τὸ μαντεῖον· ὑπῆρχε δὲ καὶ βωμὸς ἐν τῇ κοιλάδι, ἐν ᾧ ἐστεφανώσατο καὶ τὸν κλάδον ἀφεῖλεν ὁ θεός. Ἔκτοτε δὲ οἱ Δελφοὶ πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος ἔπεμπον ἀνὰ πᾶν ἔννατον ἔτος παῖδας εὐγενεῖς, οἵτινες ποιοῦντες μεγαλοπρεπεῖς θυσίας ἐν τῇ κοιλάδι ἀνεχώρουν διαπλέξαντες στεφάνους ἐκ τῆς αὐτῆς δάφνης, ἀφ' ἧς καὶ ὁ θεὸς ἐστεφανώσατο. (Αἰλ. ΙΙ Ἱστ. 3, 1.). Καὶ τοῦ μὲν βωμοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος οὐδὲν ἴχνος σήμερον σώζεται, παρατηροῦνται ὅμως ὑψηλὰ ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου σπήλαια κατοικούμενα ἄλλοτε ὑπὸ ἐρημιτῶν, ὡς καὶ ναΐσκος τις τῆς Παναγίας, καὶ οὕτω παραμένει καὶ σήμερον ἡ ἱερότης τοῦ τόπου.

Πρὶν ἤδη μνημονεύσω τῆς περιγραφῆς τῶν Τεμπῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, παραθέτω ἐνταῦθα μετάφρασιν τῆς περιγραφῆς τοῦ **Fallmerayer**, ὅστις κακοβούλως μυωπήσας πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, δὲν ἠδυνήθη ὅμως νὰ μείνῃ ἀδιάφορος πρὸς τὰς καλλονὰς τῆς ὡραίας ἡμῶν γῆς, ἀλλ' ἐνθουσιασθεὶς ἐκ τῆς θέας τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν κατέγραψε περιγραφὴν ἀνταξίαν τῆς χάριτος καὶ τῆς καλλονῆς τοῦ περιγραφομένου τόπου (**Frag. aus dem Orient** Σ. 372). «Τὸ ἐπικρατοῦν, λέγει, ἐν τῇ κοιλάδι καὶ ἐκτὸς αὐτῆς δένδρον κατά τε τὴν πληθὺν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὸ μέγεθος εἶνε ὁ πλάτανος. Εὑρισκόμενος καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τῆς κοιλάδος, πληροῖ τὰ κενὰ διαστήματα, βλαστάνει ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ καὶ σφριγῶν ἀναδύεται ἐκ τῆς ἐπιφανείας τῶν ὑδάτων· ἁμιλλώμενα δὲ πρὸς τοῦτον βλαστάνουσιν ἐν τῇ κοιλάδι ἡ τερέβινθεια, ὁ ἴασμος, ἡ μελία, ἡ ἰτέα, ἡ δρῦς, ἡ πρῖνος, ἡ κότινος, ἡ δα-

φνοκέρασος, καὶ τέλος ἡ Πηνειὶς δάφνη, ἅτινα κατακοσμοῦσι τὴν κοιλάδα καὶ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ δι' ἀμαράντου χλωρότητος, καὶ περιβαλλόμενα ὑπὸ οἰνάδος καὶ κληματίδος σχηματίζουσιν ἀδιαπέραστον εἰς τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας σκιάδα, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ὁ εὐρὺς ποταμός, πολλαχοῦ κεκαλυμμένος ἀπὸ τὴν σφριγῶσαν βλάστησιν, προκυλινδεῖ τὸ ἤρεμον αὐτοῦ ρεῦμα. Καὶ αἱ μὲν πλάτανοι τὸν χειμῶνα ἀποβάλλουσι τὸν ἐκ τῶν φύλλων κόσμον, ἀλλὰ τὰ πλεονάζοντα ἀειθαλῆ δένδρα καὶ αἱ εὔοσμίαν ἀποπνέουσαι λόχμαι διατηροῦσι τὴν ἐντύπωσιν αἰωνίου ἐν τῇ κοιλάδι ἔαρος. Καὶ ἐκεῖ δέ, ἔνθα ὁδὸς καὶ ποταμὸς πληροῦσιν ἅπαντα τὸν μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Ὄσσης χῶρον, διατηρεῖται ἀκμαία ἡ ἐν τῇ κοιλάδι βλάστησις. Ἀλλὰ θαυμασιωτέρα τῆς βλαστήσεως εἶνε ἡ ἐν τῷ στενῷ ἀφθονία τῶν πηγαίων ὑδάτων, ἅτινα δαψιλῶς καὶ ἀπροσδοκήτως ἀναβλύζουσιν ὑπὸ τὸ βῆμα τοῦ διαβάτου ἐκ τοῦ παρακειμένου βράχου ἢ ἐκ τῆς ρίζης τῶν πλατάνων, καταρρέοντα, καθαρά, ὡς ἀδάμαντες καὶ κατάψυχρα ὡς οὐδαμοῦ ἄλλου, εἰς τὸν παραρρέοντα Πηνειόν· μεταξὺ δὲ τῶν βρυωδῶν ὄχθων τῶν ρυακίων διαφαίνεται διὰ τῶν διαυγῶν ὑδάτων ἡ κατάλευκος μαρμαρώδης κοίτη αὐτῶν. Ὁποῖος πλοῦτος, ὁποία δροσερότης παρέρχεται ἐνταῦθα ἄχρηστος καὶ ἀφανής! Καὶ ἐν μὲν τῇ Ὄσσῃ ἐπὶ τῆς ὁποίας φέρει ἡ ὁδός, παρατηροῦνται ἀειθαλεῖς νάπαι κατάρρυτοι καὶ ἀνθοστόλιστοι, ἐνῷ ἡ πλευρὰ τοῦ Ὀλύμπου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς κοιλάδος καταπίπτει ἀπότομος καὶ ὡς δι' ἀνθρωπίνης χειρὸς διαπρισθεῖσα ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' οὐχὶ πανταχοῦ ἐστερημένη τοῦ ἐκ τῆς βλαστήσεως κόσμου. Καὶ ταπεινὴ μὲν κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος ἡ ὁδός, αἰωρεῖται πορρωτέρω εἰς ὕψος μεγαλείτερον, ἀφικνουμένη κατὰ τὸ μέσον τοῦ αὐλῶνος εἰς τὸ ὕψιστον αὐτῆς σημεῖον ἔνθα τὸ μὲν πλάτος τῆς κοιλάδος εἶνε στενότατον, αἱ δὲ ἀντικρύζουσαι κολοσσιαῖαι πλευραὶ τῶν ὀρέων ἀποδίδουσιν αὐτῇ ἀγρίαν καὶ ρωμαντικὴν ὡραιότητα. Αὖραι ψυχραὶ διαπνέουσι τὸ στενὸν ἐνταῦθα· ἡδέως ψιθυρίζουσιν ἡ πεύκη καὶ ἡ ἐλάτη ἐπὶ τῶν ἀποτόμων πλευρῶν, πολιὰ νέφη κυλινδοῦνται ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων καὶ ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ χάσματος ὑπερίπταται κρώζων ὁ μακρόπτερος ἀετὸς τοῦ Ὀλύμπου· μόνον δὲ δύο ἢ τρεῖς ὥρας διεισδύει ἡ χειμερινὴ ἡλιακὴ ἀκτὶς ἐν τῇ μοίρᾳ ταύτῃ τῆς κοιλάδος, ἐνῷ τὸ θέρος ἀποβαίνει ἐρασμιωτάτη διά τε τὴν χλωρότητα τῆς ὕλης καὶ διὰ τὴν ἐρημίαν καὶ διὰ τὴν σκιερὰν δροσερότητα αὐτῆς· ἀπὸ δὲ τοῦ σημείου τούτου εὐρύνεται ἡ κοιλὰς κωνοειδῶς πρὸς τὴν ἔξοδον, ὥστε δύο κῶνοι ἐφαπτόμενοι ἀλλήλων διὰ τῶν κορυφῶν εἶνε ἡ πιστοτάτη εἰκὼν τοῦ σχήματος τῆς διασφάγος τῶν Τεμπῶν· ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν Θεσσαλίαν μοῖρα αὐτῆς εἶνε θελκτικωτέρα τῆς πρὸς τὴν Μακεδονίαν. Πρασεῖς ἡλιόβλητοι λόφοι διαστίλβουσιν ἐν ταῖς ὑπωρείαις τοῦ Ὀλύμπου διὰ τῶν ὑψηλῶν δένδρων χαριέστατοι λειμῶνες, δάση πλατάνων, πηγαὶ διαυγῶν ὑδάτων καὶ κατάφυτα ἐν τῷ Πηνειῷ νησίδια ἀποτελοῦσι τὴν θερινὴν διασκέδασιν

[illegible] ρεχῶν
[illegible] γρελα
[illegible] ἔρασ
[illegible] περ
[illegible] πενθ

[illegible] τὸ μὲ
[illegible] αλει
[illegible] δον
[illegible] ὄνο
[illegible] τὰ
[illegible] λων,
[illegible] μοῦ,
[illegible] ράκον
[illegible] εῖς κα
[illegible] ἐξ α
[illegible] ρχε δ
[illegible] ελεν δ
[illegible] ἀνὰ
[illegible] θυ
[illegible] τῆς δ
[illegible] αὶ τοῦ
[illegible] τηροῦ
[illegible] εικοῦμ
[illegible] τω π
Πρὶν [illegible]
[illegible] σεικτῶ
[illegible] σοῦ Ε
[illegible] ωγὴν
[illegible] θη
[illegible]

ἡν περιγραφὴν τῆς εἰδυλλιακῆς καλλονῆς τῶν Τεμπῶν, οὐδόλως ὑποδεικνύων τὴν ἀγρίαν καὶ καταπληκτικὴν ἄποψιν αὐτῶν. Παραθέτω ἐνταῦθα τὰς ἰδίας αὐτοῦ λέξεις· «Κισσὸς μὲν γὰρ πολὺς καὶ εὖ μάλα λάσιος ἐνακμάζει καὶ τέθηλε, καὶ δίκην τῶν εὐγενῶν ἀμπέλων κατὰ τῶν ὑψηλῶν δένδρων ἀνέρπει καὶ συμπέφυκεν αὐτοῖς· πολλὴ δὲ σμίλαξ, ἡ μὲν πρὸς αὐτὸν τὸν πάγον ἀνατρέχει καὶ ἐπισκιάζει τὴν πέτραν, καὶ ἐκείνη μὲν ὑπολανθάνει, ὁρᾶται δὲ τὸ χλοάζον πᾶν καὶ ἔστιν ὀφθαλμῶν πανήγυρις. Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς λείοις καὶ καθειμένοις ἄλλα τέ ἐστι ποικίλα καὶ ὑποδρομαὶ συνεχεῖς ἐν ὥρᾳ θέρους καταφυγεῖν ὁδοιπόροις ἥδιστον καταφύγιον, ὃ καὶ δίδωσιν ἀσμένως ψυχᾶσθαι· διαρρέουσι δὲ καὶ κρῆναι συχναὶ καὶ ἐπιρρεῖ νάματα ὑδάτων ψυχρῶν καὶ πιεῖν ἡδίστων· κατᾴδουσι δὲ ὄρνιθες ἄλλος ἄλλῃ διεσπαρμένοι, καὶ μάλιστα οἱ μουσικοί, καὶ ἑστιῶσιν εὖ μάλα τὰς ἀκοάς, καὶ παραπέμπουσιν ἀπόνως καὶ σὺν ἡδονῇ, διὰ τοῦ μέλους τὸν κάματον τῶν παριόντων ἀφανίσαντες· παρ' ἑκάτερα δὲ τοῦ ποταμοῦ αἱ διατριβαὶ εἰσὶν αἱ προειρημέναι καὶ αἱ ἀνάπαυλαι· διὰ μέσου δὲ τῶν Τεμπῶν ὁ Πηνειὸς ποταμὸς ἔρχεται σχολῇ καὶ πρᾴως ἐλαίου δίκην· πολλὴ δὲ ἡ σκιὰ ἐκ τῶν παραπεφυκότων δένδρων καὶ ἐξαρτωμένων κλάδων τίκτεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας οὕτω προήκουσαν ἀποστέγειν τὴν ἀκτῖνα καὶ παρέχειν τοῖς πλέουσι πλεῖν κατὰ ψῦχος. Πᾶς δὲ ὁ περίοικος λαὸς συνίασιν, ἄλλος μὲν ἄλλῃ, καὶ θύουσι καὶ συμπίνουσι».

Τέλος ἡ περιγραφὴ τοῦ Πλινίου (4, 8) προσεγγίζει πασῶν τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἀκρίβειαν, ἔνθα οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ καταμετρηθῶσι διὰ τῆς ὁράσεως ἑκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ βράχοι, καὶ ὁ ὑπὸ θαλερὸν δάσος ἥσυχος ῥοῦς τοῦ Πηνειοῦ καὶ αἱ χλοεραὶ ὄχθαι καὶ τὰ ᾄσματα τῶν πτηνῶν πιστότατα περιγράφονται, ἐνῷ ἡ διαύγεια τῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ καὶ τὰ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ διορώμενα πράσινα λιθάρια κεῖνται μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ περιγράφοντος· διότι τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ εἶνε πάντοτε θολά, καὶ μόνον μετὰ παρατεταμένην ἀνομβρίαν γίνονται ὁπωσοῦν διαφανῆ, χωρὶς ὅμως καὶ τότε νὰ ἐπιτρέπωσι τὴν ὅρασιν τῶν ἐν τῷ πυθμένι ἀντικειμένων.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν ὑψουμένη ἡ Ὄσσα (σήμ. Κίσσαβος), ἐκτείνεται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Δερματᾶ ἐπὶ ὀγδοήκοντα στάδια κατὰ Στράβωνα, ἤτοι ἐπὶ 4—4 ½ ὥρας. Τὸ πρὸς τὴν κοιλάδα μέρος τοῦ ὄρους ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ Ὁμόλιον ὄρος, ἔχον καὶ ὁμώνυμον πόλιν (Στρ. 9. 443. Λιβ. 42, 38, Παυσ. 9, 861). Ἡ Ὄσσα, ἔχουσα σχῆμα ὅλως ἰδιάζον, διακρίνεται εὐκόλως τῶν παρακειμένων ὀρέων. Εὐρεῖα καὶ κραταιὰ ἐν τῇ βάσει της, τελευτᾷ εἰς κωνοειδῆ κορυφήν, ἥτις ἐπικαθημένη ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ὄρους δὲν ἀνέρχεται καθέτως ἐπ' αὐτῶν, ἀλλὰ φαίνεται προσνεύουσα εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα. Διακρίνομεν δὲ ἐν τῷ ὄρει τέσσαρας πλευράς, τὴν ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ὑψουμένην δυτικήν, ἣν περιέγραψα ἤδη

τῶν κατοίκων τοῦ Μπαμπᾶ, χωρίου κειμένου κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος, ἐρασμίως ἐν τῷ μέσῳ πλατάνων, κυπαρίσσων καὶ πιτύων. Καὶ ὁ ποταμὸς δὲ καταλείπει ἐνταῦθα τὸν ἤπιον καὶ σιωπηλὸν ῥοῦν, καὶ μετὰ ῥοίζου προσοχθίζουν τὰ ἀφρίζοντα κύματά του ἐπὶ τοῦ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἁλιέων ῥιπτομένου προχώματος· χειροποίητοι δὲ κοιλότητες καὶ ὑπὸ κληματίδων περιστεφόμενα σπήλαια ὑποσημαίνουσι μυστηριώδη τινὰ καὶ λησμονηθεῖσαν λατρείαν τῆς ἀρχαιότητος. Ἔν τινι τῶν κοιλοτήτων τούτων ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου ὑπάρχει ναΐσκος τις τῆς Παναγίας, ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ ὁποίου βλαστάνει εἰσέτι ἡ δάφνη, ἡ δάφνη, εἰς ἣν μετεμορφώθη ἡ χαρίεσσα κόρη τοῦ Πηνειοῦ, φεύγουσα τὸν ἔρωτα τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅστις κλάδον ἐκ ταύτης κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα καὶ στέφανον ἐκ τῶν φύλλων της φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς προσῆλθεν εἰς τοὺς Δελφούς, ὅπως παραλάβῃ τὸ ἐκεῖ μαντεῖον. Καὶ ἐγὼ δὲ διαβαίνων διὰ τῆς κοιλάδος ἔδρεψα κλάδον ἐκ τοῦ ἐρασμίου δένδρου, ὅνπερ διαφυλάττω παρὰ τὰ μεμαραμμένα φύλλα τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰωσαφὰτ πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἱερῶν Τεμπῶν».

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ γλαφυρὰ περιγραφὴ τῆς θαυμαστῆς κοιλάδος ὑπὸ τοῦ **Fallmerayer**· ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων, ὁ μὲν Ὀβίδιος, προσέχων μᾶλλον εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν στίχων καὶ ὀλίγον μεριμνῶν περὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ περιγραφομένου τόπου, εἶνε ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν Τεμπῶν λίαν ἀτυχής, μηδεμίαν λέγων λέξιν χαρακτηρίζουσαν μετ' ἀκριβείας τὴν ὑμνουμένην κοιλάδα. Ὁ κατὰ τοὺς στίχους αὐτοῦ κυλίων τὰ ἀφρώδη ὕδατά του Πηνειὸς καὶ ἐκτινάσσων τὰς ὑγρὰς ῥανίδας του ἐπὶ τῶν πλησίον δένδρων, ὁ πληρῶν τὴν πέριξ καὶ πόρρω χώραν ὑπὸ κρότου καὶ θορύβου, εἶνε ὁ ἠρεμώτατος τῶν ποταμῶν τῆς γῆς· μόλις ἀκούεται ψιθυρισμός τις τοῦ ἡσύχως τὴν πεδιάδα διαρρέοντος ὕδατος (Μεταμ. 568 κέ.). Ἐπιτυχέστερον ἐμπνευσμένη φαίνεται ἡ Μοῦσα τοῦ Κατούλου (**Epith Thet. et Pel. v. 285**). ὁ στίχος μάλιστα

Tempe quae silvae cingunt superimpendentes

εἶνε ἀπεικόνισις πιστοτάτη τῶν ἐπὶ τοῦ ῥείθρου τοῦ ποταμοῦ ἐπικρεμαμένων πλατάνων. Ὁ δὲ Τίτος Λίβιος (44, 6) φαίνεται μᾶλλον ἐπηρεασθεὶς ἐκ τῆς ἀγρίας ὄψεως τοῦ στενοῦ, τῆς ὁποίας τὴν ἐντύπωσιν ἐξαίρει ἐν τῇ ἑπομένῃ περιγραφῇ· «**Rupis undique ita abscisæ sunt ut despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animaeque possit terret et sonitus et altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis.**» Ἡ περιγραφὴ αὕτη ἀληθεύει κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλάδος, ἔνθα ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης ἀναρριχωμένης ὁδοῦ φαίνεται εἰς ἱκανὸν βάθος ῥέων ὁ ποταμός, ἄνευ ὅμως οὐδενὸς κρότου, τοῦ ὑπάρχοντος παραγομένου ἐκ τῶν ἐκ τῆς Ὄσσης καταρρεόντων ὑδάτων.

Ὁ δὲ Αἰλιανός, καίπερ, ὡς αὐτὸς ὁμολογεῖ, ποιήσας τὴν περιγραφὴν τῶν Τεμπῶν πρὸς ἐπίδειξιν φραστικῆς δεινότητος, ἐπιτυγχάνει ἄριστα εἰς

τὴν περιγραφὴν τῆς εἰδυλλιακῆς καλλονῆς τῶν Τεμπῶν, οὐδόλως ὑποδεικνύων τὴν ἀγρίαν καὶ καταπληκτικὴν ἄποψιν αὐτῶν. Παραθέτω ἐνταῦθα τὰς ἰδίας αὐτοῦ λέξεις· «Κισσὸς μὲν γὰρ πολὺς καὶ εὖ μάλα λάσιος ἐνακμάζει καὶ τέθηλε, καὶ δίκην τῶν εὐγενῶν ἀμπέλων κατὰ τῶν ὑψηλῶν δένδρων ἀνέρπει καὶ συμπέφυκεν αὐτοῖς· πολλὴ δὲ σμίλαξ, ἡ μὲν πρὸς αὐτὸν τὸν πάγον ἀνατρέχει καὶ ἐπισκιάζει τὴν πέτραν, καὶ ἐκείνη μὲν ὑπολανθάνει, ὁρᾶται δὲ τὸ χλοάζον πᾶν καὶ ἔστιν ὀφθαλμῶν πανήγυρις. Ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς λείοις καὶ καθειμένοις ἄλλα τέ ἐστι ποικίλα καὶ ὑποδρομαὶ συνεχεῖς ἐν ὥρᾳ θέρους καταφυγεῖν ὁδοιπόροις ἥδιστον καταφύγιον, ὃ καὶ δίδωσιν ἀσμένως ψυχᾶσθαι· διαρρέουσι δὲ καὶ κρῆναι συχναὶ καὶ ἐπιρρεῖ νάματα ὑδάτων ψυχρῶν καὶ πιεῖν ἡδίστων· κατᾴδουσι δὲ ὄρνιθες ἄλλος ἄλλῃ διεσπαρμένοι, καὶ μάλιστα οἱ μουσικοί, καὶ ἑστιῶσιν εὖ μάλα τὰς ἀκοάς, καὶ παραπέμπουσιν ἀπόνως καὶ σὺν ἡδονῇ, διὰ τοῦ μέλους τὸν κάματον τῶν παριόντων ἀφανίσαντες· παρ' ἑκάτερα δὲ τοῦ ποταμοῦ αἱ διατριβαὶ εἰσὶν αἱ προειρημέναι καὶ αἱ ἀνάπαυλαι· διὰ μέσου δὲ τῶν Τεμπῶν ὁ Πηνειὸς ποταμὸς ἔρχεται σχολῇ καὶ πράως ἐλαίου δίκην· πολλὴ δὲ ἡ σκιὰ ἐκ τῶν παραπεφυκότων δένδρων καὶ ἐξαρτωμένων κλάδων τίκτεται, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας οὕτω προήκουσαν ἀποστέγειν τὴν ἀκτῖνα καὶ παρέχειν τοῖς πλέουσι πλεῖν κατὰ ψῦχος. Πᾶς δὲ ὁ περίοικος λαὸς συνίασιν, ἄλλος μὲν ἄλλῃ, καὶ θύουσι καὶ συμπίνουσι».

Τέλος ἡ περιγραφὴ τοῦ Πλινίου (4, 8) προσεγγίζει πασῶν τῶν ἄλλων εἰς τὴν ἀκρίβειαν, ἔνθα οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ καταμετρηθῶσι διὰ τῆς ὁράσεως ἑκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ βράχοι, καὶ ὁ ὑπὸ θαλερὸν δάσος ἥσυχος ροῦς τοῦ Πηνειοῦ καὶ αἱ χλοεραὶ ὄχθαι καὶ τὰ ᾄσματα τῶν πτηνῶν πιστότατα περιγράφονται, ἐνῷ ἡ διαύγεια τῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ καὶ τὰ ἐν τῇ κοίτῃ αὐτοῦ διορώμενα πράσινα λιθάρια κεῖνται μόνον ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ περιγράφοντος· διότι τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ εἶνε πάντοτε θολά, καὶ μόνον μετὰ παρατεταμένην ἀνομβρίαν γίνονται ὁπωσοῦν διαφανῆ, χωρὶς ὅμως καὶ τότε νὰ ἐπιτρέπωσι τὴν ὅρασιν τῶν ἐν τῷ πυθμένι ἀντικειμένων.

Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν ὑψουμένη ἡ Ὄσσα (σήμ. Κίσσαβος), ἐκτείνεται ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Δερματᾶ ἐπὶ ὀγδοήκοντα στάδια κατὰ Στράβωνα, ἤτοι ἐπὶ 4—4 ½ ὥρας. Τὸ πρὸς τὴν κοιλάδα μέρος τοῦ ὄρους ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ Ὁμόλιον ὄρος, ἔχον καὶ ὁμώνυμον πόλιν (Στρ. 9. 443. Λιβ. 42, 38, Παυσ. 9, 861). Ἡ Ὄσσα, ἔχουσα σχῆμα ὅλως ἰδιάζον, διακρίνεται εὐκόλως τῶν παρακειμένων ὀρέων. Εὐρεῖα καὶ κραταιὰ ἐν τῇ βάσει της, τελευτᾷ εἰς κωνοειδῆ κορυφήν, ἥτις ἐπικαθημένη ἐπὶ τῶν νώτων τοῦ ὄρους δὲν ἀνέρχεται καθέτως ἐπ' αὐτῶν, ἀλλὰ φαίνεται προσνεύουσα εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα. Διακρίνομεν δὲ ἐν τῷ ὄρει τέσσαρας πλευράς, τὴν ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν ὑψουμένην δυτικήν, ἣν περιέγραψα ἤδη,

τὴν ἀρκτικήν, τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν μεσημβρινήν. Καὶ ἡ μὲν ἀρκτική, ἐστραμμένη πρὸς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, εἶνε ὡς καὶ αἱ ἀντίστοιχοι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Πηλίου κεκαλυμμένη ὑπὸ πυκνοτάτων δασῶν, ἅτινα ἀρχόμενα ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους τελευτῶσιν εἰς τὴν βάσιν τῆς κωνοειδοῦς αὐτοῦ κορυφῆς, ἥτις, συνισταμένη ἐκ φαιοῦ τιτανολίθου, εἶνε φαλακρὰ καὶ ἄνυδρος. Καὶ κατὰ μὲν τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους παρατηροῦμεν δάση καστανεῶν καὶ πλατάνων ἰδίως ἐν τοῖς ῥείθροις τῶν ἐκ τοῦ ὄρους κατερχομένων χειμάρρων· ἀνωτέρω δὲ τὸ ἐπικρατοῦν δένδρον εἶνε ἡ ὀξύη καὶ ἐνιαχοῦ ἡ ἐλάτη καὶ ἡ φιλύρα. Τὰ δένδρα ταῦτα, περιβαλλόμμενα ὑπὸ κισσοῦ καὶ ποικίλων ἄλλων παρασίτων φυτῶν μεταβαινόντων ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον καὶ ἀπὸ κορμοῦ εἰς κορμόν, σχηματίζουσι ἀδιεξίτητον δάσος, δι' οὗ δυσκόλως δύναταί τις νὰ διέλθῃ. Ἡ κραταιὰ αὕτη βλάστησις δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ νοτιωτέρᾳ Ἑλλάδι· ἀξιωματικοὶ τοῦ Γαλλικοῦ ναυτικοῦ ἐν τῇ θέᾳ τῶν ἀρκτικῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου ἀνεμνήσθησαν τῆς ἀειθαλοῦς βλαστήσεως τῶν τροπικῶν (**Mez.** ὡς ἀν.)· ἀλλὰ δυστυχῶς, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, ἡ ὁσημέραι ἐνεργουμένη ἄτακτος καὶ ἀφειδὴς ὑλοτομία ἠραίωσεν ἤδη ἱκανῶς τὰ πυκνότατα δάση, καί, ἂν πρόνοιά τις δὲν ληφθῇ, οὐχὶ μετὰ μακρὸν θὰ θεωρῶνται μῦθοι τὰ ὑπὸ τῶν περιηγητῶν λεγόμενα περὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν δασῶν τῶν εἰρημένων ὀρέων. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ὄσσης ἀφθονεῖ ὑδάτων καὶ πολλοὶ χείμαρροι διαυλακοῦσι τὰς πλευρὰς τοῦ ὄρους, φέροντες θορυβωδῶς τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Ἡ δὲ ὑπὲρ τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγυιᾶς ὑψουμένη ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους δὲν ἔχει μὲν τὴν ἄφθονον βλάστησιν τῆς ἀρκτικῆς, ἀλλ' ἀποτόμως ἀνερχομένη ἐκ τῆς πεδιάδος εἰς ὕψος διπλάσιον τῆς καταντικρὺ πλευρᾶς τοῦ Πηλίου, ἐμποιεῖ μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν θεώμενον αὐτὴν ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους. Ὅλως δὲ ἐστερημένη βλαστήσεως εἶνε ἡ πρὸς τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον ἐστραμμένη μεσημβρινὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους, ἔχουσα μόνον νομάς τινας, ἔνθα βόσκουσι τὰ ποίμνια τῶν ἐνοικούντων, συνισταμένη δὲ ἐκ φαιοῦ τιτανολίθου παρέχει μονότονον καὶ ἄχαριν ὄψιν· οἱ πρόποδες ὅμως αὐτῆς περιβάλλονται ὑπὸ καταρρύτων καὶ καταφύτων κοιλάδων, περὶ ὧν ἀλλαχοῦ θὰ διαλάβωμεν. Μία τῶν κοιλάδων τούτων εἶνε ἡ τοῦ ***Κισερλί***, ἥτις ἀποχωρίζει τὴν Ὄσσαν ἀπὸ τῆς ταπεινῆς φαλακρᾶς ὀρεινῆς σειρᾶς, ἀποκλειούσης τὴν εἰρημένην κοιλάδα ἀπὸ τοῦ Πελαγισκοῦ πεδίου· ἐκαλεῖτο δὲ ἡ μικρὰ αὕτη λοφοσειρὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπό τινος ὁμωνύμου ἐπ' αὐτῆς κειμένης πόλεως ***Μόψιον*** (Λίβ. 61.).

Μεσημβρινώτερον τῆς Ὄσσης ἑνουμένη μετ' αὐτῆς διὰ ταπεινῶν λόφων ἐκτείνεται ἡ μακρὰ σειρὰ τοῦ ***Πηλίου***, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Δερματᾶ καὶ τελευτῶσα εἰς τὸ ἀκρωτήριον τοῦ ἁγίου Γεωργίου, τὴν περιλάλητον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ***Σηπιάδα*** ἄκραν, ἐκτεινομένη ἐπὶ 20 ὥρας ἐκ τοῦ ΒΔ πρὸς τὸ ΜΑ. Καὶ ὁ μὲν Στράβων, ἀποδίδων 80

μόνον σταδίων ἔκτασιν εἰς τὸ Πήλιον, ἀφίνει ὅλως ἀκατονόμαστον τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ὄσσης ὀρεινὴν σειράν, τὴν καλουμένην σήμερον ὑπὸ τῶν ἐντοπίων *Μαυροβοῦνι*· ὁ δὲ Ἡρόδοτος, συμφωνότερον τοῖς πράγμασι λέγων, ὅτι ἡ Ὄσσα καὶ τὸ Πήλιον συμμιγνύουσι τὰς ὑπωρείας ἀλλήλοισι (7, 129), συγκαταλέγει καὶ τὸ Μαυροβοῦνι εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τοῦ Πηλίου, ὅπερ παραδεχόμενος κἀγὼ ἀποδίδω εἰς τὸ Πήλιον τὰ ὅρια, ὧν ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα. Διακρίνομεν δὲ εἰς τὸ ὄρος δύο πλευράς, τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικήν· καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἐστραμμένη πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, εἶνε, ὡς καὶ ὁ Στράβων παρατηρεῖ, ἐκτάκτως τραχεῖα, κατερχομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποτόμως μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ ἔχουσα ὀλίγους τινὰς καὶ μικροὺς ὅρμους, καὶ τούτους λίαν ἐπισφαλεῖς εἰς τοὺς ναυτιλλομένους, διὸ καὶ ἄξενος ἀκτὰ ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ Εὐριπίδου. Ἐνταῦθα παρατηροῦνται οἱ τραχεῖς ἐκεῖνοι καὶ ἀπότομοι βράχοι, οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διὰ τὸ σχῆμά των καλούμενοι *Ἰπνοί*· ἐνταῦθα προέχει ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἡ σπηλαιώδης *Σηπιὰς* ἄκρα, περιλάλητα ἀμφότερα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὸ ἐπ' αὐτῶν ναυάγιον τοῦ Περσικοῦ στόλου πρὸ τῆς κατὰ τὸ Ἀρτεμίσιον ναυμαχίας. Εἶνε δὲ ἡ πλευρὰ αὕτη ἐν μὲν ταῖς ἀνωτέρω μοίραις κεκαλυμμένη ὑπὸ ἀπεράντων δασῶν ὀξυῶν, ἅτινα κατερχόμενα μέχρι τῆς ζώνης, ἐν ᾗ κεῖνται τὰ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης χωρία, ἀντικαθίστανται ὑπὸ συκαμινεῶν, μηλεῶν, συκῶν καὶ ἄλλων καρπίμων δένδρων καὶ ἔτι κατωτέρω ὑπὸ ἐλαιῶν καὶ ἀμπέλων· κατὰ δὲ τὴν παραλίαν ἔν τισι μικραῖς κοιλάσι, κειμέναις εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ψυχρῶν ἀνέμων, θάλλει καὶ ἡ βαθυπράσινος πορτοκαλέα καὶ ἡ σιωπηλὴ μύρτος καὶ ἡ φιλέορτος δάφνη. Χαράδρας δὲ ἔχει ἡ πλευρὰ αὕτη πολλὰς καὶ βαθείας, ἔνθα καταπίπτοντα τὰ ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους καταρρέοντα ὕδατα ποιοῦσι κρότον μέγαν, ὅστις, σφοδροῦ Ἀπηλιώτου πνέοντος ἑνούμενος μετὰ τῆς ἐκ τῆς κυματωγῆς ἀναπεμπομένης βοῆς, αὐξάνει ἔτι μᾶλλον τὸ καταπληκτικὸν μεγαλεῖον καὶ τὴν ὑψηλὴν ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ ἡ ἀγρία αὕτη πλευρὰ τοῦ Πηλίου. Ὅλως ἀλλοίαν ὄψιν παρέχει ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους· καὶ τὸ μὲν μεσημβρινώτερον αὐτῆς μέρος, ἐστραμμένον πρὸς τὸν Πελασγικὸν κόλπον, δὲν ἔχει τὴν ἀγρίαν καὶ ρωμαντικὴν ὡραιότητα τῆς περιγραφείσης πλευρᾶς, καὶ κατερχόμενον ἠρέμα καὶ οὐχὶ ἀποτόμως διὰ καταφύτων καὶ τερπνοτάτων κοιλάδων μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ εἰρημένου κόλπου, σχηματίζει κατὰ τοὺς πρόποδας ἰδίως τοῦ ὄρους μίαν τῶν ὡραίων ἐκείνων εἰδυλλιακῶν χωρῶν, ἃς ἔψαλλεν ἡ Μοῦσα τοῦ Θεοκρίτου καὶ Βιργιλίου. Καὶ αἱ μὲν κατώτεραι μοῖραι τῆς πλευρᾶς ταύτης καλύπτονται ὑπὸ ἐκτεταμένου δάσους ἐλαιῶν, ὅπερ ἐκτείνεται κατὰ μῆκος ἐπὶ 12 ὥρας, κατὰ πλάτος δὲ ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς παραλίας ἀπολήγει κατὰ τὰ μέσα τοῦ ὄρους, ἔνθα κεῖται ἡ ζώνη τῶν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης χωρίων, ἅτινα, ὡς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς, σκιαζόμενα ὑπὸ πλήθους πλατά-

τὴν ἀρκτικήν, τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν μεσημβρινήν. Καὶ ἡ μὲν ἀρκτική, ἐστραμμένη πρὸς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, εἶνε ὡς καὶ αἱ ἀντίστοιχοι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Πηλίου κεκαλυμμένη ὑπὸ πυκνοτάτων δασῶν, ἅτινα ἀρχόμενα ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους τελευτῶσιν εἰς τὴν βάσιν τῆς κωνοειδοῦς αὐτοῦ κορυφῆς, ἥτις, συνισταμένη ἐκ φαιοῦ τιτανολίθου, εἶνε φαλακρὰ καὶ ἄνυδρος. Καὶ κατὰ μὲν τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους παρατηροῦμεν δάση καστανεῶν καὶ πλατάνων ἰδίως ἐν τοῖς ῥείθροις τῶν ἐκ τοῦ ὄρους κατερχομένων χειμάρρων· ἀνωτέρω δὲ τὸ ἐπικρατοῦν δένδρον εἶνε ἡ ὀξύη καὶ ἐνιαχοῦ ἡ ἐλάτη καὶ ἡ φιλύρα. Τὰ δένδρα ταῦτα, περιβαλλόμμενα ὑπὸ κισσοῦ καὶ ποικίλων ἄλλων παρασίτων φυτῶν μεταβαινόντων ἀπὸ κλάδου εἰς κλάδον καὶ ἀπὸ κορμοῦ εἰς κορμόν, σχηματίζουσι ἀδιεξίτητον δάσος, δι' οὗ δυσκόλως δύναταί τις νὰ διέλθῃ. Ἡ κραταιὰ αὕτη βλάστησις δὲν ἀπαντᾷ ἐν τῇ νοτιωτέρᾳ Ἑλλάδι· ἀξιωματικοὶ τοῦ Γαλλικοῦ ναυτικοῦ ἐν τῇ θέᾳ τῶν ἀρκτικῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου ἀνεμνήσθησαν τῆς ἀειθαλοῦς βλαστήσεως τῶν τροπικῶν (**Mez.** ὡς ἀν.)· ἀλλὰ δυστυχῶς, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, ἡ δσημέραι ἐνεργουμένη ἄτακτος καὶ ἀφειδὴς ὑλοτομία ἠραίωσεν ἤδη ἱκανῶς τὰ πυκνότατα δάση, καί, ἂν πρόνοιά τις δὲν ληφθῇ, οὐχὶ μετὰ μακρὸν θὰ θεωρῶνται μῦθοι τὰ ὑπὸ τῶν περιηγητῶν λεγόμενα περὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν δασῶν τῶν εἰρημένων ὀρέων. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Ὄσσης ἀφθονεῖ ὑδάτων καὶ πολλοὶ χείμαρροι διαυλακοῦσι τὰς πλευρὰς τοῦ ὄρους, φέροντες θορυβωδῶς τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Ἡ δὲ ὑπὲρ πεδιάδα τῆς Ἀγυιᾶς ὑψουμένη ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους δὲν ἔχει τὴν ἄφθονον βλάστησιν τῆς ἀρκτικῆς, ἀλλ' ἀποτόμως ἀνερχομένη τῆς πεδιάδος εἰς ὕψος διπλάσιον τῆς καταντικρὺ πλευρᾶς τοῦ Πηλίου, ποιεῖ μεγάλην ἐντύπωσιν εἰς τὸν θεώμενον αὐτὴν ἐκ τῶν ὑπωρειῶν ὄρους. Ὅλως δὲ ἐστερημένη βλαστήσεως εἶνε ἡ πρὸς τὸ Θεσσαλικὸν δίον ἐστραμμένη μεσημβρινὴ πλευρὰ τοῦ ὄρους, ἔχουσα μόνον νομὰς τ ἔνθα βόσκουσι τὰ ποίμνια τῶν ἐνοικούντων, συνισταμένη δὲ ἐκ φαιο τανολίθου παρέχει μονότονον καὶ ἄχαριν ὄψιν· οἱ πρόποδες ὅμως περιβάλλονται ὑπὸ καταρρύτων καὶ καταφύτων κοιλάδων, περὶ ὧν χοῦ θὰ διαλάβωμεν. Μία τῶν κοιλάδων τούτων εἶνε ἡ τοῦ *Κισερλ* ἀποχωρίζει τὴν Ὄσσαν ἀπὸ τῆς ταπεινῆς φαλακρᾶς ὀρεινῆς σειρᾶς κλειούσης τὴν εἰρημένην κοιλάδα ἀπὸ τοῦ Πελαγισκοῦ πεδίου δὲ ἡ μικρὰ αὕτη λοφοσειρὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀπὸ τινος αὐτῆς κειμένης πόλεως *Μόψιον* (Λίβ. 61.).

Μεσημβρινώτερον τῆς Ὄσσης ἑνουμένη μετ'
φων ἐκτείνεται ἡ μακρὰ σειρὰ τοῦ *Πηλίου*, ἀ
ρίου Δερματᾶ καὶ τελευτῶσα εἰς τὸ ἀκρωτ
περιλάλητον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Σηπιάδα*
ὥρας ἐκ τοῦ ΒΔ πρὸς τὸ ΜΑ. Κα

μόνον σταδίων ἔκτασιν εἰς τὸ Πήλιον, κρίνει ὅλως ἀκατονόμαστον τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Ὄσσης ὀρεινὴν σειράν, τὴν καλουμένην σήμερον ὑπὸ τῶν ἐντοπίων *Μαυροβοῦνι*· ὁ δὲ Ἡρόδοτος, συμφωνότερον τοῖς πράγμασι λέγων, ὅτι ἡ Ὄσσα καὶ τὸ Πήλιον συμμιγνύουσι τὰς ὑπωρείας ἀλλήλοισι (7, 129), συγκαταλέγει καὶ τὸ Μαυροβοῦνι εἰς τὴν μακρὰν σειρὰν τοῦ Πηλίου, ὅπερ παραδεχόμενος κἀγὼ ἀποδίδω εἰς τὸ Πήλιον τὰ ὄρεα, ὧν ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα. Διακρίνομεν δὲ εἰς τὸ ὄρος δύο πλευράς, τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικήν· καὶ ἡ μὲν πρώτη, ἐστραμμένη πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, εἶνε, ὡς καὶ ὁ Στράβων παρατηρεῖ, ἐκτάκτως τραχεῖα, κατερχομένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποτόμως μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ ἔχουσα ὀλίγους τινὰς καὶ μικροὺς ὅρμους, καὶ τούτους λίαν ἐπισφαλεῖς εἰς τοὺς ναυτιλλομένους, διὸ καὶ ἄξενος ἀκτὰ ἀποκαλεῖται ὑπὸ τοῦ [illegible]πέδου. Ἐνταῦθα παρατηροῦνται οἱ τραχεῖς ἐκεῖνοι καὶ ἀπότομοι βράχοι, οἱ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων διὰ τὸ σχῆμα των καλούμενοι *Ἰπνοί*· ἐνταῦθα προέχει ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἡ σπηλαιώδης Σηπιὰς ἄκρα, περιλαλητοτέρα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὸ ἐπ' αὐτῶν ναυάγιον τοῦ Περσικοῦ στόλου πρὸ τῆς κατὰ τὸ Ἀρτεμίσιον ναυμαχίας. Εἶνε δὲ ἡ πλευρὰ [illegible] ἐν μὲν ταῖς ἀνωτέρω μοίραις κεκαλυμμένη ὑπὸ ἀπεράντων δασῶν [illegible], ἅτινα κατερχόμενα μέχρι τῆς ζώνης ἐν ᾗ κεῖνται τὰ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης χωρία, ἀντικαθίστανται ὑπὸ συκαμινεών, μηλεών, συκῶν καὶ ἄλλων καρπίμων δένδρων καὶ ἔτι κατωτέρω ὑπὸ ἐλαιῶν καὶ ἀμπέλων· κατὰ δὲ τὴν παραλίαν ἐν τισι μικραῖς κοιλάσι, κειμέναις εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν [illegible] ἀνέμων, θάλλει καὶ ἡ [illegible]πράσινος πορτοκαλέα καὶ ἡ σιωπηλὴ μυρσίνη καὶ ἡ φιλέρημος δάφνη. Χαράδρας δὲ ἔχει ἡ πλευρὰ αὕτη πολλὰς καὶ βαθείας, ἔνθα καταπίπτοντα ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους καταρρέοντα ὕδατα [illegible] κρότον μέγαν, σφοδροῦ Ἀπηλιώτου πνέοντος ἑνούμενος μετὰ τῆς ἐκ τῆς κυ[illegible] ἀναπεμπομένης βοῆς, αὐξάνει ἔτι μᾶλλον τὸ καταπληκτικὸν [illegible] καὶ τὴν [illegible] ἐντύπωσιν, ἣν ἐμποιεῖ ἡ ἀγρία αὕτη πλευρὰ [illegible]. Ὅλως ἄλλοιαν ὄψιν παρέχει [illegible] πλευρὰ τοῦ ὄρους· [illegible] Πελασγι[illegible] πε[illegible] διὰ [illegible]μένου [illegible]ραίων [illegible] καὶ [illegible]

νων, συκαμινεῶν, αἰγείρων καὶ ποικιλωτάτων καρπίμων δένδρων, διαρρεόμενα δὲ καὶ ὑπὸ διαυγεστάτων ὑδάτων, καθιστῶσιν ἰδίως κατὰ τὸ θέρος τερπνοτάτην τὴν ἐν αὐτοῖς ἐνδιαίτησιν. Ἄνω τῆς ζώνης ταύτης ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Πηλίου εἶνε ἄδενδρος διά τε τὴν ἐνδελεχῆ ὑλοτομίαν πρὸς καύσιμον ὕλην, ἣν ὑπέστη, καὶ διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν δασῶν πρὸς ἀπόκτησιν γαιῶν διὰ τὴν φυτείαν τῶν γεωμήλων· ἀλλά, καί περ γυμνή, εἶνε ὅμως γεώδης καὶ γεωργήσιμος μέχρι τῶν ὑψηλοτάτων ῥάχεων τοῦ ὄρους. Ἐξ αὐτῶν δὲ ὑπὲρ τὸ χωρίον *Πορταρία* ἀνυψοῦται ἡ ὑψηλοτάτη κορυφὴ τοῦ ὄρους, ἥτις, συνισταμένη ἐκ φαιοῦ τιτανολίθου, εἶνε ἄδενδρος καὶ ἄνυδρος, ἔχουσα 5,000 ποδῶν ἀπόλυτον ὕψος. Ἡ ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου ἄποψις εἶνε ὡς καὶ ἡ ἐκ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης θαυμασιωτάτη. Καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἐξαπλοῦται ὑπὸ τὸ ὄμμα τοῦ θεατοῦ ἡ γλαυκὴ καὶ ὑγρὰ πεδιὰς τοῦ Αἰγαίου, ἐκτεινομένη μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἄθω, τοῦ ὁποίου αἱ κορυφαὶ εὐκρινῶς διαγράφονται ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος, πρὸς δυσμὰς δὲ ἀναπτύσσεται τὸ ὡραῖον Θεσσαλικὸν πεδίον, εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ ὁποίου, παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Πηλίου, ἐκτείνεται ὡς μέγα κάτοπτρον ἡ Βοιβηῒς λίμνη καὶ πρὸς μεσημβρίαν τὰ κυανᾶ ὕδατα τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, καὶ ὄπισθεν αὐτῶν ἡ Ὄθρυς, ἡ Οἴτη, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος ὁ μεγαλοπρεπὴς ὄγκος τοῦ Παρνασσοῦ. Ἐκ τῆς κορυφῆς ταύτης κατὰ τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους οἱ Ἀργοναῦται κατεσκόπευον τὸν εὐρὺν ὁρίζοντα, ὀνειροπολοῦντες πέραν αὐτοῦ τὴν θαυμασίαν χώραν τοῦ χρυσοῦ δέρατος. Ἐνταῦθα ἔκειτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Δικαιάρχου ὁ ναὸς τοῦ Ἀκραίου Διός, ἔνθα κατὰ τὰ κυνικὰ καύματα ἀνήρχοντο οἱ πρόκριτοι τῆς Δημητριάδος ἐνεζωσμένοι κώδια καινὰ διὰ τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς ψῦχος (Δικ. ἀναγρ. Πηλίου). Ὑπὸ τὴν κορυφὴν ταύτην σώζεται εἰσέτι, ἀλλὰ μὴ διατηροῦν τὴν ὑπὸ τοῦ Κοΐντου (**IV.** 53) ὑμνουμένην καλλονήν, τὸ ἄντρον τοῦ Κενταύρου Χείρωνος, ἐπιπωματισμένον διά τινος ἐκ τῆς κορυφῆς κατακυλισθέντος βράχου. Ἡ δὲ βορειοτέρα μοῖρα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου, περιβάλλουσα ἐξ ἀνατολῶν τὴν Βοιβηΐδα λίμνην καὶ μέρος τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου, εἶνε γυμνή, νάνοι δέ τινες καὶ ἀραιοὶ θάμνοι καθιστῶσι μελάντερον τὸ φαιὸν χρῶμα τοῦ τιτανολίθου, ἐξ οὗ συνίσταται ἡ πλευρὰ αὕτη.

Τὸ Πήλιον μνημονεύεται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν. Καὶ ὁ μὲν Ὅμηρος καλεῖ αὐτὸ εἰνοσίφυλλον διὰ τὰς σφοδρὰς ἐπ' αὐτοῦ ἐπικρατούσας καταιγίδας, αἵτινες διασείουσι τὰ βαθέα δάση του· διὰ τὴν ἀφθονίαν δὲ ταύτην τῶν δασῶν καλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου ὑλῆεν· ὁ δὲ Ὀβίδιος, μνημονεύων τῶν δασῶν τοῦ Πηλίου, ἀλλ' οὐδόλως μεριμνῶν περὶ τῆς ἀκριβείας, καλύπτει τὸ Πήλιον μὲ πεύκας καὶ δρῦς (**Ovid. Fast. v.** 381), ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη οὐδαμοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους ἀπαντᾷ, δρῦς δέ τινες παρατηροῦνται σχηματίζουσαι ἱερά τινα ἄλση περί τινα

ἐξωκλήσια· ἀλλὰ καὶ αἱ πτελέαι, ἃς θέτει ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁ Β. Φλάκκος (11, 6), σπανίως παρατηροῦνται ἐπ' αὐτοῦ. Λεπτομερεστέραν περιγραφὴν τοῦ ὄρους κατέλιπεν ἡμῖν ὁ Δικαίαρχος ἐν τῇ ἀναγραφῇ τοῦ Πηλίου. Καὶ αὐτὸς δέ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ σήμερον ἐπὶ τοῦ ὄρους φυομένων δένδρων, ἀναφέρει καὶ τὴν ἐλάτην, ἥτις συχνοτέρα οὖσα κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, σπανίζει τὰ νῦν ἀπαντῶσα μόνον κατὰ τὰς ὄχθας ῥεύματός τινος πρὸς βορρᾶν τῆς Μακρινίτσης, ὅπερ καλεῖται Ἐλατόρρευμα. Ἐσφαλμένως ἄρα οἱ νεώτεροι περιηγηταὶ ἀρνοῦνται τὴν ὕπαρξιν ἐλάτης ἐπὶ τοῦ Πηλίου. Ὁ Δικαίαρχος ἀναφέρει βλαστάνον ἐπὶ του ὄρους φυτὸν ὅμοιον μὲ τὴν λευκὴν μύρτον, ἔχον τὴν ἰδιότητα νὰ καθιστᾷ τὸ σῶμα ἀναίσθητον εἴς τε τὸ ψῦχος καὶ τὸ θάλπος· προσεπιλέγει ὅτι αὐτὸ φύεται εἰς ἀπότομα μέρη, ὅτι δυσκόλως ἀνευρίσκεται καὶ ἀνευρεθὲν δυσκόλως δρέπεται· τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως μνημονευόμενον φυτὸν κατὰ τοῦ ἐκ τῶν ὄφεων ἰοῦ εἶνε καὶ τὴν σήμερον γνωστὸν παρά τινι χωρικῷ κατοικοῦντι ἐν Μηλιαῖς. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν εἰρημένων τὸ Πήλιον θεωρητέον καὶ τὸ κατ' ἐξοχὴν ἰαματικὸν ὄρος τῆς Ἑλλάδος· ἐνταῦθα βλαστάνει τὸ κώνειον, ὁ ὑοσκύαμος, ἡ εὐθάλεια, τὸ γλυκύπικρον, τὸ κενταύριον, ἡ ἀγρία νάρδος, τὸ κολχικόν, τὸ στραμόνιον, καὶ πλεῖστα ἄλλα ἰαματικὰ φυτά, ὧν τὴν χρῆσιν κατ' ειδικῶν ἀσθενειῶν ποιοῦνται αὐτόματοι ἰητῆρες, ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ κατὰ τὰς βήσσας τοῦ Πηλίου περιπλανωμένου πνεύματος τοῦ Χείρωνος. Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ποικιλωτάτων ἐπὶ τοῦ Πηλίου δένδρων, φυτῶν, ἀνθέων, ἐποικίσθη ὑπὸ τῆς φύσεως καὶ μὲ ποικιλίαν ὀρυκτῶν τὸ προνομιοῦχον τοῦτο ὄρος. Ἤδη πρὸ πολλοῦ ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν παρὰ τὴν Ζαγορὰν καὶ Κισσὸν σπουδαῖα μεταλλεῖα ἀργυρούχου μολύβδου, ἅτινα ἐξεμεταλλεύοντο μέχρι πρὸ 15 ἐτῶν ὑπό τινος Ἀγγλικῆς ἑταιρείας· ἔκτοτε ὅμως κατελείφθησαν. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὅτε καθ' ἅπασαν σχεδὸν τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον παρετηρήθη πυρετώδης τις κίνησις πρὸς ἀναζήτησιν ὀρυκτῶν, ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ Πηλίου χρωμικὸς σίδηρος, μαγγανέσιον, θειϊκὸν ἀρσενικόν, ἀντιμόνιον, ἅτινα δυστυχῶς μέχρι τῆς σήμερον μένουσιν ἀνεκμετάλλευτα.

Τοιοῦτον λοιπὸν ὂν ὑπὸ τὴν φυσικὴν αὐτοῦ ἔποψιν τὸ Πήλιον ἦτο διάσημον κατὰ τοὺς ἡρωϊκοὺς χρόνους τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Γίγαντες ἤθελον ἀποσπῶντες αὐτὸ ἀπὸ τῶν ῥιζῶν του καὶ ἐπιθέτοντες ἐπὶ τῆς Ὄσσης νὰ ἐκπολιορκήσωσι τὴν ὑψηλὴν κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου, τὴν κατοικίαν τῶν ἀρχαίων θεῶν· ἐπὶ τῆς Σηπιάδος ἄκρας καὶ ἐντὸς τοῦ κοίλου αὐτῆς μυχοῦ ἡ Θέτις, διωκομένη ὑπὸ τοῦ Πηλέως καὶ μεταμορφουμένη εἰς ὕδωρ, πῦρ, λέοντα καὶ δράκοντα, ἐνδίδει τέλος εἰς τὸν ἥρωα καὶ ἀφαρπάζεται ὑπ' αὐτοῦ (Πινδ. Νέμ. 3, 35)· κατὰ τὴν μακρὰν ἄκραν τοῦ Πηλίου καὶ περὶ τὰ κάρηνα αὐτοῦ (Πίνδ. Πύθ. 3. 133) παρεκάθησαν οἱ θεοὶ καὶ αἱ θέαιναι εἰς τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, καὶ ἐνταῦθα ἐδλήθη ὑπὸ τῆς Ἔριδος ἐν τῷ μέσῳ τῶν παρακαθημένων θεαινῶν Ἥρας, Ἀθηνᾶς καὶ Ἀ-

φροδίτης τὸ μῆλον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «ἡ καλὴ λαβέτω». Ἐπὶ τοῦ Πηλίου κατέπεσεν ὑπὸ τὴν ἀξίνην τῶν Ἀργοναυτῶν τὸ δένδρον, ἐξ οὗ κατεσκευάσθη ἡ Ἀργώ, καὶ ἐκ τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐξέπλευσε τὸ πρῶτον πλοῖον τῆς Ἑλλάδος εἰς τέως ἀγνώστους ἀκτὰς πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος. Ἐν ταῖς βήσσαις τοῦ Πηλίου τέλος διητᾶτο ὁ σοφώτερος καὶ ἐναρετώτερος τῶν συγχρόνων του, ὁ Κένταυρος Χείρων, ὁ παιδαγωγὸς τοῦ Ἀχιλλέως, ὅστις, ἐντὸς τῶν ἄντρων καὶ τῶν πυκνοτάτων δασῶν τοῦ Πηλίου τρεφόμενος μὲ κρέα λεόντων,

μάχᾳ λεόντεσσιν ἀγροτέροις
ἔπρασσεν φόνον·
κάπρους ἔναιρε.

(Πινδ. Νέμ. III. 16)

καὶ ὠκύπους ὢν, ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Ἀρτέμιδος ὡς

κτείνων ἐλάφους ἄνευ
κυνῶν δολίων θ' ἑρκέων·
ποσσὶ γὰρ κράτεσκε.

(Αὐτόθ. 51).

καὶ τὸν ἥρωα τοῦτον τὸν ἐν τῷ Πηλίῳ ἀνατραφέντα ἔψαλλεν ἡ Μοῦσα τοῦ Ὁμήρου, παραδώσασα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀθάνατον εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς. Ἀλλὰ μετὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους τὸ ὄρος περιπίπτει εἰς ἀφάνειαν, διάσημον μόνον διὰ τὰς μυθολογικὰς ἀναμνήσεις του καὶ διὰ τὰς καλλονάς, αἵτινες ἀφθόνως ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπιδαψιλευθεῖσαι αὐτῷ, παραμένουσιν ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀμείωτοι, ἐπαυξανόμεναι ἔτι μᾶλλον τὴν σήμερον καὶ ὑπὸ τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιχαρίτως κειμένων χαριεστάτων κωμοπόλεων, ἃς ἀλλαχοῦ θὰ περιγράψωμεν λεπτομερῶς.

Ἐκ τῆς Σηπιάδος ἄκρας, ἑνουμένη μετ' αὐτῆς διὰ στενοῦ ἰσθμοῦ χωρίζοντος τὰ ὕδατα τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, ἐκτείνεται ἐκ βοῤῥᾶ πρὸς μεσημβρίαν ἡ ὀρεινὴ χερσόνησος τῶν *Τρικέρων*, περιβάλλουσα ἐξ ἀνατολῶν τὸν Πελασγικὸν κόλπον. Ἡ χερσόνησος αὕτη, ἐκτεινομένη ἐπὶ 6 ὥρας, εἶνε κατὰ μὲν τὸ βόρειον αὐτῆς ἥμισυ μέρος λίαν ταπεινή, κατὰ δὲ τὸ μεσημβρινὸν αἰωρεῖται εἰς ὑψηλήν τινα κορυφήν, καλουμένην παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Τισαῖον ὄρος*. Ἐνταῦθα κατὰ τὸν Πολύβιον (10, 42) ἥπτοντο πυρσοὶ συνθηματικοί, δι' ὧν ἀνήγγελλον οἱ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Πεπαρήθῳ τὰ γιγνόμενα εἰς τὸν ἐν τῷ Δημητριάδι μένοντα Φίλιππον τὸν Γ'. Ἐκ τῆς ὑψηλῆς ταύτης κορυφῆς καταπίπτει ἐκ νέου ἡ χερσονησίζουσα ὀρεινὴ αὕτη σειρὰ καὶ τελευτᾷ διὰ τοῦ *Αἰαντείου ἀκρωτηρίου* εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου. Εἶνε δὲ ἡ χώρα αὕτη ἄδενδρος καὶ ἄνυδρος κατὰ τὸ πλεῖστον, κατερχομένη ἀμφοτέρωθεν ἀποτόμως μέχρι τῆς θαλάσσης, ἥτις εἰς τοὺς πρόποδας αὐτῆς εἶνε βαθυτάτη. Ἡ πρὸς τὴν Εὔβοιαν μάλιστα ἐστραμμένη πλευρὰ εἶνε ἐκτάκτως τραχεῖα καὶ

ἀπότομος, ἐνῷ ἐκ μέρους τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου ὁρμίσκοι τινὲς εἰσδύοντες ἐντὸς τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους μετριάζουσι τὴν ἐκ τῆς τραχύτητος καὶ ξηρασίας τῶν τόπων προερχομένην ἀλγεινὴν ἐντύπωσιν.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ Λάκμου ἐκβλαστάνουσα ὀρεινὴ σειρά· μεταβαίνω δ' ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ κέντρου τούτου καθηκόντων ὀρέων.

Καὶ ἡ μὲν **Πίνδος**, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Λάκμωνος, καθήκει κατ' ἀρχὰς ἐκ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, ἔπειτα δὲ στρεφομένη πρὸς ἀνατολὰς σχηματίζει ἀγρίαν καὶ πολυκόρυφον σειρὰν καταπίπτουσαν οὐχὶ μακρὰν τοῦ Δομοκοῦ, ἔνθα διὰ σειρᾶς ταπεινῶν λόφων μεταβαίνει εἰς τὸ τελευταῖον τῶν τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα περιβαλλόντων ὀρέων, τὴν **Ὄθρυν**. Περιβάλλουσα ἡ Πίνδος ἐκ τοῦ ΔΜ τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον, ἀφορίζει αὐτὸ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς Ἠπείρου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου· ἑπομένως δὲν εἶνε καθαρῶς Θεσσαλικὸν ὄρος. Καὶ τὸ μὲν βορειοδυτικώτερον μέρος αὐτῆς, καλούμενον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Λάκμων καὶ Πίνδος (Στρ. 73), καλεῖται τὴν σήμερον ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, **Ζυγὸς τοῦ Μετσόβου**, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἤπειρον ὁδός. Ἐνταῦθα ὑπέρκειται ἡ ὑψηλοτάτη τῆς Πίνδου κορυφή, ἔχουσα περὶ τὰς 7,000 πόδας ἀπόλυτον ὕψος Νοτιώτερον ταύτης ὑψοῦται ἑτέρα κορυφή, **Ποῖον** παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλουμένη (Στρ. ὡς ἀ.), νῦν δὲ **Ῥόνα**, ἔνθα ἔχει τὰς πηγάς του ὁ Πηνειός. Ἐκεῖθεν τὸ ὄρος ἀποσχίζεται εἰς δύο κλάδους, ἐξ ὧν ὁ μὲν μεσημβρινός, καλούμενος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις **ὄρη τῶν Ἀθαμάνων**, καλεῖται τὴν σήμερον **Τσουμέρκα** καὶ ἀνήκει εἰς τὰ Ἠπειρωτικὰ ὄρη· ὁ δὲ ἀνατολικώτερος, παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις ἐκαλεῖτο **ὄρη τῶν Δολόπων**, σήμερον δὲ φέρει τὸ ὄνομα **βουνὰ τῶν Ἀγράφων**. Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην, ἐκ τῆς ὁποίας ἐκβλαστάνουσι πρὸς νότον τὰ ὄρη τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, παρατηροῦνται πολλαὶ κορυφαὶ φέρουσαι ἰδιαίτερα ἐπιτόπια ὀνόματα. Καὶ πρῶτον μὲν σημειοῦμεν τὴν ὑπερκειμένην τῆς πεδιάδος τῶν Τρικκάλων κορυφήν, τὴν καλουμένην σήμερον μὲν **Κόζιακας**, πάλαι δὲ ἴσως **Κερκέτιον** ὄρος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς πρὸς τοὺς Μακεδόνας πολέμους συνηντήθη ὁ ἐκ τῆς Ἠπείρου ἐρχόμενος Ῥωμαῖος ὕπατος Φλαμίνιος μετὰ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἀθαμάνων Ἀμυνάνδρου (Λίβ. Β. 2, 13)· ἀνατολικομεσημβρινώτερον ταύτης ὑψοῦται ἡ **Καράβα** ὑπὲρ τὸ ὀροπέδιον τῆς Νευροπόλεως, ἀφορίζουσα αὐτὸ ἀπὸ τοῦ διαμερίσματος τοῦ Πετρίλιου· ἐκλήθη δὲ οὕτως ἡ κορυφὴ αὕτη, διότι ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν ἐπεκάθησεν ἡ ναῦς τοῦ Δευκαλίωνος κατὰ τὸν ὁμώνυμον ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπισυμβάντα κατακλυσμόν. Εἰς τοῦτο δὲ ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως καὶ τὸ πεπλατυσμένον τῆς κορυφῆς τῆς Καράβας, φερούσης εὐρὺ καὶ ὡραῖον ὀροπέδιον, ἐνῷ ἅπασαι αἱ παρακείμεναι κορυφαὶ τοῦ ὄρους ἀπολήγουσιν εἰς ὀξύ. Τὸ ἀρχαῖον ὄνομα αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν ἀνατολικώτερον ὑψουμένων κορυφῶν **Ἰτάμου** καὶ **Βουλγάρας**, εἶνε ἀγνω-

στον. Ἡ Πίνδος εἶνε ὄρος ἄγριον καὶ δασωδέστατον· ἅπασαι αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, ἰδίως δὲ ἡ πρὸς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα ἐστραμμένη, εἶνε κεκαλυμμέναι ὑπὸ βαθυτάτων δασῶν κατὰ μὲν τὰ ἀνώτερα μέρη ὀξυῶν, κατὰ δὲ τὰ κατώτερα πευκῶν καὶ ἐλατῶν, καὶ ἔτι κατωτέρω φηγῶν· αἱ δὲ κορυφαὶ αὐτοῦ εἶνε ὡς καὶ αἱ τῶν λοιπῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων φαλακραί, συνιστάμεναι ἐκ φαιῶν τιτανολίθων· ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ἀφθονίας τῶν δασῶν εἶνε τὸ ὄρος καὶ μάλα πολύϋδρον. Ἀπὸ τῶν ὑψίστων αὐτοῦ κορυφῶν οὐχὶ μακρὰν τοῦ Μετσόβου ἐκπηγάζουσι πέντε τῶν σπουδαιοτέρων ποταμῶν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου· ἤτοι ὁ Ἀχελῷος, ὁ Ἄραχθος, ὁ Ἀῶος, τὸ Βενέτικον (ὅπερ θεωρητέον ὡς ὁ δεξιὸς βραχίων τοῦ Ἀλιάκμονος), καὶ τέλος ὁ Πηνειός. Ἐκ δὲ τῆς σειρᾶς τῶν Ἀγράφων ἐκπηγάζουσιν ἅπαντες σχεδὸν οἱ διαρρέοντες τὴν Θεσσαλιῶτιδα ποταμοί, καὶ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Καράβας ὁ διαρρέων τὸ ὀροπέδιον τῆς Νευροπόλεως ὁμώνυμος ποταμός.

Ἀνατολικώτερον τῆς Πίνδου ἐκτείνεται ἡ ***Ὄθρυς***, περιβάλλουσα ἐκ μεσημβρίας τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον καὶ ἀφορίζουσα αὐτὸ ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος. Τὸ ὄρος τοῦτο, ἀρχόμενον ἐκ μικρῶν λόφων, ἀνυψοῦται μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἐξικνούμενον εἰς τὸ μέγιστον αὐτοῦ ὕψος ὑπὲρ τὴν πεδιάδα τοῦ Ἁλμυροῦ, ἐκεῖθεν δὲ καταπίπτει ἐκ τῶν ὑψίστων αὐτοῦ κορυφῶν καὶ ταπεινότερον καταλήγει εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἐχίνου· καὶ ἐκ μὲν τοῦ δυτικωτέρου μέρους τοῦ ὄρους, ὀλίγον τι πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Δομοκοῦ, ἐκβλαστάνει ὀρεινή τις σειρὰ ***Δάγρασι*** νῦν καλουμένη, ἥτις, διατρέχουσα παραλλήλως τοῦ ἀνωτέρου ῥοῦ τοῦ Ἐνιπέως, ὑψοῦται ὑπὲρ τὸ χωρίον Κισλὰρ εἰς ἱκανὸν ὕψος καὶ καταλήγει ἔτι ὑψηλότερον πρὸς ἀνατολὰς τῶν Φαρσάλων. Τὸ ἀκροτελεύτιον μέρος τῆς σειρᾶς ταύτης, καλούμενον νῦν ***Ἀλογοπάτι***, ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ***Ναρθάκιον*** ὄρος (Ξεν. Ἑλλ. 4. 38). Εἶνε δὲ ἡ σειρὰ αὕτη κατάρρυτος καὶ κατάφυτος, κεκαλυμμένη ὑπὸ πρίνων καὶ δρυῶν, καὶ κατὰ τὰς ὑπωρείας αὐτῆς, ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ καταρρέοντος ρυακίου ἢ παρὰ τὸ κελάρυσμα διαυγοῦς τινος πηγῆς, ἐκτείνει τὴν παχεῖαν αὐτοῦ σκιὰν ὁ ὑδροχαρὴς πλάτανος· ἀλλὰ καὶ τὸ λοιπὸν μέρος τῆς Ὄθρυος ἔχει ἄφθονα δάση δρυῶν καὶ ἐλατῶν, διακοπτομένων ὑπὸ καταρρύτων καὶ βαθυχλόων λειμώνων, ἐν οἷς τὸ θέρος ἐνδιαιτῶνται τὰ ποίμνια τῶν Σαρακατσαναίων· ὀλίγον δὲ δυτικώτερον τοῦ Ἁλμυροῦ ἐκπέμπει ἡ Ὄθρυς πρὸς δυσμὰς τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου λοφώδη τινὰ ἐπάρματα, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἀναμιγνυόμενα μετὰ τῶν μεσημβρινῶν παραφυάδων τοῦ Πηλίου, καὶ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ εἰρημένου κόλπου ἄλλην τινὰ ὀρεινὴν σειράν, περιβάλλουσαν ἐκ νότου αὐτὸν καὶ καταλήγουσαν εἰς τὸ ***Ποσείδιον*** ἀκρωτήριον, ὅπερ μετὰ τοῦ Αἰαντείου σχηματίζει τὴν εἴσοδον τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου. Ἡ σειρὰ αὕτη κατὰ τὸ ἀνατολικώτερον αὐτῆς μέρος καλεῖται σήμερον ***Τραγοβοῦνι***· ἡ δ' Ὄθρυς ὀνομάζεται νῦν ***βουνὰ τῆς Γούρας*** ἔκ τινος ὁμωνύμου ἐπ' αὐτῆς κειμένου χωρίου.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς περιγραφῆς τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων ἀναφέρω καὶ ὀρεινὴν ἢ μᾶλλον λοφώδη τινὰ σειράν, διήκουσαν διὰ μέσου τῆς πεδιάδος καὶ διαιροῦσαν αὐτὴν εἰς ἄνω καὶ κάτω Θεσσαλικὴν πεδιάδα· ἄρχεται δὲ αὕτη οὐχὶ μακρὰν τῆς δυτικῆς ἀκτῆς τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, ἔνθα συναντᾶται μετὰ τῶν μεσημβρινῶν παραφυάδων τοῦ Πηλίου καὶ τῶν βορείων τῆς Ὄθρυος, σχηματίζουσα λοφώδη τινὰ χώραν διακοπτομένην ὑπὸ στενῶν κοιλάδων· ἔχει δὲ πλάτος ἐνταῦθα 8 ὡρῶν, ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ Πηλίου καὶ καταλήγουσα εἰς τὴν Ὄθρυν, καὶ ἀφορίζουσα οὕτως ἐξ ἀνατολῶν τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον. Καθόσον ὅμως προχωρεῖ δυτικώτερον ἡ σειρὰ αὕτη, ὑψοῦται ὑπὲρ τὸ χωρίον *Κόνιαρι* εἰς σχετικῶς ὑψηλήν τινα κορυφήν, καλουμένην παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Χαλκωδώνιον* ὄρος (Ἀπολ. 1.50)· ἐξακολουθοῦσα δὲ τὴν πρὸς δυσμὰς πορείαν της, ταπεινοῦται μὲν ἐκ νέου καὶ ἀποβάλλει καὶ τὸ κατὰ τὴν ἀρχὴν μέγα πλάτος αὐτῆς, περιοριζόμενον ἤδη εἰς 3—4 ὥρας, ἀλλὰ παῤῥωτέρω παρὰ τὸ χωρίον Ἀβδουλὰρ ἀνυψοῦται εἰς ἑτέραν κορυφήν, καλουμένην σήμερον *Καραδάγ*· καταπίπτουσα δὲ ἐκ νέου καὶ καταντῶσα ὅλως λοφώδης, ἀνυψοῦται πάλιν οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ εἰς νέαν κορυφὴν καλουμένην σήμερον μὲν *Διμπρούτσ*, τὸ πάλαι δὲ Φυλλήϊον ὄρος, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὁποίου ἔκειντο αἱ πόλεις Φύλλος καὶ Πειρεσίαι· ἡμίσειαν δὲ ὥραν παῤῥωτέρω τῆς θέσεως ταύτης διαῤῥηγνυομένη ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ ἐξακολουθεῖ ἡ σειρὰ αὕτη τὴν πρὸς δυσμὰς πορείαν της πέραν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, συναντῶσα τὰς μεσημβρινὰς παραφυάδας τοῦ Ὀλύμπου καὶ τὰς ἀνατολικὰς τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων, καὶ σχηματίζουσα νέαν λοφώδη χώραν, διακοπτομένην ὅμως ὑπὸ εὐρυτέρων καὶ εὐφορωτέρων κοιλάδων ἢ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν αὐτῆς μοῖραν. Εἶνε δὲ ἡ σειρὰ αὕτη κατὰ τὸ πλεῖστον ἄδενδρος, κεκαλυμμένη ἐνιαχοῦ μόνον ὑπὸ δρυῶν καὶ ἀχράδων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐστερημένη ὑδάτων, διότι ἐκ μὲν τῶν βορείων αὐτῆς ὑπωρειῶν ἐκπηγάζουσι δύο ῥύακες, διαῤῥέοντες τὸ Πελασγικὸν πεδίον καὶ ἐκβάλλοντες εἰς τὴν Βοιβηΐδα, ἐκ δὲ τῶν μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν αὐτῆς σπουδαία πηγὴ ὕδατος καταφέρεται εἰς τὴν κοίτην τοῦ Ἐνιπέως. Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῆς ἐκτάσεως αὐτῆς ἀναβλύζουσι πηγαῖα ὕδατα, καθιστάμενα λίαν εὐεργετικὰ εἰς τοὺς κατοικοῦντας. Τὴν λοφώδη ταύτην σειρὰν ἀποκαλῶ *λοφώδη Θεσσαλίαν* κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὴν ὀρεινὴν καὶ πεδινήν· ἔν τινι δὲ ἐπιγράμματι, διασωθέντι παρὰ Πλουτάρχῳ (Β. Φλαμινίου), ἡ λοφώδης αὕτη χώρα καλεῖται *Νῶτον Θεσσαλίας*· κατὰ δὲ τὸν Μεσαίωνα ἔφερε τὸ ὄνομα *Ῥεβενίκος* (Ἀν. Κομνηνῆς ἰδ. ἱστ.), ὄνομα παραμεῖναν καὶ μέχρι σήμερον κατά τι παρεφθαρμένον, καθότι ἡ χώρα αὕτη καλεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν ἐντοπίων *Ῥεβένι*.

Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ Θεσσαλικὰ ὄρη· μεταβαίνω δὲ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν διαῤῥεόντων τὴν πεδιάδα ποταμῶν.

β'.) Περὶ ποταμῶν.

Ἐνταῦθα θὰ περιγράψω μόνον τοὺς διαῤῥέοντας τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα ποταμούς, τῶν δὲ ἐκ τῶν πλευρῶν τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου κατερχομένων ῥυακίων, ὧν τὰ μὲν ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τῶν ὀρέων ῥέοντα φέρουσι τὰ ὕδατα αὐτῶν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, τὰ δὲ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ Πηλίου, εἰς τὸν Πελασγικὸν κόλπον, θὰ μνημονεύσω ἐν τῇ τοπογραφίᾳ. Μέγιστος δὲ τῶν τὴν πεδιάδα διαῤῥεόντων ποταμῶν καὶ δεχόμενος τὰ ὕδατα πάντων τῶν λοιπῶν εἶνε ὁ *Πηνειός*, ὅστις εἶνε διὰ τὴν Θεσσαλίαν ὅ,τι ὁ Νεῖλος διὰ τὴν Αἴγυπτον καὶ Νουβίαν, διότι τὸ γόνιμον καὶ παραγωγὸν αὐτῆς ἔδαφος ἐσχηματίσθη ποτὲ ἐκ τῆς καθιζήσεως τῆς ἰλύος τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ, ὅτε τὰ ὕδατα αὐτοῦ ἐκάλυπτον τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον· διὸ καὶ λίαν προσφυῶς ἀποκαλεῖ τὴν Θεσσαλίαν εἶνε ὁ Εὐριπίδης (Τρῳάδ. 216) χώραν τοῦ Πηνειοῦ. Ἔχει δὲ τὰς πηγάς του ὁ ποταμὸς ἐπὶ τῆς Πίνδου, νοτιώτερον τοῦ ζυγοῦ τοῦ Μετσόβου, ἔνθα ὑπό τινα κορυφήν, τὴν πάλαι μὲν *Ποῖον*, νῦν δὲ *Ρόναν* καλουμένην, ἀναβλύζει πηγὴ διαυγεστάτων ὑδάτων, ἅτινα διαῤῥέοντα πυκνότατον δάσος ὀξυῶν συναντῶνται ἐν τῇ πρὸς τὸ βορειανατολικὸν κινήσει των μετὰ τριῶν ὡρῶν ῥοῦν παρὰ τὸ καλούμενον Χάνι τοῦ Μαλακασίου μεθ' ἑτέρων ὑδάτων, ἀναβλυζόντων βορειότερον τοῦ Ζυγοῦ τοῦ Μετσόβου ἔκ τινος βράχου *Γαλακτίτου* καλουμένου ὑπὸ τῶν περιοίκων, πιστευόντων ὅτι, λειοτριβόμενος οὗτος καὶ παρεχόμενος μεθ' ὕδατος εἰς τὰ θήλεα τῶν ζώων, αὐξάνει τὴν παραγωγὴν τοῦ γάλακτος αὐτῶν (Leake I, 415. IV, 278). Ὁ ἐκ τῆς Ρόνας κατερχόμενος ῥύαξ, ἔχων μῆκος μεγαλείτερον καὶ ἀφθονώτερα ὕδατα τοῦ ἐκ τοῦ Γαλακτίτου ἀναβλύζοντος, θεωρητέος ὡς ἡ κυριωτέρα πηγὴ τοῦ Πηνειοῦ. Ὁ ἐκ τῆς συμβολῆς τῶν εἰρημένων ποταμίων σχηματιζόμενος ποταμὸς ἐξακολουθεῖ πρὸς ἀνατολὰς τὸν ὀρεινὸν αὐτοῦ ῥοῦν, δεχόμενος ἐκ δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν πολλὰ ποτάμια καταῤῥέοντα ἔκ τε τῆς Πίνδου καὶ τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων. Καὶ ἀριστερόθεν μέν, ἐκτὸς ἄλλων ἀσημάντων ῥυακίων, καταῤῥέει εἰς τὸν Πηνειὸν ὁ ποταμὸς τῶν Χασίων, *Ἴων* παρὰ τοῦ Στράβωνος καλούμενος, δεξιόθεν δὲ ἐκ τῆς Πίνδου καταῤῥέουσιν ὁ ῥύαξ τῆς Γοδοβάσδας, ὁ ποταμὸς τῆς Καστανιαῖας καὶ ὁ τοῦ Κλινοβοῦ, ὁ καὶ μεγαλείτερος τῶν ἄλλων, ἔχων ἐν τῇ μετὰ τοῦ Πηνειοῦ συμβολῇ ἂν οὐχὶ ἀφθονώτερα, τοὐλάχιστον ἴσα ὕδατα. Κάτω τῆς συμβολῆς ταύτης φέρει κατὰ πρῶτον ὁ ποταμὸς τὸ ὄνομα *Σαλαμβρία*, ὅπερ καὶ παραμένει αὐτῷ μέχρι τῶν ἐκβολῶν. Μεγεθυνθεὶς δὲ ἐκ τῶν ὑδάτων τούτων καὶ παραῤῥέων τοὺς βράχους τῶν Μετεώρων, εἰσέρχεται ἐκ τοῦ ἀνωτέρου καὶ ὀρεινοῦ εἰς τὸν μέσον αὐτοῦ ῥοῦν εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα. Τὸ γοργὸν καὶ θορυβῶδες ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ μεταβάλλεται ἤδη εἰς βραδὺ καὶ πρᾶον, μόλις ἀναδίδον ἐπαισθητόν τινα ψιθυρισμὸν ἐν τῇ πρὸς τὰ πρόσω ῥοῇ· αἱ δὲ ὑπὸ πλατάνων καὶ ὀξυῶν κατάσκιοι

ὀρειναὶ αὐτοῦ ὄχθαι ἀντικαθίστανται ἐν τῇ πεδιάδι ὑπὸ μονοτόνων πηλωδῶν ὄχθων αἵτινες εὐκόλως ὑποσκαπτόμεναι ὑπὸ τοῦ ῥέοντος ὕδατος καθιστῶσι βορβορώδη καὶ ὑπέρυθρα τὰ κατὰ τὸν ὀρεινὸν ροῦν διαυγῆ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ. Βλάστησις σπανία παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν ὄχθων, καὶ μόνον ἐνιαχοῦ ἰτέαι τινὲς λούουσι τοὺς κλῶνους ἐντὸς τῶν ὑδάτων, ἔνθα προσοχθίζον τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ προξενεῖ κελαρισμόν τινα εὐαρέστως διακόπτοντα τὴν κατὰ τὰ πέριξ ἐπικρατοῦσαν ἐρημίαν καὶ σιωπήν. Ἤδη κάτω τῶν Μετεώρων ἡ πεδιὰς εὐρύνεται, ἀποχωρούντων τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων πρὸς βορρᾶν, ὁ δὲ Πηνειός, σχηματίζων μεγάλην καμπήν, ῥέει ἐπὶ ἱκανὸν διάστημα οὐχὶ μακρὰν τῶν ὑπωρειῶν τῆς Πίνδου, ἐπισκιαζόμενος ὑπὸ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τοῦ Κόζιακα· εἶτα δὲ στρεφόμενος πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν διαρρέει παραλλήλως τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων οὐχὶ μακρὰν τῶν ὑπωρειῶν αὐτῶν τὴν πεδιάδα τῆς Ἑστιαιώτιδος (πεδ. τῶν Τρικκάλων καὶ Καρδίτσης) καὶ δεχόμενος ἐξ ἀριστερῶν μὲν τοὺς ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Τρικκαλων ἀναβλύζοντας ποταμοὺς *Κομέρκην* καὶ τὸν τῆς *Ἁγίας Μονῆς* καὶ τοὺς ἐκ τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων κατερχομένους *Ληθαῖον* (Τρικκαλινὸν) καὶ Νεοχωρίτην (Κουρκλιον), ἐκ δεξιῶν δὲ τὸν ποταμὸν τῆς Πόρτας, τὸν Πάμισον (Μπλιοῦρι), καὶ ἔτι βορειότερον παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλῆ ἐφέντη τὸν Ἐνιπέα, ὅστις, δεχόμενος παρὰ τὸ χωρίον Βλοχὸ τὸν Σοφαδίτικον καὶ Ἀπιδανόν, συμβάλλει μετὰ ἡμισείας ὥρας ῥοῦν μετὰ τοῦ Πηνειοῦ παρὰ τὴν μνημονευθεῖσαν θέσιν. Δύο ὥρας κάτω τῆς συμβολῆς ταύτης ὁ Πηνειὸς διαρρηγνύει τὴν διὰ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος διήκουσαν ὀρεινὴν γραμμήν, σχηματίζων τὸ καλούμενον *Στενὸν τοῦ Καλαμακίου*, ἐν ᾧ τὸ γοργὸν καὶ ὁπωσοῦν θορυβῶδες ρεῦμά του περιβάλλεται ἑκατέρωθεν ὑπὸ λοφώδους χώρας, ἐξ ἧς μετὰ μιᾶς ὥρας ροῦν ἐξέρχεται παρὰ τὸ χωρίον Γούνιτσα ὑπὸ τὴν σκιὰν μεγαλοπρεπῶν πλατάνων εἰς τὸ Πελασγικὸν πεδίον (πεδ. τῆς Λαρίσσης). Ἐνταῦθα, ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν βορειοανατολικὴν διεύθυνσιν, σχηματίζει ἑτέραν μεγάλην καμπὴν πρὸς ἀνατολάς, τῆς ὁποίας τὸ ἀνατολικώτερον σημεῖον εἶνε ἡ Λάρισσα· παραμείψας δὲ ταύτην, στρέφεται πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν ἀναζητῶν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου· ἐκεῖ δὲ 1/4 τῆς ὥρας ἀνατολικώτερον τοῦ χωρίου Μεσαλὰρ δεχόμενος ἐξ ἀριστερῶν τὸν Τιταρήσιον διαρρηγνύει λόφους τινὰς ἐκφυομένους ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, σχηματίζων τὸ *Στενὸν τοῦ Μεσαλάρ*, ἐν τῷ ὁποίῳ κεῖται ὁ μόνος καταρράκτης τοῦ Πηνειοῦ, οὗ τινος τὰ ὕδατα καταπίπτοντα ἐξ ὕψους 7—10 ποδῶν πληροῦσι κρότου καὶ βοῆς τὸν στενὸν ἐκεῖνον αὐλῶνα. Μετὰ τὴν διὰ τοῦ στενοῦ ἐκείνου διεκβολὴν τοῦ Πηνειοῦ ἡ ἐπὶ τῶν ὄχθων αὐτοῦ βλάστησις καθίσταται ζωηρά, προαναγγέλλουσα τὴν προσέγγισιν τῆς χαριεστάτης κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Καὶ τῷόντι δύο ὥρας πέραν τοῦ μνησθέντος στενοῦ ὁ Πηνειὸς εἰσέρχεται παρὰ τὸ χωρίον Μπαμπᾶ εἰς τὴν περιώνυμον κοιλάδα, ἣν ἀνωτέρω περιεγράψαμεν, κατὰ δὲ τὴν ἐκ τῆς κοιλάδος ἔξοδον εἰσέρχεται εἰς τὸν κάτω αὐτοῦ ροῦν. Ἐν-

ταῦθα διαρρέει μετὰ πολλῶν ἑλιγμῶν τὴν παραλίαν αὐτοῦ κοιλάδα, ἥτις ἁμιλλᾶται κατὰ τὴν καλλονὴν καὶ τὴν βλάστησιν μετὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἔχων βορείαν διεύθυνσιν, στρέφεται ἔπειτα πρὸς τὸ βορειοανατολικόν, ἐκβάλλων μετὰ 1 $^{1}/_{2}$ ὥρας ῥοῦν εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον παρὰ τὸ χωρίον *Τσιαγεάζι*. Ἐνταῦθα ὁ ποταμὸς μετέβαλε κοίτην, ῥέων ἤδη ἀνατολικώτερον τοῦ παλαιοῦ ῥεύματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ξηροῦ ὄντος παρατηροῦνται τὰ ἐρείπια ἀρχαίας λιθίνης γεφύρας.

Καὶ ἡ μὲν ἐκ τῶν πηγῶν μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ ἀπόστασις ὑπολογίζεται περὶ τὰς 35 ὥρας· λαμβάνων τις ὅμως ὑπ᾽ ὄψιν τοὺς πολλοὺς ἑλιγμούς του, ὀφείλει νὰ ὑπολογίσῃ τὸ μῆκος τοὐλάχιστον κατὰ τὸ ἥμισυ μεγαλείτερον τοῦ μνημονευθέντος ἀριθμοῦ· τὸ δὲ πλάτος καὶ βάθος αὐτοῦ ποικίλλουσιν ἰσχυρῶς κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους. Καὶ ἐνῷ κατὰ τὸ τέλος τοῦ θέρους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ φθινοπώρου ὁ ποταμὸς δὲν ἔχει παρὰ 25—30 βημάτων πλάτος καὶ 3—5 ποδῶν βάθος, καθιστάμενος πολλαχοῦ πεζῇ διαβατός, τὸν χειμῶνα καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος μετὰ συνεχεῖς ἰδίως βροχὰς καὶ ἐν καιρῷ τῆς τήξεως ἀφθόνων χιόνων γίνεται πλατύτατος καὶ βαθύτατος. Τὰ θολὰ καὶ ὑπέρυθρα αὐτοῦ ὕδατα, πληροῦντα τὴν βαθεῖαν κοίτην, ἀπειλοῦσι νὰ κατακλύσωσιν ἐκ νέου τὴν χώραν, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε ἐκάλυπτον καθ᾽ ὁλοκληρίαν· καὶ εἴς τινα μάλιστα μέρη, ἐξερχόμενα τῆς κοίτης, κατακλύζουσιν ἐκτεταμένας γαίας, προξενοῦντα ἐρήμωσιν καὶ καταστροφήν. Καὶ πολλαχοῦ μὲν τῆς πεδιάδος συμβαίνουσιν αἱ πλήμμυραι αὗται, ἰδίως ὅμως ἐξέρχεται ὁ Πηνειὸς εἰς τὰ ἀκόλουθα μέρη· πρῶτον μὲν μίαν ὥραν κατωτέρω τῶν Μετεώρων, ἔνθα πλημμυρῶν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης καλύπτει εὐρείας ἐκτάσεις· καὶ ποτε τα πλημμυρήσαντα ὕδατα αὐτοῦ κατενεχθέντα εἰς τὴν κοίτην τοῦ παραρρέοντος Ληθαίου, θὰ καθίστων ὑποβρύχιον τὴν πόλιν τῶν Τρικκάλων, ἂν δὲν ἐμειοῦτο ταχέως ὁ ὄγκος τοῦ ποταμοῦ. Δεύτερον δέ, ὀλίγον βορειότερον τῆς μετὰ τοῦ Ἐνιπέως συμβολῆς ἐξερχόμενος ὁ ποταμὸς ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, κατακλύζει τὰς γαίας τῶν χωρίων Τσιότι καὶ Ζαρκου· τρίτον, παρὰ τὴν Λάρισσαν ἐκχειλίζων ἐπίσης ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, κατακλύζει πᾶσαν τὴν παρακειμένην πεδιάδα· καὶ τέταρτον, πρὸ τῆς εἰς τὸ στενὸν τοῦ Μεσαλὰρ εἰσόδου του πλημμυρῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης, σχηματίζει ἐκτεταμένον ἕλος, ὅπερ νῦν μὲν Καρατσαίρ, πάλαι δὲ Νεσσωνὶς ἐκαλεῖτο· ἀλλ᾽ ἐκτὸς τῆς ἀφθονίας τῶν ὑδάτων, τὸ ῥεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἀποκτᾷ καὶ γοργότητα ἐν καιρῷ τῶν πλημμυρῶν. Τὰ μόλις μικρόν τινα ψιθυρισμὸν ἀναδίδοντα τὸ θέρος ὕδατα αὐτοῦ καταφέρονται ἤδη μετὰ ῥοίζου ἰσχυροῦ, συμπαρασύροντα καὶ αὐτόπρεμνα δένδρα. Ἀπὸ τῶν μέσων ὅμως τοῦ θέρους τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ μειοῦνται μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου, καὶ κατ᾽ ὀλίγον ἀποβάλλουσι τὸ θολὸν αὐτῶν χρῶμα, λαμβάνοντα τὴν ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀποδοθεῖσαν αὐτοῖς ἀργυροειδῆ χροιάν, χωρὶς ὅμως καὶ μετὰ παρατεταμένας ἀνομβρίας νὰ ἀποκτήσωσι

ποτε τὴν διαύγειαν ἐκείνην, ἣν ἀποδίδουσιν αὐτοῖς ἀρχαῖοι τινὲς καὶ νεώτεροι γεωγράφοι. Τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ εἶνε εὐχυμότατα, πινόμενα ὑπὸ τῶν περιοίκων μετὰ προτέραν διήθησιν. Αὐτὴ δὲ καὶ μόνη εἶνε ἡ ἐκ τῶν ὑδάτων αὐτοῦ ὠφέλεια, καθότι τὸ μὲν θέρος τὰ ὕδατα, μειούμενα καὶ ῥέοντα ἐντὸς βαθείας κοίτης, δὲν δύνανται νὰ παροχετευθῶσιν εἰς ἄρδευσιν γαιῶν, τὸν δὲ χειμῶνα πλημμυροῦντα, βλάβης ἢ ὠφελείας μᾶλλον αἴτια γίνονται· μόνον δὲ κατὰ τὸν ὀρεινὸν ῥοῦν παρεκτρεπόμενα τὸ θέρος ἀρδεύουσι τὰς γαίας τῶν παρακειμένων χωρίων. Εἶνε δὲ πολύϊχθυς ὁ ποταμός, τρέφων πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς ἰχθῦς, ὧν μέγιστος καὶ εὐχυμότος, διὸ καὶ περιζήτητος ὑπὸ τῶν πέριξ οἰκούντων, ὁ καλούμενος γουλιανός, ἰχθὺς ἀπαντῶν κατὰ τὸν Πουκεβὶλ καὶ εἰς πολλὰς λίμνας τῆς Μακεδονίας. Αἱ ἐν τῇ πεδιάδι ὄχθαι τοῦ Πηνειοῦ εἶνε γυμναὶ καὶ μονότονοι, ὡς ἀνωτέρω ἤδη εἶπον· μόνον κατά τινα μέρη πλάτανοι ὀλίγοι καὶ ἰτέαι σκιάζουσι τὸ ῥεῦμα αὐτοῦ, καὶ δάση δέ τινα ἀπαντῶσιν ἐνιαχοῦ ἐπὶ τῶν ὄχθων του· ἤρκει δὲ μικρὰ μόνον ἐπιμέλεια καὶ φιλοκαλία τῶν κατοίκων νὰ καταστήσῃ πολλαχοῦ τὰς ὄχθας αὐτοῦ καταφύτους καὶ τερπνὸν ἐνδιαίτημα τῶν κατοίκων ἐν καιρῷ θέρους.

Καὶ τὸν μὲν χειμῶνα καὶ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸ ἔαρ ἡ διάβασις τοῦ Πηνειοῦ γίνεται ἐπὶ γεφυρῶν ἢ ἐπὶ πλοιαρίων, συρομένων διὰ σχοινίων ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην. Γεφύρας δὲ εὑρίσκομεν τέσσαρας καθ' ὅλον τὸν ῥοῦν· μίαν παρὰ τὸ χωρίον Σαρακίναν, ἑτέραν τὴν μνημονευθεῖσαν τοῦ Ἀλῆ ἐφέντη, τρίτης κατὰ τὴν Λάρισσαν, καὶ τετάρτην ἐν τῷ στενῷ τοῦ Μεσαλὰρ στενὴν καὶ μονότοξον, καλουμένην γέφυραν τοῦ Ἐβρενός, ἔκ τινος ὁμωνύμου παρακειμένου χωρίου, ἐσχάτως δὲ κατεσκευάσθη καὶ πέμπτη γέφυρα κατὰ τὴν ἔξοδον τῶν Τεμπῶν. Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ θέρους, ὅτε τὰ ὕδατα ταπεινοῦνται σπουδαίως, ἡ διάβασις γίνεται πολλαχοῦ διὰ τοῦ ῥείθρου τοῦ ποταμοῦ εἰς μέρη γνωριζόμενα καὶ καλούμενα ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων *πόροι*.

Καὶ τὸ μὲν ἀρχαῖον ὄνομα τοῦ ποταμοῦ ἐξέλιπεν ἤδη ἀπὸ τοῦ Μεσαίωνος· πρώτη δὲ ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (1150) ἀποκαλεῖ τὸν Πηνειὸν ***Σαλαμβρίαν***, ὄνομα παραμεῖναν αὐτῷ καὶ μέχρι σήμερον καί τινες μὲν θεωροῦντες τὴν λέξιν ἑλληνικὴν παράγουσιν αὐτὴν ἀπὸ τῆς Σαλάμβης σημαινούσης ὀπήν, καὶ νομίζουσιν ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀποδοθὲν τῷ Πηνειῷ κατὰ τὴν διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν διεκβολήν, ἥτις καὶ ***Πύλαι τοῦ Πηνειοῦ*** λέγεται (Φιλόστρ. εἰκ. 2, 14), ἐπεκράτησε κατόπιν καὶ καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν· ἄλλοι δὲ θεωροῦσι τὴν λέξιν βάρβαρον, ὡς ὁ Τέτσης· «Καὶ Σαλαμβρία παρ' αὐτοῖς βαρβάροις ἰδιώταις». Ὁ δὲ Ὀθωμανὸς γεωγράφος Χατζῆ Καλφας ἀποκαλεῖ αὐτὸν Κοστοὺμ ἢ Κιοστέμ, ὄνομα παραφθαρὲν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς λέξεως *Λυκοστομίου*.

Πρὶν μεταβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν παραποταμίων τοῦ Πηνειοῦ, προτάσσομεν γενικάς τινας περὶ αὐτῶν παρατηρήσεις. Τὰ παραποτάμια

ταῦτα διαιροῦνται εἰς δύω κατηγορίας· 1) εἰς ποτάμια πηγάζοντα ἐν τῇ πεδιάδι ἐκ τῶν ὑπωρειῶν ἐκεῖ που εὑρισκομένου λόφου· 2) εἰς ποτάμια κατερχόμενα ἐκ τῶν παρακειμένων ὑψηλῶν ὀρέων. Τὰ πρῶτα ἀέννααι ὄντα καὶ ἀρδεύοντα τὰς παρακειμένας γαίας, κινοῦντα δὲ ἐν τῇ καταφορᾷ των πολλοὺς ὑδρομύλους, καθίστανται εὐεργετικώτατα εἰς τοὺς περιοίκους· οἱ δὲ ἐκ τῶν ὀρέων κατερχόμενοι ποταμοί, χειμαρρώδεις τὸ πλεῖστον ὄντες, τὸ μὲν θέρος φέρουσι ὀλίγα τινὰ μόνον ὕδατα καὶ ταῦτα ἰδίως κατὰ τὸν ὀρεινὸν αὐτῶν ῥοῦν, τὸν δὲ χειμῶνα μετὰ συχνοὺς ὑετοὺς ἢ καὶ μετὰ τὴν τῆξιν τῶν χιόνων πλημμυροῦντες κατακλύζουσι τὰς γαίας, γιγνόμενοι αἴτιοι σπουδαίων καταστροφῶν, καὶ διακόπτοντες ἐπί τινα χρόνον πᾶσαν συγκοινωνίαν τῶν χωρίων τὰ ὁποῖα διαρρέουσιν· προκαλοῦσι δὲ κατὰ μέγα μέρος καὶ τὰς πλημμύρας τοῦ Πηνειοῦ, ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν ὑδάτων, ἅτινα εἰς τὸ ῥεῖθρον αὐτοῦ προσκομίζουσιν. Εἶνε ἀδύνατον διαβαίνων τις τὸ θέρος τὴν ξηρὰν κοίτην τῶν ποταμῶν τούτων νὰ φαντασθῇ τὸ μέγα ποσὸν τῶν ὑδάτων, ἅτινα τῶν χειμῶνα κυλίουσιν ἐν αὐτῇ. Καὶ αἱ μὲν ἐν τῇ πεδιάδι ὄχθαι τῶν παραποταμίων εἶνε ὡς καὶ αἱ τοῦ Πηνειοῦ πηλώδεις, γυμναὶ καὶ μονότονοι, ἀλλ' αἱ ὑπὸ τοῦ ὀρεινοῦ αὐτῶν ῥοῦ διαρρεόμεναι κοιλάδες εἶνε ὅτι τερπνότατον ἔχει ἡ ὀρεινὴ Θεσσαλία. Αἱ γραφικώταται ὄχθαι καὶ τὸ ῥεῖθρον σκιάζονται ὑπὸ ὑψηλῶν πλατάνων, τὸ δὲ ὕδωρ καταπίπτον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς μικροὺς καταρράκτας, πληροῖ κρότου τὴν πέριξ καὶ πόρρω χώραν.

Καὶ οἱ μὲν ἀριστερόθεν εἰς τὸν Πηνειὸν καταρρέοντες ποταμοὶ εἶνε οἱ ἀκόλουθοι·

1) ***Ὁ ποταμὸς τῶν Χασίων***, ὅστις, πηγάζων ἐκ τῶν ὁμωνύμων ὀρέων παρὰ τὸ χωρίον Λογγᾶ καὶ παραρρέων τὰ χωρία Γερακάρι, Κριτσοτάδες, Χελινάδα, Κερασιά, Μερίτσα, Κακοπλεῦρι, Σταγιάτες, Ὀστροβό, Βελιμέστι καί τινα ἄλλα, χύνεται εἰς τὸν Πηνειὸν παρὰ τὴν καλουμένην γέφυραν τοῦ Μοργκάνου. Καὶ τὸ μὲν θέρος τὰ ὕδατα αὐτοῦ εἶνε ὀλίγα, τὸν χειμῶνα ὅμως ἀφθονώτατα· διὸ καὶ διαβαίνουσιν αὐτὸν ἐπὶ γεφύρας οὐχὶ μακρὰν τῆς μετὰ τοῦ Πηνειοῦ συμβολῆς του. Εἶνε δὲ οὗτος ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καλούμενος (7,327) ***Ἴων***, ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ πόλις Ὀξύνεια, τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια ἀνευρίσκονται καὶ σήμερον παρὰ τὴν Μαρίτσαν· ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως σημειουμένη ἀπόστασις τῆς εἰρημένης πόλεως ἀπὸ τοῦ Ἀζώρου τῆς Τριπολίτιδος εἰς 120 στάδια εἶνε ἡμαρτημένη, ὑπερβαίνουσα κατὰ 60—80 στάδια τὸν εἰρημένον ἀριθμόν. Αἱ συμβολαὶ τοῦ ποταμοῦ τούτου μετὰ τοῦ Πηνειοῦ ἔκειντο κατὰ τὸν Στράβωνα παρὰ τὴν πόλιν τῶν Τυμφαίων ***Αἰγίνιον***, τοῦ ὁποίου τὰ ἐρείπια ἀνευρίσκονται οὐχὶ μακρὰν τῆς συμβολῆς τῶν δύω ποταμῶν.

2) Ὁ ***Κουμέρκης***. Οὗτος, δεχόμενος πολλὰ αὐτοφυῆ ὕδατα ἀναβλύζοντα ἐν τῇ πεδιάδι νοτιοδυτικῶς τῶν Τρικκάλων, φέρει αὐτὰ μετὰ τρίωρον ῥοῦν εἰς τὸν Πηνειόν.

3) Ὁ *ποταμὸς τῆς Ἁγίας Μονῆς*. Καὶ οὗτος, σχηματιζόμενος ἐκ τῶν ἐν τῇ πεδιάδι τῶν Τρικκάλων παρὰ τὸ χωρίον Μέρτσι καὶ Ζαπτσέους ἀναβλυζόντων ὑδάτων, καὶ ῥέων μεταξὺ Τρικκάλων καὶ Ἁγίας Μονῆς, χύνεται, μετὰ 4 ὡρῶν ῥοῦν εἰς τὸν Πηνειόν. Οἱ δύω οὗτοι ποταμοί, ἀέναοι ὄντες ἀρδεύουσι τὰς ὑπ' αὐτῶν διαρρεομένας γαίας ἐν καιρῷ θέρους καὶ κινοῦσι πολλοὺς ὑδρομύλους διὰ τῶν ὑδάτων αὐτῶν.

4) Ὁ *Τρικκαλινὸς* (Ληθαῖος). Οὗτος ἔχων τὰς πηγάς του ἐπὶ τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων κατὰ τὴν θέσιν τὴν λεγομένην *Πάδι*, διαρρέει τὰ χωρία ἄνω καὶ κάτω Μπούρσιανη, Βερεντσί, Κόπρινα, Κουβέλτσι, Βοεβόδα· δεχόμενος δὲ καὶ τὰ ἐκ τῆς Ῥάκσας ἀναβλύζοντα ὕδατα, διέρχεται διὰ τῶν Τρικκάλων, ἔνθα τὰ ὕδατα αὐτοῦ πληθύνονται ὑπὸ τῶν ἐν τῇ κοίτῃ του ἀναβλυζόντων ὑδάτων, στρέφεται πρὸς βορρᾶν, καὶ ῥέων ἐπὶ δύο ὥρας παραλλήλως τοῦ Πηνειοῦ, χύνεται εἰς αὐτὸν παρὰ τὸ χωρίον *Κουρμπαλί*. Ὁ Leake, συγχέων τὸν Τρικκαλινὸν μὲ τὸν μνησθέντα τῆς Ἁγίας Μονῆς, θέτει τὰς πηγὰς αὐτοῦ μίαν ὥραν μακρὰν τῶν Τρικκάλων ἐν τῇ πεδιάδι. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ *Ληθαῖος* τῶν ἀρχαίων (Στρ. 14, 647), ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ὁποίου ἐγεννήθη ὁ Ἀσκληπιός. Καὶ τὸ μὲν θέρος τὰ ὕδατα αὐτοῦ εἶνε ὀλίγα, ἡ δὲ ἐν τοῖς Τρικκάλοις κοίτη αὐτοῦ, σκιαζομένη ὑπὸ πλατάνων, εἶνε τὸ δροσερὸν ἐνδιαίτημα τῶν κατοίκων τῆς εἰρημένης πόλεως ἐν καιρῷ θέρους· τὸν χειμῶνα ὅμως καὶ οὗτος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ὀρεινοὶ ποταμοὶ τῆς Θεσσαλίας, καταφέρει μέγα ποσὸν ὑδάτων καθιστάμενος ἀδιάβατος· γέφυρα δέ τις ἐπὶ τοῦ ῥείθρου αὐτοῦ παρὰ τὰ Τρίκκαλα φέρει τοὺς διαβάτας ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην.

5) Ὁ *Νεοχωρίτης*, πηγάζων ἐκ τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων παρὰ τὴν καλουμένην Νεραΐδα καὶ παραρρέων κατὰ τὸν ὀρεινὸν αὐτοῦ ῥοῦν τὰ χωρία Κούρσοβο, Μαυροδερὸ καὶ Σμόλια, κατέρχεται εἰς τὴν πεδιάδα πρὸς βορρᾶν τῶν Τρικκάλων, ἔνθα κάτω τοῦ Νεοχωρίου φέρει σήμερον τὸ ὄνομα *Νιόμτσια*· ἐξακολουθῶν δὲ νὰ ῥέῃ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς στρέφεται παρὰ τὸ χωρίον Κλοκοτὸ πρὸς βορρᾶν, καὶ διαρρέων τὰς γαίας τῶν χωρίων Τσιότι καὶ Ζάρκου, χύνεται εἰς τὸν Πηνειὸν ὀλίγον κατωτέρω τῆς συμβολῆς τοῦ Ἐνιπέως. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ *Κουράλιος* τῶν ἀρχαίων, ὅστις κατὰ τὸν Στράβωνα ἔρρεεν ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι παρὰ τὴν Φαρκαδόνα καὶ παραρρέων τὸ τῆς....αιας Ἀθηνᾶς ἱερὸν ἐχύνετο εἰς τὸν Πηνειὸν (Στρ. 9. 438). Καὶ ὁ μὲν Ὀδοφρῆδος Μύλλερος (Δωρ. παραρτ.), εὐδόλως λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὴν εἰρημένην σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος, μετατοπίζει τὸν Κουραλιον ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ εἰς τὴν δεξιὰν καὶ ἀπὸ τῆς Ἑστιαιώτιδος εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα, ἀποκαλῶν οὕτω τὸν Φερσαλίτην· ὁ δὲ Βουρσιανὸς ἀποκαλεῖ Κουράλιον τὸν ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι μὲν ῥέοντα Κουμέρκην, ἀλλ' ὥρας πολλὰς ἀφιστάμενον τῆς Φαρκαδόνος, παρὰ τὴν ὁποίαν ἔρρεεν ἐκεῖνος. Κριτικοὶ δέ τινες, συμπληρώσαντες τὴν ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τοῦ Στράβωνος ἀπαντῶσαν συγκε-

κομμένην λέξιν....αιας εἰς Ἰτωνίας, ἔδωκαν ἀφορμὴν εἴς τινας τῶν νεωτέρων περὶ Θεσσαλίας συγγράψαντας (Βούρσ.) νὰ παραδεχθῶσι τὴν ὕπαρξιν καὶ ἑτέρου ναοῦ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, διαφόρου τοῦ παρὰ τὴν πόλιν Ἴτωνα ἐν τῇ Φθιώτιδι διασημοτάτου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἱεροῦ· ὁ δὲ Μύλλερ ἀνήγειρε διὰ τῆς φαντασίας καὶ τρίτον ναὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Θεσσαλιώτιδι παρὰ τὸ Κιέριον· παρεξήγησις δὲ χωρίου τινὸς τοῦ Παυσανίου ἵδρυσε καὶ τέταρτον ὁμώνυμον ναὸν μεταξὺ Φερῶν καὶ Λαρίσης ἐν τῇ Πελασγιώτιδι. Οὕτω δὲ τοποθετήσαντές τινες τῶν νεωτέρων (Μύλ. ἔνθα ἀν.) ἐν ἑκάστῃ τῶν τεσσάρων μεγάλων διαιρέσεων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἀνὰ ἕνα ναὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, παρεδέχθησαν τὴν θεὰν ταύτην ὡς τὴν προστάτιδα τῆς χώρας τῶν Θεσσαλῶν· καὶ οὕτως ὅμως δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω διὰ τί αὕτη ἔπρεπε πανταχοῦ τῆς Θεσσαλίας νὰ φέρῃ τὸ ἐπίθετον Ἰτωνία· ἀλλ' ἡ πολλαπλασίασις τῶν ναῶν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς εἶνε πλάσμα τῆς φαντασίας τῶν γραφόντων καὶ οὐχὶ πραγματική. Καὶ ὁ μὲν μεταξὺ Λαρίσσης καὶ Φερῶν εἶνε ὁ ἐν τῇ Φθιώτιδια παρὰ τὸν Ἴτωνον κείμενος, καθότι Λάρισα ἐνταῦθα ἐννοητέα ἡ Κρεμαστὴ (ἐξ ἧς καὶ ὁ Ἀχιλλεὺς καλεῖται Λαρίσσιος) καὶ οὐχὶ ἡ μητρόπολις τῆς Θεσσαλίας, ὁ δὲ παρὰ τὸ Κιέριον ναὸς εἶνε γέννημα μόνον τῆς φαντασίας τοῦ Μυλλέρου. Τέλος ὁ ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι μεταξὺ Πελινναίου καὶ Φαρκαδόνος προῆλθεν ἐκ τῆς ἡμαρτημένης ἐπανορθώσεως τῆς συγκεκομμένης λέξεως ....αιας, ἥτις, νομίζομεν, πρέπει νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς «Πελινναίας» καὶ οὐχὶ διὰ τῆς «Ἰτωνίας». Ἡ τοιαύτη δὲ διόρθωσις ὑποστηρίζεται καὶ ὑπό τινος χωρίου τοῦ ἀρχαίου γεωγράφου Σκύλακος, ὅστις ἀριθμήσας τὰς κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου Θεσσαλικὰς πόλεις, μνημονεύει καί τινων ἐν τῇ Μεσογαίᾳ, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἱερὸν Πελινναῖον· τοῦτο δὲ τὸ διάσημον ἱερὸν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἶνε κατὰ τὸ ἐπηνωρθωμένον χωρίον τοῦ Στράβωνος τὸ τῆς Πελινναίας Ἀθηνᾶς. Ὁ δὲ Νεοχωρίτης ποταμός, παραρρέων τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου τοῦ Κλοκοτοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρίσκονται τὰ ἐρείπια τοῦ Πελινναίου, καὶ μετὰ ταῦτα στρεφόμενος πρὸς βορρᾶν καὶ διαρρέων τὰς γαίας τῶν χωρίων Τσιότι καὶ Ζάρκου, παρὰ τὸ ὁποῖον, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ ἴδωμεν, ἔκειτο ἡ Φαρκαδών, εἶνε ἀναμφιλέκτως ὁ Κουράλιος τοῦ Στράβωνος.

Παρατρέχων ἤδη ῥυάκιά τινα κατερχόμενα ἐκ τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων βορειότερον τοῦ μνησθέντος Κουραλίου, ἀναφέρω.

6) ἀριστερόθεν εἰς τὸν Πηνειὸν καταρρέοντα ποταμὸν τὸν *Τιταρήσιον*· Οὗτος, πηγάζων ἐκ τοῦ Τιταρίου ὄρους, ῥέει κατ' ἀρχὰς ἔν τινι στενῇ διασφάγι περιβαλλόμενος ἑκατέρωθεν ὑπὸ ἀποτομωτάτων ὀχθῶν· διὰ δὲ τοῦ ῥείθρου αὐτοῦ ἄγει ἡ ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν ἄνω Μακεδονίαν ὁδός· διὸ καὶ οἱ διαβαίνοντες ἐκ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην χώραν ὀφείλουσι πλέον ἢ τεσσαρακοντάκις νὰ διαβῶσι τὰς ἑλικοειδεῖς καμπὰς τοῦ ποταμοῦ, ἐξ

οὗ καὶ τὸ σημερινὸν ὄνομα *Σαραντόπορος*, τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Τιταρησίου· καλεῖται δὲ προσέτι καὶ *Βούλγαρις* ἐνταῦθα ὁ ποταμός, ὄνομα παραμεῖναν αὐτῷ ἴσως ἐκ τῆς κατὰ τὸν Μεσαίωνα Βουλγαρικῆς κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἐπικρατήσεως. Εἰσερχόμενος δὲ διά τινος κλεισωρείας παρὰ τὸ χωρίον *Κεφαλόβρυσι* ἐκ τοῦ ἄνω εἰς τὸν μέσον αὐτοῦ ῥοῦν, διαρρέει ὁ Τιταρήσιος ἐπὶ 4 ὥρας μίαν τῶν τερπνοτάτων κοιλάδων τῆς Θεσσαλίας, τὴν καλουμένην Ποταμιὰν ἢ πεδιάδα τοῦ Δεμενίκου· διὸ καὶ ἐπαξίως φέρει ἐνταῦθα τὸ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἀποδιδόμενον αὐτῷ ἐπίθετον ἱμερτός. Ἐνταῦθα τὰ ὕδατά του αὐξάνονται διὰ τῆς συρροῆς τῶν παρὰ τὸ Κεφαλόβρυσον ἀναβλυζόντων ὑδάτων καὶ ἑτέρων παρὰ τὸ χωρίον Ἀμοῦρι, ὅπου συμβάλλει αὐτῷ καὶ ἕτερος ποταμὸς ὁ *Ἐλασσωνίτικος*, ὅστις, πηγάζων ἐκ τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὸ χωρίον *Σκαμνιά*, ἐξέρχεται διὰ μεγάλης τινὸς καὶ ἀγρίας διασφάγος ἐκ τοῦ ὀρεινοῦ αὐτοῦ ῥοῦ εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος, τῆς ὁποίας διαρρέει τὴν δυτικὴν μοῖραν, χυνόμενος παρὰ τὸ μνησθὲν χωρίον εἰς τὸν Τιταρήσιον. Κάτωθεν τοῦ Ἀμουρίου τὸ μέγιστον μέρος τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ παρεκτρέπεται ἐντὸς τεχνητῆς αὔλακος, ἥτις διαρρέουσα τὰ χωρία Βλαχογιάννης, Δαμασοῦλι, Δαμάσι, Δένδρα, Ὀτσάκκιοϊ, Γιάννουλι καὶ Κιόσκι, χύνεται εἰς τὸν Πηνειόν, καθισταμένη εὐεργετικωτάτη εἰς τοὺς περιοίκους, ἀρδεύουσα τοὺς περὶ τὰ εἰρημένα χωρία πολυπληθεῖς λαχανοκήπους καὶ κινοῦσα ἐν τῇ πρὸς τὰ πρόσω ῥοῇ της πολλοὺς ὑδρομύλους. Ἡ αὖλαξ αὕτη φαίνεται ὀχυρωθεῖσα κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὑπογείου τινὸς σήραγγος, δι᾽ ἧς διέρχεται ὁ ποταμὸς ἐν τῷ χωρίῳ Δαμάσι. Τὰ δὲ ὀλίγα ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ Τιταρησίου παραμείναντα ὕδατα ἐξακολουθοῦσι τὸν ἐν τῇ κοιλάδι ῥοῦν ἀπορροφώμενα μικρὸν καὶ κατ᾽ ὀλίγον ἐν τῇ ἀμμώδει κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ, ὥστε ἐξερχόμενος οὗτος ἐκ τῆς κοιλάδος διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ καλουμένου *Σιδηροπαλιύκου* ἔχει κοίτην ξηράν, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Ξηριᾶς, ὅπερ φέρει ὁ ποταμὸς κατὰ τὸν κατώτερον αὐτοῦ ῥοῦν ἀπὸ τῆς πόλεως Τυρνάβου μέχρι τῆς μετὰ τοῦ Πηνειοῦ συμβολῆς, συμβαινούσης ὀλίγον τι πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ τελευταίου εἰς τὸ στενὸν τοῦ Μεσαλάρ. Ὀλίγον δέ τι ἀνωτέρω τῆς μετὰ τοῦ Πηνειοῦ συμβολῆς ὁ Τιταρήσιος δέχεται εἰς τὴν ξηρὰν αὐτοῦ κοίτην τὰ ἄφθονα καὶ διαυγέστατα ὕδατα τοῦ πρὸς τὸν κατώτερον αὐτοῦ ῥοῦν παραλλήλως ῥέοντος *Ὀμματίου* ἢ *Καραδερὲ* καὶ οὕτω, ἀντὶ ἰδίων φέρει τὰ ὕδατα ἐκείνου εἰς τὸν Πηνειόν· ἐκεῖ δὲ ἡ ἀνάμιξις τῶν διαυγῶν τοῦ Καραδερὲ μετὰ τῶν θολῶν τοῦ Πηνειοῦ γίγνεται μικρὸν καὶ κατ᾽ ὀλίγον, ὥστε ἐπί τινα ἔκτασιν διακρίνονται ἀπ᾽ ἀλλήλων τὰ δύο ῥεύματα, καὶ οὕτω παραμένουσι μέχρι τῆς σήμερον ἀληθεῖς οἱ στίχοι τοῦ Ὁμήρου, ὅστις, μνημονεύων τοῦ Τιταρησίου, λέγει (Ἰλ. 2, 753.)·

Ὃς ῥ' ἐς Πηνειὸν προΐει καλλίρροον ὕδωρ,
οὐδ' ὅγε Πηνειῷ συμμίσγεται ἀργυροδίνῃ,
ἀλλά τέ μιν καθύπερθεν ἐπιρρέει ἠΰτ' ἔλαιον.

ὅπερ ὁ Στραβὼν παρεννοήσας ἀποδίδει τῷ Πηνειῷ τὴν διαύγειαν τῶν ὑδάτων, τὸ δὲ τοῦ Τιταρησίου ὕδωρ ἀποκαλεῖ λιπαρὸν ἔκ τινος ὕλης. Παρόμοιον φαινόμενον παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν, ἐν ᾗ τὰ διαυγῆ καὶ κυανᾶ ὕδατα τὰ κατερχόμενα ἐκ τῆς Ὄσσης ἀπαξιοῦσι κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Dodwell νὰ ἀναμιχθῶσι μετὰ τῶν θολῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ. Ὁ Τιταρήσιος καλεῖται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ *Εὔρωπος*, ὑπὸ δὲ τοῦ Πλινίου καὶ *Ὄρκος*, ὄνομα ἴσως ἀποδοθὲν αὐτῷ διὰ τὸν στίχον τοῦ Ὁμήρου·

Ὅρκου γὰρ δεινοῦ Στυγὸς ὕδατός ἐστιν ἀπορρώξ.

Καὶ τῳόντι οἱ κατὰ τὸν ἄνω αὐτοῦ ῥοῦν ἐν τῷ μέσῳ ἀγρίας καὶ στενῆς διαρῥάγος ἀπειροπληθεῖς ἑλιγμοί, ὑπενθυμίζοντες τοὺς τῆς Ἀρκαδικῆς Στυγὸς κατὰ τὸ στενὸν τῆς Νωνάκριδος, ἀνεκάλουν εἰς τὴν φαντασίαν τῶν ἀρχαίων τοὺς ἑλιγμοὺς τῶν ὑποχθονίων ποταμῶν (Παρβ. Heusey ἔνθα ἀν.).

7) δὲ καὶ τελευταῖον ἀριστερόθεν εἰς τὸν Πηνειὸν καταρρέοντα ποταμὸν ἀναφέρω τὸν ἤδη μνημονευθέντα *Ὀμμάτι* ἢ *Καραδερέ*. Οὗτος, πηγάζων ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῆς ἐκ τοῦ Ὀλύμπου ἐκρυομένης Μελούνης, ὑπὸ τὴν σκιὰν ὑψηλῶν πλατάνων, ἡμίσειαν ὥραν πρὸς βορρᾶν τοῦ Τυρνάβου, σχηματίζει ἐν τῇ πηγῇ του λίμνην τινὰ ὡς πάντα τὰ ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι ἀναβλύζοντα ὕδατα· ῥέων δὲ ἔπειτα παραλλήλως τοῦ κατωτέρω ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου καὶ τῶν μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου εἰς ἴσην ἀπ' ἀμφοτέρων ἀπόστασιν, φέρει τὰ διαυγῆ καὶ κυανᾶ αὐτοῦ ὕδατα εἰς τὸ ξηρὸν ῥεῖθρον τοῦ Τιταρησίου δέκα μόλις λεπτὰ πρὸ τῆς συμβολῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Πηνειοῦ. Καὶ τὸ μὲν μῆκος τοῦ Καραδερὲ εἶνε μικρόν, ἀλλὰ διὰ τὴν διαύγειαν καὶ ἀφθονίαν τῶν ὑδάτων καὶ τὰς κατασκίους καὶ χλοερὰς ὄχθας εἶνε ὁ ἐρασμιώτερος ποταμὸς τῆς Θεσσαλίας· γηθόσυνοι δὲ συνέρχονται ἐπὶ τῶν σκιερῶν αὐτοῦ ὀχθῶν τὸ θέρος οἱ εὔθυμοι κάτοικοι τῆς παρακειμένης πολίχνης Τυρνάβου, εὐωχούμενοι καὶ συμπίνοντες καὶ ᾄδοντες ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν μεγαλοπρεπῶν πλατάνων.

Οἱ δὲ ἐκ τῶν δεξιῶν εἰς τὸν Πηνειὸν καταρρέοντες ποταμοὶ εἶνε οἱ ἀκόλουθοι·

1) Τὸ ποτάμιον τῆς Γοδεβάσδας, καλούμενον οὕτως ἔκ τινος ὁμωνύμου ἐπὶ τῶν ὀχθῶν αὐτοῦ κειμένου χωρίου. Καταρρέον τοῦτο ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς Πίνδου, φέρει μὲν ὀλίγα ὕδατα, ἀλλὰ ταῦτα, καταπίπτοντα εἰς ἀλλεπαλλήλους καταρράκτας, περιβαλλόμενα δὲ καὶ ὑπὸ ὀχθῶν καταφύτων, χορηγοῦσιν εἰς τὰ πέριξ ἀγρίαν καὶ ῥωμαντικὴν ὡραιότητα.

2) Ὁ *Καστανίτης*, καλούμενος οὕτω ἔκ τινος ὁμωνύμου χωρίου, ὅπερ παραρρέει, πηγάζει ἐκ τῆς Πίνδου ἀνατολικώτερον τοῦ εἰρημένου καὶ ἔχει ὕδατα ἀφθονώτερα καὶ ἔκτασιν μεγαλειτέραν ἐκείνου.

3) Ὁ ποταμὸς τοῦ Κλινοβοῦ, τὸ μεγαλείτερον ἴσως πάντων τῶν παραποταμίων τοῦ Πηνειοῦ, καλούμενος οὕτω ἔκ τινος ὁμωνύμου χωρίου, πηγάζει ἐκ τῆς Πίνδου ἀνατολικώτερον τῶν εἰρημένων· δεχόμενος δὲ πάντα τὰ ἐν τῇ κοιλάδι αὐτοῦ καταρρέοντα ὕδατα, φέρει αὐτὰ μετὰ ἐξάωρον ῥοῦν εἰς τὸν Πηνειόν. Καὶ τὸ μὲν μῆκος αὐτοῦ δὲν εἶνε μέγα, ἀλλὰ τὰ ὕδατά του, ἀέννα ὄντα, εἶνε τόσον ἄφθονα, ὥστε ἐν τῇ μετὰ τῶν τοῦ Πηνειοῦ συμβολῇ ἂν δὲν ἦνε ἀφθονώτερα, εἶνε τοὐλάχιστον ἴσα αὐτοῖς. Τὸν ποταμὸν τοῦτον ὁ Πουκεβὶλ συνταυτίζει ἀτόπως μετὰ τοῦ ἐν Μαγνησίᾳ Ἀναύρου, τοῦ παραρρέοντος τὴν Δημητριάδα καὶ χυνομένου εἰς τὸν Πελασγικὸν κόλπον.

4) Ὁ ποταμὸς τῆς Πόρτας, κατερχόμενος ἐκ τοῦ ὁμωνύμου στενοῦ καὶ διαρρέων τὰς ὑπ' αὐτὸ κειμένας πεδιάδας, καθιστᾷ αὐτὰς εὐφορωτάτας. Τὸν ποταμὸν αὐτὸν συνταυτίζει ὁ Πουκεβὶλ μετὰ τοῦ ἀρχαίου Φοίνικος, φέρων πρὸς ἀπόδειξιν τῆς γνώμης ταύτης χωρία τινὰ τοῦ Λουκανοῦ καὶ Πλινίου, ἔνθα ἁπλῶς μνημονεύεται ὁ ῥηθεὶς ποταμός. Ἀλλ' ὁ μὲν Λουκανὸς (6. 374), μνημονεύων τοῦ Φοίνικος μετὰ τοῦ Ἀσωποῦ καὶ Μέλανος, ποταμῶν διαρρεόντων τὴν κοιλάδα τοῦ Σπερχειοῦ, ἐννοεῖ τὸν παρὰ τὰς Θερμοπύλας οὐχὶ μακρὰν τῶν ῥηθέντων ποταμῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μνημονευόμενον Φοίνικα· ὁ δὲ Πλίνιος ἀποκαλεῖ αὐτὸν Θεσσαλικὸν ποταμόν, καθότι ἐν τῇ ἐποχῇ του ἡ κοιλὰς τοῦ Σπερχειοῦ ἀνῆκεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Νεώτερος δέ τις γεωγράφος τοῦ Πλινίου, ὁ Vibius Sequester, παρανοήσας τὸ εἰρημένον χωρίον τοῦ Λουκανοῦ, μετακομίζει τὸν Φοίνικα καὶ Μέλανα καὶ Ἀσωπὸν εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, ὀνομάζων αὐτοὺς παραποτάμια τοῦ Ἀπιδανοῦ· παρὰ τοῦ Οὐιβίου ὅμως, τοῦ ἀποκαλοῦντος τὸ Πήλιον ὄρος τῆς Θράκης, δὲν πρέπει νὰ περιμένῃ τις γεωγραφικὴν ἀκρίβειαν.

5) Ὁ *Μπλιούρης*, κατερχόμενος ἀνατολικώτερον τοῦ εἰρημένου ἐκ τοῦ στενοῦ τοῦ καλουμένου σήμερον τοῦ Μουζακιοῦ, μεταξὺ τῶν ἀρχαίων Γόμφων (Ἐπισκοπὴ) καὶ τῆς Ἰθώμης (Φανάρι) διὰ δύο βραχιόνων, ἑνουμένων ἐν τῇ πεδιάδι, δεχόμενος δὲ ἐνταῦθα καὶ τὰ ὕδατα ἑτέρου ποταμοῦ, *Μεγάλου* καλουμένου, καταλήγει εἰς τὸ ἐκτεταμένον παρὰ τὸ χωρίον *Κορτίκι* εὑρισκόμενον ἕλος, οὗτινος τὰ πλεονάζοντα ὕδατα ἐκβάλλουσιν εἰς τὸν Πηνειόν. Τὸ ἕλος τοῦτο, τρεφόμενον ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Μπλιούρη καὶ ἑτέρων ποταμίων, ἔχον δὲ καὶ αὐτοφυῆ ὕδατα, καταλαμβάνει μετὰ πολυομβρίαν καὶ πλήμμυραν τῶν ἀνωτέρω ποταμῶν σπουδαίαν ἔκτασιν, καθιστῶν ποταμοκλύστους εὐρείας χώρας, τὰς ὁποίας μόνα καλῶς ἐνεργούμενα ὑδραυλικὰ ἔργα δύνανται νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς κατακλύσεως καὶ νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν γεωργίαν εὐφορωτάτας γαίας· δὲν εἶνε δὲ δυστυχῶς μικρὸν τὸ λιμναζόμενον μέρος τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Καὶ τὸ μὲν διαρκῶς σχεδὸν ὑπὸ τῶν ὑδάτων καλυπτόμενον μέρος κατά τε τὴν Βοϊβηΐδα καὶ Νεσσωνίδα καὶ τὸ Κορτίκιον ἕλος καὶ τὴν

Κολοκυνθιὰ καὶ τὴν Βεῦλαν καὶ ἄλλα τινὰ μέρη, ἠδύνατό τις νὰ ὑπολογίσῃ εἰς 150,000 στρέμματα· ἂν ὅμως εἰς ταῦτα προσθέσῃ καὶ τὴν κατὰ καιροὺς ὑπὸ τῶν πλημμυρούντων ποταμῶν κατακλυζομένην γῆν, τότε ἴσως διπλασιασθῇ ὁ εἰρημένος ἀριθμός. Τὴν ποταμόκλυστον ταύτην μοῖραν τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἐγνώριζε καὶ ὁ Στράβων (9. 430)· ἂς ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι προσεχεῖς χρόνοι θὰ εἰσαγάγωσι καὶ παρ' ἡμῖν τὰς ἐκ τοῦ πολιτισμοῦ ὠφελείας, καὶ οὐ μόνον τὰ ἕλη θ' ἀποξηράνωσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν γεωργίαν βελτίονα θὰ καταστήσωσι, καὶ θὰ προσπορίσωσιν εὐημερίαν εἰς τοὺς νῦν δυστυχεῖς κατοίκους τῆς ἐριβώλου Θεσσαλίας. Ὁ Μπλιούρης εἶνε ὁ Πάμισος τῶν ἀρχαίων, μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου μετὰ τοῦ Πηνειοῦ, Ἀπιδανοῦ, Ἐνιπέως καὶ Ὀνοχώνου, ὡς εἷς τῶν πέντε δοκίμων ποταμῶν τῆς Θεσσαλίας· τὸ ὄνομα δὲ αὐτοῦ ὡς καὶ τὸ τῆς παρακειμένης Ἰθώμης μετηνέχθη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Ἑστιαιώτιδος Φλεγυῶν εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἐν ᾗ ἀνευρίσκομεν ποταμὸν ὁμώνυμον καὶ ὄρος Ἰθώμην καλούμενον. Τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ εἶνε ἀένναα· μειούμενα δὲ τὸ θέρος καὶ πράως ῥέοντα, τὸν χειμῶνα ἄφθονα ὄντα κατέρχονται μεθ' ἱκανῆς ὁρμῆς, καὶ πλημμυροῦντα προξενοῦσι σπουδαίας καταστροφὰς εἰς τὰς πέριξ γαίας.

Ἀνατολικώτερον τοῦ Παμίσου, οὐχὶ μακρὰν τῶν ὑπωρειῶν τῆς Πίνδου, σχηματίζεται ἐξ αὐτοφυῶν ὑδάτων καὶ ἔκ τινων ἐκ τοῦ ὄρους κατερχομένων ἕλος ἐ ισχυοῦ ἱκανῶς βαθύ, καλούμενον *Κολοκυθιά*, ὅπερ ὁ Βελῆ πασᾶς ἐπεχείρησε διὰ τάφρου νὰ κενώσῃ εἰς τὸ μνημονευθὲν Κορτικιον ἕλος. Ἡ τάφρος αὕτη διασῴζεται καὶ νῦν, ἀλλὰ μὴ ὑπαρχούσης τῆς δεούσης κατωφερείας, τὰ ὕδατα λιμνάζουσι καὶ ἐν αὐτῇ· τὸν δὲ χειμῶνα πλημμυροῦντα καθιστῶσι ποταμοκλύστους τὰς παρακειμένας γαίας. Ὁ **Leake**, συγχέων τὴν Κολοκυθιὰν μετὰ τοῦ Κορτικίου ἕλους, θεωρεῖ αὐτὴν σχηματιζομένην ὑπὸ τοῦ Παμίσου.

7) Ἀνατολικώτερον τοῦ Παμίσου κατέρχονται ἐκ τοῦ Ἰτάμου οἱ παραρρέοντες τὴν Καρδίτσαν Καλέντσης καὶ Καραμπάλης οἵτινες ἑνούμενοι κατωτέρω μεθ' ἑτέρου ποταμίου, τοῦ *Ρογυζίνου*, καταλήγουσιν εἰς τὸ ἕλος τοῦ Κορτικίου.

8) Ἀνατολικώτερον τοῦ εἰρημένου ῥέει ὁ *Σοφαδίτικος*, καλούμενος οὕτω ἔκ τινος ὁμωνύμου χωρίου, ὅπερ διαρρέει. Ἡ κυριωτέρα πηγὴ τοῦ ποταμοῦ τούτου θεωρητέα τὰ ἐκ τοῦ ὀροπεδίου, ἐν ᾧ κεῖται ἡ λίμνη Ξυνιάς, ἐκρέοντα ὕδατα, φέροντα κατὰ τὸν ἀνώτερον αὐτῶν ῥοῦν τὸ ὄνομα *Πετρίμυλος*, ὡς ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν κινουμένων ὑδρομύλων· κατωτέρω δέ, ἑνούμενα μετὰ τῶν ἐκ τοῦ Σμοκόβου κατερχομένων ἰαματικῶν ὑδάτων καὶ ἑτέρων ἀναβλυζόντων εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν Ἀγράφων, ἀποτελοῦσι τὸν μνημονευθέντα ποταμόν, ὅστις, παραρρέων τὰ χωρία Χαλαμπρέζι, Κουφανάτες, Φίλια, Ζαρχανάτες, Ἀνῶγι, Σοφάδες, Μασκολοῦρι, Ματαράγκα, Καλυβάκια καὶ Παλαμᾶ, συμβάλλει οὐχὶ μακρὰν τοῦ χωρίου Βλοχοῦ μετὰ

τῶν μνημονευθησομένων ποταμῶν. Τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ τούτου εἶνε τὸ μὲν θέρος ὀλίγα, τὸν χειμῶνα ὅμως ἐξογκούμενα ὑπὸ συχνῶν ὑετῶν πλημμυροῦσι τὰς πέριξ γαίας. Πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν πλημμυρῶν ὁ Βελῆ πασᾶς ἀνέσκαψε τάφρον βαθεῖαν, *Κακότραφον* νῦν καλουμένην, ἥτις, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ παρὰ τὸ χωρίον Ματαράγκα, καταλήγει δύω ὥρας κατωτέρω εἰς τὴν αὐτὴν ὄχθην. Ὁ ποταμὸς οὗτος ἴσως εἶνε ὁ *Ὀνόχωνος* τῶν ἀρχαίων, τὸν ὁποῖον ὁ μὲν Ἡρόδοτος συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν πέντε δοκίμων ποταμῶν τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ὁ δὲ Πλίνιος (4, 8) καὶ ὁ Τζέτσης (παρὰ Λυκοφ. 1464) ἁπλῶς μνημονεύουσι αὐτοῦ. Ὁ Leake ταὐτίζει τὸν Ὀνόχωνον μέ τι ῥυάκιον ῥέον ἐν τῇ Πελασγιώτιδι καὶ χυνόμενον εἰς τὴν Βοιβηίδα· ἀλλὰ μικρὸν καὶ ἄσημον ῥυάκιον καταρρέον εἰς τὴν Βοιβηίδα, δὲν δύναται νὰ συνταυτισθῇ μετὰ τοῦ Ὀνοχώνου, ἑνὸς τῶν πέντε δοκίμων ποταμῶν τῆς Θεσσαλίας, χυνομένου κατὰ τὴν σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου εἰς τὸν Πηνειόν.

Ἐπειδὴ δὲ τὸν μὲν Πάμισον ἀνεύρομεν ἐν τῷ Μπλιούρῃ, τὸν δὲ Ἀπιδανὸν καὶ Ἐνιπέα συνταὐτιζόμενον κατὰ τὴν σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος μετὰ τοῦ Φερσαλίτη καὶ Τσιναρλῆ, μένει ὁ Ὀνόχωνος, ὅστις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶνε ὁ Σοφαδίτικος, ὅστις καὶ νῦν μετὰ τοῦ Μπλιούρη καὶ Φερσαλίτη καὶ Τσιναρλῆ καὶ Πηνειοῦ ἀποτελεῖ τοὺς πέντε δοκιμωτέρους ποταμοὺς τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Τὰ ὕδατα τοῦ Ὀνοχώνου δὲν ἐξήρκεσαν πινόμενα εἰς τὴν στρατιὰν τοῦ Ξέρξου κατὰ τὸν Ἡρόδοτον.

9) Ὁ Φερσαλίτης (Ἀπιδανός). Τὰ βορειανατολικῶς τῶν Φερσάλων ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ παρακειμένου λόφου ὑπὸ τὴν σκιὰν ὑψηλῶν πλατάνων ἀναβλύζοντα διαυγέστατα ὕδατα εἶνε ἡ κυριωτέρα πηγὴ τοῦ Ἀπιδανοῦ, καλουμένη τὴν σήμερον *Ταμπάχανα*. Ὁ ἐκ τῶν ὑδάτων αὐτῶν σχηματιζόμενος ποταμὸς ῥέων ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς δέχεται κατωτέρω καὶ τὰ διαυγῆ ὕδατα ἑτέρων πηγῶν ἐκ τῆς πεδιάδος ἀναβλυζουσῶν, καὶ παραρρέων τὰ χωρία Ἑρμὶτς καὶ Βαλταλὰρ ἑνοῦται οὐχὶ μακρὰν τοῦ χωρίου Βλοχοῦ μετὰ τοῦ Ἐνιπέως. Καὶ ἀριστερόθεν μὲν δέχεται τὰ ἄφθονα ὕδατα τὰ πηγάζοντα 2 ὥρας μεσημβρινώτερον τῆς Φερσάλου παρὰ τὸ χωρίον Βρυσιὰ (τουρκ. Μπεϊμπουνὰρ) καὶ τὰ μεσημβρινώτερα τούτων παρὰ τὸ χωρίον Βαλισσιῶται ἀναβλύζοντα, ἅτινα τινὲς θεωροῦσιν ὡς τὴν ὑπόγειον ἔκρυσιν τῆς ὑπερκειμένης ὀρεινῆς λίμνης Ξυνιάδος· δεξιόθεν δὲ καταφέρονται εἰς τὸν Φερσαλίτην τὰ κατ' ἀρχὰς παραλλήλως πρὸς αὐτὸν ῥέοντα καὶ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ παρὰ τὸ Σιμικλὶ λόφου *Κτοῦρι* ἀναβλύζοντα διαυγῆ ὕδατα, ἅτινα ἐν τῇ πηγῇ των σχηματίζουσι εὐρεῖαν τινὰ καὶ ἱκανῶς βαθεῖαν λίμνην. Ἡ πηγὴ αὕτη ἐκαλεῖτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Ὑπέρεια*, ἄλλη παρὰ τὴν ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως των Φερῶν ῥέουσαν ὁμώνυμον, κειμένη κατὰ Στράβωνα 60 στάδια μακρὰν τῆς Φερσάλου ὑπὸ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας τινὸς καὶ κατεσκαμμένης ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του πόλεως, ἅτινα καὶ σήμερον ἔτι παρατη-

ρεῦνται ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τῆς πηγῆς ταύτης λόφου (Στρ. 9. 432). Ἡ συνταύτισις τοῦ Φερσαλίτου μετὰ τοῦ Ἀπιδανοῦ βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, λέγοντος ὅτι ὁ Ἀπιδανὸς πηγάζει ἐκ τῆς Φερσάλου (8. 356). Ὁ Ἀπιδανὸς μνημονεύεται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· καὶ ὁ μὲν Εὐριπίδης (Ἑκάβ. 450) ἀποκαλεῖ αὐτὸν πατέρα τῶν καλῶν ναμάτων, ὁ δὲ Ἀπολλώνιος (1. 36) δινήεντα καὶ ἱερόν, ὁ Προπέρτιος (1, 3) herbosum, ὁ Ὀβίδιος (Μετ. 1. 580) γέροντα, καὶ ἄλλοι ἄλλως.

10) δὲ καὶ τελευταῖον ἀριστερόθεν εἰς τὸν Πηνειὸν ἐκβάλλοντα ποταμὸν ἀναφέρω τὸν *Ἐνιπέα*, τὸν σήμερον καλούμενον *Τσιναρλῆ* ἕνεκα τῶν πλατάνων (τσινάρ), οἵτινες σκιάζουσι τὴν κοίτην κατὰ τὸν ἀνώτερον αὐτοῦ ῥοῦν· κατέρχεται δὲ οὗτος ἐκ τῆς Ὄθρυος διὰ δύω βραχιόνων, ὧν ὁ δυτικώτερος σχηματίζεται ἐκ πολλῶν πηγῶν κατερχομένων ἐκ τοῦ ὄρους ὑπὲρ τὸ χωρίον Ἀβαρίτσα, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα διέσωσε μέχρις ἡμῶν ἐπιγραφή τις εὑρεθεῖσα ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ (Ραγ. Antiq. Hellén. τόμ. 2. Nº 692). Ὁ παρὰ τὸ χωρίον Δερεγγλὶ ἐκ τῆς συμμίξεως τῶν εἰρημένων βραχιόνων σχηματιζόμενος ποταμός, ῥέων παραλλήλως τῆς ὀρεινῆς χώρας Δάγρασι, εἶνε κατὰ τὸν ἄνω αὐτοῦ ῥοῦν, ὡς καὶ αἱ πηγαὶ αὐτοῦ, ἐρασμιώτατος, κυλίων ὑπὸ τὴν σκιὰν πολυπληθῶν πλατάνων τὰ κρυσταλλώδη αὐτοῦ ὕδατα· παρὰ δὲ τὸ χωρίον Ὀρμὰν Μαγοῦλα στρεφόμενος ὁ ποταμὸς πρὸς τὸ δυτικὸν ῥέει παραλλήλως ἑτέρας ὀρεινῆς σειρᾶς τῆς διηκούσης διὰ μέσου τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, καταλείπων μεταξὺ τῆς ὄχθης αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπωρειῶν ἐκείνης ἱκανῶς εὐρεῖαν πεδιάδα. Ἐνταῦθα παύει ἡ ἐν τῇ κοίτῃ καὶ ἐπὶ τῶν ὄχθων αὐτοῦ βλάστησις, καὶ ὁ ποταμὸς περιβάλλεται ὑπὸ πηλωδῶν καὶ ἀδένδρων ὄχθων, ὅπως πάντες οἱ ποταμοὶ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος· παρὰ δὲ τὸ χωρίον Βλοχὸ δεχόμενος τὰ ὕδατα τῶν δύο μνημονευθέντων φέρει αὐτὰ μετὰ τῶν ἰδίων μετὰ μιᾶς ὥρας ῥοῦν εἰς τὸν Πηνειὸν παρὰ τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλῆ ἐφέντη. Ὁ Ἐνιπεὺς τὸ μὲν θέρος φέρει ὀλίγα ὕδατα, καὶ ταῦτα μόνον κατὰ τὸν ἄνω αὐτοῦ ῥοῦν, τὸν χειμῶνα ὅμως ἡ ποσότης τῶν ὑδάτων αὐτοῦ εἶνε μεγίστη· διὸ καθίσταται ὡς καὶ οἱ προειρημένοι ἀδιάβατος· γέφυραι δὲ λιθόκτιστοι, ὧν ἡ ἐπὶ τοῦ Ἀπιδανοῦ παρὰ Βαλταλὰρ εἶνε Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, φέρουσι τοὺς διαβάτας ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην ὄχθην. Ὁ Ἐνιπεὺς ἀναφέρεται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν· καὶ ὁ μὲν Ὅμηρος ἀποκαλεῖ αὐτὸν πολὺ κάλλιστον ποταμῶν, θεῖον καὶ δινήεντα (Ὀδ. II, 237, 239, 241)· παρὰ δὲ τοῦ Βιργιλίου ἀποκαλεῖται altus (Γεωρ. 4, 366)· ὑπὸ τοῦ Ὀβιδίου (Μ. 1. 579) irrequietus· ὑπὸ τοῦ Φλάκκου (1, 83 καὶ ἀλ.) tumidus, segnis et magnus· ὑπὸ τοῦ Κλαυδιανοῦ Pulcher καὶ virginibus dilectus, ὑπὸ δὲ τοῦ Ἀπολλωνίου «δῖος», καὶ παρ' ἄλλων ἄλλως.

Καὶ τοιοῦτοι μὲν οἱ διαρρέοντες τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον ποταμοί· μεταβαίνω δὲ ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν λιμνῶν.

γ'.) Περὶ λιμνῶν.

Λίμνας ἔχει ἡ Θεσσαλία τέσσαρας, δύο ὀρεινάς, τὴν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου *Ἀσκορίδα* (Ν.ζερός), καὶ τὴν παρὰ τὸν Δομοκὸν *Ξυνιάδα* (Νταουκλῆ), καὶ δύω πεδινάς, τὴν *Βοιβηΐδα* (Κάρλας), κειμένην εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ Πελασγικοῦ πεδίου, καὶ τὴν δυτικώτερον ταύτης κειμένην *Νεσσωνίδα* (Καρατσαίρ). Αἱ δύο τελευταῖαι θεωροῦνται κατὰ Στράβωνα ὡς λείψανα τῆς μεγάλης προϊστορικῆς Θεσσαλικῆς λίμνης. Καὶ ἡ μὲν Νεσσωνὶς ἀναξίως φέρει τὸ ὄνομα λίμνη, οὖσα μᾶλλον ἑλῶδης τις ἔκτασις σχηματιζομένη, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, ἐκ τῶν πλημμυρῶν τοῦ Πηνειοῦ· διὸ καὶ μετὰ παρατεταμένας ἀνομβρίας ἐν καιρῷ θέρους, ὅτε καὶ ἡ ἐξάτμισις εἶνε ζωηροτέρα, τὸ ἕλος ἀποξηραίνεται καὶ μόνον μικρά τις ὑγρασία παραμένουσα ἐν τῷ ἐδάφει ὑποδεικνύει τὴν προϋπάρχουσαν ἑλώδη κατάστασιν τῶν τόπων· ἀλλὰ καὶ μετὰ πολυομβρίαν καὶ μετὰ ἰσχυρὰς πλημμύρας τοῦ ποταμοῦ οὐδέποτε σχηματίζεται ἐντελὴς λίμνη, καθότι τὰ πλεονάζοντα ὕδατα, καταρρέοντα ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ποταμίου *Ἀσμάκι*, φέρονται πρὸς τὴν Βοιβηΐδα, τῆς ὁποίας ὁ πυθμὴν εἶνε ταπεινότερος τοῦ τῆς Νεσσωνίδος· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Βελῆ πασᾶς, ὁ μόνος ἐπιχειρήσας κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ὑδραυλικά τινα ἔργα, διανοηθεὶς νὰ ἀποξηράνῃ τὸ Νεσσώνειον ἕλος, ἀνέσκαψεν ἐκ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ τάφρον βαθεῖαν, ὅπως φέρῃ τὰ πλημμυροῦντα ὕδατα εἰς τὸ ῥεῖθρον τοῦ Ἀσμακίου. Ἀλλ' ἤδη ἡ τάφρος ἐπληρώθη χώματος, ἅπαν δὲ τὸ πέριξ πεδίον κατακλύζεται ἐν καιρῷ πολυομβρίας εἰς μεγάλας ἐκτάσεις. Τὸ ἑλῶδες τῆς Νεσσωνίδος μνημονεύει καὶ ὁ Στράβων, ἀποδίδει ὅμως αὐτῇ μεγαλειτέραν ἔκτασιν ἢ εἰς τὴν Βοιβηΐδα, ὅπερ ἀληθεύει ἴσως μετὰ ἰσχυρὰς καὶ παρατεταμένας πλημμύρας· ἴσως δὲ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἅπασα ἡ ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ μέχρι τῶν δυτικῶν ἀκτῶν τῆς Βοιβηΐδος χώρα ἦτο ποταμόκλυστος, ἀποτελοῦσα ἓν καὶ μόνον ἐκτεταμένον ἕλος, ὅπερ κατὰ τὸ ἀνατολικώτερον μέρος φέρον βαθέα ὕδατα ἐκαλεῖτο Βοιβηΐς· διὸ καὶ μόνον αὕτη ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου· βραδύτερον δὲ ἐξαρθέντος μέρους τοῦ ἐδάφους, ἀπεχωρίσθησαν αἱ δύο λίμναι συγκοινωνοῦσαι μόνον ἐν καιρῷ πλημμύρας διὰ τοῦ Ἀσμακίου. Ἡ ἔκτασις τῆς Νεσσωνίδος ποικίλλει, ὡς ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίγνεται δῆλον, κατὰ τὰς διαφόρους ὥρας τοῦ ἔτους· ἐκτεινομένη τὸν χειμῶνα, συστέλλεται τὸ θέρος καὶ ὅλως ἐνίοτε ἀποξηραίνεται.

Ἡ δὲ *Βοιβηΐς*, καίπερ δεχομένη καὶ ἄλλα ὕδατα, τρέφεται ὅμως κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν πλημμυρούντων ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ· διὸ καὶ ἐν ἐλλείψει τῶν πλημμυρῶν μειοῦται σπουδαίως, ἐνίοτε δὲ καὶ ὅλως ἀποξηραίνεται, ὡς τοῦτο συνέβη δὶς κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετηρίδα· ἀλλ' ἐκτὸς τῶν ἐκτάκτων τούτων περιστάσεων, ἡ Βοιβηΐς ἔχει ἄφθονα ὕδατα, ὧν τὸ βάθος ποικίλλει κατὰ τὰ διάφορα μέρη, ἐξικνούμενον ἐνιαχοῦ καὶ

μέχρι 3—4 όργυιῶν. Καὶ ἐκ βορρᾶ μὲν περιβάλλεται αὕτη ὑπὸ τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου, μὴ ἐξικνουμένη μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους, ἀλλὰ καταλείπουσα στενήν τινα πεδιάδα, καλουμένην ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *Ἀμυρικὸν πεδίον*· πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπέρκεινται τῆς λίμνης παραφυάδες τινὲς τοῦ Πηλίου, χωρίζουσαι τὴν λεκάνην αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου. Πρὸς μεσημβρίαν μεταβαίνει εἰς τὸ Πελασγικὸν πεδίον, ὁτὲ μὲν πλημμυροῦσα καὶ καλύπτουσα εὐρυτέρας ἐκτάσεις, ὁτὲ δὲ ἀποσυρομένη καὶ ἀποκαλύπτουσα τὰ πρὶν ἀφανῆ μέρη· ἔν τισιν ὅμως μοίραις τῆς πλευρᾶς ταύτης ἡ λίμνη περιβαλλομένη ὑπὸ λοφίσκων, ὡς παρὰ τὸ χωρίον Πέτρα καὶ κατωτέρω, δὲν δύναται νὰ ὑπερβῇ ὡρισμένα ὅρια· πρὸς δυσμὰς δὲ ἀπολήγει ἡ λίμνη εἰς ἕλος ἄλλοτε ἄλλο τὴν ἔκτασιν. Καὶ τὸ μὲν μῆκος τῆς λίμνης ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ποικίλλει κατὰ τὰς ὥρας τοῦ ἔτους ἀπὸ 2—6 ὡρῶν, τὸ δὲ πλάτος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν μεταξὺ 1—4 ὡρῶν· εἶνε δὲ ἡ λίμνη πολύϊχθυς, ἁλιευομένη ὑπὸ τὴν βορειοανατολικὴν ὄχθην αὐτῆς κατοικούντων Καναλιωτῶν· ἀποστέλλονται δὲ οἱ ἰχθῦς καθ' ἅπαντα τὰ χωρία τῆς Θεσσαλίας, χρησιμεύοντες ὡς συνήθης τροφὴ τῶν ἐνδεεστέρων τάξεων. Ἡ Βοιβηῒς ἀναφέρεται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· καὶ ὁ μὲν Εὐριπίδης ἀποκαλεῖ αὐτὴν καλλίναον, ὁ δὲ Πίνδαρος μνημονεύει τῶν κρημνῶν τῆς Βοιβηΐδος, τοὺς ὁποίους εὑρίσκει τις ἢ παρὰ τὸ μνημονευθὲν χωρίον Πέτρα ἢ παρὰ τὸ χωρίον *Δουγάν*, ἔνθα σήμερον μὲν καὶ μετὰ ἰσχυρὰς πλημμύρας δὲν ἐξικνοῦνται τὰ ὕδατα τῆς λίμνης, ἀλλὰ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πινδάρου οἱ παρὰ τὸ εἰρημένον χωρίον ἀπόκρημνοι λόφοι ἀφώριζον ἐκ τοῦ βορειοδυτικοῦ τὴν λίμνην.

Ἐκτὸς δὲ τῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ καὶ τῶν παρὰ τὰς ὄχθας αὐτοῦ ἀναβλυζόντων ὑδάτων, ἡ Βοιβηῒς δέχεται καὶ τοὺς ἀκολούθους ῥύακας.

1) Τὸν Ἄμυρον, κατερχόμενον ἐκ τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης καὶ διαρρέοντα τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγυιᾶς.

2) Τὸ Ἀσμάκι, ὅπερ, πηγάζον παρὰ τὸ χωρίον Χασάμπαλι καὶ παραλλήλως τοῦ Μοψίου ῥέον, ἐκβάλλει εἰς τὴν Βοιβηΐδα παρὰ τὸ χωρίον Πλασιά, δεχόμενον ἐν καιρῷ πλημμύρας καὶ τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ.

3) Τὰ ὕδατα τῆς περιωνύμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Ὑπερείας κρήνης (νᾶμα θεοφιλέστατον κατὰ Σοφοκλέα), ἅτινα, πηγάζοντα παρὰ τὰς Φεράς, σχηματίζουσιν ἐν τῇ ἀναβλύσει των μικράν τινα λίμνην, καὶ διαρρέοντα ἔπειτα τὸ μεταξὺ Βελεστίνου καὶ Ῥιζομύλου τερπνότατον δάσος χύνονται μετὰ 2 ὡρῶν ῥοῦν εἰς τὴν Βοιβηΐδα.

4) Δυτικώτερον τῶν Φερῶν ἐκ τῆς λοφώδους Πελασγιώτιδος, παρὰ τὸ χωρίον *Δεδέβεγιν*, κατέρχεται ῥεῦμα, ὅπερ κατὰ μὲν τὸ ὀρεινὸν αὐτοῦ ῥοῦν ἔχει κοίτην βαθεῖαν καὶ ὄχθας ἀποτόμους, κατερχόμενον δὲ εἰς τὴν πεδιάδα ἀνατολικώτερον τοῦ χωρίου *Γκερλὶ* μεταβάλλεται εἰς μικρὸν καὶ ἄσημον ῥυάκιον, ὅπερ μόνον ἐν καιρῷ χειμῶνος φέρει ὀλίγα τινὰ ὕδατα

εἰς τὴν Βοιβηΐδα. Τὸ ὀρεινὸν ῥεῖθρον τοῦ χειμάῤῥου τούτου κεῖται ἐν τῇ ἀπὸ Φερῶν εἰς τὴν Σκοτοῦσαν ὁδῷ· καὶ εἰς τὰς ὄχθας αὐτοῦ κατεσκήνωσε κατὰ τὸν Πολύβιον Φίλιππος ὁ Γ'. ἐν τῇ ἐκ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν τῶν εἰρημένων πόλεων πορείᾳ του· ἐκαλεῖτο δὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ῥυάκιον τοῦτο *Ὀγχηστός*.

5) Δυτικώτερον τούτου, ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῆς λοφώδους Θεσσαλίας, ἀναβλύζουσι παρὰ τὰ χωρία *Σολεμὶζ* καὶ Χατζῆ-Βαρὰκ ἄφθονα ὕδατα, ἅτινα μετὰ 4 ὡρῶν ῥοῦν ἐν τῇ πεδιάδι παραῤῥέοντα τὸ χωρίον Τσουλὰρ χύνονται εἰς Βοιβηΐδα.

6) Ἔτι δὲ δυτικώτερον ἀναβλύζει ἕτερος ῥύαξ, ὅστις, παραλλήλως διατρέχων τοῦ εἰρημένου καὶ παραῤῥέων τὰ χωρία Χατσῆ Μουσταφαλὰρ καὶ Μεϊμοῦλι, μετὰ 5 ὡρῶν ῥοῦν ἐκβάλλει εἰς τὴν λίμνην. Τὸ ποτάμιον τοῦτο καλεῖται σήμερον *Ῥεβενῖκος*, ὄνομα παραμεῖναν ἴσως αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Μεσαιῶνος.

Ἐκ δὲ τῶν ὀρεινῶν λιμνῶν ἡ μὲν *Ἀσκορὶς*, κειμένη ἐπὶ τοῦ κάτω Ὀλύμπου πρὸς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, περιβάλλεται πανταχόθεν σχεδὸν ὑπὸ λόφων, ἔχουσα ἔκτασιν 2—2500 στεμμάτων. Τὰ πλεονάζοντα αὐτῆς ὕδατα παροχετεύονται δι' ὑπολιμνίων ὀχετῶν καὶ ἰδίως διὰ μεγάλης καταβόθρας εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος, ἥτις φέρει τὰ ὕδατα τῆς λίμνης κατά τινας μὲν εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, κατ' ἄλλους δὲ εἰς τὰς ἀνατολικὰς κλιτύας τοῦ Ὀλύμπου, ἔνθα παρὰ τὸ χωρίον Πυργετὸς ἀναβλύζει σπουδαία πηγὴ ὕδατος. Ἐπὶ τῆς ὄχθης δέ, ἔνθα ἡ λίμνη δὲν περιβάλλεται ὑπὸ λόφων, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ κήπων καὶ ἀροσίμων γαιῶν τὸ ὁμώνυμον χωρίον *Νεζερὸς*, οὗ τινος οἱ κάτοικοι ζῶσι κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ἐν τῇ λίμνῃ ἁλιείας, ἥτις εἶνε τὰ μάλα πολύϊχθυς. Εἰς προγενεστέρους δὲ χρόνους ἐπεχείρησαν οἱ κάτοικοι τὴν ἐκκένωσιν τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης, ὡς πασιφανῶς μαρτυρεῖ ἡ κατὰ τὸ μεσημβρινὸν μέρος παρατηρουμένη εἰσέτι σύριγξ, διήκουσα εἰς ἱκανὸν βάθος· ἀλλὰ τὸ ἔργον ἀπέτυχεν ἴσως πρὸς τὸ συμφέρον τῶν κατοίκων, καθότι, ὡς ἐν τῇ Ἐλβετίᾳ παρετηρήθη, τὸ ἔδαφος τῶν ὀρεινῶν λιμνῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶνε πετρῶδες καὶ ἀκατάλληλον πρὸς γεωργίαν. Τὰ ὕδατα τῆς Ἀσκορίδος εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοφυῆ, ἔχοντα ἐνιαχοῦ βάθος 15 ποδῶν. Ἡ λίμνη καλεῖται σήμερον *Νεζερός*.

Ἡ δὲ τετάρτη τῶν Θεσσαλικῶν λιμνῶν, ἡ *Ξυνιάς*, καλεῖται σήμερον ἀπό τινος παρακειμένου χωρίου *Δαουκλῆ*· κεῖται δὲ 1 ½ ὥραν μεσημβρινώτερον τοῦ Δομοκοῦ ἐν τῷ μέσῳ εὐρέος ὀροπεδίου, περιβαλλομένου σχεδὸν πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων· εἶνε δὲ ἱκανῶς βαθεῖα, ἐνιαχοῦ μέχρις 6 ὀργυιῶν καὶ λίαν ἰχθυοτρόφος, ἁλιευομένη ὑπὸ τῶν περιοίκων. Τὰ ὕδατά της εἶνε αὐτοφυῆ, ἐκρέοντα διὰ τοῦ Πεντεμύλου εἰς τὸν Ὀνόχωνον, φαίνεται δὲ ὅτι καὶ τὰ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ λόφου παρὰ τῷ χωρίου Βελισσιῶτα· ῥηγνύμενα ὕδατα εἶνε ὑπόγειος παροχέτευσις τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης.

Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ ὄρη, οἱ ποταμοὶ καὶ αἱ λίμναι τῆς Θεσσαλίας· μεταβαίνω δὲ νῦν εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου.

δ'.) Περὶ τῶν πεδιάδων.

Εἶπον ἤδη ἀνωτέρω, ὅτι κατὰ τὴν δοξασίαν τῶν ἀρχαίων, ἀσπαζομένην καὶ ὑπὸ πάντων τῶν νεωτέρων περιηγητῶν, ἡ Θεσσαλικὴ πεδιὰς ἦτο ἐν τοῖς προϊστορικοῖς χρόνοις πυθμὴν εὐρείας λίμνης, καὶ ὅτι βραδύτερον σχηματισθείσης ὑπὸ σεισμοῦ τῆς διασφάγος τῶν Τεμπῶν, διεξέπεσαν διὰ ταύτης εἰς τὴν θάλασσαν τὰ καλύπτοντα αὐτὴν ὕδατα· ἀρκεῖ δὲ ἓν μόνον βλέμμα νὰ ῥίψῃ τις ἐπὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου ἐκ τῶν περιστεφόντων αὐτὸ ὀρέων, ὅπως πεισθῇ περὶ τῆς πιθανότητος τῆς μνημονευθείσης εἰκασίας. Φαίνεται δέ, ὅτι, ἀπαλλαγὲν τῶν κατακλυζόντων αὐτὸ ὑδάτων, δὲν κατέστη ἀμέσως οἰκήσιμον, παραμεῖναν ἐφ' ἱκανὸν χρόνον τελματῶδες· διὸ καὶ παρ' Ὁμήρῳ εὑρίσκομεν ἀραιὰ κατῳκημένον τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον, καὶ ὀλίγας πόλεις ἀναφέρει ὁ ποιητὴς κειμένας ἐν αὐτῷ· ἀλλὰ βραδύτερον ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις εὑρίσκομεν πολλὰς καὶ ἰσχυρὰς πόλεις ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι, καὶ συχνάκις μνημονεύεται αὕτη ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος ἀποκαλεῖ αὐτὴν *κοίλην*, ταὐτόσημον τῷ παρὰ τῷ Πλινίῳ (4, 8) caveatus· ὁ δὲ Θεόφραστος (Αἰτ. φυτ. 5. 14) *ἐπισκεπῆ*, ὅ ἐστιν οὔρεσι πάντοθεν καλυπτομένην, κατὰ τὸν Εὐστάθιον· ὁ δὲ Πλούταρχος «πλατεῖαν», ταὐτόσημον τῷ παρὰ τῷ Σενέκᾳ «regna campi lata Thessalici» (Troad. 880)· ὁ Θουκυδίδης «ἀρίστην» καὶ ὁ Σκύμνος (606) «εὐβιωτάτην, κράτιστα πεδία καὶ τελεσφόρα ἔχουσαν»· ὑπὸ δὲ τοῦ Εὐριπίδου (Τρῳάδ. στ. 216) ἀποκαλεῖται ἡ Θεσσαλικὴ πεδιὰς «σεμνὴ χώρα τοῦ Πηνειοῦ, καλλίστη κρηπὶς τοῦ Ὀλύμπου, βρίθουσα ὄλβῳ εὐθαλεῖ τ' εὐκαρπίᾳ»· ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου (3. σ. 1085) «περίδρομος οὔρεσι γαῖα πάμπαν εὐρειτός τε καὶ εὔβοτος», ὑπὸ δὲ τοῦ Προκοπίου (περὶ Κτισμ. 4, 2) «εὔφορος χώρα καρπῶν παντοδαπῶν», καὶ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος «εὐδαιμονεστάτη». Ὁ δὲ Θεόφραστος πολλαχοῦ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ περὶ ἱστορ. καὶ αἰτίων φυτῶν μνημονεύει τῆς Θεσσαλικῆς γῆς ὡς ἀρίστης· ὁ Ὁράτιος (ᾠδ. 1, 7, 11) ἀποκαλεῖ opimum τὸ Λαρισσαῖον πεδίον, ὁ Κλαυδιανὸς ἐξαίρει τα læta Thessaliæ pascua, ἤτοι τοὺς θαλεροὺς λειμῶνας τῆς Θεσσαλίας, καὶ ὁ Ἀπουλήϊος ἐπαινεῖ τὸ δροσερόν, εὔχλοον καὶ βωλῶδες τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος (roscida cæspitum, glebosa camporum)· καὶ τέλος ὁ Λίβιος, ἀποκαλῶν opimam αὐτήν, ἐξαίρει καὶ τὴν θαυμασίαν ἀπὸ τῆς πόλεως Θαυμακοῦ ἐπὶ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἄποψιν, τὴν ὁποίαν καὶ πολλοὶ τῶν νεωτέρων περιηγητῶν ἀποκαλοῦσι θαυμασιωτάτην καὶ μεγαλοπρεπεστάτην (παρβ. Kriegk, die thessalische ebene).

Καὶ ταῦτα μὲν οἱ ἀρχαῖοι περὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου καὶ φέρει μὲν τὸ ἔτι καὶ νῦν λείψανα τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ ἑλώδους καταστάσεως, ὡς

ἀνωτέρω [illegible], καὶ μεγάλαι ἐκτάσεις αὐτοῦ καλύπτονται εἰσέτι ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ἀλλ' ἡ λοιπὴ αὐτοῦ μοῖρα εἶνε καὶ σήμερον, ὡς καὶ τὸ πάλαι, ἡ εὐφορωτέρα τῆς Ἑλλάδος καὶ μία τῶν εὐφορωτέρων συμπάσης τῆς γῆς. Καὶ πλούσιον μὲν εἰς βαθυχλόους λειμῶνας, ἐν οἷς ἐνδιαιτῶνται ἀπειροπληθῆ ποίμνια προβάτων καὶ πλεῖσται ἀγέλαι βοῶν, βουβάλων καὶ ἵππων. εἶνε τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ περιβάλλοντα αὐτὸ ὄρη κατὰ τὸ πλεῖστον ἄδενδρον καὶ γυμνόν, ἐνέχον ὀλίγα τινὰ καὶ νάνα δάση, ἅτινα καὶ αὐτὰ ἀτάκτως ὑλοτομούμενα δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ ἐξαλειφθῶσιν, ἐνῷ ἠδύνατο μικρά τις μέριμνα καὶ ἐπιμέλεια τῶν κατοίκων νὰ καλύψῃ τοὐλάχιστον τὰ περὶ τὰ ἐν τῇ πεδιάδι χωρία μέρη μὲ ὡραῖα δάση, ὡς τοῦτο συνέβη ἔν τισι τῶν παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου χωρίων. Τὸ ἄδενδρον τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος καθιστᾷ αὐτὴν μελαγχολικὴν καὶ μονότονον· διὸ καὶ μετὰ πόθου προσβλέπει ὁ ἐν αὐτῇ ὁδοιπορῶν τὰ περιστέφοντα καλλίκομα καὶ εὔυδρα ὄρη, καὶ μετ' ἄκρας εὐχαριστήσεως προστρέχει ὑπὸ τὴν σκιὰν δενδρυλλίου τινός, ὅπερ τυχὸν συναντᾷ κατὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἐν τῇ πεδιάδι πορείαν, ὅπως προστατεύσῃ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ καίοντος μεσημβρινοῦ ἡλίου, ἢ δροσίσῃ τὰ ξηρὰ χείλη εἰς τὰ ὕδατα παραρρέοντος ῥυακίου. Φαίνεται δέ, ὅτι κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ Θεσσαλικὴ πεδιὰς ἦτο μᾶλλον κατάφυτος, καὶ πᾶσα ἡ περὶ τὴν Λάρισαν χώρα ἦτο κατὰ τὸν Θεόφραστον (αἰτ. φυτ. κ. 5) ἐλαιόφυτος· ἂν δὲ ἀναλογισθῶμεν τὰ ἄλση, τὰ περιβάλλοντα τοὺς ἐπιφανεῖς ναοὺς τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, καὶ τὰ κατάφυτα καὶ εὔσκια αὐτῶν γυμνάσια, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ Θεσσαλικὴ πεδιὰς δὲν παρεῖχε τὴν ἄχαριν καὶ μονότονον ὄψιν, ἣν ἀπεργάζεται σήμερον ἡ σπανιότης τῶν δένδρων καὶ τῶν δασῶν· ἀλλά, καίπερ στερηθὲν τοῦ ἐκ τῶν δένδρων κόσμου, δὲν ἀπώλεσεν ὅμως τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον καὶ τὴν πολυθρύλλητον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις παραγωγικὴν αὐτοῦ δύναμιν καὶ εὐφορίαν· καὶ σήμερον ἔτι τὰ προϊόντα αὐτοῦ εἶνε πολλὰ καὶ ποικίλα, ἐπαρκοῦντα οὐ μόνον εἰς χρῆσιν τῶν κατοίκων, ἀλλὰ κατὰ μέγα ποσὸν ἐξαγόμενα καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Καὶ ὁ μὲν σῖτος καὶ ἡ κριθὴ καὶ ἡ ἄμπελος καλλιεργοῦνται πανταχοῦ τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου, ὁ δὲ καπνὸς καὶ ὁ βάμβαξ καὶ ὁ ἐρέβινθος καὶ ὁ κύαμος καὶ ὁ βρῶμος καὶ ἡ σίκαλις καὶ ἡ μέταξα καὶ ὁ ἀραβόσιτος καὶ τὸ σησάμιον καὶ ἄλλα τινὰ γεωργοῦνται μονομερῶς καθ' ὡρισμένας ἐκτάσεις, ἰδίως κατὰ τὸ ἄνω Θεσσαλικὸν πεδίον. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι τὸ Θεσσαλικὸν ἔδαφος ὑστερεῖ κατὰ τὴν γονιμότητα ἑτέρων τινῶν γαιῶν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κατωτέραν ποιότητα αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς ὅλως διάφορα αἴτια. Καὶ πρῶτον μὲν ἀναφέρω τὸ δουλοπάροικον τοῦ γεωργοῦ, ὅστις γεωργῶν γαίας οὐχὶ εἰς αὐτὸν ἀνηκούσας, δὲν καταβάλλει τὴν δέουσαν περὶ τὴν γεωργίαν τῶν ἀγρῶν ἐπιμέλειαν, ἀλλ' οὔτε σπείρει πολλάκις ἅπαντα τὸν ὑπὸ τοῦ κυρίου αὐτοῦ χορηγούμενον σπόρον

κρατῶν μέρος αὐτοῦ πρὸς διατροφήν· ὅτι δὲ ἡ σχέσις αὕτη τῶν χωρικῶν πρὸς τοὺς κυρίους ἐπηρεάζει τὴν παραγωγὴν τῆς γῆς, καταδείκνυται ἐκ τῆς μεγαλειτέρας παραγωγικότητος τῶν Κεφαλαιοχωρίων, ἔνθα οἱ γεωργοί, κύριοι ὄντες τῶν γαιῶν, ἃς ποτίζουσι μὲ τὸν ἱδρῶτά των, καταβάλλουσι πλείονα ἐπιμέλειαν εἰς τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν· ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπεριπτάμενα τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἀπειράριθμα σμήνη κοράκων, κολοιῶν καὶ κορωνῶν, μένοντα ἀκαταδίωκτα διὰ τὴν παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν, ἁφαρπάζουσιν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον μέρος τοῦ καταβαλλομένου σπόρου· ἔπειτα δὲ καὶ ἡ αἰφνίδιος μεταβολὴ ἐκ τῆς δροσερότητος τοῦ ἔαρος εἰς τοὺς ὑπερβολικοὺς καύσωνας τοῦ θέρους, ἡ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαΐου ἐπισυμβαίνουσα, ὅτε ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πνέουσι καὶ οἱ θερμότατοι νοτιοδυτικοὶ ἄνεμοι, εἶνε σπουδαῖον αἴτιον τῆς μειώσεως τῆς εὐφορίας τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου. Καὶ μολαταῦτα, τῶν καιρικῶν περιστάσεων εὐνοϊκῶν ἀποβαινουσῶν, ἡ παραγωγικὴ δύναμις αὐτοῦ εἶνε ἱκανῶς σπουδαία, ἀποδίδοντος ἐν μὲν τῇ ἄνω Θεσσαλικῇ πεδιάδι πολλάκις 15ονα, ἐν δὲ τῇ κάτω 10—12ονα τὸν εἰς αὐτὸ καταβληθέντα σπόρον. Εἶνε δὲ τὰ ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ γεωργικὰ ἐργαλεῖα τῶν χωρικῶν καὶ πλείονα καὶ τελειότερα τῶν ἐν τῇ νοτιωτέρᾳ Ἑλλάδι ἐν χρήσει. Τὸ Θεσσαλικὸν ἄροτρον φέρει συνήθως σπάθην σιδηρᾶν, τὸ ὑννίον δὲ αὐτοῦ εἶνε καὶ μεγαλείτερον καὶ τεχνικώτερον τοῦ ἑλληνικοῦ· καὶ ὁ Θεόφραστος δὲ ἀναφέρει, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα οἱ Θεσσαλοὶ μετεχειρίζοντο ἰδιαίτερον εἶδος ἀρότρου διὰ τὸ βωλῶδες καὶ παχὺ τῆς χώρας των (Αἰτ. φυτ. 3, 20)· κατὰ τὰ τελευταῖα δὲ ἔτη ἤρξατο ἡ εἰσαγωγὴ τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἀρότρων καὶ κατὰ ἑκατοντάδας ἀριθμοῦνται τὰ μέχρι τοῦδε εἰσαχθέντα Εὐρωπαϊκὰ ἄροτρα· δι' ἁπάσας δὲ τὰς σπορὰς τοῦ ἔαρος οἱ Θεσσαλοὶ μεταχειρίζονται τὴν καλουμένην *σβάρναν*, ἣν καὶ μόνοι κατασκευάζουσιν ἐκ κλώνων λύγου. Διὰ ταύτης καὶ τοὺς βώλους τῶν ἀγρῶν συντρίβουσι καὶ τὴν γῆν πιέζουσιν οὕτως, ὥστε δυσκόλως ἡ ὑγρότης αὐτῆς ἀπορροφᾶται ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων· πρὸς μετακόμισιν δὲ τῶν δραγμάτων ἐκ τῶν ἀγρῶν ἀνέκαθεν μετεχειρίζοντο οἱ Θεσσαλοὶ τὴν βοάμαξαν, ἧς ἡ ἰδιόρρυθμος κατασκευὴ και αἱ ἑλληνικώταται ὀνομασίαι τῶν διαφόρων μερῶν ἀποδεικνύουσιν, ὅτι εἶνε ἐπινόημα ἀρχαιότατον. Οὐ μόνον δὲ αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρεῖα Θεσσαλικὴ κυνῆ, ἣν φέρουσι κατὰ τὸ θέρος οἱ Θεσσαλοὶ γεωργοὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πρὸς προφύλαξιν ἀπὸ τοῦ καίοντος ἡλίου, ἀνακαλοῦσιν εἰς τὸν παρατηρητὴν τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικοὺς χρόνους. Διὰ δὲ τὴν ἐκκοπὴν τοῦ χόρτου μεταχειρίζονται οἱ Θεσσαλοὶ τὸ ἄγνωστον ἐν Ἑλλάδι μέγα δρέπανον (faux), ὅπερ καλοῦσιν *κοσιάν*.

Ἡ Θεσσαλία εἶνε χώρα, εἰς ἣν ἠδύνατο ἐπωφελῶς νὰ εἰσαχθῇ ἡ μεγάλη καλλιέργεια (la grande culture), καθότι καὶ ἡ ἰδιοκτησία δὲν εἶνε κατακερματισμένη, ὡς εἰς τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα, καὶ τὸ πλατὺ καὶ ὁμαλὸν τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου εἶνε κατάλληλον, καὶ τὸ κλίμα πρόσφο-

ρον εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν μεγάλων κτηνῶν καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν ἁπάντων σχεδὸν τῶν βιομηχανικῶν καὶ ἐδωδίμων φυτῶν. Τὸ πρὸ αἰώνων ὅμως ἐπίμορτον σύστημα, ἡ ἔλλειψις κεφαλαίων καὶ ἡ τῶν γεωκτημόνων παντελὴς ἄγνοια καὶ τῶν στοιχειωδεστέρων γεωργικῶν γνώσεων, κωλύουσι τὴν εἰσαγωγὴν πάσης βελτιώσεως· ἠδύναντο δὲ δι' ἐπιστημονικῆς καλλιεργείας οὐ μόνον τὰ νῦν παραγόμενα προϊόντα νὰ βελτιωθῶσι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑξῆς νέα εἰσαγόμενα νὰ ἐπιτύχωσι, οἷον ὁ γλυκάνισος, τὸ κύμινον, τὸ κορίανον, τὸ ὄπιον, ὁ κρότων, ὁ λυχίσκος, ἡ ἰνδικὴ κάναβις, ὁ δίψακος, ὁ κρόκος, ὁ κνῆκος, ἡ ἀγριοκάμβη (colza) καὶ ἄλλα πολλά. Αἱ ἀνωτέρω γεωργικαὶ παρατηρήσεις ἀνεκοινώθησάν μοι ὑπὸ τοῦ κ. Παναγιώτου Γενναδίου, ὅστις διέτριψεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐν Θεσσαλίᾳ, διευθύνων τὴν γεωργίαν τῶν εὐρέων κτημάτων τοῦ κ. Χρηστάκη Ζωγράφου, ἔν τινι τῶν ὁποίων εἰσήγαγε μετ' ἐπιτυχίας τὴν καλλιέργειαν τοῦ ὀπίου, τοῦ κρότωνος καὶ τοῦ γλυκανίσου. Εἶνε δὲ καιρός, νομίζω, ὅπως οἱ μεγάλοι γεωκτήμονες τῆς Θεσσαλίας σκεφθῶσι περὶ ἐπιστημονικῆς καλλιεργίας τῶν κτημάτων των, ὅπως οὐ μόνον τὰ ὑπάρχοντα προϊόντα βελτιώσωσι καὶ πολλαπλασιάσωσι, ἀλλὰ καὶ νέα εἰσαγάγωσι.

Ζῶα δὲ τρέφει ἡ Θεσσαλικὴ πεδιὰς πολλὰ καὶ ποικίλα· καὶ ἐκ μὲν τῶν ἀγρίων ἀναφέρω τὸν λύκον, τὴν ἀλώπεκα, τὸν λαγών, τὸν θῶα, τὸν μῦν, τὸν ἀσπάλακα καὶ πολλοὺς ὄφεις· ἐκ δὲ τῶν ἡμέρων, τὸν ἵππον, τὸν ἡμίονον, τὸν ὄνον, τὸν βοῦν, τὸν βούβαλον, τὸ πρόβατον, τὸν τράγον. Καὶ οἱ μὲν βούβαλοι τῆς Θεσσαλίας ἀνήκουσιν εἰς τοὺς μεγίστους καὶ ἰσχυροτάτους συμπάσης τῆς Ἑλλάδος· καὶ τοῦ κρέατος αὐτῶν μεγίστη γίνεται χρῆσις παρὰ τοῖς κατοικοῦσι τὸ Πήλιον, οἵτινες κατασκευάζουσιν ἐξ αὐτοῦ αλλᾶντας, τῶν ὁποίων μέρος μὲν καταναλίσκεται ἐν τῷ τόπῳ, μέρος δὲ ἀποστέλλεται εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Οἱ δὲ βόες τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὸ τελειότερον αὐτῶν εἶδος, ὄντες κατώτεροι κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν ἰσχὺν τῶν τρεφομένων ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Ἀλιάκμονος. Καὶ οἱ Θεσσαλικοὶ δὲ ἵπποι, θαυμάσιοι καὶ περιζήτητοι ὄντες κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὑστεροῦσι σήμερον ἑτέρων τρεφομένων εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας· τὰ δὲ ἐν τῷ Θεσσαλικῷ πεδίῳ τρεφόμενα πρόβατα εἶνε οὐ μόνον καλῆς ποιότητος, ἀλλὰ καὶ τοσαῦτα τὸ πλῆθος, ὥστε καὶ σήμερον δικαίως δύναται ἡ χώρα νὰ φέρῃ τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν ἀποδοθέντα αὐτῷ ὀνόματα *πολυμηλοτάτη* καὶ *εὔρηνος*. Καὶ πτηνὰ ποικίλα ὑπερίπτανται τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ἐξ ὧν ἀναφέρω ἐκ μὲν τῶν ἐγχωρίων τὸν κόρακα, τὸν κολοιόν, τὴν κορώνην, τὴν γλαῦκα, τὸν νυκτοκόρακα, τὴν νῆσσαν, τὴν χῆνα, τὴν ἰνδικὴν ὄρνιθα, τὴν ὠτίδα, τὴν πέρδικα, τὸ στρουθίον, τὸν φασιανόν, τὴν περιστεράν, καὶ ἄλλα τινά· ἐκ δὲ τον ἀποδημητικῶν, τὸν πελαργόν, θεωρούμενον καὶ νῦν ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Θεσσαλοῖς ὡς ἱερόν, καθότι ατῆς γῆς πολλοὺς ὄφεις ἀναδιδούσης ἐπιφανέντες πελαργοὶ ἐξώλεσαν ἅπαντας,

διὸ καὶ νόμον ἔθεντο φεύγειν ὅστις ἂν ἀποκτείνῃ πελαργὸν» (Πλούτ. περὶ Ἴσ. καὶ Ὀσ. 74)· ἐπιφαινόμενοι δὲ κατὰ Μάρτιον εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα οἱ πελαργοὶ καὶ κτίζοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς φωλεάς των ἐπὶ τῶν ὀθωμανικῶν τεμενῶν καὶ οἰκιῶν, ἀποδημοῦσι κατὰ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου· τὴν χελιδόνα ἐπιδημοῦσαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος καὶ παραμένουσαν μέχρι τοῦ φθινοπώρου· τὸν ἔποπα, διαβαίνοντα κατὰ τὰ τέλη Μαρτίου καὶ ἀρχὰς Αὐγούστου· τὸ ψαρόνιον ἄλλοτε ἐπιδημοῦν καὶ ἄλλοτε ἀποδημοῦν· τὸν σκολόπακα καὶ τὴν φάσσαν, κατερχόμενα ἐκ τῶν βορείων κλιμάτων κατὰ τὴν ἐμφάνισιν σφοδροῦ χειμῶνος· τὸν ὄρτυγα κατὰ Αὔγουστον, καὶ ἄλλα τινά.

Εἴπον ἤδη ἐν τοῖς περὶ τῶν ὀρέων, ὅτι λοφώδης σειρὰ διήκουσα διὰ τῆς πεδιάδος διαιρεῖ αὐτὴν εἰς ἄνω καὶ κάτω Θεσσαλικὴν πεδιάδα· καὶ ἡ μὲν ἄνω, περιλαμβάνουσα σήμερον τὰς πεδιάδας τῶν Τρικκάλων, Καρδίτσης καὶ Φαρσάλων, περιβάλλεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς Πίνδου, τῆς Ὄθρυος καὶ τῆς παραφυάδος αὐτῆς, τοῦ Ναρθακίου ὄρους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς μνημονευθείσης ὀρεινῆς σειρᾶς ἔχουσα μῆκος μὲν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἤτοι ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Πίνδου μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ναρθακίου ὡρῶν εἴκοσι, πλάτος δὲ ἐκ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, ἤτοι ἐκ τῆς λοφώδους σειρᾶς μέχρι τῆς Ὄθρυος, ὡρῶν ὀκτώ. Διαιρεῖται δὲ ἡ πεδιὰς αὕτη διὰ τοῦ Πηνειοῦ εἰς δύο μοίρας· καὶ ἡ μὲν δυτικωτέρα μεταξὺ τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Πηνειοῦ, ἡ καὶ μικροτέρα, καλεῖται πεδιὰς τῶν Τρικκάλων, ἀποτελοῦσα μέρος τῆς ἀρχαίας Ἑστιαιώτιδος· τῆς δὲ δευτέρας, καλουμένης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Φαρσάλιον πεδίον*, ἡ μὲν δυτικωτέρα μοῖρα ἡ πρὸς τὸν Πηνειὸν καλεῖται πεδιὰς τῆς Καρδίτσης, ἡ δὲ ἀνατολικωτέρα ἡ πρὸς τὸ Ναρθάκιον ὄρος, πεδιὰς Φαρσάλων, ἀνήκουσαι ἀμφότεραι εἰς τὴν ἀρχαίαν Θεσσαλιώτιδα. Ἡ ἄνω Θεσσαλικὴ πεδιὰς διαρρεομένη, ὡς ἤδη εἶπον, ὑπὸ πολλῶν ποταμῶν, εἶνε παχυτέρα καὶ εὐφορωτέρα τῆς κάτω, παράγουσα ποικιλώτερα καὶ ἀφθονώτερα προϊόντα ταύτης· ἀλλὰ τὸν χειμῶνα ἰδίως μετὰ συνεχεῖς βροχὰς πλημμυροῦντες οἱ διαρρέοντες αὐτὴν ποταμοὶ φέρουσιν οὐ μικρὰν βλάβην καὶ καταστροφήν· ἰδίως δὲ συμβαίνει τοῦτο εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Καρδίτσης, τῆς ὁποίας πολὺ μέρος εἶ ε διηνεκῶς ἑλῶδες καὶ ποταμόκλυστον, ὡς ἐν τοῖς περὶ ποταμῶν ἐλέχθη· καθόσον ὅμως προβαίνει ἡ πεδιὰς ἀνατολικώτερον πρὸς τὰ Φέρσαλα καὶ πρὸς τὴν λοφώδη χώραν τοῦ Ναρθακίου, τὸ ἔδαφος αὐτῆς αἰωρεῖται ἐπὶ μικρόν, καθιστάμενον παρεμφερὲς τῷ τῆς κάτω Θεσσαλικῆς πεδιάδος καὶ σπανίως κατακλυζόμενον. Τὰ προϊόντα τῆς ἄνω Θεσσαλικῆς πεδιάδος εἶνε σῖτος, κριθή, ἀραβόσιτος, καπνός, μέταξα, σταφυλαί, σησάμιον, βάμβαξ, ἐρέβινθος, κύαμος κ.λ.

Καὶ τοῦ μὲν σίτου ἡ ποιότης ἐν μὲν τῇ πεδιάδι τῶν Τρικκάλων καὶ τῆς Φαρσάλου εἶνε σκληρά, παρεμφερὴς πρὸς τὸν ἐν τῷ κάτω Θεσσαλικῷ πεδίῳ παραγόμενον, ὁ δὲ ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Καρδίτσης παραγόμενος

σῖτος, καλούμενος «μισχίλια», εἶνε ἀνάμικτος σκληροῦ καὶ μαλακοῦ· ὁ δὲ καπνός, ὁ μὲν περὶ τὰ Φέρσαλα εἶνε ἀρίστης ποιότητος, κατώτερος δὲ ὁ ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Καρδίτσης καὶ τῶν Τρικκάλων. Εἶνε δὲ ἡ ἄνω Θεσσαλικὴ πεδιὰς ὁμαλωτάτη, καὶ μόνον ὀλίγοι τινὲς βραχώδεις λόφοι, δίκην νήσων ἐκβλαστάνοντες ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς, ταράττουσιν ἐνιαχοῦ τὴν ἐκ τῆς ὁμαλότητος παραγομένην ἁρμονίαν· ὁ δὲ Λίβιος λέγει, ὅτι ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἱσταμένου ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Θαυμακοῦ ἐκτείνεται ἡ εὐρεῖα αὕτη πεδιὰς ὡς πλατεῖα θάλασσα, μόλις δυναμένη νὰ ἀναμετρηθῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν (32, 4).

Ἡ δὲ κάτω Θεσσαλικὴ πεδιάς, περιβαλλομένη ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ Πηλίου, Ὄσσης καὶ Ὀλύμπου, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τῆς μνημονευθείσης λοφώδους σειρᾶς, ἔχει μῆκος μὲν ἀπὸ τῶν Φερῶν μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἤτοι ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ὡρῶν 14, πλάτος δὲ ἐκ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, ἤτοι ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου μέχρι τῆς λοφώδους χώρας, ὡρῶν 8. Καλουμένη αὕτη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα *Πελασγικὸν πεδίον*, διαιρεῖται ὡς καὶ ἡ ἄνω διὰ τοῦ Πηνειοῦ εἰς δύο ἄνισα μέρη· καὶ τὸ μὲν μικρότερον καὶ δυτικώτερον, περιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν παραφυάδων αὐτοῦ ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ, καλεῖται τὴν σήμερον ἐκ τῆς ἐπικρατεστέρας ἐν αὐτῷ κώμης *πεδιὰς τοῦ Τυρνάβου*, ἥτις διαρρεομένη ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Καραδερὲ καὶ τοῦ Τιταρησίου, εἶνε εὐφορωτάτη, παράγουσα ποικιλώτατα προϊόντα, ὡς σῖτον, κριθήν, σταφυλάς, μέταξαν καὶ βάμβακα. Τὸ δὲ ἀνατολικώτερον καὶ μεγαλείτερον μέρος τοῦ Πελασγικοῦ πεδίου, τὸ ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, μέχρι τῶν Φερῶν ἐκτεινόμενον, καλεῖται σήμερον *πεδιὰς τῆς Λαρίσσης*, τουρκιστὶ δὲ Χὰς καὶ Μπακρατς· καὶ τὸ μὲν νοτιώτερον μέρος αὐτῆς, τὸ ἐν τῇ λοφώδει σειρᾷ ἐκτεινόμενον, τὸ καλούμενον τουρκιστὶ Μπακράτς, ἀποκαλεῖται τὴν σήμερον ὑπὸ τῶν χωρικῶν *Ρεβένι*, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἤδη ἐρρέθη· εἶνε δὲ ἡ μοῖρα αὕτη κατά τι ὑψηλοτέρα τοῦ λοιποῦ Πελασγικοῦ πεδίου· διὸ καὶ οὐδέποτε κατακλύζεται· ἡ δὲ γῆ αὐτῆς εἶνε λυπροτέρα τῆς λοιπῆς Θεσσαλικῆς γῆς· διὸ καὶ λίαν ἐπιτήδειος πρὸς παραγωγὴν τοῦ ὡραίου σκληροῦ σίτου, τοῦ γνωστοῦ εἰς τὸ ἐμπόριον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ντεβεντισὶ (ὀδοὺς καμήλου)· συνίσταται δὲ ἡ μοῖρα αὕτη ὑπὸ πεδιάδων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον εὐρειῶν, διακοπτομένων ὑπὸ γηλόφων, ἀροσίμων καὶ τούτων· καθόσον δὲ προβαίνει βορειότερον ἡ πεδιάς, καθίσταται ὁμαλωτέρα, καλουμένη τὴν σήμερον μὲ τὸ τουρκικὸν ὄνομα *Χάς*. Ἡ μοῖρα αὕτη διαρρέεται ὑπὸ τῶν μνημονευθέντων ῥυακίων *Ὀγχηστοῦ* καὶ *Ρεβενίκου*, καὶ εἶνε μὲν κατά τι παχυτέρα τῆς ῥηθείσης, ἀλλὰ πόρρω ἀπέχει τῆς λιπαρότητος καὶ παχύτητος τῆς ἄνω Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Ὁ μνημονευθεὶς ὡραῖος σκληρὸς σῖτος, κριθὴ καὶ σταφυλαὶ εἶνε τὰ κυριώτερα προϊόντα αὐτῆς, ἡ ἐπιτυχία τῶν ὁποίων ὑποστηρίζεται κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν

ἄνω Θεσσαλικὴ πεδιάδα ὑπὸ συχνῶν ὑετῶν. Βροχερὸν ἔτος συντελεῖ εἰς τὴν εὐφορίαν τῆς προκειμένης πεδιάδος, ἐνῷ καταστρέφει ἡ μεγάλη ὁμοίως τὰ προϊόντα τῆς ἑτέρας· δὲν ἔχει δὲ ἡ πεδιὰς αὕτη καὶ τὴν πλήρη ὁμαλότητα ἐκείνης, ἐνέχουσα μικρά τινα ἐπάρματα, ἅτινα ὅμως δὲν πρέπει τὰ συγχύσῃ τις μὲ τοὺς κατὰ τὴν πεδιάδα ταύτην παρατηρουμένους συχνοὺς χειροποιήτους γηλόφους, οἵτινες μετ' ἀνασκαφὰς γενομένας ἔν τισιν αὐτῶν ἀπεδείχθησαν ὄντες ἀρχαῖοι τύμβοι· καί τινες μὲν τούτων εἶνε τῆς Πελασγικῆς ἐποχῆς, ἄλλοι δὲ ἀνεχώσθησαν βραδύτερον πρὸς τιμὴν διασήμων ἀνδρῶν. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν τύμβων τούτων ὀφείλει τις νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ νεκρικὸς θάλαμος κεῖται ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν, ἐξ ἧς ὑψοῦται ὁ χειροποίητος γήλοφος· ἄλλως ἀνασκάπτων τις αὐτὸν μόνον, δὲν ἀνευρίσκει τίποτε (**Heuzey** ὡς ἀνωτέρω 171. **Mure im Rhein Mus.** 4. **230. Welker, Kleine Schrif. III.** 353). Ἔτι δὲ βορειότερον ἀπολήγει τὸ Πελασγικὸν πεδίον εἰς τὴν Βοιβηίδα καὶ τὰ ἕλη τῆς Νεσσωνίδος, καὶ διὰ τῆς μεταξὺ αὐτῶν κειμένης χώρας συγκοινωνεῖ διά τινος κλεισωρείας μεθ' ἑτέρας μικρᾶς μέν, ἀλλὰ καταρρύτου καὶ εὐφορωτάτης πεδιάδος, τῆς καλουμένης σήμερον ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου χωρίου *πεδιάδος τῆς Ἀγιᾶς*, πάλαι δὲ φερούσης τὸ ὄνομα *Δώτιον πεδίον*. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ πεδίου τούτου πολλὰ καὶ ποικίλα ἐγράφησαν ὑπὸ τῶν νεωτέρων περιηγητῶν καὶ γεωγράφων· καὶ ὁ μὲν **Leake** ἀποκαλεῖ οὕτω τὸ πρὸς νότον τῆς Βοιβηίδος ἐκτεινόμενον μέρος τοῦ Πελασγικοῦ πεδίου· ὁ δὲ Δόδβελ μεταθέτει αὐτὸ πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς ῥηθείσης λίμνης. Ὁ Βαρδόλδος τὸ συνταυτίζει μετὰ τῆς παρὰ τὸν Βελεστῖνον χώρας. Ὁ Βουρσιανὸς ἀποκαλεῖ οὕτω ἅπαν τὸ Πελασγικὸν πεδίον, καὶ τέλος ὁ **Mezières** συνταυτίζει τὸ Δώτιον μὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Κισερλῆ· καὶ ὅμως ἐπισταμένη τις ἀνάγνωσις τῶν ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι περὶ τοῦ Δωτίου πεδίου λεγομένων καὶ ἀκριβὴς αὐτοψία τῶν τόπων δύναται εὐκόλως νὰ καταδείξῃ τὴν ἀληθῆ θέσιν αὐτοῦ, καὶ νὰ ἄρῃ τὴν μεταξὺ τῶν περιηγητῶν ὑπάρχουσαν ἀντίφασιν. Καὶ ὁ μὲν Στράβων (9, 442) μνημονεύων αὐτοῦ λέγει· «ἔστι δὲ τὸ Δώτιον πεδίον πλησίον τῆς ἄρτι λεχθείσης Περραιβίας καὶ τῆς Ὄσσης καὶ τῆς Βοιβηΐδος λίμνης, ἐν μέσῃ μέν πως τῇ Θεσσαλίᾳ, λόφοις δὲ ἰδίοις περικλειόμενον»· δύσκολον δὲ ἀναγινώσκων τις τὴν εἰρημένην περιγραφὴν νὰ ἐνδοιάσῃ ὅπως συνταυτίσῃ τὸ προκείμενον πεδίον μετὰ τῆς πεδιάδος τῆς Ἀγιᾶς. Περικλειομένη αὕτη πανταχόθεν ὑπὸ ἰδίων λόφων, ἐκτεινομένη παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄσσης καὶ τὴν Βοιβηίδα, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τῆς Θεσσαλίας, ἀπέχουσα ἐξίσου σχεδὸν τοῦ ἀνατολικωτέρου αὐτῆς σημείου, τῆς Σηπιάδος ἄκρας, καὶ τοῦ δυτικωτέρου, τοῦ ὑπὸ τὸν Ὄλυμπον Πυθίου· ὅτι δὲ τοιαύτη ἔννοια ἀποδοτέα τῷ ἐν μέσῃ πως τῇ Θεσσαλίᾳ τοῦ Στράβωνος εἶνε ἀναμφίβολον, καθότι ἄλλως, ἐννοοῦντες διὰ τῶν εἰρημένων λέξεων τὸ κέντρον τῆς Θεσσαλίας, θὰ καθιστάνομεν χιμαιρικὸν καὶ ἀνύπαρκτον τὸ Δώτιον πεδίον, μὴ δυνάμενον νὰ κῆται συγχρόνως ἐν τῷ κέν-

τρῳ καὶ εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Θεσσαλίας παρὰ τὴν Βοιβηΐδα καὶ τὴν Ὄσσαν· ὁ δὲ Ἡσίοδος (παρὰ Στρ. 14. 647) θέτει ἐν τῷ Δωτίῳ τοὺς Διδύμους Κολωνούς, οὓς ὁ Στράβων ἀποκαλεῖ *Δίδυμα ὄρη*, προσεπιλέγων, ὅτι ἀπόγονοι τῶν ἐπ' αὐτῶν κατοικησάντων ἦσαν οἱ ἐν Ἀσίᾳ Μάγνητες, ἐξ οὗ καταδείκνυται ὅτι τὰ Δίδυμα ὄρη, καὶ ἑπομένως τὸ περιέχον αὐτὰ Δώτιον πεδίον, ἔκειτο ἐν τῇ Μαγνησίᾳ (ἔνθα καὶ ἡ πεδιὰς τῆς Ἀγιᾶς), μὴ δυνάμενον νὰ τοποθετηθῇ πρὸς νότον τῆς Βοιβηΐδος ἐπὶ τῆς Πελασγιώτιδος. Ἐσφαλμένως ἄρα ὁ Λὴκ ἀποκαλεῖ Διδύμους Κολωνοὺς τὰ μικρὰ γηλοφικὰ ἐπάρματα, τὰ παρὰ τὸ χωρίον Πέτρα, πρὸς νότον τῆς Βοιβηΐδος ἐν τῇ Πελασγιώτιδι κείμενα· καθότι οὗτοι, ὑψηλότεροι καὶ βραχωδέστεροι ὑψοῦνται ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἀγιᾶς παρὰ τὰ χωρία *Δέσιανη* καὶ *Δουγάν*· οὐχὶ μακρὰν δὲ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ δευτέρου ἐξικνεῖται μετὰ ἰσχυρᾶς πλημμύρας τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τῆς Βοιβηΐδος, ἥτις κατὰ πᾶσαν πιθανότητα περιεβάλλετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τῶν ἀποκρήμνωνν πλευρῶν αὐτοῦ (παρὰ Βοιβιάδος κρημνοῖσι, κατὰ Πίνδαρον)· ὁ δὲ Καλλίμαχος (Δημ. 27 καὶ ἀκολ.) ἐξυμνεῖ σκιόεν τι ἱερὸν ἄλσος, κείμενον ἐν τῷ Δωτίῳ πεδίῳ καὶ ἐν αὐτῷ πηγὴν διαυγεστάτου ὕδατος. Καὶ σήμερον δὲ παρατηροῦνται εἰσέτι ἐν τῇ δυτικῇ ἐσχατιᾷ τῆς πεδιάδος τῆς Ἀγιᾶς, παρὰ τὴν θέσιν τοῦ Ἁγ. Νικολάου τοῦ Φονιᾶ, τὸ μνημονευθὲν δάσος καὶ ἐν αὐτῷ ἡ διαυγεστάτη πηγὴ τοῦ ὕδατος· ἴσως δὲ ἡ κατάρρυτος αὕτη καὶ σκιόεσσα εἴσοδος τῆς πεδιάδος παρέσχε τὴν ἀφορμὴν εἰς τὸν ποιητὴν Διονύσιον (παρὰ Στρ.) νὰ ἀποκαλέσῃ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος πεδίον Δώτια Τέμπη. Νομίζω, ὅτι ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἀποδεικνύεται ἐπαρκῶς ἡ ταυτότης τοῦ Δωτίου μετὰ τῆς πεδιάδος τῆς Ἀγιᾶς, καθότι ἐν αὐτῇ ἀνευρίσκομεν ἅπαντα τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων καὶ ποιητῶν ἀποδιδόμενα τῷ Δωτίῳ πεδίῳ χαρακτηριστικά. Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον.

Ἄμορφος δὲ καὶ λοφώδης χώρα, ἀπαρτιζομένη ἐκ τῶν μεσημβρινῶν παραφυάδων τοῦ Πηλίου καὶ τῶν βορείων κλώνων τῆς Ὄθρυος, ἧς ἐμνημόνευσα ἐν τοῖς περὶ ὀρέων, περιβάλλουσα ἐξ ἀνατολῶν τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον, ἀφορίζει αὐτὸ ἀπὸ τῆς λεκάνης τοῦ Παγασητικοῦ ἢ Πελασγικοῦ κόλπου. Καὶ ἐνταῦθα δὲ ἀνευρίσκομεν τὴν αὐτὴν διαμόρφωσιν τῆς χώρας, ἣν καὶ ἐν τῷ Θεσσαλικῷ πεδίῳ· καὶ ἐνταῦθα εὐρεῖα ὁμαλὴ ἔκτασις περιβάλλεται πανταχόθεν ὑπὸ ὀρέων· ἀλλ' ἡ ἔκτασις αὕτη δὲν εἶνε πλέον ἡ εὐρεῖα Θεσσαλικὴ πεδιάς, ἀλλ' ἡ ὑγρὰ ἐπιφάνεια τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, ἥτις ὡς καθαρὸν κάτοπτρον ἐκτείνεται ἐκ τῶν ἐρασμίων μεσημβρινοανατολικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πηλίου μέχρι τῶν ἀποτόμων ἀκτῶν τῆς παραφυάδος τῆς Ὄθρυος, ἣν ἐν τοῖς περὶ ὀρέων ἀπεκάλεσα Τραγοβοῦνι. Ὅπως δὲ ἡ Θεσσαλικὴ πεδιὰς διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν διανοίγεται πρὸς τὴν θάλασσαν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ στενὸς πορθμὸς τῶν Τρικκέρων φέρει τὰ ὕδατα τοῦ Αἰγαίου εἰς τὸν Πελασγικὸν κόλπον, ὅστις διὰ τοῦτο εἶνε ὡς

ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἤρεμος καὶ γαλήνιος, διὸ καὶ λίαν ἐπιτήδειος, ὅπως ἐρεθίσῃ τὴν δειλὴν φρένα τοῦ θνητοῦ καὶ παραπείσῃ αὐτόν, ἵνα ἐγκαταλείψας τὴν στερεὰν γῆν ἐμπιστευθῇ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τύχην του εἰς τὰ ἄστατα νῶτα τῆς θαλάσσης· διὸ καὶ ἐκ τῶν ἀκτῶν τοῦ κόλπου τούτου ἐξέπλευσεκατὰ τὴν μυθολογίαν τὸ πρῶτον πλοῖον τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ μὲν μεσημβρινὴ παραλία τοῦ κόλπου, εἶνε τραχεῖα, κατερχομένου ἀποτόμως τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ὄρους· τρεῖς δὲ μόνον ὁρμίσκοι παρατηροῦνται ἐν αὐτῇ, ἐξ ὧν ὁ ἀνατολικώτερος εἶνε ὁ τοῦ Πτελεοῦ, δυτικώτερον δὲ τούτου ὁ καλούμενος *Νιὸς*, καὶ ἔτι δυτικώτερον τῆς Νέας Μιτσέλας. Ἡ δὲ δυτικὴ παραλία τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου διαιρεῖται διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀγκιστρίου, τῆς ἀρχαίας Πύρρας, εἰς δύο μοίρας· καὶ ἡ μὲν νοτιωτέρα εἶνε ὁμαλὴ καὶ ἀμμώδης, καθότι μεταξὺ τοῦ κόλπου καὶ τῶν ὑπωρειῶν τῶν περικειμένων ὀρέων ἐκτείνεται ἐπὶ 2—4 ὥρας ἡ ὡραία πεδιὰς τοῦ Ἁλμυροῦ, διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ Ἀμφρύσσου καὶ Κοιαρίου· ἡ δὲ βορειοτέρα εἶνε παρὰ μὲν τὸ ἀκρωτήριον τῆς Πύρρας καὶ βορειότερον τούτου ἀπότομος καὶ τραχεῖα, κατὰ δὲ τὸ βορειότατον αὐτῆς σημεῖον, ἔνθα ὑπάρχει ὁ λιμὴν τοῦ Βώλου, εἶνε πηλώδης καὶ ποταμόχωστος, ὡς ἐκ τῆς πολλῆς ἰλύος, ἣν καταφέρει ὁ μέγιστος τῶν χειμάρρων τοῦ Πηλίου, ἐκβάλλων ἡμίσειαν ὥραν νοτιώτερον τῆς πόλεως Βώλου εἰς τὸν Πελασγικὸν κόλπον. Τερπνοτάτη δὲ εἶνε ἡ ἀρκτικὴ παραλία τοῦ κόλπου Ἐνταυθα κατάρρυτοι καὶ κατάφυτοι πεδιάδες ἀφορίζουσι τὰ ὕδατα αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ποδῶν τοῦ Πηλίου, ὅπερ ἐνιαχοῦ μόνον ἐκπέμπει βραχώδεις παραφυάδας κατερχομένας ἀποτόμως μέχρι τοῦ κόλπου· δυτικωτέρα δὲ πασῶν εἶνε ἡ πεδιὰς τοῦ Βώλου, διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ Κραυσίνδωνος καὶ Ἀναύρου καὶ χωριζομένη διὰ τοῦ βράχου τῆς Γορίτσης ἀπὸ τῆς ἐρασμιωτάτης τῶν παραλίων πεδιάδων τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, τῆς τῶν Λεχωνίων. Ἐνταῦθα ὑπάρχει ὁρμίσκος τις καλούμενος τῆς ***Ἀγριᾶς***, ἀνατολικώτερον τοῦ ὁποίου προέχει ἐν τῇ θαλάσσῃ γήϊνος γλῶσσα, σχηματιζομένη ἐκ τῆς ἰλύος, ἣν καταφέρει ὁ διαρρέων τὴν πεδιάδα Βρύχων (ποταμὸς τῶν Λεχωνίων). Λόφοι τινὲς ἀπότομοι χωρίζουσι τὴν πεδιάδα ταύτην ἀφ' ἑτέρας ἐπίσης εὐρείας καὶ καταφύτου καὶ διαρρεομένης ὑπὸ δύο ποταμίων. Ἐνταῦθα κεῖται ἕτερος ὅρμος ὁ τῶν ***Καλῶν Νερῶν***· ἀνατολικώτερον ἡ παραλία του Πελασγικοῦ κόλπου καθίσταται ἀποτομωτέρα, καὶ μόνον μικραί τινες κοιλάδες, ἡ τῆς ***Ἀφήσου***, ἡ τοῦ ***Καλάμου*** καὶ ἡ τοῦ ***Χόρτου***, χωρίζουσιν ἀπ' ἀλλήλων τὰς μέχρι τῆς παραλίας κατερχομένας λοφώδεις ἐκφυάδας τοῦ Πηλίου· χαριεστάτη δὲ εἶνε ἡ ἀνατολικωτατη ἀρκτικὴ παραλία πεδιὰς τοῦ κόλπου, ἔνθα ὑπάρχει ὁ ἀσφαλέστατος λιμὴν αὐτοῦ, ὁ τῆς ***Μηλίνας***, οὗ τινος τὰ διαυγῆ καὶ βαθέα ὕδατα οὐδέποτε σχεδὸν ταράττονται ὑπὸ τρικυμίας. Τραχεῖα δὲ καὶ ἀπότομος εἶνε ἡ ἀνατολικὴ παραλία τοῦ κόλπου, περιβαλλομένη ὑπὸ τῆς ὀρεινῆς σειρᾶς τῆς χερσονήσου τῶν Τρικέρων· μόνον δὲ κατὰ τὸ νοτιώτατον αὐτῆς σημεῖον οὐχὶ

μακρὰν τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου ὑπάρχει ὁρμίσκος τις ὁμώνυμος τῆς χερσονήσου. Καὶ ἡ μὲν εἴσοδος τοῦ κόλπου, κειμένη μεταξὺ τοῦ Αἰαντείου καὶ τοῦ Ποσειδίου, ἔχει μόλις τριῶν μιλίων ἔκτασιν· ἡ δὲ ἀπὸ τῆς εἰσόδου μέχρι τοῦ δυτικωτάτου σημείου τοῦ κόλπου, ἤτοι τοῦ λιμένος τοῦ Βώλου, ἀπόστασις εἶνε μιλίων δέκα ὀκτώ· τοσαύτη δὲ σχεδὸν εἶνε καὶ ἡ ἀρκτικομεσημβρινὴ διάμετρος τοῦ κόλπου ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πηλίου μέχρι τῶν τοῦ Τραγοβουνίου. Ὕφαλοι ἐν τῷ κόλπῳ δὲν παρατηροῦνται, δύο δὲ βράχοι ἐξέχουσιν ἐκ τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ πρὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Πύρρας, *Δευκαλίων* καὶ *Πύρρα* καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Στράβωνος· τέσσαρα δὲ χαριέστατα καὶ κατάφυτα νησύδρια παρατηροῦνται ἐν τῷ κόλπῳ, ὁ παρὰ τὴν Μηλίναν *Ἀλατᾶς* καὶ παρ᾽ αὐτὸν ἡ *Πρασοῦδα*, τὰ οὐχὶ μακρὰν τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου *Παλαιὰ Τρίκερι*, ἡ ἀρχαία *Κικύνηθος*, καὶ ὁ καταντικρὺ τῆς Νέας Μιτσέλης *Ἅγιος Νικόλαος*· παρὰ δὲ τὰ Παλαιὰ Τρίκερι ὑπάρχουσι καὶ ἕτερά τινα νησύδρια, *Μικρὰ* καλούμενα, βραχώδη καὶ ἄγονα. Ὁ Πελασγικὸς κόλπος ἐνέχει πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς ἰχθῦς.

Μεταβαίνω ἤδη εἰς τὸ δεύτερον μέρος τῆς παρούσης πραγματείας, ἤτοι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θεσσαλίας.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ Θεσσαλία ἦτο ἡ παναρχαία κοιτὶς τῶν πλείστων ἑλληνικῶν φυλῶν, αἵτινες βραδύτερον κατελθοῦσαι μεσημβρινώτερον κατῴκησαν ἔν τε τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ. Καὶ πρῶτοι μὲν κάτοικοι αὐτῆς μνημονεύονται οἱ Πελασγοί, οἵτινες, ἀνευρισκόμενοι κατὰ τὴν παναρχαίαν ἐποχὴν ἐφ' ἁπάσης σχεδὸν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἐπεπόλασαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὴν Θεσσαλίαν, καλουμένην διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν *Πελασγικὸν Ἄργος*· βραδύτερον, ἀφοῦ ἐπῆλθον αἱ ἑλλ. φυλαὶ τῶν Δωριέων, Μινυῶν, Αἰολέων καὶ Ἀχαιῶν, μέρος μὲν τῶν προϋπαρχόντων Πελασγῶν κατῆλθε μεσημβρινώτερον, μέρος δὲ παρέμεινεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ κατοικίᾳ, ἀπορροφηθὲν ὑπὸ τοῦ ἰσχυροτέρου τὴν διάνοιαν ἑλληνικοῦ στοιχείου. Καὶ οἱ μὲν Δωριεῖς κατέσχον τὴν παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου χώραν, τὴν τότε μὲν ὑπ' αὐτῶν *Δωρίδα* καλουμένην, κατόπιν δὲ *Ἑστιαιώτιδα* καὶ *Περραιβίαν* (Ἡρ. 1, 56. Στ. ὡς ἀν.)· οἱ δὲ Αἰολεῖς κατῴκησαν τὴν ἄνω θεσσαλικὴν πεδιάδα, κληθεῖσαν τότε *Αἰολίδα* κατὰ τὸν Ἡρόδοτον· οἱ δὲ Ἀχαιοὶ κατέλαβον τὴν Φθιώτιδα καὶ οἱ Μινύαι τὰς ἀκτὰς τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, ἔνθα ἤκμαζεν ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν Ἰωλκός. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἤκμασαν ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ αἱ ὑπὸ τῆς μυθολογίας μνημονευόμεναι βασιλεῖαι, ἐξ ὧν δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν εὐημερίαν, εἰς ἣν προήχθη ἡ χώρα αὕτη κατὰ τοὺς παναρχαίους ἐκείνους χρόνους. Καὶ ἐν μὲν τῇ Φθιώτιδι ἐβασίλευεν ὁ υἱὸς τοῦ Προμηθέως καὶ τῆς Κλυμένης Δευκαλίων μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Πύρρας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἐπιμηθέως καὶ τῆς Πανδώρας, ἀφ' ὧν κατὰ τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους καὶ σύμπασα ἡ Θεσσαλία ἐκαλεῖτο *Πυρραία* καὶ *Πανδώρα* (Στρ. 9. 443). Υἱοὶ τοῦ Δευκαλίωνος ἦσαν ὁ Ἕλλην, ἐξ οὗ καὶ σύμπασαι αἱ τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον ὑπὸ διάφορα ὀνόματα κατοικοῦσαι φυλαὶ ἐκλήθησαν μετὰ τοὺς ὁμηρικοὺς χρόνους *Ἕλληνες* (Θουκ. 1. 3.), καὶ ὁ Ἀμφικτύων, ὁ ἱδρυτὴς τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου· ὥστε οὐ μόνον τὸ ὄνομα, ἀλλὰ καὶ ὁ μόνος καὶ ἀρχαιότατος δεσμὸς ὅστις συνήνωνε πρὸς ἀλλήλας τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς φυλάς, ἕλκουσι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἀπὸ τῆς Θεσσαλίας. Ἐπὶ τοῦ Δευκαλίωνος συνέβη κατὰ τὰ μυθολογούμενα καὶ ὁ ὁμώνυμος κατακλυσμός, τὴν ὕπαρξιν τοῦ ὁποίου δικαιολογεῖ ἐπαρκῶς ἡ μνημονευθεῖσα ἤδη ἀνωτέρω διαρρύθμισις τῆς Θεσσαλικῆς γῆς.

Ἕτερος βασιλεὺς κατὰ τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους μνημονεύεται ὁ Ἄδμητος, ὁ υἱὸς τοῦ Φέρητος, βασιλεύσας ἐν ταῖς Φεραῖς, τοῦ ὁποίου τὰ ποίμνια καὶ τοὺς ἵππους ἔβοσκεν ὁ Ἀπόλλων κατὰ προσταγὴν τοῦ Διὸς διὰ τὸν φόνον τῶν Κυκλώπων. Σύζυγος τοῦ Ἀδμήτου ἦτο ἡ Ἄλκηστις, ἧς τὴν συζυγικὴν ἀγάπην καὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ συζύγου θάνατον ἐξύμνησεν ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ ὁμωνύμῳ τραγῳδίᾳ.

Οὐχὶ μακρὰν τῶν Φερῶν παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου ἐβασίλευεν ἐν τῇ Ἰωλκῷ ὁ υἱὸς τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τῆς Τυροῦς Πελίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνέβη κατὰ τοὺς μυθογράφους ἡ Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία διὰ τὴν ἀκόλουθον αἰτίαν. Χρησμὸς ἐδόθη εἰς τὸν Πελίαν, ἐρωτήσαντα τὸ μαντεῖον ἂν ἀσφαλῶς κατέχῃ τὴν βασιλείαν, νὰ προσέχῃ ἀπὸ τοῦ μονοσανδάλου· θύων δέ ποτε εἰς τὸν Ποσειδῶνα, εἶδε προσερχόμενον τὸν Ἰάσωνα μονοσάνδαλον, ὡς ἀπολέσαντα τὸ ἕτερον τῶν πεδίλων αὐτοῦ κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ παραρρέοντος τὴν Ἰωλκὸν καὶ ὑπὸ βροχῶν ἐξογκωθέντος Ἀναύρου· θεωρήσας δὲ αὐτὸν ὁ Πελίας ὡς ὑπὸ τοῦ χρησμοῦ ὑποδηλούμενον, προσέταξεν αὐτῷ, ὅπως κομίσῃ τὸ ἐν τῇ Κολχίδι εὑρισκόμενον χρυσόμαλλον δέρας, ἤτοι τὸ δέρας τοῦ κριοῦ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου μετεκομίσθη εἰς Κολχίδα ὁ Φρῖξος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀθάμαντος. Ἀναλαβὼν δὲ ὁ Ἰάσων προθύμως τὸ ἔργον, προσεκάλεσε συναντιλήπτορας τοὺς ὀνομαστοτάτους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἥρωας τῆς Ἑλλάδος καὶ μεταξὺ ἄλλων τὸν Θησέα, τὸν Ἡρακλέα, τὸν Τελαμῶνα, τὸν Κάστορα καὶ Πολυδεύκη, τὸν Πηλέα καὶ λοιπούς, οἵτινες ἐπιβάντες ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἄργου ἐξ ἐλατῶν τοῦ Πηλίου κατασκευασθείσης Ἀργοῦς ἀπέπλευσαν ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰωλκοῦ εἰς τὸν Εὔξεινον Πόντον. Καὶ κυβερνήτης μὲν τοῦ πλοίου ἦτο ὁ Θεσσαλὸς Τῖφυς, ὁ υἱὸς τοῦ Φόρβαντος, μάντεις δὲ ὁ Ἴδμων, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ ὁ ἐκ τῶν ὄχθων τοῦ Τιταρησίου κατελθὼν Περραιβὸς Μόψος, ὁ υἱὸς τοῦ Ἄμπυκος καὶ τῆς Ἀρηγονίδος· συνέπλεε δὲ καὶ ὁ ἐκ τῆς Πιερίας ἀοιδὸς Ὀρφεύς, παραμυθῶν τὰς λύπας καὶ διαλύων τὰς ἔριδας τῶν συμπλωτήρων. Καὶ ὁ μὲν Ἰάσων, ἀφιχθεὶς μετὰ τῶν συνεταίρων του εἰς τὴν Κολχίδα κατώρθωσε διὰ τῆς ἐμμανῶς ἐρασθείσης αὐτοῦ κόρης τοῦ βασιλέως τῆς χώρας ἐκείνης Αἰήτου, τῆς Μηδείας, νὰ φονεύσῃ τὸν φυλάττοντα τὸ χρυσοῦν δέρας πυρίπνοον δράκοντα καὶ νὰ ἀποκομίσῃ αὐτὸ εἰς τὴν Ἰωλκὸν πρὸς τὸν Πελίαν· ἡ δὲ παρακολουθήσασα αὐτὸν Μήδεια, ὅπως καταστρέψῃ τὸν Πελίαν, παρέπεισε τὰς θυγατέρας αὐτοῦ νὰ κατακόψωσιν εἰς τεμάχια τὸν γέροντα πατέρα των καὶ βράσωσιν αὐτὰ εἰς λέβητα μετὰ ἰαματικῶν βοτανῶν, ἃς αὐτὴ παρέσχε, λέγουσα ὅτι οὕτως ἠδύνατο νὰ ἀνανεωθῇ ὁ γέρων πατήρ των. Καὶ ὁ μὲν Πελίας οὕτω κατεστράφη, ὁ δὲ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἄκαστος τὸν μὲν Ἰάσονα καὶ τὴν Μήδειαν ἐδίωξεν ἐκ τῆς Ἰωλκοῦ, τὸν δὲ πατέρα αὐτοῦ ἔθαψε μεγαλοπρεπῶς, καταστήσας εἰς τιμὴν αὐτοῦ καὶ ἀγῶνα ἐπιτάφιον, εἰς ὃν παρευρέθησαν ἅπαντες οἱ ἀριστεῖς τῆς Ἑλλάδος.

Οὐχὶ μακρὰν δὲ τῆς Ἰωλκοῦ, ἐν τῇ Φθίᾳ, ἐβασίλευεν ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγίνης Αἰακοῦ, ὁ Πηλεύς, ὅστις, φονεύσας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Τελαμῶνος τὸν ἑτερομήτριον μικρότερον αὐτοῦ ἀδελφόν, κατέφυγεν εἰς Φθίαν παρὰ τῷ βασιλεύοντι Εὐρύτῳ, οὗτινος γήμας τὴν θυγατέρα Ἀντιγόνην ἔλαβε προῖκα τὸ τρίτον μέρος τοῦ βασιλείου, μετονομάσας καὶ τοὺς ἐγχωρίους κατοίκους Μυρμιδόνας, ὁμωνύμους τῶν τῆς Αἰγίνης· παρευρεθεὶς δὲ εἰς τὸν ἐπιτάφιον ἀγῶνα τοῦ Πελίου ἐν Ἰωλκῷ ἐνικήθη ὑπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ἰάσονος Ἀταλάντης, ἀλλ' ἰδοῦσα αὐτὸν ἡ σύζυγος τοῦ Ἀκάστου Ἀστυδάμεια, ἠράσθη αὐτοῦ περιπαθῶς, καὶ μὴ δυνηθεῖσα νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, τὸν διέβαλεν εἰς τὸν σύζυγόν της· ὁ δὲ Ἄκαστος φανερῶς μὲν δὲν ἠθέλησε νὰ κακοποιήσῃ τὸν Πηλέα, ἀλλ' ἀπαγαγὼν αὐτὸν εἰς θήραν ἐγκατέλειψεν ἐν τῇ ἐρημίᾳ εἰς βορὰν τῶν θηρίων· ἐκεῖ δὲ παρατυχὼν ὁ Χείρων παρέλαβε καὶ διεφύλαξεν αὐτὸν εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἄντρον του· οὕτω δὲ σωθεὶς ὁ Πηλεὺς καὶ πολεμήσας πρὸς τὸν Ἄκαστον, τοῦτον μὲν ἐνίκησε καὶ ἐκυρίευσε τὴν Ἰωλκόν· τὴν δὲ συκοφαντήσασαν αὐτὸν Ἀστυδάμειαν κατέσφαξε. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀντιγόνης ἔδωκαν οἱ θεοὶ εἰς τὸν Πηλέα διὰ τὴν ἀρετὴν σύζυγον μίαν τῶν Νηρηΐδων, τὴν Θέτιν, ἥτις ἔτεκεν αὐτῷ τὸν ποδώκη Ἀχιλλέα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνέβη καὶ ἡ Τρωϊκὴ ἐκστρατεία. Καὶ δὲν ἡγεμόνευσαν μὲν ταύτης, ὅπως τῆς Ἀργοναυτικῆς, οἱ ἐκ Θεσσαλίας ἀρχηγοί, ἀλλὰ συμμετέσχον αὐτῆς ἅπασαι αἱ πόλεις τῆς Θεσσαλίας, ἥτις παρέσχε συγχρόνως καὶ τὸν ἐπισημότατον τῶν ἡρώων, ὅστις διὰ τῆς ἀνδρείας του συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐκπολιόρκησιν τοῦ Ἰλίου, τὸν μνημονευθέντα Ἀχιλλέα· καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ δὲ τῶν νεῶν καταλέξας ὁ ποιητὴς ἅπαντας τοὺς ἐκ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος συμμετασχόντας τῆς ἐκστρατείας, προβαίνει εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ Ἄργους ὁρμωμένων διὰ νέας ἐπικλήσεως πρὸς τὰς Μούσας, ὅπερ δεικνύει τὴν σημασίαν, ἣν εἶχον αἱ ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ ἡγεμονεῖαι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Καὶ τῶν μὲν κατοίκων τῆς Μελιβοίας καὶ τῆς Θαυμακίας καὶ τῆς Τραχείας Ὀλιζῶνος ἦρχεν ὁ τόξων εὖ εἰδὼς Φιλοκτήτης, τοὺς δὲ κατοίκους τῶν Φερῶν, τῆς Βοίβης, τῶν Γλαφυρῶν καὶ τῆς Ἰωλκοῦ ὡδήγει ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδμήτου Εὔμηλος· τῶν Μαγνήτων ἦρχεν ὁ Πρόθοος καὶ τῶν Αἰνιάνων καὶ Περραιβῶν ὁ Γονεύς· τῶν κατοικων τῆς Ἀργίσσης, Γυρτώνης, Ὄρθης, Ἠλώνης καὶ Ὀλοοσῶνος ἡγεμόνευεν ὁ μενεπτόλεμος Λαπίθης Πολυποίτης· τῶν δὲ τοῦ Ὀρμινίου, Τιτανίου καὶ Ἀστερίου ὁ Εὐρύπυλος, ὁ υἱὸς τοῦ Εὐαίμονος· οἱ δὲ δύο παῖδες τοῦ Ἀσκληπιοῦ, οἱ ἀγαθοὶ ἰητῆρες Ποδαλείριος καὶ Μαχάων, ἡγοῦντο τῶν κατοίκων τῆς Τρίκκης, Ἰθώμης καὶ Οἰχαλίας· ὁ Πρωτεσίλαος ἦρχε τῶν κατοίκων τῆς Φυλάκης, τῆς Πυράσου, τῆς Ἴτωνος, τοῦ Ἀντρῶνος καὶ τοῦ Πτελεοῦ· καὶ τέλος τῶν κατοίκων τῆς Ἄλου, τῆς Ἀλόπης, τῆς Τρηχῖνος, τῆς Φθίας καὶ τῆς καλλιγύναικος Ἑλλάδος ἡγεμόνευεν ὁ Πτολίπορθος καὶ θεοῖς ἐπιείκελος Ἀχιλλεύς, ὁ διασημότατος τῶν ἡρώων τῆς

Τρωϊκῆς ἐκστρατείας, τοῦ ὁποίου τὴν γένεσιν καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ καταστροφὴν τῆς Τροίας προανήγγειλαν αἱ Μοῦσαι, παρευρεθεῖσαι εἰς τοὺς γάμους τοῦ Πηλέως καὶ τῆς Θέτιδος, τὴν δὲ ἀνατροφὴν ἀνέλαβον ὁ σοφώτατος καὶ δικαιότατος τῶν συγχρόνων του, ὁ Κένταυρος Χείρων, διδάξας εἰς αὐτὸν τὴν τέχνην τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λόγου, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ παρέδωκεν ἀθάνατον εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεὰς ἡ Μοῦσα τοῦ Ὁμήρου. Ἀλλὰ δυστυχῶς μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως παρέρχεται καὶ ἡ ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ἀκμὴ καὶ λάμψις τῆς Θεσσαλίας, καὶ βραδύτερον, ὅτε ἡ ἀνδρωθεῖσα μεσημβρινωτέρα Ἑλλὰς ἀνέβη περίλαμπρος ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, διαπράξασα θαυμάσια ἔν τε τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ τέχνῃ, ὁ Θεσσαλός, ἐντρυφῶν ἐν τῇ ὡραίᾳ αὐτοῦ γῇ, δὲν δύναται νὰ ἁμιλληθῇ οὔτε ὑπὸ πολιτικὴν οὔτε ὑπὸ ἐπιστημονικήν, οὔτε ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔποψιν μὲ τοὺς νοτιωτέρους ὁμοφύλους του. Διὸ καὶ σπανίως μνημονεύεται ἡ Θεσσαλία ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐποχῇ· μόνον δὲ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅτε ἡ εὐρεῖα τῶν Θεσσαλῶν γῆ ἦτο ἡ παλαίστρα, ἐν ᾗ συνεκροτήθησαν αἱ κρίνασαι τὴν τύχην τοῦ ἀρχαίου κόσμου μάχαι, ἀνευρίσκομεν ταύτην συχνότερον ἀναφερομένην ἐν τοῖς ἱστορικοῖς συγγράμμασι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἀλλὰ πρὶν προβῶ εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους περιπετειῶν τῆς Θεσσαλίας, προτάσσω ἐθνολογικάς τινας πληροφορίας περὶ τῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐν αὐτῇ ἐνοικούντων ἐθνῶν. Εἶνε δὲ ταῦτα οἱ Πελασγοί, οἱ Αἵμονες, οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰολεῖς, οἱ Ἑστιαιῶται, οἱ Φλεγύαι, οἱ Περραιβοί, οἱ Μάγνητες, οἱ Αἰνιᾶνες, οἱ Δόλοπες, οἱ Μυρμιδόνες, οἱ Ἀχαιοί, οἱ Κένταυροι, οἱ Λαπίθαι καὶ οἱ Ἕλληνες.

Καὶ οἱ μὲν *Πελασγοὶ* θεωροῦνται γενικῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὡς οἱ πρῶτοι κάτοικοι συμπάσης τῆς ἑλληνικῆς χερσοννήσου, ἥτις διὰ τοῦτο ἐκαλεῖτο κατὰ τὸν Ἡρόδοτον καὶ *Πελασγία* (2, 56)· ἀλλὰ καὶ αἱ μετὰ ταῦτα ἀπ' ἀλλήλων διακριθεῖσαι ἑλληνικαὶ φυλαί, οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰολεῖς καὶ οἱ Ἴωνες, ἐκαλοῦντο κατὰ τὸν αὐτὸν συγγραφέα ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις Πελασγοὶ (7. 94, 95. 8, 44. 1, 56, 57, 146)· φαίνονται ὅμως οἱ Πελασγοὶ πλησιάζοντες μᾶλλον πρὸς τοὺς Αἰολεῖς, ὡς ἔκ τινος χωρίου τοῦ Στράβωνος (5, 221) καὶ τοῦ Ἡροδότου (8, 44) καταφαίνεται· ἡ δὲ γλῶσσα αὐτῶν κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, κρίνοντα ἐκ τῶν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ σωζομένων Πελασγικῶν πολισμάτων τῆς Πλακίας καὶ Σκυλάκης παρὰ τὴν Κύζικον καὶ τὴν Κρηστῶνα, δὲν ἦτο Ἑλληνική, ἀλλὰ βάρβαρος, ἴσως ἡ ἀκατέργαστος προμήτωρ τῆς Αἰολικῆς διαλέκτου· ἀναφαίνονται δὲ οἱ ἀρχαιότατοι οὗτοι κάτοικοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου εἴτε ὡς μόνιμοι κάτοικοι χώρας τινὸς ἐκχερσοῦντες τὰς πεδιάδας, *Ἄργη* ὑπ' αὐτῶν καλουμένας, καὶ κτίζοντες κυκλωπείας ἀκροπόλεις *Λαρίσας* ὀνομαζομένας, ἢ ὡς πλάνητες θαλασσοπόροι, κατοικοῦντες τὰς νήσους καὶ γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Τυρρηνικοὶ Πελασγοί*. Καὶ ὁ μὲν Ἔφορος παρὰ Στρά-

δωνι πρώτην αὐτῶν ἑστίαν νομίζει τὴν Ἀρκαδίαν, ἐξ ἧς ὁρμηθέντες κατέλαβον ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ καὶ τὴν Θεσσαλίαν, Πελασγικὸν Ἄργος ὑπ' αὐτῶν κληθεῖσαν· ὁ δὲ Ἀνταλκίδας (Στρ. ὡς ἀν.) πρώτους, φησίν, αὐτοὺς τὰ περὶ Λῆμνον καὶ Ἴμβρον κτίσαι, καὶ τούτων τινὰς καὶ μετὰ Τυρρηνῶν εἰς Ἰταλίαν συνᾶραι. Ἡ δευτέρα αὕτη τῶν γνωμῶν φαίνεταί μοι πιθανωτέρα· διότι κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐθνολόγους οὐ μόνον οἱ Πελασγοί, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ κατοικήσαντα τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον φῦλα, ἀνήκοντα εἰς τὴν Ἀρίαν φυλήν, προῆλθον ἐξ Ἀσίας· πιθανώτατα δὲ κατὰ τὴν ἐκ τῆς ἀσιατικῆς εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραλίαν μετάβασιν κατελάμβανον πρῶτον τὰς ἐν τῷ μέσῳ κειμένας νήσους, καὶ ἐκεῖθεν ὁρμώμενοι ἐνῳκίζοντο κατ' ἀρχὰς μὲν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν παραλίων καὶ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ μεσογαίᾳ. Τοιούτους τινὰς σταθμοὺς ἐποίησαν ἴσως καὶ οἱ Πελασγοὶ ἐν τῇ Ἴμβρῳ καὶ Λήμνῳ καὶ Λέσβῳ καὶ ἄλλαις νήσοις τοῦ Αἰγαίου, ἐκεῖθεν δὲ κατῆλθον εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀκτάς. καὶ δὴ εἰς τὴν Θεσσαλίαν διὰ τοῦ ὑπ' αὐτῶν κληθέντος Πελασγικοῦ κόλπου, καταλαβόντες τὴν ἐκ τῶν δυτικῶν ἀκτῶν αὐτοῦ μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου ἐκτεινομένην πεδιάδα, τὴν ἔκτοτε κληθεῖσαν Πελασγιώτιδα. Ἐκεῖθεν δέ, ἐκτεινόμενοι πρὸς δυσμὰς καὶ ὑπερβάντες τὰ ἀφορίζοντα τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς Ἠπείρου ὄρη, κατῴκησαν καὶ τὴν Ἤπειρον, μετακομίσαντες ἐκεῖ καὶ τὴν λατρείαν τῆς μεγάλης αὐτῶν θεότητος, τοῦ Διός, τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἐπικαλουμένου Πελασγικοῦ. Βραδύτερον δέ, ἐπερχομένων νεωτέρων φυλῶν, οἱ Πελασγοὶ ἐτράπησαν μεσημβρινώτερον· ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν χρόνων τὸ ὄνομα αὐτῶν ἤρχισε νὰ ἐκλίπῃ, ἀντικαθιστάμενον ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν, Δωριέων, Αἰολέων, Ἰώνων, καὶ τέλος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Καὶ ὅτι μὲν μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος Πελασγῶν ὑπῆρχε διαφορά τις καταφαίνεται ἐκ πλείστων χωρίων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων (Ἑκατ. παρὰ Στρ. 7, 321. Θουκυδ. 1, 3. Διον. Ῥωμ. Ἀρχ. 1, 17)· ὅτι ὅμως μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἡ ἀρχαία ἐκείνη καὶ βάρβαρος πελασγικὴ φυλὴ συνεταυτίζετο λεληθότως μὲ τὴν κατόπιν ἀναφαινομένην ἑλληνικήν, εἶνε ἰδέα ἐκφρασθεῖσα ὑπὸ πολλῶν νεωτέρων φιλολόγων (Bernhardy Griech Liter 190), καὶ οὐχὶ ἀπίθανος φαινομένη ἐκ τῶν μνημονευθέντων χωρίων τοῦ Ἡροδότου. Κατὰ δὲ τοὺς νεωτάτους χρόνους ὁ Hahn καὶ ὁ Γάλλος Benlöw, στηριζόμενοι ἐπὶ γλωσσολογικῶν τινων λίαν ἀνεπαρκῶν παρατηρήσεων, παραδέχονται τοὺς Πελασγοὺς ὡς τοὺς προγόνους τῶν νῦν Ἀλβανῶν. Λείψανα τῆς πελασγικῆς φυλῆς θεωροῦνται τὰ Κυκλώπεια καλούμενα τείχη, συνιστάμενα ἐξ ὑπερμεγέθων πολυγώνων καὶ ἀκατεργάστων λίθων, οἱ *Θησαυροί*, ὑπόγεια οἰκοδομήματα, παρατηρούμενα ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Φαρσάλου καὶ τῶν Μυκηνῶν, καὶ τέλος οἱ τύμβοι, ἤτοι ὑποχθόνιοι θόλοι μετὰ νεκρικῶν θαλαμων, ἀναγνωριζόμενοι διὰ γηλοφικῶν ἐπιχωμάτων, ὧν πλεῖστα παρατηροῦνται κατὰ τὴν Πελασγιώτιδα τῆς Θεσσαλίας.

Οἱ δὲ Περραιβοί, ἀνήκοντες εἰς τὴν πελασγικὴν φυλὴν (Αἰσχ. Ἱκέτ. 256· Σιμ. καὶ Ἱερ. παρὰ Στρ. 9, 441) καὶ κατοικοῦντες κατ' ἀρχὰς τὴν περὶ τὸν Ὀλυμπονόρειον χώραν καὶ τα παρ' αὐτὸν πεδία, ἐξηλάθησαν κατόπιν ὑπὸ τῶν ἐκ βορρᾶ εἰσελασάντων Λαπιθῶν, καὶ μέρος μὲν αὐτῶν ἐγκατέστη εἰς τὰ ἑσπέρια τῆς Πίνδου, μέρος δὲ παρέμεινε κατοικοῦν πεδινάς τινας πόλεις, ἀνάμικτοι μετὰ τῶν Λαπιθῶν, ὑποταχθέντες κατόπιν εἰς τοὺς Λαρισαίους, μέρος δὲ ὑπεχώρησε πρὸς τὰ ἑσπέρια τοῦ Ὀλύμπου, πρόσχωρον ὂν τοῖς Μακεδόσι (Στρ. 9. 443). Ἐκεῖ λοιπὸν περὶ τὴν ἱερὰν αὐτῶν πόλιν, τὴν Δωδώνην, συσταλέντες διέμειναν καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαιότητα αὐτόνομοι, χαλαρῶς πως ἐξαρτώμενοι ἐκ τῶν Θεσσαλῶν καὶ φόρου μόνον ὑποτελεῖς ὄντες, συχνάκις δὲ κατερχόμενοι ἐκ τῶν ὀρέων διήγειρον εἰς ἐπανάστασιν τοὺς πενέστας (Ἀριστ. Πολιτ. 11, 62)· ὡς φυλὴ δὲ αὐτόνομος καὶ σπουδαία ἦτο μέλος τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου. Οἱ Περραιβοὶ μνημονεύονται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μετὰ τῶν Μαγνήτων, Ἀχαιῶν, Δολόπων καὶ Θεσσαλῶν· ἐπὶ τοῦ Στράβωνος ὅμως τὸ ὄνομα αὐτῶν ἤρχισε νὰ ἐκλίπῃ.

Πλησίον τῶν Περραιβῶν κατῴκουν οἱ Αἰνιᾶνες ἐν τῷ Δωτίῳ πεδίῳ· κατόπιν δὲ εἰσελασάντων τῶν Λαπιθῶν μέρος μὲν ἐκείνων ἐξηλάθη εἰς τὴν Οἴτην, ἔνθα ἐδυνάστευσαν ἀφαιρέσαντες μέρη τινὰ τῶν Δωριέων καὶ Μαλιέων, τινὲς δ' αὐτῶν ἔμειναν περὶ τὸν Κύφον, ὄρος Περραιβικόν, ἀνάμικτοι μετὰ τῶν Περαιβῶν (Στρ. ὡς ἀν.).

Περὶ δὲ τῶν Αἰμονίων οὐδὲν παρεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· ἴσως δὲ ἐξ αὐτῶν ἐκαλεῖτο ἡ Θεσσαλία καὶ Αἱμονία.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν Λαπιθῶν καὶ Κενταύρων ὀλίγιστα ἀνευρίσκομεν ἐν τοῖς ἀρχαίοις. Οὗτοι, θεωρούμενοι ὡς οἱ πρῶτοι δαμασταὶ τῶν ἵππων, διὸ καὶ ἱπποκένταυροι καλούμενοι, κατῴκουν τὰ ἀνώτατα κατ' ἀρχὰς τὴν περὶ τὸ Πήλιον Θεσσαλικὴν πεδιάδα, ὅθεν φαίνεται δι' ἐπισυμβᾶσαν πλημμύραν ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ὀρεινότερα μέρη, ἐξελαθέντες ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν, οἵτινες εἰσβαλόντες εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐξήλασαν μὲν ἐκ τοῦ Πηλίου τοὺς Κενταύρους, κατέλαβον δὲ τὰ περὶ τὸν Ὄλυμπον πεδία ἐκδιώξαντες ἐκεῖθεν τοὺς Περραιβοὺς (Στρ. ὡς ἀν.)· ἀλλ' ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις τὸ ὄνομα αὐτῶν δὲν μνημονεύεται.

Συγγενεῖς δὲ τῶν Λαπιθῶν ἦσαν καὶ οἱ Φλεγύαι, κληθέντες οὕτως ὑπὸ Φλεγύου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰξίονος· κατῴκησαν δέ, φαίνεται, κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τὴν Ἑστιαιῶτιδα, καὶ ἐκεῖθεν ἐκδιωχθέντες κατῆλθον βραδύτερον εἰς Βοιωτίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μεσσηνίαν· οἱ δὲ Ἑστιαιῶται, κατοικοῦντες τὰ βόρεια τῆς Εὐβοίας, ἀνεσπάσθησαν ὑπὸ τῶν Περραιβῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατῴκησαν τὴν πρὶν μὲν Δωρίδα, ὕστερον δὲ ὑπ' αὐτῶν Ἑστιαιῶτιδα κληθεῖσαν (Στρ. 9. 437).

Οἱ δὲ Μινύαι φαίνονται κατ' ἀρχὰς κατοικήσαντες κατὰ τὰ βορειότερα μέρη τῆς Θεσσαλίας, ἔνθα κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους ἐκεῖν

αἱ πόλεις αὐτῶν Ὀρχομενὸς καὶ Μινύα (Mul. Orch. 244. Πλίν. 4. 8. 15), πρωτεύουσα ὅμως τῶν Θεσσαλικῶν Μινυῶν ἦτο ἡ διαβόητος Ἰωλκός, ἐξ οὗ καὶ οἱ Ἀργοναῦται ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ποιητῶν *Μινύαι* (Στρ. 9. 414). Φαίνεται δέ, ὅτι κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους οἱ Μινύαι ἔφθασαν εἰς μέγαν βαθμὸν δυνάμεως καὶ πλούτου, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τοῦ Βοιωτίου Ὀρχομενοῦ, οὗτινος ὁ πλοῦτος εἶνε πολυθρύλλητος ἐν τῇ Ἰλιάδι. Ἀλλὰ μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Βοιωτῶν ἐκ τῆς Θεσσαλίας ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ, καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων ἐξέλιπον ἐντελῶς. (**Mul. Orch. und die Minyer. Buttmann die Minyer der Aeltesten Zeit**).

Τῶν δὲ Αἰολέων, εἰς οὓς ἀνῆκον καὶ οἱ Βοιωτοί, ἕδρα ἦτο ἡ ἄνω Θεσσαλικὴ πεδιάς, καλουμένη, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, Αἰολίς· μετὰ δὲ τὴν εἰσβολὴν τῶν Θεσσαλῶν μέρος μὲν αὐτῶν παρέμεινεν εἰς τὴν ἀρχαίαν κατοικίαν, μέρος δὲ κατῆλθε μεσημβρινώτερον καὶ καταλαβόντες τὴν Βοιωτίαν ἱδρύσαντο ἐκεῖ ἱερὸν τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, ὁμώνυμον τοῦ Θεσσαλικοῦ, προσαγορεύσαντες καὶ τὸν παραρρέοντα ποταμὸν *Κουάριον* (Στρ. 9. 441). Ἡ ὑπὸ τῶν Αἰολέων κατοικουμένη χώρα, καταληφθεῖσα ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν, μετωνομάσθη Θεσσαλιῶτις καὶ ἡ πρωτεύουσα αὐτῶν *Ἄρνη*, *Κιέριον* (Στέφ. Βυζ. ἐν λ).

Οἱ δὲ Δωριεῖς κατεῖχον πρὸ τῆς καθόδου αὐτῶν μεσημβρινώτερον τὴν ὑπὸ τὸν Ὄλυμπον καὶ Ὄσσαν χώραν, τὴν καταληφθεῖσαν βραδύτερον ὑπὸ τῶν Περραιβῶν. Λείψανα δὲ τῆς Δωρικῆς ταύτης ἐποικήσεως ἦσαν ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἡ πολιτικὴ διαίρεσις τῆς χώρας εἰς τρία διαμερίσματα, ὡς ἐν τῇ τοπογραφίᾳ θὰ ἴδωμεν.

Τὴν δὲ ὑπὲρ τὴν Θεσσαλιῶτιδα ὀρεινὴν χώραν κατεῖχον οἱ Δόλοπες, μέλος ὄντες τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου καὶ χαλαρῶς πως ἐξαρτώμενοι ἐκ τῶν Θεσσαλῶν· μνημονεύονται δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὡς ὑπήκοοι τοῦ τυράννου τῶν Φερῶν Ἰάσονος καὶ κατόπιν τῶν Μακεδόνων· μετὰ δὲ τὴν κατάλυσιν τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους διετέλουν σύμμαχοι τῶν ὁμόρων Αἰτωλῶν. (Ξεν. Ἑλ. Λίβ. 32, 34)

Οἱ δὲ Μυρμιδόνες καὶ Ἕλληνες κατῴκουν τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος τῆς Θεσσαλίας, τὸ καλούμενον παρὰ τοῦ Ὁμήρου Φθία καὶ Ἑλλάς, κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους *Θεσσαλικὴ Ἀχαΐα*, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο μνημονευομένη συχνὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὡς χώρα ἀνήκουσα μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ, οὐχὶ ὅμως καὶ ἐντελῶς ἐξηρτημένη ἐξ αὐτῆς (Ἡρόδ. 7, 173. Σχόλ. περ. 64). Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τῶν Μυρμιδόνων ἐκλείπει ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις, οἱ δὲ Ἀχαιοὶ καλοῦνται Ἀχαιοὶ Φθιῶται πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ὁμωνύμων ἐν Πελοποννήσῳ. Τὸ δὲ τῶν ἑλλήνων ὄνομα ἀποδιδόμενον κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς μικράν τινα καὶ ἄσημον γωνίαν ἐν Φθίᾳ κατοικοῦντας, ἐπικρατῆσαν δὲ μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον καθ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου.

Τέλος οἱ Μάγνητες κατεῖχον τὴν κατὰ τὴν Ὄσσαν καὶ τὸ Πήλιον χώραν, τὴν ὑπ' αὐτῶν Μαγνησίαν κληθεῖσαν. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα ἀπεδόθη αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ Μάγνητος, υἱοῦ τοῦ Αἰόλου, διὸ καὶ εἰς τὴν Αἰολικὴν φυλὴν ἀνήκουσι. Φέροντες δὲ ἰδιαιτέραν στολὴν (ἐσθὴς Μαγνήτων), ἐθεωροῦντο ὡς ἡμιβάρβαροι παρὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων (Panofska Archaeolog. Zeit 1851, 392). Πρῶτοι δὲ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μετέβησαν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἱδρύσαντες ἐκεῖ τὴν ἐπὶ Μαιάνδρῳ Μαγνησίαν· ἀπετέλουν δὲ καὶ αὐτοὶ μέλος τοῦ Ἀμφικτυονικοῦ συνεδρίου, φημιζόμενοι καὶ ὡς τολμηροὶ θαλασσοπόροι. Κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους μνημονεύονται ὡς δώσαντες μετὰ τῶν Περραιβῶν καὶ Δολόπων καὶ Ἀχαιῶν πῦρ καὶ ὕδωρ εἰς τὸν Ξέρξην καὶ ὑποταγέντες εἰς αὐτὸν (Ἡρ. 7 132)· ὑποκύψαντες δὲ ἔπειτα εἰς τοὺς Μακεδόνας ἠλευθερώθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν Θεσσαλικῶν φυλῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὴν ἐν Κυνὸς κεφαλαῖς μάχην (Πλούταρχος ἐν βίῳ Τίτ. Φλαμινίου).

Τοιαῦται λοιπὸν ἦσαν αἱ κατοικοῦσαι τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα καὶ τὰ περικείμενα ὄρη φυλαί, ὅτε ἑξηκοστὸν ἔτος μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐπῆλθον ἐκ Θεσπρωτίας οἱ Θεσσαλοί, ἔθνος κατακτητικὸν καὶ μάχιμον, ὅπερ καταλαβὸν τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, τινὰ μὲν τῶν κατοικούντων αὐτὴν ἐθνῶν ἐξέωσεν ὠθῆσαν μεσημβρινώτερον, τοὺς δὲ παραμείναντας κατέστησε δούλους, ὀνομαζομένους ἔκτοτε *Πενέστας ἢ Θεσσαλοοικέτας* (Ἡροδ. 7. 176). Οἱ πενέσται ὅμως οὗτοι τῆς Θεσσαλίας δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς τὰ ἐν ταῖς Θήβαις, Ἀθήναις, Ἄργει καὶ Ἤλιδι ἀνδράποδα, ἅτινα ἠδύναντο νὰ πωληθῶσιν ἐκτὸς τῆς χώρας, καὶ οὔτε ὅπλα ἠδύναντο νὰ φέρωσι, οὔτε ἰδίαν κατοικίαν καὶ περιουσίαν νὰ ἔχωσι· τοὐναντίον ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τοὺς κυρίους ἦτο οἵα ἡ τῶν Εἱλώτων πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας, καθότι καὶ περιουσίαν ἐκτῶντο, καί τινες αὐτῶν ἀπέβησαν πλουσιώτατοι, καὶ οἴκους ἰδίους εἶχον καὶ ὅπλα ἔφερον, ἐπανιστάμενοι συχνάκις κατὰ τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους μανθάνομεν (Πολιτ. 2, 6), ὑποστηριζόμενοι καὶ ὑπὸ τῶν τὴν ὀρεινὴν Θεσσαλίαν κατοικούντων Περραιβῶν, Δολόπων, Μαγνήτων καὶ Ἀχαιῶν, οἵτινες, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, ἦσαν μὲν φόρου ὑποτελεῖς, διετήρησαν ὅμως καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαιότητα τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν, παρακαθήμενοι ἐν ἴσῃ μοίρᾳ μετὰ τῶν κατακτητῶν ἐν τῷ Ἀμφικτυονικῷ συνεδρίῳ, καὶ συχνάκις ἀρνούμενοι τὴν ἀπότισιν τοῦ ταχθέντος φόρου (Ξεν. Ἑλ. 4. 1, 19). Αὕτη δὲ ἡ ἐνεδρεύουσα, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὰ ἀτυχήματα τῶν κατακτητῶν σχέσις τῶν πρὶν κατοίκων εἶνε ἡ κυριωτέρα αἰτία, δι' ἣν οἱ Θεσσαλοί, καίπερ κατὰ τὸν Στράβωνα ὄντες τὸ μέγιστον καὶ ἰσχυρότατον τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἐθνῶν (9, 429), καὶ κατέχοντες τὴν εὐφορωτέραν τῶν ἑλληνικῶν πεδιάδων, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναδειχθῶσι σπουδαῖοι καὶ ἄξιοι λόγου κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχήν, καθὼς ἕτεραι μικρότεραι φυλαὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Σπαρτιᾶται, οἱ Βοιωτοί, οἱ Ἀχαιοί, καὶ τέλος οἱ Αἰτωλοί. Μολονότι δὲ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν

Θεσσαλῶν φέρεται γενομένη ἑξηκοστὸν ἔτος μετὰ τὰ Τρωϊκά, ἐν τούτοις παρ' Ὁμήρῳ, ἀκμάσαντι πολλὰ ἔτη ὕστερον, ἡ Θεσσαλία καλεῖται εἰσέτι Πελασγικὸν Ἄργος, καὶ μόνον βραδύτερον κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐπεκράτησε τὸ ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν ἀποδοθὲν τῇ χώρᾳ ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ τότε φαίνεται ὅτι μόνη ἡ πεδιὰς ἐκαλεῖτο οὕτω, διότι ἡ ὀρεινὴ Θεσσαλία ἐξηκολούθησε φέρουσα ἴδια ὀνόματα, καὶ ἡ Περραιβία καὶ ἡ Δολοπία καὶ ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Μαγνησία μνημονεύονται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραλλήλως μετὰ τῆς Θεσσαλίας, καὶ οἱ κάτοικοι δὲ αὐτῶν φέρονται διακεκριμένοι ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν, καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς δὲ ταῖς ἀνευρεθείσαις κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἀναγινώσκομεν παρὰ τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν διακεκριμένον τὸ κοινὸν τῶν Μαγνήτων, τῶν Περραιβῶν, τῶν Δολόπων καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Ὥστε φαίνεται ὅτι συνυπῆρχον ἐν Θεσσαλίᾳ πολλαὶ διακεκριμέναι ἀπ' ἀλλήλων ὁμοσπονδίαι, ἔχουσαι ἰδίους ἄρχοντας, ἰδίους ταμίας καὶ στρατηγούς. Αἱ ὁμοσπονδίαι ὅμως αὗται συνεστήθησαν ἰδίως βραδύτερον· διότι κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν ἐποχὴν εὑρίσκομεν ἑκάστην πόλιν τῆς Θεσσαλίας ὀλιγαρχικῶς διοικουμένην ὑπὸ ἐπισήμων οἴκων, ὧν τινες μέγα ἰσχύσαντες ἐπεξέτειναν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐφ' ἁπάσης τῆς Θεσσαλίας, ἐκλεγόμενοι ἰδίως ἐν καιρῷ πολέμου ὡς κοινοὶ τῶν Θεσσαλῶν ἡγεμόνες, φέροντες τὸ ὄνομα *ταγοί*, καὶ καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου καὶ βασιλεῖς τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' ἡ ἕνωσις αὕτη τῆς ὅλης Θεσσαλικῆς δυνάμεως ὑπὸ ἕνα ἀρχηγὸν σπανίως κατὰ δυστυχίαν συνέβαινε διὰ τὴν ὀξύτητα τῶν τρόπων καὶ τὴν φιλαρχίαν τῶν κατὰ πόλεις ὀλιγαρχιῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τούτου ἦσαν σφόδρα ταραχώδεις, καὶ οὐδέποτε ἐρρυθμίσθησαν διὰ νόμων καὶ θεσμῶν ὡρισμένων· διὸ καὶ συχνάκις εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι καταστροφὴν τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων διὰ τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς καὶ φατρίας. Ἐκ τούτου δὲ βλέπομεν πρὸ μὲν τῶν Μηδικῶν συχνάκις τοὺς Θεσσαλοὺς ἡττηθέντας ὑπὸ τῶν Φωκέων, μὴ δυνηθέντος δὲ νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς συμμάχους αὐτῶν Πεισιστρατίδας, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ὁποίων ἔπεμψαν ὑπὸ τὸν Γόννιον Κινέαν, τὸν τότε ταγεύοντα τῆς Θεσσαλίας χιλίους ἱππεῖς (Ἡρ. 5. 63), διὰ δὲ τὴν ὀλιγαρχικὴν τῶν πόλεων διοίκησιν οἱ ἐπισημότεροι οἶκοι, καταπιέζοντες τοὺς ἀπορωτέρους, ἀ.ῄρουν ἀπ' αὐτῶν τὴν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, μεθ' ἧς ἀναποσπάστως ἦτο συνδεδεμένη ἐν τῇ μεσημβρινωτέρᾳ Ἑλλάδι ἡ περὶ τὴν πεζικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἄσκησις τῶν πολιτῶν· διὸ καὶ οἱ τέλειοι ὁπλῖται τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, οἵτινες ἐθαυματούργησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἀνευρίσκονται ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, τῆς ὁποίας ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁπλιτῶν, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, ἦτο μικρός· πάντες ὅμως οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ἀκοντισταί, ὥστε κατὰ τὸ πελταστικὸν ὑπερεῖχον πάντων τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων (Ἑλ. 4. 1. 9). Ἀλλὰ καὶ τὸ Θεσσαλικὸν ἱππικὸν ἦτο διάσημον κατὰ τὴν ἀρ-

χαιότητα· καὶ οἱ μυθολογούμενοι δὲ Ἱπποκένταυροι ὑποδηλοῦσι τὴν παναρχαίαν πρὸς τὴν ἱππασίαν κλίσιν τῶν Θεσσαλῶν, ἥτις κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὑπεμφαίνεται καὶ διὰ τῆς κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου δωρεᾶς κεχαλινωμένου πολεμικοῦ ἵππου τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην (Αἰλ. περὶ ζώων Β. 11. 24. 1)· ἦτο δὲ διάσημος ἡ Θεσσαλία ἔκπαλαι διὰ τοὺς ἵππους της, καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν νεῶν ἄριστοι ἵπποι καταλέγονται οἱ τοῦ Φερητιάδου Εὐμήλου, ἡγεμόνος τῶν Φερῶν, ταχύποδες ὡς πτηνά, ὁμότριχες, ὁμήλικες καὶ ἰσοῦψεῖς (Ἰλ. Β.).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι συνεχὴς ἱστορία τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, καθότι ἔκ τε τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐκ τῆς σχέσεως τῶν κατοικούντων αὐτὴν λαῶν, δὲν ἠδυνήθη ἡ χώρα αὕτη νὰ πρωταγωνιστήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαιότητα· καὶ ἐνῷ βλέπομεν διαδοχικῶς ἀνατέλλουσαν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν τῆς Σπάρτης, τῶν Θηβῶν, τῶν Μακεδόνων, τῶν Ἠπειρωτῶν, τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἡ Θεσσαλία οὐδόλως οὐδαμοῦ φαίνεται πρωταγωνιστήσασα, καὶ μόνον πρὸς στιγμήν, ὅτε ὁ τύραννος τῶν Φερῶν Ἰάσων, ὑποτάξας πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν ὑφ' ἑαυτόν, διενοήθη νὰ καταστῇ ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων πρὸς κατάλυσιν τοῦ περσικοῦ βασιλείου, ἐφάνη ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἔμελλε νὰ λάμψῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὅτε βάσκανος δαίμων ὥπλισε τὰς χεῖρας τοῦ δολοφόνου τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός· ἄλλη δέ τις χώρα, ἡ τέως ἄσημος Μακεδονία, ἐπέπρωτο, ὅπως διὰ τῶν νικηφόρων ὅπλων τοῦ δαιμονίου αὐτῆς τέκνου, τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, φέρῃ εἰς τὰς ἀπωτάτας τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐσχατιὰς τὸν ἐν τῇ νοτιωτέρα Ἑλλάδι ἀκμάσαντα καὶ θαυματουργήσαντα ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα εἰμὴ τὰ μονομερῆ γεγονότα, ἅτινα ἱστοροῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς συμβάντα ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἤδη κατὰ τὰ πρόθυρα τῶν ἱστορικῶν χρόνων (τὸν 7ον αἰῶνα π. Χ.) ἀναφαίνεται ἐν Λαρίσσῃ ἡ μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ οἰκογένεια τῶν Ἀλευαδῶν, τῆς ὁποίας κλάδος ἦτο ἑτέρα ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, ἡ τῶν Σκοπαδῶν ἐν Κραννῶνι. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ γενάρχου τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀλευαδῶν Ἀλεύα τοῦ Πυρροῦ ἐγένετο ἐπισήμως ἡ πολιτικὴ διαίρεσις τῆς πεδινῆς Θεσσαλίας εἰς *Πελασγιώτιδα*, *Ἑστιαιώτιδα*, *Θεσσαλιώτιδα* καὶ *Φθιώτιδα* (Ἀρποκρ. λ. τετραρχία. Πλούταρχ. περὶ φιλαδ.), ἐπὶ δὲ τοῦ Σκόπα, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας τῶν Σκοπαδῶν, ὡρίσθη ὁ φόρος, ὃν ὤφειλον νὰ τελῶσιν οἱ φόρου ὑποτελεῖς ὀρεινοὶ περίοικοι. Τὰ ἰσχυρὰ καὶ περίδοξα γένη τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τῶν Σκοπαδῶν, ἐξυμνηθέντα ὑπό τε τοῦ Πινδάρου καὶ Σιμωνίδου, ἀφίχθησαν ταχέως εἰς μέγαν βαθμὸν ἰσχύος καὶ ἐπικρατήσεως καθ' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, ὥστε ἐξ αὐτῶν ἐξελέγοντο οἱ κατὰ καιροὺς ἀναγορευόμενοι ταγοὶ τῆς χώρας. Ἐπὶ δὲ τῶν Περσικῶν οἱ Ἀλευάδαι ἔπεμψαν πρὸς τὸν Ξέρξην ἀγγέλους, ὑποσχόμενοι πᾶσαν προθυμίαν πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος (Ἡρ. 7. 6. 1). Ἀλλά, καίτοι ἡ ἰσχυρὰ

Θεσσαλῶν φέρεται γενομένη ἑξηκοστὸν ἔτος μετὰ τὰ Τρωϊκά, ἐν τούτοις παρ' Ὁμήρῳ, ἀκμάσαντι πολλὰ ἔτη ὕστερον, ἡ Θεσσαλία καλεῖται εἰσέτι Πελασγικὸν Ἄργος, καὶ μόνον βραδύτερον κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐπεκράτησε τὸ ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν ἀποδοθὲν τῇ χώρᾳ ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ τότε φαίνεται ὅτι μόνη ἡ πεδιὰς ἐκαλεῖτο οὕτω, διότι ἡ ὀρεινὴ Θεσσαλία ἐξηκολούθησε φέρουσα ἴδια ὀνόματα, καὶ ἡ Περραιβία καὶ ἡ Δολοπία καὶ ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Μαγνησία μνημονεύονται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραλλήλως μετὰ τῆς Θεσσαλίας, καὶ οἱ κάτοικοι δὲ αὐτῶν φέρονται διακεκριμένοι ἀπὸ τῶν Θεσσαλῶν, καὶ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς δὲ ταῖς ἀνευρεθείσαις κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἀναγινώσκομεν παρὰ τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν διακεκριμένον τὸ κοινὸν τῶν Μαγνήτων, τῶν Περραιβῶν, τῶν Δολόπων καὶ τῶν Ἀχαιῶν. Ὥστε φαίνεται ὅτι συνυπῆρχον ἐν Θεσσαλίᾳ πολλαὶ διακεκριμέναι ἀπ' ἀλλήλων ὁμοσπονδίαι, ἔχουσαι ἰδίους ἄρχοντας, ἰδίους ταμίας καὶ στρατηγούς. Αἱ ὁμοσπονδίαι ὅμως αὗται συνεστήθησαν ἰδίως βραδύτερον· διότι κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἑλληνικὴν ἐποχὴν εὑρίσκομεν ἑκάστην πόλιν τῆς Θεσσαλίας ὀλιγαρχικῶς διοικουμένην ὑπὸ ἐπισήμων οἴκων, ὧν τινες μέγα ἰσχύσαντες ἐπεξέτειναν τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐφ' ἁπάσης τῆς Θεσσαλίας, ἐκλεγόμενοι ἰδίως ἐν καιρῷ πολέμου ὡς κοινοὶ τῶν Θεσσαλῶν ἡγεμόνες, φέροντες τὸ ὄνομα *ταγοί*, καὶ καλούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου καὶ Θουκυδίδου καὶ βασιλεῖς τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' ἡ ἕνωσις αὕτη τῆς ὅλης θεσσαλικῆς δυνάμεως ὑπὸ ἕνα ἀρχηγὸν σπανίως κατὰ δυστυχίαν συνέβαινε διὰ τὴν ὀξύτητα τῶν τρόπων καὶ τὴν φιλαρχίαν τῶν κατὰ πόλεις ὀλιγαρχιῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τούτου ἦσαν σφόδρα ταραχώδεις, καὶ οὐδέποτε ἐρρυθμίσθησαν διὰ νόμων καὶ θεσμῶν ὡρισμένων· διὸ καὶ συχνάκις εὑρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι καταστροφὴν τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων διὰ τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς καὶ φατρίας. Ἐκ τούτου δὲ βλέπομεν πρὸ μὲν τῶν Μηδικῶν συχνάκις τοὺς Θεσσαλοὺς ἡττηθέντας ὑπὸ τῶν Φωκέων, μὴ δυνηθέντος δὲ νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς συμμάχους αὐτῶν Πεισιστρατίδας, εἰς ἐπικουρίαν τῶν ὁποίων ἔπεμψαν ὑπὸ τὸν Γόννιον Κινέαν, τὸν τότε ταγεύοντα τῆς Θεσσαλίας χιλίους ἱππεῖς (Ἡρ. 5. 63), διὰ δὲ τὴν ὀλιγαρχικὴν τῶν πόλεων διοίκησιν οἱ ἐπισημότεροι οἶκοι, καταπιέζοντες τοὺς ἀπορωτέρους, ἀφήρουν ἀπ' αὐτῶν τὴν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, μεθ' ἧς ἀναποσπάστως ἦτο συνδεδεμένη ἐν τῇ μεσημβρινωτέρᾳ Ἑλλάδι ἡ περὶ τὴν πεζικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἄσκησις τῶν πολιτῶν· διὸ καὶ οἱ τέλειοι ὁπλῖται τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης, οἵτινες ἐθαυματούργησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, δὲν ἀνευρίσκονται ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, τῆς ὁποίας ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁπλιτῶν, ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως καὶ τοῦ πληθυσμοῦ, ἦτο μικρός· πάντες ὅμως οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν κατὰ τὸν Ξενοφῶντα ἀκοντισταί, ὥστε κατὰ τὸ πελταστικὸν ὑπερεῖχον πάντων τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων (Ἑλ. 4. 1. 9). Ἀλλὰ καὶ τὸ Θεσσαλικὸν ἱππικὸν ἦτο διάσημον κατὰ τὴν ἀρ-

χαιότητα· καὶ οἱ μυθολογούμενοι δὲ Ἱπποκένταυροι ὑποδηλοῦσι τὴν παναρχαίαν πρὸς τὴν ἱππασίαν κλίσιν τῶν Θεσσαλῶν, ἥτις κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ὑπεμφαίνεται καὶ διὰ τῆς κατὰ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου δωρεᾶς κεχαλινωμένου πολεμικοῦ ἵππου τοῦ γαμβροῦ πρὸς τὴν νύμφην (Αἰλ. περὶ ζώων Β. 11. 24. 1)· ἦτο δὲ διάσημος ἡ Θεσσαλία ἔκπαλαι διὰ τοὺς ἵππους της, καὶ ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν νεῶν ἄριστοι ἵπποι καταλέγονται οἱ τοῦ Φερητιάδου Εὐμήλου, ἡγεμόνος τῶν Φερῶν, ταχύποδες ὡς πτηνά, ὁμότριχες, ὁμήλικες καὶ ἰσοϋψεῖς (Ἰλ. Β.).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι συνεχὴς ἱστορία τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, καθότι ἔκ τε τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐκ τῆς σχέσεως τῶν κατοικούντων αὐτὴν λαῶν, δὲν ἠδυνήθη ἡ χώρα αὕτη νὰ πρωταγωνιστήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαιότητα· καὶ ἐνῷ βλέπομεν διαδοχικῶς ἀνατέλλουσαν τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἀθηνῶν τῆς Σπάρτης, τῶν Θηβῶν, τῶν Μακεδόνων, τῶν Ἠπειρωτῶν, τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Αἰτωλῶν, ἡ Θεσσαλία ούδόλως οὐδαμοῦ φαίνεται πρωταγωνιστήσασα, καὶ μόνον πρὸς στιγμήν, ὅτε ὁ τύραννος τῶν Φερῶν Ἰάσων, ὑποτάξας πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν ὑφ' ἑαυτόν, διενοήθη νὰ καταστῇ ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων πρὸς κατάλυσιν τοῦ περσικοῦ βασιλείου, ἐφάνη ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἔμελλε νὰ λάμψῃ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὅτε βάσκανος δαίμων ὥπλισε τὰς χεῖρας τοῦ δολοφόνου τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός· ἄλλη δέ τις χώρα, ἡ τέως ἄσημος Μακεδονία, ἐπέπρωτο, ὅπως διὰ τῶν νικηφόρων ὅπλων τοῦ δαιμονίου αὐτῆς τέκνου, τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, φέρῃ εἰς τὰς ἀπωτάτας τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐσχατιὰς τὸν ἐν τῇ νοτιωτέρᾳ Ἑλλάδι ἀκμάσαντα καὶ θαυματουργήσαντα ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Δὲν ἔχομεν λοιπὸν νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα εἰμὴ τὰ μονομερῆ γεγονότα, ἅτινα ἱστοροῦνται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὡς συμβάντα ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἤδη κατὰ τὰ πρόθυρα τῶν ἱστορικῶν χρόνων (τὸν 7ον αἰῶνα π. Χ.) ἀναφαίνεται ἐν Λαρίσσῃ ἡ μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ οἰκογένεια τῶν Ἀλευαδῶν, τῆς ὁποίας κλάδος ἦτο ἑτέρα ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, ἡ τῶν Σκοπαδῶν ἐν Κραννῶνι. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ γενάρχου τῆς οἰκογενείας τῶν Ἀλευαδῶν Ἀλεύα τοῦ Πυρροῦ ἐγένετο ἐπισήμως ἡ πολιτικὴ διαίρεσις τῆς πεδινῆς Θεσσαλίας εἰς *Πελασγιῶτιδα*, *Ἑστιαιῶτιδα*, *Θεσσαλιῶτιδα* καὶ *Φθιῶτιδα* (Ἁρποκρ. λ. τετραρχία. Πλούταρχ. περὶ φιλαδ.), ἐπὶ δὲ τοῦ Σκόπα, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς οἰκογενείας τῶν Σκοπαδῶν, ὡρίσθη ὁ φόρος, ὃν ὤφειλον νὰ τελῶσιν οἱ φόρου ὑποτελεῖς ὀρεινοὶ περίοικοι. Τὰ ἰσχυρὰ καὶ περίδοξα γένη τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τῶν Σκοπαδῶν, ἐξυμνηθέντα ὑπό τε τοῦ Πινδάρου καὶ Σιμωνίδου, ἀφίχθησαν ταχέως εἰς μέγαν βαθμὸν ἰσχύος καὶ ἐπικρατήσεως καθ' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, ὥστε ἐξ αὐτῶν ἐξελέγοντο οἱ κατὰ καιροὺς ἀναγορευόμενοι ταγοὶ τῆς χώρας. Ἐπὶ δὲ τῶν Περσικῶν οἱ Ἀλευάδαι ἔπεμψαν πρὸς τὸν Ξέρξην ἀγγέλους, ὑποσχόμενοι πᾶσαν προθυμίαν πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἑλλάδος (Ἡρ. 7. 6. 1). Ἀλλά, καίτοι ἡ ἰσχυρὰ

αὕτη οἰκογένεια ἐπρόδωσε τὴν Ἑλλάδα, καὶ τοι οἱ Θεσσαλοὶ καὶ αἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Δόλοπες καὶ οἱ Φθιῶται ἔδωκαν πῦρ καὶ ὕδωρ εἰς τοὺς κήρυκας τοῦ Ξέρξου, ἐν τούτοις, ὅτε ἠκούετο ἤδη ἐπερχομένη κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἡ τεραστία περσικὴ δύναμις, διενοήθησαν οἱ Θεσσαλοὶ ὅπως ἀντιστῶσι, καὶ ἔπεμψαν πρὸς τοὺς ἐν τῷ Ἰσθμῷ συνηγμένους Ἕλληνας ἄγγελον, ἐπικαλούμενοι τὴν συνδρομὴν ἐκείνων, ὅπως φυλάξωσι τὴν ὀλυμπιακὴν εἰσβολὴν καὶ ἦνε οὕτως ἡ Θεσσαλία καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλὰς ἐν σκέπῃ τοῦ πολέμου. Οἱ δὲ Ἕλληνες, βουλευσάμενοι ἔπεμψαν εἰς Θεσσαλίαν φυλάξοντας τὸ στενὸν τῶν Τεμπῶν 10,000 ὁπλίτας ὑπὸ τὸν Λακεδαιμόνιον Εὐαίνετον τὸν Καρνέου καὶ τὸν Ἀθηναῖον Θεμιστοκλέα τὸν Νεοκλέους. Ἀφιχθέντες δὲ οὗτοι καὶ καταλαβόντες τὸ στενόν, παρέμενον ἐνταῦθα, ἀναμένοντες τὸν βάρβαρον, ὅτε ἄγγελοι ἐλθόντες παρ' Ἀλεξάνδρου βασιλέως τῶν Μακεδόνων, συνεβούλευσαν αὐτοῖς νὰ ἀπαλλαγῶσι ταχέως, διότι ὁ Ξέρξης ἔμελλε νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν διὰ τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὴν πόλιν Γόννον, καὶ οὐχὶ διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Τεμπῶν. Καὶ ὁ μὲν ἐπικουρικὸς στρατὸς τῶν Ἑλλήνων ἐπανέκαμψεν εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ Θεσσαλοὶ ἐρημωθέντες συμμάχων ἐμήδισαν ἤδη προθύμως καὶ οὐχὶ ἐνδοιαστῶς, παρακολουθήσαντες τὸν Περσικὸν στρατὸν καὶ ἀναδειχθέντες χρησιμώτατοι εἰς τὸν βασιλέα (Ἡρ. 7. 122—175). Ἡγοῦντο δὲ τῆς ἐπικουρικῆς τῶν Θεσσαλῶν στρατιᾶς οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ Ἀλευάδαι Θώραξ καὶ Εὐρύπυλος καὶ Θρασυδαῖος (9, 58)· καὶ τότε ἐξεδηλώθη τὸ ἔκπαλαι ὑπολανθάνον μῖσος τῶν Θεσσαλῶν κατὰ τῶν Φωκέων, ὧν πλεῖσται πόλεις ἠρημώθησαν ὑπ' ἐκείνων. Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τῶν Μηδικῶν.

Οὐχὶ δὲ πολλὰ ἔτη πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀνευρίσκομεν ἕτερον Ἀλευάδην Ὀρέστην, τὸν Ἐχεκρατίδου βασιλέως τῶν Θεσσαλῶν, φεύγοντα τὴν ἑαυτοῦ καὶ πείσαντα τοὺς Ἀθηναίους ὅπως αὐτὸν κατάγωσι· παραλαβόντες δὲ οὗτοι τοὺς Βοιωτοὺς καὶ Φωκέα· συμμάχους ὄντας, ἐστράτευσαν ὑπὸ τὸν Μυρωνίδην (445 π Χ.). ἐπὶ τὴν Φάρσαλον τῆς Θεσσαλίας, καὶ τῆς μὲν γῆς ἐκράτουν, τὴν δὲ πόλιν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κυριεύσωσι, κωλυθέντες ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ ἱππικοῦ τῶν Θεσσαλῶν· διὸ καὶ ἀπεχώρησαν ἄπρακτοι πάλιν Ὀρέστην ἔχοντες (Θουκ. 1 111.).

Ἐπὶ δὲ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ πλῆθος τῶν Θεσσαλῶν ἦτο εὔνουν τοῖς Ἀθηναίοις· διὸ καὶ τὸν Βρασίδαν πορευόμενον μετὰ 1700 ὁπλιτῶν πρὸς τὴν ἐπὶ Θρᾴκης (224 π. Χ.) καὶ ὁδηγούμενον καὶ ὑπὸ ἄλλων μὲν καὶ ὑπὸ τοῦ ἐκ τῆς Λαρίσσης Νικονίδα, ἀπαντήσαντες πολλοὶ ἐπὶ Ἐνιπεῖ ποταμῷ ἐκώλυον αὐτὸν νὰ προβῇ, λέγοντες, ὅτι ἀδικεῖ πορευόμενος διὰ τῆς χώρας των ἄνευ τῆς κοινῆς συγκαταθέσεως· ὥστε, ἐὰν δὲν ὠλιγαρχοῦντο οἱ Θεσσαλοί, δὲν θὰ κατώρθωνε νὰ διαβῇ ὁ εἰρημένος στρατηγὸς διὰ τῆς Θεσσαλίας, ἣν ἄλλως δὲν εἶνε εὔκολον νὰ διαβῇ τις ἄνευ ἀγωγοῦ. Ἐν τούτοις ὁ Βρασίδας, πρὶν ἢ ἡ σύστασις τοῦ κωλύοντος πλήθους γίνῃ σπουδαιοτέρα, ἐχώρει πρὸς τὰ πρόσω ταχέως, καὶ τὴν μὲν πρώτην ἡμέ-

ραν ἐκκινήσας ἐκ τῆς Μελιτείας ἀφίκετο εἰς Φάρσαλον καὶ ἐστρατοπεδεύσατο ἐπὶ τῷ Ἀπιδανῷ ποταμῷ, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Φάκιον, ἔνθα διαβὰς τὸν Πηνειὸν μετέβη εἰς Περραιβίαν, ὅθεν οἱ Περραιβοὶ κατήγαγον αὐτὸν εἰς τὴν Μακεδονικὴν πόλιν Δῖον (Θουκ. 4. 78.)· ἀλλὰ βραδύτερον, ὅτε οἱ περὶ τὸν Ῥαμφίαν Λακεδαιμόνιοι ἐπορεύοντο ἐπίκουροι τῷ Βρασίδᾳ, προῆλθον μὲν μέχρι τοῦ Πιερίου, ἀλλὰ κωλυόντων τῶν Θεσσαλῶν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προχωρήσωσιν ἀναχωρήσαντες ὀπίσω ἄπρακτοι (Θουκ. 5. 13).

Μετὰ δὲ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον οἱ Θεσσαλοὶ μνημονεύονται πάλιν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων κατὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀγησιλάου ἐκ τῆς Ἀσίας. Ἀφιχθέντα τοῦτον εἰς Θεσσαλίαν οἱ Λαρισαῖοι καὶ οἱ Κραννώνιοι καὶ οἱ Σκοτουσαῖοι καὶ οἱ Φαρσάλιοι καὶ πάντες οἱ Θεσσαλοί, σύμμαχοι ὄντες τῶν Θηβαίων, ἐκακούργουν παρακολουθοῦντες. Ἀναγκασθεὶς δὲ ὁ Ἀγησίλαος νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτοὺς μάχην, κατενίκησε αὐτοὺς καὶ φυγὴ τῶν Θεσσαλῶν ἐξαισία ἐγένετο πεσόντος καὶ τοῦ ἱππάρχου τῶν Φαρσαλίων Πολυχάρμου· ὁ δὲ Ἀγησίλαος πολὺ χαίρων, ὅτι τοὺς μέγιστα φρονοῦντας ἐπὶ ἱππικῷ Θεσσαλοὺς ἐνίκησεν, ἀνήγειρε τρόπαιον μεταξὺ Πραντὸς καὶ Ναρθακίου (Ξενοφ. Ἑλλ. 4. 3 2.).

Βραδύτερον δέ, ὅτε συνέστη κατὰ τῆς Σπαρτιατικῆς ἡγεμονίας συμμαχία διαφόρων ἑλληνικῶν πόλεων, ὧν κέντρον ἦσαν οἱ Θηβαῖοι, ἤρχιζε νὰ ἐκπίπτῃ ἡ ἐπὶ τῆς Θεσσαλίας ἐπικράτησις τῶν Ἀλευαδῶν, ἀντικαθισταμένη ὑπὸ τῆς ἐν Φεραῖς ἤδη ἀναφαινομένης δυναστείας τοῦ Λυκόφρονος, ὅστις, καταλύσας τὸ κράτος τῶν Φεραίων εὐγενῶν, κατέστη τύραννος τῆς πόλεως· οἱ δὲ Λαρισαῖοι, βουλόμενοι ὅπως τὴν ἀνατέλλουσαν νέαν ταύτην δύναμιν καταστείλωσιν ἐξ ἀρχῆς, ἐξεστράτευσαν τῷ 404 π. Χ. κατὰ τοῦ Λυκόφρονος, ἀλλὰ νικηθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀφήσωσι τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Θεσσαλίας εἰς τὸν ἀντίπαλόν των (Ξενοφ. Ἑλ. 11. 3. 4)· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἧτταν αὐτῶν ἐκστρατεύσαντες οἱ Λαρισαῖοι κατὰ τῆς Φαρσάλου ὑπὸ Ἀλευάδην Μήδιον ἐκυρίευσαν τὴν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων κατεχομένην πόλιν, πωλήσαντες πολλοὺς τῶν κατοίκων ὡς δούλους (Διόδ. 14. 82). Ἡ μὲν Φάρσαλος ὅμως ταχέως συνῆλθεν ἐκ τοῦ δυστυχήματος καταστᾶσα ἡ σημαντικωτέρα μετὰ τὰς Φερὰς πόλις τῆς Θεσσαλίας, ἡ δὲ ὑψίστη ἀρχὴ τῶν Φερῶν περιῆλθεν ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λυκόφρονος εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰάσονα, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐπέχυσε προσωρινήν τινα λάμψιν ἐπὶ τῆς τέως ἀφανοῦς καὶ ἀσήμου Θεσσαλίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, καταλαβὼν τὴν ἀρχήν, διενοήθη νὰ καταστῇ ταγὸς τῆς χώρας, καὶ κατόπιν, ἐπικρατήσας τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος, νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, τοῦ ὁποίου τὴν κατάλυσιν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν μυρίων καὶ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἀγησιλάου ἐθεώρει ἔργον εὐκατέργαστον· μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὑποτάξας τὰς μικροτέρας πόλεις τῆς Θεσσαλίας καὶ σχηματίσας στρατιωτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τοῦ προϊσταμένου τότε τῆς Φαρσαλίων πόλεως Πολυδάμαντος, βουλόμενος

ὅπως τῇ συμπράξει αὐτοῦ ἀνακηρυχθῇ ταγὸς συμπάσης τῆς Θεσσαλίας· ὁ δὲ Πολυδάμας εὐδοκίμει οὐ μόνον ἀνὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πόλει ἐθεωρεῖτο οὕτω καλὸς κἀγαθός, ὥστε καὶ στασιάσαντες οἱ Φαρσάλιοι παρακατέθηκαν αὐτῷ τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐπέτρεψαν νὰ λαμβάνῃ τὰς προσόδους καὶ νὰ δαπανᾷ εἰς τὰ ἱερὰ καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν· ἦτο δὲ λίαν φιλόξενος καὶ μεγαλοπρεπὴς κατὰ τὸν Θεσσαλικὸν τρόπον. Πρὶν ὅμως δεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Ἰάσονος ὁ Πολυδάμας, προσῆλθε πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Λακεδαιμονίων, πρὸς τοὺς ὁποίους παραστήσας τὴν αὔξουσαν δύναμιν ἐκείνου καὶ τὸν ἐκ τούτου ἐπικρεμάμενον ἐφ' ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος κίνδυνον, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν πρὸς κατάλυσιν τῆς ἐκ Φερῶν ἀναπτυσσομένας ἰσχυρᾶς δυναστείας· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι, μὴ δυνάμενοι τότε νὰ διαθέσωσιν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ἀπήντησαν εἰς τὸν Πολυδάμαντα ἀρνητικῶς, εἰπόντες νὰ διαθέσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν ὅπως αὐτὸς δυνηθῇ καλλίτερον. Ἐπανελθὼν δὲ οὗτος εἰς Φάρσαλον περὶ μὲν ἀντιστάσεως δὲν ἐσκέφθη πλέον, πείσας δὲ κατέστησε τὴν πόλιν σύμμαχον τοῦ Ἰάσονος, ὅστις τῇ συμπράξει τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ συμμάχου ἀνεκηρύχθη ταγὸς τῶν Θεσσαλῶν. Ταγεύσας δὲ διέταξε ὅσον ἱππικὸν ὤφειλε νὰ παράσχῃ ἑκάστη πόλις καὶ ὁπλιτικόν, καὶ ἐγένοντο ἱππεῖς μὲν πλείους ἢ ὀκτακισχίλιοι, ὁπλῖται δὲ ἐλογίσθησαν οὐχὶ ὀλιγώτεροι τῶν δισμυρίων, πελταστικὸν δὲ ἱκανὸν νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους· προσέταξε δὲ καὶ εἰς τοὺς ὀρεινοὺς περιοίκους νὰ φέρωσι τὸν τεταγμένον φόρον· συμμαχήσας δὲ μετὰ τοῦ Ἀλκέτα, βασιλέως τῆς Ἠπείρου, καὶ τοῦ Ἀμύντου Β', τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, καὶ γενόμενος ἰσχυρὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλος τότε κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ἐφρόνει, ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα, ὅπως ἐκτελέσῃ τὰ φιλόδοξα σχέδιά του.

Συνέβη τότε ἡ περὶ τὰ Λεῦκτρα νίκη τῶν Θηβαίων κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν (371 π. Χ.), οἱ δὲ Θηβαῖοι εὐθὺς μετὰ τὴν νίκην, μὴ γνωρίζοντες πῶς θὰ ἀποβῇ τὸ μέλλον, ἔπεμψαν ἄγγελον πρὸς τὸν Ἰάσονα σύμμαχον ὄντα, κελεύοντες αὐτὸν βοηθεῖν· ὁ δὲ εὐθὺς μὲν ἐπλήρου τριήρεις ὡς βοηθήσων κατὰ θάλασσαν, παραλαβὼν δὲ τοὺς μισθοφόρους καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἱππεῖς διεπορεύθη πεζῇ εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰς πολλὰς τῶν πόλεων πρότερον ὀφθεὶς ἢ ἀγγελθείς, δηλοποιῶν ὅτι πολλαχοῦ τὸ τάχος διαπράττεται τὰ δέοντα μᾶλλον τῆς ἰσχύος. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τῶν Θηβαίων λεγόντων, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐκ νέου κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, αὐτὸς ἀπέτρεψε διδάσκων, ὅτι δὲν εἶνε φρόνιμον νὰ διακινδυνεύσωσι, καθότι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδύναντο ἐν ἀπογνώσει γενόμενοι νὰ διαπράξωσιν ἔργα ἄξια τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς φήμης αὐτῶν, καὶ νὰ καταστραφῇ τὸ ἐκ τῆς περὶ τὰ Λεῦκτρα νίκης παραχθὲν πλεονέκτημα· ἀλλὰ καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀφ' ἑτέρου συνεβούλευε νὰ ποιήσωσι σπονδὰς πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ βραδύτερον ἀναπαύσαντες καὶ ἀναπνευσάμενοι καὶ μείζους γενόμενοι νὰ ἀνανεώσωσι τὸν πόλεμον· καὶ ἔλεγε μὲν

ταῦτα, ἐνήργει δέ, ὅπως ἐχθροὶ ὄντες πρὸς ἀλλήλους ἔχωσιν ἀμφότεροι ἀνάγκην ἐκείνου. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἀκούσαντες αὐτὸν ἤρχισαν νὰ διαπραγματεύωνται περὶ σπονδῶν καὶ λεληθότως νὰ ὑποχωρῶσι πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα, ὃν ὑπερβάντες ἐπανέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Ἰάσων, ἐπανερχόμενος διὰ τῆς Φωκίδος, ἐκυρίευσε μὲν τὸ προάστειον τῶν Ὑαμπολιτῶν καὶ τὴν χώραν ἐπόρθησε, τὴν δὲ ἄλλην Φωκίδα ἀπραγμόνως διῆλθεν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς Ἡράκλειαν κατέλαβε τὸ τεῖχος, ὅπως δύνηται κατέχων τὴν ἐπίκαιρον ταύτην θέσιν, νὰ μεταβαίνῃ ὅπου τῆς Ἑλλάδος θέλῃ. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Θεσσαλίαν μέγας μὲν ἦτο, διότι κατέστη ταγὸς τῶν Θεσσαλῶν καὶ διότι ἔτρεφε πολλοὺς μισθοφόρους, καὶ τούτους ἄριστα γεγυμνασμένους καὶ ἐκπεπονημένους, ἔτι δὲ μεγαλείτερος διὰ τοὺς πολλοὺς συμμάχους, οὓς εἶχε, καὶ τοὺς πλείονας, οἵτινες ἤθελον νὰ συμμαχήσωσι· μέγιστος δὲ ἦτο τῶν συγχρόνων, ὥστε μηδ' ὑφ' ἑνὸς νὰ καταφρονῆται. Ἐπικειμένων δὲ τῶν Πυθικῶν ἀγώνων, παρήγγειλε μὲν εἰς τὰς πόλεις βοῦς καὶ οἶς καὶ αἶγας καὶ ὗς νὰ ἔχωσιν ἑτοίμους εἰς θυσίαν, πρὸς δὲ τοὺς Θεσσαλούς, νὰ ἦνε ἕτοιμοι εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τὸν περὶ τὰ Πύθια χρόνον, διότι διενοεῖτο καὶ τὴν πανήγυριν τῶν θεῶν καὶ τοὺς ἀγῶνας νὰ ἐπικοσμήσῃ. Τί δὲ διενοεῖτο περὶ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἦτο ἄδηλον. Λέγεται δὲ ὅτι πυθομένων τῶν Δελφῶν, τί πρέπει νὰ κάμωσιν, ἂν ὁ Ἰάσων λαμβάνῃ τὰ ἱερὰ χρήματα, ὁ θεὸς ἀπήντησεν ὅτι αὐτὸς θὰ φροντίσῃ περὶ τούτου.

Τηλικοῦτος δὲ ὢν ὁ ἀνὴρ καὶ τοιοῦτος καὶ τοιαῦτα διανοούμενος, μετ' ἐπιθεώρησιν τοῦ ἱππικοῦ, καθήμενος καὶ ἀποκρινόμενος πρὸς τοὺς προσερχομένους ἀποσφάττεται, ὑπὸ νεανίσκων ἑπτὰ προσελθόντων ὡς διαφερομένων τι πρὸς ἀλλήλους· καὶ δύο μὲν τῶν δολοφόνων εὐθὺς ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν δορυφόρων, οἱ δ' ἄλλοι ἀναπηδήσαντες ἐπὶ τοὺς παρεσκευασμένους ἵππους ἀπέφυγον. Ὅπου δὲ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἂν ἦλθον, ἐγένοντο δεκτοὶ μετὰ πλείστων τιμῶν, ἐξ οὗ καὶ κατεφάνη, ὅτι ἰσχυρῶς ἐφοβοῦντο οἱ Ἕλληνες τὸν ἄνδρα. Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τοῦ ἐκτάκτου αὐτοῦ ἀνδρός, ὅστις κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἐξ οὗ ἠρύσθην τὰ ἀνωτέρω, ἦτο τὸ σῶμα μὲν μάλα εὔρωστος καὶ φιλόπονος, φρόνιμος δὲ οὕτω στρατηγός, ὥστε καὶ λανθάνων καὶ προκαταλαμβάνων καὶ βιαζόμενος οὐδέποτε ἀπετύγχανε· καθότι ἦτο ἱκανὸς καὶ τὴν νύκτα νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ἡμέραν, καὶ ἀριστήσας καὶ δειπνήσας ἀμέσως νὰ κοπιάζῃ, πρὸς δὲ καὶ ἐγκρατέστατος τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν (Ἑλ. 4. 4. 20). Ἦτο δὲ καὶ λίαν μειλίχιος καὶ φιλάνθρωπος πρὸς τοὺς ὑπηκόους του καὶ ἱκανῶς φιλόμουσος, διατελῶν εἰς σχέσεις μετὰ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Γοργίου, καὶ φίλος πιστότατος. Καί ποτε κρινομένου τοῦ στρατηγοῦ Τιμοθέου, ὁ Ἰάσων καταλείψας τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἔσπευσεν εἰς Ἀθήνας καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀθώωσιν τοῦ φίλου στρατηγοῦ (Δημ. πρὸς Τιμ.).

Ἀποθανόντος τοῦ Ἰάσονος ἀνηγορεύθησαν ταγοὶ τῶν Θεσσαλῶν οἱ ἀδελ-

ὅπως τῇ συμπράξει αὐτοῦ ἀνακηρυχθῇ ταγὸς συμπάσης τῆς Θεσσαλίας· ὁ δὲ Πολυδάμας εὐδοκίμει οὐ μόνον ἀνὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πόλει ἐθεωρεῖτο οὕτω καλὸς κἀγαθός, ὥστε καὶ στασιάσαντες οἱ Φαρσάλιοι παρακατέθηκαν αὐτῷ τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐπέτρεψαν νὰ λαμβάνῃ τὰς προσόδους καὶ νὰ δαπανᾷ εἰς τὰ ἱερὰ καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν· ἦτο δὲ λίαν φιλόξενος καὶ μεγαλοπρεπὴς κατὰ τὸν Θεσσαλικὸν τρόπον. Πρὶν ὅμως δεχθῇ τὴν πρότασιν τοῦ Ἰάσονος ὁ Πολυδάμας, προσῆλθε πρὸς τὸ κοινὸν τῶν Λακεδαιμονίων, πρὸς τοὺς ὁποίους παραστήσας τὴν αὔξουσαν δύναμιν ἐκείνου καὶ τὸν ἐκ τούτου ἐπικρεμάμενον ἐφ' ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος κίνδυνον, ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν πρὸς κατάλυσιν τῆς ἐ[κ] Φερῶν ἀναπτυσσομένας ἰσχυρᾶς δυναστείας· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνι[οι] μὴ δυνάμενοι τότε νὰ διαθέσωσιν ἐπαρκεῖς δυνάμεις, ἀπήντησαν εἰς [τὸν] Πολυδάμαντα ἀρνητικῶς, εἰπόντες νὰ διαθέσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν ὅπως αὐ[τὸς] δυνηθῇ καλλίτερον. Ἐπανελθὼν δὲ οὗτος εἰς Φάρσαλον περὶ μὲν ἀντισ[τά]σεως δὲν ἐσκέφθη πλέον, πείσας δὲ κατέστησε τὴν πόλιν σύμμαχον τοῦ [Ἰά]σονος, ὅστις τῇ συμπράξει τοῦ ἰσχυροῦ αὐτοῦ συμμάχου ἀνεκηρύχθη τ[αγὸς] τῶν Θεσσαλῶν. Ταγεύσας δὲ διέταξε ὅσον ἱππικὸν ὤφειλε νὰ παρ[έχῃ] ἑκάστη πόλις καὶ ὁπλιτικόν, καὶ ἐγένοντο ἱππεῖς μὲν πλείους ἢ ὀκτα[κισχί]λιοι, ὁπλῖται δὲ ἐλογίσθησαν οὐχὶ ὀλιγώτεροι τῶν δυσμυρίων, πελτα[σταὶ] δὲ ἱκανὸν νὰ ἀντιπαλαίσῃ πρὸς πάντας τοὺς ἀνθρώπους· προσέταξε εἰς τοὺς ὀρεινοὺς περιοίκους νὰ φέρωσι τὸν τεταγμένον φόρον· συμ[μαχή]σας δὲ μετὰ τοῦ Ἀλκέτα, βασιλέως τῆς Ἠπείρου, καὶ τοῦ Ἀμύν[του] τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας, καὶ γενόμενος ἰσχυρὸς ὡς οὐδεὶς ἄλλ[ος] κατὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, ἐφρόνει, ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα, ὅπως ἐκτε[λέσῃ τὰ] φιλόδοξα σχέδιά του.

Συνέβη τότε ἡ περὶ τὰ Λεῦκτρα νίκη τῶν Θηβαίων κα[τὰ τῶν] Σπαρτιατῶν (371 π. Χ.), οἱ δὲ Θηβαῖοι εὐθὺς μετὰ τὴν [νίκην] μὴ γνωρίζοντες πῶς θὰ ἀποβῇ τὸ μέλλον, ἔπεμψαν ἄγγελον πρὸς [τὸν Ἰά]σονα σύμμαχον ὄντα, κελεύοντες αὐτὸν βοηθεῖν· ὁ δὲ εὐθὺς μὲν [ὡς] τριήρεις ὡς βοηθήσων κατὰ θάλασσαν, παραλαβὼν δὲ τοὺς μισθ[οφόρους] καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἱππεῖς διεπορεύθη πεζῇ εἰς τὴν Βοιωτίαν εἰς [τ]ῶν πόλεων πρότερον ὀφθεὶς ἢ ἀγγελθείς, δηλοποιῶν ὅτι πολλαχοῦ τ[ὸ τά]χος διαπράττεται τὰ δέοντα μᾶλλον τῆς ἰσχύος. Ἐλθὼν δὲ εἰς τὴν [Βοιω]τίαν καὶ τῶν Θηβαίων λεγόντων, ὅτι ἦτο καιρὸς νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐκ[είνῳ] κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, αὐτὸς ἀπέτρεψε διδάσκων, ὅτι δὲν εἶνε φρόνι[μον] νὰ διακινδυνεύσωσι, καθότι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδύναντο ἐν ἀπογνώσει γ[ενό]μενοι νὰ διαπράξωσιν ἔργα ἄξια τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς φήμης αὐτῶν, καὶ νὰ καταστραφῇ τὸ ἐκ τῆς περὶ τὰ Λεῦκτρα νίκης παραχθὲν πλεονέκτημα· ἀλλὰ καὶ τοὺς Λακεδαιμονίους ἀφ' ἑτέρου συνεβούλευε νὰ ποιήσωσι σπονδὰς πρὸς τοὺς Θηβαίους καὶ βραδύτερον ἀναπαύσαντες καὶ ἀναπνεύσαμενοι καὶ μείζους γενόμενοι νὰ ἀνανεώσωσι τὸν πόλεμον· καὶ ἔλεγε μὲν

ταῦτα, ἐνήργει δέ, ὅπως ἐχθροὶ ὄντες πρὸς ἀλλήλους ἔχωσιν ἀμφότεροι ἀνάγκην ἐκείνου. Καὶ οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι ἀκούσαντες αὐτὸν ἤρχισαν νὰ διαπραγματεύωνται περὶ σπονδῶν καὶ λεληθότως νὰ ὑποχωρῶσι πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα, ὃν ὑπερβάντες ἐπανέκαμψαν εἰς τὰ ἴδια. Ὁ δὲ Ἰάσων, ἐπανερχόμενος διὰ τῆς Φωκίδος, ἐκυρίευσε μὲν τὸ προάστειον τῶν Ὑαμπολιτῶν καὶ τὴν χώραν ἐπόρθησε, τὴν δὲ ἄλλην Φωκίδα ἀπραγμόνως διῆλθεν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς Ἡράκλειαν κατέλαβε τὸ τεῖχος, ὅπως δύνηται κατέχων τὴν ἐπίκαιρον ταύτην θέσιν, νὰ μεταβαίνῃ ὅπου τῆς Ἑλλάδος θέλῃ. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς τὴν Θεσσαλίαν μέγας μὲν ἦτο, διότι κατέστη ταγὸς τῶν Θεσσαλῶν καὶ διότι ἔτρεφε πολλοὺς μισθοφόρους, καὶ τούτους ἄριστα γεγυμνασμένους καὶ ἐκπεπονημένους, ἔτι δὲ μεγαλείτερος διὰ τοὺς πολλοὺς συμμάχους, οὓς εἶχε, καὶ τοὺς πλείονας, οἵτινες ἤθελον νὰ συμμαχήσωσι· μέγιστος δὲ ἦτο τῶν συγχρόνων, ὥστε μηδ᾽ ὑφ᾽ ἑνὸς νὰ καταφρονῆται. Ἐπικειμένων δὲ τῶν Πυθικῶν ἀγώνων, παρήγγειλε μὲν εἰς τὰς πόλεις βοῦς καὶ οἶς καὶ αἶγας καὶ ὗς νὰ ἔχωσιν ἑτοίμους εἰς θυσίαν, πρὸς δὲ τοὺς Θεσσαλούς, νὰ ἦνε ἕτοιμοι εἰς ἐκστρατείαν κατὰ τὸν περὶ τὰ Πύθια χρόνον, διότι διενοεῖτο καὶ τὴν πανήγυριν τῶν θεῶν καὶ τοὺς ἀγῶνας νὰ ἐπικοσμήσῃ. Τί δὲ διενοεῖτο περὶ τῶν ἱερῶν χρημάτων ἦτο ἄδηλον. Λέγεται δὲ ὅτι πυθομένων τῶν Δελφῶν, τί πρέπει νὰ κάμωσιν, ἂν ὁ Ἰάσων λαμβάνῃ τὰ ἱερὰ χρήματα, ὁ θεὸς ἀπήντησεν ὅτι αὐτὸς θὰ φροντίσῃ περὶ τούτου.

Τηλικοῦτος δὲ ὢν ὁ ἀνὴρ καὶ τοιοῦτος καὶ τοιαῦτα διανοούμενος, μετ᾽ ἐπιθεώρησιν τοῦ ἱππικοῦ, καθήμενος καὶ ἀποκρινόμενος πρὸς τοὺς προσερχομένους ἀποσφάττεται, ὑπὸ νεανίσκων ἑπτὰ προσελθόντων ὡς διαφερομένων τι πρὸς ἀλλήλους· καὶ δύο μὲν τῶν δολοφόνων εὐθὺς ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν δορυφόρων, οἱ δ᾽ ἄλλοι ἀναπηδήσαντες ἐπὶ τοὺς παρεσκευασμένους ἵππους ἀπέφυγον. Ὅπου δὲ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἂν ἦλθον, ἐγένοντο δεκτοὶ μετὰ πλείστων τιμῶν, ἐξ οὗ καὶ κατεφάνη, ὅτι ἰσχυρῶς ἐφοβοῦντο οἱ Ἕλληνες τὸν ἄνδρα. Τοιοῦτον ἦτο τὸ τέλος τοῦ ἐκτάκτου αὐτοῦ ἀνδρός, ὅστις κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἐξ οὗ ἠρύσθην τὰ ἀνωτέρω, ἦτο τὸ σῶμα μὲν μάλα εὔρωστος καὶ φιλόπονος, φρόνιμος δὲ οὕτω στρατηγός, ὥστε καὶ λανθάνων καὶ προκαταλαμβάνων καὶ βιαζόμενος οὐδέποτε ἀπετύγχανε· καθότι ἦτο ἱκανὸς καὶ τὴν νύκτα νὰ μεταχειρισθῇ ὡς ἡμέραν, καὶ ἀριστήσας καὶ δειπνήσας ἀμέσως νὰ κοπιάζῃ, πρὸς δὲ καὶ ἐγκρατέστατος τῶν περὶ τὸ σῶμα ἡδονῶν. (Ἑλ. 4. 4. 20). Ἦτο δὲ καὶ λίαν μειλίχιος καὶ φιλάνθρωπος πρὸς τοὺς ὑπηκόους του καὶ ἱκανῶς φιλόμουσος, διατελῶν εἰς σχέσεις μετὰ τοῦ Ἰσοκράτους καὶ Γοργίου, καὶ φίλος πιστότατος. Καί ποτε κρινομένου τοῦ στρατηγοῦ Τιμοθέου, ὁ Ἰάσων καταλείψας τὴν ἕδραν αὐτοῦ ἔσπευσεν εἰς Ἀθήνας καὶ συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀθώωσιν τοῦ φίλου στρατηγοῦ (Δημ. πρὸς Τιμ.).

Ἀποθανόντος τοῦ Ἰάσονος ἀνηγορεύθησαν ταγοὶ τῶν Θεσσαλῶν οἱ ἀδελ-

φοὶ αὐτοῦ Πολύδωρος καὶ Πολύφρων· καὶ ὁ μὲν πρῶτος, πορευομένων ἀμφοτέρων εἰς Λάρισσαν, φονεύεται ὑπὸ τοῦ δευτέρου· οὗτος δὲ ταγεύσας ἐπὶ ἓν ἔτος κατέστησε τὴν ταγείαν ὁμοίαν μὲ τυραννίδα· διότι καὶ ἐν τῇ Φαρσάλῳ ἀπέκτεινε τὸν μνημονευθέντα Πολυδάμαντα καὶ ἑτέρους ὀκτὼ τοὺς κρατίστους τῶν πολιτῶν, καὶ ἐκ τῆς Λαρίσσης πολλοὺς ἐφυγάδευσεν· ἐφονεύθη δὲ τέλος καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς ἐκδίκησιν δῆθεν τοῦ Πολυδώρου καὶ κατάλυσιν τῆς τυραννίας. Ἀλλὰ τὸ τέρας τοῦτο, ἀντὶ νὰ καταλύσῃ τὴν τυραννίαν, διέπραξε τοσαύτας ὠμότητας καὶ αἴσχη, ὥστε τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατέστη ἀντικείμενον φρίκης καὶ ἀποστροφῆς καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαιότητα· διότι ζῶντας μὲν ἀνθρώπους κατώρυττεν, ἑτέρους δὲ δέρματα ἀγρίων συῶν περιτιθεὶς καὶ τοὺς θηρευτὰς ἐπάγων κύνας διέσπα καὶ κατηκόντιζε· Μελιβοίᾳ δὲ καὶ Σκοτούσῃ, πόλεσιν ἐνσπόνδοις καὶ φίλαις ἐκκλησιαζούσαις, περιστήσας τοὺς δορυφόρους ἡβηδὸν ἀπέσφαξε, τὴν δὲ λόγχην, ᾗ Πολύφρονα τὸν θεῖον ἀπέκτεινε, καταστέψας ἔθυε (Πλ. Πελ. 29). Καὶ ὅμως ὁ τύραννος οὗτος, εὑρὼν ἄριστα κατηρτισμένον στρατὸν ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἰάσονος, οὐ μόνον τὴν ἐπικράτησιν αὐτοῦ ἐφ' ἁπάσης τῆς Θεσσαλίας διετήρησεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἰσχύοντας ἐξωτερικοὺς ἐχθροὺς Μακεδόνας καὶ Θηβαίους ἰσχυρῶς ἀντέστη. Καὶ ὁ μὲν τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς Ἀμύντας προτραπεὶς ὑπὸ τῶν Ἀλευαδῶν εἰσήλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Λάρισσαν καὶ Κραννῶνα, μὴ δυνηθεὶς νὰ προχωρήσῃ περαιτέρω, οἱ δὲ Θηβαῖοι, προσκληθέντες ὑπὸ τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων καὶ εἰσβαλόντες ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν (369 π. Χ.), περιώρισαν μὲν τὴν κυριαρχίαν τοῦ τυράννου εἰς ὀλίγας μόνον πόλεις, δὲν ἠδυνήθησαν ὅμως νὰ νικήσωσι κατὰ κράτος αὐτόν. Βραδύτερον δέ, ἐπανελθόντος τοῦ Πελοπίδου μετὰ τοῦ Ἰσμηνίου εἰς Θεσσαλίαν, ὁ Ἀλέξανδρος οὐδόλως πτοηθεὶς πρὸς τὸ μέγα ἀξίωμα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς πόλεως τῶν Θηβῶν, τὸν μὲν Πελοπίδαν ἀμερίμνως διατρίβοντα περὶ Φάρσαλον συνέλαβε, τὴν δὲ πόλιν κατέσχε, φρίκην δὲ καὶ φόνον εἰργάσατο εἰς πάντας τοὺς ὑπηκόους. Μαθόντες δὲ οἱ Θηβαῖοι τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ φίλου αὐτῶν στρατηγοῦ, ἔπεμψαν δύναμιν πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ δύναμις αὕτη, διοικουμένη ὑπὸ ἀπείρων στρατηγῶν καὶ νικηθεῖσα ὑπὸ τοῦ τυράννου ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ· διὸ καὶ νέα δύναμις ἀπεστάλη ὑπὸ τὸν Ἐπαμεινώνδαν, ὅστις κατώρθωσεν μὲν νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν Πελοπίδαν, οὐχὶ ὅμως διὰ μάχης, ἀλλὰ διὰ συνθήκης καὶ συμμαχίας, ἣν συνέδεσεν πρὸς τὸν τύραννον, καταστάντα οὕτω ἐκ νέου παντοδύναμον κατὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν (Πλούτ. ὡς ἀν.). Τότε δὲ ἡ τυραννικὴ διαγωγὴ τοῦ τέρατος τούτου κατέστη ἀφόρητος, ὥστε αἱ Θεσσαλικαὶ πόλις ἐπεκαλέσθησαν ἐκ νέου τὴν ἐπικουρίαν τῶν Θηβαίων κατὰ τοῦ τυράννου, καὶ κατὰ τὸ 364 π. Χ. εἰσήλασεν ἐκ νέου ὁ Πελοπίδας εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἡγούμενος σπουδαίας δυνάμεως. Συγκροτηθείσης δὲ κρατερᾶς μάχης περὶ τὰς Κυνὸς κεφαλάς, ἐνικήθη μὲν ὁ τύραννος, ἔπεσεν ὅμως ἡρωϊκῶς μαχό-

μενος ὁ ἀνδρεῖος Πελοπίδας. Καὶ οἱ μὲν Θεσσαλοὶ ἐποιήσαντο μεγαλοπρεπεῖς καὶ λαμπροτάτας ταφὰς εἰς τὸν σωτῆρα αὐτῶν καὶ προστάτην στρατηγόν, οἱ δὲ Θηβαῖοι, μένεα πνέοντες κατὰ τοῦ τυράννου ἐκπέμπουσιν ἀμέσως 7,000 ὁπλίτας καὶ 700 ἱππεῖς ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Μαλκίταν καὶ Διογείτονα, οἵτινες ἠνάγκασαν τὸν τύραννον νὰ ἀποδώσῃ μὲν τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἁπάσας τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις, νὰ ἐξαγάγῃ δὲ τὰς φρουρὰς ἀπὸ τοὺς Μάγνητας καὶ Φθιώτας καὶ Ἀχαιούς, νὰ ὀμόσῃ δέ, ὅτι θὰ ἀκολουθήσῃ ὅπου ἂν οἱ Θηβαῖοι κελεύωσι (Πλ. ὡς ἀν.)· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἐπαμεινώνδου καταλυθείσης τῆς ἡγεμονίας τῶν Θηβαίων ἀνεκτήσατο ὁ τύραννος τὴν προτέραν αὐτοῦ ἰσχύν, ὅτε χεὶρ δολοφόνου ἀπήλλαξε τὴν Θεσσαλίαν ἀπὸ τῆς φρικτῆς τυραννίας τοῦ μυσαροῦ τέρατος. Οἱ δολοφόνοι αὐτοῦ ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ τῆς γυναικός του Θήβης, δυσηρεστημένης, ὡς λέγουσιν, διότι ὁ Ἀλέξανδρος μὴ τεκνοποιῶν ἐξ αὐτῆς ἐμνηστεύσατο τὴν εἰς τὰς Θήβας εὑρισκομένην χήραν τοῦ Ἰάσονος.

Καὶ τὸν μὲν Ἀλέξανδρον διεδέχθη εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν Φερῶν ὁ εἷς τῶν δολοφόνων αὐτοῦ, ὁ Τισίφονος· οἱ δὲ ἐν Μακεδονίᾳ εὑρισκόμενοι Ἀλευάδαι ἔπεισαν τὸν τότε βασιλεύοντα ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Φίλιππον τὸν Β΄. ὅπως εἰσελάσας εἰς τὴν Θεσσαλίαν καταλύσῃ τὴν δυναστείαν τῶν Φερῶν. Καὶ εἰσήλασε μὲν ὁ φιλόδοξος καὶ φίλαρχος ἐκεῖνος ἡγεμὼν εἰς τὴν Θεσσαλίαν τὸ 353 π. Χ., ἀλλ' ὁ τότε δυναστεύων Λυκόφρων, ὁ πρὸ ὀλίγου διαδεχθεὶς τὸν ἀποθανόντα αὐτοῦ ἀδελφὸν Τισίφονον, ἐπικαλεσθεὶς τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Ὀνομάρχου καὶ τῶν Φωκέων, κατώρθωσε μετ' ἰσχυρὸν ἀγῶνα νὰ ἐκδιώξῃ τὸν Φίλιππον ἐκ τῆς Θεσσαλίας (Διόδ. 16, 35)· τὸ ἐπιὸν ὅμως ἔτος ἐπανελθὼν μετ' ἰσχυροτέρας δυνάμεως ὁ μεγαλοπράγμων Φίλιππος ἐνίκησε μάχην μεγάλην κατὰ τοῦ Ὀνομάρχου καὶ Λυκόφρονος. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος ἔπεσε μαχόμενος, ὁ δὲ Λυκόφρων πολιορκηθεὶς ἐν Φεραῖς παρέδωκε μετ' ὀλίγον τὴν πόλιν εἰς τὸν Φίλιππον ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ ἀποσυρθῇ αὐτὸς μετὰ τῶν μισθοφόρων του εἰς Φωκίδα (Διόδ. 16, 37). Καὶ οὕτω κατελύθη ἡ δυναστεία τῶν Φερῶν, μικρὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον κατέστη ἅπασα ἡ Θεσσαλία ὑποχείριος τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Φιλίππου, ὅστις διῄρεσεν αὐτὴν εἰς τετραρχίας, ὧν προΐσταντο ἄνδρες φίλοι καὶ ἀφωσιωμένοι αὐτῷ (Δημοσθέν. κατὰ Φιλ. ΙΙΙ. Ἁρποκρ. λ. Τετραρ.). Ἔκτοτε δὲ οἱ Θεσσαλοὶ ἦσαν ὑπήκοοι τῶν Μακεδόνων, συμμετασχόντες εἰς πάσας τὰς πολεμικὰς αὐτῶν πράξεις. Καὶ τὸν μὲν Φίλιππον ἐβοήθησαν εἰς τοὺς κατὰ τῶν Βοιωτῶν καὶ Ἀθηναίων πολέμους, τὸν δὲ Ἀλέξανδρον παρηκολούθησαν διὰ τοῦ ἱππικοῦ των εἰς τὴν κατὰ τῆς Ἀσίας ἐκστρατείαν, συντελέσαντες οὐκ ὀλίγον διὰ τῆς ἀνδρείας των εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπεχείρησαν καὶ οἱ Θεσσαλοὶ μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων νὰ ἀποτινάξωσι τὸν Μακεδονικὸν ζυγόν, ἀλλὰ νικηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀντιπάτρου παρέμειναν ὑπήκοοι τῶν Μακεδόνων μέχρι τοῦ 197 π. Χ., ὅτε ὁ ὕπατος τῶν Ῥωμαίων Τίτ-

Φλαμίνιος μετὰ τῶν Αἰτωλῶν νικήσας εἰς μάχην μεγάλην περὶ τὰς Κυνὸς κεφαλὰς τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας Φίλιππον τὸν Γ', ἀνεκήρυξεν, ὅτι διὰ ψηφίσματος τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου ἀφίησι τοὺς Ἀχαιοὺς Φθιώτας, τοὺς Μάγνητας, τοὺς Περραιβοὺς, τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ ἀφορολογήτους καὶ χρωμένους τοῖς πατρίοις νόμοις (Πλούτ. Β. Τ. Φλαμιν.). Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν ἐστεφάνωσαν τὸν Φλαμίνιον, ἀποκαλοῦντες αὐτὸν σωτῆρα καὶ ὑπερασπιστὴν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων χορηγηθεῖσα τοῖς Ἕλλησιν αὕτη ἐλευθερία ἀπέβλεπε μᾶλλον εἰς τὴν διάσπασιν τῶν δυνάμεων αὐτῶν, ἡνωμένων μέχρι τοῦδε ὑπὸ τὸ Μακεδονικὸν σκῆπτρον, καὶ τὴν διὰ τούτου προπαρασκευὴν τῆς δουλώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ πρὸς τοὺς Μακεδόνας ῥωμαϊκὸς οὗτος πόλεμος διεξήχθη κατὰ μέγα μέρος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ πολλαὶ πόλεις αὐτῆς ἐλεηλατήθησαν καὶ διηρπάγησαν διαρκοῦντος αὐτοῦ. Καὶ τῶν μὲν Ῥωμαίων σύμμαχοι ἦσαν οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀθαμάνων Ἀμύνανδρος, τῶν δὲ Μακεδόνων αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις. Καὶ πρώτη μὲν συνάντησις τῆς Μακεδονικῆς στρατιᾶς ὑπὸ τὸν Φίλιππον καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν λεγεώνων ἐγένετο παρὰ τὸν Ἀῷον ποταμόν, ἔνθα νικηθεὶς ὁ Φίλιππος ὑπεχώρησε γοργῷ τῷ βήματι πρὸς τὸ ὄρος Λίγγον, καὶ ἐκεῖθεν κατελθὼν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ διατρέξας ταχέως τὰς διαφόρους πόλεις αὐτῆς συμπαρέσυρεν ὅ,τι ἠδύνατο μεθ' ἑαυτοῦ, τὸ δὲ ἐπίλοιπον παρέδιδεν εἰς λεηλασίαν τοῖς στρατιώταις· ὅ,τι δὲ δεινότερον ἠδύναντο νὰ ὑποστῶσιν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν των, ὑπέστησαν ὑπὸ τῶν φίλων των οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας. Καὶ ἐλυπεῖτο μὲν ὁ Φίλιππος καταστρέφων οὕτω σύμμαχον χώραν, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ ἀφήσῃ πλουσίας καὶ πλήρεις ἐπιτηδείων καὶ τροφῶν πόλεις εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν ἐπερχομένων Ῥωμαίων· οὕτω δὲ διηρπάγησαν ὑπὸ τῶν Μακεδόνων τὸ Φάκιον, αἱ Πειρεσίαι, τὸ Εὐύδριον, ἡ Ἐρέτρια καὶ ἡ Παλαιφάρσαλος· ἤδη δὲ καὶ οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀθαμάνων Ἀμύνανδρος, μαθόντες τὴν ἐπὶ τῷ Ἀῴῳ ἧτταν τοῦ Φιλίππου, εἰσήλασαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν δῃοῦντες καὶ σφάζοντες· ἐνῷ δὲ αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις ἐλεηλατοῦντο οὕτως ὑπὸ τριῶν στρατιῶν, χωρὶς νὰ διακρίνωσι τὸν πολέμιον τοῦ φίλου, ἀφίχθη ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τῆς Ἑστιαιώτιδος Κερκετίου ὄρους ὁ ὕπατος Τίτος Φλαμίνιος. Πρώτη δὲ πόλις, ἣν προσέβαλε κατελθὼν εἰς τὴν πεδιάδα, ἦτο ἡ Φαλώρεια, τῆς ὁποίας ἡ φρουρὰ συνισταμένη ἐκ 2,000 Μακεδόνων, ἀντέστη ἐρρωμενέστατα· ἀλλ' ὁ Ῥωμαῖος ὕπατος, θεωρῶν τὴν ἅλωσιν τῆς πόλεως σπουδαιοτάτην διὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας, ἐπέμενε πολιορκῶν νύκτα καὶ ἡμέραν, καὶ ἡ ἐπιμονὴ αὐτοῦ κατίσχυσεν ἐπὶ τέλους τῆς ἀντιστάσεως τῶν Μακεδόνων· καὶ ἡ μὲν Φαλώρεια ἐλεηλατήθη καὶ ἐπυρπολήθη, οἱ δὲ κάτοικοι τῆς Μητροπόλεως καὶ τοῦ Κιερίου προσῆλθον πρὸς τὸν Ῥωμαῖον ὕπατον προσφέροντες ὑποταγὴν καὶ ζητοῦντες χάριν. Ἔπειτα ἐβάδισεν ὁ ὕπατος κατὰ τοῦ ὀχυρωτάτου Αἰγινίου, ἀλλὰ θεωρῶν αὐτὸ

δυσάλωτον κατῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ἔνθα ὑπέστη δεινὴν στέρησιν ἐπιτηδείων διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου προενεργηθεῖσαν λεηλασίαν τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων. Μετακομίσας δὲ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις τὰ ἐπιτήδεια ἐκ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου προεχώρησε πρὸς τὴν Ἄτρακα, ἔνθα ἀνέστειλε τὴν πρὸς βορρᾶν πορείαν του, διότι ἐν τῷ στενῷ τῶν Τεμπῶν ἦτο ἐστρατοπεδευμένος ὁ Φίλιππος (Τίτ. Λίβ. 32, 13 καὶ ἑξ.). Στραφεὶς δὲ πρὸς ἀνατολὰς ἀφίχθη εἰς τὰς Θήβας τὰς Φθιώτιδας καὶ ἐπειράθη νὰ ἁλώσῃ αὐτάς, ἀλλ' ἀποτυχὼν ὑπεχώρησε πρὸς τὰς Φεράς, ἔνθα οἱ πρόσκοποι αὐτοῦ συνηντήθησαν μετὰ τῶν προσκόπων τοῦ παρακολουθήσαντος τὰς κινήσεις αὐτοῦ βασιλέως Φιλίππου Μετὰ μικρὰν δὲ ἀψιμαχίαν πρὸς κατάληψιν τῶν ὑπερκειμένων τῆς πόλεως λόφων ἀμφότερα τὰ ἀποσπάσματα ὑπεχώρησαν πρὸς τοὺς οἰκείους στρατούς· καὶ ὁ μὲν Φλαμίνιος ὑπεχώρησε πρὸς τὴν Ἐρέτριαν, ὁ δὲ Φίλιππος ἐστρατοπέδευσεν ὑποχωρῶν πρὸς δυσμὰς ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ὀγχηστοῦ· ἀμφοτέρων δὲ τῶνστρατιῶν αἱ κινήσεις ἔτεινον πρὸς κατάληψιν τῆς Σκοτούσης, ἐν ᾗ ὑπῆρχε μεγάλη ἀποθήκη σίτου καὶ τροφίμων. Καὶ ὁ μὲν ὕπατος τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ πρὸς τὴν Σκοτοῦσαν πορείᾳ κατέλαβε τὸ Θετίδειον, ὁ δὲ Φίλιππος τὸ εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἐξ ἀντιθέτου κείμενον. Μελάμβιον Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πορευόμενοι οἱ πρόσκοποι ἀμφοτέρων τῶν στρατιῶν εἰς ἀναγνώρισιν τῶν τόπων ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτης ὁμίχλης, ἥτις καὶ σήμερον συχνὴ καὶ πυκνὴ καταπίπτει ἐπὶ τῆς Θεσσαλικῆς γῆς, ἐνέπεσαν ἀπροσδοκήτως εἰς ἀλλήλους καὶ παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν τραχέων καὶ εἰς ὕψος ἱκανὸν ἀνατεινόντων βράχων, οἵτινες διὰ τὴν μορφὴν αὐτῶν καλοῦνται Κυνὸς Κεφαλαί, συνεκροτήθη ἡ μνημονευθεῖσα ἤδη μάχη, εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων ἔκβασιν τῆς ὁποίας συνετέλεσαν τὰ μέγιστα τὸ μὲν οἱ λίαν ἐκθύμως καὶ παρατόλμως πολεμήσαντες Αἰτωλοί, τὸ δὲ τὸ ἀνώμαλον τοῦ ἐδάφους, διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο ἐπαρκῶς νὰ ἀναπτυχθῇ ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ. Καὶ τῶν μὲν Ῥωμαίων ἔπεσαν περὶ τοὺς 700, τῶν δὲ Μακεδόνων 8,000 καὶ 5,000 ἐζωγρήθησαν (Πλούτ. β. Τ. Φλαμ.). Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην ὑπέγραψε μὲν ὁ Φίλιππος ἀτιμωτικὴν εἰρήνην, ἀπεδόθη δὲ εἰς τὰς πόλεις τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος προσωρινῶς ἡ ἀρχαία αὐτῶν αὐτονομία. Ἀλλὰ μόλις ἤρχισαν νὰ ἀναλαμβάνωσιν ἐκ τῆς λεηλασίας καὶ τῆς ἐρημώσεως αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις, καὶ νέα δεινὰ ἐνέσκηψαν ἐπ' αὐτὰς ἐν τῷ πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίοχον Ῥωμαϊκῷ πολέμῳ (190 π. Χ.).

Ὁ ῥηθεὶς βασιλεύς, πεισθεὶς εἰς τὰς ὑποσχέσεις τῶν συμμάχων αὐτοῦ Αἰτωλῶν τοῦ νὰ παραδώσωσιν εἰς αὐτὸν σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ἅμα ἀποβιβασθέντα εἰς τὰς ἀκτάς της, κατήχθη ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου εἰς τὸν Πελασγικὸν κόλπον, καὶ καταλαβὼν τὴν Δημητριάδα, ἐτράπη δυτικώτερον εἰς τὴν Πελασγιώτιδα κυριεύων τὰς Φεράς, τὴν Κραννῶνα, τὰ Κύπειρα, τὴν Μητρόπολιν καὶ ἁπάσας τὰς πέριξ πόλεις πλὴν τῆς Γυρτῶνος καὶ τῆς Ἄτρακος· συγχρόνως δὲ εἰσήλασαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ

οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ Αἰτωλοί, καὶ προχωρήσαντες συνηντήθησαν μετὰ τοῦ βασιλέως ἐνώπιον τῆς Λαρίσσης, ὅτε ἐπεφάνη ἐπὶ τῶν ὑπὲρ τὸν Γόννον σκοπιῶν τοῦ Ὀλύμπου ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Κλαύδιος, πεμπόμενος εἰς ἐπικουρίαν τῶν πολιορκουμένων Λαρισσαίων. Τὰ πυρά, ἅτινα ἤναψεν ὁ Κλαύδιος εἰς μεγάλας ἐκτάσεις, παρέπεισαν τὸν Ἀντίοχον, ὅτι ὑπὲρ τὸν Γόννον ηὑρίσκοντο ἡνωμέναι ἅπασαι αἱ ἐχθρικαὶ δυνάμεις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ διὰ τὸν ἐπελθόντα χειμῶνα ἐγκαταλείψας τὴν πολιορκίαν τῆς Λαρίσσης ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Δημητριάδα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Χαλκίδα· τὸ δὲ ἐπιὸν ἔαρ κατῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὅ τε ὕπατος Βαίβιος καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συμπράττων ἤδη βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος, καὶ ἀλληλοδιαδόχως ἐκυρίευσε τὸ Φάκιον, τὴν Ἄτρακα, τὰς Κυρετίας, τὸ Ἐρίτιον, τὴν Μάλλοιαν, τὸ Λιμναῖον καὶ τὸ Πελλιναῖον· ἐκεῖ δὲ προσῆλθε εἰς τὸν συμμαχικὸν στρατὸν καὶ νέα ἐπικουρία ἐκ Ῥώμης ἐξ 20,000 πεζῶν, 2,000 ἱππέων καὶ 15 ἐλεφάντων ὑπὸ τὸν Ἀκίλιον. Ὑποτάξαντες δὲ σύμπασαν τὴν Θεσσαλίαν, προέβησαν οἱ ῥωμαϊκοὶ λεγεῶνες διὰ τῆς Θαυμακοῦ εἰς τὴν Φθιώτιδα, καὶ παρὰ τὰς Θερμοπύλας νικήσαντες κατὰ κράτος τὸν στρατὸν τοῦ Ἀντιόχου, ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου παρηκολούθησαν αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ μεγάλου Σκιπίωνος Λεύκιον Σκιπίωνα· ἐκεῖ δὲ διὰ νέας μεγάλης νίκης κατέστρεψαν καθ' ὁλοκληρίαν τὸν στρατὸν τοῦ Ἀντιόχου, καὶ προσήρτησαν πολλὰς ἐπαρχίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὸ εὐρὺ αὐτῶν κράτος (Λίβ. 36. 10 καὶ ἑξ.)

Μετὰ δὲ ταῦτα ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Γ'. διεδέχθη αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ Περσεύς, κληρονομήσας μετὰ τῆν ἀρχῆς καὶ ἄσπονδον κατὰ τῶν Ῥωμαίων μῖσος· διὸ καὶ παραλαβὼν τὴν ἀρχὴν ἐνησχολήθη ἐπὶ ἓξ κατὰ συνέχειαν ἔτη εἰς πολεμικὰς παρασκευάς, αὐξάνων μὲν τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ, εἰσπράττων δὲ χρήματα καὶ πληρῶν τὰς ἀποθήκας τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων. Συνεννοηθεὶς δὲ μετὰ τοῦ Ἀντιόχου καὶ συμμαχήσας μετὰ τῶν Θεσσαλῶν, ἐνόμισεν εὔκαιρον τὴν περίστασιν, ὅπως κηρύξῃ τὸν κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ τύχη ὑπῆρξεν εὔνους αὐτῷ καὶ δύο ῥωμαϊκαὶ στρατιαὶ ἐνικήθησαν, παρ' ὀλίγον δὲ καὶ ἡ τρίτη, ἀποκλεισθεῖσα ἐν τῷ στενῷ τῶν Τεμπῶν, θὰ κατεστρέφετο, ὅτε ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος, θεωρήσασα ὑψίστην ἀνάγκην τὴν καταστροφὴν τοῦ πολεμίου τούτου, ἐξαπέστειλε κατ' αὐτοῦ δύναμιν ἐξ 100,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν διάσημον ὕπατον Παῦλον Αἰμίλιον. Οἱ δύο ἐχθρικοὶ στρατοὶ συνηντήθησαν παρὰ τὴν Πύδναν (168 π. Χ.), ἔνθα ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ, διαπράξασα θαύματα ἀνδρείας καὶ ἀντάξια τῆς προτέρας αὐτῆς φήμης καὶ δόξης, ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ ὑποκύψῃ, διασπασθεῖσα διὰ τὴν ἀνωμαλίαν καὶ ἀνισότητα τοῦ ἐδάφους, ὡς ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς. Καὶ οὕτως ὥρας τινὰς μόνον μακρὰν τῶν τειχῶν τῆς Πέλλης, τῆς πρώτης ἑστίας τῆς μακεδονικῆς ἰσχύος καὶ δυνάμεως, κατελύθη τὸ τόσον ἀκμάσαν μακεδονικὸν κράτος, ὁ

δὲ τελευταῖος ἀπόγονος τοῦ κοσμοκράτορος Ἀλεξάνδρου συλληφθεὶς αἰχμάλωτος μετεκομίσθη εἰς Ῥώμην, ἔνθα γυμνὸς καὶ ἀλυσόδετος καὶ πενιχρὸς παρηκολούθησε τὸ ἅρμα τοῦ ἐν θριάμβῳ εἰσελάσαντος νικητοῦ Παύλου Αἰμιλίου. Ὁποία μεταστροφή, ὁποία ἀστασία τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων!

Καταλυθέντος δὲ τοῦ μακεδονικοῦ κράτους, ἡ Μακεδονία κατέστη ἐπαρχία ῥωμαϊκή, διοικουμένη ὑπὸ Ῥωμαίου πρεσβευτοῦ, εἰς ὃν ὑπήγετο καὶ σύμπασα ἡ Θεσσαλία. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου ἡ Θεσσαλία ἀπετέλει ἰδιαιτέραν ἐπαρχίαν, διοικουμένην ὑπὸ προκουράτορος· καὶ ἐν μεταγενεστέρᾳ δὲ ἐποχῇ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου, φαίνεται ὅτι ἦτο χωριστὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὴν διοίκησιν *παρέδρου* (praeses) (**Marquardt in Bekers Röm. Alt. III. 117**). Ἀπαλλαγεῖσα δὲ τῶν κατὰ τοὺς ῥωμαϊκοὺς πολέμους δηώσεων καὶ καταστροφῶν προήχθη βαθμηδὸν εἰς ἱκανὸν βαθμὸν εὐημερίας κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας, ἀριθμοῦσα κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Πλινίου (4. 8) 75 πόλεις, ἐξ ὧν ἡ Λάρισσα, ἡ Δημητριάς, ἡ Φάρσαλος καὶ ἄλλαι διετήρουν τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ἀξίωμα (Στρ. 9. 5). Ὡς δὲ εἰκάζομεν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἃς ἀνευρίσκομεν ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέτρεψαν αὐτονομίαν τινὰ εἰς τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις, διότι ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀναγινώσκομεν ταγούς, ταμίας καὶ στρατηγοὺς ἐντοπίους καὶ συνέδριον 324 μελῶν, ἐκκλησιαζόντων ἐν Λαρίσσῃ κατὰ τὸν μῆνα Θῶον πρὸς λύσιν τῶν μεταξὺ τῶν διαφόρων πόλεων ἀναφυομένων διαφορῶν. Ὁ δὲ ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ παραμένων Ῥωμαῖος πρεσβευτὴς ἦτο, φαίνεται, ἡ ἀνωτάτη ἐκτελεστικὴ ἐξουσία τοῦ τόπου (**Leake** ἐπιγρ. ἀνευρ. παρὰ τὸ Κιέριον· καὶ **Heuzey Mission en Macedonie appendice**).

Ἤρξατο δὲ ἤδη ἐνωρὶς νὰ εἰσάγεται ὁ χριστιανισμὸς εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ἡ ἀκμάζουσα τότε πόλις αὐτῆς Ὑπάτη εἶχε τὴν εὐτυχίαν νὰ δεχθῇ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τὸν Ἡρωδίωνα, ἕνα τῶν 70 Ἀποστόλων, ἀναδειχθέντα πρῶτον ἐπίσκοπον αὐτῆς, καὶ ἐκεῖ ὑποστάντα τὸν μαρτυρικὸν θάνατον (ἐπιστ. Παύλ. πρὸς Ῥωμ.). Ἐκεῖθεν δὲ εἰσήχθη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία καὶ εἰς τὰς λοιπὰς Θεσσαλικὰς πόλεις, καὶ ἐπὶ Κωνσταντίνου, ὅτε μετεκομίσθη ἡ πρωτεύουσα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διετάχθη ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, εὑρίσκομεν παρακαθημένους ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ τὸν ἐπίσκοπον Λαρίσσης Ἀχίλλειον καὶ τὸν τῆς Τρίκκης Διόδωρον. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐπικρατήσασα ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ νοτιωτέρᾳ Ἑλλάδι εὐημερία ἤρξατο νὰ ἐκλίπῃ, καὶ φοβερὰ δεινὰ ἐνέσκηψαν ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Γότθων τὸ 396 καὶ καταλήξαντα εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν ἐπικράτησιν τὸ 1453. Καὶ πηγὰς μὲν τῆς Μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἔχομεν τοὺς Βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ τὰ ἔγγραφα τῶν ἰδιωτικῶν καὶ δημοσίων ἀρχείων τῆς Βιέννης, Βενετίας, Γενούης, Μεδιολάνων, Τουρίνου, Μελίτης, Νεαπόλεως, Μαδρίτης, Κερκύ-

ρας, Ζακύνθου καὶ λοιπῶν, ἅτινα ἀναδιφήσας ὁ χαλκέντερος Hopf συνέγραψε μακρὰν ἱστορίαν τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῇ μεγάλῃ ἐγκυκλοπαιδείᾳ τοῦ Ersch καὶ Gruber. Ἐξ αὐτῆς δὲ θὰ σταχυολογήσω κἀγὼ ὅ,τι ἀναφέρεται εἰς τὴν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἱστορίαν τῆς Θεσσαλίας.

Καὶ πρῶτον μὲν συνέβη ἡ φοβερὰ ἐπιδρομὴ τῶν Γότθων, οἵτινες ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Ἀλαρῖχον εἰσβαλόντες τὸ 396 διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας προήλασαν μέχρι Πελοποννήσου, φέροντες πανταχοῦ τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν καταστροφήν. Βραδύτερον δὲ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ὅστις, προβλέπων τὸν ἐπαπειλοῦντα τὸ κράτος κίνδυνον, ἀνήγειρε σειρὰν ὅλην ὀχυρωμάτων εἰς τὰς ἐπικαίρους θέσεις καὶ ἐπεσκεύασε τὰ καταρρέοντα τείχη τῶν πόλεων, νέα εἰσβολὴ βαρβαρικῶν ὀρδῶν, τῶν Οὔννων, ἐγένετο τὸ 539 — 540, προβᾶσα μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἐπενεγκοῦσα ἀπερίγραπτα δεινὰ εἰς τὰς ἐπαρχίας, τὰς ὁποίας διῆλθε· μόλις δὲ παρῆλθε ἡ φθοροποιὰ αὕτη τῶν Οὔννων ἀκρίς, καὶ νέα βάρβαρα φῦλα ἐξ ἀνατολῶν προερχόμενα ἐπεφάνησαν ἐπὶ τῶν ἀρκτικῶν ὁρίων τοῦ Βυζαντίου κράτους, οἱ *Σλαῦοι*, οἵτινες, μετὰ πολλὰς μικρὰς εἰσβολάς, ἐπεχείρησαν τὸ 577 μεγάλην ἐπιδρομὴν ἐφ' ἁπάσης τῆς Θράκης, Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος, ἐπενεγκόντες φρικτὰς καταστροφὰς εἰς τὰς μνημονευθείσας χώρας (Ἰωάννης ὁ Ἐφέσου, ἐκκλ. ἱστορ. Β. 6, 25. Μένανδ. 331—334 ἔκδ. Βόννης). Ἡ ἐν τῇ Ἑλλάδι ὅμως διαμονὴ τῶν ἐπιδρομέων τούτων ὀλίγον διήρκεσε, διότι 60,000 Ἀβάρων ὑπὸ τὸν Χάνην αὐτῶν Βαϊανόν, προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, τότε διοικητοῦ τοῦ Ἰλλυρικοῦ, εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν τῶν Σκλαβηνῶν καὶ κατέστρεψαν πᾶν τὸ πρὸ ποδῶν, ἀναγκάσαντες καὶ τοὺς ἐπιδραμόντας Σλαύους νὰ ἐπανακάμψωσιν εἰς τὰς ἑστίας των. Καὶ ἀπηλλάγησαν μὲν τῶν Σλαυϊκῶν ἐπιδρομῶν αἱ Βυζαντιναὶ ἐπαρχίαι, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἐδῃοῦντο ὑπὸ τῶν Ἀβάρων, οἵτινες ἐξηκολούθουν λεηλατοῦντες τὰς βορείας Βυζαντινὰς μέχρι τοῦ 600 μ. Χ., ὅτε, περατωθέντος τοῦ Περσικοῦ πολέμου, ἠνάγκασεν αὐτοὺς ὁ αὐτοκράτωρ Μαυρίκιος νὰ κλείσωσι βραχυχρόνιον εἰρήνην. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἡρακλείου οἱ Ἄβαρες καὶ οἱ Σλαῦοι ἐγκατῴκησαν μονίμως ἔν τισι χώραις ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως, ἃς ὁ αὐτοκράτωρ ἑκουσίως παρεχώρησεν αὐτοῖς. Τότε δὲ ἀνεφάνη παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ ἑτέρα βαρβαρικὴ φυλὴ ἐξ ἀνατολῶν προερχομένη, ἡ φυλὴ τῶν Βουλγάρων, τοὺς ὁποίους ὁ Ἡράκλειος λίαν ἐπιτηδείως μετεχειρίσθη πρὸς ἐξόντωσιν τῶν Ἀβάρων. Καὶ ἐκλείπουσι μὲν οὗτοι μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐκ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς, ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν ἀναφαίνονται οἱ μνημονευθέντες Βούλγαροι, τῶν ὁποίων αἱ εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐπιδρομαὶ ὑπῆρξαν συχναὶ καὶ καταστρεπτικαί. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου (668—685), ἑνωθέντες μετὰ τῶν περὶ τὸν Στρυμόνα καὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἐγκατασταθέντων Σλαύων, ἐξώρμησαν ἐπὶ τὴν Θεσσα-

λονίκην, καὶ ἄλλοι ἐπὶ πλοιαρίων μεσημβρινώτερον. Καὶ ἡ μὲν Θεσσαλονίκη ἀπέκρουσε τὰς ἐπανειλημμένας προσβολὰς αὐτῶν, αἱ δὲ μεσημβρινώτεραι ἑλληνικαὶ ἀκταὶ ὑπέστησαν φρικτὴν ἐρήμωσιν· καὶ ἐν τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ ἐγκατέστη μία τῶν Σλαυϊκῶν τούτων φυλῶν, οἱ Βελεγιζῖται ἢ Βελεσῖται (Hopf 6, 94), ἐξ ὧν καὶ ἅπασα ἡ περὶ τὸν εἰρημένον κόλπον χώρα ἐκαλεῖτο μέχρι τοῦ 1200 μ. Χ. *Βελεγετία*, ὡς μαρτυρεῖται ἔκ τινος χρυσοβούλλου ἐκδοθέντος τὸν Νοέμβριον τοῦ 1199, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπετρέπετο τοῖς Ἐνετοῖς νὰ ἐμπορεύωνται εἰς ἅπαντα τὰ μέρη τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, καὶ ἐν ᾧ καταγράφονται αἱ ἀκόλουθοι τῆς Θεσσαλίας χῶραι: Μεγάλη Βλαχία, Βελεγετία, Δημητριάς, ἀμφότεροι οἱ Ἁλμυροί, Γρεβενῖκον, Φάρσαλος, Δομοκός, Βεζένη, Ἐζερός, Δοβροχοβίστα, Τρίκκαλα, Λάρισσα καὶ Πλαταμὼν (Hopf 6. 174). Βραδύτερον δὲ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Κοπρωνύμου (711—775), ὅτε λοιμὸς φοβερὸς ἐνσκήψας ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, ἐπήνεγκεν ἀνήκουστον φθορὰν εἰς τοὺς κατοίκους καὶ ἠραίωσε τὸν πληθυσμὸν αὐτῆς, στίφη πολλὰ τῶν περὶ τὸν Στρυμόνα καὶ τὸν Πελασγικὸν κόλπον Σλαύων ἐξορμήσαντα ἐκ τῶν ἐνδιαιτημάτων των κατέλαβον τὴν σχεδὸν ἔρημον μείνασαν ὕπαιθρον χώραν τῆς Ἑλλάδος (Κωνστ. Πορφ. περὶ θεμ. σ. 53—54)· ἀλλ' ἡ ἐπικράτησις αὐτῶν δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολύ, διότι τὸ 783 μ. Χ. ἡ Ἀθηναία τὴν πατρίδα αὐτοκράτειρα Εἰρήνη (780—797) ἐξαπέστειλε κατὰ τῶν Σλαύων τὸν στρατηγὸν Σταυράκιον, ὅστις ὑπέταξεν αὐτοὺς καὶ κατέστησε φόρου ὑποτελεῖς. Καὶ ἐπανάστασις δέ τις τῶν ἐν τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ Βελενισιτῶν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀκαμὶρ τὸ 799 κατεστάλη τάχιστα ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν στατευμάτων (Hopf 6. 104).

Ἐπὶ δὲ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'. (976—1025) στίφη ἀναρίθμητα Βουλγάρων ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον καὶ φοβερὸν αὐτῶν ἡγεμόνα Σαμουὴλ· εἰσέβαλον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ κυριεύσαντες πολλὰ φρούρια καὶ πόλεις ἀφίχθησαν μέχρι Κορίνθου· τότε ἐκυριεύθη ὑπ' αὐτῶν καὶ ἡ Λάρισσα, τοὺς κατοίκους τῆς ὁποίας πανεστίους μετῴκησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας ὁ μόναρχος τῶν Βουλγάρων· μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου, καὶ εἰς τὴν Πρέσπαν ἀπέθετο, ἔνθα ἦν αὐτῷ τὰ βασίλεια (Γεώρ. Κεδρ. 436 τόμ. 2). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ τότε αὐτοκράτωρ Βασίλειος, ἀπησχολημένος ὑπὸ τῶν ἀποστατῶν Βάρδα καὶ Σκληροῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐνεργήσῃ τι κατὰ τῶν Βουλγάρων· βραδύτερον ὅμως τὸ 981 μ. Χ. ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς πρωτευούσης αὐτῶν, ἀλλ' ὑπέστη δεινὴν ἧτταν ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ, μετεκαλέσαντος ἐν τῷ μεταξὺ μέρος τοῦ ἐκστρατεύσαντος στρατοῦ. Νέα δὲ πλήθη βαρβάρων μετὰ τὴν νίκην ταύτην ἐτράπησαν τὸ 995 μ. Χ. πρὸς μεσημβρίαν λεηλατοῦντες τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα, ὅτε ἰσχυρὰ αὐτοκρατορικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν ἐξαπεστάλη κατ' αὐτῶν. Ἡ συνάντησις τῶν κατερχομένων Βυζαντινῶν στρατευμάτων καὶ τοῦ ἐκ τῆς Πελοπον-

νήσου ἐπανακάμπτοντος βασιλέως Σαμουὴλ ἐγένετο παρὰ τὸν Σπερχειὸν ποταμόν, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου διέμενον ἀπρακτοῦντες ἐπί τινα χρόνον οἱ δύο στρατοί, μέχρις οὗ ὁ Οὐρανὸς διαβὰς σκοτεινήν τινα νύκτα διὰ βατοῦ τινος μέρους τὸν ποταμὸν καὶ ἐπιπεσὼν ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν βαρβάρων ἐπέφερεν εἰς αὐτοὺς τοσαύτην καταστροφήν, ὥστε ὀλίγιστοι μόνον ἐσώθησαν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Σαμουὴλ μετὰ τοῦ υἱοῦ του μόλις κατώρθωσε μετὰ μεγάλας περιπλανήσεις νὰ διασωθῶσιν εἰς Βουλγαρίαν (Κεδ. 2, 450). Τὸ δὲ 1078 ὁ ἰσχυρὸς τοῦ Βασιλείου βραχίων κατέθραυσε διὰ παντὸς τὴν ἰσχὺν τῶν Βουλγάρων, κληθεὶς διὰ τοῦτο καὶ *Βουλγαροκτόνος*.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ ἐκείνην ἤρξατο ἐπιφαινομένη ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ ἑτέρα βάρβαρος φυλή, ἡ τῶν Βλάχων, οἵτινες, κατερχόμενοι ἐκ τοῦ Αἵμου ἐπὶ τῶν συνεχῶν ὀρέων, προέβησαν μέχρι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Πίνδου, ἔνθα καὶ ἀθρόοι ἐγκατεστάθησαν, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀρεινὴ ἐκείνη χώρα ἐκαλεῖτο παρὰ τῶν Βυζαντινῶν *Μεγαλοβλαχία* (Κωνστ. Κεδρ. Νικήτας καὶ ἄλλοι). Καὶ πρῶτον μὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τῶν Βλάχων ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς, μνημονευούσης χωρίου τινὸς Βλαχικοῦ Ἐζεβὰν καλουμένου· κατόπιν δὲ ὁ ἐξ Ἱσπανίας καταγόμενος Ἰουδαῖος Βενιαμὶν Τουδέλας († 1173), περιηγούμενος τὴν Ἀνατολὴν τὸν 12ον αἰῶνα, λέγει, ὅτι βορειότερον τῆς Λαμίας ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων κατοικοῦσιν οἱ Βλάχοι, φυλὴ ἀγρία καὶ ληστρική, ἐθνικὴ τὸ θρήσκευμα καὶ ὁμιλοῦσα γλῶσσαν παρεμφερῆ τῇ Ἱσπανικῇ. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἀποκατάστασιν ἡ φυλὴ τῶν Βλάχων ἦτο ἱκανῶς πολυάριθμος, διότι καὶ μέχρι σήμερον πολλὰ χωρία Βλαχικὰ διασῴζονται ἐπὶ τοῦ Πίνδου καί τινα ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, ἐνῷ λέξεις τινὲς μόνον καὶ ὀλίγαι ὀνομασίαι τόπων καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ καὶ ἀσαφῆ μαρτύρια περισῴζονται ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, ὑποδηλοῦντα τὴν κατὰ τὸν Μεσαίωνα ἐνταῦθα ὕπαρξιν τῶν Βουλγάρων, τῶν Φράγκων καὶ τῶν Ἐνετῶν. Κατοικοῦντες δὲ οἱ Βλάχοι ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ δεσπόζοντες ὡς ἐκ τούτου τῶν ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς Μακεδονίαν καὶ Ἤπειρον διόδων, ἐξήσκησαν, φαίνεται, κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ἐγκατάστασιν κυριαρχίαν τινὰ καὶ πίεσιν ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς πεδινῆς Θεσσαλίας, ἥτις ὅμως θὰ ἦτο βραχεῖα, διότι νομάδες αὐτοὶ ὄντες καὶ ἠναγκασμένοι τὸν χειμῶνα νὰ κατέρχωνται ἐκ τῶν ὀρέων εἰς τὰς χειμερινὰς νομὰς τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ὤφειλον νὰ διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὁμονοίᾳ πρὸς τοὺς κατοικοῦντας αὐτήν, διὸ καὶ ἐν τῷ Καντακουζηνῷ ἀναγινώσκομεν, ὅτι, ὅτε ὁ Ἀνδρόνικος διέτριβεν ἐν Θεσσαλίᾳ, οἱ ἐπὶ τῶν ὀρέων κατοικοῦντες Βλάχοι προσῆλθον εἰς προσκύνησιν τοῦ αὐτοκράτορος, καθότι πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κατέλθωσιν εἰς τὴν πεδιάδα καὶ ἐφοβοῦντο τὴν προσβολὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων.

Καὶ τοιαῦται μὲν αἱ ἐκ βορρᾶ εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν μεσημβρινωτέραν Ἑλλάδα ἐπιδραμοῦσαι βαρβαρικαὶ φυλαί· ἀλλ' ἤδη νέοι ἐπιδρομεῖς καὶ πολέμιοι ἀνεφάνησαν ἐκ δυσμῶν, καὶ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἐκ τῆς

Ἄρκτου εἰς Ἰταλίαν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα καταβάντες καὶ ἀνεξάρτητον ἐκεῖ κράτος ἱδρύσαντες Νορμανδοί. Ὁ ἱδρυτὴς τοῦ κράτους τούτου Ῥοβέρτος Γυϊσκάρδος, ἀφορμὴν λαβὼν τὴν εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου ἀποκατάστασιν τοῦ καθαιρεθέντος αὐτοκράτορος Μιχαὴλ, εἰσήλασε τὸ 1080 μ. Χ. εἰς τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, διαιρέσας τὴν δύναμίν του εἰς δύο μέρη καὶ τὸ μὲν ἓν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ υἱοῦ του Βοεμούνδου ἐξαπέστειλε κατὰ τῆς Αὐλῶνος, ἥτις καὶ ἐκυριεύθη ὑπ' αὐτοῦ, τὸ δὲ ἕτερον, διοικούμενον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ῥοβέρτου ὑποστὰν δεινὴν τρικυμίαν, κατήχθη μόλις εἰς Δυρράχιον. Καὶ ὁ μὲν στόλος αὐτοῦ, προσβληθεὶς ὑπὸ τῶν συμμάχων τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Ἐνετῶν, κατεστράφη, ἀλλ' οὐχ ἧττον καὶ μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην, ἥτις ἐπήνεγκε καὶ δεινὴν ἔλλειψιν τῶν πολεμεφοδίων, δὲν ἀπεδειλίασεν ὁ τολμηρὸς Ῥοβέρτος, ἀλλ' ἐξηκολούθησε τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, καὶ συγκροτήσας μάχην πρὸς τὸν ἐξ 70,000 συνιστάμενον καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος διοικούμενον Βυζαντινὸν στρατὸν, ἐνίκησε αὐτὸν κατὰ κράτος καὶ μετ' ὀλίγον ἐκυρίευσε καὶ τὸ Δυρράχιον. Ἡτοιμάζετο δὲ νὰ προχωρήσῃ περρωτέρω, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ ἐπανέλθῃ εἰλικρινὴς διὰ τὴν εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ εἰσβολὴν τῶν Γερμανῶν. ἀναθέσας εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοεμοῦνδον τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Οὗτος δὲ, τραπεὶς πρὸς μεσημβρίαν καὶ καταλαβὼν τὰ Ἰωάννινα καὶ τὰ Τρίκκαλα, προέβη εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Λαρίσσης, ἣν γενναίως ὑπερήσπισεν ἐπὶ ἓξ μῆνας ὁ ἐντὸς αὐτῆς κεκλεισμένος Λέων ὁ Κεφαλᾶς· ἀλλ' ἤδη τὰ ἐπιτήδεια ἤρχισαν νὰ ἐκλίπωσι, καὶ ἡ πόλις ἦτο ἕτοιμος νὰ παραδοθῇ, ὅτε ἐξεκίνησεν ἐκ τῆς πρωτευούσης ἐπὶ κεφαλῆς 7,000 Τούρκων μισθοφόρων ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος, ὅστις ἀφιχθεὶς εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἀπεφάσισε νὰ μὴ προσβάλῃ τὸν ἐχθρὸν ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ, ἀλλ', εἰ δυνατὸν, νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν δι' ἐνέδρας. Καὶ πρὸς τοῦτο τὸν μὲν Μελισσηνὸν, περιβεβλημένον τὴν αὐτοκρατορικὴν στολὴν, παρέταξε πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς Λαρίσσης καὶ παρήγγειλεν αὐτῷ, ἅμα προσβληθῇ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, νὰ μὴ ἀντιστῇ, ἀλλὰ νὰ ὑποχωρήσῃ φεύγων πρὸς τὸ Λυκοστόμιον, αὐτὸς δὲ κατέλαβε χθαμαλόν τινα πρὸς τὰ εὐώνυμα τῆς πόλεως κείμενον τόπον. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Βοεμοῦνδος, ἰδὼν τὰ αὐτοκρατορικὰ σήματα εἰς τὸν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς Λαρίσσης παρατεταγμένον στρατὸν, καὶ νομίσας ὅτι ἐκεῖ εὑρίσκετο ὁ αὐτοκράτωρ, ἐπέπεσε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως κατὰ τῆς πτέρυγος ταύτης, καὶ τρέψας αὐτὴν εἰς φυγὴν ἐδίωκε πρὸς τὸ Λυκοστόμιον· ἤδη δὲ προχωρήσαντα αὐτὸν ἱκανῶς εἰς τὴν διεύθυνσιν ταύτην προσέβαλεν ἐρρωμένως ἐκ τῶν νώτων ὁ Ἀλέξιος καὶ ἔτρεψεν εἰς αἰσχρὰν καὶ ἄτακτον φυγήν. Οὕτω δὲ ἐλύθη μὲν ἡ ἑξάμηνος πολιορκία τῆς Λαρίσσης, ἀπηλλάγησαν δὲ αἱ δυτικαὶ ἐπαρχίαι τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Νορμανδικῆς ἐπιδρομῆς, κλεισθείσης τὸ 1156 συνθήκης μεταξὺ τοῦ Ῥογήρου καὶ τῶν Βυζαντινῶν.

Τοιαῦται λοιπὸν εἶνε ἐν συντόμῳ αἱ περιπέτειαι, ἃς ὑπέστη ἡ Θεσσα-

λία κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτος Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς Φραγκοκρατίας ἐποχὴν (530—1202 μ. Χ.)· ἀπετέλει δὲ τότε τὴν ἐνάτην ἐπαρχίαν τοῦ Ἰλλυρικοῦ θέματος, διατελοῦσαν ὑπὸ ἡγεμόνα, καὶ περιέχουσα 17 πόλεις κατὰ τὸν Κωνστ. Πορφυρογέννητον. Φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην μεθ᾽ ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς τῶν ἐκ βορρᾶ καὶ δυσμῶν βαρβάρων πολλαὶ πόλεις τῆς Θεσσαλίας ἦσαν ἀνθηραὶ καὶ ἀκμάζουσαι καὶ σπουδαῖον ἐμπόριον διενηργεῖτο ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν εἰς τὴν παραλίαν αὐτὴν ἀποκαθισταμένων Ἐνετῶν, Γενουηνσίων καὶ Πισαίων. Καὶ ὁ μὲν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα περιηγηθεὶς τὴν Θεσσαλίαν Ἄραψ γεωγράφος Ἐδρισῦς ἀποκαλεῖ τὰ Τρίκκαλα πόλιν πλουσίαν περιβεβλημένην ὑπὸ ἀμπέλων, τὴν Λάρισσαν πόλιν σπουδαίαν πλουσίαν εἰς σῖτον, σῦκα καὶ σταφυλάς, τὸ δὲ Ἀλμυρὸν σπουδαῖον ἐμπορεῖον. Ὁ δὲ συγχρόνως σχεδὸν μετ᾽ αὐτοῦ περιηγηθεὶς τὴν Ἀνατολὴν Ἰουδαῖος Βενιαμὶν Τουδέλας, οὗτινος καὶ ἀνωτέρω ἐμνήσθην καὶ ὅστις ἀνέλαβε τὴν περιήγησιν ταύτην πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πληθυσμοῦ, ἀποκαλεῖ τὸν Ἀλμυρὸν τὸ κυριώτερον ἐμπορεῖον Ἐνετῶν, Πισαίων καὶ Γενουηνσίων. Κατῴκουν δὲ ἐν αὐτῷ καὶ 400 Ἰουδαῖοι, ἐξ ὧν σημαντικώτεροι ἦσαν ὁ Σύλοκ, ὁ Ἰωσὴφ καὶ ὁ Σολομὼν (Hopf 6. 165)· ὑπῆρχε δὲ καὶ συνοικία τις τῶν Πισαίων ἐν Ἀλμυρῷ, ὡς καταδείκνυται ἔκ τινος κατὰ τὸ 1119 μ. Χ. συνθήκης τῶν κατοίκων τῆς Πίσης πρὸς τὸ Βυζαντινὸν κράτος, διὰ τῆς ὁποίας ἐπετύγχανον οὗτοι τὴν ἀτέλειαν εἰς τὰ ἐν τῷ Βυζαντίῳ κτήματα, ἐλάττωσιν τοῦ τελωνιακοῦ δασμοῦ καὶ ἀνάκτησιν τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Ἀλμυρῷ συνοικιῶν καὶ ναῶν των (Hopf 6 174). Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἐνετοὶ ἐξήσκουν σπουδαῖον ἐμπόριον ἐν τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ, ὡς γίνεται δῆλον ἐκ τῆς μνημονευθείσης ἤδη μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους συνομολογηθείσης εἰρήνης. Καὶ βραδύτερον δὲ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων κυριαρχίαν τῆς Θεσσαλίας διετέλεσαν οὗτοι ἐπί τινα χρόνον κατέχοντες δύο παραλίας πόλεις ἐν τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ, τὸν Πτελεὸν καὶ τὰ Λεχώνια, ὅπερ καταδείκνυται ἐκ τῆς τὸ 1411 συνομολογηθείσης εἰρήνης μεταξὺ τῆς Ἐνετικῆς δημοκρατίας καὶ τῶν Ὀθωμανῶν (Hopf. 7. 75). Ἡ συρροὴ δὲ καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἐμπορικῶν ἐκείνων φυλῶν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Θεσσαλίας δεικνύει ἐπαρκῶς τὴν ἀνθηρὰν κατάστασιν, εἰς ἣν εὑρίσκετο τότε ἡ χώρα. Τὰ δὲ ἀντικείμενα τοῦ ἐμπορίου ἦσαν πιθανῶς τά τε φυσικὰ προϊόντα τῆς χώρας, ὡς σῖτος, κριθή, μέταξα κλπ. ὡς καὶ διάφορα προϊόντα τῆς βιομηχανίας, ἥτις, ὑπάρχουσα ἔκτοτε ἐν Θεσσαλίᾳ, ἔλαβεν ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας εἴς τινα εἴδη τεραστίαν ἐπίδοσιν, ὡς ἐν τοπογραφίᾳ θὰ ἴδωμεν.

Μετὰ δὲ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων (1204) ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως αὐτοκράτωρ μὲν τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ἐξελέγη ὁ κόμης Βαλδουῖνος τῆς Φλανδρίας, βασιλεὺς δὲ τῆς Μακεδονίας ἐγένετο Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, λαβὼν πάσας τὰς πρὸς δυσμὰς καὶ νότον τῆς Θρᾴκης

χώρας μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Οὗτος, ἀφ' οὗ πρῶτον ἔλυσε διαφοράς τινας ἀναφυείσας μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ αὐτοκράτορος, εἰσῆλθε εἰς 1204 εἰς τὴν νέαν αὐτοῦ πρωτεύουσαν τὴν Θεσσαλονίκην, περιστοιχούμενος οὐχὶ μόνον ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τῆς Λομβαρδίας, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ ἴδιον αὐτοῦ στρατιωτικὸν σῶμα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Γερμανῶν καὶ ὑφ' ἁπάντων τῶν ἱπποτῶν τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας, οἵτινες ἐν αὐτῷ ἀνεύρισκον τὸν τελειότερον ἱπποτικὸν τύπον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ῥυθμίσας δὲ τὰ πράγματα τοῦ νέου κράτους του καὶ καταστήσας τοποτηρητὴν τὴν σύζυγόν του Μαργαρίταν τὴν οὑγγρικήν, ὥρμησε μετὰ τῶν ἐκλεκτῶν ἱπποτῶν του παρακολουθούμενος καὶ ὑπὸ πολλῶν διακεκριμένων Ἑλλήνων εἰς κατάκτησιν τῶν νοτιωτέρων ἐπαρχιῶν τοῦ νέου κράτους του. Καταλαβὼν δὲ ἄνευ ἀντιστάσεως τὰς ἐν Μακεδονίᾳ πόλεις Σέρρας καὶ Βέρροιαν, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὑπερβὰς τὸν κάτω Ὄλυμπον, διότι δύναμις ἐκπεμφθεῖσα ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Λαρίσσης εἶχε προκαταλάβει τὸ στενὸν τῶν Τεμπῶν.

Διαβὰς δὲ τὸν Πηνειὸν ἐπεφάνη ἔμπροσθεν τῆς ἀφρουρήτου Λαρίσσης, ἥτις καὶ παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως. Παραδοθείσης δὲ ταύτης αἱ πλεῖσται τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων ἐκυριεύθησαν εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ νέου κατακτητοῦ καὶ διενεμήθησαν ὡς τιμάρια εἰς τοὺς Λομβαρδούς, Γάλλους καὶ Γερμανοὺς ἱππότας τοὺς παρακολουθοῦντας αὐτόν. Καὶ ἡ μὲν Λάρισσα ἐχορηγήθη εἴς τινα Γουλιέλμον, ὁ δὲ τραχὺς τὸ ὄνομα Βερθόλδος φὸν Κατσελενενβόγεν ἐγένετο κύριος τοῦ Βελεστίνου, ἕτερος δέ τις Γουλιέλμος ἔλαβε τὸν Ἁλμυρόν, καὶ αἱ Φθιωτικαὶ Θῆβαι καὶ πᾶσα ἡ περὶ τὸν Παγασιτικὸν κόλπον χώρα ἐδόθη εἰς τοὺς ἀδελφοὺς Ἀλβερτῖνον καὶ Ῥολανδῖνον Κανόσα (**Willehard Σ. 115 Buchon Hist. des conq. etc.**). Μόνον δὲ ἡ δυτικὴ Θεσσαλία δὲν ὑπετάγη εἰς τὴν φραγκικὴν κατάκτησιν, ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος. Κατακτήσας δὲ τὴν Θεσσαλίαν ἐνεφανίσθη ὁ Βονιφάτιος ἐνώπιον τῶν Θερμοπυλῶν, τῶν ὁποίων τὸ στενὸν εἶχε προκαταλάβει καὶ ὀχυρώσει ὁ ἡγεμὼν τῆς Κορίνθου καὶ Ἀργολίδος Λέων ὁ Σγουρός, διανοούμενος ὅπως ἀποκωλύσῃ τὴν πρόοδον τῶν Φράγκων, καὶ ἐν περιπτώσει νίκης ὀνειρευόμενος αὐτοκρατορικὸν στέμμα διὰ τὴν κεφαλήν του, καθ' ὅσον πρὸ μικροῦ εἶχε συζευχθῇ ἐν Λαρίσσῃ μετὰ τῆς Εὐδοκίας θυγατρὸς τοῦ ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐκδιωχθέντος αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀλεξίου τοῦ Γ'., ἀλλὰ δυστυχῶς εἰς τὴν ὄψιν τῶν καταφράκτων ἱπποτῶν τοῦ Βονιφατίου ἡ ἑλληνικὴ φρουρά, ἡ κατέχουσα τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, ἀπεδειλίασε καὶ ἐγκατέλιπεν ἀνάνδρως τὴν θέσιν μὴ ἀντιστᾶσα οὐδόλως εἰς τὴν πρόοδον τῶν κατακτητῶν, εἰς οὓς ὑπετάγη ἅπασα ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς ἄνευ ἀντιστάσεως· θὰ ὑπέτασσον δὲ οὗτοι ταχέως καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἂν βορειότερον δὲν ἀνεφαίνετο εἰς τὰς πλευρὰς τοῦ νέου φραγκικοῦ κράτους ἕτερος πολέμιος προωρισμένος ὅπως κατενέγκῃ τὸ θανάσιμον τραῦμα κατὰ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως τῆς

Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας· ὁ πολέμιος οὗτος ἦτον ὁ Μιχαὴλ Α΄ ὁ Ἄγγελος ἐκ τοῦ γένους τῶν Κομνηνῶν, ὅστις ἱδρύσας (1204 — 1214) ἐν Ἠπείρῳ κράτος ἴδιον ἐπεξέτεινεν αὐτὸ πρὸς βορρᾶν μέχρι Δυρραχίου, πρὸς μεσημβρίαν δὲ μέχρι Ναυπάκτου καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι Τρικκάλων. Τὸ κράτος τοῦτο ἀπεκαλέσθη *Δεσποτᾶτον*, αὐτὸς δέ, *Δεσπότης τῆς Ἑλλάδος*. Ὁ νέος οὗτος ἐχθρὸς παρεκώλυσε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τοῦ Βονιφατίου καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του Θεσσαλονίκην, ἔνθα πρὶν ἐπιχειρήσῃ σπουδαῖόν τι κατὰ τοῦ μικροῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀπέθανε τὸ 1307 ἐγκαταλείπων τὰς ὑποθέσεις τοῦ βασιλείου του εἰς λίαν ἐπικίνδυνον θέσιν. Οἱ δὲ τιμαριῶται τοῦ βασιλείου του, ἐπωφελούμενοι τὴν ἐντεῦθεν ἐπελθοῦσαν ἀταξίαν, δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος Ἐρρίκου, ὅστις ὅμως ἐκστρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς περὶ τὴν Λάρισσαν, ἔνθα ἦσαν συγκεντρωμένοι καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὁμόσωσι μὲν πίστιν καὶ ὑπακοὴν πρὸς αὐτόν, νὰ ἀναγνωρίσωσι δὲ τὴν ἐπικυριαρχίαν του καὶ νὰ ἐργασθῶσι πρὸς ἐκλαΐκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, διότι μία τῶν εἰσαχθεισῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐν τῇ κατακτηθείσῃ χώρᾳ μεταρρυθμίσεων ἦτο καὶ ἡ ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς ὑπῆρχον καθολικοί, καθαίρεσις τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου καὶ ἀντικατάστασις δι᾽ ἑτέρου καθολικοῦ, κληρονομήσαντος τά τε προνόμια καὶ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κτήματα ἐκείνου. Τοιοῦτος ἐπίσκοπος ἐγκατεστάθη καὶ ἐν Λαρίσσῃ ὑπὸ τοῦ Πάππα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ΄, ἔχων ὑπ᾽ αὐτὸν πολλὰς ἐπισκοπάς, ὧν τὰ ὀνόματα ἐν τῇ Λατινικῇ καταγραφῇ εἶνε τόσῳ διεφθαρμένα, ὥστε δυσκόλως δύναταί τις νὰ ἀναγνωρίσῃ τὰς γνωστὰς ἐπισκοπὰς τῆς Θεσσαλίας (Lequien Oriens christia tom. III Province Larisiencis). Ἀλλ᾽ ἡ αἰσχρὰ καὶ πλεονεκτικὴ διαγωγὴ τῶν Λατίνων ἐπισκόπων κατέστησεν αὐτοὺς τὸ ἀντικείμενον τῆς περιφρονήσεως καὶ τῆς ἀποστροφῆς τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Θεσσαλίας· σῴζεται δὲ καὶ ἐκκλησιαστική τις ἐπιστολὴ Ἰννοκεντίου πρός τινα τῶν τυχοδιωκτῶν τούτων ἐπισκόπων τῆς Sidonia (ἴσως Σταγοί) ἐπιπλήττουσα αὐτὸν διὰ τὴν ἀπρεπῆ διαγωγήν. Οὐ μόνον δὲ πρὸς τοὺς κατοίκους ἀσεβῶς ἐφέροντο οἱ νέοι οὗτοι πνευματικοὶ πατέρες, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν κοσμικὴν ἀρχὴν ἐδυστρόπουν, ὅπως πληρώσωσι τὸν νενομισμένον ἔγγειον φόρον, *ἀκρόστιχον* καλούμενον, καὶ συχνάκις συνέβαινον ἔριδες μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν κοσμικῶν ἀρχῶν, λυόμεναι διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Πάπα Ρώμης ἀποκλίνοντες ὅμως πάντοτε ὑπὲρ τῶν ἐπισκόπων (Ἐπιστ. Ἰννοκ. Γ΄). Διὰ τοῦτο δὲ καὶ διὰ τὴν ταραχήν, εἰς ἣν διετέλουν τὰ πράγματα τοῦ βασιλείου τῆς Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βονιφατίου, συνεκαλέσθη μεγάλη συνέλευσις ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ῥαβενίκου, ἐν ᾗ παρεκάθησαν ἅπαντες οἱ φράγκοι πρίγκιπες καὶ βαρῶνοι τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν καὶ οἱ διασημότεροι Λατῖνοι ἐπίσκοποι, ἐν οἷς καὶ ὁ τῆς Λαρίσσης. Τῆς συνελεύσεως ταύτης, τῆς ὁποίας τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν λάμψιν περιέγραψεν εὐγλώτ-

τως ὁ **Buchon** (ὡς ἀν.) προήδρευεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἐρρῖκος, ὅστις, ἀποβιβασθεὶς ἐν λαμπροτάτῃ συνοδίᾳ εἰς τὸν Ἁλμυρὸν τῆς Θεσσαλίας, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν κοιλάδα. Ἐκεῖ συνεζητήθησαν ἅπαντα τὰ ἀφορῶντα τὴν φραγκικὴν κατάκτησιν ἐκκλησιαστικά τε καὶ κοσμικὰ ζητήματα καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως ὑφ᾽ ἁπάντων τῶν παρευρισκομένων ἐπανῆλθεν ἕκαστος εἰς τὴν ἕδραν του.

Ἀλλ᾽ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἑλληνικὸν δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου ἤκμαζε καὶ ἐπρόκοπτεν ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα Μιχαὴλ Ἄγγελον, ὅστις δὲν ἔπαυσεν ὑπεκκαίων τὸ μῖσος κατὰ τῆς Φραγκοκρατίας καὶ ὑποστηρίζων τοὺς ἀγῶνας τῶν ἀνθισταμένων· κατὰ δὲ τὸ 1214 δολοφονηθέντος αὐτοῦ ὑπό τινος Ῥωμανοῦ, ὁ ἀδελφός του Θεόδωρος μὴ σεβασθεὶς τὰ δικαιώματα τοῦ υἱοῦ ἐκείνου Κωνσταντίνου κατέλαβε τὴν δεσποτείαν τῆς Ἠπείρου ἐπεκτείνας τὸ κράτος αὐτοῦ ἐφ᾽ ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐκδιώξας ἐκεῖθεν τοὺς οὐχὶ πρὸ πολλοῦ ἐγκατασταθέντας Φράγκους τιμαριώτας. Τὸ δὲ 1222 κατακτήσας τὴν Θεσσαλονίκην ἀνηγορεύθη ἐν αὐτῇ αὐτοκράτωρ καὶ κατέστρεψε ἐντελῶς καὶ τὴν ἐν Μακεδονίᾳ Φραγκικὴν κατάκτησιν (**Buch**. ὡς ἀν. 208) Βραδύτερον δὲ τὸν Θεόδωρον, αἰχμαλωτισθέντα ἔν τινι μάχῃ κατὰ τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸν Εὖρον ποταμόν, διεδέχθη εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος Ἄγγελος ὑπὸ τὸ ὄνομα Μιχαὴλ Β΄. Καὶ ἡ μὲν Φραγκικὴ κατάκτησις ἔν τε τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ κατελύθη διαρκέσασα 18 μόνον ἔτη, ἀλλ᾽ ὁ δεσπότης Μιχαὴλ ὁ Β΄. δὲν ἠθέλησε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου Βατάτση, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἐπανέκτησε ἁπάσας σχεδὸν τὰς Εὐρωπαϊκὰς χώρας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, καὶ μόνον ἡ Κωνσταντινούπολις καὶ τὰ πέριξ παρέμενον εἰσέτι ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Λατίνων. Διὸ καὶ ἐπωφελούμενος τῆς ἐκστρατείας τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τῶν Τουρκομάνων εἰς τὴν Ἀσίαν, προσέβαλεν ὁ Μιχαὴλ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας τὰς ἐν Μακεδονίᾳ αὐτοκρατορικὰς δυνάμεις, καταλαβὼν μεταξὺ τῶν ἄλλων πόλεων καὶ τὴν Πρίλαπον, ἐν ᾗ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ ὁ ἱστορικὸς Γεώργιος Ἀκροπολίτης (Γεωρ. Ἀκρ. σ. 160 ἀν.) Ὁ θάνατος τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδώρου ἔδωκε νέαν ὤθησιν εἰς τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ δεσπότου Μιχαήλ, ὅστις διανοηθεὶς τὴν κατάκτησιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος συνεμάχησε μετὰ τῶν ὁμόρων Φράγκων ἡγεμόνων, καὶ εἰς μὲν τὸν Μαμφρέδον, τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως, ἔδωκε σύζυγον τὴν κόρην του Ἑλένην καὶ προῖκα τὴν Κέρκυραν μετὰ τῶν κατέναντι αὐτῆς Ἠπειρωτικῶν πόλεων Βουθρωτοῦ, Αὐλῶνος, Συβότων καὶ τινων ἄλλων, πρὸς δὲ τὸν Βιλλεαρδουῖνον, τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀχαΐας, προέτεινε τὴν χεῖρα τῆς ἑτέρας θυγατρός του, τῆς ὡραίας Ἄννης ἢ **Agnes**, ὡς οἱ Φράγκοι τὴν ἀποκαλοῦσι, καὶ προῖκα 60,000 ὑπέρπυρα καὶ τὴν παρὰ τὴν Δημητριάδα κειμένην πεδιάδα, τὴν ἔκτοτε καλουμένην *Λεχώνια* (**Hopf** 6, 252). Καὶ ὁ μὲν Μαμφρέδος ἀπέστειλεν εἰς ἐπικουρίαν τετρακοσίους ἱππό-

τος ὅπλοις ὀχυροῖς καταφράκτους καὶ ὑψαύχεσιν ἵπποις καὶ ἀγερώχοις ἐποχουμένους (Γεωρ. Ἀκροπ. 179), ὁ δὲ Βιλλεαρδουΐνος, συναθροίσας πολὺ μεγαλειτέρας δυνάμεις, ἔσπευσεν εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου κειμένην Ἐλασσῶνα, ἥτις ἦτο ὁ τόπος τῆς ἑνώσεως ἁπάσης τῆς στρατιᾶς· ἐκεῖθεν δὲ ἐκκινήσασα αὕτη καὶ διαβᾶσα τὰ στενὰ τοῦ Ὀλύμπου ἐπεξετάθη ἐπὶ τῆς ἄνω Μακεδονίας κυριεύσασα τὴν Καστορίαν, ἐν ᾗ ἐστρατοπέδευσε μετὰ τοῦ υἱοῦ του Νικηφόρου ὁ ἀποστάτης Μιχαὴλ (Ἀκρ. 176), ἐνῷ ὁ ἕτερος τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ νόθος Ἰωάννης, ὁ ἐπικαλούμενος Δούκας, ἡγούμενος τῶν Θεσσαλῶν κατεῖχε τὰς ὄχθας τοῦ Ἀλιάκμονος. Ἐν τῷ μεταξὺ κατήρχοντο ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Λασκάρεως Ἰωάννην Παλαιολόγον ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιά, ἥτις διαβᾶσα τὰ στενὰ τῶν Βοδενῶν ἐπορεύθη κατὰ τῆς Ἀχρίδος, ἣν εὐκόλως ἐκυρίευσε, ὡς καὶ τὴν Δεάβολιν, Πρέσπαν, Σοσκὸν καὶ Μολυσκόν. Πᾶν δὲ τέχνασμα μετεχειρίσθη ὁ στρατηγος Παλαιολόγος ὅπως ἐμποιήσῃ τον φόβον εἰς τὴν πολεμίαν στρατιὰν ἢ ἐνσπείρῃ τὴν δυσαρέσκειαν μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῶν Φράγκων αὐτοῦ συμμάχων. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἤναπτε πυρὰ εἰς μεγάλας ἐκτάσεις μεγεθύνων οὕτω τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν του, ἄλλοτε δὲ ἔπεμπε λειποτακτας καταθέτοντας τὰς πλέον ψευδεῖς εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ποιότητος αὐτῶν, καὶ ἄλλοτε κατήγγελλεν εἰς τὸν Μιχαὴλ τοὺς Φράγκους ὡς κρύφα διαπρεσβευομένους περὶ σπονδῶν (Γρηγ 1, 74). Τὴν οὕτω δὲ ἀναπτυχθεῖσαν δυσπιστίαν ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Μιχαὴλ ἐπῆλθε νέον γεγονὸς ὅπως ἐπιτείνῃ ἔτι μᾶλλον. Τὸν νόθον Ἰωάννην παρηκολούθει εἰς τὸ στρατόπεδον ἡ ὡραία αὐτοῦ σύζυγος, θυγάτηρ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μεγαλοβλαχικῶν Ταρώνα. Τὸ κάλλος αὐτῆς διήγειρε ζωηρῶς τὴν φαντασίαν τῶν νέων Γάλλων ἱπποτῶν, οἵτινες δὲν ἔλειψαν χαριεντιζόμενοι πρὸς αὐτήν, ὅπερ ἐφάνη λίαν ἀπρεπὲς εἰς τὸν Ἰωάννην, θεωρήσαντα τοῦτο ἀνάρμοστον καὶ ἀπειλήσαντα τοὺς τόσον ἐλαφρῶς πρὸς τὴν σύζυγόν του φερομένους ἱππότας. Ὁ δὲ ἀρχηγὸς Γουλιέλμος, πρὸς ὃν ἀνεφέρθη τὸ πρᾶγμα, ἀντὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν προσβληθέντα σύζυγον, ὠνείδισεν αὐτὸν καὶ εἰς τὸ γένος ὡς νόθον. Ὁ Ἰωάννης ἤκουσε μὲν σιωπηλῶς τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλ' ἀμέσως ἔπεμψε μυστικὸν ἀπόστολον πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς πολεμίας στρατιᾶς λέγων αὐτῷ, ὅτι εἶνε ἕτοιμος νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τῶν Φράγκων, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μὴ βλαβῇ ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ὁ ἀδελφός, πρὸς οὓς ἐμήνυσε τὰ αὐτὰ καὶ ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ ἀποσυρθῶσι καὶ νὰ μὴ μετάσχωσι τῆς μάχης. Ὁ Μιχαήλ, τεθορυβημένος ὢν καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἀπεφάσισε μὲν νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐθεώρησεν ὅμως καθῆκον νὰ ἀνακοινώσῃ αὐτὸ πρὶν εἰς τὸν Γουλιέλμον Βιλλεαρδουΐνον· διὸ καὶ συμβουλίου γενομένου συνεβούλευσε τὴν ὑποχώρησιν, ὅπερ ἠσπάσθησαν μὲν καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἀρχηγοί, ἀλλ' οἱ Φράγκοι ἱππόται ἐθεώρησαν τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θέσεως ἄνευ οριστικῆς μάχης ὡς ἀντικειμένην εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ἱπποτικῆς τάξεως. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Μιχαὴλ

καὶ τῶν ὁμοφρόνων του ἐδέχθησαν ἐκεῖνοι ἡρωϊκῶς τὴν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν προσφερομένην μάχην, καθ' ἥν, καίπερ ἐκθύμως ἀγωνισθέντες, ἐνικήθησαν, ὁ δὲ πρίγκιψ Βελλεαρδουΐνος καὶ πλεῖστοι τῶν ἱπποτῶν ἠχμαλωτίσθησαν. Ἡ καταστροφὴ τῶν Φράγκων ἀφ' ἑνός, ἡ αἰσχρὰ φυγὴ τοῦ Μιχαὴλ ἀφ' ἑτέρου, καταφυγόντος ἐν τῷ κατέχοντι αὐτὸν πανικῷ εἰς τὴν Λευκάδα καὶ Κεφαλληνίαν, καὶ ἡ αὐτομολία τοῦ νόθου Ἰωάννου ἠνέῳξε τὰς πύλας τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα, ἅτινα προὐχώρησαν κυριεύοντα τὴν χώραν μέχρι Λεβαδίας, ἔνθα ἀνεχαιτίσθη ἡ πρὸς τὰ πρόσω πρόοδος αὐτῶν, τὸ μὲν διὰ τὴν ἔνοπλον ἀντίστασιν τῶν ὑπὸ τῶν κακώσεων τῶν βαρβαρικῶν ὀρδῶν ἐρεθισθέντων κατοίκων, τὸ δὲ διὰ τὴν δραπέτευσιν τοῦ νόθου Ἰωάννου, ὅστις μεταβὰς παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ Μιχαὴλ εἰς Κεφαλληνίαν, ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ ἀνῆκον θάρρος καὶ ἐπανήγαγεν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀπογνώσεως, εἰς ἣν περιέπεσε μετὰ τὴν ἐν Ἀχρίδι καταστροφήν. Ἐπανελθὼν δὲ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ συλλέξας ἐκ τοῦ προχείρου ἀριθμόν τινα στρατιωτῶν, ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἐν Ἄρτῃ αὐτοκρατορικῶν, καὶ ἐξεδίωξε μὲν αὐτοὺς ἐκεῖθεν, ἔλυσε δὲ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων, ἀπήλλαξε δὲ πᾶσαν τὴν Ἤπειρον ἀπὸ τῆς κατοχῆς τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων. Ἀποθανόντος δὲ τὸ 1270 τοῦ Μιχαήλ, τὸ μὲν δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου καὶ Αἰτωλίας περιῆλθεν εἰς τὸν γνήσιον αὐτοῦ υἱὸν Νικηφόρον, τὸ δὲ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὸν νόθον Ἰωάννην, ὅστις, κυριαρχῶν πάσης τῆς μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Παρνασσοῦ χώρας, ἤδρευεν ἐν Ὑπάτῃ κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρὸς μετὰ τῶν χωρῶν καὶ τὸ μάχιμον καὶ πολυπράγμον καὶ φιλόδοξον ἐκείνου.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ κατελύθη μὲν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει φραγκικὴ δυναστεία, ἀνηγορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, πρὸς ὃν ὁ δεσπότης τῆς Θεσσαλίας, ὁ νῦν ἐπονομασθεὶς Ἄγγελος, οὐ μόνον ὤμοσεν ὅρκον πίστεως, ἀλλὰ καὶ συγγένειαν συνῆψε, δοὺς εἰς γάμον τὴν κόρην του εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρόνικον, ὅτε ἔλαβε καὶ τὸν τίτλον τοῦ Σεβαστοκράτορος, παραμείναντα ἔκτοτε εἰς πάντας τοὺς δυνάστας τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ τὸ φύσει πολυπράγμον καὶ τολμηρὸν δὲν ἐπέτρεπεν ἡσυχίαν εἰς τὸν νέον δεσπότην, ὅστις, διανοηθεὶς νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους του καὶ πρὸς οὐδὲν λογιζόμενος ὅρκους καὶ συγγένειαν, ἀφορμὴν δὲ λαβὼν δυσαρέσκειάν τινα ἀναφυεῖσαν μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, εἰσήλασεν εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπαρχίας ληΐζων καὶ καταστρέφων αὐτάς. Μαθὼν ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ καὶ εἰς ἄκρον ὀργισθείς, ἐκπέμπει κατὰ τοῦ τολμηροῦ δεσπότου δύναμιν 40,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, δεσπότην τῆς βασιλείας, καὶ πολυάριθμον στόλον ὑπὸ τὸν Φιλανθρωπινόν, διαταχθέντα νὰ προσβάλῃ τὰς Λατινικὰς κτήσεις κατὰ τὰ παράλια τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Στερεᾶς, ὅπως ἀποτρέψῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ἰωάννου. Ἀφιχθεὶς δὲ εἰς Θεσσαλίαν ὁ αὐτοκρατορι-

τος ὅπλοις ὀχυροῖς καταφράκτους καὶ ὑψαύχεσιν ἵπποις καὶ ἀγερώχοις ἐποχουμένους (Γεωρ. Ἀκροπ. 179), ὁ δὲ Βιλλεαρδουῖνος, συναθροίσας πολὺ μεγαλειτέρας δυνάμεις, ἔσπευσεν εἰς τὴν ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ Ὀλύμπου κειμένην Ἐλασσῶνα, ἥτις ἦτο ὁ τόπος τῆς ἑνώσεως ἁπάσης τῆς στρατιᾶς· ἐκεῖθεν δὲ ἐκκινήσασα αὕτη καὶ διαβᾶσα τὰ στενὰ τοῦ Ὀλύμπου ἐπεξετάθη ἐπὶ τῆς ἄνω Μακεδονίας κυριεύσασα τὴν Καστορίαν, ἐν ᾗ ἐστρατοπέδευσε μετὰ τοῦ υἱοῦ του Νικηφόρου ὁ ἀποστάτης Μιχαὴλ (Ἀκρ. 176), ἐνῷ ὁ ἕτερος τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὁ νόθος Ἰωάννης, ὁ ἐπικαλούμενος Δούκας, ἡγούμενος τῶν Θεσσαλῶν κατεῖχε τὰς ὄχθας τοῦ Ἀλιάκμονος. Ἐν τῷ μεταξὺ κατήρχοντο ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ ἀνηλίκου αὐτοκράτορος Λασκάρεως Ἰωάννην Παλαιολόγον ἡ αὐτοκρατορικὴ στρατιά, ἥτις διαβᾶσα τὰ στενὰ τῶν Βοδενῶν ἐπορεύθη κατὰ τῆς Ἀχρίδος, ἣν εὐκόλως ἐκυρίευσε, ὡς καὶ τὴν Δεάβολιν, Πρέσπαν, Σοσκὸν καὶ Μολυσκόν. Πᾶν δὲ τέχνασμα μετεχειρίσθη ὁ στρατηγὸς Παλαιολόγος ὅπως ἐμποιήσῃ τὸν φόβον εἰς τὴν πολεμίαν στρατιὰν ἢ ἐνσπείρῃ τὴν δυσαρέσκειαν μεταξὺ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τῶν Φράγκων αὐτοῦ συμμάχων. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἧναπτε πυρὰ εἰς μεγάλας ἐκτάσεις μεγεθύνων οὕτω τὸν ἀριθμὸν τῶν στρατιωτῶν του, ἄλλοτε δὲ ἔπεμπε λειποτάκτας καταθέτοντας τὰς πλέον ψευδεῖς εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ποιότητος αὐτῶν, καὶ ἄλλοτε κατήγγελλεν εἰς τὸν Μιχαὴλ τοὺς Φράγκους ὡς κρύφα διαπρεσβευομένους περὶ σπονδῶν (Γρηγ 1, 74). Τὴν οὕτω δὲ ἀναπτυχθεῖσαν δυσπιστίαν ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Μιχαὴλ ἐπῆλθε νέον γεγονὸς ὅπως ἐπιτείνῃ ἔτι μᾶλλον. Τὸν νόθον Ἰωάννην παρηκολούθει εἰς τὸ στρατόπεδον ἡ ὡραία αὐτοῦ σύζυγος, θυγάτηρ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μεγαλοβλαχικῶν Ταρώνα. Τὸ κάλλος αὐτῆς διήγειρε ζωηρῶς τὴν φαντασίαν τῶν νέων Γάλλων ἱπποτῶν, οἵτινες δὲν ἔλειψαν χαριεντιζόμενοι πρὸς αὐτήν, ὅπερ ἐφάνη λίαν ἀπρεπὲς εἰς τὸν Ἰωάννην, θεωρήσαντα τοῦτο ἀνάρμοστον καὶ ἀπειλήσαντα τοὺς τόσον ἐλαφρῶς πρὸς τὴν σύζυγόν του φερομένους ἱππότας. Ὁ δὲ ἀρχηγὸς Γουλιέλμος, πρὸς ὃν ἀνεφέρθη τὸ πρᾶγμα, ἀντὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν προσβληθέντα σύζυγον, ὠνείδισεν αὐτὸν καὶ εἰς τὸ γένος ὡς νόθον. Ὁ Ἰωάννης ἤκουσε μὲν σιωπηλῶς τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλ' ἀμέσως ἔπεμψε μυστικὸν ἀπόστολον πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς πολεμίας στρατιᾶς λέγων αὐτῷ, ὅτι εἶνε ἕτοιμος νὰ ἑνωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τῶν Φράγκων, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μὴ βλαβῇ ὁ πατὴρ αὐτοῦ καὶ ὁ ἀδελφός, πρὸς οὓς ἐμήνυσε τὰ αὐτὰ καὶ ἠνάγκαζεν αὐτοὺς νὰ ἀποσυρθῶσι καὶ νὰ μὴ μετάσχωσι τῆς μάχης. Ὁ Μιχαήλ, τεθορυβημένος ὢν καὶ ἐκ τῶν προτέρων, ἀπεφάσισε μὲν νὰ ὑποχωρήσῃ, ἐθεώρησεν ὅμως καθῆκον νὰ ἀνακοινώσῃ αὐτὸ πρὶν εἰς τὸν Γουλιέλμον Βιλλεαρδουῖνον· διὸ καὶ συμβουλίου γενομένου συνεβούλευσε τὴν ὑποχώρησιν, ὅπερ ἠσπάσθησαν μὲν καὶ οἱ λοιποὶ Ἕλληνες ἀρχηγοί, ἀλλ' οἱ Φράγκοι ἱππόται ἐθεώρησαν τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς θέσεως ἄνευ ὁριστικῆς μάχης ὡς ἀντικειμένην εἰς τὰ ἔθιμα τῆς ἱπποτικῆς τάξεως. Διὸ καὶ μετὰ τὴν ἀπόδρασιν τοῦ Μιχαὴλ

καὶ τῶν ὁμοφρόνων του ἐδέχθησαν ἐκεῖνοι ἡρωϊκῶς τὴν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν προσφερομένην μάχην, καθ' ἥν, καίπερ ἐνθύμως ἀγωνισθέντες, ἐνικήθησαν, ὁ δὲ πρίγκιψ Βιλλεχαρδουίνος καὶ πλεῖστοι τῶν ἱπποτῶν ἠχμαλωτίσθησαν. Ἡ καταστροφὴ τῶν Φράγκων ἀφ' ἑνός, ἡ αἰσχρὰ φυγὴ τοῦ Μιχαὴλ ἀφ' ἑτέρου, καταφυγόντος ἐν τῷ κατέχοντι αὐτὸν πανικῷ εἰς τὴν Λευκάδα καὶ Κεφαλληνίαν, καὶ ἡ αὐτομολία τοῦ νόθου Ἰωάννου ἠνέωξε τὰς πύλας τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος εἰς τὰ αὐτοκρατορικὰ στρατεύματα, ἅτινα προὐχώρησαν κυριεύοντα τὴν χώραν μέχρι Λεβαδίας, ἔνθα ἀνεχαιτίσθη ἡ πρὸς τὰ πρόσω πρόοδος αὐτῶν, τὸ μὲν διὰ τὴν ἔνοπλον ἀντίστασιν τῶν ὑπὸ τῶν κακώσεων τῶν βαρβαρικῶν ὀρδῶν ἐρεθισθέντων κατοίκων, τὸ δὲ διὰ τὴν δραπέτευσιν τοῦ νόθου Ἰωάννου, ὅστις μεταβὰς παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ Μιχαὴλ εἰς Κεφαλληνίαν, ἐνέπνευσεν αὐτῷ τὸ ἀνῆκον θάρρος καὶ ἐπανήγαγεν αὐτὸν ἐκ τῆς ἀπογνώσεως, εἰς ἣν περιέπεσε μετὰ τὴν ἐν Ἀχρίδι καταστροφήν. Ἐπανελθὼν δὲ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἤπειρον καὶ συλλέξας ἐκ τοῦ προχείρου ἀριθμόν τινα στρατιωτῶν, ἐπέπεσε κατὰ τῶν ἐν Ἄρτῃ αὐτοκρατορικῶν, καὶ ἐξεδίωξε μὲν αὐτοὺς ἐκεῖθεν, ἔλυσε δὲ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων, ἀπήλλαξε δὲ πᾶσαν τὴν Ἤπειρον ἀπὸ τῆς κατοχῆς τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων. Ἀποθανόντος δὲ τὸ 1270 τοῦ Μιχαήλ, τὸ μὲν δεσποτάτον τῆς Ἠπείρου καὶ Αἰτωλίας περιῆλθεν εἰς τὸν γνήσιον αὐτοῦ υἱὸν Νικηφόρον, τὸ δὲ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὸν νόθον Ἰωάννην, ὅστις, κυριαρχῶν πάσης τῆς μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ Παρνασσοῦ χώρας, ἥδρευεν ἐν Ὑπάτῃ κληρονομήσας παρὰ τοῦ πατρὸς μετὰ τῶν χωρῶν καὶ τὸ μάχιμον καὶ πολυπρᾶγμον καὶ φιλόδοξον ἐκείνου.

Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ κατελύθη μὲν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει φραγκικὴ δυναστεία, ἀνηγορεύθη δὲ αὐτοκράτωρ ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, πρὸς δν ὁ δεσπότης τῆς Θεσσαλίας, ὁ νῦν ἐπονομασθεὶς Ἄγγελος, οὐ μόνον ὤμοσεν ὅρκον πίστεως, ἀλλὰ καὶ συγγένειαν συνῆψε, δοὺς εἰς γάμον τὴν κόρην του εἰς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρόνικον, ὅτε ἔλαβε καὶ τὸν τίτλον τοῦ Σεβαστοκράτορος, παραμείναντα ἔκτοτε εἰς πάντας τοὺς δυνάστας τῆς Θεσσαλίας μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ τὸ φύσει πολυπρᾶγμον καὶ τολμηρὸν δὲν ἐπέτρεπεν ἡσυχίαν εἰς τὸν νέον δεσπότην, ὅστις, διανοηθεὶς νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὅρια τοῦ κράτους του καὶ πρὸς οὐδὲν λογιζόμενος ὅρκους καὶ συγγένειαν, ἀφορμὴν δὲ λαβὼν δυσαρέσκειάν τινα ἀναφυεῖσαν μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, εἰσήλασεν εἰς τὰς αὐτοκρατορικὰς ἐπαρχίας ληΐζων καὶ καταστρέφων αὐτάς. Μαθὼν ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ καὶ εἰς ἄκρον ὀργισθείς, ἐκπέμπει κατὰ τοῦ τολμηροῦ δεσπότου δύναμιν 40,000 ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ἀδελφόν του Ἰωάννην, δεσπότην τῆς βασιλείας, καὶ πολυάριθμον στόλον ὑπὸ τὸν Φιλανθρωπινόν, διαταχθέντα νὰ προσβάλῃ τὰς Λατινικὰς κτήσεις κατὰ τὰ παράλια τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Στερεᾶς, ὅπως ἀποτρέψῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Ἰωάννου. Ἀφιχθεὶς δὲ εἰς Θεσσαλίαν ὁ αὐτοκρατορι-

κὸς στρατός, διέπραξε τὰς τρομερωτέρας δηώσεις καὶ καταστροφάς· ὁ δὲ Ἰωάννης, μὴ νομίσας συμφέρον νὰ ἀντιπαραταχθῇ ἐκ τοῦ συστάδην πρὸς τοσαύτην δύναμιν, ὀχυρώσας πάντα τὰ φρούρια τοῦ κράτους του, κατέφυγεν εἰς τὸ ὀχυρώτατον πάντων, τὴν Ὑπάτην, κείμενον ὑπὸ τὴν Οἴτην. Καὶ τὰ μὲν λοιπὰ φρούρια ὑπετάγησαν, θὰ προσηρτᾶτο δὲ ἔκτοτε ἅπασα ἡ χώρα εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ἂν οἱ βάρβαροι στρατιῶται δὲν μετήρχοντο κατὰ τῶν κατοίκων τὴν σκληροτέραν διαγωγήν, σφάζοντες, λεηλατοῦντες καὶ μολύνοντες ὅ,τι ἱερὸν καὶ σεβαστὸν εἶχον οὗτοι, οἵτινες καὶ ἀμέσως διενοοῦντο περὶ ἐκδικήσεως· ὁ δὲ ἐν τῇ Ὑπάτῃ ἐγκεκλεισμένος Ἰωάννης, βλέπων ἐκλειπούσας δσημέραι τὰς τροφὰς καὶ ἐπικειμένην τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου, ἀποδιδράσκει νύκτωρ καὶ μετημφιεσμένος ἀφικνεῖται ταχέως πρὸς τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Δελαρόσην καὶ προσλιπαρεῖ αὐτὸν ὅπως πέμψας βοήθειαν τὸν σώσῃ ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ περιστάσει· ὁ δὲ Δελαρὸς συναθροίσας δύναμιν τετρακοσίων ἐκλεκτῶν ἱπποτῶν ἐξέπεμψεν αὐτοὺς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Σαὶντ Ὁμὲρ εἰς τὸ πολιορκούμενον φρούριον. Καὶ ἡ μὲν ἐκπεμφθεῖσα ἐπικουρία ἦτο μικρά, ἀλλὰ συνέκειτο ἐκ τῶν ἀρίστων ἱπποτῶν τοῦ δουκός· διὸ καὶ πρὸς τὸν Σεβαστοκράτορα, εἰπόντα πρὸς τὸν Σαὶντ Ὁμέρ, ὅτι εἶνε παράτολμον μετὰ τοσούτον μικρᾶς δυνάμεως νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ πολυαριθμων πολεμίων, ἀπήντησεν οὗτος παρεφθαρμέ ως προφέρων τὰ ἑλληνικά· απολὺ λαός, ὀλίγο ἄνθρωποι». Καὶ τῷόντι ἡ μικρὰ μὲν ἀλλ' ἀνδρεία καὶ ἀποφασιστικὴ ἐκείνη ἐπικουρικὴ δύναμις, ἐπιπεσοῦσα ἀπροσδοκήτως κατὰ τῶν ἀμερίμνως περὶ τὸ φρούριον διαμενόντων αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων, ἐνεποίησε τοσαύτην ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν εἰς αὐτά, ὥστε καταληφθέντα ὑπὸ πανικοῦ ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον καὶ ἄτιμον φυγήν, μεθ' ὅλην τὴν ὑπὸ τῶν στρατηγῶν καταβληθεῖσαν προσπάθειαν, ὅπως ἐνθαρρύνωσι τοὺς ἀποδειλιάσαντας καὶ ἐπαναφέρωσι τὴν τάξιν. Ἑνωθείσης δὲ ἤδη πρὸς τοὺς ἐπικούρους· ἱππεῖς καὶ τῆς ἐν τῷ φρουρίῳ στρατιᾶς καὶ τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλίας ἀθρόων προσερχομένων πρὸς ἐκδίκησιν, ἐγένετο μεγάλη τροπὴ καὶ σφαγὴ καὶ αἰχμαλωσία τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, καὶ μόλις ἐπελθοῦσα ἡ νὺξ ἀνεχαίτισε τὴν καταδίωξιν καὶ ἠδυνήθη οὕτως ὁ βασιλικὸς στρατάρχης νὰ φέρῃ τὴν δεκατισθεῖσαν στρατιάν του εἰς τὰ πέριξ τῆς Δημητριάδος, ὅτε νέος ἀγὼν ἱκανοποιήσας αὐτὸν διὰ τὴν ἧτταν παρουσιάσθη αὐτῷ. Στόλος Λατινικὸς εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Πελασγικὸν κόλπον, ἔνθα ἐναυλόχει ἀπό τινος ὁ ὑπὸ τὸν Φιλανθρωπινὸν Βυζαντινὸς στόλος· ἐνῷ δὲ οἱ πλεῖστοι τῶν βυζαντινῶν ναυτῶν ἦσαν διεσπαρμένοι εἰς τὴν ξηράν, ἐπιπίπτουσιν αἴφνης οἱ Λατῖνοι κατὰ τῶν αὐτοκρατορικῶν πλοίων, ἅτινα καὶ δὲν ἐβράδυνον νὰ τραπῶσιν εἰς φυγήν, ὅτε προσῆλθεν εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν ὁ στρατάρχης Ἰωάννης, ὅστις, ἐπιβιβάσας τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ εἰς τὰ ἐγκαταλειφθέντα πλοῖα καὶ ἐπεξελθὼν κατὰ τῶν ἐναντίων, κατετρόπωσεν ὁλοσχερῶς αὐτούς. Μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν, μὴ δυνάμενος νὰ διαπράξῃ

τι κατὰ τοῦ ἀντάρτου δεσπότου τῆς Θεσσαλίας, ἐπανῆλθεν ὁ Ἰωάννης εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ τὸ 1278 νέα στρατιὰ ἐξεπέμφθη εἰς Θεσσαλίαν ὑπὸ τοὺς στρατηγοὺς Συνοδινὸν καὶ Καββαλάριον, οἵτινες ἀφιχθέντες ἐκεῖ κατέλαβον τὴν Δημητριάδα καὶ Ἀλμυρὸν καὶ ἐπροχώρουν πρὸς τὰ ἐνδότέρω τῆς χώρας, ὅτε παρὰ τὴν Φάρσαλον ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ Ἰωάννης. καὶ μάχη κρατερὰ συνήφθη, καθ' ἐνικήθησαν μὲν οἱ Βυζαντινοί, ἠχμαλωτίσθη δὲ ὁ ἕτερος τῶν στρατηγῶν Συνοδινός, ὁ δὲ Καββαλάριος πληγωθεὶς καιρίως ἀπέθανεν εἰς Θεσσαλονίκην.

Μετὰ τὴν νίκην ταύτην ὁ δεσπότης Ἰωάννης ἀφίχθη εἰς τὸ κατακόρυφον σημεῖον τῆς ἰσχύος καὶ δόξης του. Τότε δὲ διέταξε καὶ τοπικὴν σύνοδον ἐξ ὀκτὼ ἐπισκόπων καὶ πολλῶν ἱερομονάχων καὶ κληρικῶν, ἥτις, ἐξετάσασα θεολογικῶς τὸ δυτικὸν δόγμα, ὅπερ ἠσπάσθη ἐκ πολιτικῆς ἀνάγκης ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος, ἀπεφήνατο αὐτὸ αἱρετικὸν καὶ ἀναθεμάτισε πάπαν, αὐτοκράτορα, σύνοδον, ὡς καὶ τοὺς ἐπισκόπους Νέων Πατρῶν καὶ Τρίκκης τοὺς ἀσπασαμένους τὴν ἕνωσιν Τότε ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἤπειρος ἦτο τὸ προπύργιον τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἐνταῦθα κατέφευγον ἐκ τῆς πρωτευούσης οἱ μὴ ἀποδεχόμενοι τὴν ἕνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν· ἤκμαζε δὲ τότε ἡ Θεσσαλία οὐ μόνον κατὰ τὸν πληθυσμόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἐμπόριον, ὡς δεικνύει ἡ αἴτησις, ἣν ἀπηύθυνεν ὁ πρέσβυς τοῦ Ἰωάννου Κωνσταντῖνος πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως Κάρολον τὸν Ἀνδεγαβιζόν, ὅπως ἐπιτραπῇ ἡ ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἀπουλίαν ἀποστολὴ 1000 φουντίων μετάξης ἐλευθέρα παντὸς δικαιώματος, ὅπως ὁ Κάρολος εὐχαρίστως ἀπεδέχθη καὶ ἐπέτρεψε συγχρόνως τῷ πρέσβει τοῦ καλοῦ του φίλου νὰ ἀπαγάγῃ 21 θαυμασίους ἵππους ἐκ τῶν σταύλων του εἰς τὴν Θεσσαλίαν· καὶ ὅτε βραδύτερον κατὰ τὸ 1278 συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν πλοίων τῆς Νεαπόλεως ἄνθρωποι τοῦ Ἰωάννου, διετάχθη ὑπὸ τοῦ Καρόλου ἡ ἄμεσος αὐτῶν ἀπόλυσις (**Hopf**. 6. 302).

Ἐν τούτοις ὁ πατριάρχης, μαθὼν τὰ ψηφισθέντα ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τῆς τοπικῆς συνόδου, ἀφώρισε τοὺς δεσπότας Νικηφόρον καὶ Ἰωάννην, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ ἀπέπεμψε νέον στρατὸν ἰσχυρότατον κατὰ τῶν ἀνταρτῶν ἡγεμόνων, ὅστις ἀποβιβασθεὶς εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου ἐπεχείρησε μὲν τὴν πολιορκίαν τῆς Δημητριάδος, ἀλλ' ἡ ἀναπτυχθεῖσα πανώλης ἠνάγκασε τοὺς στρατηγοὺς νὰ λύσωσι αὐτὴν καὶ νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, ἔνθα συναντηθέντες μετὰ τοῦ δεσπότου Ἰωάννου ἐνίκησαν αὐτὸν εἰς μάχην μεγάλην (1291), μόλις δυνηθέντα νὰ διασωθῇ διὰ τῆς φυγῆς. Καὶ ἐπανέκαμψε μὲν βραδύτερον ὁ φυγὰς οὗτος μονάρχης εἰς τὴν χώραν του, ἀλλὰ τὰ πράγματα τοῦ Θεσσαλικοῦ κράτους ἐκυβερνῶντο ἔκτοτε μᾶλλον ὑπὸ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου Ἀγγέλου καὶ ἑτέρου ἁπλῶς Ἀγγέλου καλουμένου, καθότι ὁ πρωτότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Μιχαὴλ συλληφθεὶς διὰ προδοσίας ἐφρουρεῖτο δέσμιος ἔν τινι τῶν ἐν τῇ

Ἀσία φρουρίων (Γεώργ. Παχύμ. 324 καὶ ἑξ. Ἀκροπ. 127 καὶ ἑ. Γρηγορᾶς 112 καὶ ἑξ. Buch ὡς ἀν. 280 καὶ 378).

Ἐπὶ τῶν νέων τούτων δυναστῶν ἐπῆλθε συμφιλίωσίς τις μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου ἡ θυγάτηρ Θεοφανὼ συνεζεύχθη μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου· ἀλλὰ τὸ 1295 οἱ νέοι δεσπόται ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ἠπείρου καὶ κυριεύσαντες πολλὴν χώραν καὶ πολλὰ φρούρια ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ ἐπανακάμψωσι τὸ 1296 διὰ τὸν ἐπισυμβάντα θάνατον τοῦ πατρός των εἰς τὴν Θεσσαλίαν, διοικουμένην μὲν ἔκτοτε ὑπ' ἀμφοτέρων, τοῦ Κωνσταντίνου ὅμως φέροντος τὸ ὄνομα δεσπότου τῆς χώρας. Ἀποβιώσας δὲ οὗτος τὸ 1303 κατέλιπε κηδεμόνα τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ του Ἰωάννου Β'. Ἀγγέλου Κομνηνοῦ τὸν δοῦκα τῶν Ἀθηνῶν Γουίδωνα τὸν Β'.

Ἀλλὰ μόλις ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντῖνος Ἄγγελος, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος καὶ οἱ περιοικοῦντες Βούλγαροι καὶ ἡ Ἄννα ἡ Ἠπειρωτικὴ νομίσαντες κατάλληλον τὴν εὐκαιρίαν, παρεσκευάσθησαν εἰς κατάλυσιν τοῦ Θεσσαλικοῦ κράτους. Κετέλαβε λοιπὸν τὸ 1304 αἴφνης ἡ Ἄννα τὸ Θεσσαλικὸν φρούριον Φανάρι καὶ ἡτοιμάζετο νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, ὅτε ὁ δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Γουίδων μαθὼν τοῦτο συνεκάλεσεν ἅπαντας τοὺς ὑποτελεῖς αὐτοῦ καὶ ἄγων 900 Φράγκων ἱπποτῶν, 6,000 Θεσσαλῶν ἱππέων καὶ 30,000 πεζῶν εἰσήλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατέλαβε τὴν Δομοκόν. Πρὸς τὴν δύναμιν ταύτην καταπτοηθεῖσα ἡ Ἄννα ἔπεμψεν ἀμέσως πρὸς τὸν Γουίδωνα ἀπεσταλμένους δηλώσοντας, ὅτι τὸ φρούριον κατελήφθη παρὰ τὴν διαταγήν της καὶ ὅτι εἶχε πρόθυμος νὰ τὸ ἀποδώσῃ καὶ συγχρόνως νὰ πληρώσῃ 7,000 ὑπέρπυρα (φρ. 784,000) εἰς τὸν Γουίδωνα, καὶ 3,000 τοιαῦτα (φρ. 336,000) εἰς τὸν ὑποτελῆ αὐτοῦ Σαίντ-Ὀμέρ· οὕτω δὲ συνομολογηθείσης συνθήκης ὁ Γουίδων διαλύσας τὸν στρατὸν καὶ διατάξας τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπανῆλθεν εἰς Θήβας. Τότε δὲ καὶ ἡ διοίκησις τῆς Θεσσαλίας ὠργανώθη ἐπὶ τὸ φραγκικώτερον, ἱδρύθη δὲ καὶ νομισματοκοπεῖον εἰς τὰς Νέας Πάτρας, καὶ ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περισώζονται νομίσματα φέροντα ἔμπροσθεν μὲν τὴν ἐπιγραφὴν **Angelus Sab. C.** ὅ ἐστι Σεβαστοκράτωρ Κομνηνός, ὄπισθεν δὲ τὴν λέξιν **Neopatriæ** (Hopf. 361,362).

Κατὰ δὲ τὸ 1309 κατῆλθεν ἐκ τῆς Κασσανδρείας εἰς Θεσσαλίαν ἡ καλουμένη Ἑταιρεία τῶν Καταλανῶν, ἀγρίων καὶ ἀστέγων τυχοδιωκτῶν, καταγομένων κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς ἰσπανικῆς Καταλωνίας. Προσκληθέντες οὗτοι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀνδρονίκου Β'. Παλαιολόγου εἰς ἐπικουρίαν κατὰ τῶν τὰς ἀσιατικὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους λυμαινομένων Τούρκων, διέπραξαν τοσαύτας καταστροφὰς καὶ δηώσεις εἰς τὰς ἐπαρχίας δι' ὧν διῆλθον, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἠναγκάσθη νὰ τοὺς ἀπολύσῃ· οὗτοι δὲ συμμαχήσαντες μετὰ τῶν Τούρκων ἐτράπησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ εἰσελθόντες εἰς τὴν Θεσσαλίαν διέπραξαν τοσαύτην καταστροφὴν καὶ λεηλασίαν, ὥστε ἐπὶ αἰῶνας οἱ κάτοικοι διηγοῦντο μετὰ φρίκης τὴν παρουσίαν ἐκείνων ἐν τῇ χώρᾳ των, καὶ μέχρι σήμερον παρέμει-

νεν ἐν τῷ τόπῳ ἡ λέξεις *Καταλάνος* σημαίνουσα βίαιον καὶ κακοῦργον ἄνθρωπον. Ὁ τότε δεσπότης τῆς Θεσσαλίας Ἰωάννης ὁ Β'. δὲν ἐνόμισε καλὸν νὰ ἔλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Καταλανούς, ἀλλὰ διὰ δώρων παρέπεισεν αὐτοὺς νὰ ἐκκενώσωσι τὴν Θεσσαλίαν καὶ νὰ τραπῶσι νοτιώτερον, ἔνθα προσεκάλει αὐτοὺς ὁ τότε δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Βάλτερος ὁ Βρυέννιος· ὁ δὲ Ἰωάννης, γήμας μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐκυβέρνα τὴν Θεσσαλίαν ὡς ὑποτελὴς τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου μᾶλλον ἢ ὡς ἡγεμὼν ἀνεξάρτητος· ἀλλ' ὁ Βάλτερος, βουλόμενος νὰ διατηρήσῃ ὡς διάδοχος τοῦ Γουΐδωνος τὴν ἐπὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ κράτους ἡγεμονίαν, ἐξεστράτευσε μετὰ τῶν Καταλανῶν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ καταλαβὼν τὰ φρούρια καὶ τὰς πόλεις αὐτῆς ἠνάγκασε τὸν αὐτοκράτορα Παλαιολόγον νὰ ζητήσῃ εἰρήνην, δι' ἧς ὁ Βάλτερος ἔμενεν ἐπικυρίαρχος τῆς Θεσσαλίας. Ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία κατέστησε θρασὺν καὶ ἀγέρωχον αὐτόν· διὸ καὶ κρατήσας παρ' ἑαυτῷ 300 μόνον πεζοὺς καὶ 200 ἱππεῖς ἐκ τῶν Καταλανῶν, τοὺς λοιποὺς ἀπέπεμψεν ἀποτόμως· ἀποσυρθέντες δὲ οὗτοι εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὠχυρώθησαν ἐνταῦθα, ἀποφασίσαντες νὰ ὑπερασπίσωσι διὰ τῶν ὅπλων τὴν κατακτηθεῖσαν γῆν· μαθόντες δὲ ὅτι ὁ Βάλτερος παρεσκεύαζε μεγάλην δύναμιν κατ' αὐτῶν, ἐπροχώρησαν νοτιώτερον καὶ ὠχυρώθησαν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ παρὰ τὰς καταβόθρας τῆς Κωπαΐδος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κηφισσοῦ. Ἐκεῖ δὲ προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Βαλτέρου ἐνίκησαν μάχην μεγάλην, καθ' ἣν ἔπεσον πολλοὶ τῶν ἐναντίων καὶ μεταξὺ ἄλλων καὶ ὁ Βάλτερος. Ἡ νίκη αὕτη παρέδωκε τὸ δουκάτον τῶν Ἀθηνῶν εἰς τοὺς Καταλανοὺς ἀπὸ τοῦ 1311—1387 (Γρηγ. Β'. 251 καὶ ἑξ. Χαλκοκονδ. Α'. 19 - 20 Hopf 289).

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Β'. Ἰωάννου Ἀγγέλου, ὁ τότε δοὺξ τῶν Ἀθηνῶν Ἀλφόνσος εἰσελάσας μετὰ τῶν Καταλανῶν εἰς Θεσσαλίαν κατέλαβε τὴν Φθιώτιδα, ἐπικληθεὶς ἔκτοτε γενικὸς ἐπίτροπος τοῦ δουκάτου τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν Νέων Πατρῶν· ἰδίως δὲ οἱ ὑπὸ τὸν Ἀλφόνσον Καταλανοὶ κατέλαβον τὸ Ζητοῦνι, τὸ Γαρδίκι, τὴν Δομοκὸν καὶ τὴν Φάρσαλον, ἐπεκτείναντες τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ μέχρι τῆς Δημητριάδος, καθότι τὸ 1378 μνημονεύεται κόμης τις αὐτῆς Μήτρας τότε καλουμένης, συντηρῶν 1500 μισθοφόρους Ἀλβανούς, εἰς ὃν καταγόμενον ἐκ τῆς Ἀραγωνίας ἦτο ἐμπεπιστευμένη ἡ βασιλικὴ σημαία (Hopf 7, 81. Παχύμ. Β'. 393 Γρηγορᾶς 7, 2 καὶ ἑξ). Τῆς δὲ λοιπῆς Θεσσαλικῆς χώρας τὰ μὲν Τρίκκαλα ἐκυβερνῶντο ὑπὸ Ἕλληνός τινος, Σιγνορῖνος δέ τις ἐδέσποζε τοῦ φρουρίου S. Nicolò de Cristiana ἐπὶ τοῦ Πηνειοῦ, εἰς δὲ τὸ Καστρί, Γόλον καὶ Λεχώνια ἦρχον ἤδη καὶ πρότερον οἱ Μελισσηνοί, συγγενεῖς τῆς μεγάλης ὁμωνύμου οἰκογενείας τῆς Ἤλιδος, τῆς ὁποίας ἓν μέλος ἵδρυσε καὶ ἐπροίκισε μὲ ἱκανὰ κτήματα τὴν ἐν Μακρυνίτσῃ μονήν, τὴν ἐπ' ὀνόματι τῆς Θεοτόκου τιμωμένην, ἕτερον δὲ μέλος, ὁ Νικόλαος Μελισσηνὸς (1257—1272) ἀπέθανεν ὡς μοναχὸς ἐν τῇ ἐν Πορταριᾷ μονῇ τοῦ Ἁγίου Προδρόμου ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωσάφαθ (Hopf. 6, 315). Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ οἰκογένειαν ἀνῆκεν ἴσως

ὁ ἀπὸ τοῦ 1290—1333 ἐπικρατήσας ἐπὶ μέρους τινὸς τῆς Θεσσαλίας Στέφανος Γαβριηλόπουλος. Τὸ ὄνομα τούτου ἀναγινώσκομεν εἰς ἔγγραφον χρονολογούμενον ἀπὸ τοῦ 1295, ὅπερ ἀνεῦρεν ὁ Heuzey ἔν τινι ναῷ τοῦ Φαναρίου καὶ ἐν ᾧ ὁ μνημονευθεὶς ἀρχοντίσκος χορηγεῖ προνόμιά τινα καὶ ἀτέλειαν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς μνημονευθείσης πόλεως· περιεργίας δὲ χάριν καταγράφω ἐνταῦθα τοὺς φόρους, εἰς οὓς ὑπήγοντο οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· εἶνε δὲ οὗτοι Ἀγγαρεία, Ψωμοζημία, Οἰνελαίου δόσεις, Νόμιθρον, Χοιροδεκατεία, Καστροκτησία, Μελισσονομεῖον, Καπνολόγιον, Βιολόγιον, Κομμέρκιον καὶ Πρεβένδα. Ἂν δὲ εἰς τὴν ποικιλίαν ταύτην τῶν φόρων προσθέσωμεν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν εἴσπραξιν αὐτῶν ὑπαλλήλων, τῶν καλουμένων τότε Μαζῶν καὶ σημειουμένων ἔν τινι ἑτέρῳ ἐγγράφῳ ἀνευρεθέντι ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Heuzey (Miss. en Macedoine), ἔνθα ἀναγινώσκεται «οὐδὲ ἡ κατὰ καιρὸν κεφαλή, οὐδὲ δούξ, οὐδὲ παιδόπουλον, οὐδὲ σκυλόμαγκος, οὐδὲ μετιτάριος, οὐδὲ ἐξιλαστήρ, οὐδὲ ἀδελφατάρος, οὐδὲ ἱερακοπετριτάριος, οὐδὲ ἄλλος τις τῶν ἁπάντων μαζῶν», δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ὅτι οὐδόλως ἀπώλεσαν οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας μεταβάντες ἐκ τῆς ἐλεεινῆς καὶ ἀθλίας ἐκείνης καταστάσεως ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων.

Ἤρξαντο δὲ ἤδη νὰ ἀναφαίνωνται εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ νέοι ἄποικοι, οἱ Ἀλβανοί, οἵτινες φεύγοντες τὰ στεῖρα αὐτῶν ὄρη καὶ τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς τῆς πατρίδος των, εἰσέβαλλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατ' ἀρχὰς μὲν πρὸς λεηλασίαν, ἔπειτα δὲ καὶ πρὸς ὁριστικὴν ἐγκατάστασιν. Τοὺς πρώτους ἐλθόντας ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι, καὶ οὕτω μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἅπασα ἡ ὕπαιθρος χώρα τῆς Θεσσαλίας κατελήφθη ὑπ' ἐκείνων, τῶν φρουρίων μόνον κατεχομένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Καταλανῶν· βραδύτερον δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ συρροὴ τῶν ἐκπατριζομένων Ἀλβανῶν, ὥστε, μὴ χωροῦντες οὗτοι ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ, ἐτράπησαν πρὸς μεσημβρίαν καὶ κατῴκησαν ἔν τε τῇ Στερεᾷ Ἑλλάδι καὶ ταῖς νήσοις. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ μνημονευθέντος Στεφάνου Γαβριηλοπούλου τὸ 1333, ὁ τότε διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης Μονομαχάτος, νομίσας τὸν καιρὸν ἁρμόδιον ὅπως ὑποτάξῃ ὑπὸ τὸ στέμμα τοῦ Βυζαντίου τὴν Θεσσαλίαν, κατατρυχομένην ὑπὸ τῆς διοικήσεως ἐντοπίων ἀρχοντίσκων διαπληκτιζομένων καὶ ἐριζόντων πρὸς ἀλλήλους, εἰσῆλθεν αἴφνης εἰς αὐτὴν καταλαβὼν τὰ χωρία Λυκοστόμιον, Καστρίον καὶ Γόλον, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ὁ τότε κυριαρχῶν τῆς Ἠπείρου Ἰωάννης ὁ Β'. εἰσελάσας καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατέλαβε τὰ Τρίκκαλα, τὸ Φανάριον, τὸ Δαμάσιον, τὴν Ἐλασσῶνα καὶ ἕτερα φρούρια, ἐν οἷς ἐγκατέστησαν ἰδίας φρουράς.

Μαθὼν δὲ ταῦτα ὁ αὐτοκράτωρ Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὅπως ἀποπερατώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Μονομαχάτου καὶ ὑπέταξεν εὐκόλως τά τε αὐτόνομα φρούρια καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου κυριευθέντα, ἀποστείλας τὰς φρουρὰς τῶν τελευταίων ἀβλαβεῖς εἰς τὰς

ἑστίας των· διευθετήσας δὲ τὰ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ὀχυρώσας τὰ φρούρια, ἐπανέζευξεν ὁ αὐτοκράτωρ εἰς τὸ Βυζάντιον (Καντ. 1. 434).

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ ἐπελθούσης διαιρέσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν μεγιστάνων, τῶν μὲν ἀποκλινόντων πρὸς τὸν μέγαν Δομέστικον Καντακουζηνόν, τῶν δὲ ὑπὲρ τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, οἱ Θεσσαλοὶ πέμψαντες πρεσβείαν πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν παρεκάλουν αὐτὸν ὅπως ἐλθὼν καταλάβῃ τὴν χώραν των· ὁ δὲ Καντακουζηνός, ἀποδεχθεὶς μὲν τὴν πρότασιν, μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ μεταβῇ αὐτός, ἀπέστειλεν εἰς Θεσσαλίαν διοικητὴν τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην τὸν Ἄγγελον, ὅστις, καταλαβὼν πάσας τὰς πόλεις καὶ πάντα τὰ φρούρια, προσεπάθησε παντὶ σθένει ὅπως θεραπεύσῃ τὰ δεινὰ καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῶν τόπων ἐκείνων, ἣν ὑπέστησαν ἔκ τε τῶν διενέξεων τῶν ἀρχοντίσκων καὶ τῆς ὠμότητος τῶν Καταλανῶν· κατώρθωσε δὲ τέλος νὰ ἐκδιώξῃ ἐκ τῆς Θεσσαλίας τοὺς ἐκνευρισθέντας ἐκ τῆς τρυφηλῆς ζωῆς τυχοδιώκτας τούτους, καὶ ὑπήγαγεν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ πάντα τα ὑπ᾽ αὐτῶν κατεχόμενα φρούρια.

Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου ἀπέστειλεν ὁ μέγας Κράλης τῶν Σέρβων Στέφανος Δουσὰν τὸν στρατηγὸν Πρελιούπ, ὅστις εἰσελάσας εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατέκτησεν αὐτὴν ἄνευ μεγάλης ἀντιστάσεως, προχωρήσας μέχρι Πτελεοῦ, ἔνθα λίαν ἐκάκωσε τὴν ἐκεῖ εὑρισκομένην Ἐνετικὴν φρουρὰν (Hopf. 7. 40. Καντ 111. 126). Καὶ ἐξεστράτευσε μὲν κατ᾽ αὐτοῦ ὁ Καντακουζηνὸς καὶ κατέλαβε τὸ Λυκοστόμιον καὶ τὸ Καστρί, ἀλλὰ προσβαλὼν τὰ ὀχυρώματα Σέρβια ἀπέτυχε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν Βέρροιαν καὶ νὰ κλείσῃ συνθήκην πρὸς τὸν Κράλην τῆς Σερβίας Δουσάν, δι᾽ ἧς ἡ Θεσσαλία ἔμενεν ὁριστικῶς ὑπὸ τὴν Σερβικὴν κυριαρχίαν· ἡ δὲ διοίκησις αὐτῆς ἀνετέθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Στεφάνου εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Συμεὼν Οὐρὸς Παλαιολόγον (Hopf. 7. 441). Ἔκτοτε μέχρι τῆς εἰσβολῆς τῶν Τούρκων ἐπεκράτησε μοναστηριακὸς βίος εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Συμεῶνος Οὐρὸς (1355 — 1371) ἐδρεύοντος ἐν Τρικκάλοις ἵδρυσεν ὁ μοναχὸς Νεῖλος τῇ συγκαταθέσει τοῦ ἐπισκόπου Σταγῶν Βησαρίωνος τέσσαρας ναοὺς ἐπὶ τῶν βράχων τῶν παρακειμένων τῇ μονῇ τῆς Δούπιανης, καὶ ἔθεσεν οὕτω τὰ θεμέλια τῆς μοναχικῆς δημοκρατίας τῶν Μετεώρων, ἥτις ἐντὸς ὀλίγου ἡμιλλᾶτο μετὰ τῆς τοῦ Ἄθωνος, ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος († 1372), ὁ προειπὼν τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος Πρελιοὺπ ὡς καὶ τὴν πρώτην τῶν Τούρκων ἐπιδρομήν, εἰσήγαγεν ἐκεῖ τὸν κανονισμὸν τῶν Ἀθωνιάδων μονῶν καὶ ἐπεξέτεινε σπουδαίως τὴν μοναχικὴν ἐκείνην συνοικίαν, ἥτις τὴν μεγίστην αὐτῆς ἀκμὴν ἔφθασεν ἐπὶ τοῦ διαδόχου τοῦ Συμεῶνος Ἰωάννου Οὐρὸς Δούκα Παλαιολόγου (1371 — 1410), μαθητοῦ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Καὶ τὴν μὲν νεανικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν διήγαγεν ὁ πρίγκιψ οὗτος ἐν τῷ Ἄθῳ· ὅτε δὲ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρός του ἐκλήθη εἰς τὴν

διοίκησιν τῆς Θεσσαλίας, τὴν μὲν κυβέρνησιν τοῦ τόπου ἀνέθηκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον Ἄγγελον, ὅνπερ ἀνέδειξε Καίσαρα· τῆς Μεγαλοβλαχίας, αὐτὸς δὲ ἀποσυρθεὶς εἰς τὸ μοναστήριον τῶν Μετεώρων τὸ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου του ἱδρυθέν, καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα μετωνομάσθη Ἰωσάφαθ καὶ προΐστατο ἐπὶ 17 ἔτη τῆς ἱερᾶς τῶν Μετεώρων κοινότητος, δωρησάμενος πολλά τε ἴδια κτήματα καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ἀγγελίνας εἰς τὴν μονήν. Μετὰ δὲ τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λαρίσσης Διονυσίου ἐπίσκοπος Φαναρίου, ἔνθα ἀπέθανε τῇ 20 Νοεμβρίου 1410 ἐν εἰρηνικῇ ἀπομονώσει (Hopf 7. 40. Κωδ. περὶ ἀρχ. Κωνσταντ. Σ. 286). Κατὰ δὲ τὸ 1396 ὁ Σουλτάνος Βαγιαζὴτ, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων Ζητουνίου καὶ Σαλώνων κατὰ τῶν ἐκεῖ ἐπικρατούντων Λατίνων, εἰσήλασεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ κατέκτησεν αὐτὴν ἄνευ ἀντιστάσεως διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν σύγχυσιν καὶ ἀναρχίαν· ἐπεκράτει δὲ τότε κατὰ τὴν περὶ Φάρσαλον καὶ Δομοκὸν χώραν ἡ οἰκογένεια τῶν Ἐπικερναίων (Χαλκοκονδ. 67)· φαίνεται δέ, ὅτι ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Βαγιαζὴτ ἐριζόντων περὶ τῆς ἀρχῆς ἡ Θεσσαλία ἀπεδόθη διά τινα χρόνον εἰς τὴν Βυζαντινὴν κυριαρχίαν, καὶ ὅτι τὸ 1420 κατελήφθη ἐκ νέου ὑπὸ τοῦ Τούρκου στρατάρχου Τουραχάνου, παραμείνασα ἔκτοτε ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν δεσποτείαν μέχρι τοῦ 1881.

Ἂν τώρα ρίψωμεν ἓν βλέμμα ἐπὶ τῶν μεταβολῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους καὶ τῆς καταστάσεως, ἐν ᾗ εὑρίσκετο, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐκυριάρχησαν αὐτῆς, δὲν θὰ ἀνεύρωμεν πλέον τὴν ἀνθηρὰν κατάστασιν, ἣν διετήρει ἡ χώρα κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἢ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. Αἱ ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀναφερόμεναι 75 πόλεις δὲ ὑπάρχουσι πλέον, ἀλλ' οὔτε αἱ ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου 17. Ἀλλεπάλληλοι δῃώσεις κατέστρεψαν τὰς πόλεις αὐτῆς, ὧν δὲν ἀνευρίσκομεν κατὰ τὴν σημερινὴν ἐποχὴν ἢ ἄμορφά τινα ἐρείπια ἀσαφῶς ὑποδεικνύοντα τὸν τόπον, ἔνθα ἔθαλλον ἄλλοτε τόσαι μεγαλοπόλεις τῆς Θεσσαλίας. Ἐρήμωσις βασιλεύει κατὰ τὴν πεδιάδα, δι' ἧς βραδέως κυλίει τὰ νάματά του ὁ Πηνειός, περιβαλλόμενος ὑπὸ ἐρήμων καὶ μελαγχολικῶν ὀχθῶν. Ὁ κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς χρόνους ἀρξάμενος ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων συνοικισμὸς ἐπετάθη ἔτι μᾶλλον, ὅτε ὁ σιδηροῦς ποῦς νέου ἀλλοθρόου κατακτητοῦ ἐπάτησε τὸ Θεσσαλικὸν ἔδαφος, καὶ παρὰ τὰ ἐρείπια τῆς Λαρίσσης, τῆς Κραννῶνος, τῆς Σκοτούσης, τῶν Φερῶν, τῆς Μητροπόλεως, τῆς Τρίκκης, τοῦ Πελινναίου, τῆς Φαρσάλου καὶ τόσων ἄλλων Θεσσαλικῶν πόλεων ἔπηξε τὰς καλύβας αὐτοῦ ὁ ἐκ τοῦ Ἰκονίου προσκληθεὶς τουρκικὸς πληθυσμός, ὅπως συνοικίσῃ τὴν ἔρημον σχεδὸν μείνασαν Θεσσαλικὴν πεδιάδα. Ἅπαν τὸ Πελασγικὸν πεδίον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Φαρσαλικοῦ καὶ Κροκίου κατελήφθη ὑπὸ τῶν νέων τούτων κυριαρχῶν τῆς χώρας, οἵτινες διανείμαντες τὴν ὡραίαν πεδιάδα ἐνετρύφων ἀπολαμβάνοντες τὰ

εἰσοδήματα αὐτῆς. Ἅπασαι αἱ ἑλληνικαὶ ὀνομασίαι τῶν χωρίων, τῶν ποταμῶν καὶ πόλεων ἐξέλιπον, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων, ἀντικατασταθεῖσαι ὑπὸ τουρκικῶν, ἃς συναπέφερον ἐκ τῆς γενετείρας αὐτῶν γῆς οἱ συνοικιζόμενοι μουσουλμάνοι. Ἡ ἐκ τῆς Ἀσίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐποίκησις Τούρκων δεικνύει, ὅτι ἡ διὰ τῆς ἐξισώσεως τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ πολλαπλασίασις τῶν κατακτητῶν, ἡ λαβοῦσα χώραν εἰς τὰς ἄλλας ἐπαρχίας τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀλβανικὰς καὶ Σλαβικάς, δὲν συνέβη κατὰ τὴν Θεσσαλίαν. Οἱ νέοι ἐπιδρομεῖς εὗρον ἔρημον σχεδὸν τὴν κατακτηθεῖσαν γῆν, τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι συνῳκίζοντο εἰς τὰ ὀχυρὰ αὐτῶν ὄρη νομίζοντες, ὅτι καὶ ἡ τελευταία αὕτη ἐπιδρομὴ θὰ παρήρχετο ὅσον οὔπω, ὅπως τοσαῦται καὶ τηλικαῦται ἕτεραι προϋπάρξασαι· ἀλλά, φεῦ! ἐπέπρωτο μακροὺς χρόνους νὰ στενάζῃ ἡ ὡραία Ἑλλὰς ὑπὸ τὸν βαρὺν καὶ ἀφόρητον ζυγὸν τοῦ νέου κατακτητοῦ· ἐπέπρωτο μακροὺς αἰῶνας νὰ παύσῃ πλέον ἀκουόμενον τὸ τοσοῦτον λάμψαν καὶ θαυμασθὲν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, μέχρις οὗ πληρωθέντος τοῦ χρόνου ἀνεζωπυρήθη τῇ θείᾳ εὐδοκίᾳ ὁ ὑπὸ τὴν τέφραν κρυπτόμενος σπινθήρ, καὶ νέα ζωὴ ἀπεδόθη εἰς τὸ νεκροφανὲς ἔθνος, προωρισμένον, φαίνεται, ὑπὸ τῆς θείας προνοίας εἰς νέαν ἀποστολὴν ἐκπολιτισμοῦ καὶ φιλανθρωπίας.

Ἐν τούτοις ὁ κατ' ἀρχὰς πολυάριθμος συρρεύσας εἰς Θεσσαλίαν τουρκικὸς πληθυσμὸς ἤρξατο βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ ἀραιοῦται διά τε τὸ νοσῶδες τοῦ κλίματος καὶ τὴν διηνεκῆ στρατολογίαν, καὶ πρὸ πάντων ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἐπιδημιῶν τῆς πανώλους, ἥτις ἐπέφερε τὴν φοβερωτέραν καταστροφὴν εἰς τὸν ἀπαθῶς τῷ πεπρωμένῳ ὑπείκοντα Ἀσιανὸν πληθυσμόν. Ἤρξατο δὲ ἤδη νὰ κατέρχηται ἐκ τῶν ὀρέων καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμός, καὶ να συνοικίζεται ὡς δουλοπάροικος εἰς τὰ τουρκικὰ χωρία, καὶ κατ' ὀλίγον ἅπασα ἡ Θεσσαλικὴ πεδιὰς κατῳκήθη ἐκ νέου ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κατοίκων καὶ μόνον χωρία τινὰ κατὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἕτερα μεταξὺ Δομοκοῦ καὶ Φαρσάλων καὶ ἄλλα τινὰ κατοικοῦνται εἰσέτι ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῶν ἐκ τῆς Ἀσίας ἐπελθόντων ξένων. Τῶν δὲ ὀλίγων ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς κατακτήσεως ὑπὸ χριστιανῶν κατοικουμένων χωρίων τινὰ μὲν ἐδωρήθησαν εἰς μεγιστᾶνες τούρκους; ἕτερα δὲ ἀφιερώθησαν εἰς συντήρησιν τῶν τουρκικῶν τεμενῶν, *Βακούφια* διὰ τοῦτο κληθέντα, ἄλλα δὲ ἐχορηγήθησαν εἰς τοὺς καλουμένους Σπαχῆδας, οἵτινες καρπούμενοι τὰ εἰσοδήματα ὡρισμένων χωρίων, ὑποχρεοῦντο ὅπως στρατολογήσωσιν ἐν καιρῷ πολέμου δι' ἰδίων δαπανῶν και ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, και ἄλλα τινα παραμείναντα ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνεξάρτητα ἀπώλεσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ διαβοήτου Ἀλῆ Πασᾶ· ταῦτα δὲ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τυράννου, ἀντὶ νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς χωρικούς, εἰς οὓς ἀνῆκον, ἀνεκηρύχθησαν κτήματα τοῦ στέμματος. καὶ βραδύτερον ἐπωλήθησαν ἢ ἐδωρήθησαν εἰς διαπρέψαντας Ὀθωμανοὺς ἄνδρας· ὥστε οὕτως ἅπαντα τὰ ὑφ' Ἑλλήνων χωρικῶν

κατοικούμενα χωρία τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος εἶνε κτήματα διαφόρων Ὀθωμανῶν ἢ καὶ ἄλλων, *Τσιφλίκια* καλούμενα. Καὶ αἱ μὲν γαῖαι καὶ οἱ οἶκοι αὐτῶν ἀνήκουσιν εἰς τὸν κύριον, ὁ δὲ χωρικὸς καλλιεργῶν τὸ οὐχὶ εἰς αὐτὸν ἀνῆκον ἔδαφος ἀπολαμβάνει διὰ τοῦ ἱδρῶτος τοῦ προσώπου του τὸν εἰς συντήρησιν αὐτοῦ ἐπαρκοῦντα ἄρτον. Καὶ οὕτω κατὰ περίεργον τῆς τύχης συγκυρίαν ἐπανῆλθεν ἐν τῷ Θεσσαλικῷ πεδίῳ ἀνάλογός τις τῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σχέσεως τῶν πενεστῶν πρὸς τοὺς κυρίους των. Ἐν τοιούτοις χωρίοις λοιπὸν διεβίωσεν ὅλους αἰῶνας ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, κατορθώσας ἐν τῷ μέσῳ γόων καὶ θρήνων, στεναγμῶν καὶ δακρύων, νὰ διατηρήσῃ ἀλώβητον τὸν ἐθνισμόν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν αὐτοῦ.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας κατάστασις τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Ὅλως ὅμως ἀλλοίαν ὄψιν παρέχουσι τὰ περιβάλλοντα αὐτὴν καλλίκομα ὄρη. Ἐκεῖ, ἔνθα ἐπὶ τῶν προγόνων μας ἐνδιαιτῶντο οἱ λύκοι καὶ τὰ ἄγρια τῶν δρυμῶν θηρία, ἤρξατο ἐπὶ τῶν τελευταίων Βυζαντινῶν χρόνων νὰ συνοικίζηται ἐκ τῆς πεδιάδος καὶ τῶν ὑπωρειῶν τῶν ὀρέων ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμό , φεύγων τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδρομὰς τῶν εἰσβαλόντων κατακτητῶν, καὶ ζητῶν ἄσυλον καὶ καταφύγιον εἰς τὰ ὀχυρὰ καὶ ἀπόκρημνα αὐτὰ ὄρη· ἐκεῖ ἐντὸς τῶν δρυμώνων καὶ χαραδρῶν, ὅπου ὁ βέβηλος ποῦς τῶν κατακτητῶν δὲν ἠδύνατο νὰ εἰσδύσῃ, συνῳκίσθη ὁ φίλεργος καὶ βιομηχανικὸς πληθυσμὸς τῶν πεδιάδων, ἱδρύσας κοινότητας, αἵτινες ἀπέβησαν ἀνθηραὶ καὶ διάσημοι οὐ μόνον κατὰ τὴν Ἀνατολήν, ἀλλά τινες καὶ κατὰ τὴν Εὐρώπην. Τὰ ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἀνθηρότατα 24 χωρία, τὰ Ἀμπελάκια, ἡ Ῥαψάνη ἡ Τσαριτσάνη, ὁ Τύρναβος, ἦσαν τὸ ἀντικείμενον τῆς περιεργείας καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας ἐπισκεπτομένων τὴν Θεσσαλίαν περιηγητῶν. Ὁ Βροντέτ, ὁ Οὔρκουάρτ, ὁ Δόδβελ ἐθαύμασαν τὴν ὡραιότητα τῆς φύσεως καὶ τὴν εὐημερίαν τῶν 24 χωρίων τοῦ Βώλου· ὁ Βωζοὺρ δὲν εὑρίσκει λέξεις, ὅπως ἐπαινέσῃ τὸ βιομηχανικὸν πνεῦμα καὶ τὴν ἐμπορικὴν δεξιότητα τῶν κατοίκων Ἀμπελακίων, ἅτινα παραβάλλει μὲ Ὀλλανδικὸν πολίχνιον· ἡ Ῥαψάνη, ἡ Τσαριτσάνη καὶ ὁ Τύρναβος ἡμιλλῶντο ἐπιτυχῶς μετὰ τῶν Ἀμπελακίων, καὶ ἐν γένει πᾶσα ἡ περιβάλλουσα τὴν πεδιάδα ὀρεινὴ Θεσσαλία παρίστανεν ὄασιν εὐημερίας καὶ ἐμπορικῆς κινήσεως κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν κακοδαιμονίαν καὶ κατάπτωσιν, ἥτις ἐπεκράτει ἐπὶ τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου. Ἅπασαι αἱ ὀρειναὶ αὗται κοινότητες ἐκυβερνῶντο ὑπὸ δημογερόντων, ἐκλεγομένων ἐν γενικῇ συνελεύσει τοῦ λαοῦ καὶ μεριμνώντων περὶ πάντων τῶν ἀφορώντων τὴν κοινότητα. Αὗτοὶ εἰσέπραττον τοὺς φόρους, διεχειρίζοντο τὴν κοινοτικὴν περιουσίαν, διένειμον τοὺς καταβλητέους φόρους ἀναλόγως τῆς περιουσίας τῶν πολιτῶν, ἐφρόντιζον περὶ τῶν σχολείων, περὶ τῶν ναῶν, περὶ τῶν ὁδῶν καὶ περὶ παντὸς ἐν γένει ἀφορῶντος τὴν κοινότητα. Καὶ ἀληθεύει μέν, ὅτι πολλοὶ τῶν δημογερόντων ἐφατρίαζον πρὸς

ἀλλήλους καὶ πολλὰς καταστροφὰς μνημονεύει ἡ παράδοσις ἐπισυμβάσας διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν διαγωγήν, ἀλλ᾽ οὐχ ἧττον εἶνε ἀληθές, ὅτι τότε ἐστρώθησαν αἱ ἐπὶ τῶν ὀρέων ὁδοί, τότε κατεσκευάσθησαν αἱ ἐν τῷ μέσῳ τῶν χωρίων λιθόστρωτοι, κατάφυτοι καὶ κατάρρυτοι ἀγοραί, τότε ἐκτίσθησαν αἱ ἐπὶ τῶν χειμάρρων γέφυραι, τότε ἤκμασαν αἱ περιώνυμοι σχολαὶ μῶν Μηλιῶν, τῆς Ζαγορᾶς, τῶν Ἀμπελακίων, τῆς Ῥαψάνης, τοῦ Τυρνάβου καὶ λ., ἔνθα ἐδίδαξαν οἱ εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους σπουδαίως ἐπιδράσαντες πεπαιδευμένοι Θεσσαλοί, οἷοι οἱ ἐκ τῶν Μηλιῶν ἱερομόναχοι Ἄνθιμος Γαζῆς, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης, ὁ ἐκ Λαρίσσης Κωνσταντῖνος Κούμας, ὁ ἐκ Τυρνάβου Ἰωάννης Δημητριάδης ὁ Πέζαρος, ὁ ἐκ Τσαριτσάνης Μέγας Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὁ ἐξ Ἀμπελακίων Ζῆσος Κάβρας καὶ ἕτεροι ἀσημότεροι αὐτῶν, καὶ τότε τέλος ἐπεσκέπτοντο τὴν ἐπὶ τοῦ Πηλίου Πορταρίαν, τὰ Ἀμπελάκια κ. λ. παντοδαποὶ ἔμποροι Ἕλληνές τε καὶ λοιποί, ὅπως ἀποκομίσωσιν ἐκεῖθεν τά τε φυσικὰ καὶ βιομηχανικὰ προϊόντα τοῦ τόπου· ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ μὲν βιομηχανία τῶν ὀρεινῶν Θεσσαλικῶν πολιχνῶν παρήκμασε πρὸ πολλοῦ καὶ μετ᾽ αὐτῆς ᾤχετο καὶ ὁ πλοῦτος καὶ ἡ εὐημερία αὐτῶν· ἡ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων διαιωνισθεῖσα λῃστεία καὶ αἱ πρὸς καταδίωξιν αὐτῆς ἀποστελλόμεναι ἄγριαι ὁρδαὶ τῶν Ἀλβανῶν συναπετέλεσαν τὴν καταστροφὴν τῶν πρὶν ἀνθούντων καὶ πολυανθρώπων χωρίων, τῶν ἐπὶ τοῦ Πίνδου, Χασίων, Ὀλύμπου καὶ Ὄσσης κειμένων, καὶ μόνον τὰ ἐπὶ τοῦ Πηλίου κείμενα χωρία παραμένουσιν εἰσέτι ἀκμάζοντα καὶ ἀνθοῦντα, ὡς ἐν τῇ τοπογραφίᾳ θὰ ἴδωμεν.

Ἀλλ᾽ εἰς τὰ ὄρη κατέφυγεν οὐ μόνον ὁ γεωργικὸς καὶ βιομηχανικός, ἀλλὰ καὶ ὁ μάχιμος πληθυσμὸς τῆς πεδιάδος, γενόμενος ἔκτοτε γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν *Ἀρματωλῶν*, οἵτινες διὰ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων ἐπεσκίαζον καὶ ἐφρούρουν τὰς νεοσυστάτους ἑλληνικὰς κοινότητας. Ἔνθα τὸ πάλαι κατέφυγον οἱ μενεπτόλεμοι Περραιβοί, ὑποχωροῦντες εἰς τοὺς εἰσελαύνοντας Θεσσαλούς, ὑπεχώρουν καὶ οἱ νεώτεροι κάτοικοι φεύγοντες τὴν καταπίεσιν τοῦ νέου κατακτητοῦ. Ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Χασίων, τῆς Πίνδου καὶ τοῦ Πηλίου συνέστησαν ὁρμητήρια οἱ μάχιμοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ἐξ ὧν κατερχόμενοι εἰς τὴν πεδιάδα ἐλῄστευον τοὺς ἀλλοθρήσκους κυριάρχας των. Καὶ πρῶτος μὲν πυρὴν τοῦ ἀρματωλικοῦ βίου εὑρίσκεται ἤδη κατὰ τοὺς τελευταίους Βυζαντινοὺς χρόνους· ἐπὶ δὲ τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀρματωλῶν ἐγένετο σπουδαιότερος, ὥστε ἡ ὑψηλὴ πύλη, μὴ δυναμένη ἄλλως νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ἐνοχλήσεως αὐτῶν, ἠναγκάσθη ἐπὶ Σουλεϊμὰν τοῦ μεγαλοπρεποῦς (Hammer) νὰ συνθηκολογήσῃ πρὸς ἐκείνους καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς τὴν τήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τὴν περιστολὴν τῆς λῃστείας καὶ τὴν φρούρησιν τῶν διόδων, ὅτε καὶ συνεστήθησαν ἴδια στρατιωτικὰ σώματα *Καπετανάτα* ἢ *Ἀρματωλίκια* λεγόμεν

ἅτινα ἔκτοτε διετηρήθησαν μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων. Τοιαῦτα ἤκμασαν ἐφ' ἁπάντων τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων· καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῶν διωρίζοντο ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον πολλοὶ ἐκείνων ἰσχύοντες κατεκράτουν διὰ τῆς βίας τὰ ἀρματωλίκια, ἢ ἐξωσθέντες, ἀνελάμβανον αὐτὰ διὰ τῶν ὅπλων ἀποδεικνύοντες οὕτως οἱ πραγματικοὶ κύριοι τῶν ὀρεινῶν Θεσσαλικῶν χωρῶν· σπανίως δέ, καίπερ προσκαλούμενοι, προσήρχοντο πρὸς τὸν διοικητήν, ἀλλὰ καὶ τότε περιστοιχούμενοι ὑπὸ τῶν γενναιοτέρων αὐτῶν στρατιωτῶν, φοβούμενοι, μήπως περιπέσωσιν εἰς Τουρκικὴν ἐνέδραν. Καὶ τὴν μὲν γενναιότητα καὶ τὰ κατορθώματα καὶ τὸν βίον καὶ τὰς ἕξεις πολλῶν διασήμων ἀρματωλῶν τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων ἔψαλλε καὶ ἀπηθανάτισεν ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ποίησις, ἥτις, ἀνατείλασα ἐν τῷ μέσῳ τῶν καταρρύτων καὶ συνηρεφῶν ὀρέων μας, ἔχει τὴν χάριν καὶ τὴν καλλονὴν καὶ τὴν δροσερότητα αὐτῶν· δύο δέ, τοὺς διασημοτέρους, μνημονεύω ἐνταῦθα, τοὺς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀκμάσαντας ὁπλαρχηγοὺς τῶν Χασίων καὶ τοῦ Ολύμπου, τὸν Νικοτσάραν καὶ τὸν Εὐθύμιον Βλαχαβαν. Καὶ τοῦ μὲν πρώτου πατὴρ ἦτο ὁ διάσημος ἀρματωλὸς τῆς Ἐλασσῶνος Τσάρας, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ περιβόητος ἀρχηγὸς τῶν Χασίων Βλαχάβας. Ἀμφοτέρων δὲ ἡ ὕπαρξις συνέπεσε μετὰ τῆς ἀκμῆς τοῦ διαβοήτου Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ τύραννος οὗτος, καταστρέψας τὸ Σοῦλι, ἐτράπη καὶ κατὰ τῶν ἐν τῷ Ὀλύμπῳ Ἑλλήνων ἀρματωλῶν, καὶ πλεῖστοι μὲν τούτων ἀδυνατοῦντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ἰσχὺν καὶ τὰς δολοπλοκίας τοῦ τυράννου ὑπετάγησαν· ἄλλοι δέ τινες, ἐν οἷς καὶ οἱ μνημονευθέντες Νικοτσάρας καὶ Εὐθύμιος Βλαχάβας, καταλείψαντες τὰ φίλα αὐτῶν ὄρη καὶ τὰ δροσερὰ νάματα καὶ τὰς βαθείας αὐτῶν σκιάς, ἐρρίφθησαν μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρματωλῶν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ νέοι Ἰάσονες ἐξώπλισαν οὐχὶ μακρὰν τῶν Ἀφετῶν, ἐν τῷ λιμένι τῆς Σκιάθου, καταδρομικὸν στολίσκον, ὅστις λῃΐζων καὶ διαρπάζων τὰς παραλίους πόλεις τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους, ἠνάγκασε τὴν Πύλην νὰ διατάξῃ τὸν Ἀλῆ πασᾶν, ὅπως παύσῃ τὴν καταδίωξιν τῶν ἀρματωλῶν καὶ ἀνακαλέσῃ ἐκ τοῦ Ὀλύμπου τὰ ἄγρια στίφη τῶν Ἀλβανῶν. Καὶ ὁ μὲν Βλαχαβας ἐπανῆλθεν εἰς τὰ φίλα αὐτῷ ὄρη, τῶν ὁποίων ἡ αὔρα τῷ ἦτο τόσον προσφιλής· ὁ δὲ Νικοτσαρας παρεχείμασεν εἰς τὴν Σκόπελον. Οὗτος, πρὶν καταταχθῇ εἰς τὸν καταδρομικὸν στολίσκον τοῦ ὁποίου ὑπῆρξεν ἀντιναύαρχος, ἐπεχείρησε τὴν τεραστίαν καὶ καταπληκτικὴν ἐκείνην ἐκστρατείαν, καθ' ἣν ἐσκόπει μετὰ 500 μόνον μαχητῶν διελαύνων διὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θρᾴκης νὰ ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Σέρβου ἐπαναστάτου Καραγεωργεβίτς· ἀλλὰ προσβληθεὶς κατὰ τὴν γέφυραν τοῦ Πράβι ὑπὸ πολυαρίθμων ἐχθρῶν ἀντέστη γενναίως ἐπὶ 3 νυχθήμερα, καὶ ἠδυνήθη ὑποχωρῶν νὰ διασωθῇ εἰς Σκόπελον, ἔνθα εὗρε τοὺς λοιποὺς ὁπλαρχηγοὺς συνηγμένους. Ὁ δὲ Βλαχαβας ἐπανελθὼν εἰς τὰ Χάσια συνεκάλεσε συμβούλιον τῶν Καπιτανέων καὶ ἀνακηρυχθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀρχηγός, συνεννοηθεὶς δὲ καὶ μετά τινων Τούρκων τῆς Λαρίσσης, διενήργησεν ἐ-

παναστατικὸν κίνημα κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅπερ ὅμως διὰ τὴν παλιμβουλίαν τῶν Ὀθωμανῶν καί τινων ὁπλαρχηγῶν ἀπέτυχεν οἰκτρῶς· καθότι ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἐγκαίρως μαθὼν τὰ τεκταινόμενα, ἔπεμψε πολυαρίθμους δυνάμεις εἰς Θεσσαλίαν ὑπὸ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουχτάρ, ὅστις συναντηθεὶς περὶ τὴν Καλαμπάκαν μετὰ 600 μόνον ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Εὐθυμίου Θεόδωρον, κατέστρεψεν αὐτόν, μὴ δυνηθέντος ἐγκαίρως νὰ φθάσῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Εὐθυμίου. Ἀποτυχόντος τοῦ κινήματος ὁ Βλαχάβας ἀνεχώρησεν εἰς Σκόπελον διανοούμενος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ θάλασσαν ἀγῶνα· ἀλλὰ παραπεισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ τυράννου ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ὄρη αὐτοῦ, καὶ συλληφθεὶς δολίως ὑπέστη τὸν γνωστὸν μαρτυρικὸν θάνατον ἐν Ἰωαννίνοις (1808 μ. Χ.). «Ἐν Ἰωαννίνοις, λέγει ὁ Πουκεβίλ, ἐπανεῖδον τὸν Εὐθύμιον Βλαχάβαν, ἀφοῦ πρότερον τὸν εἶχον συναντήσει πολλάκις εἰς τὸν Πίνδον μετὰ τῶν στρατιωτῶν του· ἀλλά, φεῦ! τὸν ἐπανεῖδον ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ σεραΐου δεδεμένον εἴς τινα παραστάδα. Αἱ ἡλιακαὶ ἀκτῖνες ἔκαιον τὸ χαλκόχρουν πρόσωπόν του, ὅπερ ἐξέφαινε καταφρόνησιν πρὸς τὸν θάνατον καὶ πυκνὸς ἱδρὼς ἐστάλαζεν ἀπὸ τοῦ πώγωνός του. Ἐγνώριζε τὴν τύχην του καὶ ἡσυχώτερος τοῦ τυράννου, ὅστις ἐγλίχετο τοῦ αἵματός του. ἠτένιζε πλήρης φαιδρότητος τοὺς ὀφθαλμούς του ἐπ' ἐμέ, ὡς ἂν μ' ἐπεκαλεῖτο μάρτυρα τῆς τελευταίας αὐτοῦ στιγμῆς· ἔβλεπε δὲ μετὰ τῆς ψυχικῆς γαλήνης τοῦ δικαίου ἐγγίζουσαν αὐτήν· ἐδέχθη ἄνευ τρόμου καὶ ἄνευ ἐλαχίστης μεμψιμοιρίας τὰς πληγὰς τοῦ δημίου καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Ἰωαννίνων κατασυρόμενα αὐτοῦ μέλη ἐδείκνυον εἰς τὰς ὄψεις τῶν ἐντρόμων Ἑλλήνων τὰ λείψανα τοῦ τελευταίου ἀρχηγοῦ τῆς Θεσσαλίας» (Μενέλαο. Ἱστορ. τῆς Ἑλλ. ἐπ. σ 156).

Ἀλλ' ὁ θάνατος τῶν ἀτόμων δὲν συγκαταστρέφει καὶ τὰς ἰδέας, ὑπὲρ τῶν ὁποίων αὐτὰ θνήσκουσιν· ἡ ἰδέα, ἥτις ἐθέρμανε τὰ στήθη τοῦ Βλαχάβα, τοῦ Νικοτσάρα καὶ τῶν λοιπῶν διασήμων ἁρματωλῶν, ἦτο ἱκανῶς ἐρριζωμένη εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὥστε νὰ μὴ συγκαταστραφῇ μετ' αὐτῶν· ἡ ἰδέα αὕτη εἶχεν ἤδη ἁγιασθῇ διὰ τοῦ θανάτου ἑτέρου μεγάλου Θεσσαλοῦ, τοῦ πρωτομάρτυρος τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως Ῥήγα τοῦ Φεραίου, ὅστις, κατὰ τὸν Πουκεβίλ, ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ τάφου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ ἔνθουν τοῦ Τυρταίου, τὴν φλογερὰν εὐγλωττίαν τοῦ Δημοσθένους, τὸν ποιητικὸν οἶστρον τοῦ Πινδάρου καὶ τὸν κύκλον τοῦ Ἀρχιμήδους. Γεννηθεὶς κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν Φεραῖς οὐχὶ μακρὰν τῆς πατρίδος τοῦ Ἀχιλλέως, ἵσταται ὁ ἔκτακτος ἐκεῖνος ἀνήρ, καθὰ οὗτος, εἰς τὸ μεταίχμιον δύο διακεκριμένων ἐποχῶν τοῦ ἔθνους των. Καὶ ὁ μὲν Ἀχιλλεύς, ἀκμάσας ὅτε ἤρχισε νὰ ἐκλίπῃ ἡ ἀρχαία καὶ βάρβαρος ἐποχὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ πελασγική, ἐκπροσωπεῖ τὴν ὑγιᾶ καὶ σφριγῶσα νεότητα τοῦ ἀναφαινομένου Ἑλληνικοῦ ἔθνους, νεότητα ὑποσχομένην μεγαλουργὸν καὶ κραταιὰν ἀνδρικὴν ἡλικίαν· ὁ δὲ Ῥήγας, ἀκμάσας κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ὅτε ὁ ἐλ-

ληνικὸς φοῖνιξ ἤρχισε νὰ τινάσσῃ τὴν κόνιν του, ἐνέκλειεν ἐν τῷ στήθει αὐτοῦ πάντας τοὺς πόθους καὶ πάσας τὰς ἐλπίδας τοῦ ἀναγεννωμένου ἔθνους. Καὶ τὴν μὲν νεανικὴν ἡλικίαν διήνυσεν ὁ Ῥήγας ἐπὶ τοῦ Πηλίου, μαθητεύσας μὲν ἐπί τινα χρόνον ἐν τῷ τότε ἀκμάζοντι σχολείῳ τῆς Ζαγορᾶς, βραδύτερον δὲ διδάξας τὰ ἐγκύκλια γράμματα ἐν τῷ παρακειμένῳ χωρίῳ Κισσῷ. Ἐκεῖ ἐντὸς τῶν βαθυτάτων δασῶν τοῦ Πηλίου, ἐν οἷς ἀνετράφη ὑπὸ τοῦ Χείρωνος ὁ θεῖος ἐπιείκελος Ἀχιλλεύς, ἐξηγῶν εἰς τοὺς συμπατριώτας του τὰ ἀθάνατα ἔργα τῶν προγόνων μας, συνέλαβεν ὁ μέγας ἐκεῖνος ἀνὴρ τὴν εὐγενῆ ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων λαῶν ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Μεταβὰς δὲ ἐκ τοῦ Πηλίου εἰς Βουκουρέστιον καὶ συνεννοηθεὶς δι' ἀποστόλων μετὰ τῶν ἁρματωλῶν τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων καὶ μετὰ πολλῶν δυσηρεστημένων Τούρκων, ἰδίως μετὰ τοῦ πασᾶ τοῦ Βιδινίου Πασβάντογλου, ὃν καὶ παρεκίνησεν εἰς ἀποστασίαν κατὰ τοῦ Σουλτάνου, μετέβη βραδύτερον εἰς Βιέννην, ὅπως διοργανίσῃ καὶ προπαρασκευάσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου. Συστήσας δὲ ἐκεῖ πολιτικόν τινα σύνδεσμον, οὗ συμμετέσχον πολλοὶ τῶν ἐν Βιέννῃ καὶ Τεργέστῃ παρεπιδημούντων Ἑλλήνων ἐμπόρων, ἐδημοσίευσε διάφορα ἔργα αὐτοῦ ὡς τὸ ***Στρατιωτικὸν ἐγκόλπιον***, ***τὸν Προσωρινὸν πολιτικὸν κανονισμόν***, μετάφρασιν μέρους τινὸς τοῦ Ἀναχάρσιδος τοῦ Βαρθελεμῆ καὶ τὸν *χάρτην τῆς **Ἑλλάδος***, καὶ τέλος τὰ θούρια ἐκεῖνα ᾄσματα, ἅτινα μετὰ μεγάλης ταχύτητος διαδοθέντα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἠλέκτρισαν πᾶσαν καρδίαν καὶ ἀπὸ στόματος πάντων ἐψάλλετο ἡ ἑλληνικὴ Μασσαλιῶτις «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων», καὶ τὸ πλῆρες πατριωτικοῦ ἄλγους «Ὡς πότε παλληκάρια», ἔνθα ἐνθέως ὁ ποιητὴς προσκαλεῖ ἅπαντας τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὅπως κοινῇ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συντρίψωσι τὸν ἀτιμάζοντα αὐτοὺς ζυγόν. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ θεία πρόνοια δὲν εἶχεν ἀποφασίσει εἰσέτι τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ δούλου Γένους, καὶ ὁ γενναῖος Θεσσαλός, μεταβαίνων εἰς Ἰταλίαν πρὸς συνάντησιν τοῦ δαιμονίου στρατηγοῦ τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας Ναπολέοντος Βοναπάρτου, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν καὶ τὴν ἀντίληψιν ἐκείνου, συνελήφθη ἐν Τεργέστῃ ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς ἀστυνομίας, εἰς ἣν εἶχον προδοθῆ τὰ προαποσταλέντα αὐτοῦ ἔγγραφα καὶ συγγράμματα· μετ' αὐτοῦ συνελήφθη καὶ ὁ φίλος καὶ συνεργάτης του Περραιβός· καὶ οὗτος μὲν ἀπελύθη μετὰ τὴν γενομένην ἀνάκρισιν, ὁ δὲ Ῥήγας παρεδόθη ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως εἰς τὴν ἀπαιτοῦσαν αὐτὸν ὀθωμανικὴν μετὰ πέντε ἄλλων συνεταίρων του τὸ 1798. Ὁ παραλαβὼν αὐτοὺς πασᾶς τοῦ Βελιγραδίου Μαρασλῆ Ἀλῆς ἐσκόπει νὰ τοὺς ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ πληροφορηθείς, ὅτι ὁ φίλος τοῦ Ῥήγα Πασβάντογλους κατέλαβε πάσας τὰς διόδους, ὅπως τοὺς σώσῃ ἀπαγομένους ἐκεῖ, ἀπεφάσισε νὰ φονεύσῃ τοὺς αἰχμαλώτους ἐν Βελιγραδίῳ· καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ἔπνιξεν εἰς τὸν Δούναβιν· ἀλλ' ὅτε ἀπήγετο ὅπως ῥιφθῇ εἰς τὰ ὕδατα τοῦ ποταμοῦ τελευταῖος πάντων

ὁ Ῥήγας, συνέτριψε μὲν διὰ τῶν ῥωμαλέων βραχιόνων του τὰς ἁλύσεις, δι' ὧν ἐζήτουν νὰ τὸν δέσωσι, κατέρριψε δὲ νεκρὸν δι' ἑνὸς γρόνθου τὸν πλησιάσαντα εἰς αὐτὸν δήμιον καὶ ἠνάγκασε τὸν πασᾶν νὰ διατάξῃ τὸν τουφεκισμόν του· ἀλλὰ πρὶν ἐγκαταλείψῃ τὸ γήϊνον αὐτῆς σκήνωμα ἡ μεγάλη ἐκείνη ψυχή, ἀνέκραξε προφητικῶς ὁ Ῥήγας· «οὕτως ἀποθνήσκουσι τὰ παλληκάρια· ἐγὼ ἔσπειρα τὸν σπόρον, δὲν θὰ βραδύνῃ δὲ νὰ ἔλθῃ ἡ ὥρα, καθ' ἣν οἱ ὁμογενεῖς μου θὰ δρέψωσι τοὺς καρπούς». Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Legiauq ἔγγραφα τῆς αὐστριακῆς ἀνακρίσεως ὁ Ῥήγας δὲν ἐτουφεκίσθη ἀλλ' ἐστραγγαλίσθη ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ ὁ μὲν γνωστὸς φιλέλλην Εἰρηναῖος Θήρσιος συνέθεσε τὸ ἀκόλουθον ἐπιτύμβιον εἰς τὸν πρωτομάρτυρα τοῦτον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν σὺν αὐτῷ ἀπολεσθέντων

οὗτοι ἐλευθερίην θηρώμενοι ἀγλαόμορφον
εὗρον ἐνὶ ξυλόχοις ὀκρυόεντα μόρον.
χαίρετε θηρευταὶ κοιμώμενοι εἰσόκεν ἠὼς
ἔλθῃ ἀπ' Ὀλύμπου λαμπάδ' ἀνισχομένη·
καὶ τότ' ἐγειρόμενοι πολίων βρόμῳ ὀρνυμενάων
δαίμονες εἰς ἄγραν σπεύδετ' ἀλεξίκακον.

ἡ δὲ παροῦσα γενεὰ τῶν Ἑλλήνων ἀπηθανάτισε τὴν μνήμην τοῦ μεγάλου Θεσσαλοῦ, ἀνεγείρασα τὸν ἀνδριάντα αὐτοῦ πρὸ τῆς στοᾶς τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου· (παρβλ. Βιογ. Ῥήγα ὑπὸ Περραιβοῦ).

Ὁ θάνατος τοῦ Ῥήγα ἀνέστειλε πρὸς καιρὸν τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου, ὅπερ αὐτὸς συνέλαβε· ἀλλ' ἡ ἰδέα, τὴν ὁποίαν ἔσπειρε, κρατυνθεῖσα ἀνέλαμψε βραδύτερον καὶ ἐνεσαρκώθη εἰς τὴν γιγαντιαίαν πάλην τοῦ 1821, τῆς ὁποίας τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία μοίρας τινὸς μόνου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην παρατηροῦμεν κατὰ συγκυρίαν ἀναλογίαν τινὰ τῆς Θεσσαλικῆς ἱστορίας πρὸς τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὅπως τότε διὰ τὸν Ἰασόνων καὶ Ἀχιλλέων της ἀνέλαμψεν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, οὕτω καὶ νῦν διὰ τῶν Φεραίων καὶ Βλαχαβῶν καὶ Νικοτσάρων συνετέλεσε τὰ μάλιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ διάδοσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ φρονήματος,κατέχουσα θέσιν περίλαμπρον κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας συμμετέσχον ἐκ τῶν πρώτων τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Καὶ ἡ μὲν πεδινὴ Θεσσαλία, εὑρισκομένη ὑπὸ τὸ κράτος πολυπληθῶν τουρκικῶν στρατιωτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξεγερθῇ, ἀλλὰ τοσοῦτον προθυμότερον συμμετέσχον τοῦ ἀγῶνος οἱ κάτοικοι τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων· ἡ ἐπανάστασις ὅμως αὐτῶν, οὐδεμίαν οὐδαμόθεν λαβοῦσα ἐπικουρίαν καὶ πρώτη δὲ αὐτὴ ὑφισταμένη τὰς προσβολὰς τῶν ἐκ τοῦ Βυζαντίου καὶ τῆς Ἀλβανίας κατερχομένων τουρκικῶν ὀρδῶν, δὲν ἐβράδυνε νὰ καταστραφῇ. Καὶ οἱ μὲν τοῦ Πηλίου ἐπαναστάται ἐπιτιθέμενοι κατ' ἀρχὰς καὶ πολιορκήσαντες τόν τε Βῶλον καὶ Βελεστῖνον, ἀλλὰ μὴ δυνηθέντες νὰ κυριεύσωσι οὐδετέραν ἀπεσύρθησαν βραδύτερον εἰς τὰς ἐσχατιὰς

τῆς Μαγνητικῆς χερσονήσου, ἔνθα ὀχυρωθέντες παρὰ τὰ Τρίκερι ἠμύνθησαν ἀνδρείως ὑπὸ τὸν Καρατάσον κατὰ τῶν ἐπανειλημμένων προσβολῶν τοῦ διασήμου στρατάρχου τῆς Τουρκίας Κιουταχῆ. Πεσούσης δὲ τῆς Εὐβοίας καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ προφυλαχθῶσιν οἱ ἐπαναστάται τοῦ Πηλίου ἐτράπησαν νοτιώτερον, καὶ ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην συμμετέσχον τῶν ἐκεῖ ἀγώνων μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ τοῦ Ὀλύμπου ἐπανάστασις, βραδύνασα νὰ ἐκραγῇ διὰ τὴν διχόνοιαν τῶν ἁρματωλῶν παρέσχε μὲν τὸν καιρὸν εἰς τὸν Ἀβδουλαμπούτ πασᾶν, ὅπως καταστρέψῃ τὴν ἐν τῇ Χαλκιδικῇ ἐξέγερσιν, βραδύτερον δὲ κατέστειλε καὶ ἐκείνην, πάντων σχεδὸν τῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου χωρίων λεηλατηθέντων, πολλῶν δὲ καὶ πυρπολιθέντων ὑπὸ τῶν ἀγρίων ὀρδῶν τοῦ αἱμοχαροῦς πασᾶ. Τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ὑπέστη καὶ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἀγράφων καὶ τῶν Χασίων. Οὐ μόνον δὲ τὰ ἐπαναστάντα μέρη, ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ Θεσσαλικὴ γῆ ὑπέστη δεινὴν ἐρήμωσιν καὶ καταστροφὴν διαρκοῦντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀγῶνος. Ἀποκαταστάντων δὲ τῶν πραγμάτων ἤρξατο ἡ φιλεργία τοῦ Θεσσαλικοῦ λαοῦ νὰ ἐπανορθοῖ τὰ καταστραφέντα, εἰς ὃ οὐ μικρὸν συνετέλεσε καὶ ἡ κατὰ τὰ 1840 χορηγηθεῖσα διὰ τοῦ τανζιματίου τοῖς χριστιανοῖς ποιά τις ἐλευθερία· ἀλλὰ νέα ἐξέγερσις τῶν κατοίκων τὸ 1854, ὑποστηριχθεῖσα καὶ ὑπὸ ἐπικουριῶν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, ἐπέφερε νέα δεινὰ καὶ νέας καταστροφὰς εἰς πλεῖστα μέρη τῆς Θεσσαλίας. Καὶ ἡ μὲν διεξαγωγὴ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνης ὑπό τε τῶν ἐντοπίων καὶ τῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος ἐθελοντῶν ἔχει πλεῖστα τὰ ἐπιλήψιμα· ἀλλ᾽ ἡ περὶ τὴν Καλαμπάκαν μάχη κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1854, καθ᾽ ἣν οἱ περὶ τὸν Χατσῆ Πέτρον κατετρόπωσαν τὸν ἐξ 7,000 συγκείμενον Αἰγυπτιακὸν στρατόν, καὶ ἡ περὶ τὸ Βελέσι ἐπὶ 24 ὥρας ἀντίστασις 300 Θεσσαλῶν ὑπὸ τὸν Φρουσκλιᾶν κατὰ 3,000 ἐχθρῶν ἀναμιμνήσκουσι τὰ ἔργα τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐπαναστάσεως. Καὶ ἡ κατὰ τὸ 1878 δὲ τελευταία ἐξέγερσις τῶν Θεσσαλῶν κατέδειξε διά τε τῶν περὶ τὸν Πλάτανον καὶ Μακρυνίτσαν καὶ Ματαράγκαν μαχῶν, καὶ διὰ τῶν πυρπολήσεων τῆς Ῥαψάνης, τῆς Καρυᾶς, τοῦ Πλατάνου, τοῦ Λιτοχωρίου καὶ πολλῶν χωρίων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν αὐτῶν προσφέρουσι ὁλοκαύτωμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ τελευταία αὕτη ἐπανάστασις ἀρξαμένη τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1878 κατηυνάσθη τὸν Ἀπρίλιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τῇ μεσολαβήσει τῆς Ἀγγλίας, ὑποσχεθείσης, ὅπως στηρίξῃ τὰ δίκαια τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ συνεδρίῳ, ὅπερ ἔμελλε νὰ συγκροτηθῇ πρὸς διαρρύθμισιν τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος. Καὶ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1878 ἀνεγράφη ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου τὸ 13 ἄρθρον αὐτῆς, δι᾽ οὗ προσκαλεῖται ἡ Πύλη νὰ διαρρυθμίσῃ τὰ Ἑλληνικὰ σύνορα, παραχωροῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Θεσσαλίαν καὶ μέρος τῆς Ἠπείρου. Τὸ ἄρθρον τοῦτο δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἐκτελεσθῇ· καὶ οὕτω, μετὰ 480 ἐτῶν δουλικὴν ὕπαρξιν, θὰ ἐπιλάμψῃ πάλιν ἐπὶ τῆς ὡραίας Θεσ-

σαλίας ὁ ἥλιος τῆς ἐλευθερίας, τὸ δὲ μέλλον καὶ ἡ ἱστορία αὐτῆς θὰ συνταυτισθῇ μετὰ τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἐλευθέρας μητρὸς Ἑλλάδος, ἡ πρόρρησις αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπαληθεύσῃ καὶ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1881 τὸ μέγιστον μέρος τῆς Θεσσαλίας προσηρτήθη εἰς τὸ ἑλληνικὸν βασίλειον ἐκτὸς τῆς ἐπαρχίας Ἐλασσῶνος μενούσης εἰσέτι ἀλυτρώτου.

Τοιαῦται ἐν συντόμῳ ὑπῆρξαν αἱ περιπέτειαι τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τῶν μυθιστορικῶν χρόνων μέχρι σήμερον. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων χρόνων ὀλίγας καταστροφὰς ὑπέστη ἡ χώρα· ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ὅμως αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν βαρβάρων ἐθνῶν ἦσαν ἀλλεπάλληλοι· διὸ καὶ ἡ ἐπισυμβᾶσα καταστροφὴ σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ πρώτους μὲν τῶν ξένων, οὓς εὑρίσκομεν, ἐγκατασταθέντας ἔν τινι μοίρᾳ τῆς Θεσσαλικῆς γῆς, εἶνε οἱ Σλαῦοι, οἵτινες βραδύτερον ἀναχωρήσαντες ἢ ἀπορροφηθέντες ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, δὲν κατέλειψαν ἕτερον ἴχνος τῆς ὑπάρξεώς των ἢ ὀνομασίας τινὰς κωμοπόλεων καὶ χωρίων· ἀλλὰ καὶ τὰ σταυροφορικὰ στίφη τοῦ Βονιφατίου καὶ αἱ ὁρδαὶ τῶν Καταλανῶν οὐδεμίαν ἐπιμιξίαν ἔλαβον μετὰ τοῦ ἰθαγενοῦς στοιχείου· λέξεις δέ τινες φραγκικαὶ ἐν τῇ γλώσσῃ μας, καὶ ἡ ὀνομασία τῆς πεδιάδος μὲ τὴν φραγκικὴν ὀνομασίαν *κάμπος* εἶνε τὰ μόνα λείψανα τῆς φραγκικῆς κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἐποικήσεως. Πολυπληθέστερος δὲ τῶν ἀνωτέρω ἦτο ὁ Βλαχικὸς πληθυσμός, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ ἐξελληνισθεὶς ἀνευρίσκεται σήμερον μόνον ἔν τισι χωρίοις ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ πλείοσιν ἐπὶ τῆς Πίνδου, συμποσούμενος εἰς 2,500 οἰκογενείας. Ὁ δὲ τελευταῖος ἐγκατασταθεὶς πληθυσμός, ὁ τουρκικός, ὢν κατ' ἀρχὰς πολυπληθής, μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἠραιώθη ἀνερχόμενος σήμερον εἰς 30,000 περίπου ψυχῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν προσάρτησιν τὰ $^{9}/_{10}$ τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ ἀνεχώρησαν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Εὐρωπαϊκῆς τουρκίας καὶ μόλις ἀνέρχονται σήμερον εἰς 3,000 οἱ παραμείναντες ἐν Θεσσαλίᾳ τοῦρκοι. Καὶ μετὰ τοῦ τουρκικοῦ δὲ στοιχείου οὐδεμία ἐπιμιξία τοῦ Ἑλληνικοῦ συνέβη, καὶ διατελοῦσι τὰ δύο στοιχεῖα μέχρι σήμερον κεχωρισμένα καὶ διεστῶτα, καθάπερ τὸ ὕδωρ καὶ τὸ ἔλαιον. Καὶ οὕτω μετὰ τοσαύτας λεηλασίας καὶ ἐπιδρομὰς ξένων στοιχείων διατελεῖ καὶ σήμερον ἡ Θεσσαλία κατοικουμένη κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτῆς μέρος ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων αὐτῆς Ἑλλήνων κατοίκων, οἵτινες οὐ μόνον τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν ἐθνισμὸν αὐτῶν διετήρησαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ χαρακτηριστικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν προγόνων διασῴζουσι. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Χασίων ἐκληρονόμησαν ἀπὸ τοὺς προγόνους αὐτῶν Περραιβοὺς οὐ μόνον τὸ μενεπτόλεμον καὶ ἀνδρεῖον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς τὰ πάτρια ἤθη καὶ ἔθιμα ἐμμονήν· τῶν κατοικοῦντες ὡς οἱ πρόγονοι αὐτῶν ἐπὶ τῶν καταρρύτων ὀρέων των καὶ λιτῶς ἀποζῶντες ἐκ τῆς ἐργασίας των, εἶνε ἥκιστα φιλαπόδημοι, μὴ καταλείποντες τὰ φίλα αὐτῶν ὄρη ἢ μετὰ σκληρὰν καὶ ἀδυσώπητον ἀνάγκην· ἁπλοῖ τὰ ἤθη, εὔρωστοι τὸ σῶμα, ἀνδρεῖοι τὴν ψυχὴν εἶνε οἱ κάτοικοι τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Χασίων καὶ τῆς Πίνδου. Ὅλως ἀλλοῖοι εἶνε οἱ

ὀρεινοὶ κάτοικοι τοῦ Πηλίου· ὅπως οἱ πρόγονοι αὐτῶν πρῶτοι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων μετέβησαν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἐκ τῶν παραλίων τῆς Μαγνησίας ἐξέπλευσαν οἱ Ἀργοναῦται εἰς ἀναζήτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος, οὕτω καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν εἶνε τὰ μάλιστα φιλαπόδημοι ἀποκαθιστάμενοι πανταχοῦ τῆς γῆς· διὰ δὲ τὴν μετ' ἄλλων ἀνθρώπων ἀνάμιξιν ἀποβάλλουσι μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον τὰ πάτρια αὐτῶν ἔθιμα καὶ μεταβάλλουσι τὸν βίον καὶ τὴν ἐνδυματίαν πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ φατριασταὶ καὶ φιλέριδες ὄντες οἱ κάτοικοι τοῦ Πηλίου, εὐδόλως διαψεύδουσι τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Ἰωλκοῦ, ἥτις κατεστράφη διὰ τὰς φατρίας. Παρὰ δὲ τοῖς κατοικοῦσι τὴν πεδιάδα δὲν ἀνευρίσκεται μὲν ἡ τρυφὴ καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Λαρίσσης, τῆς Κραννῶνος καὶ τῆς Φαρσάλου· τοιαύτη ἀπαίτησις ἐν τῇ σημερινῇ αὐτῶν πενιχρᾷ καταστάσει θὰ ἦτο ἄντικρυς εἰρωνεία καὶ περίγελως· διασώζουσιν ὅμως τὴν πρὸς τὴν ἱππασίαν κλίσιν τῶν προγόνων των, καὶ σήμερον ἔτι δυσκόλως ἠδύνατό τις νὰ εὕρῃ ἐπιτηδειοτέρους καὶ τολμηροτέρους ἱππεῖς τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Καίτοι δὲ διατελοῦντες ὑπὸ βαρύτατον ζυγὸν δουλείας, διετήρησαν ὅμως ἀκμαῖον το αἴσθημα τῆς ἐθνικότητος αὐτῶν καὶ ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ἀνέθρεψε περιλαμπὲς καὶ ἔνδοξον πρόσωπον, ὁ ἤδη μνημονευθεὶς Ῥήγας ὁ Φεραῖος.

Τοιοῦτος ὁ κατοικῶν τὴν σημερινὴν Θεσσαλίαν πληθυσμός. Καὶ δὲν κοσμοῦσι μὲν αὐτήν, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, αἱ μεγάλαι καὶ πλούσιαι καὶ ὀχυραὶ αὐτῆς πόλεις· τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβον ἐν τῇ πεδιάδι πενιχρὰ καὶ ἄσημα χωρίδια· τὸ θέατρον τῶν Φερῶν, ὁ ναὸς τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, τὸ ἐν Τρίκκῃ ἐπιφανέστατον ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, οἱ ναοὶ τῆς Κραννῶνος καὶ τῆς Φαρσάλου δὲν ὑπάρχουσι πλέον· ἀλλὰ καὶ σήμερον ἔτι γλυκὺ καὶ μειδιῶν ἐξαπλοῦται ὑπὸ τὸν γλαυκὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος τὸ εὔφορον καὶ παραγωγὸν Θεσσαλικὸν πεδίον, περὶ οὗ τὸ ἐν Δελφοῖς μαντεῖον εἶπε:

Γαίης μὲν πάσης τὸ Πελασγικὸν Ἄργος ἄμεινον.

Καὶ σήμερον ἔτι κεκοσμημένα ὑπὸ μυρίων μυθολογικῶν ἀναμνήσεων καὶ καλυπτόμενα ὑπὸ ἀνθουσῶν κωμοπόλεων περιβάλλουσι τὰ καλλίκομα ὄρη τῆς Θεσσαλίας διαπνέοντα μὲ τὰς δροσερὰς αὐτῶν αὔρας τὴν γλυκεῖαν αὐτῆς πεδιάδα Καὶ σήμερον ἔτι θάλλει ἐν τῇ ἀπαραμίλλως ὡραίᾳ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν ἡ ἱερὰ δάφνη, ἀπὸ τοὺς κλάδους τῆς ὁποίας ἐστεφανώθη ὁ θεὸς τῆς καλλονῆς καὶ χάριτος ὁ Ἀπόλλων. Καὶ σήμερον ἔτι κυλίει διὰ τοῦ Θεσσαλικοῦ πεδίου τὰ ἀργυροειδῆ αὐτοῦ νάματα ὁ καλλίρους Πηνειὸς ἠρέμα καὶ βραδέως ὡς μετὰ λύπης ἀποχωριζόμενος ἀπὸ τῆς ὡραίας γῆς, τὴν ὁποίαν διαβρέχει. Καὶ σήμερον ἔτι βαθύχλοοι λειμῶνες περιβάλλουσι τὰς ὄχθας τοῦ Ἀμφρύσσου, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔβοσκε τὸ πάλαι ὁ Ἀπόλλων τὰ ποίμνια τοῦ Ἀδμήτου. Καὶ σήμερον ἔτι ἠρέμα προσοχθίζον τὸ γλαυκὸν κῦμα τοῦ Παγασαίου κόλπου καταφιλεῖ τὴν εὔχλοον παραλίαν τῆς Ἰωλκοῦ, ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξέπλευσεν εἰς ἀγνώστους ἀκτὰς τὸ πρῶτον πλοῖον τῆς

Ἑλλάδος. Καὶ σήμερον ἔτι εἶνε ὡραία καὶ τερπνὴ ἡ φιλτάτη Θεσσαλία· καὶ τὰς καλλονὰς αὐτῆς ζητοῦντες νὰ ἴδωσι καὶ νὰ θαυμάσωσι, συρρέουσι πανταχόθεν τῆς γῆς πεπαιδευμένοι καὶ περιηγηταί. Ὁ Δόδβελ, ὁ Ὀλλανδ, ὁ Πουκεβίλ, ὁ Βροντστέτ, ὁ Οὔρκουαρτ, ὁ Λήκ, ὁ Μεζιέρ, ὁ Οὐσίνγ, ὁ Κλάρκε, ὁ Φαλμεράϊερ καὶ ἄλλοι ἀσημότεροι τούτων ἦλθον, εἶδον καὶ ἐξύμνησαν τὰς καλλονὰς τῆς Θεσσαλίας· πάντες ἐν ἑνὶ στόματι θεωροῦσιν ἀπαράμιλλον τὴν καλλονὴν αὐτῆς, ἀποκαλοῦντες αὐτὴν κῆπον καὶ παράδεισον τῆς Εὐρώπης. Ὁ Πουκεβὶλ γίνεται ἔνθους εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Πίνδου θέαν τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων καὶ τῆς πεδιάδος· ὁ Δόδβελ θεωρεῖ τὴν Θεσσαλίαν ὡραιοτέραν οὐ μόνον τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ πασῶν τῶν χωρῶν, ὅσας αὐτὸς εἶδε· ὁ Οὐσίνγ ἐν τῇ θέᾳ τοῦ Πηλίου καὶ τῶν δασῶν αὐτοῦ ἀνακαλεῖ τὴν Ἐλβετίαν καὶ τὰ βαθύτατα δάση τῆς πατρίδος του· ὁ Μεζιὲρ καὶ ὁ Ἐζεῦ βεβαιοῦσιν, ὅτι οὐδαμοῦ εἶδον βλάστησιν κραταιοτέραν τῆς ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου, ἀλλ' οὔτε θέαν μαγευτικωτέραν τῆς ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν μνημονευθέντων ὀρέων· καὶ τέλος ὁ Φαλμεράϊερ δρέπει κλάδον ἐκ τῆς ἱερᾶς δάφνης τῶν Τεμπῶν πρὸς ἀνάμνησιν τῆς κοιλάδος, τῆς ὁποίας εὔγλωττον περιγραφὴν κατέγραψε.

Μεταβαίνω δὲ ἤδη εἰς τὸ τρίτον καὶ τελευταῖον μέρος τῆς παρούσης πραγματείας.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

Εἶπον ἤδη ἀνωτέρω ὅτι ἐν τῇ ἀρχαιότητι διῃρεῖτο ἡ Θεσσαλία εἰς *Πελασγιώτιδα*, *Ἑστιαιώτιδα*, *Θεσσαλιώτιδα*, *Φθιώτιδα*, *Μαγνησίαν*, *Περραιβίαν* καὶ *Δολοπίαν*· καὶ τὸ μὲν ὄνομα ἀπεδόθη εἰς τὰ διαμερίσματα ταῦτα ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐνοικησάντων ἐθνῶν, τὰ δὲ ὅρια αὐτῶν ἦσαν μὲν ὡρισμένα καὶ σαφῆ κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχήν, βραδύτερον ὅμως ἔν τισιν αὐτῶν ἀνεμιγνύοντο, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν. Αἱ ὀνομασίαι αὗται ἀπαντῶσαι καθ' ἅπαντας τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἤρξαντο ἤδη νὰ ἐκλίπωσιν ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὅτε ἡ χώρα ὠνομάζετο μὲ τὸ γενικὸν ὄνομα Θεσσαλία· ἐπὶ τῶν μέσων δὲ χρόνων ἐκαλεῖτο Μεγαλοβλαχία, ὡς ἤδη ἐρρέθη, καὶ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας ὠνομάσθη Τρίκκαλα-Σαντσάκ, καθότι ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς κατακτήσεως μέχρις ἀρχῆς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας ἐθεωροῦντο τὰ Τρίκκαλα· καὶ ὅτε δὲ κατόπιν ἀνεγνωρίσθη ὡς τοιαύτη ἡ Λάρισσα, ἡ ἐπαρχία δὲν ἔπαυσε φέρουσα τὸ μνημονευθὲν ὄνομα. Σήμερον δὲ τὸ προσαρτηθὲν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν βασίλειον μέρος τῆς Θεσσαλίας διαιρεῖται εἰς δύο Νομούς, Λαρίσσης μὲ πρωτεύουσαν τὴν Λάρισσα καὶ τὸν Νομὸν Τρικκάλων μὲ πρωτεύουσαν τὰ Τρίκκαλα· καὶ ὁ μὲν νομὸς Λαρίσσης σύγκειται ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν 1) Λαρίσσης, 2) Βώλου, 3) Ἀγυιᾶς, 4) Τυρνάβου, 5) Δομοκοῦ, 6) Φερσάλων, 7) Ἁλμυροῦ. Ὁ δὲ νομὸς Τρικκάλων συνίσταται ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν 1) Τρικκάλων, 2) Καλαμπάκας, 3) Καρδίτσης μὲ ὁμωνύμους πρωτευούσας. Ἡ διαίρεσις αὕτη ἐβασίσθη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπὶ τῆς ἀρχαίας διαιρέσεως. Καὶ αἱ μὲν ἐπαρχίαι τοῦ Βώλου καὶ τῆς Ἀγυιᾶς περιλαμβάνουσι τὴν ἀρχαίαν Μαγνησίαν, αἱ δὲ ἐπαρχίαι Λαρίσσης, Τυρνάβου καὶ ἐκ τῆς ἐπαρχίας Βώλου ὁ δῆμος Φερῶν, ὅστις κατὰ ταῦτα ἔπρεπε νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λαρίσσης, ἀποτελοῦσι τὴν ἀρχαίαν Πελασγιώτιδα, ἡ δὲ ἀλύτρωτος ἐπαρχία τῆς Ἐλασσῶνος ἀντιστοιχεῖ εἰς τὴν ἀρχαίαν Περραιβίαν, ἡ τῶν Τρικκάλων εἰς τὴν Ἑστιαιώτιδα, ἡ τῆς Καρδίτσης καὶ Φερσάλων εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα, ἡ τοῦ Δομοκοῦ εἰς τὴν Δολοπίαν, καὶ τέλος τοῦ Ἁλμυροῦ εἰς τὴν Φθιώτιδα· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐγὼ ὡς βάσιν τῆς μελλούσης περιγραφῆς παραδέχομαι τὴν ἀρχαίαν διαίρεσιν, ὡς βασιζομένην κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπὶ τῆς χωρογραφικῆς διαρρυθμίσεως τῆς χώρας. Ἡ δὲ κατὰ δήμους διαίρεσις ἔχει οὕτως. Ἡ μὲν ἐπαρχία Λαρίσσης ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν ἀκολούθων ὀκτὼ δήμων, Λαρίσσης, Κραννῶνος, Φακίου, Ὀγχήστου, Ἀρμενίου, Συκουρίου,

Νέστωνος καὶ Ἀμπελακίων. Ἡ δὲ ἐπαρχία Βώλου ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν ἑπομένων 15 δήμων, Φερῶν, Βοίβης, Παγασῶν, Μακρυνίτσης, Ὀρμινίου, Ἰωλκοῦ, Νηλείας, Μηλεῶν, Ἀφετῶν, Σπαλαθρου, Σηπιάδος, Αἰαντίου, Μυρεσίου, Κισσοῦ καὶ Ζαγορᾶς. Οἱ δὲ ἀποτελοῦντες τὴν ἐπαρχίαν Ἀγυιᾶς δῆμοι εἶνε οἱ ἀκόλουθοι τρεῖς, Δωτίου, Κασταναίας καὶ Εὐρυμενῶν. Τὴν ἐπαρχίαν Τυρνάβου ἀποτελοῦσιν οἱ δῆμοι Τυρνάβου, Ὀλύμπου καὶ Γόννου. Τὴν ἐπαρχίαν Φαρσάλων οἱ δῆμοι Φαρσάλων, Ἐνυδρίου καὶ Σκοτούσης. Τὴν ἐπαρχίαν Δομοκοῦ οἱ δῆμοι Θαυμακοῦ, Ξυνιάδος καὶ Μελιταίας καὶ τέλος τὴν ἐπαρχίαν Ἁλμυροῦ οἱ δῆμοι Πλατάνου καὶ Ὄθρυος. Ἐν δὲ τῷ νομῷ Τρικκάλων τὴν μὲν ἐπαρχίαν Τρικκάλων ἀποτελοῦσι οἱ ἀκόλουθοι 7 δῆμοι Τρικκάλων, Παραληθαίων, Πιαλίων, Φαρκαδόνος, Ἀθαμάνων, Κοθωνίων, Αἰθίκων. Τὴν δὲ ἐπαρχίαν Καλαμπάκας ἀπαρτίζουσιν οἱ δῆμοι Αἰγινίου, Ὀξυνίας, Τυμφαίων, Καστανέας, Μαλακασίου, Χαλκίδος, παρασπροποτάμου, καὶ Λάκμωνος, καὶ τέλος τὴν ἐπαρχίαν Καρδίτσης ἀποτελοῦσιν οἱ δῆμοι Καρδίτσης, Καλλιφωνίου, Σιλάνων, Νευροπόλεως, Ἰτάμου, Ἀργιθέας, Μενελαΐδος, Κιερίου, Ταμασίου, Ἰθώμης, Γόμφων, Τιτανίου, καὶ Φύλλου. Πληθυσμὸν δὲ ἔχει ἡ Θεσσαλία 310.000 περίπου ψυχάς, ἐξ ὧν 3,000 Τούρκων, 12.000 Βλάχων καὶ 5,000 Ἑβραίων καὶ τὸ λοιπὸν Ἕλληνας.

Καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι κατοικοῦσιν ἐν Λαρίσσῃ σήμερον, ὀλίγιστοι δὲ ἐν Τρικκάλοις, Φαρσάλῳ, Βελεστίνῳ, Ἁλμυρῷ καὶ Βώλῳ ἀναμικτοι μετὰ τῶν Ἑλλήνων· κατέχουσι δὲ καὶ χωρία τινὰ τῆς Ὄσσης· οἱ δὲ Βλάχοι εὑρίσκονται ἐν τρισὶ χωρίοις ἐπὶ τῶν Καμβουνίων ὀρέων καὶ πλείοσιν ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τῆς Πίνδου, οἱ δὲ Ἑβραῖοι ἀπαντῶσι ἐν Λαρίσσῃ, Τρικκάλοις καὶ Βώλῳ. Ἅπασα δὲ ἡ λοιπὴ ὀρεινή τε καὶ πεδινὴ Θεσσαλία κατοικεῖται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησις εἶνε ἡ γεωργία. Προϊόντα δὲ φέρει ὁ τόπος πολλὰ καὶ ποικίλα· οἷον σῖτον, κριθήν, ἀραβόσιτον, οἶνον, κουκούλια, καπνόν, μαλλία, ἐρεβίνθους, κυάμους, ἔλαιον, σησάμιον καὶ πολλὰς καὶ ποικίλας ὀπώρας (ἰδίως ἐν Πηλίῳ)· ἀλλ' ἐκτὸς τῆς γεωργίας διενεργεῖται καὶ κτηνοτροφία σπουδαία ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ οὐχὶ εὐκαταφρόνητον εἶνε τὸ κατ' ἔτος εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐξαγόμενον ποσὸν προβάτων, βοῶν, ἵππων, βουβάλων, χοίρων καὶ ἡμιόνων· καὶ τυροῦ δὲ καὶ βουτύρου καὶ ἀρνοδερμάτων ἱκανὴ ποσότης ἐξάγεται ἐκ τῆς Θεσσαλίας κατ' ἔτος. Καὶ ἡ ἐμπορικὴ δὲ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν κίνησις εἶνε ζωηρὰ καὶ σπουδαία. Καὶ τὸ μὲν ἐσωτερικὸν ἐμπόριον διενεργεῖται 1) ἐν ἑβδομαδιαίαις πανηγύρεσι, συμβαινούσαις ἐν τῷ Βώλῳ, Βελεστίνῳ, Λαρίσσῃ, Καρδίτσῃ, Τρικκάλοις, Φαρσάλοις καὶ Δομοκῷ· καὶ 2) ἐν ἑπτὰ ἐτησίαις ἐμπορικαῖς πανηγύρεσι γενομέναις ἐν Φαρσάλῳ τὴν 15 Αὐγούστου, ἐν Κλοκοτῷ τὴν 23 Αὐγούστου, ἐν Τυρνάβῳ τὴν 23 Ἀπριλίου, ἐν Μοσχολουρίῳ τὴν 2 Μαΐου, ἐν Ἀγυιᾷ τὴν 1 Σεπτεμβρίου, ἐν Λαρίσσῃ τὴν 24 Σεπτεμβρίου καὶ ἐν Τρικκάλοις τὴν 4 Σεπτεμβρίου. Ἅπασαι αὗται αἱ πανηγύρεις, ἐκτὸς τῆς τοῦ Κλοκοτοῦ (διαρκούσης 48 μόνον ὥρας)

παρατείνονται ἐπὶ 8 ἡμέρας· συνέρχονται δὲ ἐν αὐταῖς οὐ μόνον ἐκ τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν μερῶν τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος πολλοὶ πρὸς ἐμπορίαν· τὰ δὲ ἀντικείμενα τοῦ ἐμπορίου εἶνε μὲν καὶ τὰ προϊόντα τῆς Θεσσαλικῆς γῆς καὶ τὰ ὑπὸ διαφόρων ἐμπόρων μετακομιζόμενα ἐκεῖ βιομηχανήματα τῆς Εὐρώπης καὶ ἀποικιακά, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἵπποι, βόες, ἡμίονοι καὶ λοιπὰ ζῶα. Τὸ δὲ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Θεσσαλίας διενεργεῖται διὰ τῆς πόλεως Βώλου, ἥτις εἶνε τὸ μόνον ἐπίνειον αὐτῆς. Καὶ ἐξάγεται μὲν σῖτος καὶ κριθὴ καὶ κουκούλια καὶ ἔλαιον, καὶ καπνὸς καὶ σησάμιον καὶ μαλλία καὶ τυρὸς καὶ βούτυρον καὶ ἄλλα τινά, εἰσάγονται δὲ ὄρυζα, πετρέλαιον, ἀποικιακὰ καὶ δέρματα ἀκατέργαστα, βιομηχανήματα εὐρωπαϊκά, σίδηρος καὶ πολλὰ ἄλλα.

Τὸ δὲ κλῖμα τῆς Θεσσαλίας, τὸ μὲν τῆς θεσσαλικῆς πεδιάδος εἶνε τὸν μὲν χειμῶνα κακόν, τὸ δὲ θέρος ἀργαλέον, οὐδέποτε ἐσθλόν, ὡς ὁ Ἡσίοδος εἶπε περὶ τῆς πατρίδος του Ἄσκρης· καθότι τὸ μὲν θέρος εἶνε θερμότατον καὶ λίαν νοσῶδες (ἰδίως εἰς τοὺς μὴ ἐγκλιματισθέντας), διὰ τὰς πολλὰς ἑλώδεις ἐκτάσεις, τὸ δὲ χειμῶνα κατάψυχρον διὰ τοὺς ἐκ τῶν περιστεφόντων αὐτὴν χιονοσκεπῶν ὀρέων προσπνέοντας ψυχροὺς ἀνέμους. Ἐν δὲ τῇ ὀρεινῇ Θεσσαλίᾳ τὸ μὲν ἔαρ καὶ θέρος εἶνε εὐαερώτατον διά τε τὰ ψυχρὰ ὕδατα καὶ τὰς παχείας σκιὰς τῶν ἐν αὐτῇ δένδρων καὶ τὴν ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων καταπεμπομένην δροσερὸν αὔραν· τὸν δὲ χειμῶνα τὰ ἄφθονα ὕδατα καὶ οἱ συχνοὶ ὑετοὶ καὶ ἡ χιὼν ἀπεργάζονται ὑγρόψυχρον καὶ ἐπιβλαβῆ εἰς τοὺς κατοίκους· διὸ καὶ παρὰ τὰ ῥοδοκόκκινα καὶ ὑγιᾶ πρόσωπα τῶν ὀρεινῶν κατοίκων οὐχὶ σπανίως παρατηροῦνται καὶ αἱ ὠχραὶ καὶ καχεκτικαὶ φυσιογνωμίαι τῶν χρονίως πασχόντων. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ πίπτουσα χιὼν ἐπὶ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων εἶνε ὀλίγη καὶ σπανία, ἐνῷ πρὸ οὐχὶ μακροῦ χρόνου βαθεῖα χιὼν ἐκάλυπτε κατ' ἔτος τὰ ὀρεινὰ χωρία τῆς Θεσσαλίας. Ἐπικρατοῦσι δὲ τοὺς μὲν μῆνας τοῦ φθινοπώρου οἱ Α. καὶ ΒΑ. ἄνεμοι, παρακολουθούμενοι ἐν τῇ ἐπικρατήσει αὐτῶν ὑπὸ συχνῶν ὑετῶν τὸν δὲ χειμῶνα πνέουσιν οἱ Β. καὶ ΒΔ. καὶ τοὺς μῆνας τοῦ ἔαρος καὶ τοῦ θέρους προσπνέουσιν ἔκ τε τοῦ Παγασαίου κόλπου καὶ ἐκ τοῦ Θερμαϊκοῦ διὰ τῶν Τεμπῶν οἱ λεγόμενοι *Ἐμβάται*, μετριάζοντες ἔνθα ἐξικνοῦνται τὴν τοῦ θέρους θερμότητα· ἐνίοτε δέ, καίτοι σπανίως, πνέει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ θέρους ὁ πᾶσαν ζωὴν πᾶσαν καὶ βλάστησιν μαραίνων ΝΔ. ἄνεμος *Λίβας* παρὰ τοῖς ἐντοπίοις καλούμενος, προξενῶν φοβερὰν καταστροφὴν εἰς τοὺς ἐν τῇ ὡριμάνσει αὐτῶν εὑρισκομένους δημητριακοὺς καρπούς. Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον· ἤδη δὲ μεταβαίνω εἰς τὴν τοπογραφικὴν περιγραφὴν τῆς χώρας ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς Μαγνησίας.

Μαγνησία.

(*Ἐπαρχία Βώλου καὶ Ἀγυιᾶς*).

Μαγνησία καλεῖται ἡ στενὴ ἐκείνη χώρα, ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς κοι-

λάδος τῶν Τεμπῶν ἐκτείνεται μέχρι τοῦ Αἰαντείου ἀκρωτηρίου, ἔχουσα μῆκος μὲν 28—30 ὡρῶν, πλάτος δὲ μέγιστον μὲν 9 ὡρῶν, ἐλάχιστον δὲ κατὰ τὸν ἰσθμόν, ὅστις ἑνόνει τὴν μικρὰν χερσόνησον τῶν Τρικέρων μετὰ τῆς μεγάλης Μαγνητικῆς χερσονήσου, μιᾶς μόνον ὥρας. Ἡ χώρα αὕτη, περιβρεχομένη ἐξ ἀνατολῶν ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ ἐκ δυσμῶν κατὰ τὸ μεσημβρινώτερον μέρος ὑπὸ τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, βορειότερον δὲ ὑπὸ τῆς Βοιβηίδος καὶ Νεσσωνίδος, ἐκτείνεται ἀπὸ μὲν τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν καθ' ὅλην τὴν σειρὰν τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου ἀπὸ τοῦ ΒΔ. πρὸς τὸ ΜΑ. μέχρι τῆς Σηπιάδος ἄκρας· ἐκεῖθεν δὲ στρεφομένη πρὸς μεσημβρίαν καταλήγει εἰς τὸ Αἰάντειον ἀκρωτήριον, σχηματίζουσα κατὰ τὸ ἀνατολικώτερον αὐτῆς ἥμισυ μέγα τόξον, περιβάλλον ἐκ βορρᾶ καὶ ἀνατολῆς τὸν Πελασγικὸν κόλπον. Ἦτο δὲ ἡ χώρα διηνεκῶς κατῳκημένη ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι σήμερον. Καὶ οἱ μὲν ἀρχαιότεροι κάτοικοι αὐτῆς ἦσαν οἱ Κένταυροι, οἱ Λαπίθαι, οἱ Μάγνητες. Συμμετέσχον δὲ οὗτοι τῆς τρωϊκῆς ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν Φιλοκτήτην καὶ Εὔμηλον. Πόλεις δ' αὐτῆς μνημονεύει ὁ Ὅμηρος τὴν *Ἰωλκόν*, τὴν *Μεθώνην*, τὴν *Ὀλιζῶνα*, τὴν *Θαυμακίην*, τὴν *Μελίβοιαν*, τὴν *Βοίβην* καὶ τὰς *Γλαφυράς*. Οἱ δὲ νεώτεροι συγγραφεῖς ἀναφέρουσι τὴν *Δημητριάδα*, τὸ *Ὀρμίνιον*, τὴν *Νήλειαν*, τὰς *Κοράκας*, (ἡ πόλις αὕτη κατά τινα νεωτέραν εὑρεθεῖσαν ἐπιγραφὴν φαίνεται οὐδέποτε ὑπάρξασα, εἶνε δὲ ἴσως κακὴ ἀντιγραφὴ τῆς Κορώπης ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ῥηθήσεται) καὶ τὰ *Σπάλαθρα* κατὰ τὸν Πελασγικὸν κόλπον, τὰς *Μύλας*, τὴν *Κασθαναίαν*, τὴν *Ῥιζοῦντα*, καὶ τὰς *Εὐρυμενὰς* πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος· τὸν *Ἄμμυρον*, τὸ *Δώτιον*, τὴν *Λακέρειαν* καὶ τὸ *Συκούριον* παρὰ τὴν Βοιβηίδα καὶ τὸ θεσσαλικὸν πεδίον. Αἱ πόλεις αὗται, κείμεναι οὐχὶ μακρὰν τῆς παραλίας, ἦσαν ἀφανεῖς καὶ ἄσημοι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, καὶ αἱ πλεῖσται τούτων συνοικισθεῖσαι βραδύτερον ἐν τῇ Δημητριάδι ἀπέβησαν ἀφανέστεραι· διὸ καὶ ἐλάχιστα ἐρείπια αὐτῶν ἀπαντῶσι σήμερον ἐν τῷ τόπῳ. Οὐδεὶς ναός, οὐδὲν θέατρον, οὐδεὶς κίων, οὐδὲν ἄγαλμα, οὐδὲν στάδιον ἀνευρίσκεται σήμερον ἐν τῇ Μαγνησίᾳ. Τὸ πᾶν κατέστρεψεν ὁ χρόνος, καὶ μόνον ἐρείπιά τινα τῶν ἀρχαίων ἀκροπόλεων ἀνευρίσκονται τῇδε κἀκεῖσε, ἅτινα καὶ ταῦτα μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον καταστρεφόμενα θὰ ἐξαλειφθῶσιν. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς περισωζόμενα λείψανα δὲν εἶνε σπουδαιότερα. Φρούριά τινα ἐρειπωμένα, νομίσματα βυζαντινὰ καὶ μοναί τινες εὑρισκόμεναι ἐπὶ τῶν ὀρέων εἶνε τὰ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς περισωζόμενα. Καὶ αἱ μὲν μοναί, ἱδρυθεῖσαι, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, κατὰ τὸν 11ον – 12ον μ. Χ. αἰῶνα, κεῖνται ὡς καὶ πᾶσαι αἱ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἐντὸς τερπνοτάτης φύσεως· πηγαὶ διαυγῶν καὶ εὐχύμων ὑδάτων, ἄλση πυκνὰ καὶ κατάσκια, ὁρίζων εὐρὺς καὶ μαγευτικός, θέσις ὀχυρά, τοιαῦτα εἶνε τὰ προσόντα τῶν Μαγνητικῶν καὶ ἐν γένει τῶν Θεσσαλικῶν μονῶν. Τὰ δὲ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν Μαγνησίαν περισωζόμενα ἐρείπια φρουρίων

εἶνε τὰ ἀκόλουθα. Τὸ *κάστρον τῆς Ὡραίας* ἐπὶ τῆς Ὄσσης ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, τὰ παρὰ τὴν Βοιβηΐδα *Καστρὶ* καὶ *Παλαιόκαστρον*, ἀμφότερα ἐπὶ ἀρχαιοτέρων ἀκροπόλεων, τὸ *Κάστρον* τοῦ Βώλου, τὸ ὑπὲρ τὰ Λεχώνια *Παλαιόκαστρον* καὶ τὸ *Λειψόκαστρον* κατὰ τὸν Πελασγικὸν κόλπον, καὶ πρὸς τὸ Αἰγαῖον τὸ ἐπὶ τῆς Σηπιάδος ἄκρας *Παλαιόκαστρον* καὶ ὅμοια παρὰ τὰ χωρία Νεοχῶρι, Βένετον, Σκίτι καὶ Θανατον.

Καὶ τὰς μὲν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν περιπετείας τῆς χώρας, καθόσον εἶνε γνωσταί, κατέγραψα ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Πιπτούσης δὲ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἐπικρατούντων τῶν Τούρκων, οἱ παρὰ τὴν παραλίαν κατοικοῦντες Μάγνητες ἀπεσύροντο ὑψηλότερα συνοικιζόμενοι παρὰ τὰς προϋπαρχούσας μονάς. Ὁ κατ' ἀρχὰς ἀραιὸς πληθυσμὸς ἐγίνετο ὁσημέραι πυκνότερος ἐκ τῶν μεταναστευόντων ἐκ τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν παρακειμένων νήσων, ὧν οἱ κάτοικοι φεύγοντες τὴν Ἐνετικὴν κυριαρχίαν καὶ τὴν ἅπασαν τὴν Μεσόγειον λυμαινομένην πειρατείαν τῶν Ἀλγερίνων ἐζήτουν εἰς τὰς χαράδρας τοῦ Πηλίου ἀσφάλειαν καὶ καταφυγήν· καὶ οὕτω μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐκ τῆς τέφρας τῶν ἀρχαίων Μαγνητικῶν πόλεων ἀνέθαλλον ἐπὶ τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης νέαι ἀκμάζουσαι καὶ εὐημεροῦσαι κωμοπόλεις, ἀποτελοῦσαι τὸν καλλίτερον κόσμον τῆς σημερινῆς Θεσσαλίας· ἰδίως δὲ προήχθη ὁ πληθυσμὸς τῶν Μαγνητικῶν χωρίων κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ διαβοήτου τυράννου Ἀλῆ πασᾶ, ὅτε πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῶν Ἀγράφων καὶ τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας, φεύγοντες τὴν τυραννίαν τοῦ δυνάστου ἐκείνου, κατέφευγον εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Πηλίου χωρία, ὧν τὰ πλεῖστα ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς βασιλομήτορος ἦσαν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ἁρπαγῶν καὶ βιαιοπραγιῶν τοῦ τυράννου. Διῃροῦντο δὲ κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους τὰ χωρία ταῦτα εἰς ***Βακούφια*** καὶ ***Χάσια***· καὶ Βακούφια μὲν ἦσαν ἡ *Μακρυνίτσα*, *Δράκεια*, *Ἅγιος Λαυρέντιος*, *Ἅγιος Γεώργιος* μετὰ τῶν *Πιναχατῶν* καὶ τῆς *Βεζίτζης*, ἡ *Ἀργαλαστὴ* μετὰ τῶν ἐξαρτημάτων της *Μετοχίου*, *Πιστινίκας*. *Συκῆς* καὶ *Μπίρ*, ὁ *Λαῦκος*, τὸ *Προμύριον*, ἡ *Μούρεση*, ὁ *Κισσός*, τὸ *Ἀνήλιον* καὶ ἡ *Μακρυρράχη*· ἡ δὲ *Πορταρία*, ὁ *Βῶλος*, τὰ *Λεχώνια*, αἱ *Μηλιαὶ* μετὰ τῆς *Πρόπαν* καὶ *Λαμπινοῦς*, *Νεοχῶρι* μετὰ τῆς *Νιάου*, *Τσαγκαράδα*, *Ζαγορὰ* μετὰ τοῦ *Πουρίου*, ἦσαν Χάσια. Καὶ τῶν μὲν Βακουφίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ Μακρυνίτσα, ἔνθα ἤδρευεν ὁ ὑπὸ τοῦ Κεχαγιᾶ τῆς βασιλομήτορος πεμπόμενος Βοεβόδας, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἑτέρους τινὰς Τούρκους, οὓς ἔπεμπεν ὡς ὑποδιοικητὰς εἰς τὰ λοιπὰ βακούφια· καὶ τὰ μὲν ἀφορῶντα τὸ σύνολον τῶν βακουφίων διείποντο ὑπὸ τῶν προεστώτων τῆς Μακρυνίτσης, τὰ δὲ ἰδιαίτερα ἑκάστου χωρίου διηύθυνον οἱ δημογέροντες αὐτοῦ. Οἱ φόροι τῶν βακουφίων ἦσαν ἐλάχιστοι· οὐδενὶ Τούρκῳ τῶν περιοίκων ἐπιτρέπετο ἡ εἴσοδος εἰς αὐτά, καὶ ἐν γένει πᾶσα ἡ διοίκησις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν δημογερόντων, κατὰ τύπους δὲ παρήδρευεν ὁ Τοῦρκος Βοεβόδας· ἀλλὰ τὸ ἰλερι καὶ φατριαστικόν, ὅπερ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων πολὺ ἀπαι-

σίως ἐπενήργησεν ἐπὶ τῆς ὡραίας ἡμῶν γῆς, ἐκόλουε καὶ τὴν εὐημερίαν, ἥτις ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ ἐπὶ τῶν οἱονεὶ ἀνεξαρτήτων τούτων χωρίων. Μικρότερα δὲ ἦσαν τὰ προνόμια τῶν Χασίων· οἱ φόροι αὐτῶν ἦσαν μεγαλείτεροι, διοικούμενα δὲ ὑπὸ Τούρκων πεμπομένων ὑπὸ τοῦ Πασᾶ τῆς Λαρίσσης ἦσαν μᾶλλον ἐκτεθειμένα εἰς τὰς κακώσεις τῶν περιοίκων Ὀθωμανῶν, ἀλλ' ἡ κοινοτικὴ αὐτῶν διοίκησις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλεγομένων δημογερόντων, ὧν ἡ συμπεριφορά, ἔν τισι τῶν χωρίων, ὡς ἐν τῇ Ζαγορᾷ, ἦτο πατριωτικωτάτη. Ὑπὸ τοιαύτην λοιπὸν διοίκησιν διατελοῦντα τὰ χωρία τοῦ Πηλίου προήχθησαν κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους κατά τε τὸν πληθυσμὸν καὶ τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ὑλικὴν εὐημερίαν, ἀποκατασταντα τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῶν ἐπαίνων πολλῶν περιηγητῶν, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἤδη εἶπον. Οὐ μόνον δὲ τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων ἐπιμελοῦντο οἱ κάτοικοι, ἀλλὰ καὶ βιομηχανίαν τινὰ ἐξήσκουν καὶ σχολεῖα καλῶς κατηρτισμένα ἔν τισι τῶν χωρίων συνετηροῦντο, καὶ τρεῖς ἐκ τῶν διασημοτέρων πεπαιδευμένων τῆς Μαγνησίας, οἱ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθέντες Ἄθιμος Γαζῆς, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης ἐκ Μηλεῶν, μέλη ὄντες τῆς ἐν Ἀθήναις τὸ 1831 συστάσης *Φιλομούσου ἑταιρείας*, ἵδρυσαν ἀνωτέραν σχολὴν ἢ γυμνάσιον ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ αὐτῶν πατρίδι, ὅπερ τὰ μάλιστα συνετέλεσε κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ 1821 χρόνους εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν πολλῶν Θεσσαλῶν καὶ ἄλλων Ἑλλήνων· ἐδιδάσκοντο δὲ ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ οὐ μόνον τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ σειρὰ φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν μαθημάτων καὶ τινα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, καὶ πολλὰ ὄργανα χρήσιμα εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν μετεκομίσθησαν ἐκ τῆς Εὐρώπης, ὧν τινα εἰσέτι διασώζονται ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς σχολῆς Μηλεῶν. Ὁ κανονισμὸς τῆς φιλομούσου ἑταιρείας, δημοσιευθεὶς κατὰ τὸ 1815 ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ ἐν Βιέννῃ ἐξεδόθη ἐκ νέου ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Μαρίνου Π. Βρετοῦ τοῦ ἔτους 1869 σελ. 238—241· ἔχουσι δὲ οὕτω τὰ πρὸς τὸ Πήλιον σχετιζόμενα ἄρθρα.

Ἄρθρον 1ον

Ὁ σκοπὸς τῆς φιλομούσου ἑταιρείας εἶνε ἡ καταβολὴ τῶν ἀναγκαίων χρημάτων διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν κλασικῶν λεγομένων συγγραφέων καὶ διὰ τὴν ἀναζήτησιν παντὸς εἴδους ἀρχαιοτήτων· ἡ δὲ τοῦ Πηλίου ὄρους ὁμήγυρις συγκροτεῖ ἓν σχολεῖον τακτικὸν κατὰ μίμησιν τῶν Ἀκαδημιῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἄρθρον 6ον.

Ἡ ἀλληλογραφία τῶν τῆς ἑταιρείας μελῶν πρέπει νὰ ἐξακολουθῆται ὅσον τὸ δυνατὸν συνεχῶς τε καὶ ἀκριβῶς, ὅπως δι' αὐτῆς εἰδοποιῆται τὸ γένος περὶ πάντων, ὅσα τῆς προσοχῆς αὐτῶν ἄξια· κατ' ἐξοχὴν δὲ οἱ ἔφοροι τοῦ ἐν τῷ Πηλίῳ ὄρει γυμνασίου καθυποβάλλονται, ὅπως ἐξακολο

θῶσι τὴν φιλολογικὴν ἀνταπόκρισιν μετὰ τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης ἑταιρειῶν, εἰς ἃς εἶνε ἤδη γνωσταί.

Ἄρθρον 8ον.

Τὰ συναχθησόμενα ἀρχαιολογικὰ πράγματα ἀποταμιεύονται εἰς τὰς Ἀθήνας ἢ εἰς τὸ Πήλιον ὄρος εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ κτίρια Μουσεῖα καλούμενα· οἱ ἔφοροι τοῦ Πηλίου ὄρους ὑποχρεοῦνται πρὸς τούτοις, ὅπως καταγίνωνται εἰς βοτανικὰς παρατηρήσεις, περιγράφοντες τὰ ἐκεῖσε περίεργα φυτα, ὧν ἡ ὕπαρξις ἐνδέχεται ἀγνοεῖσθαι εἰς τὸ λοιπὸν τῆς Εὐρώπης.

Ἄρθρον 9ον.

Ἡ ἑταιρεία ἐπιτρέπει εἰς τὰ μέλη της, ἵνα φέρωσι ὡς σημεῖον τῆς αὐτῆς συγκαταριθμήσεως ἓν δακτύλιον χρυσοῦν μὲν διὰ τοὺς εὐεργέτας, χαλκοῦν δὲ διὰ τοὺς συνηγόρους, φέρον τὴν Γλαῦκα μετὰ τῆς ἔσωθεν ἐπιγραφῆς Φιλομούσων· τὰ μέλη δὲ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ γυμνάσιον τοῦ Πηλίου ὄρους φέρουσι καὶ αὐτὰ ὡς παράσημον ἓν δακτύλιον μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ Κενταύρου καὶ τοῦ Ἀχιλλέως.

Οὐ μόνον δὲ εἰς τὴν φιλόμουσον ἑταιρείαν συμμετέσχον πολλοὶ τῶν κατοίκων τοῦ Πηλίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν βραδύτερον ἀναφανεῖσαν φιλικὴν ἑταιρείαν ἦσαν μεμυημένοι οἱ πρόκριτοι καὶ πεπαιδευμένοι τῶν Μαγνητικῶν χωρίων, καὶ εἷς ἐξ αὐτῶν, ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, θεωρητέος ὡς εἷς τῶν ἱδρυτῶν αὐτῆς· ἐκ τῶν πρώτων δὲ οἱ κάτοικοι τοῦ Πηλίου ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ μὴ δυνηθέντες, ὡς ἐκ τῶν λόγων, οὓς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξέθεσα, νὰ ἀνθέξωσιν, ἠναγκάσθησαν ἐκ νέου νὰ ὑποκύψωσιν, ἀφοῦ πολλὰ μὲν τῶν χωρίων ἐπυρπολήθησαν, πολλοὶ δὲ τῶν κατοίκων ᾐχμαλωτίσθησαν καὶ ἐξεπατρίσθησαν. Ἀποκαταστάσης δὲ τῆς τάξεως ἤρξαντο νὰ ἐπανέρχωνται οἱ φυγόντες εἰς τὰς ἑστίας των, ἀνέκτισαν τὰς πυρποληθείσας οἰκίας των, ἐνησχολήθησαν εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των, καὶ οὕτω μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου ἡ πρὸ καιροῦ φυγαδευθεῖσα εὐημερία αὐτῶν καὶ ἀκμή· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 1840 ἡ εἰς Βακούφια καὶ Χάσια διαίρεσις τῶν χωρίων κατηργήθη καὶ ὑπήχθησαν ἅπαντα ὑπὸ τὸν ἑδρεύοντα τοῦρκον διοικητὴν ἐν τῇ πόλει τοῦ Βώλου, ἥτις ἔκτοτε θεωρεῖται ὡς ἡ πρωτεύουσα τῶν 24 χωρίων. Καὶ αἱ κατὰ τὸ 1854 δὲ καὶ 1878 ἐξεγέρσεις τῶν κατοίκων κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ αἱ παρακολουθήσασαι αὐτὰς καταστροφαὶ οὐδόλως ἐπηρέασαν τὴν προϊοῦσαν ὑλικὴν καὶ διανοητικὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Πηλίου χωρία ἀποτελοῦσι καὶ σήμερον μίαν τῶν εὐδαιμονεστέρων μοιρῶν οὐ μόνον τῆς Θεσσαλίας, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος. Κατοικούμενα ὑπὸ καθαρᾶς καὶ ἀμιγοῦς ἑλληνικῆς φυλῆς, διαρρεόμενα ὑπὸ διαυγεστάτων καὶ εὐχύμων ὑδάτων, κεῖνται ἐν τῷ μέσῳ δάσους συκαμινεῶν, πλατάνων, αἰγείρων καὶ ποικιλωτάτων καρπίμων δένδρων, ἀποτελοῦντα ἰδίως κατὰ τὸ ἔαρ καὶ θέρος ἀληθὲς παραδείσιον

ἐνδιαίτημα τῶν ἐν αὐτοῖς κατοικούντων. Καὶ τὰ μὲν 14 τούτων, ἤτοι ἡ Μακρυνίτσα, ὁ Βῶλος, ἡ Πορταρία, ἡ Δράκια, τὰ Λεχώνια, ὁ Ἅγιος Λαυρέντιος, ὁ Ἅγιος Γεώργιος, αἱ Πινακάται, ἡ Βυζίτσα, αἱ Μηλιαί, τὸ Νεοχῶρι, ἡ Νιάου, ἡ Ἀογλαστὴ καὶ ὁ Λαῦκος κεῖνται ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου πρὸς τὸν Πελασγικὸν κόλπον. Τὰ δὲ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς κείμενα καὶ πρὸς τὸ Αἰγαῖον ἐστραμμένα, ἤτοι τὸ Πορμύριον, ἡ Πρόπαν, ἡ Λαμπινοῦ, ἡ Τσαγκαραδο, ἡ Μούρεσι, ὁ Κισσός, τὸ Ἀνήλιον, ἡ Μακραρράχη, ἡ Ζαγορά, τὸ Πορί, τὸ Βένετο καὶ τὸ Κεραμίδι καλοῦνται ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου ἐν αὐτοῖς χωρίου τῆς Ζαγορᾶς. Οἱ κάτοικοι συμπάντων τῶν χωρίων. ἀριθμούμενοι εἰς 60,000 περίπου, εἶνε ἅπαντες ὀρθόδοξοι Ἕλληνες, διατηροῦντες κατὰ τὸ πλεῖστον τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν προγόνων των. Ἡ παραδειγματικὴ αὐτῶν δραστηριότης, καὶ φιλεργία μετέβαλε τὴν ὡραίαν αὐτῶν γῆν εἰς ἀειθαλῆ κῆπον, παράγοντα τὰ ποικιλώτατα προϊόντα, ἐξαρκοῦντα εἰς τὴν διατροφὴν τῶν κατοίκων· ἀλλὰ ὅπου τὰ προϊόντα τῆς γῆς δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς διατήρησίν του, ὁ Θετταλομάγνης, ἀναμιμνησκόμενος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ καταγωγῆς, νέος Ἀργοναύτης ῥίπτεται εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς θαλάσσης ζητῶν εἰς ξένην γῆν τὸ χρυσόμαλλον δέρας· ἀναχωρεῖ συναποφέρων ὡς ἐφόδιον τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, τὴν φιλεργίαν, τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν τιμιότητα· δὲν βραδύνει δὲ οὕτω κατηρτισμένος νὰ εὕρῃ εἰς τὴν ξένην γῆν ἔντιμον ἀποκατάστασιν καὶ τὴν εὐπορίαν, ἧς ἐστερεῖτο ἐν τῇ πατρίδι του. Τινὲς δὲ τῶν ἐκπατριζομένων ἔφθασαν εἰς μέγαν βαθμὸν πλούτου καὶ εὐεργέτησαν δι αὐτοῦ τήν τε ἰδίαν καὶ τὴν γενικὴν πατρίδα· ἀλλὰ καὶ πλουτῶν καὶ εὐημερῶν ἐν τῇ ξένῃ ὁ Θετταλομάγνης ἀναμιμνήσκεται τῆς ὡραίας αὐτοῦ γῆς· αἱ παχεῖαι σκιαὶ τῶν δασῶν τοῦ Πηλίου, τὰ διαυγέστατα αὐτοῦ ὕδατα, ὁ εὔκαρπος ἀὴρ εἶνε τόσοι μαγνῆται ἑλκύοντες εἰς τὴν γενέτειραν γῆν τὸν ἀποδημοῦντα κάτοικον· διὸ καὶ πολλοὶ ἐπανέρχονται, ὅπως ἐγκαταβιώσωσιν εἰς τοὺς κόλπους τῆς γλυκείας αὐτῶν πατρίδος. Ἀλλὰ καὶ πλουτήσας ὁ Θετταλομάγνης δὲν ἀναπαύεται εἶνε πάντοτε δραστήριος, ἀεικίνητος, οἰκονόμος· ἀποπερατώσας τὰς ἐργασίας του δὲν ἡσυχάζει· ἀρχίζει νὰ σκέπτηται περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ πλησίον, κρίνει, ἐπικρίνει, κατακρίνει, ῥαδιουργεῖ καὶ δὲν εὑρίσκει ἀνάπαυσιν ἢ μόνον ἐν τῷ τάφῳ. Ἀντὶ κατὰ τὴν ἐκ τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ ἀνάπαυλαν νὰ ἀπολαμβάνῃ εὐφρόσυνον καὶ ἤρεμον βίον, ἀντὶ παρὰ τὰ κελαρύζοντα ὕδατα καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δένδρων νὰ ψάλλῃ τὰς καλλονὰς τῆς ὡραίας αὐτοῦ γῆς, ἀναλαμβάνει νέον ἀγῶνα φατριῶν, ἐρίδων, ζηλοτυπίας καὶ φθόνου, καταπικραίνων οὕτω τὸν βίον του, ὃν ἠδύνατο εὐτυχὴς νὰ διανύσῃ ἐν τῇ περιβαλλούσῃ αὐτὸν τερπνῇ φύσει. Ἐντεῦθεν αἱ φατρίαι, ἐντεῦθεν αἱ διχόνοιαι, ἐντεῦθεν οἱ φθόνοι καὶ τὰ μίση, ὧν τὰ ἀποτελέσματα λυπηρὰ ἀποβαίνουσιν εἰς τὸ τόπον· ἡ δὲ κακόχαρτος ἔρις σαρδωνικὸν μειδιῶσα ἐπικάθηται εἰσέτι ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ Πηλίου, ἔνθα ἀπὸ τῶν μυθολογικῶ

χρόνων ἔστησε τὸν θρόνον αὐτῆς. Ἂς ἐλπίσωμεν ὅμως, ὅτι ἡ προϊοῦσα διανοητικὴ ἀνάπτυξις καὶ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν κατοίκων, φωτίζουσα αὐτοὺς περὶ τοῦ ἀληθοῦς συμφέροντός των, θὰ διαλύσῃ τὰ πυκνὰ νέφη τῆς διχονοίας, τῆς ὁποίας ἡ παγετώδης καὶ μολυσματικὴ πνοὴ μαραίνει πᾶσαν πρόοδον καὶ καταστρέφει πᾶσαν εὐημερίαν.

Και γενικῶς μὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου, ὅτι ἔχουσιν εὐκτίστους οἰκίας, καλοὺς ναοὺς καὶ εὐπρεπῶς διατηρουμένους, καλὰ ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα καὶ τὰ πλεῖστα καλὰ ἑλληνικά, τινὰ δὲ αὐτῶν καὶ παρθεναγωγεῖα Κατὰ τὸ κέντρον δὲ ἑκάστου χωρίου παρατηρεῖται πλατεῖα ἱκανῶς εὐρεῖα καὶ καλῶς λιθοστρωμένη, σκιαζομένη ὑπὸ μεγάλων πλατάνων, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὁποίων εὔκτιστοι κρῆναι προχέουσι διαυγὲς ὕδωρ Ἡ πλατεῖα αὕτη εἶνε ἡ ἀγορὰ τοῦ χωρίου, ἔνθα ἀνὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ ἑορτὴν συνέρχονται οἱ κάτοικοι συναλλαττόμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ συζητοῦντες τὰ κοινὰ τοῦ χωρίου συμφέροντα· ἀλλ' ἐνῷ κατὰ τὰς ἑορτασίμους ἡμέρας ἡ ἀγορὰ εἶνε πλήρης ἀνθρώπων καὶ θορύβου, κατὰ τὰς ἐργασίμους ἅπας σχεδὸν ὁ ἄρρην πληθυσμὸς σκορπίζεται κατὰ τοὺς ἀγροὺς πρὸς καλλιέργειαν αὐτῶν, μόνον δὲ γέροντες καὶ ῥᾴθυμοί τινες νεανίαι ἐξαπλοῦνται ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πλατάνων, ἐπαληθεύοντες τό γε ἐπ' αὐτοῖς τὸ ἰταλικὸν δημῶδες λόγιον «dolce far niente». Καὶ τὸν μὲν χειμῶνα ἐν καιρῷ τῆς ἐσοδείας τῶν ἐλαιῶν οἱ κάτοικοι τῶν πλείστων χωρίων, ἰδίως δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, κατέρχονται εἰς τὰς ἀγροτικὰς αὐτῶν οἰκίας, *Καλύβια* καλουμένας, αἵτινες ἐγκατεσπαρμέναι ἐν τῷ δάσει τῶν ἐλαιῶν ἐμποιοῦσι χαρμόσυνον ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἐκ τοῦ Παγασαίου κόλπου θεώμενον τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους. Ἐκεῖ διαχειμάζοντες καταγίνονται εἰς τὴν συλλογὴν τῶν ἐλαιῶν καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ ἐλαίου, ὅπερ ἐξάγουσι διὰ τῆς πιέσεως ἐν τοῖς ἐλαιοπιεστηρίοις· ἤδη δὲ ἀρχομένου τοῦ ἔαρος ἀποσύρονται εἰς τὰ χωρία ἐπιδιδόμενοι εἰς τὴν σκωληκοτροφίαν, ἥτις διενεργεῖται καθ' ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ Πηλίου, ἰδίως εἰς τὰ ἀνατολικά. Τότε δὲ ἄρχονται καὶ αἱ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις τῶν διαφόρων χωρίων ἑορταζόμεναι παρά τε τῶν ἐντοπίων καὶ τῶν ἄλλων χωρίων ἐρχομένων ἐν κυμβάλοις καὶ ἀλαλαγμῷ, ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνοις. Ὁ εὔθυμος χαρακτὴρ τῶν Μαγνήτων ὑπεκκαιόμενος καὶ ὑπὸ γενναίου οἴνου καὶ τῆς εὐκρασίας τῆς ὥρας τοῦ ἔτους ἐκδηλοῦται εἰς συμπόσια καὶ διασκεδάσεις, ἔνθα αἱ φωναὶ τῶν ᾀδόντων ἀναμιγνύονται μετὰ τοῦ κρότου τῶν *καρυοφύλλων*· κατὰ δὲ τὴν δείλην τῆς ἑορτασίμου ἡμέρας ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες συνέρχονται ἀναμὶξ κατὰ τὴν ἀγορὰν τοῦ χωρίου καὶ ἐκεῖ συγκρατούμενοι ἐκ τῶν χειρῶν χορεύουσιν ὑπὸ τὸν ἦχον τοῦ αὐλοῦ τὸν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἀναφερόμενον Γεράνιον χορόν, ὃν ἐχόρευσεν ὁ Θησεὺς ἐν τῇ Νάξῳ ἐπανακάμπτων ἐκ τῆς Κρήτης καὶ ἀπομιμούμενος τοὺς ἑλιγμοὺς τοῦ Λαβυρίνθου (Πλούτ. Β. Θησέως).

Προϊόντα δὲ φέρει τὸ Πήλιον πολλὰ καὶ ποικίλα· τὰ κυριώτερα δὲ εἶνε

τὸ ἔλαιον, τὰ κουκούλια, τὰ σῦκα, ὁ οἶνος, τὰ γεώμηλα, μῆλα, κάστανα, μέλι, ἀπίδια καὶ ποικίλα ἄλλα ὀπωρικά, ὧν πολὺ ποσὸν ἐκπέμπεται καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Βιομηχανίαν δὲ ἔχει ὁ τόπος μικράν· συνίσταται δὲ αὕτη εἰς τὴν βυρσοδεψικὴν ἐνεργουμένην ἐν Μακρυνίτσῃ, εἰς τὴν κατασκευὴν μαλλίνου ὑφάσματος *σκουτίου* καλουμένου, τοῦ ὁποίου μέγα ποσὸν κατεσκευάζετο πρὶν εἰς τὰ ἀνατολικὰ χωρία, ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ χρῆσις αὐτοῦ περιωρίσθη καὶ ἡ κατασκευὴ ἐγκατελείφθη.

Καὶ ἡ ναυτιλία δὲ τοῦ Πηλίου εἶνε μικρά· κατὰ περίεργον δὲ ἀντίφασιν τὰ ὀλίγα σκάφη, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται τὸ ναυτικὸν τῆς Μαγνησίας, δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους, ἔνθα ὑπάρχουσι πολλοὶ καὶ ἀσφαλεῖς λιμένες, ἀλλ' εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ζαγοράν, τῆς ὁποίας τὸ ναυτικὸν κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ 1821 χρόνους ἦτο σημαντικώτερον, συμπεριλαμβάνον καὶ τὰ πλοῖα τῶν ὁμόρων Μιντσελιωτῶν. Ἐν δὲ τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ μνημονεύω τοῦ ναυτικοῦ τῶν Τρικεριωτῶν, ὅπερ, συνιστάμενον κατὰ τοὺς προγενεστέρους χρόνους ἐκ πολλῶν καὶ μεγάλων σκαφῶν, περιῆλθε νῦν εἰς ἀσημότητα ἀριθμοῦν ὀλίγα τινὰ καὶ μικρὰ πλοιάρια.

Τὰ ἄνω μνημονευθέντα χωρία ἀποτελοῦσι σήμερον τὴν ἐπαρχίαν Βώλου ἀνήκουσαν εἰς τὴν νομαρχίαν Λαρίσης· ἀποτελεῖται δὲ αὕτη ἐκ τῶν ἀκολούθων δήμων 1) τοῦ δήμου Φερῶν, 2) Βοίβης, 3) Παγασῶν, 4) Μακρυνίτσης, 5) Ὀρμινίου, 6) Ἰωλκοῦ, 7) Νηλείας, 8) Μηλεῶν, 9) Ἀφετῶν, 10) Σπαλάθρων, 11) Σηπιάδος, 12) Αἰαντείου, κειμένων πάντων τούτων εἰς τὰς δυτικὰς πλευρὰς τοῦ Πηλίου, 13) τοῦ δήμου Μυρεσίου 14) Κισσοῦ καὶ 15) Ζαγορᾶς, τῶν τριῶν τελευταίων κειμένων εἰς τὰς ἀνατολικὰς πλευρὰς τοῦ Πηλίου.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας παρατηρήσεις μεταβαίνω ἤδη εἰς τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν χωρίων τῆς Μαγνησίας, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ Αἰαντείου ἀκρωτηρίου καὶ προχωρῶν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης μέχρι τῆς εἰσόδου τῶν Τεμπῶν, καὶ κατόπιν ἐπανερχόμενος, ὅπως περιγράψω τὰ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς κείμενα χωρία μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ.

Τὸ πρῶτον χωρίον, ὅπερ ἀπαντῶμεν εἰσπλέοντες τὸν Παγασητικὸν κόλπον πρὸς τὰ δεξιά, εἶνε τὰ *Τρίκερι*, ὅπερ κείμενον ἐπὶ τῆς νοτιωτάτης ἄκρας τῆς ὁμωνύμου χερσονήσου δεσπόζει ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του τῆς στενῆς εἰσόδου τοῦ εἰρημένου κόλπου· ἀριθμεῖ δὲ τὸ χωρίον περὶ τὰς 2,000 κατοίκων, οἵτινες μὴ ἔχοντες καλλιεργήσιμον γῆν πορίζονται τὰ πρὸς τὸ ζῆν κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς σπογγαλιείας, ἣν ἐνεργοῦσι διὰ τῶν νεωτέρων ἁλιευτικῶν μηχανῶν, τῶν ὑπὸ τῶν Γάλλων καλουμένων **scaphandre**· ἔχουσι δὲ καὶ μικρά τινα πλοῖα ἐκτελοῦντα τὴν ἀκτοπλοΐαν μεταξὺ τῶν λιμένων τοῦ Πηλίου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας· κεῖται δὲ τὸ χωρίον μίαν ὥραν ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ἐπὶ θέσεως ἀπόπτου, ἀλλ' ἀδένδρου ·· '

ἀνύδρου· κατὰ δὲ τὸ παράλιον ὑπάρχει λιμήν, ἔνθα κεῖται τελωνειακὸς καὶ ὑγειονομικὸς σταθμός· χωρίζεται δὲ ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ βράχου τῶν Τρικέρων διὰ στενοῦ πορθμοῦ ἀπό τινος μικροῦ μὲν ἀλλὰ χαρίεντος νησυδρίου καταφύτου ἀπὸ ἐλαίας καὶ ἀμπέλους. Ἐπ' αὐτοῦ πρὸ 50 ἐτῶν ἱδρύθη μονὴ καὶ ναὸς εἰς τιμὴν θαυματουργοῦ εἰκόνος τῆς Παναγίας εὑρεθείσης ἐν τῷ τόπῳ. Ἐνταῦθα συνέρχεται ἐξ ἁπάντων τῶν μερῶν τῆς Μαγνησίας καὶ ἐκ τῶν βορειοτέρων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος πλῆθος πολὺ εὐλαβῶν πρὸς προσκύνησιν κατὰ τὴν 10 Σεπτεμβρίου. Ἡ νῆσος ἀνήκουσα σήμερον εἰς τοὺς Τρικεριώτας καλεῖται *παλαιὰ Τρίκερι*, καθόσον ἐνταῦθα κατῴκουν κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους οἱ Τρικεριῶται μεταναστεύσαντες βραδύτερον ἐπὶ τῆς Μαγνητικῆς χερσονήσου διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν πειρατείαν. Παρὰ δὲ τῶν ἀρχαίων ἐκαλεῖτο ἡ νῆσος *Κικύνηθος* ἔχουσα καὶ ὁμώνυμον πολίχνην (Στρ. 9). Τὰ Τρίκερι εἶνε σήμερον ἕδρα τοῦ δήμου Αἰαντείου.

Πᾶσα ἡ χερσόνησος τῶν Τρικέρων ἐπὶ πέντε ὥρας εἶνε τραχεῖα, ἄδενδρος καὶ ἄνυδρος μέχρι τοῦ στενοῦ ἰσθμοῦ τοῦ ἑνοῦντος αὐτὴν μετὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Πηλίου· μόνον παρὰ τὴν θέσιν *Κόταις* οὐχὶ μακρὰν τῆς παραλίας ὑπάρχει πηγὴ διαυγεστάτη ὕδατος καὶ λείψανά τινα Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Βορειότερον τῆς θέσεως ταύτης ἐκτείνεται ἐλαιόφυτος τις χώρα *Τσιάστινη* καλουμένη, ἔνθα ὑπάρχουσι λατομεῖα ὡραίου μαρμάρου, τοῦ ὁποίου χρῆσις γίνεται ἐν ταῖς οἰκοδομαῖς τῆς νέας πόλεως Βώλου· ἐπὶ τοῦ ῥηθέντος ἰσθμοῦ, οὗ τινος τὸ πλάτος δὲν ὑπερβαίνει τὸ μίλιον, παρατηροῦνται ἐπὶ λόφου δεσπόζοντος τοῦ τε Πελασγικοῦ κόλπου καὶ τῶν στενῶν τῆς Εὐβοίας λείψανά τινα ἀρχαίου φρουρίου. Ἅπαν τὸ ἔδαφος καλύπτεται ὑπὸ συντετριμμένων κεράμων καὶ λίθων, ἐνιαχοῦ δὲ ἀνευρίσκονται καὶ θεμέλια ἀρχαίων οἰκιῶν καὶ σπόνδυλοι κιόνων· οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ Λαύκου λέγουσιν, ὅτι εὑρέθησαν ἄλλοτε ἐνταῦθα σαρκοφάγοι καταστραφέντες καὶ ἀνάγλυφα ἐπιτύμβια, καὶ νομίσματα δὲ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀνευρίσκονται ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν γεωργούντων. Ἐν δὲ τῇ πρὸς τὸν Πελασγικὸν κόλπον παραλίᾳ ἐν τῇ θέσει *Μαυρόπετρα* παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίου λιμένος· ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου μνημονευομένη τραχεῖα *Ὀλιζών*, ἥτις ἀναφερομένη καὶ ὑπὸ τοῦ Σκύλακος καὶ Πλινίου τίθεται εἰς τὰς ἐσχατιὰς τῆς Μαγνητικῆς χερσονήσου· ἀλλὰ τὸ μᾶλλον ἐμπεδοῦν τὴν ἰδέαν, ὅτι ἡ Ὀλιζὼν ἔκειτο ἐπὶ τῆς ῥηθείσης θέσεως εἶνε χωρίον τι τοῦ Πλουτάρχου (Βίος Θεμιστ.), ἔνθα λέγεται ὅτι καταντικρὺ τοῦ Ἀρτεμισίου, βορειοτάτης ἄκρας τῆς Εὐβοίας, κεῖται τῆς ὑπὸ τὸν Φιλοκτήτην χώρας πόλις Ὀλιζών. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ πόλις, καίτοι ἄσημος, παρέμεινεν ὑπάρχουσα μέχρι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὡς ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων βυζαντινῶν νομισμάτων καταδείκνυται.

Καταντικρὺ τῆς Ὀλιζῶνος κεῖται ἐν τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ μικρὸν μὲν ἀλλὰ χαριέστατον νησύδριον, ὅπερ ἐκ μεσημβρίας ἀποκλείει ἤρεμον καὶ βαθὺν λιμένα, τὸν ἀσφαλέστατον πάντων τῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ κόλπῳ εὑ-

ρισκομένων, ὅπερ ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Τίσαι* (Σκύλ. περίπλ.). Ἡ νῆσος αὕτη τὴν σήμερον καλεῖται Ἀλατᾶς, καὶ ἐπ' αὐτῆς ὑπάρχει μικρά τις μονὴ περιβαλλομένη ὑπὸ ἐλαιῶν καὶ πορτοκαλεῶν. Κατὰ δὲ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως 250 Ἀλβανοὶ ἀποκλεισθέντες ἐπὶ τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Καρατάσου ἐσφάγησαν ἅπαντες. Παρ' αὐτὴν μόλις ἐξέχει ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ἕτερον ἐπίσης χάριεν νησύδριον κεκαλυμμένον ἐπίσης ὑπὸ ἐλαιῶν καὶ πρασινίζον ὑπὸ τῆς χλόης, διὸ καὶ *Πρασοῦδα* καλούμενον. Ἐπὶ τῆς ἀντικρὺ παραλίας κεῖται τὸ ἐπίνειον τῶν Λαυκιωτῶν ἡ *Μελίνα*, ἔνθα ὑπάρχει τελωνιακὸς σταθμὸς καὶ οἰκοδομαί τινες, ἐν αἷς διαχειμάζουσιν οἱ κάτοικοι ἐν καιρῷ τῆς ἐσοδείας τῶν ἐλαιῶν. Ἐντεῦθεν διά τινος χαριεστάτης κοιλάδος, καλυπτομένης ὑπὸ πλατάνων, δρυῶν, συκῶν, ἐλαιῶν καὶ πορτοκαλεῶν, ἄγει ἡ ὁδὸς ἐπὶ μίαν ὥραν εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ ὄρους κείμενον χωρίον *Λαῦκος*, τὸ ἀνατολικώτερον τῶν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου χωρίων, ὅπερ ἀριθμοῦν περὶ τὰς 350 οἰκογενείας εἶνε πρωτεύουσα τοῦ δήμου Σηπιάδος ἀποτελουμένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου κειμένου Μπρομηρίου, ὅπερ θὰ περιγράψωμεν βραδύτερον. Οἱ κάτοικοι αὐτοῦ οἱ πλεῖστοι ἀποζῶσιν ἐκ τοῦ εἰσοδήματος τῶν κτημάτων, συνισταμένου ἐξ ἐλαίου, μετάξης, σύκων, οἴνου καὶ πορτοκαλίων, ἅτινα ἐνταῦθα παράγονται πλείονα ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ Πηλίου, ὀλίγοι δὲ ἀπέρχονται καὶ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν ἐργαζόμενοι ὡς ναῦται ἢ ὡς ξυλουργοί. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἐπικρατεῖ ἐνδημικῶς ἡ ἐλεφαντίασις τῶν Ἑλλήνων, *λώβα* παρὰ τῶν ἐντοπίων καλουμένη. Οἱ ὑπὸ τῆς νόσου ἁλισκόμενοι ἐκτοπίζονται κατοικοῦντες μικράν τινα συνοικίαν οὐχὶ πολὺ ἀπέχουσαν τοῦ χωρίου, ἔνθα καλλιεργοῦντες μικρὰ κηπάρια διάγουσι τὸν ὀδυνηρὸν αὐτῶν βίον. Τὸ παραγωγὸν τῆς νόσου αἴτιον ἄγνωστον· ἀποδίδεται δὲ ὑπὸ τῶν ἐντοπίων εἰς τὴν συχνὴν χρῆσιν ἰχθύος *κοπάνου* καλουμένου καὶ ἁλιευομένου εἰς τὸν αἰγιαλὸν τοῦ Λαύκου καὶ τῆς Ἀργαλαστῆς.

Ὁδὸς ἐπὶ ἀγόνου καὶ ξηροῦ ἐδάφους ἄγει ἀπὸ Λαύκου εἰς *Ἀργαλαστὴν* ἀπέχουσαν ἐκείνου μίαν ὥραν. Τὸ χωρίον τοῦτο, κείμενον ἐπί τινος οροπεδίου μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἀριθμεῖ περὶ τὰς 500 οἰκογενείας καὶ εἶνε ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου Σπαλάθρων ἀποτελουμένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τῶν μικρῶν χωρίων Συκῆς, Πιστινίκας, Μπὶρ καὶ Μετοχίου· ἐκτὸς δὲ τοῦ ἐκτεταμένου ἐλαιῶνος καὶ τῶν πολλῶν συκῶν καὶ συκαμινεῶν ἔχει καὶ πολλοὺς ἀροσίμους γηλόφους, οἵτινες γεωργούμενοι ὑπὸ τῶν φιλέργων κατοίκων τοῦ χωρίου παράγουσι τὸ καλούμενον παρὰ τοῖς ἐντοπίοις σιταροκρίθι, ὅπερ ἐπαρκεῖ σχεδὸν δι' ὅλου τοῦ ἔτους εἰς τὴν διατροφὴν αὐτῶν. Καὶ νομὰς δέ τινας ἔχει τὸ χωρίον, ἔνθα βόσκουσι πολλὰ αἰπόλια παράγοντα τὸ περιζήτητον καθ' ἅπασαν τὴ Μαγνησίαν βούτυρον τῆς Ἀργαλαστῆς. Ἦτο δὲ ἄλλοτε τὸ χωρίον πρωτεύουσα τῶν Βακουφίων, ἐξ οὗ καὶ τουρκιστὶ ἐκαλοῦντο ταῦτα *Ἀργαλαστμουκατασί*· ἀλλὰ βραδύ-

ἱερὸν ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς Μακρυνίτσης καὶ μόνον οἱ παρακείμεναι μικραὶ συνοικίαι, ἤτοι τὸ Μετόχιον πρὸς τὸν Πελασγικὸν κόλπον καὶ ἡ Πιττινίκα, ἡ Μπὶρ καὶ ἡ Συκῆ πρὸς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἐξαρτῶνται ἀπὸ τῆς Ἀργαλαστῆς, καλούμεναι διὰ τοῦτο καὶ μαχαλάδες αὐτῆς. Καὶ τὰ μὲν περὶ τὸ χωρίον μέρη εἶνε φαλακρὰ καὶ ἄδενδρα, κατωτέρω ὅμως παρὰ τὴν παραλίαν ἐκτείνονται τερπνόταται κοιλάδες κεκαλυμμέναι ὑπὸ ἐλαιῶν καὶ πορτοκαλεῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων διαβλέπει τις ἐγκατεσπαρμένα τὰ καλύβια τῶν χωρικῶν. Αἱ κοιλάδες αὗται ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς εἶνε τὸ *Χόρτον*, ὁ ***Κάλαμος*** καὶ τὸ *Λειφόκαστρον*. Καὶ τὸ μὲν Χόρτον, ἀπέχον τῆς Μηλίνας $1/2$ ὥραν, εἶνε τὸ ἐπίνειον τῆς Ἀργαλαστῆς, ἔνθα προσορμίζονται τὰ μικρὰ πλοῖα, τὰ διενεργοῦντα τὴν ἀκτοπλοΐαν μεταξὺ τοῦ ὅρμου τούτου καὶ τοῦ λιμένος τοῦ Βώλου· ὀλίγον τι ἀνωτέρω τοῦ Χόρτου ἐπί τινος λόφου *Μπάου* καλουμένου κεῖται ἡ μονὴ τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῷ Χόρτῳ, παρατηροῦνται ἀρχαῖα τινὰ λείψανα· καὶ ἐν τούτῳ μὲν ἀνευρίσκονται ἐρείπια βυζαντινοῦ ναοῦ, ἐν ᾧ εἰσὶν ἐντετοιχισμένοι λίθοι ὀρθογώνιοι ἀνήκοντες ἀναμφιβόλως εἰς ἀρχαῖον ἑλληνικὸν κτίριον· πρό τινων δὲ ἐτῶν ἀνευρέθη ἡ προτομὴ ἀνδρὸς φέρουσα ἐπιγραφὴν Νικόλαος στρατιώτης (**Mez.** 29). Ὀλίγον δὲ ἀνωτέρω τοῦ ναοῦ μετὰ γενομένην ἀνασκαφὴν ἀνευρέθησαν ὀρθογώνιοι λίθοι· καὶ νομίσματα δὲ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀνευρίσκονται ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν γεωργούντων χωρικῶν. Ἐπὶ δὲ τοῦ λόφου τῆς Μπάου ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ λέγειν τῶν κατοίκων ἀρχαῖοι τύμβοι καὶ ἀγγεῖα. Τὰ μνημονευθέντα μικρὰ καὶ ἄσημα λείψανα δὲν πείθουσι μὲν ἐπαρκῶς, ὅπως παραδεχθῇ τις ἐνταῦθα τὴν τοποθεσίαν ἀρχαίας τινὸς πόλεως· καὶ ὅμως κατὰ τὴν Μαγνησίαν τὰ ἐρείπια τῶν ἀσήμων αὐτῆς ἑλληνικῶν πολιχνῶν ὁσημέραι ἐξαλείφονται καταστρεφόμενα ὑπὸ τῶν περιοίκων διὰ τῆς ἐνδελεχῆ κατοικίαν τῶν τόπων· διὸ καὶ ἐρείπια ἀρχαῖα παρατηρηθέντα ὑπὸ περιηγητῶν πρὸ πεντηκονταετίας ἐπισκεφθέντων τὴν Μαγνησίαν καὶ Θεσσαλίαν μόλις σήμερον ἀνευρίσκονται. Οὐδόλως λοιπὸν ἀπίθανον, καίτοι τὰ περισῳζόμενα λείψανα εἶνε μικρά, νὰ ἔκειτο ἐνταῦθα μία τῶν ἀρχαίων Μαγνητικῶν πολιχνῶν· καὶ ὁ μὲν **Leake** τοποθετεῖ ἐνταῦθα τὴν Μαγνησίαν, ἥτις ὅμως ἢ οὐδέποτε ὑπῆρξε, ἢ ὑπάρξασα ἔκειτο ἀλλαχοῦ που κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς Μαγνητικῆς χερσονήσου ἐπικαίρως κειμένη πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς· καὶ τῷ ὄντι οὔτε ὁ Σκύλαξ, οὔτε ὁ Στράβων, οὔτε ὁ Πλίνιος, οὔτε ὁ Μέλας, οὔτε οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ἀναφέρει πόλιν Μαγνησίαν· χωρίον δέ τι τοῦ πρώτου Ὀλυνθιακοῦ τοῦ Δημοσθένους, ἔνθα λέγεται, ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ κωλύουσι τὸν Φίλιππον Μαγνησίαν τειχίζειν, παρέπεισέ τινας τῶν νεωτέρων, ὅπως παραδεχθῶσι τὴν ὕπαρξιν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἡ σιωπὴ τῶν γεωγράφων, ὡς καὶ ἕτερόν τι χωρίον τοῦ Δημοσθένους ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας λόγῳ, ἔνθα ἡ Μαγνησία παραλλήλως μετὰ τῆς Θεσσαλίας, Ἰωνίας καὶ Χίου μνημονευομένη ὑποδηλοῦται ὡς ἐπαρχία, εἶνε ἰσχυρότερος λόγος ὅπως

ἀρνηθῇ τις τὴν ὕπαρξιν τῆς προκειμένης πόλεως. Σαφεστέραν δὲ μαρτυρίαν προσφέρουσιν οἱ παραδεχόμενοι τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς χωρίον τι τοῦ σχολιαστοῦ τοῦ Ἀπολλωνίου Ῥοδίου, ὅστις σχολιάζων τοὺς στίχους:

Ἔδυνε δὲ Σηπιὰς ἄκρη,
Φαίνετο δ' Εἰναλίη Σκίαθος, φαίνοντο δ' ἄπωθεν
Πειρεσιαί, Μάγνησσα θ' ὑπεύδιος Ἠπείροιο
ἀκτή.

λέγει: «Μάγνησσα δὲ χώρα καὶ πόλις ὁμώνυμος, παράλιος καὶ εὔδιος, ἤγουν οὐ τραχεῖα». Ἀλλὰ σχολιαστὴς μὴ συνιδὼν τὰ γεωγραφικὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀνωτέρω στίχων δὲν δύναται νὰ ἦνε ἀξιόπιστος γεωγραφικὴ πηγή. Τῳόντι δὲ πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ δύνῃ ἡ Σηπιὰς ἄκρα καὶ νὰ ἀναφαίνηται ἡ ἐπὶ τῆς αὐτῆς παραλλήλου κειμένη Εἰναλίη Σκίαθος· πῶς δὲ ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τοῦ Πηλίου, ἃς παρέπλεον οἱ Ἀργοναῦται, ἠδύναντο νὰ ἴδωσι τὰς ἐν τῷ Θεσσαλικῷ πεδίῳ κειμένας Πειρεσιάς. Ἔπειτα ἐν τοῖς εἰρημένοις στίχοις οὐδεὶς γίνεται λόγος περὶ Μαγνησίας πόλεως, ἀλλὰ περὶ ὑπευδίου Μαγνητικῆς ἀκτῆς, κειμένης βορειότερον τῆς Σηπιάδος, καὶ ὡς τοιαύτη ἐννοητέα ἡ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἀκρωτηρίου Μαγνησίας, τοῦ τιθεμένου ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ καὶ τῆς Σηπιάδος, ἐκτεινομένη μικρὰ παραλία πεδιάς, ἡ καλουμένη σήμερον *Ἁγιόκαμπος*, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται. Ὥστε ὁ βουλόμενος νὰ στηρίξῃ τὴν ὕπαρξιν τῆς Μαγνησίας ἐπὶ τοῦ προκειμένου χωρίου ὀφείλει νὰ τοποθετήσῃ αὐτὴν ἐπὶ τῶν βορειοανατολικῶν πλευρῶν τοῦ Πηλίου καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς παραλίας αὐτοῦ, ἔνθα κεῖται τὸ Χόρτον καὶ ὁ λόφος τῆς Μπάσου, ἐν ᾧ ὀφείλομεν νὰ τοποθετήσωμεν τὰ *Σπάλαθρα*, πόλιν Μαγνητικήν, μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Σκύλακος πρὸ τῆς Ὀλιζῶνος καὶ μετὰ τὰς Κορακάς, ὑπὸ τοῦ Πλινίου καὶ ὑπὸ τοῦ Βυζαντίου, ὑφ' οὗ καλεῖται καὶ Σπάλεθρα. Τοποθετῶ δὲ αὐτὴν οὐχὶ ἐπὶ τοῦ Χόρτου, ἀλλ' ἐπὶ τῆς Μπάσου, καθόσον ἅπασαι αἱ ἀρχαῖαι ἀκροπόλεις ἔκειντο οὐχὶ ἐπὶ τῆς παραλίας, ἀλλ' ἀπωτέρω ἐπί τινος παρακειμένου λόφου. Τὰ δὲ ἐν τῷ Χόρτῳ λείψανα Βυζαντινῆς ἐκκλησίας φαίνονται δεικνύοντα τὴν θέσιν ἀρχαίου τινὸς ναοῦ, κειμένου ἐνταῦθα. Ὁ δὲ Κάλαμος εἶνε χαριεστάτη τις κοιλὰς κατάφυτος ὑπὸ πορτοκαλεῶν, κιτρεῶν καὶ μύρτων, διαρρεομένη ὑπὸ χειμάρρου τινός, καλουμένου τῆς Ῥοδιᾶς, ὅστις εἶνε ὁ μεσημβρινώτερος τῶν χειμάρρων τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου. Ἔτι δὲ δυτικώτερον κεῖται ἡ τρίτη μικρὰ παραλία κοιλάς, ἔνθα εὑρίσκεται τὸ κατὰ πᾶσαν τὴν Μαγνησίαν γνωστὸν Λειφόκαστρον, ὅπερ κείμενον ἐπί τινος μικροῦ ἀκρωτηρίου καὶ καταρρέον ἤδη πρὸ χρόνων, εἶνε βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἱδρυμένον ἴσως ἐπὶ ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀκροπόλεως, τῆς ὁποίας ὅμως οὐδὲν λείψανον ἐν τῷ τείχει ἀνευρίσκεται· μόνον εἰς τὰ τείχη τῶν περὶ τὸ Λειφόκαστρον κειμένων βυζαντινῶν ναῶν παρατηροῦνται Ἰωνικά τινα κιονόκρανα καὶ ὀρθογώνιοί τινες λίθοι· τὰ μικρὰ δὲ ταῦτα λείψανα, ὡς καὶ ἡ ἰδέα, ὅτι τὰ βυζαντινὰ φρο

ρια ἀνιδρύοντο ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν ἀκροπόλεων μὲ πείθουσιν, ὅπως τοποθετήτω ἐνταῦθα τὰς *Κορακάς*, ἃς ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα. Κατ' ἐπιγραφὴν ὅμως εὑρεθεῖσαν ἐσχάτως παρὰ τὴν θέσιν Παλαιοκλησιὰ φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρξεν πόλις Κοραχαί, ἀλλὰ Κορωπήπολις Μαγνητικὴ ἀναφερομένη ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου (Mittheil 1884). Βορειότερον τοῦ Λειφοκάστρου προέχει ἐν τῇ θαλάσσῃ χερσόνησός τις μικροτάτη, *Ἁγία Εὐφημία* καλουμένη, ἔνθα ὁ Ansart ἐπὶ τῆς γνώμης τοῦ Γαζῆ στηριζόμενος θέτει τὴν πόλιν Σπάλαθρα· ἀλλ' ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἐρειπίων καὶ ἡ ἄκρα μικρότης τῆς χερσονήσου καθιστῶσιν ἀπαράδεκτον τὴν ἰδέαν ταύτην. Ἡμίσειαν ὥραν δυτικώτερον κεῖται ἡ *Ἄφησος*, ἐπίνειον τῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους κειμένων *Νεοχωρίου* καὶ *Νιάου*, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἔκτισαν καὶ κτίζουσι ἐνταῦθα οἰκοδομάς, ἐν οἷς κατερχόμενοι τὸν χειμῶνα διαχειμάζουσιν νὲ καιρῷ τῆς συλλογῆς τῶν ἐλαιῶν. Ἐνταῦθα ὀλίγα μόνον βήματα μακρὰν τῆς θαλάσσης ἀναβλύζει ἔκ τινος λεκάνης πηγὴ διαυγεστάτου καὶ ἀφθόνου ὕδατος, ὅπερ οἱ κάτοικοι θεωροῦσιν ὡς τὴν ἔκρυσιν τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Πηλίου ἐντὸς καταβόθρας ἀφανιζομένου παρὰ τὴν Μακρειαρράχην ὕδατος, τεκμαιρόμενοι ἐκ τῆς ἐν αὐτῷ ἀνευρέσεως φύλλων ὀξύης, ἥτις, ἔνθα τὸ ὕδωρ ἀναβλύζει, οὐδαμοῦ παρατηρεῖται. Ἡ ὕπαρξις ἐνταῦθα ἀσφαλοῦς λιμενίσκου καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος μὲ πείθουσιν ὅπως τοποθετήσω τους ἀρχαίους *Ἀφέτας*, κληθέντας οὕτω κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, καθότι οἱ Ἀργοναῦται ἐντεῦθεν ἔμελλον ὑδρευσάμενοι ἀφήσειν εἰς τὸ πέλαγος. Οὐδαμοῦ δὲ ἀλλαχοῦ τῆς Μαγνητικῆς παραλίας παρατηρεῖται πηγὴ ποσίμων ὑδάτων, ὅπως ἐνταῦθα· φαίνεται δὲ καὶ συγγένειά τις ὑπάρχουσα μεταξὺ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ὀνομασίας τοῦ τόπου.

Τῶν δὲ μνημονευθέντων χωρίων τὸ μὲν Νεοχῶρι κεῖται ἐπὶ θέσεως εὐαέρου ἐπί τινος ὀροπεδίου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, οὐχὶ μακρὰν τῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν μεταβάσεως αὐτοῦ, ἀριθμοῦν περὶ τὰς 300 οἰκογενείας καὶ εἶνε πρωτεύουσα τοῦ δήμου Ἀφετῶν ἀποτελουμένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ χωρίου Νιάου κατοικουμένου ὑπὸ 100 οἰκογενειῶν. Τὰ εἰσοδήματα τῶν χωρίων εἶνε, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν, ἔλαιον, μέταξα, σῦκα, καὶ οἶνος· ἐν προγενεστέροις δὲ χρόνοις οἱ Νεοχωρῖται εἶχον καὶ μικρὸν ναυτικόν· καὶ σήμερον δέ τινες τούτων ἐκπατριζόμενοι ὑπηρετοῦσιν εἰς ξένα πλοῖα.

Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Νεοχωρίου ἐπὶ τοῦ ὄρους ὑπάρχει θέσις τις Κόκκαλα λεγομένη ὡς ἐκ τῆς πληθύος ἀνθρωπίνων ὀστῶν ἀνευρισκομένων ἐνταῦθα· διαμένει δὲ ἡ παράδοσις ἐν τῷ τόπῳ, ὅτι ἐνταῦθα κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους συνέβη μάχη μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Πηλίου καὶ ἔξωθεν ἐπελθόντων ἐπιδρομέων· ἀλλὰ πότε συνέβη ἡ μάχη αὕτη καὶ τίνες οἱ ἐπιδρομεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ γνωρίζομεν. Διηγοῦνται ὅμως οἱ ἐν Λαρίσσῃ Τοῦρκοι, ὅτι μετὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἀγᾶς τις διάσημος μετέβαινε διὰ τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου εἰς Μέκκαν πρὸς προσκύνησιν, ἐκεῖθεν δὲ ἰδὼν τὰ ἐντὸς τῶν δασῶν τοῦ Πηλίου κείμενα χωρία, διε-

νοήθη ὅπως ἐν τῇ ἐπανόδῳ του κατακτήσῃ αὐτά· καὶ δὴ ἐπανελθὼν μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως ἐκ τῆς Ἀσίας τὰ ὑπέταξε μετὰ μάχην συγκροτηθεῖσαν ἴσως ἐν τῇ προκειμένῃ θέσει. Δύο δὲ ὥρας βορειοδυτικώτερον τοῦ Νεοχωρίου κεῖται τὸ τερπνότατον χωρίον αἱ *Μηλιαί*, ἀριθμοῦν περὶ τὰς 350 οἰκογενείας· πρωτεύουσα τοῦ δήμου Μηλεῶν ἀποτελουμένη ἐξ αὐτοῦ καὶ τῶν χωρίων Πινακατῶν, Βυζίτσης καὶ Πρόπαν. Πέραν τῶν Μηλεῶν ἄρχεται τὸ Πήλιον νὰ ὑψοῦται εἰς τὰς ὑψηλοτέρας αὐτοῦ κορυφάς· ἐντεῦθεν δὲ ἄρχονται καὶ ῥωμαντικαὶ τοποθεσίαι αἱ παρατηρούμεναι κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους· χείμαρροι ἐρίγδουποι χωρίζουσι τὰ ἀπὸ τῶν Μηλεῶν πρὸς δυσμὰς κείμενα χωρία; ἅτινα κείμενα ὑπὸ τὰς ὑψηλοτάτας κορυφὰς τοῦ ὄρους φαίνονται ὡσεὶ ἐπικρεμάμενα ἐπὶ τῆς ἀβύσσου. Οἱ κάτοικοι τῶν Μηλιῶν εἶνε φιλομαθέστεροι ἢ οἱ τῶν μνημονευθέντων χωρίων, καὶ ἐκ τοῦ μέσου αὐτῶν ἐξῆλθον τρεῖς τῶν διασημοτέρων πεπαιδευμένων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἱ συχνάκις ἤδη μνημονευθέντες Ἄνθιμος Γαζῆς, Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης: Καὶ ὁ μὲν Ἄνθιμος Γαζῆς, συντάκτης τοῦ πασιγνώστου Ἑλληνικοῦ Λεξικοῦ καὶ πολλῶν ἄλλων διδακτικῶν βιβλίων, ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, προσενεγκὼν σπουδαίας ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἀποθανὼν τὸ 1828 ἐν Σύρῳ. Ὁ δὲ Δανιὴλ Φιλιππίδης, εὐρυτάτης καὶ ποικιλωτάτης μαθήσεως ἀνήρ, ἀπέθανε τὸ 1840 ἐν Ῥωμανίᾳ συγγράψας καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας ἐκείνης ἐκτὸς ἄλλων συγγραμάτων. Ὁ δὲ Κωνσταντᾶς, λαβὼν καὶ αὐτὸς σπουδαῖον μέρος εἰς τὸν ἱερὸν τοῦ 1821 ἀγῶνα, ἐπανῆλθε μετὰ τὸ τέλος αὐτοῦ εἰς τὴν φίλην πατρίδα, ἔνθα ἐγκατεβίωσε διδάσκων ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Γαζῆ ἱδρυθείσῃ σχολῇ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, συμβάσης τὸ 1844. Ἐν δὲ τῷ κατὰ τὸ ὑψηλότατον μέρος τοῦ χωρίου πεδίῳ, ἔνθα κεῖται ἡ σχολή, σώζεται εἰσέτι ἡ δρῦς ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς ὁποίας ἀνεπαύετο ὁ γέρων μετὰ τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας μεριμνηρίζων κατὰ φρένα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς δούλης πατρίδος. Ὁ Κωνσταντᾶς μετέφρασεν ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σουαβίου καὶ συνέγραψε μετὰ τοῦ Φιλιππίδου *Νεωτερικὴν Γεωγραφίαν*, τῆς ὁποίας μόνος ὁ πρῶτος τόμος ἐξεδόθη τὸ 1791 ἐν Βιέννῃ. Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντᾶ καὶ Γαζῆ ἱδρυθεῖσα βιβλιοθήκη ἐν Μηλιαῖς, διαρπαζομένη κατὰ καιροὺς ὑπό τε τῶν διδασκόντων καὶ τῶν ἰδιωτῶν, περιέχει τὴν σήμερον ὀλίγα τινὰ σιτόβρωτα βιβλία, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι καὶ ἐκδόσεις τινὲς Ἑλλήνων συγγραφέων ὑπὸ Γερμανῶν. Τὰ κυριώτερα εἰσοδήματα τῶν Μηλεῶν εἶνε ἔλαιον, μέταξα καὶ ὀλίγοι δημητριακοὶ καρποί, τοὺς ὁποίους παράγουσιν αἱ μικραὶ παράλιαι πεδιάδες τῶν Μηλεῶν *Μπούφα* καὶ *Ζερβόχια*, διαρρεόμεναι ὑπὸ ὁμωνύμων ῥευμάτων.

Καὶ τὸ μὲν ποτάμιον τῆς Μπούφας, ῥέον μεταξὺ Μηλιῶν καὶ Νεοχωρίου, δὲν ἔχει μὲν μεγάλην ἔκτασιν, καθότι τὸ ἀπὸ τῶν πηγῶν μέχρι τῶν ἐκβολῶν διάστημα δὲν ὑπερβαίνει τὴν μίαν ὥραν· μετὰ συχνὰς ὅμως βρο-

χὰς καταφέρει ὕδατα πλείονα τῶν λοιπῶν ἐπὶ τοῦ Πηλίου χειμάρρων, καθιστάμενον ἀδιάβατον διὰ τὸ βάθος τῆς κοίτης του. Οὐχὶ μακρὰν δὲ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν θάλασσαν λιμνάζουσι τὰ ὕδατα αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτοῖς εἰσέρχονται πολλοὶ θαλάσσιοι ἰχθῦς ἁλιευόμενοι ὑπὸ τῶν κατοίκων. Τὸ ποτάμιον τοῦτο ἔχει τὰς πηγάς του οὐχὶ μακρὰν τῆς τοποθεσίας *Λυπαραγκάτου* ἔνθα ὑπὸ τὴν σκιὰν πλατάνων ἀναβλύζουσιν ἄφθονα καὶ διαυγῆ ὕδατα. Ὁ δὲ ἕτερος χείμαρρος ὁ τῆς Ζερβόχιας ῥέων πρὸς δυσμὰς τῶν Μηλεῶν εἶνε εἷς τῶν μεγαλειτέρων χειμάρρων τῆς Μαγνησίας· καὶ ἡ μὲν ὀρεινὴ αὐτοῦ κοίτη εἶνε, ὡς καὶ πάντων τῶν ἐπὶ τοῦ Πηλίου ῥευμάτων, βαθυτάτη περιβαλλομένη ὑπὸ λίαν ἀποτόμων καὶ κρημνωδῶν ὀχθῶν· τὰ δὲ ὕδατα αὐτοῦ κατὰ τὸν χειμῶνα καταφέρουσι μεγάλους ὄγκους βράχων, ὧν εἷς κολοσσαίων διαστάσεων κατεκυλίσθη τὸ 1810 μετὰ θορύβου καὶ κρότου ἐμβαλόντος εἰς φόβον τοὺς κατοίκους τῶν Μηλεῶν, καὶ ἐνεπάγη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ῥεύματος ὀλίγον τι κατωτέρω τῆς λιθίνης γεφύρας, ἥτις ἐπὶ τοῦ χειμάρρου ἄγει εἰς τὸ χωρίον· ἐν δὲ τῇ πεδιάδι ὁ ποταμὸς σκιαζόμενος ὑπὸ πλατάνων φέρει τὰ ὕδατά του εἰς τὴν θάλασσαν· παρὰ δὲ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ ὑπάρχει ὁρμίσκος τις καλούμενος ***Καλὰ νερά***, τὸ ἐπίνειον τῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους κειμένων χωρίων Μηλεῶν, Βυζίτσης, Πινακατῶν καὶ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐνταῦθα παρὰ τὴν θάλασσαν ἀναβλύζουσιν ἁλατοῦχα ὕδατα, ὧν χρῆσιν ποιοῦνται οἱ κάτοικοι τῆς Μαγνησίας καὶ συμπάσης τῆς Θεσσαλίας συνερχόμενοι ἀνὰ πᾶν ἔτος τὴν 15 Αὐγούστου. Πέντε λεπτὰ μακρὰν τῆς παραλίας ἀνευρέθησαν πρὸ χρόνου δύο μαρμάρινοι προτομαὶ ἀνδρῶν, οὓς ὁ Γαζῆς, ὅπως ἐντυπώσῃ εἰς τὴν μνήμην τῶν πατριωτῶν του τὰ δύο ἐνδοξότερα ὀνόματα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἀπεκάλεσε, Πλάτωνα καὶ Σωκράτη· αἱ προτομαὶ αὗται κλαπεῖσαι ἀπεστάλησαν τὸ 1827 εἰς Σμύρνην, ἔνθα ἐπωλήθησαν. Ἡμίσειαν δὲ ὥραν ἀνατολικώτερον τῶν Καλῶν νερῶν ἐν τῇ κατὰ τὴν Μπούφαν Παλαιοεκκλησίᾳ ἀνευρέθη πλὰξ μετὰ συγκεκομμένης ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ πωλήσεως τῶν δορῶν τῶν ἱερείων ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων παρόντος καὶ τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀκραίου Διός. Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ὡς καὶ ἐξ ἄλλων κατωτέρω μνημονευθησομένων ἠδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ὁ ῥηθεὶς ἱερεὺς ἐξήσκει εἶδός τι ἀρχιερατικῆς ἐπιρροῆς ἐπὶ τῶν Μαγνητικῶν πολιχνῶν. Ταῦτα δὲ ὡς καὶ τὰ μετὰ γενομένας ὑπὸ ἰδιώτου ἀνασκαφὰς παρὰ τὰ Καλὰ νερὰ ἀνευρεθέντα θεμέλια ἀρχαίου οἰκοδομήματος πείθουσιν, ὅτι ἐνταῦθά που ἔκειτο ἡ ἀρχαία Μαγνητικὴ πόλις ***Μεθώνη***, διάφορος τῆς Μακεδονικῆς, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Σκύλακος πρὸ τῶν Κορακῶν· ἀλλ' ἡ θέσις τῆς πόλεως ἄνευ ἀνασκαφῶν δὲν δύναται ἀκριβῶς νὰ ὁρισθῇ.

Ἡμίσειαν ὥραν βορειότερον τῶν Μηλεῶν κεῖται τὸ χωρίον ***Βυζίτσα*** καὶ ἓν τέταρτον τῆς ὥρας βορειότερον τούτου τὸ χωρίον ***Πινακάτες***, κείμενα ἀμφότερα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὀρεινῆς ὄχθης τοῦ μνημονευθέντος χειμάρρου τῆς Ζερβόχιας· κατοικεῖται δ' ἑκάτερον ὑπὸ 120—130 οἰκογενειῶν, κα-

ταγινομένων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των, τῶν ὁποίων τὰ κυριώτερα εἰσοδήματα εἶνε ἔλαιον, μέταξα καὶ οἶνος.

Ἡμίσειαν ὥραν δυτικώτερον τῶν Πινακατῶν κεῖται τὸ χωρίον ***Ἅγιος Γεώργιος***, κατοικούμενον ὑπὸ 450 οἰκογενειῶν, ἔχον ἐκτεταμένον ἐλαιῶνα καὶ παράγον μετὰ τοῦ μίαν ὥραν δυτικώτερον κειμένου ***Ἁγίου Λαυρεντίου***, τὸν καλλίτερον οἶνον τοῦ Πηλίου. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων εἶνε φιλεργότατοι, διὸ καὶ ἱκανῶς εὔποροι. Καὶ παρὰ μὲν τὸν Ἅγιον Γεώργιον κεῖται ἐν θέσει ἀπόπτῳ καὶ εὐαέρῳ ἡ λίαν προσοδοφόρος μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν, ἔνθα προσέρχονται πολλοὶ ἀσθενεῖς ἐπικαλούμενοι τὴν βοήθειαν τῶν ἁγίων· ἔτι ὅμως πλείονες συρρέουσιν εἰς τὸν ἐν τῷ Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ ναόν, τοῦ Νέου Ἀποστόλου, τοῦ μαρτυρήσαντος κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐνταῦθα ἡ συρροὴ τῶν ἀσθενῶν οὐ μόνον ἐκ τῶν Μαγνητικῶν χωρίων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας, εἶνε μεγάλη. ἐκτὸς δὲ τῶν μνημονευθεισῶν ὑπάρχει παρὰ μὲν τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ ἑτέρα μονὴ τοῦ Σωτῆρος, κειμένη ἐπί τινος βράχου ἀποτόμου ὑπερκειμένου τῆς παραλίας πεδιάδος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἥτις, κατάφυτος ὑπὸ ἀμπέλων καὶ ἐλαιῶν, καλεῖται ***Γατσέα***· ὑπὲρ δὲ τὸ χωρίον Ἅγιος Λαυρέντιος κεῖται ἀρχαία Βυζαντινὴ μονὴ εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου, ἱδρυθεῖσα κατά τινα ἔν τινι λίθῳ σωζομένην ἐπιγραφὴν κατὰ τὸν 11ον μ. Χ. αἰῶνα. Καὶ ὑπὲρ μὲν τὸ χωρίον Ἅγιος Γεώργιος ὑψοῦται μία τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τοῦ Πηλίου ***Σχιτσεραῦλι*** καλουμένη, ἥτις κωνοειδῶς ὑψουμένη περιβάλλεται πανταχόθεν ὑπὸ κρημνῶν καὶ εἶνε λίαν δυσανάβατος· κάτω δὲ τοῦ χωρίου ἐκτείνεται ἡ εὐφορωτάτη καὶ μεγίστη παραλία πεδιὰς τῆς Μαγνησίας, ἡ πεδιὰς τῶν Λεχωνίων, ἥτις, κειμένη μεταξὺ δύο σπουδαίων χειμάρρων τοῦ Πηλίου, τοῦ τῆς ***Κουφάλας*** ῥέοντος μεταξὺ Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἁγίου Λαυρεντίου, καὶ τοῦ τῶν Λεχωνίων κατερχομένου δυτικώτερον αὐτῶν, ἔχει πλάτος μὲν μεταξὺ τῶν ὄχθων τῶν δύο ποταμίων μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, ἴσον δὲ σχεδὸν μῆκος ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους. Ἡ πεδιὰς αὕτη μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Δικαιάρχου ἀποκαλουμένη μεγίστη καὶ λασιωτάτη ῥίζα τοῦ Πηλίου· φέρει δὲ τὸ σημερινὸν αὐτῆς ὄνομα ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος μ. Χ. ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἴδομεν. Εἶνε δὲ αὕτη ὅ,τι τερπνὸν καὶ χάριεν δύναται νὰ πλάσῃ ποιητικὴ φαντασία· χλοεροὶ λιμῶνες ἐπαλλάσσοντες μετὰ καταφύτων κήπων, ἔνθα ὑπὸ τὴν σκιὰν ποικιλωτάτων ὀπωροφόρων δένδρων ἡδέως κελαρύζει τὸ ὕδωρ τοῦ ῥύακος, καὶ ἔτι κατωτέρω τὸ γλαυκὸν καὶ ἤρεμον κῦμα τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, ὅπερ προσοχθίζον εἰς τὴν ἀμμώδη καὶ ὁμαλὴν παραλίαν διαρρυγνύεται μετὰ γλυκυτάτου φλοίσβου, καὶ ταῦτα πάντα ἐπισκιαζόμενα ὑπὸ τῶν ὑψηλοτάτων κορυφῶν τοῦ Πηλίου, ἰδοὺ τὰ καθιστῶντα τὴν πεδιάδα ταύτην χαριεστάτην· κειμένη δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ψυχρῶν ἀνέμων, σπανίως καλύπτεται τὸν χειμῶνα ὑπὸ χιόνος, διὰ δὲ τὸ γλυκὺ τοῦ κλίματος οἱ καρποὶ γίνονται ἐνταῦθα πρωϊμώτερον, ἢ κατὰ τὰ λοιπὰ χωρία

τοῦ Πηλίου. Καὶ πρὶν μὲν ἡ πεδιὰς αὕτη ἀνῆκε κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Τούρκους ἤδη δὲ μικρὸν καὶ κατ᾽ ὀλίγον περιῆλθεν εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, οἵτινες δὲν παύουσιν ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου των καλύπτοντες μὲ ἐλαίας καὶ ἄλλα ὀπωροφόρα δένδρα τὰ πρὶν γυμνὰ μέρη. Ὀλίγαι δὲ τουρκικαὶ οἰκογένειαι παραμένουσαι εἰσέτι ἐνταῦθα δὲν θὰ βραδύνωσι νὰ ἐξαλειφθῶσι, καταλείπουσαι ὡς μόνην ἀνάμνησιν τῆς ἐν τῷ τόπῳ ὑπάρξεώς των πύργους τινὰς ὑψηλούς, ἀπὸ χρόνων ἤδη καταρρέοντας. Εἶνε δὲ τὰ Λεχώνια ἡ ἕδρα τοῦ δήμου Νηλείας ἀποτελουμένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τῶν χωρίων Ἁγίου Γεωργίου, Ἁγίου Λαυρεντίου, Καραμπάσι, Δρακίας, καὶ τοῦ ἐπινείου αὐτῆς Ἀγριᾶς. Τὰ προϊόντα τῆς πεδιάδος τῶν Λεχωνίων εἶνε ἔλαιον, μέταξα, σῖτος, ἀραβόσιτος, οἶνος καὶ ποικιλώταται ὀπῶραι. Σπανίως δὲ ἴσως ἀνευρίσκεται ἄλλη γῆ, ἔνθα ἡ μηλέα, ἡ κέρασος καὶ ἡ κοκκυμηλέα καὶ ἄλλα κάρπιμα δένδρα τῶν ψυχρῶν κλιμάτων θάλλουσι καὶ καρποφοροῦσι ἐν τοῖς αὐτοῖς κήποις, ἐν οἷς διαχέουσι τὸ ἄρωμα αὐτῶν τὰ ἑσπεροειδῆ, καὶ φέρει τὸν καρπὸν αὐτῆς ἡ ῥοιὰ καὶ τὰ λοιπὰ δένδρα τῶν θερμῶν κλιμάτων.

Ἐκεῖ δέ, ἔνθα ἡ πεδιὰς μεταβαίνει εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους ἐπὶ θέσεως ἀπόπτου καὶ καταρρύτου, εὐρὺ καὶ ὡραῖον οἰκοδόμημα ἐπιστέφει τὴν χαρίεσσαν κοιλάδα, προσθέτον εἰς τὰς φυσικὰς καλλονὰς τὴν ἡμερότητα καὶ τὴν εὐχαρίστησιν, ἣν διαχέει εἰς τὰ πέριξ ἡ νεωτέρα βιομηχανία· ἔνθα οὐχὶ πρὸ μικροῦ ἐπεκράτει ἐρημία καὶ σιωπή, ἵδρυται ἀπὸ 15 ἤδη ἐτῶν μέγα μεταξουργεῖον, ἐνῷ φίλεργοι νεάνιδες τῶν περικειμένων χωρίων προσπορίζονται διὰ τῆς ἐργασίας των τὰ πρὸς τὸ ζῆν. Ἂν δέ τις ἐπισκοπῶν ἐνταῦθα κατίδῃ ἐν μὲν τῇ πεδιάδι τοὺς καταρρέοντας τουρκικοὺς πύργους, ἐν οἷς πρὸ χρόνων ᾄδει ἡ γλαὺξ τὸ νυκτερινὸν ᾆσμά της, τοὺς δὲ παραμένοντας ἐνταῦθα Ὀθωμανοὺς κατοίκους ἐν ῥᾳθυμίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ διάγοντες τὸν βίον ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πλατάνων καὶ παρὰ τὸ κελάρυσμα τῆς πηγῆς, καὶ ἔπειτα στρέψας τοὺς ὀφθαλμοὺς ἴδῃ παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτοῦ τὸ οἰκοδόμημα, ὅπερ ἀνήγειρε τὸ ἐπιχειρηματικὸν πνεῦμα καὶ ἡ δραστηριότης τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, οὗτος δύναται εὐκόλως νὰ ἐννοήσῃ τὸ μέλλον, ὅπερ ἐπιφυλάττεται ἑκατέρᾳ. Εἴθε ἡ ἄσις αὕτη τῆς νεωτέρας βιομηχανίας παρακινήσῃ τοὺς δυναμένους ἐκ τῶν πατριωτῶν μας εἰς ἵδρυσιν καὶ ἄλλων βιομηχανικῶν καταστημάτων, τῶν ὁποίων ἡ ὕπαρξις εἶνε τὸ ἀσφαλέστερον ὑποστήριγμα τοῦ φιλέργου Μαγνητικοῦ λαοῦ κατὰ τῆς ἐνδείας καὶ τῆς πείνης.

Ὑπὸ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ὑψοῦται λόφος *Νεβεσείκι* καλούμενος καὶ περιστεφόμενος ὑπὸ λειψάνων ἀρχαίου τείχους, ὅπερ μὴ παρουσιάζον οὐδαμοῦ τὴν χρῆσιν τῆς ἀσβέστου ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ἐποχήν· ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα ἡ πολίχνη *Νηλεία*, ὡς βεβαιοῦται ἔκτινος χωρίου τοῦ Στράβωνος (9, 436). Ὁ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς ὅμως χρόνους συνοικισμὸς τῆς ἐρημωθείσης πολίχνης ἐγένετο μικρόν τι ἀνωτέρω τῆς τοποθεσίας ταύτης,

ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν βυζαντινῶν λειψάνων, ἅτινα παρατηροῦνται εἰς τὸ 1/4 τῆς ὥρας ὑπερκείμενον χωρίον Παλαιόκαστρον, ὅπερ κατοικούμενον ὑπὸ 50 περίπου οἰκογενειῶν χωρίζεται διὰ τοῦ μνημονευθέντος ποταμίου τῆς Κουφάλας ἀπὸ τοῦ ἐπίσης μικροῦ χωρίου *Καρμπάσι*, ὅπερ, κείμενον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ῥεύματος ἐπί τινος λόφου, εἶνε κατάρρυτον καὶ κατάφυτον· κείμενον δὲ τὸ χωρίον εἰς θέσιν κεντρικὴν πρός τε τὰ ἀνατολικὰ καὶ δυτικὰ χωρία τοῦ Πηλίου, ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἡ ἕδρα τοῦ διοικοῦντος τὰ Βαχούφια βοεβόδα, μετεκομισθεῖσα πρὸς καιρὸν ἐνταῦθα ἐκ Μακρυνίτσης διὰ τὴν ἐκεῖ ἐπικρατοῦσαν κομματικὴν ἔξαψιν καὶ διαίρεσιν. Παρὰ τὸ Καραμπάσι ὑπάρχει ἑτέρα τις μικρὰ συνοικία *Στρόγγυλος* καλουμένη. Αἱ παρὰ τὰ μνημονευθέντα χωρία ὄχθαι τοῦ ῥεύματος εἶνε ῥωμαντικώταται, ἰδίως δὲ αἱ ἀνωφέρειαι τῆς δεξιᾶς ὄχθης, καλυπτόμεναι ὑπὸ πυκνοῦ πλατανεῶνος, εἶνε κατάσκιοι καὶ κατάρρυτοι· ἀλλὰ καὶ ἡ λεκάνη, ὅθεν ἀναβλύζουσι τὰ ἐν τῷ ῥεύματι καταρρέοντα ὕδατα, κειμένη μίαν ὥραν ὑπὲρ τὸ χωρίον Παλαιόκαστρον, ἡ καλουμένη *Κουφάλα*, εἶνε περίπυστος καθ' ἅπασαν τὴν Μαγνησίαν διὰ τὴν δροσερότητα καὶ ἀγρίαν αὐτῆς ὡραιότητα. Παρὰ τὴν πηγὴν τῶν ἀφθόνων καὶ διαυγεστάτων αὐτῆς ὑδάτων, ὑπὸ τὴν σκιὰν μεγαλοπρεπῶν δένδρων, συχνάκις συνέρχονται τὸ θέρος οἱ κάτοικοι τῶν παρακειμένων χωρίων Ἁγ. Λαυρεντίου καὶ Ἁγ. Γεωργίου εἰς εὐωχίαν και συμπόσια.

Διὰ τοῦ ὁμωνύμου ῥεύματος χωρίζεται ἡ πεδιὰς τῶν Λεχωνίων ἀπὸ τὴν τῆς Ἀγριᾶς. Τὸ ῥεῦμα τοῦτο, κατερχόμενον ἐκ τῶν ὑψίστων κορυφῶν τοῦ ὄρους, ῥέει κατὰ τὸν ὀρεινὸν αὐτοῦ ῥοῦν περιβαλλόμενον ὑπὸ ἀποτομωτάτων ὀχθῶν, κεκαλυμμένων ὑπὸ πυκνοτάτου δάσους ἐλαιῶν, ἐνῷ πλάτανοι σκιάζουσι τὰ μετὰ κρότου ἐν τῇ σκοπελώδει κοίτῃ τοῦ ποταμοῦ καταφερόμενα ὕδατα. Ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ὑπὸ τοῦ Δικαιάρχου ἀναφερόμενος *Βρύχων*, οὗτινος τὸ ὄνομα παρεφθαρμένον κατά τι παραμένει εἰσέτι ἐν τῷ τόπῳ, καθότι ἡ δεξιὰ πεδινὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ καλεῖται ἐπί τινα ἔκτασι τὴν σήμερον *Βρυχιά*· δρῦς δέ τινες καὶ πρῖνοι περιβάλλοντες ἐρειπιωμένον τινὰ ἐκεῖ κείμενον ναΐσκον κατέχουσιν ἴσως τὴν θέσιν τοῦ ἄλσους τῆς Πηλαίας, ὅπερ κατὰ τὸν εἰρημένον συγγραφέα παραρρέων ὁ Βρύχων ἐξέβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν (Δικ. ἀναγρ. Πηλίου).

Ἡ δὲ πεδιὰς τῆς *Ἀγριᾶς*, ἔχουσα μῆκος μὲν μιᾶς μόλις ὥρας, πλάτος δὲ μέγιστον οὐχὶ ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν, διαρρέεται ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τοῦ Καλεγήρου· εἶνε δὲ αὕτη πᾶσα κεκαλυμμένη ὑπὸ ἐλαιῶν καὶ κατὰ τὴν παραλίαν ὑπάρχει συνοικία τῶν χωρίων Δράκιας καὶ Ἁγίου Λαυρεντίου, τῶν ὁποίων πολλοὶ τῶν κατοίκων διαχειμάζουσιν ἐνταῦθα ἐν καιρῷ τῆς συλλογῆς τῶν ἐλαιῶν. Ἐν δὲ τῷ ὅρμῳ τῆς Ἀγριᾶς καταπλέουσι συνήθως πλοιάρια, ὅπως φορτώσωσιν, ἔλαιον, γεώμηλα καὶ ἄλλα προϊόντα· καὶ ἀρχαῖα μὲν λείψανα φρουρίου ἐν τῇ Ἀγριᾷ δὲν παρατηροῦνται, ἔν τινι δὲ ἐκ-

εὑρισκομένῳ ναΐσκῳ ὑπάρχει ἐντετειχισμένη πλάξ, ἔνθα ἀναγινώσκεται λίαν παρεφθαρμένη ἐπιγραφή, δι' ἧς ψηφίζονται τιμαὶ εἰς πολίτην τινὰ καὶ διατάσσεται ἡ ἀνακοίνωσις τοῦ ψηφίσματος εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Καναίων καὶ ἡ ἀναγραφὴ αὐτοῦ εἰς τὴν ἱερὰν ἀγορὰν Δημητριάδος. Καὶ ἐνταῦθα παρὰ τὸ ὄνομα τοῦ στρατηγοῦ τοῦ ἔτους κεῖται τὸ τοῦ ἱερέως τοῦ Ἀκραίου Διός· οἱ δὲ Καναῖοι, ἀνήκοντες εἰς τὴν Αἰολικὴν φυλὴν καὶ ὁμόφυλοι ἑπομένως ὄντες τῶν Μαγνήτων, κατῴκουν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καταντικρὺ τῆς Μιτυλήνης. Ἡ πλὰξ αὕτη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μετεκομίσθη ἐκ τῆς παρακειμένης Δημητριάδος, ἥτις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐθεωρεῖτο ἡ πρωτεύουσα τῶν Μαγνητικῶν πολιχνῶν.

Δύο ὥρας ὑπὲρ τὴν Ἀγριὰν κεῖται ἐντὸς μεγάλης διασφάγος τοῦ Πηλίου τὸ μνημονευθὲν χωρίον *Δράκια*, ὅπερ κείμενον ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ὀρεινοῦ ῥοῦ τοῦ ποταμοῦ τῶν Λεχωνίων σκιάζεται ὑπὸ ποικιλωτάτων καρπίμων καὶ ἄλλων δένδρων καὶ διαρρέεται ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων, ἀπεργαζομένων καθυγρον τὸ κλίμα τοῦ χωρίου· κατοικεῖται δὲ ὑπὸ 500 περίπου οἰκογενειῶν, καταγινομένων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων· πολλοὶ δὲ τῶν κατοίκων εἶνε ξυλουργοί. Τὰ εἰσοδήματα τοῦ χωρίου εἶνε ἔλαιον, μέταξα, μῆλα καὶ γεώμηλα. Ἡ καλλιέργεια τῶν τελευταίων, εἰσαχθεῖσα εἰς τὸ Πήλιον ἀπὸ τοῦ 1853, ἔλαβε μεγίστην ἐπίδοσιν εἰς τὰ χωρία Δράκια καὶ Ἅγιον Λαυρέντιον· καὶ ἀποβαίνει μὲν αὕτη προσοδοφόρος εἰς τοὺς κατοίκους, ἀλλ' ἔφερε καὶ φέρει τὴν ἀποφαλάκρωσιν τῶν ὑπερκειμένων τοῖς χωρίοις πλευρῶν τοῦ Πηλίου, θεωροῦνται δὲ καὶ οἱ εὐτολμότεροι καὶ γενναιότεροι τῶν κατοίκων τοῦ Πηλίου. Παρὰ τὴν Δράκιαν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμίου κεῖνται αἱ μοναὶ τῆς Παναγίας καὶ ἔτι δυτικώτερον ἡ τοῦ Σταυροῦ ἐντὸς κραταιᾶς βλαστήσεως, διαρρεομένης ὑπὸ τῶν διαυγῶν ναμάτων παρακειμένης πηγῆς, Μπορμπούλους καλουμένης, καὶ ἐν τῇ ὀρεινῇ κοίτῃ τοῦ ῥεύματος τοῦ Καλογήρου εἰς θέσιν ἀγρίαν καὶ ῥωμαντικὴν κεῖται ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν. Αὗται ἀκμάζουσαι πρίν, ἤδη καταρρέουσιν, ὡς αἱ πλεῖσται τῶν Θεσσαλικῶν μονῶν.

Ἡμίσειαν ὥραν δυτικώτερον τῆς Ἀγριᾶς παρὰ τὴν παραλίαν ὑψοῦται ὁ βραχώδης λόφος τῆς Γορίτσας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἀνευρίσκομεν τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος. Ἡ πόλις αὕτη, κτισθεῖσα ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ διὰ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν πολιχνῶν τῆς Μαγνησίας, ἤτοι τῆς Ἰωλκοῦ, τοῦ Ὀρμενίου, τῆς Νηλείας, τῆς Ὀλιζῶνος, τῶν Παγασῶν, τῆς Σιπιάδος, τῆς Ῥιζοῦντος καὶ λ., προήχθη ταχέως εἰς μέγαν βαθμὸν ἰσχύος, χρησιμεύουσα ὡς ναύσταθμος καὶ βασίλειον ἐπὶ πολὺ τοῖς βασιλεῦσι τῶν Μακεδόνων· ἐπεκράτει δέ, λέγει ὁ Στράβων (9, 436) καὶ τῶν Τεμπῶν καὶ τῶν ὀρῶν ἀμφοῖν, τοῦ τε Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης· νῦν δὲ συνέσταλται μέν, τῶν δ' ἐν τῇ Μαγνησίᾳ πασῶν ὅμως διαφέρει. Τοιαύτη δὲ ἴσα ἡ Δημητριὰς ἐθεωρεῖτο μετὰ τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Χαλκίδος ὡς ἐκ τῶν ἐπικαιροτέρων θέσεων πρὸς ἐπικράτησιν τῆς Ἑλλάδος, διὸ καὶ

πέδας τῆς Ἑλλάδος ἐκάλει αὐτὰς ὁ Φίλιππος Γ'. (Στρ. 3, 428). Κειμένη ἐπὶ λόφου ὀχυρωτάτου ἐκ φύσεως καὶ δεσπόζουσα δύο τῶν εὐφορωτέρων πεδιάδων τοῦ Πηλίου, τῆς τῶν Λεχωνίων καὶ Ἀγριᾶς ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς τοῦ Βώλου ἀφ' ἑτέρου, ἦτο πραγματικῶς ὀχυρὰ καὶ πρὸς πᾶν ἐπιτηδεία. **Valida et ad omnia opportuna**, κατὰ Λίβιον (32, 23)· αὐτὴν δὲ ταύτην τὴν ἀρετὴν τῆς θέσεως κατανοήσας καὶ ὁ Δημήτριος ὁ πολιορκητής, ἔκτισεν ἐνταῦθα τὴν ῥηθεῖσαν πόλιν, ἥτις ἀκμάσασα κατ' ἀρχὰς περιῆλθε κατόπιν εἰς ἀδοξίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ὑπῆρχεν ἡ πόλις μνημονευομένη ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ καλουμένη ἐνίοτε ὑπ' αὐτῶν *Μήτρα*· ἐπὶ δὲ τῆς Τουρκοκρατίας ἠρημώθη ἡ πόλις, ἀποχωρησάντων τῶν κατοίκων εἰς τὰ ὑψηλότερα τοῦ ὄρους, ὅτε συνῳκίζοντο τὰ ἐπὶ τοῦ Πηλίου χωρία. Λείψανα τῆς ἀρχαίας πόλεως, παρατηροῦνται σήμερον πολλά· καὶ πρῶτον μὲν ἀνευρίσκεται ὅλη ἡ συνέχεια τῶν τειχῶν, ποῦ μὲν ταπεινοτέρων, ποῦ δὲ ὑψουμένων εἰς ὕψος 5—6 ποδῶν Τὰ τείχη ταῦτα, ἐκτεινόμενα ἐπὶ μίαν ὥραν καὶ ἀκολουθοῦντα τὰς ἀνωμαλίας τοῦ ἐδάφους, περιβάλλουσι πεδιάδα τῆς ὁποίας κατὰ τὰ ΒΔ. ὑπέρκειται λόφος, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἡ ἀρχαία ἀκρόπολις, ἐπίσης περιβεβλημένη ὑπὸ τειχῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἐρείπια καὶ μέχρι σήμερον σώζονται. Ἐνταῦθα παρατηρεῖται δεξαμενὴ τετράγωνος καὶ παρ' αὐτὴν λελαξευμένον ἐν τῷ βράχῳ φρέαρ, ἐν ᾧ κατὰ τὴν Παρασκευὴν τῆς Διακαινησίμου ἀναβλύζει ἁγίασμα, ἐξ οὗ πίνουσιν οἱ ἐξ ἁπάντων τῶν μερῶν τῆς Μαγνησίας καί τινων τῆς Θεσσαλίας συνερχόμενοι ἐνταῦθα εἰς προσκύνησιν εὐλαβεῖς· παρὰ δὲ τὴν δεξαμενὴν παρατηροῦνται τὰ θεμέλια ἀρχαίου ναοῦ, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε, φαίνεται, χριστιανικός τις ναὸς κατὰ τὸν Μεσαιῶνα· ὑπάρχουσι δὲ κατὰ τὴν μεσημβρινὴν συνέχειαν τῶν τειχῶν καὶ ἕτερα φρέατα χρησιμεύοντα ἴσως εἰς προμήθειαν τοῦ ὕδατος ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως. Κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν μέρος ἡ τεχνητὴ ὀχύρωσις παύει καθισταμένη περιττὴ διὰ τὸ ἀπότομον τῶν βράχων, ἐπὶ τῶν ὁποίων παρατηροῦνται σημεῖα ἀρχαίων λατομιῶν πρὸς ἐξαγωγὴν τῶν λίθων εἰς οἰκοδομὴν τῶν τειχῶν. Τοιαῦται λατομίαι νεώτεραι παρατηροῦνται πολλαὶ κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου τῆς Γορίτσας, ἔνθα ἐξάγονται οἱ πρὸς οἰκοδομὴν τῶν οἰκιῶν τοῦ Βώλου λίθοι. Κάτω τῆς ἀκροπόλεως ἐκτείνεται ἡ πεδιὰς ἐν ᾗ ἔκειτο ἡ πόλις· πρὸς δὲ τὸ βόρειον αὐτῆς μέρος παρατηρεῖται ἡ κρηπὶς ἀρχαίας πύλης καὶ ὡραῖον λιθόστρωτον ἀρχαίας ὁδοῦ· ἐν δὲ τῇ πεδιάδι πολλὰ θεμέλια οἰκιῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναγνωρίζει τις τὴν διεύθυνσιν δύο ὁδῶν ἐκ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν. Ὁ Λὴκ ἀνεῦρε τὸ μεταξὺ δύο ὁδῶν παραλλήλων διάστημα δεκαπέντε περίπου Ἀγγλικῶν ποδῶν, ὅπερ ἀποδεικνύει τὸ ὀλίγον βαθος τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως· τὸ δὲ πλάτος τῆς ὁδοῦ εἶνε στενόν, ὡς καὶ ἐν Πομπηΐᾳ. ἀλλ' ἐλλείπουσιν ἐνταῦθα τὰ ἐκεῖ παρατηρούμενα πεζοδρόμια (**Mez.** ὡς ἀν.). Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως παρατηρεῖταί κοιλότης τις, ἐν ᾗ λελαξευμένη ἔν τινι βράχῳ διατρέχει ὑδραγω-

γεῖον δύο ποδῶν πλάτους καὶ 7 βάθους· ἀνάλογος κατασκευὴ παρατηρεῖται καὶ ἐν Φαρσάλῳ· ὁ δὲ Λὴκ (4. σ. λ. 376) παραβάλλει ἀμφότερα μὲ τὸ ἐν Συρακούσαις ὑδραγωγεῖον, προσθέτων, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀντὶ νὰ ὑψώνωσιν ὡς οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς ὑψηλοὺς καὶ μεγαλοπρεπεῖς ἐκείνους θόλους, τοὺς παρατηρουμένους καὶ σήμερον κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν πεδιάδα, κατεσκεύαζον τὸ ὑδραγωγεῖόν των σκάπτοντες ἐντὸς βράχων ἢ ἐν ἐλλείψει τούτων κατασκευάζοντες ὀρθογώνιόν τινα ὀχετὸν μετὰ τῆς ἀναγκαίας κλίσεως πρὸς καταφορὰν τοῦ ὕδατος, καὶ ἐννοεῖται μέν, ὅτι διὰ τοῦ τρόπου τούτου δὲν ἠδύναντο τὰ φέρωσιν ὕδωρ ἐκ μεγάλων ἀποστάσεων, ἀλλὰ τὰ ἔργα ἀπήτουν ὀλιγωτέραν ἐπιδιόρθωσιν καὶ ὑπέσχοντο χρονιωτέραν διάρκειαν. Ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἵσταται εἰσέτι πύργος καταρρέων τουρκικῆς ἢ ἐνετικῆς ἐποχῆς, χρησιμεύων ἴσως πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν ἀκτῶν. Αἱ δὲ πρὸς τὴν θάλασσαν ὑπώρειαι τοῦ βράχου τῆς Γορίτσης ὑποσκαπτόμεναι ὑπὸ τῶν κυμάτων παρουσιάζουσι πολλὰ σπήλαια, ἐξ ὧν τὸ δυτικώτερον καὶ μεγαλείτερον αὐτῶν εἶνε καθιερωμένον εἰς τὴν Παναγίαν, ἔνθα πολλοὶ συνέρχονται ἐκ τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου τὴν 8ην Σεπτεμβρίου· παρὰ δὲ τὸ σπήλαιον ῥήγνυνται πηγαὶ ἁλατούχων ὑδάτων.

Βορειοδυτικῶς τῆς Δημητριάδος ἐκτείνεται ἡ ὡραία παραλία πεδιὰς τοῦ Βώλου, ἥτις, διήκουσα ἀπὸ τῆς Γορίτσης μέχρι τῶν ἐκ τοῦ Πηλίου καθηκόντων λόφων, ἀποκλειόντων αὐτὴν ἀπὸ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ἔχει μῆκος μὲν μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας, πλάτος δὲ ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πηλίου μιᾶς μόνον ὥρας. Ἡ πεδιὰς αὕτη διαρρέεται ὑπὸ τριῶν χειμάρρων· 1) τοῦ Ἀναύρου, ὅστις κατερχόμενος παρὰ τὸ χωρίον Ἀλμεριὰ ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν οὐχὶ μακρὰν τοῦ λόφου τῆς Γορίτσης. Ὁ χείμαρρος οὗτος ἀπό τινων ἐτῶν μετέβαλε κοίτην, ἐκβάλλων ἤδη διὰ τῆς πόλεως τοῦ Βώλου καὶ καταπλημμυρῶν τὰς ὁδοὺς αὐτῆς ἐν καιρῷ συχνῶν βροχῶν. Ἀλλ' ἤδη ῥυθμισθέντος τοῦ ῥείθρου αὐτοῦ ἐπανῆλθεν ὁ ποταμὸς εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ κοίτην· 2) τοῦ Μεγάλου ῥεύματος, καλουμένου οὕτω διὰ τὴν βαθεῖαν κοίτην του καὶ τὸ ἀπόκρημνον τῶν ὀχθῶν του. Κατερχόμενον τοῦτο μεταξὺ Πορταρίας καὶ Μακρυνίτσης ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων κορυφῶν τοῦ ὄρους δέχεται παρὰ τὰ λεγόμενα Περιβόλια τὰ ὕδατα ἑτέρου ῥεύματος, ὅπερ, πηγάζον $^1|_4$ τῆς ὥρας ὑπὲρ τὴν Πορταρίαν, διαιρεῖται εὐθὺς ἐκ τῶν πηγῶν του εἰς δυο κλάδους, ὧν ὁ εἷς ἀρδεύει τοὺς ἀγροὺς τῆς Πορταρίας, Κατωχωρίου καὶ Βώλου, ὁ δὲ ἕτερος συμβάλλει μετὰ τοῦ Μεγάλου ῥεύματος κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν θέσιν. Τὸ ἐκ τῆς συμβολῆς σχηματιζόμενον ποτάμιον, διαρρέον ἐπὶ μίαν ὥραν τὴν πεδιάδα χύνεται εἰς τὴν θάλασσαν μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ νέας πόλεως τοῦ Βώλου. Ὁ ἐκ τῆς Πορταρίας πηγάζων βραχίων τοῦ ποταμίου τούτου εἶνε ὁ *Κραυσίδων* τοῦ Δικαιάρχου, ὅστις ἤρδευε τοὺς ὑπὸ τὸ Πήλιον γεωργουμένους ἀγρούς· 3) ὑπὸ τοῦ Ξηριᾶ· ὁ χείμαρρος οὗτος ἀρχόμενος παρὰ τὴν θέσιν *Γύφτοι* ὑπὸ μίαν τῶν ὑψίστων ἀνατολικῶν κορυ-

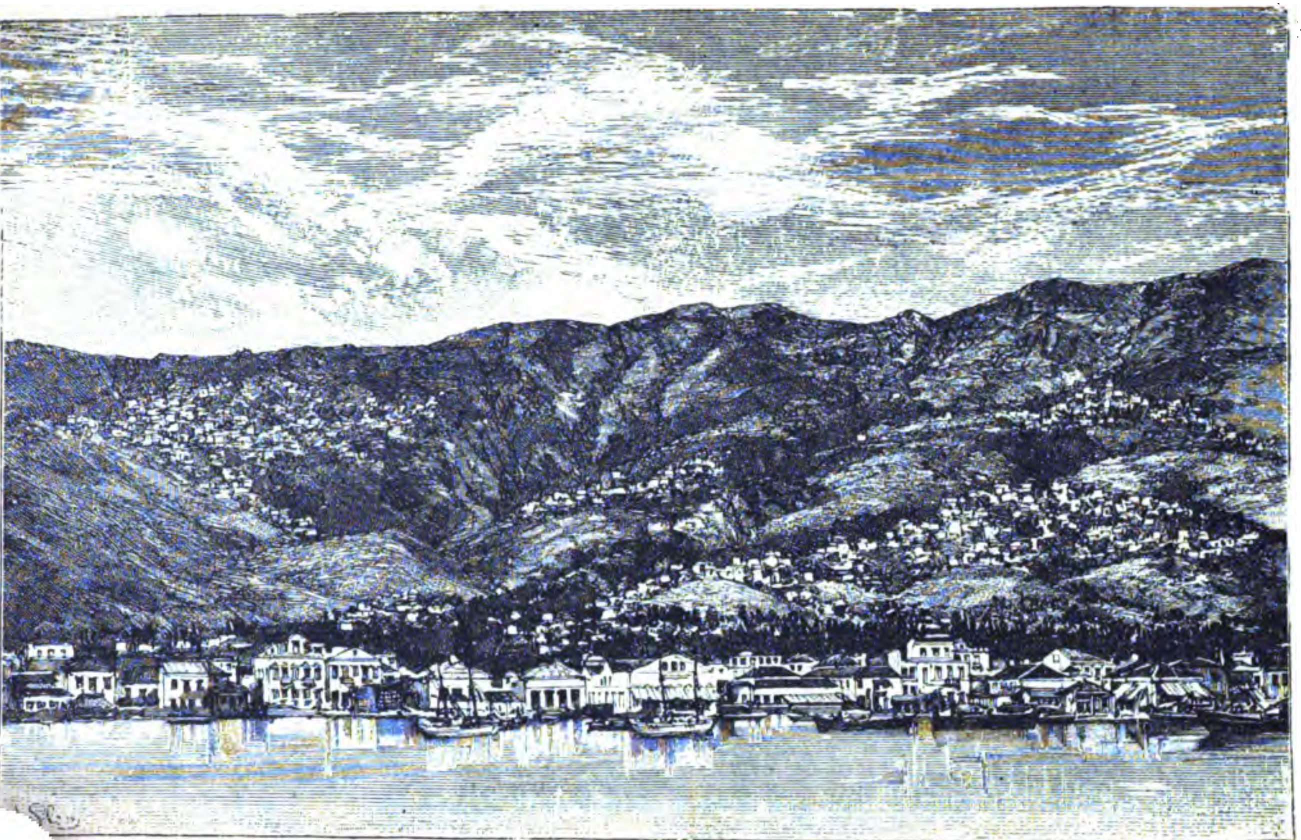
φῶν τοῦ Πηλίου ῥέει κατ' ἀρχὰς ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς· παρὰ δὲ τὴν γέφυραν τῆς Καρυᾶς ἀφανίζονται τὰ ὕδατα αὐτοῦ ἐντὸς φοβερᾶς καταβόθρας, ὥστε ἡ κάτω τῆς θέσεως ταύτης κοίτη τοῦ ποταμοῦ, καί τοι πάντοτε βαθεῖα, φέρει μόνον ὕδατα μετὰ συνεχεῖς βροχὰς ἢ κατὰ τὴν τῆξιν ἀφθόνων χιόνων. Στρεφόμενος δὲ κατὰ τὴν θέσιν Λέστιανη πρὸς νότον κατέρχεται ὁ ποταμὸς εἰς τὴν πεδιάδα, ἐκβάλλων $^1/_4$ τῆς ὥρας δυτικώτερον τοῦ φρουρίου Βώλου. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ τούτου παρὰ τὴν Λέστιανην ἔκειτο μέχρι πρὸ μικροῦ ἐν τῷ μέσῳ πρεαιωνίων φυγῶν βυζαντινὸν κτίσμα ἡ μονὴ τῆς *Σοφίας*. Ἐνταῦθα τὴν 16 Ἰανουαρίου 1878, 80 ἐθελονταί, ὀχυρωθέντες ὄπισθεν τῶν κορμῶν τῶν δένδρων καὶ πολεμήσαντες ἐπὶ δύο ἡμέρας κατὰ πολλαπλασίων ἐχθρῶν, ἀπεχώρησαν φονεύσαντες πολλοὺς τῶν ἐναντίων· οἱ δὲ Τοῦρκοι πρὸς ἐκδίκησιν εἰσελθόντες ἐνέπρησαν τὴν μονήν, ἀφ' οὗ ἀφήρεσαν ὅ,τι πολύτιμον εἶχεν αὕτη.

Ὑπὸ τοιούτων λοιπὸν ποταμίων διαρρεομένη ἡ κοιλὰς τοῦ Βώλου εἶνε κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν μέρος αὐτῆς καὶ παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Πηλίου κατάφυτος ὑπὸ ἐλαιῶν, κατὰ δὲ τὸ δυτικόν, καλουμένη Λάμια καὶ οὖσα σύνδενδρος κατὰ τοὺς πρότερον χρόνους, κατέστη διὰ τὴν διηνεκῆ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τοῦ Βώλου ὑλοτομίαν γυμνή, ἐνέχουσα θάμνους τινὰς μόνον καὶ μονομερῆ δένδρα.

Ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς πεδιάδος ταύτης ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου καταντικρὺ τοῦ πορθμοῦ τῶν Τρικέρων κεῖται ἡ πόλις τοῦ ***Βώλου***, συγκειμένη ἐκ τοῦ φρουρίου, *Κάστρου* νῦν λεγομένου, ἐκ τῶν ἐκτὸς τοῦ φρουρίου κειμένων *Παλαιῶν Μαγαζείων*, καὶ ἐκ τῆς κατὰ μῆκος τῆς παραλίας ἐκτεινομένης νέας πόλεως τοῦ Βώλου. Καὶ τὸ μὲν φρούριον, κατοικούμενον μόνον ὑπὸ τουρκικῶν οἰκογενειῶν, εἶνε βυζαντινὸν κτίσμα μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ καλούμενον ὑπ' αὐτοῦ *Γόλος*, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἴδομεν· τὰ δὲ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου κείμενα μικρὰ καὶ ἄσημα οἰκοδομήματα κατοικοῦντα ὑφ' Ἑλλήνων ἐμπόρων, οἵτινες κατερχόμενοι ἐκ τῶν χωρίων διαμένουσιν καθ' ἅπασαν τὴν ἑβδομάδα ἐνταῦθα μεταβαίνοντες τὴν Κυριακὴν εἰς τὰ χωρία των. Ἐνταῦθα τελεῖται ἀνὰ πᾶσαν Τετάρτην καὶ Σάββατον ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἔνθα συνέρχονται ἐκ τῆς Μαγνησίας καὶ Θεσσαλίας ἐν γένει πολλοὶ πρὸς συναλλαγήν. Ἀλλὰ πρὸ τριῶν ἐτῶν τὸ φρούριον κατερρίφθη, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ κατοικοῦσαι Τουρκικαὶ οἰκογένειαι ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ἀνεχώρησαν εἰς τὸ γεῖτον Ὀθωμανικὸν Κράτος. Ἐντεῦθεν δὲ ἐνηργεῖτο μέχρι πρὸ μικροῦ καὶ ἅπαν τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῆς Θεσσαλίας· ἀλλ' αὐξανομένης τῆς ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας καὶ ἀποκαταστάσης ἀτμοπλοϊκῆς συγκοινωνίας τοῦ Βώλου μετά τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως ἤρξατο πρὸ 40 ἐτῶν συνοικιζομένη ἡ νέα πόλις τοῦ Βώλου· καίτοι δὲ παρεμβληθέντων πολλῶν κωλυμάτων εἰς τὴν πρόοδον καὶ αὔξησιν αὐτῆς ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως, δὲν ἐβράδυνεν ὅμως νὰ καταστῇ αὕτη μία τῶν σπουδαιοτέρων πό-

λεων τῆς Θεσσαλίας ἀριθμοῦσα ἤδη περὶ τὰς 2000 εὐκτίστους οἰκίας, ὧν τινες δύνανται νὰ κοσμήσωσιν εὐπρεπῶς τὰς ὁδοὺς πολλῶν μεγαλοπόλεων· δὲν θὰ βραδύνῃ δὲ νὰ προαχθῇ ἔτι μᾶλλον ἡ πόλις αὕτη διηνεκῶς συνοικιζομένη ὑπό τε τῶν κατοίκων τῶν 24 χωρίων καὶ ὑπὸ πολλῶν ἀλλοδαπῶν ἐγκαθισταμένων πρὸς ἐμπορίαν. Ἐνταῦθα ἐνεργεῖται σήμερον ὅλον τὸ ἐμπόριον τῆς τε εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς τῆς Θεσσαλίας· μολονότι δὲ στατιστική τις οἰαδήποτε, ὅπως ἔχωσι σήμερον τὰ πράγματα ἀκριβὴς δὲν δύναται νὰ γίνῃ, κατὰ μέσον ὅμως ὅρον ὑπολογίζων δύναται νὰ ἀναβιβάσῃ τις τὸ ὁλικὸν ἐμπόριον τοῦ Βώλου εἰς 20,000,000 φρ. Ἡ πόλις τοῦ Βώλου εἶνε ἡ πρωτεύουσα τοῦ δήμου Παγασῶν, ἕδρα τοῦ μητροπολίτου Δημητριάδος, ὅστις, φέρων τὸν τίτλον «Δημητριάδος, Ἀγυιᾶς καὶ Ζαγορᾶς, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου Πελασγῶν», ποιμαίνει πνευματικῶς τοὺς κατοίκους ἁπάντων τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ὄσσης καὶ πολλῶν τῆς Πελασγιώτιδος· ἑδρεύουσι δὲ ἐν τῷ Βώλῳ καὶ οἱ πρόξενοι τῆς Ρωσσίας, Αὐστρίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Τουρκίας. Ἀρχαῖα ἐν τῇ πόλει καὶ παρ' αὐτὴν δὲν ἀνευρίσκονται μόνον εἰς τὰ τείχη τοῦ ναοῦ τῆς πόλεως, τοῦ τιμωμένου εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὑπάρχουσιν ἐπιτύμβιοι λίθοι μετ' ἐπιγραφῶν μετακομισθέντες ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ἀκτῆς τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου κειμένων Παγασῶν. Ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶνε περὶ τὰς 11,000, ἐξ ὧν ὀλίγιστοι Ὀθωμανοὶ κατοικοῦντες ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ 300 Ἰουδαῖοι συνῳκισμένοι εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς νέας πόλεως· ὁ δὲ λοιπὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως εἶνε ἑλληνικός, ὅστις, καταγινόμενος μετὰ τῆς ἐξιδιασμένης εἰς τοὺς Ἕλληνας ἱκανότητος καὶ ἐπιμελείας εἰς τὸ ἐμπόριον, προήχθη εἰς ἱκανὴν εὐημερίαν, φροντίζων οὐ μόνον περὶ τῆς ὑλικῆς αὐτοῦ προόδου, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως.

Μίαν ὥραν ὑπὲρ τὴν πόλιν τοῦ Βώλου κεῖται ἐπὶ τῶν ποδῶν τοῦ Πηλίου τὸ χωρίον ***Βῶλος***, ὅπερ, ἐκτεινόμενον ἐπὶ μίαν ὥραν κατὰ μῆκος κεῖται μεταξὺ τοῦ μεγάλου ῥεύματος καὶ τοῦ Ἀναύρου, καὶ εἶνε πρωτεύουσα τοῦ δήμου Ἰωλκοῦ, καὶ ἡ μὲν δυτικὴ αὐτοῦ ἄκρα, κειμένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ῥεύματος, καλεῖται *Ἅγιος Ὀνούφριος*· κάτωθεν δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμίου κεῖνται εὐθαλέστατοι κῆποι, κατάφυτοι ὑπὸ ὀπωροφόρων δένδρων, συκαμινεῶν καὶ αἰγείρων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὑψοῦνται πύργοι ὑψηλοί, ὡς οἱ ἐν τοῖς Λεχωνίοις, καταρρέοντες ἤδη καὶ αὐτοί· ὑπέρκειται δὲ τῶν Κήπων τὸ μέσον τοῦ χωρίου καλούμενον ***Ἀνακασιά***, κείμενον δὲ ἐν τῷ μέσῳ ἐλαιῶν καὶ λοιπῶν δένδρων· ἀλλὰ κραταιοτέρα ἀναφαίνεται ἡ βλάστησις εἰς τὸ ἀνατολικώτερον μέρος τοῦ χωρίου τὸ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἀναύρου κείμενον καὶ καλούμενον ***Ἀλληβεριὰ ἢ Βλαχομαχαλᾶς***. Ὑπέρκειται δὲ ταύτης λόφος ***Ἐπισκοπὴ*** καλούμενος φέρων ἐπὶ τῆς κορυφῆς ναΐσκον τινὰ τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐνταῦθα ὁ Λήκ, βασιζόμενος ἐπὶ τινων ὀρθωγωνίων λίθων ἀνευρισκομένων ἐν τῷ τείχει τοῦ ναοῦ, τοποθετεῖ τὴν ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας ***Ἰωλκοῦ*** προ-

Ο ΒΟΛΟΣ

σεπιλέγων ὅτι κατὰ τὴν ἀφήγησιν τῶν περιοίκων πολλὰ μάρμαρα εὑρεθέντα κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου μετεκομίσθησαν ἀλλαχοῦ· ἀλλὰ καὶ τύμβοι τινὲς ἀρχαῖοι καὶ ἀγγεῖα ἀνευρέθησαν ΒΑ. τοῦ λόφου τῆς ἐπισκοπῆς· σήμερον ὅμως δὲν παρατηρεῖται οὐδὲν ἴχνος τῆς ἀρχαίας πόλεως· οὐδόλως ὅμως παράξενον, ἂν πόλις κατεστραμμένη ἤδη ἐπὶ Στράβωνος δὲν ἐγκατέλειψεν οὐδὲν ἴχνος τῆς ὑπάρξεώς της ἐν τόπῳ μάλιστα, ἔνθα ἔκτοτε ἐκτίσθησαν καὶ κτίζονται πολλαὶ νεώτεραι οἰκοδομαί. Ἡ πόλις αὕτη, πρωτεύουσα τῶν Μινυῶν, ἤκμασε κατὰ τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους, καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς συνηθροίσθησαν οἱ τότε λογάδες τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῶν περάτων τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰάσονος ἐκστρατεύσωσι εἰς ἀναζήτησιν τοῦ χρυσοῦ δέρατος· ἀλλὰ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἦτο ἄσημος καὶ βραδύτερον κατελύθη διὰ τὰς στάσεις καὶ τυραννίδας κατὰ Στράβωνα· ὑπάρχουσα δὲ ἴσως μικρὰ καὶ ἄσημος κατὰ τὸν συνοικισμὸν τῆς Δημητριάδος, ἠρημώθη κατόπιν ὅλως, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἔκ τινος χωρίου τοῦ Στράβωνος (9, 438)· ἐκαλεῖτο δὲ κατὰ Στράβωνα (19, 436) καὶ Λίβιον (44, 12) καὶ ἡ κάτω τῆς πόλεως παραλία *Ἰωλκός*· ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς ἐπισκοπῆς τοποθέτησις τῆς πόλεως βεβαιοῦται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λέγοντος αὐπέρκειται δὲ τῆς Δημητριάδος ἑπτὰ σταδίους τῆς θαλάσσης Ἰωλκός. Ἐν δὲ τῷ αἰγιαλῷ αὐτῆς ἐτελεῖτο κατὰ Στράβωνα ἡ Πυλαϊκὴ πανήγυρις· καί τινες μὲν τῶν ὑπομνηματιστῶν συνταυτίζουσι ταύτην μετὰ τῆς Ἀμφικτυονικῆς πανηγύρεως, τῆς τελουμένης κατὰ τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν, κείμενον ἑκατοντάδας σταδίων μακρὰν τῆς Μαγνητικῆς παραλίας· ἕτεροι δὲ προτείνουσι τὴν διόρθωσιν εἰς Πελιακήν, ἐννοοῦντες τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀκάστου εἰς μνήμην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Πηλίου ἐγκαθιδρυθεῖσαν πανήγυριν· ἴσως δὲ διορθωτέον εἰς Πηλιακήν, ἤτοι πανήγυριν, εἰς ἣν συνήρχοντο οἱ κάτοικοι ἁπασῶν τῶν ἐπὶ τοῦ Πηλίου κωμοπόλεων· οὐδόλως δὲ παράξενον καὶ ἡ σήμερον παρὰ τὸν αἰγιαλὸν τῆς Ἰωλκοῦ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Γορίτσας συμβαίνουσα κατὰ τὴν Παρασκευὴν τῆς διακαινησίμου πανήγυρις νὰ ἦνε συνέχεια τῆς ἐν τῇ ἀρχαιότητι παρὰ τὸν αὐτὸν τόπον τελουμένης.

Ἡμίσειαν ὥραν ὑπὲρ τὸν Βῶλον κεῖται τὸ χωρίον *Σταγιάται*, κατοικούμενον ὑπὸ 120 περίπου οἰκογενειῶν, ἐξασκουσῶν μὲν κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους βιομηχανίαν τινὰ βαμβακερῶν ὑφασμάτων, ἤδη δὲ ἐνασχολουμένων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, τῶν ὁποίων τὸ εἰσόδημα εἶνε ἔλαιον, οἶνος καὶ μέταξα.

Ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὑπὲρ τὸ μνημονευθὲν χωρίον κεῖται ἡ χαριεστάτη κωμόπολις *Πορταρία*. Ἄλλοτε, ὅτε ἔλειπεν ἡ διὰ θαλάσσης συγκοινωνία ἦτον αὕτη τὸ ἐμπορεῖον ἁπάντων τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου· ἀνὰ πᾶσαν δὲ Πέμπτην ἐτελεῖτο ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἐν ᾗ συνήρχοντο οὐ μόνον ἐκ τοῦ Πηλίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας πολλοὶ πρὸς συναλλαγήν. Βραδύτερον δέ, ὅτε ἐγνώσθη εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὁ λιμὴν τοῦ Βώλο·

οἱ κάτοικοι τῆς Πορταρίας κατῆλθον ἐκ τῶν πρώτων ἐκεῖ καὶ διὰ τῆς νοημοσύνης καὶ φιλεργίας των προήχθησαν εἰς ἱκανὸν βαθμὸν εὐημερίας. Στερούμενοι δὲ ἐπαρκῶν κτημάτων ἐπεδόθησαν ἐνωρὶς καὶ εἰς τὴν βιομηχανίαν, καὶ οὐχὶ εὐτελὲς ἦτο τὸ κατ' ἔτος ἐν τῷ χωρίῳ εἰσαγόμενον χρηματικὸν ποσὸν ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν μεταξωτῶν γαϊτανίων. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἀπό τινων ἐτῶν ἡ χρῆσις αὐτῶν περιωρίσθη καὶ ἡ ἐν τῷ χωρίῳ ἐπικρατοῦσα βιομηχανικὴ κίνησις ἐξηλείφθη καὶ μετ' αὐτῆς καὶ ἡ εὐημερία αὐτοῦ, καθότι καὶ οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων συνῳκίσθησαν εἰς τὴν νέαν πόλιν τοῦ Βώλου. Ἡ πρὶν ἀκμάζουσα Πορταρία κατέστη ἤδη ἄσημος, μὴ διατηροῦσα ἐκ τῆς προτέρας αὐτῆς λάμψεως ἢ τὰς ὡραίας οἰκοδομάς, αἵτινες ἐν εὐτυχεστέροις χρόνοις ἀνηγέρθησαν ἐνταῦθα, καὶ τὴν τερπνοτάτην φύσιν, ἥτις αἰωνίως τὴν περιβάλλει. Κειμένη ἐπί τινος ἀνωφεροῦς ὀροπεδίου ὑπὸ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τοῦ Πηλίου, διαρρέεται ὑπὸ τῶν διαυγῶν ὑδάτων τοῦ 1/4 τῆς ὥρας ὑπὲρ τὸ χωρίον παρὰ τὴν θέσιν ***Μάννα*** ἀναβλύζοντος Κραυσίνδωνος. Ἐκεῖ ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ πυκνοῦ πλατάνῶνος καὶ παρὰ τὸ κελάρυσμα τῆς ἀναβλυζούσης πηγῆς συνήρχοντο ἐν εὐτυχεστέραις ἡμέραις οἱ κάτοικοι, ἀπολαμβάνοντες ἀμερίμνως τὴν καλλονὴν τῆς γλυκυτάτης αὐτῶν πατρίδος. Εἶνε δὲ ἡ Πορταρία πρωτεύουσα τοῦ δήμου Ὀρμινίου συγκειμένου ἐξ αὐτῆς καὶ τοῦ Κατηχωρίου. Πέντε λεπτὰ ὑπὲρ τὴν πηγὴν κεῖται ἡ μονὴ τοῦ Προδρόμου, ἥτις, κατά τι χρυσόβουλον, εὑρεθὲν ἐν τῇ Ταυρικῇ βιβλιοθήκῃ, ἦτο κατ' ἀρχὰς μὲν γυναικεία, ἔπειτα δέ, ἀνακτισθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἄννης Παλαιολογίνης Κομνηνῆς μετεβλήθη εἰς ἀνδρικὴν (1272). Ἐπεκαλεῖτο δὲ ἡ μονὴ Νέα Πέτρα καὶ μετόχια αὐτῆς ἦσαν ὁ ναὸς τῆς Παναγίας ὁ καὶ τῆς Πορταρίας ἐπιλεγόμενος, καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὅστις καλεῖται τοῦ Παλιρροπάτου. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος, μικρὸς καὶ σκοτεινός, σώζεται εἰσέτι ἐν τῷ χωρίῳ, ὁ δὲ παρ' αὐτὸν κείμενος ὁ τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἀνεκτίσθη ἐκ βάθρων πρὸ 25 ἐτῶν. Εἰς τὰ τείχη αὐτοῦ παρατηροῦνται ἀνάγλυφα δύω, ἐξ ὧν τὸ ἓν παριστᾷ ἄνδρα κωπηλατοῦντα, ἴσως τὸν Χάρωνα, τὸ δὲ δεύτερον γυναῖκα ἱσταμένην ποδήρη χιτῶνα φέρουσαν· ταῦτα δὲ καὶ ἀρχαῖοι τινὲς τύμβοι ἀνευρεθέντες παρὰ τὴν θέσιν ἀλῶνι, ὡς καὶ χωρίον τι τοῦ Στράβωνος (9, 438), μὲ πείθουσι, ὅπως τοποθετήσω ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν κώμην ***Ὀρμίνιον***, ἥτις, κειμένη ὑπὸ τὸ Πήλιον πρὸς τὸν Παγασητικὸν κόλπον, ἀπέχουσα δὲ σταδίους 27 τῆς Δημητριάδος καὶ 20 τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ κειμένης Ἰωλκοῦ, κατεῖχεν ἀναμφιλέκτως τὴν θέσιν τῆς Πορταρίας· ἀλλ' ὁ Στράβων συνταυτίζων τὴν κώμην Ὀρμίνιον μετὰ τοῦ Ἀρμενίου, τοῦ κειμένου κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ μεταξὺ Φερῶν καὶ Λαρίσσης ἐπὶ τῇ Βοίβῃ (11, 53), προσεπιλέγει εἰς τὰ περὶ Ὀρμινίου· «Ἀνάγκη δὲ καὶ τὴν Βοιβηΐδα εἶνε πλησίον, ἐπειδὴ καὶ ἡ Βοίβη τῶν περιοικίδων ἦν τῆς Δημητριάδος καὶ αὐτὸ τὸ Ὀρμίνιον». Ἐκ τῆς περικοπῆς ταύτης καταφαίνεται, ὅτι ὁ Στράβων δὲν ἦτο αὐτόπτης τῶν μερῶν, τὰ ὁποῖα περιέγραφεν, οὐδεμία

δὲ ἀνάγκη ὑπάρχει, ἂν ἡ Βοίβη εὑρισκομένη πρὸς δυσμὰς τῆς Δημητριάδος ἔκειτο ἐπὶ τῇ Βοιβηΐδι, ὅπως καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ περιοικίδες, αἱ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς εὑρισκόμεναι, νὰ κῆνται ἐπὶ τῆς αὐτῆς λίνμης· Ἔπειτα, πῶς ἦτο δυνατὸν πόλις κειμένη μεταξὺ Φερῶν καὶ Λαρίσσης νὰ κῆται συγχρόνως καὶ ὑπὸ τὸ Πήλιον, ἀπέχουσα 20 μόνον σταδίους τῆς Ἰωλκοῦ. Τὴν εἰρημένην σύγχυσιν τῶν δύο πόλεων μὴ συνιδὼν ὁ Mezières καὶ προσπαθῶν νὰ συμβιβάσῃ τὰ ἀσυμβίβαστα τοποθετεῖ τὸ Ὀρμίνιον ἐπὶ τοῦ ὑπὲρ τὴν Κάπουρναν λόφου, ὅστις ἀπέχει τῆς Δημητριάδος ὑπὲρ τὰ 100 στάδια κεῖται δὲ μεταξὺ Φερῶν καὶ Λαρίσσης. Ἀλλ' οὐ μόνον μετὰ τοῦ Ἀρμενίου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ Ὁμηρικοῦ Ὀρμενίου συγχίζει ὁ Στράβων τὸ Ὀρμίνιον, λίαν ἀτόπως κατ' ἐμέ· καθότι, ἂν τὸ Ὁμηρικὸν Ὀρμίνιον ἔκειτο παρὰ τὴν Ἰωλκόν, ὤφειλον οἱ κάτοικοι αὐτοῦ νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Εὐμήλου, ὑφ' ὃν ἐτάσσοντο καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἰωλκοῦ, καὶ οὐχὶ μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ Τιτανίου καὶ Ἀστερίου καὶ τῶν νεμομένων τὰς ὄχθας τῆς Ὑπερείας κρήνης ὑπὸ τὸν Εὐρύπυλον. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Τιτάνιον καὶ Ἀστέριον ἔκειντο εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα (Στρ. 9. 435), ἐκεῖ ὀφείλομεν νὰ ζητήσωμεν καὶ τὰ ἐρείπια τοῦ Ὀρμενίου, ὡς καὶ τὴν παραρρέουσαν Ὑπέρειαν κρήνην, ἥτις εἶνε ὅλως διάφορος τῆς διὰ τῶν Φερῶν ῥεούσης ὁμωνύμου, καθότι ἄλλως συνταυτίζοντες ἐκείνην μετὰ ταύτην θὰ περιεπίπτομεν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Στράβωνος σημειουμένην ἀτοπίαν τοῦ νὰ κατατάξωμεν τοὺς κατοίκους τῶν Φερῶν, οἵτινες κατὰ τὴν συνταύτισιν ταύτην δὲν ἠδύναντο νὰ ὦσι διάφοροι τῶν νεμομένων τὰς ὄχθας τῆς Ὑπερείας, ὑπό τε τὸν Εὔμηλον καὶ τὸν Εὐρύπυλον. Τὴν ἀτοπίαν ταύτην παρατηρεῖ μὲν ὁ Στράβων (9. 439), δὲν προσπαθεῖ ὅμως παραδόξως νὰ ἐπανορθώσῃ, ἐνῷ ἐγνώριζε καὶ τὴν ἐν τῇ Θεσσαλιώτιδι ῥέουσαν δευτέραν Ὑπέρειαν, ἥτις καὶ σήμερον δαψιλῶς ῥέει ἐκ τῶν ὑπωρειῶν λόφου τινός, φέροντος τὰ ἐρείπια Κυκλωπείων τειχῶν (Στρ 9. 432). Πιστεύω ἐκ τῶν εἰρημένων νὰ ἀπεδείχθη ἐπαρκῶς ὁ χωρισμὸς τῶν εἰρημένων πόλεων, τῶν ὁποίων ἡ συνταύτισις φέρει εἰς τὰς μνημονευθείσας ἀτοπίας.

Κάτωθεν τῆς Πορταρίας χωριζόμενον ἀπ' αὐτῆς διὰ μικροῦ ῥεύματος κεῖται τὸ χωρίον *Κατωχῶρι* κατάρρυτον καὶ κατάφυτον κατοικούμενον ὑπὸ 150 οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησις εἶνε ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων συνισταμένη εἰς ἐλαίας καὶ ἀμπέλους.

Ἡμίσειαν δὲ ὥραν δυτικώτερον τῆς Πορταρίας χωριζόμενον ἀπ' αὐτῆς διὰ τοῦ Μεγάλου ῥεύματος κεῖται τὸ μέγιστον πάντων τῶν χωρίων Πηλίου ἡ *Μακρυνίτσα*, ἥτις κειμένη παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ῥεύματος, ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν κορυφῶν σχεδὸν τοῦ Πηλίου μέχρι τῶν ὑπωρειῶν αὐτοῦ ἐπὶ μίαν ὥραν· ὁδὸς δὲ λίαν ἀνάντης παραλλήλως βαίνουσα τοῦ ῥεύματος ἄγει ἐκ τῶν κατωτέρω οἰκιῶν τοῦ χωρίου, αἵτινες ἀποτελοῦσι καὶ ἴδιον συνοικισμὸν καλούμενον *Κουκουράβα*, εἰς τὰς ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω πλευρῶν τοῦ ὄρους κειμένας, διαιροῦσα τὸ χωρίον εἰς ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν

μέρος. Καὶ τὸ μὲν ἀνατολικὸν κείμενον παρὰ τὸ ῥεῦμα εἶνε κατάφυτον καὶ κατάρρυτον, ξηρὸν δὲ καὶ ἄδενδρον τὸ πρὸς δυσμάς, ἐπισκιαζόμενον ὑπὸ τοῦ ὑπερκειμένου βράχου τοῦ Σαρακηνοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χωρίου κεῖται ἡ ἀγορά, ἔνθα ὑπὸ τὴν σκιὰν μεγάλων πλατάνων μαρμαρόκτιστος κρήνη προχέει ἄφθονον ὕδωρ. Αἱ οἰκίαι τοῦ χωρίου εἶνε πᾶσαι σχεδὸν διώροφοι, καθότι διὰ τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους, ἐνῷ ἡ πρὸς τὸν Πελασγικὸν κόλπον ἐστραμμένη πλευρὰ εἶνε ὑψηλή, ἡ πρὸς τὸ Πήλιον εἶνε ὅλως ταπεινὴ καθισταμένη εὐεπίβατος ἐκ τῆς ὁδοῦ· ἀριθμεῖ δὲ ἡ κωμόπολις περὶ τὰς 6,000 κατοίκων, οἵτινες, ἐκτὸς τῆς καλλιεργείας τῶν κτημάτων, μετέρχονται καὶ τέχνας τινάς, ὧν ἡ μᾶλλον ἐπασχολοῦσα πλείονας χεῖρας εἶνε ἡ βυρσοδεψική· ἡ δὲ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἀκμάζουσα βιομηχανία τῶν ἀλατζάδων, ἥτις παρεῖχε τὰ μέσα τοῦ ζῆν εἰς τοὺς πλείστους τῶν κατοίκων τῆς κωμοπόλεως, ἐξέλιπε πρὸ καιροῦ. Ἡ Μακρυνίτσα ἦτο ἄλλοτε ἡ πρωτεύουσα τῶν βακουφίων, καὶ ὡς τοιαύτην ἐξήσκει ἐπιρροήν τινα ἐπὶ τῶν λοιπῶν χωρίων. Νῦν δὲ εἶνε πρωτεύουσα τοῦ δήμου Μακρυνίτσης συνισταμένου ἐξ αὐτῆς, τῶν Σταγιατῶν, καὶ τῶ συνοικισμῶν Μελισσάδικα, Κοϊάτια, Κακάβιον, Διμίνης καὶ Παλιουρίου αἵτινες πρὶν ἐκαλοῦντο Καλύβια τῆς Μακρυνίτσης. Ἀρχαῖα λείψανα περὶ τὴν Μακρυνίτσαν δὲν παρατηροῦνται· μόνον ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας, τῷ ἱδρυθέντι ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τῶν Μελισσηνῶν τὸ 1272 μ. Χ. κατά τι χρυσόβουλον εὑρεθὲν ἐν τῇ Ταυριανῇ βιβλιοθήκῃ ὑπάρχει ἐντετοιχισμένη πλάξ, ἐν ᾗ ἀναγινώσκεται ψήφισμα, δι᾽ οὗ ἡ πόλις τῆς Δημητριάδος ψηφίζει τιμὰς διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν καλοκἀγαθίαν εἰς τὸν ἱερέα τοῦ ναοῦ τοῦ Σαράπιδος Κρίτωνα Κρίτωνος καὶ ὁρίζει νὰ ἀναρτηθῇ ἡ εἰκὼν αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπιφανέστατον τοῦ Σεραπηίου. Ἂν λοιπὸν ἡ πλὰξ αὕτη εὑρέθη ἐν τῷ τόπῳ, τότε ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν κείμενον ἐνταῦθα ναὸν τοῦ Σαράπιδος, θεότητος Αἰγυπτιακῆς, ἧς ἡ λατρεία εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου.

Πρὸς δυσμὰς τῆς Μακρυνίτσης ὑπέρκειται αὐτῆς ὁ μνημονευθεὶς βράχος τοῦ Σαρακηνοῦ, ὅστις, καλυπτόμενος πρὸ οὐχὶ μακρῶν χρόνων ὑπὸ πυκνῶν θάμνων, κατέστη σήμερον ἄδενδρος καὶ φαλακρός, παριστῶν ἀντίθεσιν καταφανῆ πρὸς τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν εὐθαλῆ καὶ χλοερὰν φύσιν. Ἀλλὰ στερηθεὶς τῶν φυσικῶν καλλονῶν ἐπέπρωτο ὁ βράχος οὗτος νὰ κοσμηθῇ τὴν 6ην Φεβρουαρίου 1878 ὑπὸ ἀμαράντων δαφνῶν τῆς ἐλευθερίας καὶ τὸ ἄχαρι καὶ τεφροειδὲς αὐτοῦ χρῶμα νὰ μεταβληθῇ εἰς ὡραῖον πορφυροῦν ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πεσόντων μαρτύρων. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἀξιομνημόνευτον ἡμέραν οἱ κάτοικοι τῆς Μακρυνίτσης, μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των μετὰ τῶν ἐκ τῶν λοιπῶν χωρίων τοῦ Πηλίου καὶ τῆς Ἑλλάδος ἐθελοντῶν, ὀλίγοι πρὸς πολλοὺς καὶ ἀγύμναστοι πρὸς γεγυμνασμένους, δι᾽ ἐνδεκαώρου κρατερᾶς μάχης ἔσωσαν τὸ χωρίον αὐτῶν ἀπὸ βεβαίαν καταστροφὴν καὶ ἐρήμωσιν, καταδείξαντες

διὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἀντιστάσεώς των, ὅτι ὁ φόβος καὶ ἡ δειλία δὲν ἐμφωλεύουσιν εἰς τὰ στήθη τὰ θερμαινόμενα ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς ἐλευθερίας πυρός.

Ἡ πεδιὰς τοῦ Βώλου χωρίζεται, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, διὰ σειρᾶς φαλακρῶν καὶ ἀμόρφων λόφων ἀπὸ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Ἐπὶ τῶν λόφων τούτων κεῖνται μικραί τινες συνοικίαι, ἐξηρτώμεναι πρὶν ἐκ τῆς Μακρυνίτσης, ἤδη δὲ καταστᾶσαι ἀνεξάρτητοι· εἶνε δὲ αὗται τὸ *Παλιοῦρι* ἢ *Ντιμίνη*, τὰ *Μελισσάδικα* καὶ ὁ *Κάκκαβος*, κατοικούμεναι ὑπὸ γεωργῶν, καλλιεργούντων τὰς πέριξ πεδιάδας· εἰς δὲ τὸ Παλιοῦρι συλλέγεται καὶ μέλι ἀρίστης ποιότητος.

Δύο δὲ ὥρας βορειοδυτικῶς τοῦ Κακκάβου ἐπὶ τῶν αὐτῶν λόφων κεῖται τὸ χωρίον *Κάπουρνα*, κατοικούμενον ὑπὸ 100 περίπου οἰκογενειῶν, αἵτινες καλλιεργοῦσι τὰ περὶ τὸ χωρίον μέρη. Τινὲς δὲ τῶν κατοίκων μετακομίζουσι ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος σῖτον καὶ κριθὴν εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Μακρυνίτσης καὶ Πορταρίας. Ὑπὲρ τὸ χωρίον ὑψοῦται λόφος, περιστεφόμενος ὑπὸ ἐρειπίων ἑλληνικοῦ τείχους, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει χριστιανικός τις ναΐσκος ἴσως ἐπὶ τῆς θέσεως ἀρχαιοτέρου ἑλληνικοῦ. Παρὰ τὸν ναὸν κεῖται ἄγαλμα κεκολοβωμένον τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν καὶ παριστῶν ἄνδρα φέροντα μακρὸν ἱμάτιον, καὶ διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς κρατοῦντα αὐτὸ ἐπὶ τοῦ στήθους, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἀνυψοῦντα τὸ ἄκρον αὐτοῦ ἐπὶ τῆς πλευρᾶς. Καὶ ὁ μὲν Λὴκ τοποθετεῖ ἐνταῦθα λίαν ὀρθῶς κατ' ἐμὲ τὰς *Γλαφυράς*, ὧν οἱ κάτοικοι συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν τῆς Βοίβης ὑπὸ τὸν Εὔμηλον εἰς τὴν Τροίαν· ὁ δὲ Mezières ἀτόπως, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, τοποθετεῖ ἐνταῦθα τὸ Ὀρμίνιον. Δύο ὥρας ὑπὲρ τὴν Κάπουρναν κεῖται ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐν τῷ μέσῳ πυκνοῦ δάσους τὸ μικρὸν χωρίον *Κερασιά*, κατοικούμενον ὑπὸ 80 περίπου οἰκογενειῶν, ἐνασχολουμένων εἴς τε τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν· τὸ δὲ ἐν αὐτῷ κατασκευαζόμενον βούτυρον εἶνε περιζήτητον καθ' ἅπαντα τὰ χωρία τοῦ Πηλίου.

Στενωπὸς λίαν ἀπότομος φέρει ἀπὸ τῆς Κάπουρνας εἰς τὴν Βοιβηΐδα λίμνην. Ἐνιαχοῦ δὲ φαίνονται λελαξευμένα ἐν τῷ βράχῳ ἴχνη ἀρχαίας ὁδοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τῆς λίμνης κεῖται ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἔνθα εὑρίσκονται σπόνδυλοι ῥαβδωτῶν κιόνων ἔν τε τῷ τείχει τοῦ ναοῦ καὶ πέριξ αὐτοῦ, ἐξ οὗ τεκμαίρεταί τις, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἔκειτο ἐνταῦθα ἕτερος ἑλληνικὸς ναός. Πέραν δὲ τοῦ ναοῦ ἐπὶ βράχων ὑπερκειμένων τῆς λίμνης κεῖται τὸ χωρίον *Κανάλια*, οὗτινος οἱ κάτοικοι καταγίνονται μὲν καὶ εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν, ἀλλ' οἱ πλεῖστοι τούτων ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἐν τῇ λίμνῃ ἁλιείαν, τῆς ὁποίας τὸ προϊὸν ἀποστέλλεται καθ' ἅπαντα τὰ χωρία τῆς Θεσσαλίας. Πρὸς νότον τῶν Καναλίων εὑρίσκονται τὰ ἐρείπια δύο ἀρχαίων φρουρίων, χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων διὰ στενῶν κοιλάδων, ἀποληγουσῶν εἰς τὴν λίμνην. Εἶνε δὲ τὰ Κανάλια ἕδρα τοῦ δήμου Βοίβης συνισταμένου ἐξ αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν μνημονευθέντων χωρίων Κάπουρνας καὶ Κερασιᾶς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον φρούριον κεῖται ἐπὶ

λόφου ἀποτόμου εὐθὺς ἐκτὸς τοῦ χωρίου· εἶνε δὲ ἐκεῖνο μικρὸς περίβολος ἀσβεστόκτιστος. Ἔκ τινος δὲ σπηλαίου κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου ἀναβλύζει πηγή, ἥτις καὶ κατὰ τὴν μεγάλην ἀνομβρίαν τοῦ 1851 δὲν ἀπεσβέσθη. Ἡ πηγὴ σκιάζεται ὑπὸ ὑψηλῶν δένδρων, κατερχομένων μέχρι τῆς πεδιάδος· πέραν δὲ ταύτης ἐπὶ λόφου κατερχομένου ἠρέμα μέχρι τῆς λίμνης ἀνευρίσκονται τὰ ἐρείπια ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀκροπόλεως τῆς παρὰ τὴν Βοιβηίδα κειμένης *Βοίβης*, ἥτις μικρὰ καὶ ἄσημος κατ' ἀρχὰς οὖσα ἐξηλείφθη βραδύτερον, συνοικισθεῖσα εἰς τὴν Δημητριάδα. Τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν εἶνε παρεμφερῆ πρὸς τὰ τῶν Γλαφυρῶν καὶ φαίνονται ὄντα τῆς αὐτῆς ἀρχαιότητος· ἀρχαῖοι δέ τινες σπόνδυλοι κιόνων καὶ ὀρθογώνιοι λίθοι, παρατηρούμενοι ἐν τῷ παρακειμένῳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου φαίνονται ἀνήκοντες εἰς προϋπάρχοντα κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ναόν.

Οὐχὶ μακρὰν τῆς εἰρημένης ἀκροπόλεως ἐπὶ τῶν πλευρῶν βραχώδους τινὸς ὑψώματος ἔκειτο μέχρι πρὸ μικροῦ περίεργόν τι οἰκοδόμημα, περιγραφὲν ὑπό τε τοῦ Λὴκ καὶ τοῦ Μεζιέρ. Καὶ τὸ μὲν σχῆμα αὐτοῦ ἦτο τετράγωνον, τὰ δὲ τείχη αὐτοῦ, συνιστάμενα ἐκ λίθων μεγάλων καὶ πλαγίως ἐπ' ἀλλήλων τεθειμένων, ἔφερον τὸν τύπον ἑλληνικῆς μᾶλλον ἀρχιτεκτονικῆς, καί τοι ἀποκλίνοντα πρὸς τὸν ἀρχαῖον πολύγωνον ἢ Πελασγικὸν τύπον. Τὸ ὕψος αὐτοῦ ἦτο μόλις ἓξ ποδῶν· ἡ δὲ εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν αὐτοῦ εὑρισκομένη πύλη εἶχε πανταχοῦ τὰς αὐτὰς διαστάσεις, οὐχὶ εὐρυνομένη πρὸς τὰ κάτω, ὡς συμβαίνει εἰς τὰς πλείστας τῶν Δωρικῶν πυλῶν. Καὶ ὁ μὲν Μεζιέρ, εὑρίσκων μεγάλην ὁμοιότητα τοῦ οἰκοδομήματος τούτου πρὸς τὸ ἐν Σπάρτῃ κενοτάφιον του Λεωνίδου, παραδέχεται αὐτὸ ὡς ἡρῷον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Βοίβης· ἄλλοι δέ, εὑρίσκοντες τὸ οἰκοδόμημα παρεμφερὲς πρὸς τὸν ἐπὶ τῆς Ὄχης τῆς Εὐβοίας εὑρισκόμενον πανάρχαιον ναὸν παραδέχονται καὶ τοῦτο ὡς τοιοῦτον, ἀποδίδοντες αὐτῷ μεγάλην ἀρχαιότητα. Δυστυχῶς ὅμως ἀπὸ ἑπτὰ ἐτῶν ἡ περίεργος αὕτη οἰκοδομὴ δὲν ὑπάρχει πλέον, ἀλλ' οὔτε ὁ τόπος, ἔνθα ἔκειτο, ἀναγνωρίζεται. Βέβηλοι χεῖρες ἀνθρακέων, ὀνειρευομένων θησαυρὸν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου κτιρίου, τὰ μὲν τείχη αὐτοῦ κατέρριψαν, τοὺς δὲ λίθους μετέβαλον εἰς ἄσβεστον καὶ τὰ θεμέλια ἀνέσκαψαν, ὅπως εὕρωσι τὸν κεκρυμμένον θησαυρόν. Δὲν εἶνε δὲ δυστυχῶς ἡ μόνη καταστροφὴ ἀρχαίων μνημείων ἡ παρατηρουμένη κατὰ τὴν Θεσσαλίαν· ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ εἴπω· διὸ καὶ ὀφείλουσιν οἱ κατὰ τὰ Θεσσαλικὰ χωρία δημοδιδάσκαλοι νὰ διδάξωσιν εἰς τοὺς παῖδας καὶ τοὺς γονεῖς αὐτῶν, ὅτι ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων πόλεών μας δὲν κρύπτονται θησαυροί, ἀλλ' ὅτι πᾶς λίθος, πᾶς σπόνδυλος κίονος, πᾶσα ἐπιγραφὴ περισωζομένη ἐκ τῆς ἀρχαιότητος εἶνε κειμήλιον τιμαλφές, ἀδάμας πολύτιμος δι' ἡμᾶς τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ δυστυχῶς πικρὰ πεῖρα μὲ ἐδίδαξεν, ὅτι πολλοὶ τῶν δημοδιδασκάλων ἐν τοῖς Θεσσαλικοῖς χωρίοις ἔχουσι περὶ τῆς ἀρχαιότητος γνῶσιν οὐχὶ πολὺ ἀνωτέραν τῶν παίδων, τοὺς ὁποίους διδάσκουσι·

οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκ τῶν Πανεπιστημιακῶν βάθρων ἐξελθόντες λόγιοι λίαν ὀλιγώρως πρὸς τὰ ἀρχαῖα φέρονται· εἶνε δὲ λυπηρὸν οἱ μὲν ξένοι, ἐγκαταλείποντες τὸν ἐν ταῖς μεγαλοπόλεσι τῆς Εὐρώπης ἄνετον αὐτῶν βίον καὶ δαπανῶντες ποσὰ οὐχὶ εὐκαταφρόνητα νὰ ἀποπλανῶνται χιλιάδας μιλίων μακρὰν τῆς πατρίδος των, ὅπως ἀναζητήσωσι εἰς τὰς χαράδρας τῶν ὀρέων μας τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν χρόνων· ἡμεῖς δὲ οἱ ἀνὰ πᾶν βῆμα προσκόπτοντες εἴς τι ἀρχαῖον λείψανον, ἡμεῖς, οἵτινες χωρὶς νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὰς καθημερινὰς ἡμῶν ἀσχολίας δυνάμεθα νὰ ἐπισκεφθῶμεν καὶ νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ περισωθέντα ἀρχαῖα μνημεῖα, ἡμεῖς, τοὺς ὁποίους περιπεσόντας εἰς μακρὰν χειμερίαν νάρκην, ἀνεκάλεσεν εἰς τὸ ζῆν ἡ ἐκ τῶν μετωπῶν τοῦ Παρθενῶνος καταπεμπομένη ζωογόνος αὔρα, ἡμεῖς τέλος, τοὺς ὁποίους συνδέει μὲ τὴν ἀρχαιότητα οὐχὶ φιλομαθής τις περιέργεια, ἀλλὰ δεσμὸς στενότερος καὶ ἐσωτερικώτερος, καθότι τὸ παρὸν καὶ τὸν μέλλον ἡμῶν εἶνε ἀρρήκτως συνυφασμένα μετὰ τοῦ παρελθόντος, νὰ δεικνύωμεν τοιαύτην ἀδιαφορίαν καὶ τοιαύτην ἄγνοιαν πρὸς πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς γνῶσιν τοῦ βίου καὶ τῆς ἱστορίας τῶν προγόνων μας· θὰ ἦτο δὲ ἄντικρυς ἀπελπιστικὸν τοῦτο, ἂν δὲν ἦτο κατὰ μέγα ἀπόρροια τῆς πλημμελοῦς ἐκπαιδεύσεως, ἧς μεταλαμβάνομεν ἔν τε τοῖς πρώτοις καὶ ἀνωτέροις ἐκπαιδευτικοῖς καταστήμασι. Εἶνε δὲ πλέον καιρός, ὅπως οἱ προϊστάμενοι τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ἔθνους ἐγκαταλείποντες τοὺς λόγους καὶ τὰς ἀγορεύσεις, προβῶσιν εἰς τὰ ἔργα καὶ εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων, πρὶν ἢ ἡ λυμαινομένη τὸν ὀργανισμὸν ἡμῶν φαγέδαινα τοῦ ὑλισμοῦ καταστήσῃ ἄκαιρον καὶ βραδεῖαν πᾶσαν ἐπανόρθωσιν.

Πρὸς δυσμὰς τῶν Κανալίων ἐκτείνεται μεταξὺ τῆς λίμνης καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ ὄρους στενὴ μακρὰ πεδιάς, ἥτις διαρρεομένη κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς μέρος ὑπὸ τοῦ Ἀμύρου ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ***Ἀμυρικὸν πεδίον***· καὶ ἐπὶ μὲν τῶν ὑπερκειμένων πλευρῶν τοῦ Μαυροβουνίου (Πηλίου) εὑρίσκομεν τὰ χωρία ***Βουλγαρινὴ*** καὶ ***Κουκουράβα***, κατοικούμενον ἑκάτερον ὑπὸ 100 περίπου γεωργικῶν οἰκογενειῶν (οἱ πρόκριτοι τοῦ πρώτου αὐτῶν ἐσφάγησαν παρασπόνδως ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦ 1878 ἐξέγερσιν τῶν Μαγνήτων)· ἐν δὲ τῇ πεδιάδι ἀπαντῶμεν τὸ τουρκικὸν χωρίον ***Ἀληφακλὰρ*** κατάφυτον καὶ κατοικούμενον ὑπὸ 60 περίπου γεωργικῶν οἰκογενειῶν, καὶ ἔτι δυτικώτερον τὸ μικρὸν καὶ ἄσημον χωρίον ***Καστρί***. Ἐπί τινος δὲ λόφου ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου εὑρίσκονται λείψανα ἀρχαίου τείχους ἀσβεστοκτίστου καὶ ἐπέχοντα ὀρθογωνίους τινὰς λίθους τῶν ἑλληνικῶν τειχῶν· κατὰ δὲ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου παρατηροῦνται λίθοι βαθέως ἐν τῇ γῇ κεχωσμένοι, λείψανα ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς, χρησιμεύοντες εἰς ἀπόκρουσιν τῶν πλημμυρῶν τῆς λίμνης καὶ τὴν παρακώλυσιν τῆς ἀναμίξεως τῶν ὑδάτων αὐτῆς μετὰ τῶν ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ λόφου ἀναβλυζόντων· ὅμοιοι λίθοι παρατηροῦνται καὶ ἐν τῷ παρακειμένῳ χωρίῳ ***Πλασιά***. Ὁ Λὴκ ἀνεῦρε καὶ ἐπιγραφὴν γνωστοποιοῦσαν τὸ ὄνομα τοῦ

κατασκευάσαντος τὴν παραλίμνιον ὁδόν· ἀλλ' ἡ ἐνεπίγραφος πλὰξ συντριβεῖσα ἴσως ἔκτοτε δὲν ἀνευρίσκεται πλέον. Καὶ ὁ μὲν Λὴκ (4, 406), κατὰ πλάνην ἀσυγχώρητον ἀνδρὶ ἐπισκεφθέντι πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδόντι πλεῖστα ἑλληνικὰ τείχη, θεωρεῖ τὰ σήμερον παρὰ τὸ Καστρὶ ἐρείπια ὡς λείψανα ἑλληνικῆς ἐποχῆς· θεωρῶν δὲ τοιαῦτα καὶ τὰ παρὰ τὰ χωρία Σκίτι καὶ Δαμασι εὑρισκόμενα φέρεται εἰς τὴν ὅλως ἄτοπον ὑπόθεσιν, ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ μόνοι μεταξὺ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων εἶχον ἰδιαίτερον σύστημα οἰκοδομῆς τῶν τειχῶν μεταχειριζόμενοι τὴν ἄσβεστον. Φέρεται δὲ εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο, καθότι θεωρεῖ ἀδύνατον, ὅτι ἡ Θεσσαλία κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἦτο τόσον εὔπορος καὶ πολυάνθρωπος, ὥστε νὰ ἔχῃ πόλεις τοιαύτης ἐκτάσεως, οἵαν περιβάλλουσι τὰ παρὰ τὸ Καστρὶ τείχη. Ἀλλ' ἂν ἐνέκυπτε καλλίτερον εἰς τὴν Βυζαντινὴν κατάστασιν τῆς Θεσσαλίας, θὰ ἀνεύρισκε πολλὰς ἀνθούσας καὶ πολυανθρώπους κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην Θεσσαλικὰς πόλεις, θὰ ἀνεύρισκε δὲ καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ Καστρὶ κατοικούμενον ἐπὶ τοῦ 14ου αἰῶνος καὶ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Κατακουζηνοῦ μετὰ τοῦ Λυκοστομίου καὶ τοῦ Γόλου· ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ ἐν τῷ τείχει ἀνευρισκόμενοι ὀρθογώνιοι λίθοι καὶ τὰ παρὰ τὴν λίμνην ἐρείπια πείθουσιν, ὅτι ἡ πόλις κατῳκεῖτο καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν ἐποχήν. Ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα ὁ πολύβοτρυς *Ἄμυρος*, κείμενος κατὰ τοὺς ὑπὸ τοῦ Στράβωνος διασωθέντας στίχους τοῦ Ἡσιόδου (9,442) ἀντικρὺ τῶν Διδύμων Κολωνῶν, τῶν ὁποίων τὴν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἀγιᾶς ἀντικρὺ τοῦ ὑπὲρ τὸ Καστρὶ λόφου ὕπαρξιν ἐπαρκῶς κατέδειξα ἐν τῇ χωρογραφίᾳ. Ὅτι δὲ ἡ πόλις Ἄμυρος ἦτο Μαγνητική, καταφαίνεται ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, ἔνθα ἀναγινώσκεται «Τῷδε τῷ στεφάνῳ στεφανοῦσι Μαγνήτων οἱ Ἀμυρεῖς τοὺς ἐν ἱπποβόταις τελευτήσαντας». (Arch anz. N⁰ 84 σ. 115).

Ἓν τέταρτον τῆς ὥρας ὑπὲρ τὸ χωρίον Πλασιὰ εἰσέρχεταί τις εἰς τὴν πεδιάδα Ἀγιᾶς, ἥτις, ἔχουσα δύο ὡρῶν πλάτος καὶ ἴσον μῆκος, παριστάνει κυκλοτερῆ ἔκτασιν περιβαλλομένην πανταχόθεν ὑπὸ λόφων· διαρρεομένη δὲ ὑπὸ ἀφθόνων ἐκ τῆς Ὄσσης κατερχομένων ὑδάτων, εἶνε εὐφορωτάτη, παράγουσα πολλὰ καὶ ποικίλα προϊόντα, ἤτοι μέταξαν, σῖτον, κριθήν, βάμβακα, οἶνον κτλ. Καὶ τὴν μὲν συνταύτισιν τοῦ πεδίου τούτου μετὰ τοῦ ἀρχαίου Δωτίου κατέδειξα ἐν τῇ χωρογραφίᾳ, ἐνταῦθα δὲ σημειῶ μόνον, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν Δέσιανην λόφου ἑνὸς τῶν Διδύμων Κολωνῶν θέτει ἡ ἐν τῷ τόπῳ παράδοσις τὴν κατοικίαν μυθικοῦ τινος βασιλέως, ἥτις οὐδόλως παράξενον νὰ εἶνε ἀπήχησις τῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἑτέρας μυθικῆς παραδόσεως, καθ' ἣν ἐν τῇ *Λακερείᾳ* πόλει, κειμένῃ ἐπὶ τῶν Διδύμων Κολωνῶν, κατῴκει κατὰ τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους ἡ νύμφη Κορωνὶς ἡ τεκοῦσα τῷ Ἀπόλλωνι τὸν Ἀσκληπιόν (Πινδ. Πυθ. III. 54).

Καὶ πρῶτον μὲν χωρίον, ὅπερ ἀπαντῶμεν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγιᾶς πρὸς δυσμάς, εἶνε ἡ *Δέσιανη*, κατοικουμένη ὑπὸ 100 περίπου γεωργικῶν οἰκογενειῶν. Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἐκτείνεται ἕλος παροχετευθὲν ἐν προ-

γενεστέροις χρόνοις εἰς τὸν παραρρέοντα Ἄμυρον, ἐπὶ δὲ τῶν ὄχθων του παρατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἐρείπια μεγάρου, ὅπερ ἀνήγειρεν ἐνταῦθα ὁ Βελῆ πασᾶς. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς Δέσιανης κεῖται τὸ χωρίον *Δουγάν*, κατοικούμενον ὑπὸ 20 περίπου οἰκογενειῶν ἐν τῷ μέσῳ τερπνοτάτης φύσεως· καὶ ἔτι βορειότερον εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄσσης κεῖται ἡ κωμόπολις *Ἀγιά*, πρωτεύουσα ὁμωνύμου ἐπαρχίας κατοικουμένη ὑπὸ 600 περίπου οἰκογενειῶν, ὧν ἡ κυριωτέρα ἀνασχόλησις εἶνε ἡ σκωληκοτροφία· πρότερον δὲ ἐνεργεῖτο ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν κατοίκων σπουδαία βιομηχανία κοκκίνων νημάτων παραμείνασα ἴσως ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, καθ' ἣν ἦτο διάσημος ἡ purpura Melipoea τῆς οὐχὶ μακρὰν τῆς Ἀγιᾶς κειμένης Μελιβοίας. Ἀλλὰ σήμερον ἡ βιομηχανία αὕτη ἐξέλιπεν, οἱ δὲ κάτοικοι ἀποζῶσι καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγρούς, καὶ κατασκευάζοντες καὶ μεταξωτά τινα ὑφάσματα φιτιλιὰ καλούμενα· εἶνε δὲ οἱ κάτοικοι φιλομαθεῖς, μειλίχιοι δὲ καὶ προσηνεῖς τοὺς τρόπους. Ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγονται ὑπὸ τὸν μητροπολίτην τῆς Δημητριάδος. Ἐν Ἀγιᾷ τελεῖται κατ' ἔτος ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἀρχομένη τὴν 1ην Σεπτεμβρίου καὶ διαρκοῦσα ὀκταήμερον. Συνίσταται ἡ ἐπαρχία τῆς Ἀγιᾶς ἐκ τριῶν δήμων, α) τοῦ δήμου Δωτίου συνισταμένου ἐκ τῆς Ἀγιᾶς καὶ τῶν χωρίων Ἀθανάτου, Γερακάρι, Δέσιανη, Δουγάν, Κάπιστα, Κερμελῆ, Μαρμάργιανη, Πλασιά, Ποταμιά, Ρέτσιανη, Νιβόλιανη, Σελίτσιανη, Σκίτη, Τσεκίρη, Τουρκοχῶρι καὶ Τσιούκσανη, β) ἐκ τοῦ δήμου Κασθαναίας συγκείμενον ἐκ τοῦ Κεραμειδίου, (πρωτ.) Ἀληφακλάρ, Βένετο, Βουλγαρινή, Κάστρι, Κουκουρᾶβα, Πολυδένδρι καὶ Σελήθρο, γ) τὸν δῆμον Εὐρυμενῶν ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ χωρίου Τσιαγιάζη (πρωτ.) καὶ Καρίτσης. Καὶ λείψανα μὲν ἀρχαίων τειχῶν δὲν παρατηροῦνται παρὰ τὴν Ἀγιάν, μίαν ὅμως ὥραν ὑπὲρ τὸ χωρίον ἀνευρίσκονται ἐρείπια βυζαντινοῦ φρουρίου, ἔνθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔκειτο τὸ ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου μνημονευόμενον *Δώτιον* ὁμώνυμον τῆς πεδιάδος. Εἰς δὲ τὰ τείχη τῶν ναῶν τοῦ Ἁγ. Ἀντωνίου καὶ τῆς Παναγίας παρατηροῦνται ἐπιτύμβιοι λίθοι ἐνεπίγραφοι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἓν τέταρτον μακρὰν τῆς Ἀγιᾶς κεῖται τὸ χωρίον *Ρετσιάνη*, κατοικούμενον ὑπὸ 150 ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, ὧν ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησις εἶνε ἡ σκωληκοτροφία. Καὶ παρὰ τὴν Ρέτσιανην κεῖται ἐν τῷ μέσῳ δάσους λεπτοκαρυῶν καὶ πλατάνων τὸ μικρὸν χωρίον *Τουρκοχῶρι*.

Πρὶν ἐγκαταλείψω τὴν πεδιάδα τῆς Ἀγιᾶς, μνημονεύω καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν πεδιάδα ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης κείμενα χωρία, τὴν *Νιβόλιανην*, κατοικουμένην ὑπὸ 100 οἰκογενειῶν, καὶ τὴν ἔτι ὑψηλότερον ἐπὶ τοῦ ὄρους κειμένην *Σελίτσιανην*, κατοικουμένην ὑπὸ 300 περίπου οἰκογενειῶν. Κείμενα ἀμφότερα ἐντὸς τερπνοτάτης φύσεως καὶ διαρρεόμενα ὑπὸ διαυγῶν ὑδάτων, ἔχουσι θαυμασιωτάτην ἄποψιν ἐπί τε τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος καὶ ἐπὶ τῆς καταντικρὺ πλευρᾶς τοῦ Πηλίου. Καταγίνονται δὲ οἱ κάτοικοι εἴς τε τὴν σκωληκοτροφίαν καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, καί τινες

τῶν κατοίκων τῆς Σελιτσιάνης μετέρχονται τὴν χαλκευτικὴν καὶ χρυσοχοϊκήν. Παρὰ τὴν Σελιτσιάνην κεῖνται καὶ δύο βυζαντινὰ μοναστήρια, τὸ τοῦ Προδρόμου καὶ τὸ τῆς Παναγίας, ἅτινα εὐημεροῦντα πρότερον ἤδη παρακμάζουσιν.

Ἐξερχόμενοι δὲ τῆς πεδιάδος τῆς Ἀγιᾶς διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Φονιᾶ καὶ ἀκολουθοῦντες τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄσσης, τὸ πρῶτον χωρίον, ὅπερ ἀπαντῶμεν, εἶνε ἡ *Τσουκζιάρη*, καὶ ἔτι πορρωτέρω ἐντὸς στενῆς κοιλάδος, τὸ κατάρρυτον καὶ κατάφυτον χωρίον *Μαρμάργιανη*. Τὸ χωρίον τοῦτο ὀφείλει τὸ ὄνομά του εἰς τὰ πολλὰ ἀρχαῖα μάρμαρα, τὰ ἐγκατεσπαρμένα ἐν αὐτῷ καὶ ἐν τοῖς πέριξ. Ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα τὸ *Συκούριον*, ὡς ἐπαρκῶς καταδείκνυται ἔκ τινος χωρίου τοῦ Τίτου Λιβίου (42, 54), καθ' ὃ ἡ πόλις ἔκειτο ἐν ταῖς μεσημβριναῖς ὑπωρείαις τῆς Ὄσσης ἐστραμμένη πρὸς τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον καὶ ἔχουσα εἰς τὰ νῶτα τὴν Μαγνησίαν καὶ Μακεδονίαν, περιβαλλομένη ὑπὸ τῆς τερπνῆς φύσεως, ἥτις καὶ σήμερον περιβάλλει τὸ χωρίον, καὶ διαρρεομένη ὑπὸ τῶν ὑδάτων, ἅτινα καὶ σήμερον ἀρδεύουσι τοὺς περὶ αὐτὸ ἀγροὺς καὶ κινοῦσι τοὺς ὑδρομύλους· ἄπορον δὲ πῶς ὁ **Mezières** μετὰ τὸν σαφέστατον τοῦτον ὑπὸ τοῦ Λιβίου προσδιορισμὸν τοποθετεῖ πυρὰ τὴν Μαρμαργιανην τὴν Θαυμακίην.

Μετὰ τὴν Μαρμάργιανην ὑπερβάντες μικρὸν λόφον εἰσερχόμεθα εἰς τὴν περίπυστον κοιλάδα τοῦ *Κισερλί*, ἧς τινος τὰ χωρία, κείμενα ἐν τῷ μέσῳ εὐθαλῶν κήπων, παράγουσι ποικιλώτατα ὀπωρικά, ὧν διάσημοι κατὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν εἶνε αἱ σταφυλαί. Ἡ κοιλὰς αὕτη διαρρέεται ὑπό τινος ἐκ τῆς Ὄσσης κατερχομένου ποταμίου· εἶνε δὲ τὰ ἐν αὐτῇ χωρία τὰ ἀκόλουθα· *Τσίβας*, *Σαρλίκι*, *μεγάλον Κισερλί*, *μικρὸν Κισερλί*, ***Χατσιόμπασι***, ***Μακρηχώριον***, ***Μπαλτσή***, ***Μπαξιλάρι*** καὶ ***Πουρνάρι*** ἀποτελοῦντα σήμερον τὸν Δῆμον Νέσσωνος ἀνήκοντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν Λαρίσσης. Τὰ χωρία ταῦτα κατοικοῦνται ἕκαστον ὑπὸ 30—40 περίπου οἰκογενειῶν, ἀσχολουμένων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς εὐφόρου αὐτῶν γῆς. Εἰς τὸ μεγαλείτερον δὲ καὶ σπουδαιότερον πάντων τὸ μεγάλον Κισερλί, τελεῖται ἀνὰ πᾶσαν Παρασκευὴν ἐμπορικὴ πανήγυρις. Ὑπὸ δὲ τὸ χωρίον Τσίβας ἐπὶ τοῦ ὄρους Μοψίου ἀνευρίσκονται τὰ θεμέλια περιβόλου ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν καὶ οἰκιῶν, ὧν τὸ ἐμβαδὸν δὲν εἶνε μεγαλείτερον τῶν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς Δημητριάδος παρατηρουμένων· κατὰ δὲ τοὺς πέριξ βράχους εὑρίσκονται πλεῖσται λελαξευμέναι ἐν αὐτοῖς κοιλότητες, ἔνθα ἐλατομοῦντο, φαίνεται, κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ νεκρικαὶ λάρνακες τῶν Θεσσαλῶν. Ἔν τινι δὲ βαθείᾳ δεξαμενῇ, ἀνεσκαμμένῃ ἐν τῷ βράχῳ, ἀναβλύζει κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναλύψεως ἁγίασμα, ὡς καὶ ἐν τῇ Γερίτσᾳ, κατὰ τὸ λέγειν τῶν περιοίκων· εἰς δὲ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους ὑπάρχουσι λελαξευμέναι πολλαὶ βαθμίδες πρὸς εὐχερῆ κάθοδον τῶν ἐπὶ τοῦ ὄρους κατοικούντων. Τὰ λείψανα ταῦτα, ἅτινα οὐδεὶς τῶν μέχρι τοῦδε ἐπισκεψαμένων τὴν Θεσσαλίαν περιέγραψεν, ἀνήκουσι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν

ὑπὲρ τὴν Νεσσωνίδα κειμένην πόλιν *Νέσσωνα*, τὴν μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου. Ὑπὲρ δὲ τὴν κοιλάδα τοῦ Κισερλί, παρὰ τὴν ὀρεινὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ διαρρέοντος τὴν κοιλάδα ποταμίου κεῖται τὸ χωρίον *Σπηλιά*, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι εἶνε κτηνοτρόφοι καὶ ἀνθρακεῖς. Ὑπὲρ τὸ χωρίον τοῦτο ἐντὸς δεξαμενῆς ἐναποτίθεται ὁ πάγος τὸν χειμῶνα, μετακομιζόμενος τὸ θέρος εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Λαρίσσης. Ὑπὲρ δὲ τὸ χωρίον Μπαμπᾶ κεῖται ἐπί τινος ἀκρωρείας τῆς Ὄσσης τὸ νῦν μὲν μικρὸν καὶ ἄσημον χωρίον, κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος πλουσία καὶ περίπυστος κατὰ τὴν Εὐρώπην πολίχνη *Ἀμπελάκια*. Ἐνταῦθα κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος μικρὰ ἑλληνικὴ κοινότης ἔλυσε καὶ ἐφήρμοσε ἐπί τινα καιρὸν μετ' ἐπιτυχίας τὸ μέγα ζήτημα τὸ συνταράσσον τὰς νεωτέρας κοινωνίας, τὸ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαίων καὶ τῆς ἐργασίας, μετὰ τοῦ ὁποίου συνδέεται στενῶς τὸ μέλλον τῆς νεωτέρας βιομηχανίας (Boulanger Ampelakia Παπαρ. Ἑλλ. ἱστ. τόμ. 5). Ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας αὐτῆς τῆς Ὄσσης, ἔνθα σήμερον βασιλεύει ἡ ἐρήμωσις καὶ ἡ πενία, ἐπεκράτει σπουδαία βιομηχανικὴ κίνησις, ἀπεργαζομένη τὴν εὐημερίαν τῶν κατοικούντων τὴν ἀπόκεντρον ὀρεινὴν ἐκείνην κορυφήν. Ὁ Γάλλος Beaujour, ὅστις ὑπῆρξεν αὐτόπτης τῶν εὐτυχῶν ἡμερῶν τῶν Ἀμπελακίων, παραβάλλει αὐτὰ μὲ Ὁλλανδικὴν πολίχνην. Ἡ δουλεία, λέγει, ἡ πιέζουσα τὸν τράχηλον τῶν δυστυχῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος δὲν ἀνέβη ποτὲ ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τῶν ὀρέων. Καὶ τὰ Ἀμπελάκια, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ὀρειναὶ κοινότητες, ἐκυβερνῶντο ὑπὸ δημογερόντων ἐκλεγομένων ὑπὸ τοῦ λαοῦ· πάντες εἰργάζοντο ἐν τῇ βιομηχανικῇ ταύτῃ κυψέλῃ. Καὶ οἱ μὲν ἄνδρες ἔβαπτον τὸν βάμβακα, αἱ δὲ γυναῖκες ἔκλωθον καὶ παρασκεύαζον αὐτόν, καὶ τὰ παιδία ἐξετέλουν μικροτέρας ἐργασίας· παρήγοντο δὲ ἐξ ἁπάντων τῶν βαφείων 250 χιλιάδες κοιλόγραμμα κοκκίνων νημάτων, ἅτινα ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν, καὶ εἰς τὴν Βιέννην, Λειψίαν, Δρέσδην καὶ Βαϊρεύθην. Εἰς τὰς εἰρημένας πόλεις ὑπῆρχον ὑποκαταστήματα διαφόρων ἑταιρειῶν, αἵτινες ὅμως κατ' ὀλίγον συνεχωνεύθησαν εἰς μίαν πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ συναγωνισμοῦ. Καὶ ἡ μὲν διεύθυνσις τῆς ἑτερορρύθμου ταύτης ἑταιρίας ἑδρεύουσα ἐν τῷ χωρίῳ ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τρεῖς διευθυντάς, ἐπιτρέποντας εἰς τρεῖς ἄλλους συνεταίρους ἐν Βιέννῃ τὴν δι' ἐπιτροπῆς ὑπογραφήν· ἐν δὲ ταῖς λοιπαῖς ἀγοραῖς τῆς καταναλώσεως ὑπῆρχον ὑποκαταστήματα φροντίζοντα τὴν ἐκποίησιν τῶν βιομηχανημάτων καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς ἀξίας εἰς τὸ κεντρικὸν κατάστημα εἴτε εἰς χρήματα εἴτε εἰς εἴδη· πάντες δὲ οἱ ἀνταποκριταὶ οὗτοι κατήγοντο ἐκ τῶν Ἀμπελακίων, καὶ τοῦτο ἵνα συγκεντρώνωσιν εἰς ἑαυτοὺς πάντα τὰ κέρδη. Καὶ ἡ μὲν ἐλαχίστη καταβολὴ κατὰ τὴν συγκρότησιν τῆς ἑταιρίας ὡρίσθη εἰς 5,000 γρόσια, ἡ δὲ μεγίστη εἰς 20,000, ὅπως μὴ ἀπορροφῶσιν ἅπαντα τὰ κέρδη οἱ πλούσιοι, δυναμένων καὶ τῶν ἀπορωτέρων νὰ συμμετάσχωσι τῆς ἑταιρίας· ἀλλὰ καὶ οἱ ἁπλοῖ ἐργάται, καταβάλλοντες ἀφ'

ἑνὸς μὲν τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἐργασίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συμμετέχοντες διὰ τῶν ἐναποταμιευμάτων αὐτῶν εἰς ἑταιρίαν, ἀπελάμβανον συνάμα μισθοὺς καὶ κέρδη, οὕτω δὲ συγκεκροτημένη ἡ ἑταιρία καὶ νοημόνως διευθυνομένη δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀποφέρῃ σπουδαῖα ὠφελήματα εἰς τοὺς μετόχους. Ἡ εὐημερία τοῦ χωρίου προήγετο δσημέραι, ἄνετος δὲ καὶ πολυτελὴς βίος ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑλικῆς προαγωγῆς. Τότε ἐκτίσθησαν αἱ ὡραῖαι οἰκίαι τοῦ χωρίου· τότε ἱδρύθη ἡ περιώνυμος σχολὴ ἐν ᾗ ἐδίδαξαν ὁ Βούλγαρις, ὁ Κούμας, ὁ Κωνσταντᾶς, ὁ Ἀσάνης καὶ ἕτεροι ἀσημότεροι τούτων, τότε παρεπεδήμουν ἐνταῦθα πλεῖστοι Γερμανοὶ πρὸς ἐμπορίαν, καὶ ἐν γένει τὸ ὀρεινὸν χωρίον παρίστανεν ἀνθηρὰν ὄασιν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐρημώσεως καὶ πενίας, ἥτις κατεμάστιζε τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ παρέρχονται· ἡ ἐμφιλοχωρήσατα διχόνοια μεταξὺ τῶν κατοίκων καὶ αἱ δικαστικαὶ ἔριδες, τοῦ Ἀλῆ πασᾶ αἱ ἐπίβουλοι ἐνέργειαι, ἡ προαγομένη εὐρωπαϊκὴ βιομηχανία, καὶ τέλος ἡ χρεωκοπία τῆς Αὐστριακῆς τραπέζης κατέστρεψε τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἀμπελακιωτῶν. Οἱ θεσμοὶ ὅμως, οἵτινες μικρὸν καὶ πτωχὸν καὶ ἄσημον χωρίον, κείμενον οὐχὶ ἐπὶ τῆς παραλίας οὐδὲ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν πλευστοῦ τινος ποταμοῦ, ἀλλ' ἐπὶ ὀρεινῆς τινος ἀκρωρείας, εἰς ἣν μόνον αἶγες δύνανται νὰ ἀναρριχηθῶσι, μετέβαλον εἰς σπουδαῖον κέντρον ἐμπορίου καὶ βιομηχανίας, οἱ θεσμοί, οἵτινες εἰσήγαγον τὸν πλοῦτον καὶ τὴν εὐημερίαν εἰς τοὺς κατοικοῦντας τοὺς ἀπροσίτους βράχους τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου, οἱ θεσμοί, οἵτινες ἐθαυματούργησαν ὑπὸ τὴν βαρυτέραν τῶν τυραννιῶν, οἱ θεσμοὶ οὗτοι, λέγω, ὀφείλουσι σπουδαίως νὰ μελετηθῶσι ὑπὸ πάντων ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὸ ἀντικείμενον τῆς σκέψεως καὶ τῆς μερίμνης εἶνε ἡ βελτίωσις τῆς καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην δυσπραγούσης ἐργατικῆς τάξεως (Boulang. ὡς ἀν.).

Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀμπελακίων συμποσοῦνται σήμερον μόλις εἰς 600, ἀποζῶντας ἐκ τῆς γεωργίας τῶν ὀλίγων κτημάτων ἢ κατασκευάζοντας ἄνθρακας. Ἂς ἐλπίσωμεν ὅμως ὅτι τὸ διὰ του κληροδοτήματος τοῦ ἀειμνήστου Ἀμπελακιώτου Μάνιαρη ἐν τῷ χωρίῳ συσταθὲν γυμνάσιον θὰ ἀποδώσῃ ζωήν τινα καὶ κίνησιν εἰς τὸ καταπεπτωκὸς χωρίον. Εἶνε δὲ τὰ Ἀμπελάκια σήμερον πρωτεύουσα ὁμωνύμου δήμου περιέχοντος καὶ τὰ χωρία *Λασποχώριον*, *Μπαμπᾶ* καὶ *Σπηλιά*. Ἀρχαῖα λείψανα παρὰ τὰ Ἀμπελάκια δὲν παρατηροῦνται, κατὰ δὲ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν εἴσοδον τῶν Τεμπῶν ἀνευρίσκονται λείψανα ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς. Ἐνταῦθα ἴσως ἔκειτο ἡ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευομένη Λάρισσα ἡ ἐπὶ τῇ Ὄσσῃ, διάφορος τῆς ὁμωνύμου πρωτευούσης τῆς Θεσσαλίας.

Ἐνταῦθα καταλήγει ἡ δυτικὴ πλευρὰ τῆς Μαγνησίας· μεταβαίνω δὲ ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ἀνατολικῆς, ἀρχόμενος ἐκ τοῦ μεσημβρινωτέρου αὐτῆς σημείου καὶ καταλήγων εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ.

Ἡ πρὸς τὴν Εὔβοιαν καὶ Σκίαθον ἐστραμμένη πλευρὰ τῆς χερσονή-

ΤΑ ΑΜΠΕΛΑΚΙΑ

σου τῶν Τρικέρων εἶνε, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ἀπότομος καὶ τραχεῖα· βράχοι φαιοὶ καὶ φαλακροὶ ἀποτόμως κατερχόμενοι μέχρι τῆς θαλάσσης ἀποτελοῦσι τὴν ἀφιλόξενον αὐτὴν ἀκτήν. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Σκιάθου ὑπάρχει ὕφαλος, *Μύρμηξ* μὲν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καλουμένη, *Ἐλευθέρι* δὲ σήμερον, ἐφ' ἧς κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐξώκειλαν τρεῖς τῶν προπλεουσῶν νηῶν τοῦ Περσικοῦ στόλου· πρὸς ἀναγνώρισιν δὲ ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς ὑφάλου οἱ βάρβαροι στήλην λίθου (Ἡρ. 7, 183). Ἔνθα δὲ ἡ ἀκτὴ στρέφεται πρὸς βορρᾶν προέχει ἐν τῇ θαλάσσῃ ἀκρωτήριον σχηματίζον τὴν ἀνατολικωτέραν ἄκραν τοῦ Πηλίου καὶ τὴν εἴσοδον τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου (Στρ. 7. 130). Ἡ ἄκρα αὕτη, καλουμένη σήμερον Ἅγιος Γεώργιος, εἶνε ἡ πολυθρύλητος *Σηπιάς*, καὶ πᾶσα δὲ ἡ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς βορειότερον κειμένης ἄκρας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἐκαλεῖτο *Σηπιὰς ἀκτή*, ἥτις καὶ τετραγῴδηται καὶ μετὰ ταῦτα ἐξύμνηται διὰ τὸν ὑπ' αὐτῆς ἀφανισμὸν τοῦ Περσικοῦ στόλου (Στρ. 9. 443). Ἐν τῇ ἀκτῇ ταύτῃ παρατηροῦνται λείψανα ἀρχαίου Βυζαντινοῦ φρουρίου, Παλαιοκαστρου τανῦν καλουμένου. Ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ κώμη Σηπιάς, ἥτις φαίνεται κατοικουμένη καὶ μέχρι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς· σπήλαια δε τινα παρατηρούμενα ἐν τοῖς παραλίοις βράχοις ὑπενθυμίζουσι τοὺς στίχους τοῦ Εὐριπίδου:

> ἐλθὼν παλαιᾶς χοιράδος
> κοῖλον μυχὸν
> Σηπιάδος. (Ἀνδρ 1266)

Δύο ὥρας μακρὰν τοῦ Παλαιοκάστρου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χερσονήσου κεῖται ἐντὸς χαράδρας κεκαλυμμένης ὑπὸ κραταιᾶς βλαστήσεως τὸ χωρίον **Μπρομύριον**, κατοικούμενον ὑπὸ 200 περίπου οἰκογενειῶν. Τὸ χωρίον τοῦτο, ὑποστὰν μεγάλην καταστροφὴν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821, δὲν ἠδυνήθη ἔκτοτε νὰ ἀναλάβῃ οὔτε κατὰ τὸν πληθυσμὸν οὔτε κατὰ τὴν εὐημερίαν τῶν κατοίκων, οἵτινες καλλιεργοῦντες τὰ κτήματά των μόλις ἀποζῶσιν ἐκ τοῦ εἰσοδήματος· εἶνε δὲ τὸ χωρίον τοῦτο τὸ ἔσχατον πρὸς μεσημβρίαν τῶν ἀνατολικῶν χωρίων τῆς Μαγνησίας χωριζόμενον διὰ μικρῶν λόφων ἀπὸ τοῦ δυτικωτέρου Λαύκου. Ἐπίνειον τοῦ Μπρομυρίου εἶνε ἡ *Πλαταινιά*, ἔνθα ὑπάρχει τελωνικὸς καὶ ὑγειονομικὸς σταθμός.

Βορειότερον τοῦ Μπρομυρίου ἀπαντῶμεν τὰ μικρὰ χωρία **Σεκῆ**, **Μπιστινίκα** καὶ *Μπίρ*, τὰ ὁποῖα ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Ἀργαλαστῆς. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων καὶ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν.

Ἔτι βορειότερον τούτων κεῖται τὸ χωρίον **Πρόπαν**, κατοικούμενον ὑπὸ 80 περίπου οἰκογενειῶν· ἀνῆκε, εἰς τὸν δῆμον Μηλεῶν ὡς ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν. Μεταξὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τοῦ Νεοχωρίου κεῖται ἐπὶ τοῦ ὄρους φρούριον βυζαντινόν, ὅμοιον τῷ Λειφοκάστρῳ κατασκευασθὲν ἴσως πρὸς φρούρησιν τῆς χερσονήσου.

Μίαν ὥραν βορειότερον τῆς **Πρόπαν** κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον **Λαμπινοῦ**

ἔν τινι χαριεστάτῃ κοιλάδι οὐχὶ μακρὰν τῆς παραλίας. Παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κεῖται μοναστήριον τῆς Θεοτόκου, ἐν ᾧ συνέρχονται τὸ θέρος πολλοὶ τῶν κατοίκων τῶν παρακειμένων χωρίων, ὅπως λουσθῶσιν εἰς τὰ διαυγῆ ὕδατα τῆς θαλάσσης.

Ὁδὸς τραχεῖα καὶ ἀνάντης ἄγει ἐκ τῆς Λαμπινοῦ εἰς τὸ μικρὸν χωρίον **Ξορύχτι**, διερχομένη διὰ τῆς καλουμένης *Πέτρας*, ἔνθα βράχοι κατακάθετοι ἀνυψούμενοι δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τῆς ὁδοῦ σχηματίζουσι πύλην, δι' ἧς ὀφείλει νὰ διέλθῃ ὁ διαβάτης. Βορειότερον τούτου κεῖται ἡ Τσαγκαράδα πρωτεύουσα τοῦ δήμου Μυρεσίου, ἀποτελουμένου ἐξ αὐτῆς καὶ τοῦ χωρίου Μούρεσι, Λαμπινοῦ καὶ Ξυριχτίου· συνίσταται δὲ αὕτη ἐκ 4 συνοικιῶν, αἵτινες, ἀπέχουσαι ἀλλήλων ὑπὲρ τὴν ½ ὥραν καὶ χωριζόμεναι διὰ ῥευμάτων, δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὡς ἰδιαίτερα χωρία· ἀλλὰ καὶ αἱ οἰκίαι αἱ ἐν ἑκάστῃ συνοικίᾳ κείμεναι, περιβαλλόμεναι ὑπὸ ἐκτεταμμένων, κήπων, κατέχουσι ἔκτασιν δυναμένην νὰ περιβάλῃ πλείονα οἰκοδομήματα. Ἡ διάταξις αὕτη τῶν συνοικιῶν καὶ τῶν οἰκιῶν ἀπαντᾷ κατὰ μέρη καὶ εἰς τὰ λοιπὰ χωρία τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποβαίνει ἡ περίμετρος τῶν χωρίων μεγάλη ἐν παραβολῇ πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν κατοίκων. Αἱ οἰκίαι τῆς Τσαγκαράδας εἶνε περὶ τὰς 400, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς εἴτε καλλιεργοῦσι τὰ κτήματά των ἐνεργοῦντες ἰδίως καὶ ζωηρὰν σκωληκοτροφίαν, εἴτε ἀποδημοῦσιν εἰς ξένην γῆν. Καὶ πρότερον μὲν μετέβαινον εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς παρακειμένας νήσους, μετακομίζοντες πρὸς πώλησιν τὸ ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς χωρίοις κατασκευαζόμενον *σκουτίον*· ἀπό τινων δὲ ἐτῶν ἡ χρῆσις τοῦ εἰρημένου ὑφάσματος λίαν περιωρίσθη καὶ ἡ κατασκευὴ αὐτοῦ ἔπαυσεν· οἱ δὲ κάτοικοι τοῦ χωρίου ἐτράπησαν πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἔνθα πολλοὶ τούτων πλουτήσαντες εὐηργέτησαν καὶ τὸ χωρίον των, διατηροῦντες ἰδίαις δαπάναις καλὰ σχολεῖα τῶν τε ἀρρένων καὶ τῶν κορασίων.

Μίαν ὥραν βορειότερον τῆς Τσαγκαράδας χωριζόμενον ἀπ' αὐτῆς δι' ἀποτόμου ῥεύματος κεῖται τὸ χωρίον *Μούρεσι*, κατοικούμενον ὑπὸ 250 οἰκογενειῶν, ἐνασχολουμένων εἰς τὴν σκωληκοτροφίαν καὶ εἰς τὴν γεωργίαν τῶν ὀλίγων κτημάτων. Καὶ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου τούτου πολλοὶ ἐκπατρίζονται ἀναζητοῦντες εἰς ξένην γῆν εὐημερίαν, ἣν ἐν τῇ ἰδίᾳ δὲν εὑρίσκουσι. Ὁ Μεζιὲρ ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τοῦ χωρίου τούτου εὑρίσκει ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὰς *Μύρας*, πόλιν Μαγνητικὴν κατὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, ἧς, ὅμως τὰ ἐρείπια κατωτέρω θὰ ἀνεύρωμεν παρὰ τὸ χωρίον Ζαγοράς.

Κατὰ τὴν παραλίαν τῶν εἰρημένων χωρίων ὑπάρχει μικρός τις ὁρμίσκος **Ταμούχαρι** καλούμενος, χρησιμεύων δὲ ὡς ἐπίνειον αὐτοῦ κατὰ τὸ θέρος, καθότι τὸν χειμῶνα ἅπασα ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Πηλίου εἶνε ἀπρόσπέλαστος. Ἐνταῦθα παρατηροῦνται λείψανά τινα τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς **Καραβοστασιὰ** καλούμενα, ἅτινα τινὲς τῶν νεωτέρων περὶ Μαγνησίας συγγραψάντων θεωροῦσιν ὡς ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Μαγνητικῆς πόλεως **Κασθα-**

ναίης· ἀλλ᾽ οὐ μόνον ἡ ἔλλειψις ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ καὶ χωρίον τι τοῦ Ἡροδότου πείθει με, ὅπως ἀναζητήσω τὴν θέσιν τῆς εἰρημένης πόλεως βορειότερον τῆς προκειμένης θέσεως. Κατὰ τὸν εἰρημένον συγγραφέα (7. 188) ὁ Περσικὸς στόλος πανήμερον πλέων κατήχθη ἐκ τῆς Θέρμης εἰς τὴν Μαγνησίαν μεταξὺ Κασθαναίη πόλεως καὶ Σηπιάδος ἀκτῆς. Τοποθετοῦντες ἤδη τὴν Κασθαναίην ἐν τῷ ὁρμίσκῳ τῆς Ταμουχάρης, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν τὴν σκοπελώδη καὶ ἀποτομωτάτην ἄκραν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὡς τὴν παραλίαν, πρὸ τῆς ὁποίας ὥρμει ὁ χιλιοναύτης τοῦ Ξέρξου στόλος, ὅπερ ἀτοπώτατον, καθότι κατὰ τὴν περαιτέρω διήγησιν τοῦ Ἡροδότου, ἐπελθούσης τῆς τρικυμίας, αἱ μὲν πρὸς τῇ γῇ ὁρμῶσαι τῶν νηῶν ἀνεσπάσθησαν εἰς τὴν παραλίαν, ὅπερ δὲν ἠδύνατο νὰ συμβῇ, ἂν αὕτη ἦτο τραχεῖα καὶ βραχώδης, ὡς ἡ κατὰ τὸν Ἅγ. Δημήτριον παρατηρουμένη· ὤφειλε λοιπὸν κατὰ τοῦτο νὰ ὁρμῇ ὁ Περσικὸς στόλος πρὸ εὐδίας καὶ ἀμμώδους παραλίας, οἵα παρατηρεῖται καθ᾽ ἅπασαν τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν μόνον παρὰ τὴν Ταμουχάρην καὶ ὑπὸ τὰ χωρία Κισσὸν καὶ Ζαγορὰν καὶ Μιντσέλαν· ὅτι δὲ ἅπαντες οἱ ὁρμίσκοι οὗτοι κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Περσικοῦ στόλου, εἶνε ἀναμφίβολον, καθότι ἡ μικρότης ἑκάστου ἐξ αὐτῶν δὲν ἐπιτρέπει ὅπως παραδεχθῶμεν τὴν ἰδέαν, ὅτε εἷς ἐξ αὐτῶν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ τὰς πολυαρίθμους Περσικὰς νῆας· ὥστε κατὰ ταῦτα, ἐκτεινομένης τῆς ναυτικῆς παρατάξεως τῶν Περσῶν μέχρι τοῦ ὑπὸ τὴν Μιντσέλαν αἰγιαλοῦ, ἡ θέσις τῆς Κασθαναίης ζητητέα βορειότερον τούτου, ἔνθα καὶ πραγματικῶς θὰ ἀνεύρωμεν τὰ ἐρείπια αὐτῆς.

Βαθὺ καὶ ἀπότομον ῥεῦμα χωρίζει τὴν *Μούρεσι* ἀπὸ τοῦ μίαν ὥραν βορειότερον κειμένου *Κισσοῦ* (ἴσως Χρυσοῦ). Καὶ τοῦ χωρίου τούτου μία συνοικία ἀπέχει $^1|_4$ τῆς ὥρας τοῦ ἄλλου χωρίου, ποικίλα δὲ κάρπιμα δένδρα καὶ πλάτανοι σκιάζουσι τὸ χωρίον, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι συμποσούμενοι περὶ τὰς 3,000 περίπου, καταγίνονται εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, ἔλαιον δὲ καὶ σῦκα καὶ πορτοκάλια καὶ κάστανα καὶ μῆλα καὶ μέταξα εἶνε καὶ τοῦ χωρίου τούτου, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἀνατολικῶν χωρίων, τὰ εἰσοδήματα. Κατὰ δὲ τὴν παραλίαν τοῦ χωρίου ἐν τῷ ὅρμῳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ὑπάρχει τερπνοτάτη κοιλὰς, διαρρεομένη ὑπὸ τοῦ μνημονευθέντος ῥεύματος καὶ κατάφυτος ὑπὸ πορτοκαλεῶν καὶ κιτρεῶν. Παρὰ τὸ χωρίον τοῦτο, ὡς καὶ παρὰ τὴν Ζαγορὰν, ἀνεκαλύφθησαν πρὸ πολλῶν ἐτῶν μεταλλεῖα ἀργυρούχου μολύβδου, ὧν τινος ὅμως ἡ ἐκμετάλλευσις ἐνεργουμένη πρὸ 20 ἐτῶν ἐγκατελείφθη σήμερον. Εἶνε δὲ σήμερον ὁ Κισσὸς πρωτεύουσα ὁμωνύμου δήμου ἀποτελουμένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ χωρίου Ἀνηλίου.

Ἓν τέταρτον τῆς ὥρας μακρὰν τοῦ Κισσοῦ κεῖται ὄπισθεν ῥάχεώς τινος τοῦ ὄρους τὸ μικρὸν χωρίον *Ἀνήλιον*, κατοικούμενον ὑπὸ 100 περίπου οἰκογενειῶν, καὶ $^1|_4$ βορειότερον τούτου, τὸ χωρίον *Μακρυρράχη*, κατοικούμενον ὑπὸ 150 περίπου οἰκογενειῶν. Μίαν ὥραν βορειότερον τοῦ χωρίου

τούτου κατέρχεται ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους ὁρμητικὸς χείμαρρος, οὗ τινος τὰ ὕδατα καταπίπτοντα ἐντὸς καταβόθρας εὑρισκομένης ἐν τῷ ῥείθρῳ ἀφανίζονται ἐπαναβλύζοντα κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ ἐπικρατοῦσαν ἰδέαν, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, κατὰ τὴν θέσιν Ἄφησον ἐπὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τοῦ Πηλίου.

Μίαν δὲ ὥραν πέραν τοῦ χειμάρρου τούτου κεῖται ἐν θέσει ἀπόπτῳ καὶ εὐχέρῳ τὸ σπουδαιότερον τῶν ἀνατολικῶν χωρίων τοῦ Πηλίου, ἡ Ζαγορά. Τὸ χωρίον, κατοικούμενον ὑπὸ 500 περίπου οἰκογενειῶν, διαιρεῖται εἰς 4 σπουδαίως ἀπ' ἀλλήλων διεστώσας συνοικίας· καὶ ἐνῷ τὸ χωρίον καὶ τὰ περὶ αὐτὸ μέρη εἶνε κατάφυτα ὑπὸ καστανεῶν, συκαμινεῶν, μηλεῶν, πλατάνων καὶ λοιπῶν δένδρων, τὰ μεταξὺ τοῦ χωρίου καὶ τῆς παραλίας μέρη εἶνε κεκαλυμμένα ὑπὸ ἐλαιῶν, τῶν ὁποίων τὸ προϊὸν μετὰ τῶν κουκουλίων, τῶν καστάνων καὶ τῶν μήλων εἶνε τὸ κυριώτερον εἰσόδημα τῆς Ζαγορᾶς. Καὶ ἐν μὲν τῇ μεγαλειτέρᾳ συνοικίᾳ, τῇ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, κεῖται ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑπὸ μεγίστων πλατάνων σκιαζομένης ἀγορᾶς μαρμαρόκτιστος κρήνη, ἱδρυθεῖσα οὐχὶ πρὸ πολλοῦ δαπάνῃ τῆς κυρίας Εὐτέρπης Α. Κασσαβέτου. Ἐν δὲ τῇ συνοικίᾳ τοῦ Σωτῆρος εὑρίσκεται ὁμώνυμος Βυζαντινὸς ναὸς ἱδρυθεὶς κατά τινα ἐν τῷ τόπῳ ἐπιγραφὴν τὸ 1160 μ. Χ., ἔχει δὲ οὗτος σχῆμα ἑλληνικοῦ σταυροῦ μετὰ θόλου, ὅπως ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης περισωζόμενοι ναοί. Ἀλλὰ δυστυχῶς πρό τινων ἐτῶν ὁ ναὸς οὗτος ἐπυρπολήθη. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτοῦ παρετηροῦντο τοιχογραφίαι ἀμυδρῶς διακρινόμεναι διὰ τὸ ἐπικρατοῦν σκότος· περίεργα δὲ λίαν ἦσαν τὰ κιονόκρανα τῶν ὑποβασταζόντων τὸν θόλον κιόνων. Οἱ κάτοικοι τῆς Ζαγορᾶς ἦσαν ἀνέκαθεν φιλοπρόοδοι, διὸ καὶ ἐνωρίτερα τὸ χωρίον κατέστη γνωστὸν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν· καὶ πάντα δὲ τὰ χωρία τοῦ Πηλίου ἦσαν γνωστὰ εἰς τὸν ξένον κόσμον ὡς χωρία τῆς Ζαγορᾶς· ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εὑρίσκομεν ἐν μὲν τῇ Ρουμανίᾳ τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρίκιον διακριθέντα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῶν Ὁσποδάρων Νικολάου Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου, ἐν δὲ τῇ Ὀλλανδίᾳ τὸν Ἰωάννην Πρίγκον, ὅστις πλουτήσας διὰ τοῦ ἐμπορίου δὲν ἐπελάθετο τῆς γενετείρας αὐτοῦ γῆς, ἀλλ' ἐπανελθὼν κατὰ τὸ 50ὸν ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐπεξέτεινεν ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸ προϋπάρχον ἑλληνικὸν σχολεῖον, προικίσας αὐτὸ μετὰ καλῆς βιβλιοθήκης, ἥτις ὅμως διαρπαζομένη ἔκτοτε περιωρίσθη ἤδη εἰς ὀλίγα σητόβρωτα βιβλία, κατατεθειμένα ἔν τινι ἑτοιμορρόπῳ οἰκίσκῳ. Βελτίονα ταύτης τύχην ἔσχεν ἡ ὑπὸ τοῦ Καλλινίκου Πατριάρχου καὶ τῶν ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Γεωργίου Λαπάτη ἱδρυθεῖσα βιβλιοθήκη, ἧς τὰ βιβλία ταξινομηθέντα διατηροῦνται ἐν τῇ ἑλληνικῇ σχολῇ· μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἔκδοσίς τις τῶν παρεκβολῶν εἰς Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσσειαν τοῦ Εὐσταθίου τυπωθεῖσα τὸ 1521· καὶ ἑτέρα παραπλησίας χρονολογίας τοῦ Εὐκλείδου· ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ Πρίγκου καὶ ἕτεροι πλούσιοι Ζαγοραῖοι εὐεργέτησαν πολλαχῶς τὴν πατρίδα των. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης Κασσαβέτης ἐσύ-

στησε πρὸ εἰκοσαετίας ἐν Ζαγορᾷ τὸ πρῶτον ἐν τοῖς χωρίοις τοῦ Πηλίου παρθεναγωγεῖον, συντηρούμενον καὶ μέχρι σήμερον ἐκ σπουδαίου κληροδοτήματος τοῦ εἰρημένου εὐεργέτου, καὶ συντελέσαν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ γυναικείου φύλλου τοῦ χωρίου· ὁ δὲ ἐν Μόσχᾳ ἀποθανὼν ἔμπορος Ζαγοραῖος Κρίτσκης κατέλειψε κληροδότημα, δι' οὗ σπουδάζουσι τέσσαρες νέοι τοῦ χωρίου εἰς Ἀθήνας. Ἡ μνημονευθεῖσα Εὐτέρπη Α. Κασσαβέτου ἐδαπάνησε ποσὸν οὐχὶ εὐκαταφρόνητον εἰς κατασκευὴν τῆς ἐκ τοῦ χωρίου εἰς Πορταριὰν διὰ τῶν κορυφῶν τοῦ Πηλίου ἀγούσης ὁδοῦ. Ἀλλ' οὐ μόνον ἐπὶ πλούτῳ καὶ τῇ καλῇ χρήσει τούτου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παιδείᾳ διεκρίθησαν τὰ τέκνα τῆς Ζαγορᾶς· τὸ ἀρχαιότατον ἑλληνικὸν σχολεῖον τὸ ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἦτο τὸ τῆς Ζαγορᾶς, συστηθὲν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ εἰς τὴν ὕπαρξιν τούτου ὀφείλεται ἡ ποιά τις ἀνάπτυξις τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου, ἥτις οὐκ ὀλίγον συνετέλει εἰς τὴν καλὴν αὐτῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀποκατάστασιν. Εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Ζαγορᾶς ἐδιδάχθησαν τὰ πρῶτα γράμματα ὁ Ῥήγας ὁ Φεραῖος, ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς καὶ ὁ Καλλίνικος ὁ πατριάρχης, περὶ τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκομεν τἀκόλουθα ἐν τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Κούμα (Τόμ. 10 σ. 399)· «Μετὰ Κύριλλον τὸν ς'. ἐνεχειρίσθη τὴν πατριαρχικὴν ῥάβδον ἀνὴρ στολισμένος μὲ ἀκριβῆ εἴδησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας· ἐπειδὴ ἡ πατρίς του Ζαγορὰ περιέχεται εἰς τὴν ἐπαρχίαν Δημητριάδος, πρῶτόν του ἔργον ἦτο νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Λαρίσσης καὶ νὰ τὴν ἀναδείξῃ ἀρχιεπισκοπήν, χειροτονήσας ἀρχιεπίσκοπον τὸν ἀδελφόν του Γρηγόριον· ὁ λαὸς ὅμως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο πάντοτε ἐνθουσιασμένος μὲ τὸν Κύριλλον, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἠρέσκετο εἰς τὸν Καλλίνικον· καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς ἠθέλησε νὰ ὁμιλήσῃ περὶ προσδιορισμοῦ τῶν ἡμερῶν τῆς νηστείας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων· ἐξελήφθη αἱρετικὸς καὶ ἄντιθεος. Ἁλιεῖς και μπακάληδες ἔκαμαν κατ' αὐτοῦ συνωμοσίαν, καὶ μίαν Κυριακὴν μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας ὥρμησαν ἐναντίον του, τὸν ἔδειραν ἀπανθρώπως καὶ τὸν ἐδίωξαν ἀπὸ τὸ πατριαρχεῖον. Μετὰ ἑξάμηνον πατριαρχείαν κατέφυγεν ὁ Καλλίνικος εἰς τὴν πατρίδα του Ζαγορὰν»· ἐκεῖ δὲ ἐγκατεβίωσε συντελέσας λόγῳ καὶ ἔργῳ εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ὑπάρχοντος σχολείου καὶ συγγράψας διάφορα ἱστορικὰ καὶ ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα· ἀπέθανε δὲ τὸ 1792· ἐν δὲ τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ζαγορᾶς ὑπάρχει εἰσέτι θρησκευτικόν τι ποίημα, ἡ Βοσπορομαχία, ποιηθὲν μὲν ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Εὐγενίου, ἀντιγραφὲν δὲ ὑπὸ τοῦ Καλλινίκου. Εἶνε δὲ σήμερον ἡ Ζαγορὰ ἕδρα ὁμωνύμου δήμου ἀποτελουμένου ἐξ αὐτῆς καὶ τοῦ χωρίου Μακρυρράχης καὶ Πορίου.

Ἐπὶ τῆς παραλίας τῆς Ζαγορᾶς κεῖται τὸ ἐπίνειον αὐτῆς *Χορευτόν*, ἔνθα ὑπάρχουσιν ἀποθῆκαί τινες, ἐν αἷς ἀποταμιεύονται τὸ θέρος δημητριακοὶ καρποί, καθότι τὸν χειμῶνα ἡ συγκοινωνία τοῦ χωρίου διά τε τῆς θαλάσσης καὶ κατὰ ξηρὰν καθίσταται δυσκολωτάτη πρὸς τὰ ἐκτός.

Μετὰ ὥραν βορειότερον τῆς Ζαγορᾶς κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Πορί*, οὐχὶ μακρὰν τοῦ ὁμωνύμου ἀκρωτηρίου. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁδοῦ κεῖται ὁ καταρράκτης τοῦ ῥύακος ***Καλοκαιρινοῦ***, οὗτινος τὰ ὕδατα, καίτοι ὀλίγα, καταπίπτοντα ὅμως ἀπὸ ὕψους 120 περίπου ποδῶν, πληροῦσι κρότου τὴν πέριξ ἀγρίαν φύσιν. Οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ῥεύματος τούτου παρὰ τὸ καλούμενον «Καλύβι τοῦ Παναγιώτου» παρατηροῦνται βυζαντινὰ ἐρείπια ἀνάμικτα μετὰ ἀρχαίων ἑλληνικῶν· ἴσως ταῦτα ἀνήκουσιν εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Σκύλακος μόνον μνημονευομένας *Μύρας*.

Ἔτι βορειότερον τοῦ Πορίου, χωριζόμενα ἀπ' αὐτοῦ διὰ βαθυτάτου καὶ ἀποτόμου ῥεύματος *Πάρου* καλουμένου, κεῖνται τὰ ἐρείπια τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 πυρποληθέντος χωρίου *Μιντζέλα*, οὗ τινος οἱ κάτοικοι, συνοικισθέντες εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, ἔκτισαν τὴν πολίχνην *Νέαν Μιντζέλαν*, ἀριθμοῦσαν ἤδη περὶ τὰς 200 οἰκίας καὶ ἔχουσαν 20 μεγάλα καὶ ταχύπλοα σκάφη. Ἐν δὲ τῷ καταστραφέντι χωρίῳ παραμένουσι σήμερον ἀνθρακεῖς τινες. Μεταξὺ δὲ τῆς Μιντζέλης καὶ τοῦ ½ ὥραν βορειότερον κειμένου *Βενέτου* κεῖται ἡ μονὴ τοῦ ***Φλαμουρίου***, ἱδρυθεῖσα ἐπὶ τουρκοκρατίας ὑπὸ μοναχῶν ἐλθόντων ἐκ τῶν Μετεώρων εἰς μνήμην τοῦ Ἁγίου Διονυσίου· παρὰ δὲ τὴν Μονὴν ὑπάρχουσι ἐρείπια Βυζαντινοῦ φρουρίου. Τὸ δὲ χωρίον Βένετον, ἀπέχον μίαν ὥραν τῆς παραλίας, κατοικεῖται ὑπὸ 80 περίπου γεωργικῶν οἰκογενειῶν· κατὰ δὲ τὴν παραλίαν τοῦ χωρίου παρατηροῦνται τὰ ὑπὸ τῶν κυμάτων ἐν τοῖς βράχοις ὑπονομηθέντα σπήλαια, ἅτινα καλούμενα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διὰ τὸ σχῆμά των *Ἰπνοί*, ἦσαν διάσημα διὰ τὸ ναυάγιον τῶν Περσικῶν νηῶν.

Ὁδὸς κεκαλυμμένη ὑπὸ θάμνων, ἀμπέλων καὶ συκῶν ἄγει ἀπὸ τοῦ Βενέτου ἐπὶ δύο ὥρας εἰς τὸ *Κεραμίδιον*, κατοικούμενον ὑπὸ 1000 περίπου κατοίκων, ὧν ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησις εἶνε ἡ καλλιέργεια τῶν κτημάτων καὶ ἡ κτηνοτροφία· σῦκα δὲ καὶ κουκούλια καὶ οἶνος καὶ βούτυρον εἶνε τὰ προϊόντα αὐτοῦ. Εἰς τοὺς τοίχους τῶν οἰκιῶν τοῦ χωρίου ἀνευρίσκονται ἐνεπίγραφοι ἐπιτύμβιοι λίθοι μετακομισθέντες ἴσως ἐνταῦθα ἐκ τῶν ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ χωρίου κειμένων ἀρχαίων ἑλληνικῶν ἐρειπίων, ἅτινα, συνιστάμενα ἐκ μεγάλων καὶ οὐχὶ λίαν κανονικῶν λίθων, ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι ὑπερκειμένου τινὸς λόφου, ἐν ᾧ ἀνευρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως· καὶ παρὰ μὲν τὴν θάλασσαν ὑποσκαπτόμενοι οἱ βράχοι ὑπὸ τῶν κυμάτων συγκαταρρέουσι μὲ τὰ ἐπ' αὐτῶν ἱδρυμένα τείχη, ἐνῷ ἀλλαχοῦ ὑψοῦνται εἰς ἱκανὸν ὕψος τὰ λείψανα τῶν ἀρχαίων τειχῶν, καὶ μόνον κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος, ἔνθα ὁ λόφος κατέρχεται ἀποτόμως ἐπὶ χαράδρας, ἐλλείπει ἡ τεχνητὴ ὀχύρωσις. Ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν ὕπαρξις τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ἀκροπόλεως φαίνεται ἀναιροῦσα τὴν ἀνωτέρω ἐκφρασθεῖσαν ἰδέαν, ὅτι οὐδέποτε αὗται ἱδρύοντο ἐπὶ παραλίας· ἐνταῦθα ὅμως ἡ ἀγρία καὶ ἀπότομος παραλία τοῦ Πηλίου εἶνε τὸ ὀχυ-

ρώτατον φυσικὸν ὀχύρωμα κατὰ τῶν ἐκ τῆς θαλάσσης ἐπιδρομῶν· εἶνε δὲ τὰ ἐρείπια ταῦτα, ὡς ἀνωτέρω ἤδη ἀπέδειξα, τῆς ἀρχαίας πόλεως *Κασθαναίης*, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα παρέμεινε εἰς τὴν τουρκικὴν ὀνομασίαν τοῦ παρακειμένου χωρίου *Σκλήθρου*, καλουμένου Τουρκιστὶ Κεστενὲ-κιόϊ, ὅ ἐστι χωρίον τῆς Κασθαναίης.

Πέραν τοῦ Κεραμιδίου τὸ Πήλιον καταπίπτει ἐκ τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ κορυφῶν εἰς ταπεινοτέραν σειρὰν καλουμένην σήμερον *Μαυροβοῦνι*.

Τὸ δὲ μνημονευθὲν χωρίον *Σκλῆθρον* ἀπέχει μίαν ὥραν τῆς θαλάσσης, κατοικεῖται δὲ ὑπὸ 80 περίπου οἰκογενειῶν καταγινομένων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων, ὧν τὸ εἰσόδημα εἶνε μέταξα, ὀλίγον ἔλαιον καὶ ξυλική.

Τρεῖς δὲ ὥρας βορειότερον τοῦ Σκλήθρου, χωριζόμενον ἀπ' αὐτοῦ διὰ ῥεύματος *Ἀρμοπιτάμου* καλουμένου, κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Πολυδένδρι*, ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτης βλαστήσεως, κατοικούμενον ὑπὸ 30 περίπου γεωργικῶν οἰκογενειῶν. Παρ' αὐτὸ προέχει ἐν τῇ θαλάσσῃ ἀκρωτήριον *Δερματᾶς* τανῦν καλούμενον, ὅπερ ὁ μὲν Μεζιὲρ ἀποκαλεῖ **Ceantium**, κακῶς ἀναγινώσκων τὸ Αἰάντειον τοῦ Πλινίου· κατ' ἐμὲ δὲ ἡ ἄκρα αὕτη εἶνε ἡ *Μαγνησία* ἄκρα τοῦ Πτολεμαίου, κειμένη κατ' αὐτὸν μεταξὺ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ καὶ τῆς Σηπιάδος.

Ὁδὸς γραφικωτάτη ἄγει ἐπὶ δύο ὥρας ἐκ τοῦ Πολυδενδρίου εἰς τὸ βορειότατον τῶν ἀνατολικῶν χωρίων τοῦ Πηλίου τὸ *Σκίτι*, κατοικούμενον ὑπὸ 50 περίπου οἰκογενειῶν γεωργῶν καὶ κτηνοτρόφων· ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὑπὲρ τὸ χωρίον ἐπί τινος λόφου παρατηροῦνται ἐρείπια βυζαντινοῦ φρουρίου, ἐνέχοντα ὀρθογωνίους τινὰς λίθους ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἀκροπόλεως. Καὶ ἐνταῦθα κατὰ τὸ ἀποτομώτατον μέρος τοῦ λόφου ἐλλείπει ἡ φυσικὴ ὀχύρωσις, ἐνῷ τὰ ἀσθενέστερα μέρη ὑπερασπίζονται ὑπὸ πύργων, ὧν δύο διασώζονται εἰσέτι ὄρθιοι. Καὶ ὁ μὲν Λὴκ τοποθετεῖ ἐνταῦθα τὴν Ὁμηρικὴν *Θαυμακίην*, περὶ τῆς ὁποίας οὐδὲν τοπογραφικὸν εἰδόμενον ἀνευρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· κειμένη ὅμως ἐν τῇ ὑπὸ τὸν Φιλοκτήτην χώρᾳ, οὐδόλως ἀπίθανον νὰ ἔκειτο παρὰ τὴν Μελίβοιαν, ἧς τὰ ἐρείπια θὰ ἀνεύρωμεν οὐχὶ μακρὰν τῆς θέσεως ταύτης ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὄσσης. Ἂν δὲ ἡ πόλις αὕτη ἀπεκαλέσθη οὕτω, ὅπως καὶ ἡ ὁμώνυμος ἐπὶ τῆς Ὄθρυος κειμένη, διὰ τὸν θαυμάσιον ὁρίζοντά της, τότε καθίσταται ἔτι πιθανωτέρα ἡ ἐνταῦθα τοποθέτησίς της, καθότι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου ἀπαντᾷ εὐρύτερος καὶ θαυμασιώτερος ὁρίζων· ὁ δὲ **Mezières**, ἀντιφάσκων πρὸς τὴν σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Τίτου Λιβίου περὶ τῆς θέσεως τῆς Μελιβοίας, τοποθετεῖ ἐνταῦθα τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Φιλοκτήτου λίαν ἀτόπως, ὡς προσεχῶς θὰ ἀποδείξω.

Πέραν τοῦ χωρίου Σκίτι τελευτᾷ ἡ μακρὰ σειρὰ τοῦ Πηλίου, ῥεῦμα δέ τι μικρὸν *Δερὲς* καλούμενον χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὄσσης. Μεταξὺ τοῦ ῥεύματος τούτου καὶ ἑτέρου κατερχομένου ἐκ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης καὶ καλουμένου Βελίκας ἐκτείνεται μικρὰ καὶ

εὔφορος πεδιάς, *Αγιόκαμπος* καλουμένη καὶ γεωργουμένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν χωρίων **Κάπιστας** καὶ *Θανάτου*. Τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν εἶνε οἶνοι, κουκούλια καὶ δημητριακοὶ καρποί. Τὸ μεγαλείτερον τῶν χωρίων τούτων εἶνε ἡ Θανάτου, κατοικουμένη ὑπὸ 150 περίπου οἰκογενειῶν καὶ ἀπέχουσα μίαν ὥραν τῆς παραλίας. Παρ' αὐτὴν κεῖται μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Θεολόγου, Βυζαντινὸν κτίσμα, καὶ πέραν τούτου ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Ὄσσης ἐρείπια πολλῶν μοναστηρίων, ἐρημωθέντων πρὸ χρόνων διὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν πειρατείαν. Μεταξὺ δὲ του χωρίου Θανατου καὶ τῆς παραλίας, ἐπὶ θέσεως ἀπόπτου, καλουμένης ὡς ἐκ τούτου *Βίγλας*, ἀνευρίσκονται ἐρείπια Βυζαντινοῦ φρουρίου κειμένου ἐπὶ ἀρχαιοτέρας ἑλληνικῆς ἀκροπόλεως, ὡς οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ μεγάλοι ὀρθογώνιοι λίθοι μαρτυροῦσιν. Ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ πρωτεύουσα τοῦ Φιλοκτήτου *Μελίβοια*, τῆς ὁποίας ἡ ὀνομασία κατά τι παρεφθαρμένη διεσώθη ἐν τῷ τοπῳ, καθότι τοπίον τι παρακείμενον καλεῖται τὴν σήμερον «Μελίβια». Καὶ ὅτι μὲν ἡ πόλις δὲν ἔκειτο μακρὰν τῆς θαλάσσης, μαρτυροῦσι σαφῶς ὁ Ἡρόδοτος, λέγων, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐξεβράσθη μέρος τοῦ ναυαγήσαντος Περσικοῦ στόλου, ὁ Στράβων (9. 5) καὶ ὁ Ἀπολλώνιος (1. 592)· ὅτι δὲ ἔκειτο ὑπὸ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὄσσης τῶν μεσημβρινοανατολικῶν, ἤτοι τῶν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ οὐχὶ πρὸς τὴν Μακεδονίαν ἐστραμμένων, ἐπικειμένη ἐπικαίρως τῇ Δημητριάδι, μαρτυρεῖ ὁ Λίβιος, λέγων ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο «in vadicibus Ossae qua parte in Thessaliam vergit oportune imminens super Demetriadem»· ὥστε τὸ μνημονευθὲν Παλαιόκαστρον τῆς Βίγλας, κείμενον οὐχὶ μακρὰν τῆς παραλίας ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν Θεσσαλίαν ἐστραμμένων ὑπωρειῶν τῆς Ὄσσης, δεσπόζον δὲ καὶ τῆς ἐκ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ εἰς τὴν Δημητριάδα ἀγούσης ὁδοῦ, κατέχει ἀναμφιλέκτως τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Μελιβοίας· ἀτόπως δὲ ὁ Μεζιὲρ τοποθετεῖ αὐτὴν παρὰ τὸ Σκίτι, ὅπερ οὐ μόνον ἐπὶ τῆς Ὄσσης δὲν κεῖται, ἀλλὰ καὶ πολὺ τῆς θαλάσσης ἀφίσταται· ἡ ἔλλειψις δὲ σπουδαίων ἑλληνικῶν ἐρειπίων ἐν τῷ μνημονευθέντι Παλαιοκάστρῳ δὲν πρέπει οὐδόλως νὰ φανῇ παράδοξος, καθότι ἐκ τοῦ ἰδίου Λιβίου μανθάνομεν, ὅτι ἐν τῷ κατὰ τοῦ Περσέως Ῥωμαϊκῷ πολέμῳ ἀντέστη μὲν ἡ Μελίβοια κατεχομένη ὑπὸ Μακεδονικῆς φρουρᾶς εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ποπλίου προσβολήν, ἀποκρούουσα τοὺς προσβαλόντας αὐτὴν 5.000 Ῥωμαίους (44, 13), ἀλλὰ κατόπιν ἡλώθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου καὶ κατεσκάφη «capitur et deripitur» (44, 46). Ἡ πόλις αὕτη ἦτο διάσημος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὴν πορφυρᾶν βαφὴν (Purpura Melibœa), ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων διεσώζετο μέχρι πρὸ μικροῦ εἰς τὰ πλεῖστα τῶν ἐπὶ τῆς Ὄσσης χωρίων.

Βορειότερον τοῦ Θανάτου κατέρχεται ἐκ τῆς Ὄσσης ὁρμητικῶς χείμαρρος *Παλιωριὰ* καλούμενος, ὅστις μνημονευόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου (1. 593)· καὶ Βαλ. Φλάκκου (1. 11), τίθεται μεταξὺ Μελιβοίας καὶ Εὐρυμενῶν καὶ καλεῖται Ἄμυρος· ἀλλ' εὑρόντες ἤδη τὸν Ἄμυρον ὡς παραπο-

τάμιον τῆς Βοιβηΐδος, ῥέον ἐκ τῶν μεσημβρινοδυτικῶν κλιτύων τῆς Ὄθρυος, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν ἢ δεύτερον ὁμώνυμον ποτάμιον ἢ γεωγραφικὸν ἁμάρτημα τῶν ἀνωτέρω ποιητῶν. Παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ τούτου εἰς θέσιν καλουμένην *Ταρσανᾶς* κεῖνται ἀνάμικτα ἑλληνικὰ καὶ βυζαντινὰ ἐρείπια, ἅτινα πιθανώτατα σημειοῦσι τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως *Ῥιζοῦντος*, ἥτις ἄσημος κατ' ἀρχὰς οὖσα ἐξηλείφθη κατόπιν συνοικισθεῖσα εἰς τὴν Δημητριάδα.

Ἐκ τῶν ἐρειπίων τούτων ὁδὸς ἐν τῷ μέσῳ βαθέων δασῶν ἄγει εἰς τὸ καλούμενον *Οἰκονομεῖον*, ἔνθα ἔκειτο μέχρι πρὸ μικροῦ τὸ μονάστήριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, βυζαντινὸν κτίσμα ἱδρυθὲν κατά τινα ἔν τινι λίθῳ ὑπερκειμένῳ τῆς πύλης ἐπιγραφὴν τὸ 777 μ. Χ., πυρποληθὲν δὲ πρό τινων ἐτῶν ὑπό τινος ἡγουμένου, ὡς λέγεται, ὀνειρευομένου ὑπὸ τὰ ἐρείπια αὐτοῦ θησαυρόν, ἀνεκτίσθη εἰς μικροτέρας διαστάσεις τὸ μοναστήριον ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Καρίτσης. Ὁ Μεζιὲρ ἐπεσκέφθη αὐτὸ τὸ 1852 καὶ τὸ εὗρεν ἀρχιτεκτονικῶς ὅμοιον μὲ τὰς ὑπὸ τοῦ Γάλλου ζωγράφου Papety περιγραφομένας μονὰς τοῦ Ἄθωνος. Τετράγωνον οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ τὰ δωμάτια τῶν μοναχῶν, περιέβαλον εὐρὺν χῶρον, ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ὁ ναός, καὶ εἰς τοὺς τοίχους αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐν τῇ παραρρεούσῃ κρήνῃ, παρετηροῦντο κιονόκρανα καὶ σπόνδυλοι κιόνων καί τινα ἀνάγλυφα, ἅτινα, ὡς καὶ οἱ ὑποβαστάζοντες τὸν θόλον τοῦ ναοῦ τέσσαρες κίονες ἐκ γρανίτου, φαίνονται ἀνήκοντες εἴς τι ἀρχαιότερον οἰκοδόμημα. Ἴσως ἐνταῦθα ἔκειτο κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς χρόνους ὁ ναὸς τοῦ Πετραίου Ποσειδῶνος, ὃν οἱ Θεσσαλοὶ ἐσέβοντο ἰδιαζόντως, καθότι ἔργον αὐτοῦ ἐθεώρουν τὴν ἀπόσχισιν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης (Σχολ. Πινδ.). Μεταξὺ δὲ τῶν βιβλίων, ἅτινα εἶδεν ὁ Μεζιὲρ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς μονῆς, ὑπῆρχε καὶ χειρόγραφον τῶν τεσσάρων εὐαγγελίων ἐπὶ περγαμηνῆς χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένον καὶ μετὰ σημειώσεων τοῦ ἐπισκόπου Λαρίσσης Ἁγίου Ἀχιλλείου.

Οὐχὶ μακρὰν τοῦ μοναστηρίου κεῖται ἐπὶ τῆς Ὄσσης τὸ χωρίον *Καρίτσα*, οὗτινος οἱ κάτοικοι καταγίνονται μὲν καὶ εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν παρακειμένων πεδιάδων, ἀλλὰ πρὸ πάντων εἶνε ναυτίλοι, μετακομίζοντες ἐπὶ ἰδίων πλοίων οὐ μόνον τὰ προϊόντα τῶν πέριξ γαιῶν, ἀλλὰ καὶ μέγα ποσὸν ξυλικῆς οἰκοδομησίμου, κατατεμνόμενον ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου· παρὰ δὲ τὸ χωρίον ὑπάρχει ἐκτεταμένον δάσος φιλυρῶν· καὶ ὑψηλότερον ἐπὶ τοῦ ὄρους σώζεται ἐρειπιωμένος τις πύργος, καλούμενος «τὸ Σεράγι τοῦ Βασιλιᾶ», καὶ ὑπὲρ αὐτὸν λελαξευμέναι ἐπὶ τῶν βράχων βαθμίδες φέρουσαι διὰ τῶν κορυφῶν τοῦ ὄρους εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον. Αἱ βαθμίδες αὗται εἶνε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ὑπὸ τοῦ Πολυαίνου (111, 3, 23) μνημονευομένη Κλῖμαξ τοῦ Ἀλεξάνδρου, διὰ τῆς ὁποίας ἀνῆλθεν εἰς τὴν Ὄσσαν ὁ ῥηθεὶς στρατηγός, κατερχόμενος εἰς τὴν Θεσσαλίαν μὴ δυνηθεὶς

νὰ ἐκβιάσῃ τὴν διὰ τοῦ στενοῦ τῶν Τεμπῶν κατειλημμένην ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν δίοδον.

Ἐπίνειον τῆς Καρίτσης εἶνε τὸ *Τσάγιαζι* (Φτέρι), κείμενον ἡμίσειαν ὥραν ἀνατολικώτερον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ· ἤρξατο δὲ ἐνταῦθα ἀπό τινος χρόνου νὰ γίνηται συνοικισμός τις καὶ ἐκ τῶν πέριξ· καί, ἂν ὁ τόπος δὲν ἐστερεῖτο ἀσφαλοῦς λιμένος, ἦτο πᾶσα πιθανότης νὰ συνοικισθῇ ἐνταῖθα παραλία πόλις δυναμένη νὰ συναγωνισθῇ μετὰ τοῦ μόνου λιμένος τῆς Θεσσαλίας, τοῦ Βώλου. Τὸ Τσάγιαζι εἶνε σήμερον, ὡς ἀνωτέρω εἴπομεν, πρωτεύουσα τοῦ δήμου Εὐρυμενῶν. Σήμερον ἀριθμεῖ ἡ συνοικία αὕτη 80 οἰκίας πολλοὶ δὲ συνέρχονται ἐκ τῶν Θεσσαλικῶν χωρίων ἐνταῦθα τὸ θέρος, ὅπως λουσθῶσιν εἰς τὰ διαυγῆ ὕδατα τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

Ἡμίσειαν ὥραν ἀνατολικώτερον τοῦ Τσάγιαζι, οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ἐκ τῆς Ὄσσης κατερχομένου *Κοκκίνου Ρεύματος*, ἀνευρίσκομεν ἐρείπιά τινα ἑλληνικά, ἴσως τῶν ἀρχαίων *Εὐρυμενῶν*, αἵτινες μετὰ τῆς Ῥιζοῦντος ἔκειντο κατὰ τὸν Στράβωνα οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἐπὶ τῆς παραλίας. Τὴν παραλίαν θέσιν τῶν Εὐρυμενῶν ἀναφέρουσι καὶ ὁ Ἀπολλώνιος καὶ ὁ Φλάκκος (ὡς ἀνωτέρ.), τοποθετοῦντες αὐτὴν μεταξὺ τῆς Μελιβοίας καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ. Ἦσαν δὲ αἱ Εὐρυμεναὶ ὀχυρὰ καὶ ἐπικαίρως κειμένη πόλις, διὸ καὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς πρὸς τοὺς Μακεδόνας πολέμους συχνάκις ἀπεπειρῶντο τῆς καταλήψεως αὐτῶν οἵ τε Αἰτωλοὶ καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες.

Ἅπασα δὲ ἡ ἀπὸ Τσάγιαζι μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὄσσης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἐκτεινομένη πεδιάς, διαρρεομένη ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Ὄσσης κατερχομένων ὑδάτων καὶ κεκαλυμμένη ἐνιαχοῦ ὑπὸ δασῶν, ἁμιλλᾶται κατὰ τὴν χάριν καὶ τερπνότητα μὲ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, ἐξομοιουμένη συγχρόνως κατὰ τὴν γονιμότητα μὲ τὰς ἀρίστας μοίρας τῆς Θεσσαλίας. Καὶ πολλὰ μὲν εἶνε τὰ προϊόντα αὐτῆς· τὸ κυριώτατον ὅμως πάντων, ὡς καὶ τῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Πηνειοῦ ἐκτεινομένης πεδιάδος, εἶνε ὁ ἀραβόσιτος. Τὸ μόνον ἐν τῇ πεδιάδι κείμενον χωρίον εἶνε τὸ *Λασποχώρι*. Ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὑπὲρ αὐτὸ κεῖται ἡ ἔξοδος τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν. Ἐκεῖ δὲ ἐπί τινος λόφου πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ ἀνευρίσκονται ἀσήμαντά τινα λείψανα ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ὑποδεικνύοντα ἴσως τὴν θέσιν τῆς Μαγνητικῆς πόλεως *Ὁμολίου*, ἥτις, κατὰ τὸν Λίβιον, ἔκειτο ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἐκεῖ, ἔνθα συνέβαινεν ἡ ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Μακεδονίαν διάβασις (12, 36)· μολονότι δὲ ἡ σαφὴς αὕτη μαρτυρία τοῦ Λιβίου ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ὀρφέως (Ἀργ. 462), ἀποκαλοῦντος τὴν πόλιν ἀγχίαλον, ἐν τούτοις χωρίον τι τοῦ Στράβωνος, ἐν ᾧ τοποθετεῖται ἡ πόλις ἐν ἀρχῇ τῆς διὰ τῶν Τεμπῶν διεκβολῆς τοῦ Πηνειοῦ, παρέπεισέ τινας, ὅπως τοποθετήσωσι τὴν πόλιν ἐν τῇ εἰσόδῳ τῆς κοιλάδος παρὰ τὸ χωρίον Μπαμπᾶ. Ἡ φαινομένη ὅμως ἀντίφασις μεταξὺ τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Λιβίου αἴρεται, ἂν διὰ τῆς λέξεως «διεκβολὴ» ἐννοήσωμεν

τὴν τετελεσμένην ἔξοδον τοῦ ποταμοῦ ἐκ τῆς κοιλάδος. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ Μαγνησία· μεταβαίνω δὲ ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Πελασγιώτιδος.

Πελασγιῶτις.

Παραλλήλως τῇ Μαγνησίᾳ ἐκτείνεται ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου ἡ *Πελασγιῶτις*, μία τῶν τεσσάρων μοιρῶν, εἰς ἃς διῃρεῖτο τὸ πάλαι ἡ Θεσσαλικὴ πεδιάς· καὶ τὸ μέρος αὐτῆς εἶνε λοφῶδες μὲν κατὰ τὸν Πελασγικὸν κόλπον, τρεῖς δὲ ὥρας μακρὰν τῆς παραλίας ἄρχεται ἐκτεινόμενον τὸ Πελασγικὸν πεδίον, οὗτινος τὰ ὅρια καὶ τὰς λοιπὰς φυσικὰς ἰδιότητας ἐξέθεσα ἐν τῇ χωρογραφίᾳ. Οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι αὐτοῦ ἦσαν οἱ Πελασγοί, ὧν τὸ ὄνομα παραδόξως διετηρήθη μέχρι σήμερον ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ μητροπολίτου Δημητριάδος ἐπικαλουμένου ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου Πελασγῶν, οἱ Περραιβοί, οἱ Λαπίθαι, οἱ Αἰνιᾶνες καὶ τέλος οἱ Θεσσαλοί· πόλεις δὲ Πελασγικὰς ἀνευρίσκομεν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὰς ἀκολούθους: παραλίας μὲν τὰς *Ἀμφανὰς* καὶ *Παγασάς*· μεσογείους δὲ τὰς *Φεράς*, τὴν *Σκότουσσαν*, τὴν *Κρανῶνα*, τὸ *Ἀρμένιον*, τὴν *Λάρισσαν* τὸ *Φάκιον*, τὴν *Μητρόπολιν*, τὴν *Ἐλάτειαν* καὶ τὸ *Μόψιον*· ἡ δὲ *Γυρτώνη*, καὶ ἡ *Φάλαινα* καὶ ἡ *Ἄργισσα* καὶ ἡ *Ἄτραξ*, καὶ ἡ *Ὄρθη*, κείμεναι καὶ αὗται ἐν τῇ Πελασγιώτιδι, ἐκαλοῦντο καὶ Περραιβικαί, ὡς κατοικούμεναι ὑπὸ Περραιβῶν (Στράβωνος βιβλ. 9. κεφάλ. 5). Καὶ τῶν μὲν πόλεων τούτων, ὧν τινες ἔφθασαν εἰς μεγάλην ἰσχὺν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ἐπικρατήσασαι ἐπί τινα χρόνον συμπάσης σχεδὸν τῆς Θεσσαλίας, δὲν περισώζονται σήμερον ἢ ἐλάχιστά τινα μόνον λείψανα. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς αἱ ἐν τῇ Μαγνησίᾳ οὐδεὶς ναός, οὐδεὶς κίων, οὐδὲν βάθρον ἀρχαίου θεάτρου, οὐδεμία στοὰ γυμνασίου παρατηρεῖται σήμερον· ἐρείπια δέ τινα τῶν ἀρχαίων τειχῶν δεικνύουσι τὴν θέσιν τῶν ἀρχαίων πόλεων, ἐκ τῆς τέφρας τῶν ὁποίων δὲν ἀνεβλάστησαν ἐνταῦθα, ὡς ἐν τῇ Μαγνησίᾳ, εὔποροι καὶ ἀκμάζουσαι κωμοπόλεις, ἀλλὰ μικρὰ καὶ ἄσημα χωρίδια, κατοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων χωρικῶν, οἵτινες δίκην Εἵλωτος καταβρέχουσι μὲ τοὺς ἱδρῶτάς των τὴν ὑπ' αὐτῶν γεωργουμένην γῆν, ἀλλ' οὐχὶ μόνον δι' ἑαυτούς· καθότι, ὡς καὶ ἄλλοτε ἐλέχθη, αἱ γαῖαι καὶ οἱ οἶκοι τῶν χωρίων δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς κατοικοῦντας, ἀλλ' εἶνε κτήματα κατὰ τὸ πλεῖστον ἄλλων κυρίων, οἵτινες διαμοιράζουσι μετὰ τῶν χωρικῶν τὸ προϊὸν τῆς γεωργίας. Καλοῦνται δὲ τὰ χωρία ταῦτα *Τσιφλίκια* πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ὑπὸ Τούρκων κατοικουμένων χωρίων, ὧν αἱ γαῖαι καὶ οἱ οἶκοι ἀνήκουσιν εἰς τοὺς κατοίκους, καλούμενα διὰ τοῦτο *Κεφαλοχώρια*. Εἶπον ἤδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὴν εἰς τὴν Θεσσαλίαν εἰσβολὴν εὗρον τὸ Πελασγικὸν πεδίον σχεδὸν ἔρημον καὶ πρὸς συνοικισμὸν τούτου προσεκάλεσαν ἐκ τοῦ Ἰκονίου τῆς Ἀσίας τουρκικὸν γεωργικὸν πληθυσμόν, εἰς ὃν διένειμαν τὴν ἔρημον χώραν· ὅτι δὲ πᾶσα σχεδὸν ἡ Πελασγιῶτις κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἐπηλύδων

τούτων, μαρτυροῦσι οὐ μόνον αἱ ὀνομασίαι τῶν ἐνταῦθα χωρίων, ὁμωνύμων τῶν πλείστων μὲ τὰ περὶ τὸ Ἰκόνιον χωρία, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ τόπῳ ἐπικρατούσης παρὰ τοῖς Τούρκοις παραδόσεως καὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν μνημάτων, ἅτινα περιβάλλουσιν ἔτι τὰ ὑπὸ χωρικῶν Ἑλλήνων ἤδη κατοικούμενα χωρία καὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν τεμενῶν, ἅτινα ἔν τισιν αὐτῶν παρατηροῦνται. Καὶ αἱ μὲν γαῖαι καὶ οἱ οἶκοι τοῦ χωρίου ἀνήκουσιν, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, εἰς τὸν κύριον, μόνον δὲ τὰ ζῶα καὶ ἐργαλεῖα καὶ ἔπιπλα καὶ εἴ τι ἄλλο κινητὸν ἀνήκουσιν εἰς τὸν χωρικόν. Καὶ τὸ μὲν πρὸς σπορὰν ἀναγκαιοῦν ποσὸν τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ κυρίου, ὁ δὲ κάτοικος γεωργῶν δι' ἰδίων ζώων καὶ ἐργαλείων τὴν γῆν διαμοιράζει μετὰ τοῦ κυρίου τὸ προϊόν, μόνον δὲ τὸ ἐκ τῆς κτηνοτροφίας προϊὸν ἀνήκει ὅλον τῷ χωρικῷ, μὴ ἀποτίνοντι οὐδὲν τῷ κυρίῳ διὰ τὴν ἐν τῷ χωρίῳ νομὴν τῶν ζώων· δὲν εἶνε δὲ πάντες οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων γεωργοί, ἀλλ' ἔν τισι αὐτῶν, τοῖς πολυανθρωποτέροις πολλοὶ αὐτῶν μετέρχονται ἄλλην ἐργασίαν ἢ καὶ ἐμπορεύονται τὰ προϊόντα τῶν χωρίων των.

Οἱ οἶκοι τῶν χωρίων εἶνε ἅπαντες πλινθόκτιστοι, ἐκτὸς τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρισκομένων πύργων τῶν ἰδιοκτητῶν, ὑψούμενοι οἱ πλεῖστοι οὐχὶ ὑπὲρ τοὺς 8 πόδας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς· ἔχουσαι δὲ δύο διαιρέσεις, μίαν πρὸς κατοικίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἑτέραν διὰ τοὺς βόας. Οὐδεὶς κόσμος ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖται, οὐδὲν ἔπιπλον ἢ μόνον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, οὐδὲν δένδρον σκιάζει τὰ κατὰ τὸ θέρος ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων περιφλεγόμενα χωρία, καθότι οὐδεὶς ὁ περὶ τούτου φροντίζων. Ὁ χωρικός, συναισθανόμενος, ὅτι ἡ γῆ καὶ ὁ οἶκος δὲν ἀνήκουσιν εἰς αὐτόν, οὐδόλως φροντίζει πρὸς περικόσμησιν τοῦ τόπου. Οἱ εὐθαλεῖς κῆποι οἱ περιβάλλοντες τὰ ὀρεινὰ Θεσσαλικὰ χωρία οὐδόλως παρατηροῦνται ἐνταῦθα, καίτοι δυνάμενοι ἐν τοῖς πλείστοις αὐτῶν νὰ προκόψωσιν. Οἱ κάτοικοι τῶν πλείστων χωρίων τῆς Πελασγιώτιδος πίνουσι φρεάτιον ὕδωρ· μόνον δὲ τὰ τῆς λοφώδους χώρας διαρρέονται τὰ πλεῖστα ὑπὸ πηγαίων ὑδάτων. Τὰ δὲ τῆς Βοιβηΐδος καὶ Νεσσωνίδος ἕλη καὶ ἡ ψυχροτάτη κατὰ τὴν πρωΐαν ἐκ τῶν περικειμένων ὀρέων προσπνέουσα αὔρα καθιστῶσιν ἰδίως κατὰ τὸ θέρος νοσῶδες τὸ κλίμα τῆς Πελασγιώτιδος· διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων εἶνε ὠχροὶ καὶ καχέκται καὶ δυσκόλως προάγονται κατὰ τὸν πληθυσμόν, ἰδίως διὰ τὴν μεγάλην θνησιμότητα τῶν παίδων. Ἰατρῶν καὶ σχολείων στεροῦνται, καθότι τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων, κατοικούμενα ὑπὸ 15—20 οἰκογενειῶν, δὲν δύνανται νὰ προκαλέσωσι τὴν ἐν αὐτοῖς ἐγκατάστασιν ἐπιστήμονος ἰατροῦ. Ἐν τούτοις, καίτοι κατὰ πλεῖστον ἀμαθεῖς οἱ κάτοικοι, εἶνε φύσει νοήμονες, καὶ διὰ τῆς φιλεργίας καὶ νοημοσύνης προκόπτουσιν ἱκανῶς ἐν τῷ βίῳ. Τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων ἔχουσι λιθοκτίστους ναούς, κομιζομένων τῶν λίθων ἐκ τῶν περικειμένων ὀρέων, ἢ συντριβομένων τῶν παρατυγχανόντων ἐρειπίων τῶν ἀρχαίων τειχῶν, καθότι, ὡς ἄλλοτε εἶπον, δὲν παρατηρεῖται μεγάλη εὐλάβεια τῶν χωρικῶν πρὸς τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιό-

τητος περισωθέντα λείψανα· διὸ καὶ σπουδαῖα ἐρείπια περιγραφόμενα ὑπὸ περιηγητῶν οὐδόλως ἀνευρίσκονται σήμερον ἐν τῷ τόπῳ. Τὰ δὲ εἰσοδήματα τῶν χωρίων εἶνε πρὸ πάντων μὲν σῖτος καὶ κριθή, εἶτα βάμβαξ καί τινα ἄλλα· ἄμπελοι δὲ περιβάλλουσι ἅπαντα τὰ χωρία, παράγουσαι τὸν ἀναγκαιοῦντα εἰς χρῆσιν τῶν κατοίκων οἶνον.

Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον περὶ τῶν χωρίων τῆς Πελασγιώτιδος, μεταβαίνω δὲ ἤδη εἰς τὴν εἰδικωτέραν περιγραφὴν αὐτῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου καὶ καταλήγων εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου.

Μίαν ὥραν δυτικώτερον τοῦ ἀκρωτηρίου *Πύρρας* (Ἀγκίστρι), τοῦ διαχωρίζοντος τὴν Φθιώτιδα ἀπὸ τῆς Πελασγιώτιδος, ὑψοῦται ἀμέσως ὑπὲρ τὴν παραλίαν γήλοφος *Σορὸς* καλούμενος, περιστεφόμενος ὑπὸ ἐρειπίων ἀρχαίων τειχῶν· κατὰ τὸ ὕψιστον δὲ τοῦ λόφου ἐξέχει βράχος περιβαλλόμενος ἐπίσης ὑπὸ τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Τὰ περισωζόμενα λείψανα εἶνε ὀλίγιστα καὶ ὁσημέραι καταστρέφονται, καταθραυσμένων τῶν λίθων πρὸς κατασκευὴν ποιμνιοστασίων. Ἡ ἐνταῦθα κειμένη πόλις ἦτο τὸ ***Ἀμφίναιον*** ἢ ***Ἀμφαναί***, πόλις μικρὰ καὶ ἄσημος, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Σκύλακος, ὡς πρώτη Πελασγικὴ πόλις μετὰ τὴν Φθιώτιδα ἐν τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ.

Δύο ὥρας δυτικώτερον τοῦ Σοροῦ ἀπαντῶμεν ἐπί τινος λόφου ὑπερκειμένου τῆς παραλίας ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου, καταντικρὺ τῆς νέας πόλεως Βώλου, τὰ ἐρείπια τῆς διασήμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Πελασγικῆς πόλεως τῶν Παγασῶν, ἐξ οὗ ὠνομάσθη καὶ ὁ κόλπος καὶ ἧς τινος τὴν μεγάλην ἔκτασιν καταδεικνύουσι τὰ καθ' ὅλην τὴν συνέχειαν παρακολουθούμενα ἐρείπια τῶν ἀρχαίων τειχῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ λόφου παρατηροῦνται ἐνιαχοῦ εἰς ὕψος 10 ποδῶν τὰ τείχη τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως κατασκευασμένα ἐξ ὀρθογωνίων λίθων καθ' ὁριζοντείους σειρὰς ἀπ' ἀλλήλων τεθειμένων καὶ ἔχοντα πάχ. 9 ποδῶν· καὶ ἐνταῦθα δέ, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τείχεσιν, ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἀπαρτίζονται ἐκ λίθων μεγάλων, τὸ δὲ μεταξὺ διάστημα πληροῦται διὰ χώματος καὶ μικρῶν λίθων· ἦτο δὲ κατησφαλισμένον τὸ φρούριον καὶ ὑπὸ τετραγώνων πύργων, ὧν δύο τὰ ἐρείπια διατηροῦνται εἰσέτι. Κάτωθεν τῆς ἀκροπόλεως ἀνευρίσκεται μὲν εἰσέτι ἡ συνέχεια τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀλλὰ τὰ περισωζόμενα ἐρείπια μόλις ἀνυψοῦνται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς· ἐν δὲ τῇ κοιλάδι, ἔνθα φέρει σήμερον ἡ ὁδὸς ἐκ Βώλου εἰς Ἁλμυρόν, παρατηρεῖται ἀρχαία πύλη 11 ποδῶν πλάτους καὶ παρ' αὐτὴν Ῥωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον, δι' οὗ ἐφέρετο εἰς τὴν πόλιν τὸ πόσιμον ὕδωρ, καθότι τὰ παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου οὐχὶ μακρὰν τῆς θαλάσσης ἀναβλύζοντα ὕδατα, ὑφάλμυρα ὄντα, δὲν εἶνε πρὸς πόσιν ἐπιτήδεια. Ἐκ τῶν πηγῶν τούτων, αἵτινες πολλαὶ καὶ δαψιλεῖς καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἔρρεον, παράγουσί τινες τὸ ὄνομα τῆς πόλεως προσκόπτοντες εἰς τὴν προσῳδίαν,

τούτων, μαρτυροῦσι οὐ μόνον αἱ ὀνομασίαι τῶν ἐνταῦθα χωρίων, ὁμωνύμων τῶν πλείστων μὲ τὰ περὶ τὸ Ἰκόνιον χωρία, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐν τῷ τόπῳ ἐπικρατούσης παρὰ τοῖς Τούρκοις παραδόσεως καὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν μνημάτων, ἅτινα περιβάλλουσιν ἔτι τὰ ὑπὸ χωρικῶν Ἑλλήνων ἤδη κατοικούμενα χωρία καὶ ἐκ τῶν τουρκικῶν τεμενῶν, ἅτινα ἔν τισιν αὐτῶν παρατηροῦνται. Καὶ αἱ μὲν γαῖαι καὶ οἱ οἶκοι τοῦ χωρίου ἀνήκουσιν, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, εἰς τὸν κύριον, μόνον δὲ τὰ ζῶα καὶ ἐργαλεῖα καὶ ἔπιπλα καὶ εἴ τι ἄλλο κινητὸν ἀνήκουσιν εἰς τὸν χωρικόν. Καὶ τὸ μὲν πρὸς σπορὰν ἀναγκαιοῦν ποσὸν τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς καταβάλλεται ὑπὸ τοῦ κυρίου, ὁ δὲ κάτοικος γεωργῶν δι' ἰδίων ζώων καὶ ἐργαλείων τὴν γῆν διαμοιράζει μετὰ τοῦ κυρίου τὸ προϊόν, μόνον δὲ τὸ ἐκ τῆς κτηνοτροφίας προϊὸν ἀνήκει ὅλον τῷ χωρικῷ, μὴ ἀποτίνοντι οὐδὲν τῷ κυρίῳ διὰ τὴν ἐν τῷ χωρίῳ νομὴν τῶν ζώων· δὲν εἶνε δὲ πάντες οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων γεωργοί, ἀλλ' ἔν τισι αὐτῶν, τοῖς πολυανθρωποτέροις πολλοὶ αὐτῶν μετέρχονται ἄλλην ἐργασίαν ἢ καὶ ἐμπορεύονται τὰ προϊόντα τῶν χωρίων των.

Οἱ οἶκοι τῶν χωρίων εἶνε ἅπαντες πλινθόκτιστοι, ἐκτὸς τῶν ἐν αὐτοῖς εὑρισκομένων πύργων τῶν ἰδιοκτητῶν, ὑψούμενοι οἱ πλεῖστοι οὐχὶ ὑπὲρ τοὺς 8 πόδας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς· ἔχουσαι δὲ δύο διαιρέσεις, μίαν πρὸς κατοικίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἑτέραν διὰ τοὺς βόας. Οὐδεὶς κόσμος ἐν αὐτοῖς παρατηρεῖται, οὐδὲν ἔπιπλον ἢ μόνον τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα, οὐδὲν δένδρον σκιάζει τὰ κατὰ τὸ θέρος ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων περιφλεγόμενα χωρία, καθότι οὐδεὶς ὁ περὶ τούτου φροντίζων. Ὁ χωρικός, συναισθανόμενος, ὅτι ἡ γῆ καὶ ὁ οἶκος δὲν ἀνήκουσιν εἰς αὐτόν, οὐδόλως φροντίζει πρὸς περικόσμησιν τοῦ τόπου. Οἱ εὐθαλεῖς κῆποι οἱ περιβάλλοντες τὰ ὀρεινὰ Θεσσαλικὰ χωρία οὐδόλως παρατηροῦνται ἐνταῦθα, καίτοι δυνάμενοι ἐν τοῖς πλείστοις αὐτῶν νὰ προκόψωσιν. Οἱ κάτοικοι τῶν πλείστων χωρίων τῆς Πελασγιώτιδος πίνουσι φρεάτιον ὕδωρ· μόνον δὲ τὰ τῆς λοφώδους χώρας διαρρέονται τὰ πλεῖστα ὑπὸ πηγαίων ὑδάτων. Τὰ δὲ τῆς Βοιβηΐδος καὶ Νεσσωνίδος ἕλη καὶ ἡ ψυχροτάτη κατὰ τὴν πρωΐαν ἐκ τῶν περικειμένων ὀρέων προσπνέουσα αὔρα καθιστῶσιν ἰδίως κατὰ τὸ θέρος νοσῶδες τὸ κλίμα τῆς Πελασγιώτιδος· διὰ τοῦτο δὲ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων εἶνε ὠχροὶ καὶ καχέκται καὶ δυσκόλως προάγονται κατὰ τὸν πληθυσμόν, ἰδίως διὰ τὴν μεγάλην θνησιμότητα τῶν παίδων. Ἰατρῶν καὶ σχολείων στεροῦνται, καθότι τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων, κατοικούμενα ὑπὸ 15—20 οἰκογενειῶν, δὲν δύνανται νὰ προκαλέσωσι τὴν ἐν αὐτοῖς ἐγκατάστασιν ἐπιστήμονος ἰατροῦ. Ἐν τούτοις, καίτοι κατὰ πλεῖστον ἀμαθεῖς οἱ κάτοικοι, εἶνε φύσει νοήμονες, καὶ διὰ τῆς φιλεργίας καὶ νοημοσύνης προκόπτουσιν ἱκανῶς ἐν τῷ βίῳ. Τὰ πλεῖστα τῶν χωρίων ἔχουσι λιθοκτίστους ναούς, κομιζομένων τῶν λίθων ἐκ τῶν περικειμένων ὀρέων, ἢ συντριβομένων τῶν παρατυγχανόντων ἐρειπίων τῶν ἀρχαίων τειχῶν, καθότι, ὡς ἄλλοτε εἶπον, δὲν παρατηρεῖται μεγάλη εὐλάβεια τῶν χωρικῶν πρὸς τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιό-

τητος περισωθέντα λείψανα· διὸ καὶ σπουδαῖα ἐρείπια περιγραφόμενα ὑπὸ περιηγητῶν οὐδόλως ἀνευρίσκονται σήμερον ἐν τῷ τόπῳ. Τὰ δὲ εἰσοδήματα τῶν χωρίων εἶνε πρὸ πάντων μὲν σῖτος καὶ κριθή, εἶτα βάμβαξ καί τινα ἄλλα· ἄμπελοι δὲ περιβάλλουσι ἅπαντα τὰ χωρία, παράγουσαι τὸν ἀναγκαιοῦντα εἰς χρῆσιν τῶν κατοίκων οἶνον.

Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον περὶ τῶν χωρίων τῆς Πελασγιώτιδος, μεταβαίνω δὲ ἤδη εἰς τὴν εἰδικωτέραν περιγραφὴν αὐτῶν, ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου καὶ καταλήγων εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου.

Μίαν ὥραν δυτικώτερον τοῦ ἀκρωτηρίου *Πύρρας* (Ἀγκίστρι), τοῦ διαχωρίζοντος τὴν Φθιώτιδα ἀπὸ τῆς Πελασγιώτιδος, ὑψοῦται ἀμέσως ὑπὲρ τὴν παραλίαν γήλοφος *Σορὸς* καλούμενος, περιστεφόμενος ὑπὸ ἐρειπίων ἀρχαίων τειχῶν· κατὰ τὸ ὕψιστον δὲ τοῦ λόφου ἐξέχει βράχος περιβαλλόμενος ἐπίσης ὑπὸ τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Τὰ περισωζόμενα λείψανα εἶνε ὀλίγιστα καὶ ὁσημέραι καταστρέφονται, καταθραυομένων τῶν λίθων πρὸς κατασκευὴν ποιμνιοστασίων. Ἡ ἐνταῦθα κειμένη πόλις ἦτο τὸ ***Ἀμφίναιον*** ἢ ***Ἀμφαναί***, πόλις μικρὰ καὶ ἄσημος, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Σκύλακος, ὡς πρώτη Πελασγικὴ πόλις μετὰ τὴν Φθιώτιδα ἐν τῷ Πελασγικῷ κόλπῳ.

Δύο ὥρας δυτικώτερον τοῦ Σοροῦ ἀπαντῶμεν ἐπί τινος λόφου ὑπερκειμένου τῆς παραλίας ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου, καταντικρὺ τῆς νέας πόλεως Βώλου, τὰ ἐρείπια τῆς διασήμου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα Πελασγικῆς πόλεως τῶν Παγασῶν, ἐξ οὗ ὠνομάσθη καὶ ὁ κόλπος καὶ ἧς τινος τὴν μεγάλην ἔκτασιν καταδεικνύουσι τὰ καθ' ὅλην τὴν συνέχειαν παρακολουθοῦμενα ἐρείπια τῶν ἀρχαίων τειχῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ λόφου παρατηροῦνται ἐνιαχοῦ εἰς ὕψος 10 ποδῶν τὰ τείχη τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως κατασκευασμένα ἐξ ὀρθογωνίων λίθων καθ' ὁριζοντείος σειρὰς ἀπ' ἀλλήλων τεθειμένων καὶ ἔχοντα πάχ. 9 ποδῶν· καὶ ἐνταῦθα δέ, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς τείχεσιν, ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια ἀπαρτίζονται ἐκ λίθων μεγάλων, τὸ δὲ μεταξὺ διάστημα πληροῦται διὰ χώματος καὶ μικρῶν λίθων· ἦτο δὲ κατησφαλισμένον τὸ φρούριον καὶ ὑπὸ τετραγώνων πύργων, ὧν δύο τὰ ἐρείπια διατηροῦνται εἰσέτι. Κάτωθεν τῆς ἀκροπόλεως ἀνευρίσκεται μὲν εἰσέτι ἡ συνέχεια τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀλλὰ τὰ περισωζόμενα ἐρείπια μόλις ἀνυψοῦνται ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς· ἐν δὲ τῇ κοιλάδι, ἔνθα φέρει σήμερον ἡ ὁδὸς ἐκ Βώλου εἰς Ἀλμυρόν, παρατηρεῖται ἀρχαία πύλη 11 ποδῶν πλάτους καὶ παρ' αὐτὴν Ῥωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον, δι' οὗ ἐφέρετο εἰς τὴν πόλιν τὸ πόσιμον ὕδωρ, καθότι τὰ παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου οὐχὶ μακρὰν τῆς θαλάσσης ἀναβλύζοντα ὕδατα, ὑφάλμυρα ὄντα, δὲν εἶνε πρὸς πόσιν ἐπιτήδεια. Ἐκ τῶν πηγῶν τούτων, αἵτινες πολλαὶ καὶ δαψιλεῖς καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἔρρεον, παράγουσί τινες τὸ ὄνομα τῆς πόλεως προσκόπτοντες εἰς τὴν προσῳδίαν,

ἐνῷ ἕτεροι ἀνευρίσκουσιν ἐν τῇ ὀνομασίᾳ τῆς πόλεως τὴν ἀπήχησιν τῆς ἐνταῦθα πηχθείσης Ἀργοῦς (Στρ. 9. 436). Σχηματίζεται δὲ ἐκ τῶν πηγῶν τούτων, αἵτινες σήμερον καλοῦνται *Μπουμπλήθρα*, βαθὺς ποταμός, ὅστις μετὰ βραχὺν ῥοῦν ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν· τὰ διαυγῆ αὐτοῦ ὕδατα, καὶ αἱ ὑπὸ καλάμων καλυπτόμεναι ὄχθαι ἑλκύουσι πολλοὺς τῶν κατοίκων τοῦ Βώλου κατὰ τὸ θέρος, ἀνερχομένους ἐπὶ λέμβου τὸ ῥεῖθρον τοῦ ποταμοῦ. Ἡ πόλις αὕτη, φημισθεῖσα κατὰ τοὺς μυθολογικοὺς χρόνους διὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Ἀργοναυτῶν, ἦτο κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους ἐμπορικώτατον ἐπίνειον τῶν Φερῶν καὶ συμπάσης τῆς Θεσσαλίας. Ἐνταῦθα κατέπλεον τὰ πλοῖα τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος, ὅπως ἀποκομίσωσι τὸν ἀναγκαιοῦντα εἰς τοὺς κατοίκους σῖτον· ἐνταῦθα ἐγκαθίσταντο ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος ἔμποροι, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν ἐπιτυμβίων λίθων, ἔνθα καὶ Μακεδόνων, καὶ Μηλίων, καὶ Ναξίων, καὶ Σκυρίων καὶ Ἀθηναίων καὶ Κορινθίων καὶ παντοδαπῶν ἄλλων τὰ ὀνόματα ἀναγιγνώσκονται· ἐνηργεῖτο δὲ ἐνταῦθα καὶ σπουδαῖον ἐμπόριον ἀνδραπόδων (Ἀθ. 1, 49). Καὶ ἡ μὲν πόλις τῶν Παγασῶν πρὸ αἰώνων ἐξηφανίσθη, ἡ ἐν τῷ λιμένι ὅμως ἐμπορικὴ κίνησις καὶ σήμερον ἔτι ζωηρὰ ὑφίσταται, καθότι οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀνέτειλεν ἑτέρα, ἡ πόλις τοῦ Βώλου, μικρὰ μὲν σήμερον, ἀλλὰ προωρισμένη ὡς ἐκ τῆς θέσεώς της νὰ συναγωνισθῇ ποτε μετὰ τῆς προμήτορος αὐτῆς κατά τε τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μέγεθος. Κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν μέρος τῆς πόλεως εὐθὺς ὑπὲρ τὴν θάλασσαν ὑπέρκειται μικρόν τι γηλοφικὸν ἔπαρμα, ὅπερ ἴσως καταλαμβάνετο ὑπὸ τοῦ διασήμου ἱεροῦ τοῦ ***ἐμβασίου*** ἢ ***Ἀκταίου*** Ἀπόλλωνος, ἱδρυθέντος ἴσως ὑπὸ τῶν Ἀργοναυτῶν (Ἡσί. Ἀσπὶς Ἡρ. 90. Ἀπολ. 1. 403). Κατὰ δὲ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς πόλεως μετ' ἀνασκαφὰς γενομένας ἀνευρέθησαν πολλοὶ ἐνεπίγραφοι ἐπιτύμβιοι λίθοι ἐντετοιχισμένοι ἤδη ἐν τῷ ἐν Βώλῳ ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου· καὶ σήμερον δ' ἔτι τινὲς τῶν κατοίκων ἀποκομίζουσιν ἐκεῖθεν πολλοὺς λίθους ἀρχαίους πρὸς κατασκευὴν νεωτέρων οἰκοδομῶν, καταδεικνύοντες οὕτω τὴν ἀβελτηρίαν των καὶ τὴν πρὸς τὰ πάτρια ὀλιγωρίαν καὶ ἀνευλάβειαν. Κάτω τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῶν τειχῶν ὑπάρχει σήμερον ἁλυκὴ παράγουσα 500 χιλιάδων ὀκάδων ἅλατος κατ' ἔτος. Ὑπὲρ τὴν ἁλυκὴν πρὸς βορρᾶν ὑψοῦται βράχος, ἐφ' οὗ ἵδρυται φάρος, ὅστις εἰς σκοτεινὰς νύκτας ὁδηγεῖ τὰ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βώλου καταπλέοντα πλοῖα.

Δυτικώτερον τῶν Παγασῶν ἐπί τινος λόφου κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον ***Σέσκλον***, κατοικούμενον ὑπὸ γεωργικῶν τινων οἰκογενειῶν, καὶ οὐχὶ μακρὰν αὐτοῦ ἀπαντῶμεν ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν, ἴσως τῆς πόλεως ***Αἰσωνίας***, τῆς μετὰ τῶν Παγασῶν μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Ἀπολλωνίου (1. 411). Στενωπὸς δὲ διήκουσα διὰ τῶν ἀμόρφων λόφων ἄγει ἐκ τῆς παραλίας εἰς τὸ Πελασγικὸν πεδίον, ἐν ᾗ παρὰ τὰ δεξιὰ ὑπέρκειται χειροποίητός τις λόφος, ***Πιλὰφ—Τεπὲς*** καλούμενος, ἐξ οὗ ἐπικαλεῖται καὶ τὸ στενόν· κατὰ δὲ τὴν ἔξοδον αὐτοῦ εἰς τὸ πεδίον πρὸς τὰ ἀριστερὰ κεῖται

τὸ μικρὸν χωρίον Ἅγιος Γεώργιος καὶ ½ ὥραν μεσημβρινώτερον εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Χαλκοδωνίου τὸ μικρὸν μὲν καὶ ἄσημον νῦν χωρίον **Βελεστῖνος**, κατέχον ὅμως τὴν θέσιν τῆς διασήμου καὶ ὀχυρᾶς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πόλεως τῶν *Φερῶν*, κληθείσης οὕτος ἀπὸ τοῦ Φέρητος, υἱοῦ τοῦ Κρηθέως, ἢ ἀπὸ τῆς Φερᾶς, θυγατρὸς τοῦ Αἰόλου. Καὶ τὰς μὲν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα περιπετείας τῆς πόλεως ἐξέθεσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ὁ δὲ Στράβων, τοποθετῶν αὐτὴν εἰς τὰς ἐσχατιὰς τοῦ Πελασγικοῦ πεδίου, λέγει, ὅτι καθάπερ τὴν Ἰωλκόν, οὕτω καὶ τὰς Φερὰς αἱ στάσεις καὶ τυραννίδες συνέστειλαν, ἐξαρθείσας ποτέ, συγκαταλυθείσης τῆς τυραννίας (9,436). Ὁ δὲ Στέφανος Βυζάντιος μνημονεύει δύο Φερῶν, τῶν ἀρχαίων καὶ νέων, ἀπεχουσῶν ἀλλήλων μὲν 8 στάδια, τοῦ δὲ ἐπινείου αὐτῶν, τῶν Παγασῶν, 90, συμφωνῶν κατὰ τοῦτο πρὸς τὸν Στράβωνα· ἔκτοτε ἡ πόλις δὲν μνημονεύεται πλέον, καὶ μόνον κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα μ. Χ. ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἐπικρατήσεως ἀναφαίνεται μὲ τὸ σημερινὸν αὐτῆς ὄνομα, χορηγηθεῖσα ὡς τιμάριον εἰς τὸν Γερμανὸν ἱππότην Κατσελενενβόγεν· ἀκμάσασα δέ, ὡς φαίνεται, ἐπὶ μικρὸν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, περιῆλθεν ἔκτοτε εἰς ἀφάνειαν· καὶ μόνον κατὰ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ὄνομα μέγα καὶ σεβαστὸν παρὰ τῷ Πανελληνίῳ ἐξήγαγεν αὐτὴν ἐκ τῆς λήθης καὶ κατέστησε τὸ ὄνομα αὐτῆς πασίγνωστον. Ἐνταῦθα ἔπαλε τὸ πρῶτον ἡ εὐγενὴς καὶ μεγάλη καρδία Ῥήγα τοῦ Φεραίου, καὶ τοὺς παλμοὺς αὐτῆς συναισθανθεῖσα ἅπασα ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ ἠλεκτρισθεῖσα ἐκ τῶν θουρίων τοῦ νέου Τυρταίου, ἀνέλαβε τὸ τολμηρὸν καὶ ὑπερηράκλειον πάλαισμα τοῦ 1821, ὅπερ ἀπέληξεν εἰς τὴν ἐλευθερίαν μοίρας τινὸς τῆς Ἑλληνικῆς γῆς.

Ὁ Βελεστῖνος κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 300 περίπου οἰκογενειῶν. Εἶνε δὲ πρωτεύουσα τοῦ δήμου Φερῶν ἀποτελουμένου ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, Γερμί, Μουσαφακλῆ, Νταμπεγλῆ, Οὐζλάρ, Περσουφλῆ, Σαραντζῆ, Σέσκλου, καὶ Τὰκ Ταλεσμὰν χωρίων κειμένων ἐν τῇ λοφώδει χώρᾳ, καὶ ἐχόντων γῆν πρός τε τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν ἐπιτηδείαν· κατοικεῖται δὲ ἕκαστον ὑπὸ 15—20 οἰκογενειῶν καὶ ποιμαίνονται ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Δημητριάδος· καθ᾽ ἑβδομάδα δὲ συνέρχονται οἱ κάτοικοι εἰς Βελεστῖνον, ἔνθα τελεῖται ἐμπορικὴ πανήγυρις. Τὸν δὲ χειμῶνα οἱ κάτοικοι τοῦ τε Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ Βελεστίνου διπλασιάζονται, κατερχομένων εἰς τὰς χειμερινὰς νομὰς τῶν Βλάχων ἐκ τῶν Ἠπειρωτικῶν ὀρέων, ἐκ τῶν ὁποίων πλεῖστοι ἀπὸ τοὺς χρόνους τῆς προσαρτήσεως κατοικοῦσι διαρκῶς ἐν τῷ Βελεστίνῳ. Λείψανα τῆς ἀρχαίας πόλεως ὀλίγα σήμερον ἀνευρίσκονται· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ὑπερκειμένου τῷ χωρίῳ λόφου σώζονται ἐρείπια τειχῶν τῆς κάτω πόλεως καὶ ἀνωτέρω ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ λόφου λείψανα τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Ἐν δὲ τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους ὑπόβαθρον ἀρχαίου ἀγάλματος ὑποβαστάζει τὴν ἁγίαν τράπεζαν· πρὸς βορρᾶν δὲ τοῦ χωρίου ἀνευρέθησαν πολλοὶ ἀρχαῖοι τύμβοι καὶ ἐνεπί-

γραφοί τινες στῆλαι, ἐν μιᾷ τῶν ὁποίων ἀναγινώσκεται ψήφισμα τιμῆς εἴς τινα Δημήτριον, καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἀναγράφεται πρᾶξις ἀπελευθερώσεως δούλου (Uss. inscrip. gr. ined. N° 13). Καὶ τοιαῦτα μὲν μικρὰ καὶ ἄσημα εἶνε τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος λείψανα τῆς διασήμου Πελασγιακῆς ταύτης πόλεως, ἀλλ' εἰσέτι περιβάλλουσι τὸ χωρίον τὰ κηπία καὶ αἱ φυτεῖαι καὶ αἱ αἱμασιαί, αἱ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μνημονευόμεναι, διαρρεόμεναι ὑπὸ τῶν διαυγῶν καὶ καλλίστων ναμάτων τῆς Ὑπερείας κρήνης, τῆς ὁποίαις αἱ πηγαὶ ἄφθονοι ῥηγνύμεναι ἐκ τῶν ποδῶν τοῦ παρακειμένου λόφου σχηματίζουσιν ἐν τῇ ἀναβλύσει των μικράν τινα λίμνην, ἐν ᾗ ἐγκατοπτρίζεται τὸ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τουρκικὸν τέμενος· ῥέοντα δὲ περρωτέρω τὰ ὕδατα διαρρέουσι τερπνότατον δάσος, ἐκτεινόμενον ἐπὶ μίαν ὥραν πρὸς δυσμὰς τῆς πολίχνης, ἴσως τὸ χαριέστατον ἁπάντων τῶν ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι εὑρισκομένων.

Δυτικώτερον τοῦ Βελεστίνου καὶ ἐν τῇ Πελασγικῇ πεδιάδι κεῖνται τὰ χωρία τῶν ἑξῆς δήμων: α') τοῦ δήμου Ἀρμενίου ἀποτελουμένου ἐκ τῶν χωρίων Γκερλῆ (πρωτ.) Ἀβδουλάρ, Γιαλαχάρ, Ντεμέργιαννης, Κιλελέρ, Κιουγκούν-Γερῆ, Κουτσοῦ Χαλήτζι, Μπουραζάνι, Πέτρα, Ῥιζόμυλο, Χατζήμισι, Σερράχατ, Τσελτικτσῆ, Χατζόμπασι, Σακαλὰρ καὶ Σαρασλάρ. β'.) Τοῦ δήμου Ὀγχήστου συγκειμένου ἐκ τῶν χωρίων Μαϊμοῦλι, (πρωτ.) Καπατζιλάρ, Μπεχτσιλέρ, Σάρκολο, Σαρχανλάρ, Σουφακλὰρ καὶ Τσιουλάρια. γ'.) Τοῦ δήμου Σεκουρίου συγκειμένου ἐκ τῶν χωρίων Τοπουζλὰρ (πρωτ.) Καραλάρ, Μετεσελῆ, Σαρτζιλάρ, Σαρήμισι, Νιάματα, Νέχαλη καὶ Κασάμπαλη. δ'.) Τοῦ δήμου Φακίου συνισταμένου ἐκ τῶν χωρίων Νεμπιγλὲρ (πρωτ.), Ἰσαρλὶκ, Κλιτσιλάρ, Σουϊτλάρ, Μρακράτσι, Σουλεμέσι, Σουφόμπασι, Χατζῆ-Μουσταφαλὰρ καὶ Χατζῆ-Μπαϊρακλάρ). ε'.) Τοῦ δήμου Κρανῶνος ἀπαρτιζομένου ἐκ τῶν χωρίων Τζουρμακλῆ (πρωτ.) Ἀμαρλάρ, Δοξαρᾶ, Καρατζιόλι, Καρλίγκα, Λουτρός, Μπουχλάρ, Μπουγιούκ-Χαλήτσ, Σουλέτσι, Σούμπασ-Κιόϊ, Ταουσάνι, Τουρκουμουσλῆ, Χασὰν-Ταχάρ, Χατζηλάρ, Χατζηχαλὰρ καὶ Ψυχικό. ς'.) Τοῦ δήμου Λαρίσσης ἀπαρτιζομένου ἐκ τῆς πόλεως Λαρίσσης καὶ τῶν χωρίων Ἀλήφακα, Γούνιτσα, Κουτσόχερο, Μπαϊσλάρι Τουρσουνλάρ, Κιόσκι, Καλύβια, Κουλούρι, Σατόμπασι καὶ Μπάκρινα. Ταῦτα εἶνε περίπου τὰ ἐπὶ τῆς Πελασγικῆς πεδιάδος ἐντεῦθεν τοῦ Πηνειοῦ ἐσπαρμένα χωρία, ὧν τὸ μεγαλείτερον εἶνε τὸ Τοπουσλάρ, (250 οἰκογενειῶν), ἔπειτα δὲ τὸ Νεμπιγλέρ, Μοϊμοῦλι, Γκερλί, Σαρτσιλὰρ καὶ Χατσίμισι. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων εἶνε γεωργοί, ὀλίγοι δέ τινες μετακομίζουσι δι' ἁμαξῶν τὰ προϊόντα τῆς πεδιάδος εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Βώλου. Τὰ δὲ προϊόντα αὐτῶν εἶνε πρὸ πάντων σῖτος καὶ κριθὴ ἀρίστης ποιότητος.

Ἐφ' ὅλης δὲ τῆς μνημονευθείσης χώρας ἀπαντῶμεν ἐρείπια ἑλληνικῆς ἐποχῆς εἰς τὰ ἀκόλουθα μέρη:

1) Παρὰ τὸ χωρίον Πέτρα, ἐπὶ λόφου ὑπερκειμένου τῆς Βοιβηΐδος καὶ καλουμένου Ἀδᾶ-Τεπέ, παρατηροῦνται ἴχνη τινὰ ἀρχαίων τειχῶν, ἴσως

τῆς παναρχαίας πόλεως Ἀρμενίου, ἐξ ἧς κατὰ τὰ μυθολογούμενα κατήγετο ὁ Ἄρμενος, ὁ συνεκστρατεύσας μετὰ τοῦ Ἰάσονος, καὶ ἐξ οὗ ἐπωνομάσθη ἡ Ἀρμενία· ἔκειτο δὲ ἡ πόλις κατὰ Στράβωνα μεταξὺ Φερῶν καὶ Λαρίσσης ἐπὶ τῇ Βοιβῃ, θέσει ἀντιστοιχούσῃ πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀδᾶ-Τεπὲ ἐρείπια.

2) Παρὰ τὸ χωρίον Χατσιλάρ, τρεῖς ὥρας μεσημβρινώτερον τῆς Λαρίσσης ἐπί τινος λόφου περιβαλλομένου ὑπὸ πολλῶν τύμβων, ἀνευρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν, ἅτινα κατά τινα ἐπιγραφήν, εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λὴκ ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἐν ᾗ ἐν Θεσσαλικῷ ἰδιώματι ἀναγράφονται ψηφίσματα τῶν Κραννουνίων, ἅτινα ὤφειλον νὰ ἀνατεθῶσιν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ, ἀνήκουσιν εἰς τὴν διάσημον Πελασγικὴν πόλιν τὴν ***Κραννῶνα***. Τὰ ἐρείπια ταῦτα τὴν σήμερον καλοῦνται *Παλαιὰ Λάρισσα*, καθότι ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐπιπολαιότης περιηγητῶν τινων ἐθεώρησαν αὐτὰ ὡς λείψανα τῆς ἀρχαίας Λαρίσσης, μετατοπίσασαι αὐτὴν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἔνθα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἔκειτο εἰς τὴν περὶ τὸ Χατζιλὰρ χώραν. Καὶ τὰ μὲν λείψανα τῶν τειχῶν, σπουδαιότερα ὄντα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λήκ, ἐξαφανίζονται μικρὸν καὶ κατ᾽ ὀλίγον ὑπὸ τῶν περιοίκων, τὰ δὲ ἐν τῷ ναῷ τοῦ χωρίου ἐντετειχισμένα συντρίμματα μετοπῶν καὶ δωρικῶν κιόνων φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὸ μνημονευθὲν Ἀσκληπιεῖον, παρὰ τὸ ὁποῖον ἔρρεε καὶ ἡ σήμερον ῥέουσα πηγή, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα δὲν ἔχουσι μὲν τὴν ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀποδιδομένην αὐτοῖς ἰδιότητα τοῦ νὰ καθιστῶσι θερμὸν τὸν μετ᾽ αὐτῶν κεραννύμενον οἶνον (31, 2, 17, 20), ἀλλ᾽ ἀρδεύοντα εὐθαλῆ κῆπον ἀπεργάζονται τερπνὴν τὴν πέριξ χώραν κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνυδρον καὶ ἄδενδρον Πελασγικὴν πεδιάδα. Καὶ τοιαῦτα μὲν εὐτελῆ καὶ ἄσημα εἶνε τὰ λείψανα τῆς Κραννῶνος, τῆς ἕδρας τῆς διαβοήτου καὶ πλουσιωτάτης οἰκογενείας τῶν Σκοπαδῶν, τῶν ὁποίων αἱ πολυάριθμοι ἀγέλαι τῶν βοῶν καὶ προβάτων ἔβοσκον εἰς τὸ παρὰ τὴν πόλιν εὔφορον Κραννώνιον πεδίον (Θεόκρ. 16, 36). Ἡ οἰκογένεια αὕτη, κλάδος τῆς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Ἀλευαδῶν, ἦτο περιβόητος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῆς, διὸ καὶ ὁ Κριτίας, εἷς τῶν Τριάκοντα τυράννων, εὔχεται ἐν τοῖς ἐλεγείοις·

Πλοῦτον μὲν Σκοπαδῶν, μεγαλοφροσύνην δὲ Κίμωνος.

(Πλουτ. Β. Κίμων.). Ἐπὶ τοῦ ἀρχηγέτου τῆς οἰκογενείας ταύτης Σκόπα ἐτάχθη ὁ φόρος ὃν ὤφειλε νὰ πληρώνῃ ἑκάστη πόλις εἰς τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν· μέλος δὲ αὐτῆς ἦτο καὶ ὁ Διακτορίδης, ὅστις κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (7, 127) συνῆλθε μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος διασήμων ἀνδρῶν, οὓς συνεκάλεσεν εἰς τὴν Σικυῶνα ὁ τύραννος αὐτῆς Κλεισθένης, βουλόμενος ἐξευρεῖν τὸν ἄριστον πάντων, ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν σύζυγον τῆς ὡραίας θυγατρός του Ἀγαρίστης.

γραφοί τινες στῆλαι, ἐν μιᾷ τῶν ὁποίων ἀναγινώσκεται ψήφισμα τιμῆς εἴς τινα Δημήτριον, καὶ ἐν ἑτέρᾳ ἀναγράφεται πρᾶξις ἀπελευθερώσεως δούλου (Uss. inscrip. gr. ined. N⁰ 13). Καὶ τοιαῦτα μὲν μικρὰ καὶ ἄσημα εἶνε τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος λείψανα τῆς διασήμου Πελασγιακῆς ταύτης πόλεως, ἀλλ' εἰσέτι περιβάλλουσι τὸ χωρίον τὰ κηπία καὶ αἱ φυτεῖαι καὶ αἱ αἱμασιαί, αἱ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μνημονευόμεναι, διαρρεόμεναι ὑπὸ τῶν διαυγῶν καὶ καλλίστων ναμάτων τῆς Ὑπερείας κρήνης, τῆς ὁποίαις αἱ πηγαὶ ἄφθονοι ῥηγνύμεναι ἐκ τῶν ποδῶν τοῦ παρακειμένου λόφου σχηματίζουσιν ἐν τῇ ἀναβλύσει των μικράν τινα λίμνην, ἐν ᾗ ἐγκατοπτρίζεται τὸ ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τουρκικὸν τέμενος· ῥέοντα δὲ πορρωτέρω τὰ ὕδατα διαρρέουσι τερπνότατον δάσος, ἐκτεινόμενον ἐπὶ μίαν ὥραν πρὸς δυσμὰς τῆς πολίχνης, ἴσως τὸ χαριέστατον ἁπάντων τῶν ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι εὑρισκομένων.

Δυτικώτερον τοῦ Βελεστίνου καὶ ἐν τῇ Πελασγικῇ πεδιάδι κεῖνται τὰ χωρία τῶν ἑξῆς δήμων: α΄) τοῦ δήμου Ἀρμενίου ἀποτελουμένου ἐκ τῶν χωρίων Γκερλῆ (πρωτ.) Ἀβδουλάρ, Γιαλαχάρ, Ντεβέργιαννης, Κιλελέρ, Κιουγκούν-Γερῆ, Κουτσοῦ Χαλήτζι, Μπουραζάνι, Πέτρα, Ῥιζόμυλο, Χατζήμισι, Σερράχατ, Τσελτικτσῆ, Χατζόμπασι, Σακαλὰρ καὶ Σαρασλάρ. β΄.) Τοῦ δήμου Ὀγχήστου συγκειμένου ἐκ τῶν χωρίων Μαϊμοῦλι, (πρωτ.) Καπατζιλάρ, Μπεχτσιλέρ, Σάρκολο, Σαρχανλάρ, Σουφακλὰρ καὶ Τσιουλάρια. γ΄.) Τοῦ δήμου Σεκουρίου συγκειμένου ἐκ τῶν χωρίων Τοπουζλὰρ (πρωτ.) Καραλάρ, Μετεσελῆ, Σαρτζιλάρ, Σαρήμισι, Νιάματα, Νέχαλη καὶ Κασάμπαλη. δ΄.) Τοῦ δήμου Φακίου συνισταμένου ἐκ τῶν χωρίων Νεμπιγλὲρ (πρωτ.), Ἰσαρλίκ,Κλιτσιλάρ, Σουϊτλάρ, Μρακράτσι, Σουλεμέσι, Σουφόμπασι, Χατζῆ-Μουσταφαλὰρ καὶ Χατζῆ-Μπαϊρακλάρ). ε΄.) Τοῦ δήμου Κρανῶνος ἀπαρτιζομένου ἐκ τῶν χωρίων Τζουρμακλῆ (πρωτ.) Ἀμαρλάρ, Δοξαρᾶ, Καρατζιόλι, Καρλίγκα, Λουτρός, Μπουχλάρ, Μπουγιούκ-Χαλήτσ, Σουλέτσι, Σούμπασ-Κιόϊ, Τασυσάνι, Τουρκουμουσλῆ, Χασὰν-Ταταρ, Χατζηλάρ, Χατζηχαλὰρ καὶ Ψυχικό. ς΄.) Τοῦ δήμου Λαρίσσης ἀπαρτιζομένου ἐκ τῆς πόλεως Λαρίσσης καὶ τῶν χωρίων Ἀλήφακα, Γούνιτσα, Κουτσόχερο, Μπαϊσλάρι Τουρσουνλάρ, Κιόσκι, Καλύβια, Κουλούρι, Σατόμπασι καὶ Μπάκρινα. Ταῦτα εἶνε περίπου τὰ ἐπὶ τῆς Πελασγικῆς πεδιάδος ἐντεῦθεν τοῦ Πηνειοῦ ἐσπαρμένα χωρία, ὧν τὸ μεγαλείτερον εἶνε τὸ Τοπουσλάρ, (250 οἰκογενειῶν), ἔπειτα δὲ τὸ Νεμπιγλέρ, Μοϊμοῦλι, Γκερλί, Σαρτσιλὰρ καὶ Χατσίμισι. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων εἶνε γεωργοί, ὀλίγοι δέ τινες μετακομίζουσι δι' ἁμαξῶν τὰ προϊόντα τῆς πεδιάδος εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ Βώλου. Τὰ δὲ προϊόντα αὐτῶν εἶνε πρὸ πάντων σῖτος καὶ κριθὴ ἀρίστης ποιότητος.

Ἐφ' ὅλης δὲ τῆς μνημονευθείσης χώρας ἀπαντῶμεν ἐρείπια ἑλληνικῆς ἐποχῆς εἰς τὰ ἀκόλουθα μέρη:

1) Παρὰ τὸ χωρίον Πέτρα, ἐπὶ λόφου ὑπερκειμένου τῆς Βοιβηΐδος καὶ καλουμένου Ἀδᾶ-Τεπέ, παρατηροῦνται ἴχνη τινὰ ἀρχαίων τειχῶν, ἴσως

τῆς παναρχαίας πόλεως Ἀρμενίου, ἐξ ἧς κατὰ τὰ μυθολογούμενα κατήγετο ὁ Ἄρμενος, ὁ συνεκστρατεύσας μετὰ τοῦ Ἰάσονος, καὶ ἐξ οὗ ἐπωνομάσθη ἡ Ἀρμενία· ἔκειτο δὲ ἡ πόλις κατὰ Στράβωνα μεταξὺ Φερῶν καὶ Λαρίσσης ἐπὶ τῇ Βοίβῃ, θέσει ἀντιστοιχούσῃ πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ Ἀδᾶ-Τεπὲ ἐρείπια.

2) Παρὰ τὸ χωρίον Χατσιλάρ, τρεῖς ὥρας μεσημβρινώτερον τῆς Λαρίσσης ἐπί τινος λόφου περιβαλλομένου ὑπὸ πολλῶν τύμβων, ἀνευρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν, ἅτινα κατά τινα ἐπιγραφήν, εὑρεθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Λὴκ ἐν τῷ τόπῳ καὶ ἐν ᾗ ἐν Θεσσαλικῷ ἰδιώματι ἀναγράφονται ψηφίσματα τῶν Κραννουνίων, ἅτινα ὤφειλον νὰ ἀνατεθῶσιν ἐν τῷ Ἀσκληπιείῳ, ἀνήκουσιν εἰς τὴν διάσημον Πελασγικὴν πόλιν τὴν *Κραννῶνα*. Τὰ ἐρείπια ταῦτα τὴν σήμερον καλοῦνται *Παλαιὰ Λάρισσα*, καθότι ἡ ἀμάθεια τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἐπιπολαιότης περιηγητῶν τινων ἐθεώρησαν αὐτὰ ὡς λείψανα τῆς ἀρχαίας Λαρίσσης, μετατοπίσασαι αὐτὴν ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ἔνθα ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων ἔκειτο εἰς τὴν περὶ τὸ Χατζιλὰρ χώραν. Καὶ τὰ μὲν λείψανα τῶν τειχῶν, σπουδαιότερα ὄντα ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Λήκ, ἐξαφανίζονται μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῶν περιοίκων, τὰ δὲ ἐν τῷ ναῷ τοῦ χωρίου ἐντετειχισμένα συντρίμματα μετοπῶν καὶ δωρικῶν κιόνων φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὸ μνημονευθὲν Ἀσκληπιεῖον, παρὰ τὸ ὁποῖον ἔρρεε καὶ ἡ σήμερον ῥέουσα πηγή, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα δὲν ἔχουσι μὲν τὴν ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἀποδιδομένην αὐτοῖς ἰδιότητα τοῦ νὰ καθιστῶσι θερμὸν τὸν μετ' αὐτῶν κεραννύμενον οἶνον (31, 2, 17, 20), ἀλλ' ἀρδεύοντα εὐθαλῆ κῆπον ἀπεργάζονται τερπνὴν τὴν πέριξ χώραν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄνυδρον καὶ ἄδενδρον Πελασγικὴν πεδιάδα. Καὶ τοιαῦτα μὲν εὐτελῆ καὶ ἄσημα εἶνε τὰ λείψανα τῆς Κραννῶνος, τῆς ἕδρας τῆς διαβοήτου καὶ πλουσιωτάτης οἰκογενείας τῶν Σκοπαδῶν, τῶν ὁποίων αἱ πολυάριθμοι ἀγέλαι τῶν βοῶν καὶ προβάτων ἔβοσκον εἰς τὸ παρὰ τὴν πόλιν εὔφορον Κραννώνιον πεδίον (Θεόκρ. 16, 36). Ἡ οἰκογένεια αὕτη, κλάδος τῆς μεγάλης καὶ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Ἀλευαδῶν, ἦτο περιβόητος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῆς, διὸ καὶ ὁ Κριτίας, εἷς τῶν Τριάκοντα τυράννων, εὔχεται ἐν τοῖς ἐλεγείοις·

Πλοῦτον μὲν Σκοπαδῶν, μεγαλοφροσύνην δὲ Κίμωνος.

(Πλουτ. Β. Κίμων.). Ἐπὶ τοῦ ἀρχηγέτου τῆς οἰκογενείας ταύτης Σκόπα ἐτάχθη ὁ φόρος ὃν ὄφειλε νὰ πληρώνῃ ἑκάστη πόλις εἰς τὸ κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν· μέλος δὲ αὐτῆς ἦτο καὶ ὁ Διακτορίδης, ὅστις κατὰ τὸν Ἡρόδοτον (7, 127) συνῆλθε μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος διασήμων ἀνδρῶν, οὓς συνεκάλεσεν εἰς τὴν Σικυῶνα ὁ τύραννος αὐτῆς Κλεισθένης, βουλόμενος ἐξευρεῖν τὸν ἄριστον πάντων, ὅπως καταστήσῃ αὐτὸν σύζυγον τῆς ὡραίας θυγατρός του Ἀγαρίστης.

Εἰς τὴν αὐλὴν τῶν Σκοπαδῶν διέτριψεν ἐπί τινα χρόνον καὶ ὁ ποιητὴς Σιμωνίδης· καταπεσούσης δέ ποτε τῆς οἰκίας, ἐν ᾧ διέτριβε μετ' αὐτῶν, ἐκεῖνος μὲν ἐσώθη ὑπὸ τῶν Διοσκούρων, οὗτοι δὲ ἐπλακώθησαν ὑπὸ τῶν ἐρειπίων. Ὁ δὲ Στέφανος Βυζάντιος (ἐν λ.) θέτει τὴν πόλιν ἐπὶ τὰ Τέμπη; παραπεισθεὶς εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἑκαταίου, ἀποκαλοῦντος τὸ Κραννώνιον πεδίον Κραννώνια Τέμπη, ἔνθα ἡ λέξις Τέμπη, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπον, γενικώτερον σημαίνει πᾶσαν τερπνὴν πεδιάδα ἢ κοιλάδα· ἐκαλεῖτο δὲ ἡ Κραννὼν καὶ Ἔφυρα (Στρ. 9, 442).

3) Δύο ὥρας βορειότερον τῆς Λαρίσσης, παρὰ τὸ χωρίον Μπάκρινα, οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, ἀνευρίσκονται ἐπί τινος λόφου ἐρείπια ἀρχαίων τειχῶν, ἀνήκοντα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὴν ἀρχαίαν Περραιβικὴν πόλιν *Γυρτώνην*, ἥτις ἀλλαχοῦ ὑπ' ἄλλων τοποθετεῖται. Καὶ ὁ μὲν Λὴκ ἀνευρίσκει τὰ ἐρείπια αὐτῆς οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ παρὰ τὸ χωρίον Τατάρι, ἔνθα κατ' ἐμὲ ἔκειτο ἡ Φάλαινα, ὡς κατωτέρω θὰ δείξω. Ἄλλοι δὲ τοποθετοῦσιν αὐτὴν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου παρὰ τὸ χωρίον **Καρατσιὸλ** καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ. Αἰτία τῆς διαφωνίας ταύτης εἶνε αἱ παρὰ τῷ Στράβωνι ἀντιφατικαὶ περὶ τῆς πόλεως ἀπαντῶσαι γνῶμαι, καθότι ἐν τῷ ἐννάτῳ βιβλίῳ σελ. 439 καὶ 441 τοποθετεῖ τὴν πόλιν παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειου, ἐν σελίδι 443 τοῦ αὐτοῦ βιβλίου θέτει αὐτὴν ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ· ἐν δὲ τῷ ἑβδόμῳ (ἀποσπ. 14), ἀποκαλῶν τὴν πόλιν Μαγνῆτιν καὶ Περραιβικήν, τοποθετεῖ ἐπίσης αὐτὴν ἐπὶ ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ Πηνειοῦ, ἐν δεξιᾷ, ἐνῷ ὀλίγον κατωτέρω (ἀποσπ. 16) θέτει αὐτὴν ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, λίαν ἀφισταμένας τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ. Καὶ ὁ μὲν Στράβων γράφων οὐχὶ ἐξ αὐτοψίας τῶν τόπων περιπίπτει εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἀντίφασιν· ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐξ ἁπάντων τῶν εἰρημένων χωρίων καταφαίνεται, ὅτι ἡ πόλις ἔκειτο πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Πηνειοῦ· διὸ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Λὴκ τοποθέτησις αὐτῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ εἶνε ἡμαρτημένη. Ὅτι δὲ ἡ πόλις ἔκειτο ἐντὸς τῶν Τεμπῶν ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ καταδεικνύει χωρίον τι τοῦ Λιβίου (42, 54), ἔνθα οὗτος, μνημονεύων τῆς πορείας τοῦ Περσέως ἀπὸ τῶν Μυλῶν εἰς τὸν Γόννον, ἀναφέρει ἐν τῇ ὁδῷ κειμένας τὴν Φάλαιναν, τὴν Γυρτῶνα καὶ τὴν Ἐλάτειαν. Καὶ ἡ παρὰ Στράβωνι δὲ ἀντίφασις αἴρεται, ἂν διὰ τῆς λέξεως «ἐκβολαὶ» ἐννοήσωμεν τὴν ἐκ τῆς πεδιάδος εἰς τὸ στενὸν τῶν Τεμπῶν εἴσοδον τοῦ Πηνειοῦ. Συνδυάζοντες δὲ τὰ εἰρημένα, ὀφείλομεν νὰ παραδεχθῶμεν τὰ παρὰ τὴν Μπάκριναν ἐρείπια, ἅτινα κεῖνται ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Πηνειοῦ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἐκ τῶν Μυλῶν (Δαμάσι) εἰς Δερελὶ (Γόννον) ὁδοῦ, ἀπέχουσι δὲ σταδίους ἑκατὸν τῆς Κραννῶνος (Στρ. 7, 16), ὡς τὰ τῆς πόλεως Γυρτώνης.

Μίαν δὲ ὥραν βορειότερον τῆς Μπάκρινας, ἐπί τινος λόφου παρὰ τὸ ἀκατοίκητον χωρίον Μουρλάρ, ἀνευρίσκομεν τὰ ἐρείπια τῆς μνημονευθείσης Ἐλατείας, ἥτις, κειμένη, κατὰ τὸν Λίβιον, οὐχὶ μακρὰν τῆς εἰσόδου τῶν

Τεμπῶν, ἐκαλεῖτο ὑπὸ μὲν τοῦ Πλινίου *Ἰλετία*, ὑπὸ δὲ τοῦ Πτολεμαίου *Ἰλέτιον*. Ἔτι δὲ βορειότερον τοῦ χωρίου τούτου ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ καλουμένου *Ἐρήμου* ἀνευρίσκομεν τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου *Μοψίου*, ὅπερ κατὰ μὲν τὸν Στράβωνα ἔκειτο ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ, κατὰ δὲ τὸν Λίβιον, ἀποκαλοῦντα αὐτὸ **Mopselum**, κατεῖχε τὸν **Tumulum ante Tempe**, θέσιν ὅλως ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸν λόφον τοῦ Ἐρήμου.

4) Παρὰ τὸ χωρίον *Ἀλήφακα* παρατηροῦνται ἐπὶ λόφου τινὸς ἐρείπια ἀρχαίας ἑλλ. πόλεως, τοῦ *Φακίου*, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατά τι παραφθαρὲν σώζεται καὶ μέχρι σήμερον εἰς τὸ χωρίον. Ἀλλὰ καὶ χωρίον τι τοῦ Θουκυδίδου, μνημονευθὲν ἤδη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἔνθα γίνεται λόγος περὶ τῆς πορείας τοῦ Βρασίδου, ὑποδεικνύει τὴν ἐνταῦθα τοποθέτησιν τῆς πόλεως· ἔκειτο δὲ αὕτη ἐπὶ ἀποτόμου λόφου ὑπὲρ τὸν ποταμόν, ἔνθα εἰσέτι ἀνευρίσκονται εἰς ἱκανὸν ἐνιαχοῦ ὕψος 12 ποδῶν παχέα τείχη, κατασκευασμένα ἐκ πολυγώνων λίθων. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ λόφου ἔκειτο ἡ ἀκρόπολις, τῆς ὁποίας τὰ τείχη καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν συνέχειαν διατηροῦνται μέχρι σήμερον· κατὰ δὲ τὸ κατώτερον μέρος τῆς πόλεως παρὰ τὸν ποταμὸν παρατηρεῖται πύλη 8 ποδῶν πλατεῖα, καὶ παρ' αὐτὴν σπόνδυλοι δωρικῶν κιόνων ῥαβδωτῶν, συντρίμματα μαρμάρων καὶ μετοπῶν, στῆλαι ἐνεπίγραφοι, ἔνθα ἀναγινώσκονται πράξεις ἀπελευθερώσεως, ἐκτεθειμέναι εἰς ἐνταῦθά που παρακείμενον ναόν. Ἐκ τῶν περιπετειῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως τοῦτο μόνον γνωρίζομεν, ὅτι καὶ αὕτη ἡλώθη μετὰ τῶν λοιπῶν Θεσσαλικῶν πόλεων ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Ὀκταβίου.

Πρὸς συμπλήρωσιν ἤδη τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Πηνειοῦ κειμένης Πελασγικῆς πεδιάδος ἐναπολείπεται ἡ περιγραφὴ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ κειμένης πόλεως Λαρίσσης, τῆς πρὶν μὲν πρωτευούσης τῆς Θεσσαλίας, νῦν δὲ πρωτευούσης τοῦ νομοῦ Λαρίσσης, ἥτις διετήρησε κατὰ τὴν τρισχιλιετῆ αὐτῆς ὕπαρξιν τὴν ἀρχαίαν αὐτῆς θέσιν καὶ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα· εἶνε δὲ τοῦτο Πελασγικόν, σημαῖνον ἀκρόπολιν, διὸ καὶ πολλαχοῦ ἀναφαίνεται, ἔνθα ἐπεπόλασε τὸ Πελασγικὸν γένος. Καὶ ἐν μὲν τῇ Θεσσαλίᾳ ἀναφέρεται καὶ ἄλλη Λάρισσα ἐπὶ τῇ Ὄσσῃ, καὶ ἐν τῇ Φθιώτιδι ἡ Λάρισσα ἡ Κρεμαστή· ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ Κρήτῃ καὶ ἐν τῇ Μιτυλήνῃ καὶ περὶ τὴν Κύμην τῆς Ἀσίας καὶ περὶ τὴν Ἔφεσον καὶ ἀλλαχοῦ ὑπῆρχον κατὰ Στράβωνα πόλεις, φέρουσαι τὸ εἰρημένον ὄνομα. Ἡ δὲ προκειμένη, διασημοτάτη πασῶν τῶν λοιπῶν, κτισθεῖσα ὑπὸ Λαρίσσου τοῦ υἱοῦ τοῦ Πελασγοῦ καὶ ἀνήκουσα ἑπομένως εἰς μεγάλην ἀρχαιότητα, δὲν ἀναφέρεται παραδόξως ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου. Ἤρξατο δὲ ἡ πόλις νὰ ἀκμάζῃ ἀπὸ τοῦ 8ου π. Χ. αἰῶνος ἐπὶ Ἀλεύα τοῦ Πυρροῦ, τοῦ ἱδρυτοῦ τοῦ διασήμου καὶ ἰσχυρᾶς οἰκογενείας τῶν Ἀλευαδῶν. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ περὶ Φιλαδελφίας διηγεῖται ὡς ἀκολούθως τὴν ὑπὸ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν ἀνάρρησιν τοῦ Ἀλεύα εἰς βασιλέα τῆς Θεσσαλίας: «Ἀλεύαν δὲ τὸν Θεσσαλὸν ὁ μὲν πατὴρ ἀγέ

ρωχον ὄντα καὶ ὑβριστὴν ἐκόλουε καὶ χαλεπὸς ἦν· ὁ δὲ θεῖος ἀνελάμβανε καὶ προσήγετο· πεμπόντων δὲ τῶν Θεσσαλῶν φρυκτοὺς περὶ βασιλείας πρὸς τὸν θεὸν εἰς Δελφοὺς, ἀνέλαβε κρύφα τοῦ πατρὸς ὁ θεῖος ὑπὲρ τοῦ Ἀλεύα· καὶ τῆς Πυθίας τοῦτον ἀνελούσης, ὅτε πατὴρ ἀπέφησεν ἐμβεβληκέναι τὸν φρυκτὸν ὑπ' αὐτοῦ καὶ πᾶσιν ἐδόκει πλάνη τις ἐν ταῖς καταγραφαῖς τῶν ὀνομάτων γεγονέναι· διὸ καὶ πέμψαντες αὖθις ἐπανήροντο τὸν θεόν. Ἡ δὲ Πυθία, καθάπερ ἐπιβεβαιουμένη τὴν προτέραν ἀναγόρευσιν αὐτῆς εἶπε :

Τὸν Πυρρόν τοι φημί, τὸν Ἀρχεδίκη τέκε παῖδα.

καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ Ἀλεύας ὑπὸ τοῦ θεοῦ βασιλεὺς διὰ τὸν τοῦ πατρὸς ἀδελφὸν ἀποδειχθείς, αὐτός τε πολὺ πάντων ἐπρώτευσε τῶν πρὸ αὐτοῦ καὶ τὸ ἔθνος εἰς δόξαν προήγαγε μεγάλην καὶ δύναμιν». Τοιαύτην ἀρχὴν λαβόντες οἱ Ἀλευάδαι, προήχθησαν εἰς μεγάλην ἰσχὺν καὶ δόξαν, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἤδη ἐξέθεσα. Καὶ πρῶτον μὲν ἱστορικὸν πρόσωπον τῆς οἰκογενείας μετὰ τὸν ἱδρυτὴν Ἀλεύαν εἶνε ὁ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμενος Εὐρύλοχος κατὰ τὸν Κρισσαῖον πόλεμον (590 π. χ.) (Στρ. 9, 419)· κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ ποιητοῦ Σιμωνίδου μνημονεύεται ἕτερος Ἀλευάδης φίλος τοῦ ποιητοῦ υἱὸς τοῦ Ἐχεκρατίδου καὶ τῆς Σύριδος (Θεόκρ. 16, 34 σχολ.) Κατὰ δὲ τοὺς Περσικοὺς χρόνους ἀνευρίσκομεν τοὺς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἤδη μνημονευθέντας ἀδελφοὺς Ἀλευάδας Θώρακα καὶ Εὐρύπυλον καὶ Θρασύδαιον. Μετὰ δὲ τὰ Περσικὰ ὁ στρατηγὸς τῶν Λακεδαιμονίων Λεωτυχίδης, ἐκστρατεύσας κατὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ δυνάμενος νὰ καταστήσῃ αὐτὴν ὑποχείριον, δωροδοκηθεὶς ὑπὸ τῶν Ἀλευαδῶν ὑπεχώρησε· δι' ὃ καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν Στρατιωτῶν εἰς ἀειφυγίαν (Ἡρόδοτ. 6, 72. Παυσ. 3, 71). Κατὰ δὲ τὸ 460 ἀνευρίσκομεν φυγάδα εἰς Ἀθήνας τὸν Ἀλευάδην Ὀρέστην τὸν Ἐχεκρατίδου· Ἀλευάδαι δὲ φαίνονται ὄντες καὶ ὁ Θρασύδαιος, ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου διοικητὴς μιᾶς τῶν τετραρχιῶν, εἰς ἃς διήρεσε τὴν κατακτηθεῖσαν Θεσσαλίαν, καὶ ὁ τὸν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείαν ἀκολουθήσας Μήδιος (Πλούτ. περὶ Εἰθ. 13.) Ὁ τελευταῖος δὲ γόνος τῆς οἰκογενείας ταύτης, ὁ μνημονευόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἦτο ἴσως ὁ Θώραξ ὁ φίλος τοῦ Ἀντιγόνου (Πλουτ. Β. Δημ. 29). (Παραβ. **Butman von dem Geschlechte der Alevaden**). Καὶ ταῦτα μὲν παρεκβατικώτερον περὶ τοῦ γένους τῶν Ἀλευαδῶν. Ἐπανερχόμενοι δὲ εἰς τὴν Λάρισσαν, ἀνευρίσκομεν αὐτὴν συχνάκις μνημονευομένην ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης (11, 22) ἀναφέρει, ὅτι οἱ Λαρισσαῖοι ὑπὸ τὸν Πολυμήδην καὶ Ἀριστόνουν ἦσαν ἐπίκουροι τῶν Ἀθηναίων κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (περ. Πολιτ. 5, 6), ὅτι οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ· ὁ δὲ Διόδωρος (16, 41), ὅτι

ἡ ἀκρόπολις τῆς Λαρίσσης ἦτο ὀχυρωτάτη· ὁ δὲ Στράβων, ὅτι τοὺς παραμείναντας Περραιβοὺς, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν ἔξωσιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς πεδιάδος, κατέσχον οἱ Λαρισσαῖοι πλησίον μὲν οἰκοῦντες τοῦ Πηνειοῦ, νεμόμενοι δὲ τὰ εὐδαιμονέστατα μέρη τῶν πεδίων, πλὴν εἴ τι σφόδρα κοῖλον πρὸς τῇ Νεσσωνίδι, εἰς ἣν ὑπερκλύζων ὁ ποταμὸς ἀφῃρεῖτό τι τῆς ἀροσίμου τοῖς Λαρισσαίοις (Στράβ. 9, 440)· ὁ δὲ Πολύβιος λέγει, ὅτι ὁ Φίλιππος Γ'. κατέλιπεν ἐν Λαρίσσῃ τὰ ἐπίσημα αὐτοῦ ἔγγραφα καὶ ὅτι νικηθεὶς παρὰ τὰς κυνὸς κεφαλὰς αὐτὸς μὲν ὑπεχώρησε πρὸς τὸν Γόννον, ἔπεμπεν ὅμως ἀνθρώπους εἰς Λάρισσαν ὅπως καταστρέψωσι τὰ ἔγγραφα, ἵνα μὴ περιπέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν Ρωμαίων. Κατὰ δὲ τὸ 140 π. Χ. κατεχομένη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἡ Λάρισσα προσεβλήθη ἄνευ ἀποτελέσματος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου· εἰς αὐτὴν δὲ κατέφυγεν ὁ Πομπήϊος μετὰ τὴν περὶ τὰ Φάρσαλα ἧτταν· καὶ ἐκ τῆς ἐπωνυμίας δὲ ἣν ἀποδίδει αὐτῇ ὁ Λίβιος, ἀποκαλῶν αὐτὴν nobilem civitatem, ὁ δὲ Solinus «egregium oppidum», ὡς καὶ ἐκ τῶν Ταυρομαχιῶν, ἃς ἀναφέρει ὁ Πλίνιος, φαίνεται, ὅτι ἡ πόλις ἤκμαζε ἐπὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, διατηροῦσα εἰσέτι κατὰ Στράβωνα (9, 430) τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ἀξίωμα· ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν 6ον μ. Χ. αἰῶνα μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους ὡς ἡ πρώτη πόλις τῆς Θεσσαλίας· ἦτο δὲ διάσημος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ Λάρισσα, διότι ἐν αὐτῇ ἔζησε, ἀπέθανε καὶ ἐτάφη ὁ πατὴρ τῆς ἰατρικῆς Ἱπποκράτης (Στ. Βυζ. λ. Κῶς. Σουΐδ. λ. Ἱπποκρ.).

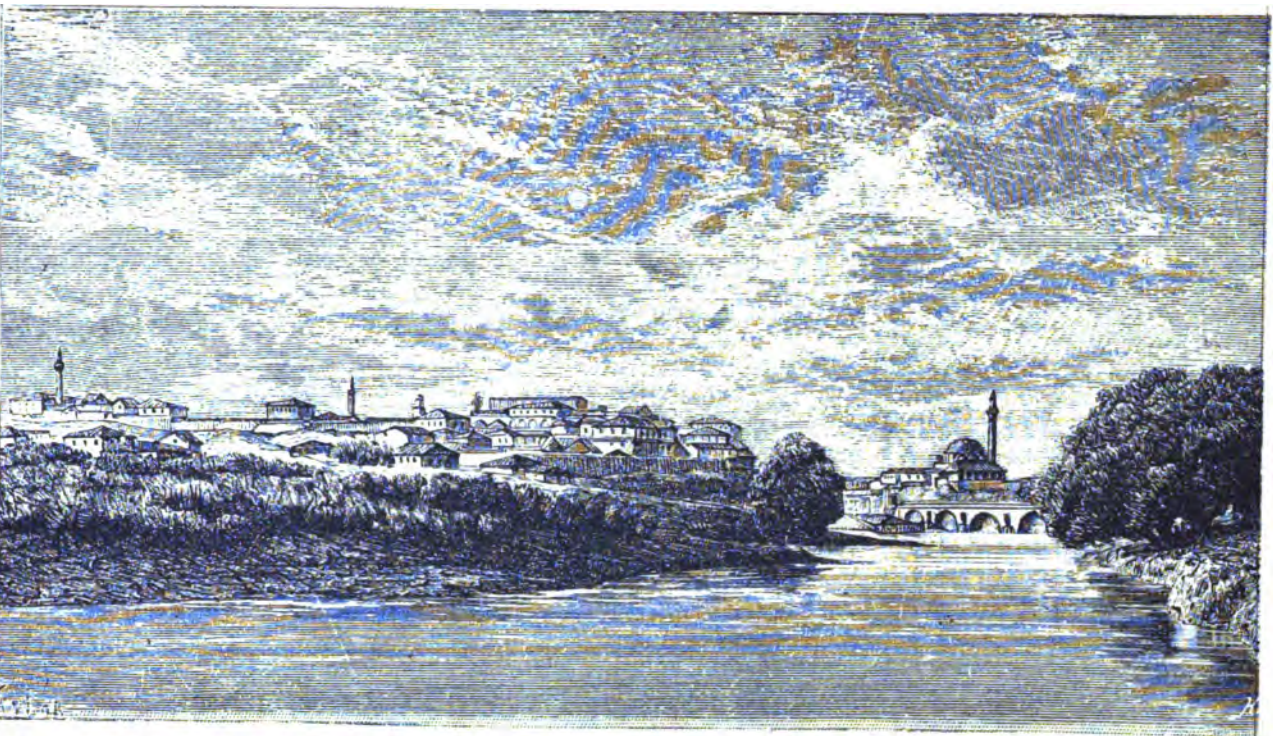
Ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου ἀνυψώθη ἡ Λάρισσα εἰς Μητρόπολιν ὑπὸ τὸν Ἅγιον Ἀχίλλειον, εἰς τιμὴν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει καὶ σήμερον ναὸς ἐν αὐτῇ, ἐξήρτηντο δὲ ἄλλοτε 14 ἐπισκοπαὶ ἀπ' αὐτῆς. Ἤδη δὲ ὑπὸ τὸν Μητροπολίτην ταύτης, φέροντα τὸν τίτλον «Δευτέρας Θεσσαλίας, ὑπερτίμου καὶ ἐξάρχου πάσης Ἑλλάδος» ὑπάγονται αἱ ἐπισκοπαὶ Θαυμακοῦ, Γαρδικίου, Σταγῶν καὶ Τρίκκης. Ὁ δὲ Lequien (or christian.) ἀναφέρει ἀπὸ τοῦ Ἀχιλλείου μέχρι τοῦ 1721 39 ἀρχιεπισκόπους Λαρίσσης. Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἐκυριεύθη ἡ πόλις ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Βουλγάρων Σαμουὴλ καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου ὑπέστη ἑξάμηνον πολιορκίαν ὑπὸ τοῦ Βοεμούνδου, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐλέχθη. Ἐπὶ δὲ τῆς Φραγκικῆς κυριαρχίας ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῇ Λατινικὴ ἐπισκοπή, Γουλιέλμος δέ τις μνημονεύεται δοὺξ αὐτῆς. Ἤκμαζε δὲ ἱκανῶς, τότε, ὡς ὁ γεωγράφος Βενιαμὶν Τουδέλος μαρτυρεῖ. Κατὰ δὲ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας φαίνεται οὖσα ἡ πόλις ἄσημος καὶ ὀλιγάνθρωπος, ὡς καὶ ἡ μικρότης τῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, οἵτινες καὶ μέχρι σήμερον διατηροῦνται, μεταβληθέντες εἰς τουρκικὰ τεμένη, ὑποδεικνύει. Κατὰ δὲ τὴν Σερβικὴν κυριαρχίαν πρωτεύουσα τῆς Θεσσαλίας ἀνεγνωρίσθη ἡ Τρίκκη, ἡ δὲ περὶ τὴν Λάρισσαν χώρα ἐκαλεῖτο καὶ Δευτέρα Θεσσαλία, ὡς ἔκ τινος ἐγγράφου γίνεται δῆλον, ὅπερ ἀνεῦρεν ὁ Heusey ἐν τῇ Καλαμπάκᾳ (Miss. en Maced. appendire). Κατὰ δὲ τὴν ὀθωμανικὴν

εἰσβολὴν οἱ κάτοικοι τῆς Λαρίσσης ὑπεχώρησαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ μόνον ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως (Τρανὸς μαχαλᾶς), ἔνθα κεῖται καὶ ἡ Μητρόπολις, παραδοθείσης διὰ συνθήκης, παρέμειναν Ἕλληνες κάτοικοι κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ σωζομένην παράδοσιν. Μικρὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ συνοικίζηται καὶ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἐν αὐτῇ, κατερχόμενος ἐκ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων, μὴ δυνηθεὶς ὅμως διὰ τὴν φοβερὰν καταπίεσιν, ἣν ὑφίστατο, οὔτε νὰ εὐημερήσῃ, οὔτε νὰ αὐξηθῇ ἐπαρκῶς. Οὐδεμία πόλις τῆς Ῥωμυλίας κατὰ τὸν Λαρισσαῖον Κούμαν εἶδε τραγικωτέρας σκηνὰς τῆς Λαρίσσης. Κατὰ τὸ 1770, ὅτε τῇ ὑποκινήσει τῶν Ῥώσσων ἐξηγέρθη ἡ Πελοπόννησος κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, τρεῖς σατράπαι ἤδρευον ἐν Λαρίσσῃ, τὸ μὲν στρατολογοῦντες διὰ τὸν πόλεμον, τὸ δὲ ἐπιτηροῦντες μὴ τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα μεταδοθῇ καὶ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων. Διχοστασία ὑπῆρχε τότε μεταξὺ Γεωργάκη καὶ Δημάκη Χαλικιωτῶν καί τινος Τρικκαίου· τὰ δὲ διαφερόμενα μέρη προσῆλθον πρὸς τοὺς ἐν Λαρίσσῃ σατράπας, ἐκφέροντας τὰς κατ' ἀλλήλων κατηγορίας. Ὁ Ἀγᾶ πασᾶς, εἷς τῶν τριῶν Σατραπῶν, διέταξε τὰ διαφερόμενα μέρη, ὅπως ἕκαστον προσαγάγῃ ὅσους δυνηθῇ πλείονας μάρτυρας πρὸς ὑποστήριξιν τῆς κατηγορίας. Τρεῖς λοιπὸν χιλιάδες Τρικκαίων συνῆλθον ἐκεῖ ἀμέριμνοι καὶ οὐδόλως ὑπονοοῦντες τὴν σκληρὰν καταστροφήν, ἥτις τοὺς περιέμενε, καθότι, ἐνῷ πάντες ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ διοικητηρίου ἐκφέροντες ἐν φωναῖς ἀγρίαις τὰ κατ' ἀλλήλων παράπονα, διετάχθη ὑπὸ τοῦ αἱμοχαροῦς πασᾶ ἡ σφαγὴ ἀμφοτέρων τῶν διαφερομένων. Ὅστις ἔφευγεν ἀπὸ τὴν αὐλήν, ἐφονεύετο εἰς τὰς ὁδούς, τὸ δὲ αἷμα τῶν δυστυχῶν Τρικκαίων ἄφθονον κατέρρεεν εἰς τὸν παραρρέοντα Πηνειόν. Ἀλλὰ καὶ οἱ Λαρισσαῖοι δὲν ὑφίσταντο μετριώτερα· φόνοι καθημερινοὶ ἀθώων πολιτῶν συνέβαινον, ἰδίως δὲ ἐφονεύοντο οἱ εὐπορώτεροι. Ὁ μόνος ναὸς τῆς Λαρίσσης, ὁ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου, ἐπυρπολήθη, ἀνοικοδομηθεὶς μετὰ 24 ἔτη τὸ 1794 ὑπὸ τοῦ τότε μητροπολίτου Λαρίσσης Διονυσίου τοῦ Καλλιάρχου· πολλοὶ δὲ τῶν κατοίκων, φεύγοντες τὴν φοβερὰν αὐτὴν καταστροφήν, ἀπεδήμουν εἰς τὰ ὄρη (Κούμ. Γεν. ἱστορ., τόμ. 10, 384). Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ μετ' αὐτὴν ἡ ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς Λαρίσσης τουρκικὴ τυραννία ἦτο ἀφόρητος. Καὶ μόνον μετὰ τὸ 1840, ὅτε ἐχορηγήθη διὰ τοῦ Τανζιμὰτ βαθμός τις ἐλευθερίας εἰς τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους, ἤρξατο ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως νὰ αὐξάνῃ, καὶ διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ φιλεργίας του νὰ ἀποκτήσῃ εὐημερίαν τινὰ καὶ ἄνεσιν. Καὶ τοιαῦται μὲν ἐν συντόμῳ αἱ περιπέτειαι τῆς πόλεως κατὰ τὴν μακραίωνα αὐτῆς ὕπαρξιν. Ἡ πόλις αὕτη κειμένη κατὰ τὸν Πουκεβίλ, ὑπὸ τὸν ὡραιότατον οὐρανὸν τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης, περιβαλλομένη ὑπὸ τοῦ εὐφορωτάτου Θεσσαλικοῦ πεδίου, διαπνεομένη ὑπὸ τῆς ἐκ τοῦ Ὀλύμπου καταφερομένης αὔρας καὶ ἐπισκιαζομένη ὑπὸ τῶν κορυφῶν τῆς Ὄσσης, διαρρεομένη δὲ ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ ἀργυροδίνου Πηνειοῦ ἠδύνατο νὰ ἦνε μία

τῶν καλλίστων πόλεων τῆς Εὐρώπης, ἂν πρὸς τὴν φύσιν ἐπήρχετο συνεπίκουρος ὁ νεώτερος πολιτισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα βιομηχανία. Καὶ διατηρεῖται μὲν καὶ σήμερον ἡ καλλονὴ τῆς περιβαλλούσης αὐτὴν φύσεως καὶ σπανίως δύναταί τις νὰ ἐπιτύχῃ θελκτικωτέρου καὶ μαγευτικωτέρου ὁρίζοντος τοῦ ἐκ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Λαρίσσης ἀναπτυσσομένου ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν θεατῶν, ἀλλ' αἱ εὔκτιστοι οἰκίαι καὶ αἱ δενδρόφυτοι πλατεῖαι καὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰ ἱπποδρόμια δὲ παρατηροῦνται ἐν τῇ πενιχρᾷ καὶ ἀκαθάρτῳ σημερινῇ πόλει. Τὴν θέσιν τῶν τελευταίων κατέχουσιν ἑλώδεις καὶ βορβορώδεις ἐκτάσεις, ἀποπνέουσαι τὴν νόσον καὶ τὴν καχεξίαν εἰς τοὺς περιοίκους πλινθόκτιστοι δὲ καὶ πενιχραὶ οἰκίαι, κείμεναι ἐπὶ στενῶν καὶ σκολιῶν ὁδῶν, ἀποτελοῦσι τὴν σημερινὴν πόλιν, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμός, συνιστάμενος ἐξ Ὀθωμανῶν, Ἑλλήνων καὶ Ἰουδαίων, ἀνέρχεται εἰς 12,000 περίπου. Ὁ τουρκικὸς πληθυσμός, ὢν πρότερον πολυπληθέστερος, ὡς εἰκάζεται ἐκ πολλῶν τζαμίων, εὑρισκομένων νῦν ἐν χριστιανικαῖς συνοικίαις, ἀριθμεῖ σήμερον μόνον περὶ τὰς 2,000 ψυχάς. Τὰ ἐν τῇ Λαρίσσῃ τουρκικὰ τεμένη εἶνε 27, τῶν ὁποίων οἱ λευκοὶ μιναρέδες ἐμποιοῦσιν εὐχάριστον ἐντύπωσιν εἰς τὸν μακρόθεν θεώμενον τὴν Λάρισσαν· καί τινα μὲν τούτων ἱδρύθησαν ἐκ θεμελίων μετὰ τὴν κατάκτησιν ἐκ λίθων ἀρχαιοτέρων κτιρίων, ἕτερα δέ τινα μετεποιήθησαν ἐκ χριστιανικῶν ναῶν· διὸ καὶ εἰς ἅπαντα σχεδὸν ἀνευρίσκονται σπόνδυλοι κιόνων, κιόκρανα καὶ μάρμαρα μεγάλα, ἀποτελοῦντα καὶ νῦν τὸ κρηπίδωμα τῶν τουρκικῶν τεμενῶν. Ἔν τισι δ' αὐτῶν παρατηροῦνται εἰσέτι οἱ πράσινοι ἐκεῖνοι Ἀτρακηνοὶ κίονες οἱ τόσῳ περιζήτητοι κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχήν, ὡς λόγου χάριν, κατὰ τὸ ὑπερκείμενον τοῦ Πηνειοῦ τέμενος τοῦ Χασὰν Βέη παρατηροῦνται τέσσαρες τοιοῦτοι καὶ εἴς τινα ἄλλα. Ὁ δὲ Ἑλληνικὸς πληθυσμός, συνοικισθεὶς ἐνταῦθα κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν Ἀγράφων, τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης καὶ τινων ἄλλων μερῶν, ἀναβαίνει εἰς 8,000, κατοικῶν εἰς πέντε κεχωρισμένας συνοικίας, ἐξ ὧν αἱ μὲν τέσσαρες κεῖνται πέριξ τῶν τουρκικῶν ἐν τῇ δεξιᾷ ὄχθῃ τοῦ Πηνειοῦ ἡ δὲ πέμπτη κεῖται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, ἑνουμένη μετὰ τῆς λοιπῆς πόλεως διὰ δωδεκατόξου γεφύρας, κτίσματος βυζαντινοῦ, ἀνακαινισθέντος ὑπὸ τοῦ Χασὰν Βέη, υἱοῦ τοῦ Τουραχὰν Βέη, κατά τινα ἐν τῷ ὁμωνύμῳ τεμένει σωζομένην τουρκικὴν ἐπιγραφήν. Ἑκάστη δὲ τῶν ἑλληνικῶν συνοικιῶν ἔχει ἀπό τινος χρόνου ἴδιον ναὸν καὶ ἀλληλοδιδακτικὸν σχολεῖον καὶ πᾶσαι ὁμοῦ κοινὸν Παρθεναγωγεῖον καὶ Ἑλληνικὸν σχολεῖον. Κατὰ δὲ τὸ 1873 οἱ Λαρισσαῖοι, καταληφθέντες ὑπὸ αἰφνιδίου ἐνθουσιασμοῦ, ὑπεκκαιομένου καὶ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερατεύοντος Ἰωακείμ, χωρὶς νὰ ἀναμετρήσωσι τὰς χρηματικὰς δυνάμεις των καὶ τὰς λοιπὰς πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένας περιστάσεις, προέβησαν εἰς οἰκοδομὴν γυμνασίου· ἀλλ' ὁ ἐνθουσιασμὸς ταχέως παρῆλθε, τὰ μέσα ἐξηντλήθησαν, τὸ δὲ κτίριον ἔμεινεν ἡμιτελές, δεῖγμα τῆς ἐπιπολαίου σκέψεως καὶ τῆς ἔτι ἐπιπολαιοτέρας ἀποφάσεως τῶν κατοίκων.

Τὸ κτίριον τοῦτο περατωθὲν ἤδη χρησιμεύει ὡς κατάστημα διδασκαλείου. Ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Λαρίσσης, ἐκτὸς τῶν διαφόρων τεχνῶν, ἐνεργεῖ καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς εἰσαγωγῆς τῆς πόλεως, ὅπερ πρότερον ἦτο ζωηρότερον, καθότι τὸ πλεῖστον τῆς Θεσσαλίας ἐνταῦθα ἠγόραζε τὰ ἀποικιακὰ καὶ τὰ βιομηχανήματα τῆς Εὐρώπης, ἐνῷ ἤδη ἐσχηματίσθησαν καὶ ἕτερα κέντρα ἐμπορικὰ κατὰ τὴν πεδιάδα. Ὁ δὲ ἰουδαϊκὸς πληθυσμὸς ἀναβαίνει εἰς 2,000 εὐημερῶν καὶ πλουτῶν ἄλλοτε, εἶνε ἤδη ἐνδεέστατος ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων. Δημόσια κτήρια καθ' ἅπασαν τὴν Λάρισσαν ἄξια λόγου εἶνε τὸ μνημονευθὲν διδασκαλεῖον καὶ τὸ διοικητήριον, ὅπερ κείμενον ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως, εἶνε ἀληθὴς κόσμος αὐτῆς, διασκευασθὲν δὲ ἐσχάτως χρησιμεύει ὡς κατάστημα τῶν δικαστηρίων καὶ τῶν εἰσαγγελικῶν γραφείων. Αἱ οἰκίαι αὐτῆς, μονώροφοι καὶ πλινθόκτιστοι, κατέχουσιν, ἰδίως αἱ τουρκικαί, ὡς ἐκ τῆς διαιρέσεως αὐτῶν εἰς ἀνδρωνῖτιν καὶ γυναικωνῖτιν, εὐρείας ἐκτάσεις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ διὰ τὸ μεταξὺ τῶν οἰκιῶν μεγάλα κενὰ διαστήματα ἡ ἔκτασις τῆς πόλεως εἶνε μεγάλη, δυναμένη νὰ περιλάβῃ πενταπλασίονα πληθυσμὸν τοῦ νῦν ὑπάρχοντος. Καὶ μολονότι ἡ ἐξωτερικὴ τῶν οἰκιῶν ὄψις εἶνε πενιχρὰ καὶ ἄχαρις, τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως αὐτῶν, ἰδίως αἱ γυναικωνῖται τῶν Ὀθωμανῶν, περιβάλλονται ὑπὸ εὐχλόων κήπων, κατεχόντων τὸ μέγιστον μέρος τῆς αὐλῆς. Αἱ ὁδοὶ τῆς πόλεως εἶνε, ὡς καὶ αἱ τῶν λοιπῶν τουρκικῶν πόλεων, στεναὶ καὶ σκολιαὶ καὶ αἱ πλεῖσται τούτων λιθόστρωτοι. Μετὰ δὲ τὴν προσάρτησιν ἐξωραΐσθη ἡ πόλις διὰ τῆς γενομένης ῥυμοτομίας ἔν τισι συνοικίαις αὐτῆς, καὶ κομψαί τινες οἰκίαι ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τῶν εὐρειῶν ὁδῶν. Τὸ κλῖμα τῆς Λαρίσσης δὲν εἶνε ὑγιεινόν· τὸ μὲν διὰ τὰ ἐντὸς καὶ περὶ τὴν πόλιν εὑρισκόμενα τελματώδη ὕδατα, τὸ δὲ διὰ τὴν γειτνίασιν τῶν ὑψηλῶν ὀρέων τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Ὄσσης, ἅτινα ἀπεργάζονται λίαν εὐμετάβολον τὴν ἐν τῇ πόλει θερμοκρασίαν, ἰδίως δὲ ἡ μεταβολὴ αὕτη παρατηρεῖται ἐν καιρῷ τοῦ θέρους, ὅτε μεταξὺ τοῦ καύσωνος τῆς ἡμέρας καὶ τῆς θερμοκρασίας τῆς νυκτὸς παρατηρεῖται πολλῶν βαθμῶν διαφορά· δύναται ὅμως μικρά τις ἐπιμέλεια πρὸς ἀποξήρανσιν ἑλωδῶν τινων ἐκτάσεων καὶ προσοχὴ τῶν κατοίκων κατὰ τὰς μεγάλας μεταβολὰς τῆς θερμοκρασίας νὰ ἀποσοβήσωσι πλεῖστον μέρος τῶν ἐπιπολαζουσῶν ἀσθενειῶν. Τὸ ἐμπόριον τῆς Λαρίσσης εἶνε ἱκανῶς ζωηρόν, καθότι, ἐκτὸς τοῦ ἐμπορίου τῆς ἐξαγωγῆς, περὶ οὗ ἀνωτέρω εἶπον, ἐνταῦθα διενεργεῖται καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν πλείστων προϊόντων τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, ἐκποιουμένων ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα διαμενόντων μεγάλων γαιοκτητῶν Ὀθωμανῶν· πολλὰ δὲ τῶν ἐν Βώλῳ ἐμπορικῶν καταστημάτων ἔχουσιν ἐνταῦθα ὑποκαταστήματα πρὸς ἀγορὰν γεννημάτων.

Καὶ τῶν μὲν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως οὐδὲν λείψανον σώζεται σήμερον, ὅπως συνήθως συμβαίνει εἰς τὰς πλείστας καὶ συνεχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος κατοικουμένας πόλεις· ἀλλ' ὅμως δὲν ὑπάρχει ὁδός, δὲν ὑπάρχει τουρκικὸν τέμενος, δὲν ὑπάρχει αὐλὴ ἰδιωτικῆς οἰκίας, ἔνθα νὰ μὴ ἀνευρί-

Η ΛΑΡΙΣΣΑ

σκωνται ὀρθογώνιοι λίθοι τῶν ἀρχαίων τειχῶν, σαρκοφάγοι, κιονόκρανα, ἀνεπίγραφοι στῆλαι, ὧν πλεῖσται παρατηροῦνται κατὰ τὰ ὀθωμανικὰ πολυάνδρια, καὶ ἰδίως ἐν τῷ Ἰσραηλητικῷ, ὅπερ φαίνεται κατέχον τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας νεκροπόλεως. Ἐν ἅπασι τοῖς ἐπιτυμβίοις λίθοις τῶν τε τουρκικῶν καὶ ἰουδαϊκῶν κοιμητηρίων ἀναγινώσκονται παρὰ τὰς Τουρκικὰς καὶ Ἑβραϊκὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἀρχαῖαι Ἑλληνικαί. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ τοῦ διοικητηρίου ἔν τινι γωνίᾳ εἶνε ἐρριμμένοι ἐπιτύμβιοί τινες λίθοι μετ' ἀναγλύφων καὶ οὐρανία μαρμαρίνη σφαῖρα, ἐν ᾗ εἶνε γεγλυμμένος ὁ Ζωδιακὸς κύκλος, τοῦ ὁποίου ὅμως αἱ πλείονες γραμμαὶ ἐκ τοῦ χρόνου ἐξηλείφθησαν καὶ μόνον ὁ Σκορπίος, ὁ Τοξότης καὶ οἱ Ἰχθῦς εἶνε εἰσέτι εὐδιάκριτοι· δυστυχῶς ὅμως δὲν παύει καὶ ἐνταῦθα ἡ καταστροφὴ τῶν ἀρχαίων λειψάνων, καὶ ὡραῖα ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου θεάτρου ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν ἀκρόπολιν παρατηρούμενα μέχρι τοῦ 1860 δὲν ὑπάρχουσι πλέον, καὶ ὁ τόπος δέ, ἔνθα ἔκειντο, ἐκαλύφθη ὑπὸ νεωτέρων οἰκοδομῶν, κτισθεισῶν ἐκ συντριμμάτων τῶν ἀρχαίων λίθων· κάτωθεν δὲ τῆς θέσεως ταύτης μετ' ἀνασκαφὰς γενομένας ὑπό τινος ἰδιώτου ἀνευρέθη 12 πόδας ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος τῆς πόλεως τὸ κρηπίδωμα ἀρχαίου κτιρίου, ὡς καὶ αἱ βάσεις τριῶν κιόνων ῥαβδωτῶν Δωρικοῦ ῥυθμοῦ· μεταγενέστεραι δὲ ἀνασκαφαὶ δύνανται ἴσως νὰ ἀποκαλύψωσιν ἀρχαῖόν τινα ναὸν ἤ τι τῶν εὐρέων γυμνασίων καὶ ἱπποδρομίων τῆς ἀρχαίας πόλεως. Περιηγηταὶ δὲ κατὰ καιροὺς ἐπισκεφθέντες τὴν Λάρισσαν ἀπεκόμισαν ὅ,τι καλὸν εὗρον ἐν αὐτῇ· οὕτως ὁ Οὐσὶνγ ὁμολογεῖ, ὅτι συναπέφερε μεθ' ἑαυτοῦ μαρμάρινον ἀγαλμάτιον κομψότατον τῆς Ἑκάτης, ἀνευρεθὲν ἐν τῇ αὐλῇ Τουρκικῆς οἰκίας. Ἡ τριπρόσωπος θεὰ παρίσταται καὶ ἐνταῦθα ὡς συνήθως. Τρεῖς γυναικεῖαι μορφαὶ ἐρείδονται διὰ τῶν νώτων ἐπὶ στρογγύλου κίονος, κρατοῦσαι δᾷδας ἐν τῇ ἀριστερᾷ, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ ἡ μὲν μία κάλπην, ἡ ἑτέρα κύπελον καὶ ἡ τρίτη φέρει τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ στήθους· ποδήρεις δὲ χιτῶνες μετὰ κανονικῶν καὶ κομψοτάτων πτυχῶν περιβάλλουσιν αὐτάς, ἐνῷ οἱ ὡραῖοι βόστρυχοι καταπίπτουσιν ἐπὶ τοῦ στήθους. Τὸ ἀγαλμάτιον τοῦτο, ὡς καὶ ἕτερα καλῆς τέχνης, παριστῶν ἴσως τὴν Περσεφόνην, εὑρίσκεται σήμερον ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ τῆς Κοπενάγης (uss. 37)· ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Heuzey (ὡς ἀν.) παρατηρηθεῖσα ἐν Λαρίσσῃ στήλη, ἔνθα ἐν ἀναγλύφῳ παρίσταται δεῖπνον προσφερόμενον εἰς τοὺς μεγάλους θεούς, δὲν ἀνευρίσκεται πλέον· καὶ κάτωθεν μὲν τοῦ ἀναγλύφου ἀνεγινώσκετο ἐπιγραφὴ «θεοῖς μεγάλοις Δανάα τθονειτία» ἴσως Ἰθωνειτία=κόρη τοῦ Ἴθωνος· ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς συνθέσεως παρίστατο κλίνη ἀμφικέφαλος διὰ δύο συνδαιτυμόνας· ἔμπροσθεν δὲ αὐτῆς τετράπους τράπεζα, ἐφ' ἧς ἦσαν παρατεθειμένοι διάφοροι πλακοῦντες. Πρὸ τῆς τραπέζης ἐπὶ τετραγώνου βωμοῦ ἀνὴρ προσφέρει σπονδήν, καὶ ὄπισθεν αὐτοῦ γυνὴ ὑψοῖ πρὸς τὸν οὐρανὸν τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπικαλουμένη τρόπον τινὰ τοὺς θείους συνδαιτυμόνας, δι' οὓς παρεσκευάσθη τὸ δεῖπνον. Καὶ τῳόντι φαίνονται ἄνωθεν δύο ἱππεῖς, οἱ Διόσκουροι, καὶ ὑπ' αὐτοὺς ἡ Νίκη κρα-

τοῦσα στέφανον, ὅπως προσενέγκῃ ἐκ μέρους τῶν θεῶν εἰς τοὺς προσφέροντας τὸ δεῖπνον.

Ἡμίσειαν ὥραν βορειότερον τῆς Λαρίσσης ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ κεῖται ναὸς τῆς Ἁγίας Μαρίνης, κατέχων ἴσως τὴν θέσιν ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ναοῦ, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν μαρμάρων τῶν ἐν τῷ τόπῳ παρατηρουμένων. Ἐνταῦθα κατὰ τὴν 17 Ἰουλίου, ἡμέραν τῆς μνήμης τῆς ἁγίας, συνέρχονται οἱ κάτοικοι τῆς Λαρίσσης καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν ὑψηλῶν δένδρων εὐωχοῦντο πανήμεροι, ᾄδοντες καὶ ὀρχούμενοι. Ἀντικρὺ δὲ τῆς Λαρίσσης ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ ὑπάρχει ὡραιότατον δάσος δρυῶν, ἔνθα κατὰ τὸ ἔαρ ἐξέρχονται οἱ κάτοικοι τῆς Λαρίσσης πρὸς ἀναψυχήν, διαβαίνοντες ἐπὶ πλοιαρίου τὸ ἤρεμον ῥεῦμα τοῦ Πηνειοῦ.

Μεταβαίνω ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ Πηνειοῦ ἐκτεινομένης μοίρας τῆς Πελασγικῆς πεδιάδος. Ἡ πεδιὰς αὕτη διαρρέεται ὑπὸ τοῦ Καραδερὲ καὶ τῆς αὔλακος, ἐν ᾗ ῥέουσι τὰ ἐκ τοῦ μέσου ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου παρεκτρεπόμενα ὕδατα. Τὰ ἐνταῦθα κείμενα χωρία εἶνε τερπνότατα, περιβαλλόμενα ὑπὸ λαχανοκήπων, τινὰ δὲ καὶ σκιαζόμενα ὑπὸ δένδρων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ γυμνὰ καὶ ἄδενδρα ἐν τῇ λοιπῇ Πελασγιώτιδι κείμενα χωρία. Καὶ ὑδρόμυλοι δὲ συχνὰ ἀπαντῶσι κατὰ τὸν ῥοῦν τῶν μνημονευθέντων ῥυακίων, αὐξάνοντες τὸ εἰσόδημα τῶν χωρίων. Πάντα δὲ τὰ ἐν τῇ πεδιάδι ταύτῃ εὑρισκόμενα χωρία ἀποτελοῦσιν τὸν δῆμον Τυρνάβου συνίσταται δὲ οὗτος ἐκ τῆς πόλεως Τυρνάβου καὶ ἐκ τῶν χωρίων *Γιάρουλη*, *Δένδρα*, *Τσερσανάδες*, *Γκορτζόβαλη*, *Ντελέργια*, *Καρατζιόλι*, *Κουτάφι*, *Λογαριά*, *Μελοῦνα*, *Μουσαλάρι*, *Ὀχτσιλάρ*, *Καζακλάρ*, *Εὐρενός*, *Ὀρμὰν-Τσιφλίκι*, *Τατάρι*, *Τσαϊρλί*, *Τσαταλὰρ* καὶ *Τσιαχύρι*.

Καὶ δυτικώτερον μὲν τοῦ Κισσκίου ἐκτείνεται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ δάσος μέγα, ὅπερ ὅμως διὰ τὴν ἄτακτον ὑλοτομίαν δὲν θὰ βραδύνῃ νὰ ἐκλείψῃ. Δυτικώτερον δὲ αὐτοῦ ἐπὶ γηλόφου ὑπερκειμένου τοῦ Πηνειοῦ, καλουμένου διὰ τὸ ἀπότομον *Κρημνοῦ*, ἀνευρίσκομεν τὰ λείψανα τῆς ἀρχαίας Ἀργίσσης ἢ Ἀργούρας κατὰ Στράβωνα· καὶ κάτωθεν τούτου ὡραῖα ἐρείπια ἀρχαίου τείχους, περιλουόμενα ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ Πηνειοῦ καὶ χρησιμεύοντα ἴσως πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν πλημμυρῶν αὐτοῦ. Παρὰ τὸν γήλοφον ἀνυψοῦνται ἐν τῇ πεδιάδι 7 τύμβοι. Μίαν δὲ ὥραν δυτικώτερον τῆς Ἀργίσσης ἐπὶ λόφου ὑπερκειμένου τοῦ ποταμοῦ κατὰ τὴν ἐκ τοῦ στενοῦ τοῦ Καλαμακίου εἴσοδον αὐτοῦ εἰς τὸ Πελασγικὸν πεδίον ἀνευρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς Περραιβικῆς πόλεως *Ἄτρακος*, ἥτις, κειμένη, κατὰ τὸν Στράβωνα (9, 440) καὶ Λίβιον (32, 15), ἐπὶ τοῦ Πηνειοῦ, ἀπεῖχε τῆς Λαρίσσης δέκα μόνον μίλια. Ἡ πόλις αὕτη ἦτο διάσημος κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους διὰ τὰ παρ' αὐτὴν ἐν τῇ πεδιάδι ἀνορυττόμενα Ἀτρακηνὰ μάρμαρα πρασίνου χρώματος μετὰ λευκῶν κηλίδων, ἅτινα περιζήτητα ὄντα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπετέλουν ἓν τῶν

σπουδαίων ἐμπορικῶν ἀντικειμένων τῆς πόλεως. Ὁ Παῦλος Σιλεντάριος ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Ἁγίας Σοφίας περιγράφει ὡς ἀκολούθως τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος μάρμαρα (2,244): «Καὶ Ἀτρακὶς ὁπόσα λευροῖς χθὼν πεδίοις ἐλόχευσε καὶ οὐχ ὑψαύχενι βύσσῃ· πού μὲν ἅλις χλοόεντα καὶ μάλα τῆλε σμαράγδου, πού δὲ βαθυνομένου χλοερῷ κυανώπιδι μορφῇ· ἦν δέ τι καὶ χιόνεσσιν ἀλίγκιον ἄγχι μελαίνης μαρμαρυγῆς μικτὴ δὲ χάρις συναγείρετο πέτρου». Λείψανα τῶν ἀρχαίων λατομιῶν δὲν εὑρίσκονται σήμερον παρὰ τὴν Ἄτρακα.

Βορειότερον τῆς Ἄτρακος ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Μιλούνης κεῖται ἡ πολίχνη *Τύρναβος* πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου. Ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη κατὰ τὸν Κούμαν ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Θεσσαλίας Τουραχάνου (Τόμ. 7. 391)· οὐχὶ δὲ μόνον ἡ ἐν τῷ τόπῳ σωζομένη παράδοσις, ἀλλὰ καὶ βιογραφία τις τοῦ εἰρημένου στρατηγοῦ, σωζομένη ἔν τινι Τουρκικῷ τεμένει τῆς πόλεως, πιστοποιοῦσι τὴν εἰρημένην γνώμην τοῦ Κούμα. Ὁ ἐν Τυρνάβῳ κατὰ τὸ 1842 ἐπιζῶν γέρων Χατσῆ ὀγλοῦ διηγεῖτο εἰς τὸν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπὶ διμηνίαν ἐν τῇ πόλει διαμείναντα Φαλλμεράϋερ, ὅτι ὁ Τουραχὰν Βέης ἱδρύσατο πρῶτον τὸ καὶ νῦν ἔτι παραμένον Τουρκικὸν τέμενος, καὶ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἔπειτα δὲ διέταξε καὶ τὸν συνοικισμὸν τῆς πόλεως, ἣν ἀπεκάλεσε Τούρναβον ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως Τούρνας, σημαινούσης τὸν ποτάμιον λαύρακα, τοῦ ὁποίου ἔβριθεν ὁ οὐχὶ μακρὰν τῆς πόλεως ῥέων Καρα δερές· φαίνεται δὲ ὅτι ἡ πόλις, τῇ ὑποστηρίξει τοῦ εἰρημένου στρατηγοῦ καὶ τῶν πολλῶν προνομίων, μὲ τὰ ὁποῖα τὴν ἐπροίκισε, προήχθη ταχέως εἰς πληθυσμὸν καὶ εὐημερίαν, καθότι ἤδη ἀπὸ τοῦ 1666, ὅτε ἐπεσκέφθη αὐτὴν ὁ Ἐδουάρδος Βράουν, ἠρίθμει αὕτη 18 ἑλληνικοὺς ναοὺς καὶ 3 τουρκικοὺς (Ρωμ. Τόμ. 3). Καὶ ὁ σουλτάνος Μωάμεθ ὁ τέταρτος ἐπανειλημμένως διέτριψεν ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πολίχνῃ, καὶ τὸ ἵδρυμα τοῦ Τουραχάνου κατέστη τὸ πεδίον τῶν ῥᾳδιουργιῶν τοῦ Σεραγίου τῆς αὐλικῆς πολυτελείας, τῆς θήρας τῶν ἱεράκων καὶ ἡ ἕδρα τῶν παρὰ τῷ Σουλτάνῳ πρεσβευτῶν τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης. Εἰσέτι δέ, λέγει ὁ Φαλλμεράϋερ, παραμένει ἐν τῷ τόπῳ ἡ μνήμη τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ πολυτελείας τῶν χρόνων ἐκείνων· διηγοῦνται εἰσέτι τὴν μεγάλην δίκην πόλεως σκηνὴν τοῦ Πατισάχ, τὰς ἐπικεχρυσωμένας σφαίρας, τὸν συνωθισμὸν τῶν ἱερακοθηρῶν, κυνηγῶν, ὑπηρετῶν, κυναγωγῶν καὶ λ. Ἐνηργεῖτο δὲ ἐν τῇ πόλει μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος σπουδαία βιομηχανία, συνισταμένη εἰς τὴν βαφικὴν τῶν κοκκίνων νημάτων, εἰς τὴν κατασκευὴν πανίων, μανδηλίων, μπουχασίων καὶ μεταξωτῶν ὑφασμάτων· δυστυχῶς ὅμως πανώλης φρικτὴ τὸ 1813 κατέστρεψε τὸ πλεῖστον μέρος τῶν κατοίκων, τοὺς δὲ περισωθέντας διεσκόρπισε, ὥστε ἔκτοτε δὲν ἠδυνήθη ἡ πόλις νὰ ἀναλάβῃ τὴν προτέραν αὐτῆς ἀκμήν· εἰς τὴν τότε δὲ εὐημερίαν τῶν κατοίκων τ.. ὀφείλεται καὶ ἡ σύστασις τῆς διασήμου σχολῆς τοῦ Τυρνάβου, ἥτις ἱδρύ

κατὰ τὸ 1730· ἀπὸ δὲ τοῦ 1740 ἐδίδαξεν ἐν αὐτῇ ὁ Τουρναβίτης Ἀλέξανδρος, τὸν ὁποῖον μετ' ἐγκωμίων μνημονεύει ὁ Εὐγένιος εἰς τὴν Λογικήν του· τοῦτον δὲ διεδέχθη τὸ 1755 Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἀγράφων, ὅστις προσκληθεὶς μετὰ ταῦτα εἰς Ἰάσιον ἐπεχείρησεν ἐκεῖ τὴν σύνταξιν μεγάλου ἑλληνικοῦ λεξικοῦ. Τὸν δὲ Ἰωάννην διεδέχθη ὁ Λάμπρος Πάσχου ἐξ Ἰωαννίνων, καὶ τοῦτον ὁ περιώνυμος Ἰωάννης Δημητριάδης ὁ Πέζαρος, ὁ ἐκ Τουρνάβου, διδάξας ἀκαμάτως ἐν τῇ σχολῇ τῆς πατρίδος του ἀπὸ τοῦ 1782—1806. Μεταξὺ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ διεκρίθησαν ὁ Λαρισσαῖος Κούμας, ὅστις ἐξαίρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ του τὴν μάθησιν, τὴν σοφίαν, τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ πενιχρὸν καὶ ἀπέριττον τῆς ζωῆς τοῦ διδασκάλου του, καὶ ὁ Στέφανος Δούγκας ὁ Τουρναβίτης, ὅστις διεκρίθη κατόπιν διδάσκων τὰ μαθηματικὰ ἐν Βουκουρεστίῳ. Ὁ Τούρναβος κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 1,000 περίπου ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καταγινομένων πρὸ πάντων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των, τῶν ὁποίων τὰ προϊόντα εἶνε σῖτος, κριθή, βάμβαξ, μέταξα καὶ σταφυλαί· τινὲς δὲ κατασκευάζουσι καὶ βαμβακερά τινα ὑφάσματα πρὸς χρῆσιν τῶν περιοίκων. Εἶνε δὲ οἱ κάτοικοι τῆς πολίχνης εὔθυμοι, ζωηροί, ἀγαπῶντες τὰς εὐωχίας καὶ θύοντες γενναίως τῷ Βάκχῳ. Ἐν τῇ ἀμμώδει κοίτῃ τοῦ Τιταρησίου τελεῖται κατ' ἔτος ἐμπορικὴ πανήγυρις ἀρχομένη τὴν 23 Ἀπριλίου καὶ διαρκοῦσα ὀκταήμερον, καλεῖται δὲ αὕτη Κοὺμ-παζὰρ (ἀμμώδης πανήγυρις). Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ παρατηροῦνται ἐρείπια μεγάρου τοῦ Βελῆ πασᾶ καὶ παρ' αὐτὰ εὐρύτατος στρατών, ὅστις ἐμπρησθεὶς πρὸ δεκαπενταετίας ἀνεκτίσθη ἤδη κατὰ τὴν μίαν μόνην πλευράν. Παρὰ τὸν στρατῶνα ὁδὸς εὐρεῖα σκιαζομένη ὑπὸ ὑψηλῶν αἰγείρων ἄγει πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ Τιταρησίου πολύτοξον γέφυραν, κτίσμα ὡσαύτως τοῦ Βελῆ πασᾶ

Λείψανα ἀρχαίων τειχῶν παρὰ τὸν Τούρναβον δὲν παρατηροῦνται, ἀλλ' ἐν τοῖς ναοῖς τοῦ Προδρόμου καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ τῆς Φανερωμένης καὶ ἔν τισιν ἰδιωτικαῖς οἰκίαις ἀνευρίσκονται ἐνεπίγραφοι στῆλαι, μετακομισθεῖσαι ἐνταῦθα ἐκ τῶν παρακειμένων ἀρχαίων πόλεων. Οὕτω πλὰξ μετ' ἐπιγραφῆς «Οἱ νεανίσκοι Πυραίου Φιλοξενίδου μητροπολίτην γυμνασιαρχήσαντα» μετεκομίσθη ἐκ τοῦ οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου κειμένου Κασσιρίου, ἔνθα μικρά τινα λείψανα ἀρχαίων τειχῶν σημειοῦσι τὴν θέσιν τῆς Πελασγικῆς Μητροπόλεως, ἑτέρας τῆς ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι κειμένης (Λιβ. 36, 10). Ἑτέρα δὲ ἐπιγραφὴ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Προδρόμου μνημονεύει ψηφίσματος, ἐκτεθειμένου εἰς τὸ ἐπιφανέστατον τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς, δι' οὗ ψηφίζονται ὑπὸ τοῦ δήμου Φαλανναίων τιμαὶ εἰς τὸν Γλαῦκον τὸν υἱὸν τοῦ Ἀπολλωνίδου, ὅστις κατώρθωσε ν' ἀποκρούσῃ ἐπικειμένην στάσιν μεταξὺ τῶν πολιτῶν διὰ τὴν μὴ ἔγκαιρον πληρωμὴν χρηματικῶν συμβολαίων (Heuz. ὡς ἀνωτ.) Ἡ στήλη αὕτη μετεκομίσθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ μίαν ὥραν ΒΑ τοῦ Τουρνάβου κειμένου χωρίου *Ταταρι*, ὅπερ ἦτο ἡ ἕδρα τοῦ Τουραχάνου, εἰς ὃν ἡ

παράδοσις ἀποδίδει καὶ τὴν ἵδρυσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Καὶ σήμερον μὲν τὸ χωρίον εἶνε μικρὸν καὶ ἄσημον, ἀλλ' αἱ ἐν αὐτῷ λιθόστρωτοι ὁδοί, τὰ ἐρειπιωμένα τουρκικὰ βαλανεῖα καὶ μεγαλοπρεπὲς τουρκικὸν τέμενος, ἱδρυμένον ἐπὶ κρηπιδώματος ἀρχαιοτέρας οἰκοδομῆς, εἶνε λείψανα τοῦ παρελθόντος μεγαλείου τοῦ χωρίου. Καὶ λείψανα μὲν τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως δὲν παρατηροῦνται, κατασυντριβέντα πρὸς κατασκευὴν νεωτέρων κτιρίων ἔν τε τῷ χωρίῳ καὶ ἐν τοῖς πέριξ· εὑρίσκονται ὅμως σπόνδυλοι κιόνων καὶ κιονόκρανα, ὧν ἐν Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ τελειότατον, καὶ ἐνεπίγραφοι στῆλαι, ἐγκατεσπαρμέναι ἐν τῷ χωρίῳ. Τὰ λείψανα ταῦτα καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιγραφὴ μὲ πείθουσιν ὅπως τοποθετήσω ἐνταῦθα τὴν *Φάλανναν*, ἥτις κατὰ μὲν τὸν Λιβιον ἔκειτο μεταξὺ Μυλῶν καὶ Γυρτώνης. κατὰ δὲ τὸν Στράβωνα πρὸς τῷ Πηνειῷ· τὸ δὲ χωρίον Τατάρι, οὐχὶ πολὺ ἀφιστάμενον τοῦ Πηνειοῦ· κεῖται ἐπακριβῶς μεταξὺ Δαμασίου (Μυλῶν) καὶ Μπάκρινας (Γυρτώνης). Τότε δὲ καὶ τὸ Τουρκικὸν τέμενος τὸ ἐν τῷ χωρίῳ κατέχει ἀναμφιβόλως τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. Ὑπὲρ τὸ χωρίον ὑψοῦται γήλοφος, ἔνθα ἀνευρίσκονται συντρίμματα κεράμων καὶ ἀγγεῖα ἀρχαῖα· ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα πιθανῶς ἡ *Ὄρθη*, ἡ ἀκρόπολις τῶν Φαλανναίων (Στρ. 9, 440). Παρὰ τὸ χωρίον Τατάρι κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Ὀρμὰ Τσιφλίκ*, κληθὲν οὕτω ἐκ τῶν παρακειμένων δασῶν, κατοικούμενον δὲ ὑπὸ εἰκοσάδος Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, καὶ βορειότερον ἀμφοτέρων τὸ τουρκικὸν χωρίον *Καζακλάρι*, ὅπερ, κείμενον ἐντὸς δάσους δρυοβαλάνων, κατέχει ἀναλόγως τοῦ πληθυσμοῦ μεγάλην ἔκτασιν· διὸ καὶ οἱ κάτοικοι χαριεντιζόμενοι λέγουσιν ὅτι μεγάλη μὲν εἶνε ἡ Κωνσταντινούπολις, ἀλλὰ καὶ τὸ Καζακλάρι εἶνε πολὺ μεγάλον. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Ὀθωμανοὶ κατὰ τῆς πρὸ τῆς προσαρτήσεως χρόνους ἐξεπατρίσθησαν ἤδη μετὰ τὴν προσάρτησιν ἐκτὸς ὀλιγίστων τὸ δὲ χωρίον συνῳκίσθη ἐκ Μακεδόνων, Ἠπειρωτῶν ἢ Πελοποννησίων τῶν ὁποίων ἡ φιλεργία συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς προαγωγὴν καὶ εὐημερίαν αὐτοῦ. Τὰ δὲ προϊόντα αὐτοῦ εἶνε σῖτος, κριθή, βάμβαξ καὶ πολλαὶ σταφυλαί.

Ἐξερχόμενός τις τοῦ χωρίου πρὸς βορρᾶν διέρχεται τὴν ἀμμώδη καὶ ξηρὰν κοίτην τοῦ Τιταρησίου, καὶ μετ' ἡμίσειαν ὥραν ἐπὶ γεφύρας τὰ διαυγῆ ὕδατα τοῦ Καραδερέ, οὐχὶ μακρὰν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ὁποίου κεῖνται τερπνότατα τουρκοχώρια παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου. Ἡ χώρα αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὴν Περραιβίαν, ἥτις ἀπετέλει μέρος τῆς ἀρχαίας Ἑστιαιώτιδος, εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς ὁποίας μεταβαίνω ἤδη.

Ἑστιαιῶτις.

Ἡ Ἑστιαιῶτις διαιρεῖται εἰς ὀρεινὴν καὶ πεδινήν· καὶ ἐκείνη μέν, ἀρχομένη ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Πίνδου δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Πηνειοῦ, ἐκτείνεται καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῶν Χασιωτικῶν

ὀρέων καὶ καταλήγει εἰς τὸν Ὄλυμπον, ἔχουσα μῆκος μὲν ὡρῶν 24, πλάτος δὲ ποικίλον μεταξὺ 5—12 ὡρῶν· ἡ δὲ πεδινή, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Πηνειοῦ εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, ἐξετείνετο μέχρι τῆς διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Καλαμακίου εἰσόδου τοῦ ποταμοῦ εἰς τὸ Πελασγικὸν πεδίον, διατρέχουσα παραλλήλως τῶν Χασιατικῶν ὀρέων καὶ τοῦ Πηνειοῦ καὶ ἔχουσα μῆκος μὲν ὡρῶν 9, πλάτος δὲ ποικίλλον μεταξὺ 5 καὶ 3 ὡρῶν. Καὶ ἡ μὲν βορεία μοῖρα τῆς ὀρεινῆς Ἑστιαιώτιδος, καλουμένη κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους *Δωρίς* (Ἡρ. 1, 56. Στρ 9, 437), ἐκλήθη κατόπιν διὰ τὴν ἐποίκησιν τῶν Περραιβῶν *Περραιβία*, καὶ ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα ἀναφέρεται ἡ ὀρεινὴ αὕτη χώρα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· ἡ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τοῦ Πίνδου δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τοῦ Πηνειοῦ ἐκτεινομένη μοῖρα τῆς Ἑστιαιώτιδος ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ ἐνοικούντων λαῶν ***Αἰθίκων*** καὶ ***Τυμφαίων***, ***Αἰθικία*** καὶ ***Τυμφαία***· ἦσαν δὲ οὗτοι φυλαὶ Ἠπειρωτικαί, ἀλλ' ὑπήκοοι τῆς Θεσσαλοῖς, παράβολοι δὲ καὶ βάρβαροι καὶ λῃστείαις ἐπιεικῶς προσκείμενοι (Μαρτ. παρ. Σ. Βυζ. Στρ. 7. 327). Καὶ οἱ μὲν Αἴθικες μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου· κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους αὐτοί τε καὶ οἱ Τυμφαῖοι συμμετέσχον τῆς κατὰ τῆς Ἀσίας Μακεδονικῆς ἐκστρατείας ὑπὸ τὸν Τυμφαῖον στρατηγὸν Πολυσπέρχοντα, ὅστις καλεῖται καὶ Αἰθίκων πρόμος ὑπὸ τοῦ Λυκόφρονος (Ἀλ. στ. 797)· ἐπὶ δὲ τοῦ Πύρρου ὑπετάγησαν ἀμφότεραι αἱ φυλαὶ ὑπὸ τῶν Μολοσσῶν, καὶ βραδύτερον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, μέχρις οὗ τέλος καταλυθέντος τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους συνεχωνεύθησαν καὶ αὗται εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Τὴν δὲ πεδινὴν Ἑστιαιώτιδα, πρὶν αὕτη καταληφθῇ ὑπὸ τῶν Ἑστιαιωτῶν, κατεῖχον, φαίνεται, οἱ Φλεγύαι, οἵτινες κατελθόντες βραδύτερον εἰς τὴν Μεσσηνίαν μετεκόμισαν ἐκεῖ καὶ τὰ ὀνόματα Πάμισσον, Ἰθώμην, Τρίκκην, Οἰχαλίαν ὡς καὶ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Πόλεις δὲ τῆς Ἑστιαιώτιδος ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αἱ ἀκόλουθοι· ***Εὔρωπος***, ***Ἀλαλκομεναὶ*** καὶ ***Αἰγίνιον*** (τῶν Τυμφαίων), ***Ὀξύνεια***, ***Φαλώρεια***, ***Πιαλία***, ***Σιλάνη***, ***Τρίκκη***, ***Γόμφοι***, ***Φήκη***, ***Μητρόπολις***, ***Ἰθώμη***, ***Οἰχαλία***, ***Πελινναῖον***, ***Λιμναῖον***, ***Φαρκαδών***, ***Μέλαι***, ***Μάλλοια***, ***Κυρετίαι***, ***Ἐρίτειον***, ***Κύφος***, ***Δωδώνη***, ***Πύθιον***, ***Ἀζώριον***, ***Δολίχη***, ***Ὀλοοσσών***, ***Ἠλώνη***, ***Γόννος***. Αἱ τελευταῖαι ὀκτὼ Περραιβικαί, καὶ τούτων αἱ δύο τελευταῖαι κατατάσσονται ὑπό τινων εἰς τὰς Πελασγικὰς πόλεις. Καὶ τῶν πόλεων τούτων, ὡς καὶ τῶν Πελασγικῶν καὶ Μαγνητικῶν, μικρά τινα καὶ ἄσημα λείψανα περισώζονται. Τὴν θέσιν αὐτῶν κατέλαβον εὐτελῆ χωρίδια, μία δὲ μόνη ὁπωσοῦν σπουδαία πόλις ἀπαντᾷ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑστιαιώτιδα, τὰ *Τρίκαλα*. Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον· ἄρχομαι δὲ τῆς εἰδικῆς περιγραφῆς τῆς χώρας ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἔνθα ἔληξεν ὁ περὶ Πελασγιώτιδος λόγος.

Ὁ Ὄλυμπος κατῳκήθη ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, καὶ ἡ μὲν μεσημβρινὴ πλευρὰ αὐτοῦ κατείχετο ὑπὸ τῶν Περραιβῶν, ἡ δὲ βορεία ὑπὸ

τῶν Πιέρων. Καὶ αὕτη μέν, ἀνήκουσα εἰς τὴν Μακεδονίαν, δὲν εἶνε ἀντικείμενον τῆς παρούσης πραγματείας· μόνον μοίρας τινὸς μικρᾶς αὐτῆς ἀνηκούσης σήμερον εἰς τὴν Θεσσαλίαν, θὰ γίνῃ μνεία ἐνταῦθα· λεπτομερέστερον ὅμως θὰ περιγράψω τὴν Περραιβικὴν πλευρὰν ἢ *Περραιβίαν*. Καὶ τῶν μὲν ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ ἀναμὶξ μετὰ τῶν Λαπιθῶν οἰκούντων Περραιβῶν, ὑπηκόων δὲ τοῖς Λαρισαίοις, τινὰς τῶν πόλεων περιέγραψα ἤδη. Αἱ δὲ ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ πρὸς τὰ ἑσπέρια αὐτοῦ κείμεναι Περραιβικαὶ πόλεις, διατηρηθεῖσαι μέχρι τῶν πρώτων χρόνων τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, φαίνονται ἔπειτα ἐρημωθεῖσαι ὡς ἐκ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων φυλῶν, αἵτινες ἐκ βορρᾶ διὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου στενωπῶν εἰσέβαλλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Κατελήφθη δὲ ἡ περὶ τὸν Ὄλυμπον χώρα ἰδίως ὑπὸ τῶν Βλάχων, ὧν χωρία τινὰ σώζωνται εἰσέτι ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Ἡ ἰσχυρὰ καὶ ἐπίκαιρως θέσις τοῦ Ὀλύμπου ἐξηγεῖ ἐπαρκῶς τὴν σημασίαν, ἣν τὸ ὄρος τοῦτο εἶχεν εἰς τὰς διαφόρους τύχας καὶ περιπετείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Καὶ ἐνῷ εἴς τινας ἐποχὰς χρησιμεύει ὡς προπύργιον κατὰ τῶν ἐκ βορρᾶ ἐπιδρομῶν καὶ μνημονεύεται συχνάκις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἄλλοτε περιπίπτει εἰς ἀφάνειαν, καὶ οὐδεὶς οὐδαμοῦ περὶ αὐτοῦ λόγος γίνεται. Μεγίστην σπουδαιότητα εἶχε τὸ ὄρος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐπιδρομῆς τῶν παναρχαίων ἐκείνων φυλῶν, αἵτινες, ἀποκαθιστάμεναι κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ ὑπωρειῶν αὐτοῦ, κατήρχοντο βραδύτερον εἰς τὴν νοτιωτέραν Ἑλλάδα. Ἐνταῦθα εὑρίσκομεν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους τοὺς Δωριεῖς, τοὺς Αἰολεῖς, τοὺς Αἰνιᾶνας, τοὺς Ἀθαμᾶνας, τοὺς Καδμείους, τοὺς Πιέρους καὶ τοὺς Περραιβούς. Ἔκτοτε τὸ ὄρος πίπτει εἰς ἀφάνειαν καὶ αἰῶνάς τινας βραδύτερον ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς ἀκμῆς ἀναφαίνεται ἐκ νέου ἡ σημασία τοῦ ἰσχυροῦ τούτου προπυργίου τῆς Ἑλλάδος ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς πρὸς τοὺς Μακεδόνας πολέμοις, ὅτε, καταλυθέντος τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους, περιπίπτει ἐκ νέου τὸ ὄρος εἰς λίθην· καθότι ἥ τε πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον αὐτοῦ χώρα ἀνεγνώριζεν ἕνα καὶ μόνον κύριον. Ἐπὶ δὲ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν βαρβάρων ὀρδῶν τῶν Γότθων, Βουλγάρων, Βλάχων, Σταυροφόρων καὶ Σέρβων ἀναφέρονται πάλιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αἱ ἐπὶ τοῦ ὄρους κείμεναι πόλεις καὶ αἱ στενωποὶ αὐτοῦ. Ἡ εὐσέβεια δὲ αὐτοκρατόρων τινῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ ὄρους πολλὰς μονάς, περισωζομένας μέχρι σήμερον, ὧν τινες ἀνήκουσιν εἰς τὰς διασημοτέρας τῆς Θεσσαλίας. Καὶ τέλος μετὰ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν τὸ ὄρος κατέστη διαβόητον ὡς τὸ τελευταῖον ἄσυλον τῆς ἡττηθείσης φυλῆς καὶ τὸ καταφύγιον τῶν ἁρματωλῶν καὶ κλεπτῶν. Καὶ νέα τότε ποίησις ἐπίσης ἀνθηρά, ἐπίσης ἀληθὴς καὶ πρωτότυπος ὡς ἡ τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου, ἡ δημοτικὴ ἡμῶν ποίησις, κατέστησε ξακουστὸν εἰς ὅλον τὸν κόσμον τὸ Γέρο—Ὄλυμπον.

Μὲ ταῖς σαράντα δυὸ κορφαῖς κ' ἑξῆντα δυὸ βρυσοῦλαις,
πᾶσα βρυσὶ καὶ φλάμπουρον, παντοῦ κλαδὶ καὶ κλέπτης.

Μεταβαίνω ἤδη εἰς τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ ὄρους.

Καντατικρὺ τοῦ χωρίου Μπαμπᾶ χωριζομένη ἀπ' αὐτοῦ διὰ τοῦ Πηνειοῦ ἐκτείνεται ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης καὶ παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου ἡ τερπνοτάτη κοιλὰς τοῦ *Δερελί*, ἥτις θεωρητέα ὡς συνέχεια τῆς πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Πηνειοῦ παρὰ τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄσσης κειμένης κοιλάδος τοῦ Κισερλί, περὶ ἧς ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Μαγνησίας ἐγένετο λόγος· καὶ ἐνταῦθα ὡς καὶ ἐκεῖ κραταιὰ βλάστησις, κάρπιμα δένδρα, διαυγῆ ὕδατα, βαθυπράσινος χλόη· ἀπότομοι δὲ καὶ ὑψηλοὶ βράχοι, ὑπερκείμενοι τῆς κοιλάδος καὶ προφυλάττοντες αὐτὴν ἀπὸ τῶν βορείων ψυχρῶν ἀνέμων, ἀπεργάζονται τὸ κλίμα αὐτῆς γλυκὺ καὶ κατάλληλον πρὸς βλάστησιν τῆς ἐλαίας, συκῆς, ῥοιᾶς καὶ ἄλλων μεσημβρινῶν δένδρων· καὶ σήμερον δὲ παραμένει ἀληθὴς ὁ στίχος τοῦ Λουκανοῦ

nec metuens imi Boreas habitator Olympi.

Καὶ κατὰ μῆκος μὲν τοῦ Πηνειοῦ ἐκτείνεται δάσος ἐλαιοπρίνων, ὄπισθεν τῶν ὁποίων κεῖται τὸ τουρκικὸν χωρίον *Μπαλαμοὺτ* καὶ ἔτι ποῤῥωτέρω ἀνελίσσεται ἡ κοιλὰς τοῦ *Δερελί*, ὅπερ κατοικούμενον ὑπὸ 200 περίπου Τουρκικῶν οἰκογενειῶν, εἶνε πρωτεύουσα τοῦ δήμου Γόννου ἀνήκοντος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τυρνάβου, καὶ ἀποτελουμένου ἐκ τοῦ Δερελί, Καραδεμιλέρ, Κιτσιλέρ, Κόσδερε, Μπαλαμούτ, καὶ Ὀυρτσούν. Αἱ οἰκίαι τοῦ Δερελὶ κεῖνται ἐν τῷ μέσῳ εὐθαλεστάτων κήπων, μεγάλοι δὲ πλάτανοι σκιάζουσι τὴν ἀγορὰν καὶ περιβάλλουσι τὰ τουρκικὰ τεμένη, ἐνῷ τὰ διαῤῥέοντα τὸ χωρίον διαυγέστατα ὕδατα ἀρδεύουσι βαθυχλόους λειμῶνας ἐντὸς καὶ περὶ τὸ χωρίον. Οἱ κάτοικοι τοῦ Δερελί, ὡς καὶ πάντων τῶν δυτικώτερον αὐτοῦ παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου κειμένων Τουρκοχωρίων, εἶνε λείψανα, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, τῶν ἐκ τοῦ Ἰκονίου εἰς Θεσσαλίαν ἀποικησάντων Τούρκων, διὸ καὶ *Κονιάροι* καλοῦνται τὴν σήμερον. Εἶνε δὲ φίλεργοι καὶ γεωργοῦσι γῆν εὔφορον, παράγουσαν σῖτον, κριθήν, βάμβακα καὶ οἶνον, οἱ πλεῖστοι ὅμως τούτων μετὰ τὴν προσάρτησιν ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Καὶ ἐν μὲν τῷ χωρίῳ Δερελὶ εὑρίσκονται πολλὰ τεμάχια ἀρχαίων μαρμάρων, μίαν δὲ ὥραν πρὸς τὸ ΝΑ τοῦ χωρίου παρὰ τὴν ὁδόν, ἥτις ἄγει εἰς Μπαλαμούτ, ἀνευρίσκονται ἐπὶ τριῶν ταπεινῶν λόφων τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς Περραιβικῆς πόλεως *Γόννου*, ἅτινα ἐνιαχοῦ ὑψοῦνται εἰς 4—5 πόδας ὑπὲρ τὸ ἔδαφος, συνίσταται δὲ ἐξ ὀρθογωνίων κανονικῶς ἐπ' ἀλλήλους τεθειμένων λίθων. Ἡ πόλις αὕτη ἀναφαίνεται κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν, ὅτε ὁ ἐκ ταύτης καταγόμενος Κινέας ταγεύων ἐπέμφθη ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν μετὰ χιλίων ἱππέων εἰς βοήθειαν τῶν τυράννων τῶν Ἀθηνῶν. Κατόπιν δὲ ἐπὶ τῆς Περσικῆς εἰσβολῆς παρὰ τὴν Γόννον διῆλθεν ὁ Ξέρξης κατελθὼν εἰς τὴν Θεσσαλίαν διὰ τοῦ κάτω Ὀλύμπου. Ὁ δὲ Πολύβιος καὶ ὁ Λίβιος μνημονεύοντες τῆς πόλεως τοποθετοῦσιν αὐτὴν ἐπὶ θέσεως ὀχυρᾶς οὐχὶ μακρὰν τῆς εἰσόδου τῆς κοιλάδος

τῶν Τεμπῶν, 20 μίλια ἀπεχούσης τῆς Λαρίσσης· ἡ δὲ τοποθεσία αὕτη ἀκριβέστατα ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ παρὰ τὸ Δερελὶ ἐρείπια. Λέγει δὲ ὁ Λίβιος (42, 67, 34. 10 καὶ ἀλ.), ὅτι, ἀρχομένου τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Περσέως ἡ Γόννος κατελήφθη ὑπὸ τοῦ τελευταίου, ὅστις ὀχυρώσας αὐτὴν διὰ τριπλοῦ χάνδακος ἀπεσύρθη εἰς τὴν Μακεδονίαν, οὐδόλως μεριμνῶν περὶ τῆς σπουδαίας ῥωμαϊκῆς δυνάμεως, τῆς εὑρισκομένης κατα τὴν Θεσσαλίαν. Καὶ τῷ ὄντι τὸ ὀχυρὸν τῆς πόλεως ἀπέτρεψε τὸν Ῥωμαῖον ὕπατον Λικίνιον, ὅπως ἐπιχειρήσῃ τὴν κατ' αὐτῆς προσβολήν.

Παρὰ δὲ τὸ χωρίον Καρατσιὸλ ἀνευρίσκονται ἐπί τινος λόφου τὰ λείψανα τῶν τειχῶν τῆς *Ἠλώνης*, τῆς μετὰ ταῦτα κλειθείσης Λειμώνης (Στρ. 9, 441), ἥτις, κειμένη ὑπὸ τῷ Ὀλύμπῳ οὐχὶ μακρὰν τῶν ὀχθῶν τοῦ Τιταρησίου καὶ παρὰ τὴν Γόννον, κατεῖχεν ἀναμφιβόλως τὸν παρὰ τὸ ***Καρατσιὸλ*** λόφον. Δυτικώτερον δὲ τῆς Λυγαριᾶς ἐκβλαστάνει ἐκ τοῦ τΟλύμπου γυμνὴ καὶ ταπεινὴ λοφοσειρὰ *Μελούνα* καλουμένη, ἀφορίζουσα 'τὸ Πελασγικὸν πεδίον ἀπὸ τῆς κοιλάδος τῆς Ἐλασσῶνος.

• Δύο ὥρας ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τοῦ Δερελὶ κεῖται ἐπὶ τοῦ κάτω Ὀλύμπου καταντικρὺ τῶν ἐπὶ τῆς Ὄσσης Ἀμπελακίων τὸ χωρίον *Ῥαψάνη*, ὑπερκείμενον τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν καὶ περιβαλλόμενον ὑπὸ ἀμπελώνων, κήπων καὶ συκαμινεῶν, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ κυριώτερον εἰσόδημα τοῦ χωρίου, τὴν μέταξαν. Τὸ χωρίον τοῦτο εὐημέρει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος διὰ τὴν βαφικὴν τῶν κοκκίνων νημάτων, ἁμιλλώμενον κατὰ τοῦτο πρὸς τὰ Ἀμπελάκια καὶ τὸν Τύρναβον. Οἱ κάτοικοι ἠριθμοῦντο τότε περὶ τὰς 6,000, σχολὴ δὲ ἐφάμιλλος τῆς τῶν Ἀμπελακίων ἦτο ὁ καρπὸς τοῦ πλούτου καὶ τῆς εὐημερίας τῶν κατοίκων ἀλλ' ἔκτοτε ἡ μὲν βιομηχανία κατέπεσεν· ὑποστὰν δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν λῃστῶν δῃώσεις, κατὰ μέρος δὲ πυρποληθὲν ἐν ἐμφυλίῳ ῥήξει τῶν πολιτῶν τῷ 1830, ἀπώλεσε τὸ χωρίον τὴν προτέραν σημαντικότητα, κατοικούμενον ἤδη ὑπὸ 350 περίπου οἰκογενειῶν, αἵτινες διὰ τῆς φιλεργίας ἱκανῶς μέχρι πρὸ μικροῦ εὐημέρουν, ὅτε δυστυχῶς νέα συμφορὰ ἐνέσκηψε τῷ 1878 ἐπὶ τοῦ δυστυχοῦς τόπου. Ἄγριαι ὀρδαὶ βασιβοζούκων, νικήσασαι τὰ παρὰ τὸ Δερελὶ συγκεντρωμένα ἐπαναστατικὰ σώματα, ἀνέβησαν ἐπὶ τοῦ χωρίου καὶ ἐπυρπόλησαν τὰς πλείστας τῶν οἰκιῶν αὐτοῦ, ἀφοῦ πρῶτον διήρπασαν πᾶν ὅ,τι ἐν αὐταῖς εὗρον. Εἶνε δὲ σήμερον ἡ Ῥαψάνη πρωτεύουσα τοῦ δήμου Ὀλύμπου ἀποτελουμένου ἐξ αὐτῆς καὶ ἐκ τῆς Κρανιᾶς, Νεζεροῦ, Κλεῖρης, Αἴγανης, Νυκτερέμ, καὶ Πυργετοῦ. Λείψανα ἀρχαίων τειχῶν ἐν τῇ Ῥαψάνῃ δὲν ἀνευρίσκονται· μόνον ἔν τινι οἰκίᾳ παρατηρεῖται ἀνάγλυφον, παριστῶν τὸν Βάκχον θωπεύοντα τὸν πάνθηρά του καὶ περὶ αὐτὸν ὀρχουμένας τὰς Μαινάδας (Πουκ. ὡς ἀνωτ.). Ὑπὲρ τὸ χωρίον ὅμως ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἠλιοῦ εὑρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίου τινὸς φρου-

ρίου ἀνήκοντα πιθανώτατα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευομένην *Κονδυλῶνα*, τὴν μετονομασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου *Ὀλυμπιάδα*.

Μικρά τινα ῥεύματα χωρίζουσι τὴν Ῥαψάνην ἀπὸ τῆς ἀνατολικώτερον κειμένης Κρανιᾶς. Καὶ αὕτη, πρότερον εὐημεροῦσα καὶ ἀκμάζουσα διὰ τὴν ὑφαντικὴν τῶν Ἀλατσάδων (ὑφασμάτων μεταξωτῶν) καὶ κατοικουμένη ὑπὸ 500 περίπου οἰκογενειῶν, παριστᾷ σήμερον μικρὸν καὶ ἄσημον χωρίον, κατοικούμενον ὑπὸ 100 περίπου οἰκογενειῶν. Τὴν φοβερωτέραν δὲ καταστροφὴν ὑπέστη τὸ χωρίον κατὰ τὸ 1822 ὑπὸ τῶν ἀγρίων ὀρδῶν τοῦ αἱμοχαροῦς Ἀβδουλαβοὺτ Πασᾶ. Ἡ Κρανιὰ εἶνε ἡ πατρὶς τοῦ διαβοήτου Νικοτσάρα.

Πρὶν προβῶ δυτικώτερον εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ κάτω Ὀλύμπου, κατέρχομαι διὰ τῶν ἠρέμων κατωφερειῶν τῶν πρὸς βορρᾶν τῆς Κρανιᾶς καὶ Ῥαψάνης εἰς τὰς βορειοανατολικὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, αἵτινες τὸ πάλαι μὲν ἀνῆκον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἤδη δὲ τινὰ τῶν ἐν αὐταῖς μικροχωρίων ἀνήκουσιν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον. Τὸ κυριώτερον τῶν χωρίων τούτων εἶνε ὁ *Πυργητός*, ὅστις κείμενος ἐπί τινος ὑψώματος δεσπόζει τῆς ἀπὸ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ μέχρι τῆς θαλάσσης ἐκτεινομένης πεδιάδος, τῆς ὁποίας ἡ γονιμότης εἶνε περίπυστος ἀνὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν. Περιβάλλεται δὲ τὸ χωρίον ὑπὸ πολλῶν λαχανοκήπων καὶ καρπίμων δένδρων, ἀρδευομένων ὑπὸ τῶν παρὰ τὸ χωρίον ἀναβλυζόντων ὑδάτων, ἅτινά τινες θεωροῦσιν ὡς ὑπόγειον ἔκρυσιν τῆς λίμνης τοῦ Νεζεροῦ. Οὐχὶ μακρὰν δὲ τοῦ χωρίου ἐκτείνεται καὶ ὁ μόνος κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ὀλύμπου ὑπάρχων ἐλαιών. Ὁ Πυργητὸς κατοικεῖται ὑπὸ 120 οἰκογενειῶν· ἔκειτο δὲ ἐν αὐτῷ καὶ παλάτιον, κτισθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ πυρποληθὲν κατὰ τὸ 1830 μετὰ τοῦ εἰς αὐτὸ καταφυγόντος Καπετὰν Ἀποστόλη. Ἀρχαῖα λείψανα ἐν τῷ χωρίῳ δὲν εὑρίσκονται ἐκτὸς μιᾶς πλακὸς μετ' ἐπιτυμβίου ἐπιγραφῆς ἐν τῷ βωμῷ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἡμίσειαν ὅμως ὥραν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους, κεκαλυμμένου κατὰ μέρος ὑπὸ δασῶν καὶ διαρρεομένου ὑπὸ δύο ἐκ τοῦ Ὀλύμπου κατερχομένων ῥυακίων, ἀνευρίσκονται πέντε ναοὶ Βυζαντινοί, ἐν οἷς παρατηροῦνται λίθοι ἀρχαῖοι ὀρθογώνιοι, ἀνάγλυφα Βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὧν τὸ ἓν παρίστησι γυναῖκα καθημένην καὶ κρατοῦσαν ἄνθος καὶ παρ' αὐτὴν παῖδα μετὰ ποδήρους χιτῶνος, τὸ δὲ ἕτερον ἱππέα θηρεύοντα, γλυφὴν συνήθη κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐν ἐπιτυμβίοις λίθοις (**Heuzey** ὡς ἀνωτ.). Τὰ λείψανα ταῦτα δεικνύουσιν, ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο ἀρχαία τις πόλις, περισωζομένη μέχρι τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἐκαλεῖτο δὲ αὕτη ***Φίλα***, ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Στεφάνου Βυζαντίου, τοποθετοῦντος τὴν πόλιν ἐκτὸς τοῦ στενοῦ τῶν Τεμπῶν οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ. Ἐκτίσθη δὲ ἡ πόλις ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Δημητρίου τοῦ Β'. καὶ ὠνομάσθη οὕτω πρὸς τιμὴν τῆς μητρός του. Ὁ δὲ Τίτος Λίβιος, μνημονεύων συχνάκις τῆς πόλεως, καταδεικνύει

τὴν σπουδαιότητα, ἣν εἶχεν αὕτη κατὰ τὸν Ῥωμαϊκὸν πρὸς τὸν Περσέα πόλεμον. Καὶ τὸν μὲν πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου ὁ Περσεὺς ὀπισθοδρομῶν ἐκ τῆς Θεσσαλίας καταλείπει ἐν τῇ Φίλᾳ στρατὸν ὑπὸ τὸν Τιμόθεον (44, 67). Βραδύτερον δὲ ἐκ τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὴν Πιερίαν κατελθὼν Μάρκιος Φίλιππος, πρὶν προχωρήσῃ πρὸς τὰ ἐνδοτέρω τῆς χώρας, καταλαμβάνει ὑποχωρῶν τὴν Φίλαν, ἔνθα εὗρε καὶ ἱκανὴν ποσότητα σίτου (44, 79). Ὁ Heuzey (Ol. et Acar 84) παραδέχεται, ὅτι ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς ἡ Φίλα μετωνομάσθη *Λυκοστόμιον*. Ἀλλ' ἡ ὀνομασία αὕτη πείθει μᾶλλον, ὅπως τοποθετήσω τὴν Μεσαιωνικὴν ταύτην πολίχνην ἐν τῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν ἐπὶ τοῦ κάστρου τῆς Ὠριᾶς. Ἦτο δὲ τὸ Λυκοστόμιον ἕδρα ἐπισκόπου, φέροντος τὸν τίτλον τῶν Θεσσαλικῶν Σαλτῶν· κατόπιν δὲ ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη συνεχωνεύθη μὲ τὴν τοῦ Πλαταμῶνος, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τῆς ὁποίας ὑπάγονται καὶ τὰ οὐχὶ μακρὰν τοῦ κάστρου τῆς Ὠριᾶς ἐπὶ τῆς Ὄσσης κείμενα Ἀμπελάκια, ὅπερ ἐπιβοηθεῖ τὴν ἐκεῖσε τοποθέτησιν τοῦ Λυκοστομίου.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Πυργητοῦ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Πηνειοῦ κεῖται ἐν τῷ μέσῳ ἐκτεταμένων λειμώνων, διακοπτομένων ὑπὸ δάσους ἰτεῶν, τὸ χωρίον *Νυκτερέμι*, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι γεωργοῦντες τὰς ἐκτάκτου γονιμότητος παρακειμένας γαίας παράγουσι μεγάλην ποσότητα ἀραβοσίτου. Ἅπασα δὲ ἡ ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου πεδιὰς μέχρι τοῦ Πλαταμῶνος, γεωργουμένη ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν πρὸς βορρᾶν τοῦ Πυργητοῦ ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου κειμένων χωρίων *Αἴγανης*, *Ἀβαρνίτσας*, *Ἐπάνω καὶ κάτω Πούρλιας*, εἶνε εὐφορωτάτη, παράγουσα ἐπίσης πολὺ ποσὸν ἀραβοσίτου. Τὰ χωρία ταῦτα κεῖνται ἐν τῷ μέσῳ βαθέων δασῶν καστανεῶν καὶ ἐλατῶν, ἅτινα καθίστανται πυκνότερα, καθ' ὅσον προβαίνομεν βορειότερον, ἔνθα ὑπὲρ τὸν Πλαταμῶνα κεῖται τὸ χωρίον *Παντελεήμων*, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ τὸ χωρίον *Σκοτίνα*, τὸ μόνον ἐκ τῶν μνημονευθέντων Κεφαλαιοχῶρι, κατοικούμενον ἤδη ὑπὸ 50 οἰκογενειῶν, ἐνῷ πρότερον αὐτό τε ὡς καὶ τὰ μνημονευθέντα ἦταν πολυανθρωπότερα καὶ μᾶλλον εὐημεροῦντα ἢ σήμερον. Ἐκ τῶν μνημονευθέντων χωρίων μόνον ἡ Αἴγανη ἀνήκει εἰς τὸ Ἑλλ. Βασίλειον, τὰ δὲ λοιπὰ μένουσιν ὑπὸ τὴν Τουρκικὴν κυριαρχίαν. Ὑπὲρ τὴν Σκοτίναν ἐπὶ τοῦ ὄρους κεῖνται δύο λόφοι, ὁ τῆς *Ἀναλήψεως* καὶ ὁ τῆς *Μεταμορφώσεως* ἢ *τοῦ Κατῆ ἡ βρύσης*, ἥτις εἶνε ἡ ὑψίστη κορυφὴ τοῦ κάτω Ὀλύμπου (1484 μέτρα). Ἐπὶ τοῦ οροπεδίου τούτου ἐστρατοπέδευσεν ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς πρὸ τῆς εἰς Πιερίαν καθόδου, καὶ ἐντεῦθεν ἀνεκάλυψαν κατὰ πρῶτον οἱ ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ δυσκόλου πορείας καταπεπονημένοι Ῥωμαῖοι στρατιῶται τὴν Πιερίαν, τὸ τέρμα τῶν πόνων καὶ τῶν ταλαιπωριῶν αὐτῶν. Ἐπί τινος τῶν ἀνωτέρω λόφων ἢ ἄλλου τινὸς παρὰ τὴν παρακειμένην λίμνην τοῦ Νεζεροῦ ἔκειτο ἡ *Λαπαθοῦς*, κειμένη κατὰ τὸν Λίβιον Super Ascuridem palludem (44. 2). Ἐκ τοῦ σημείου δὲ τούτου, διὰ τοῦ ὑπὲρ τὴν Σκοτίναν ἐκτεινομένου πυκνοτάτου δάσους τῆς *Καλλι-*

πεύκης, κατῆλθεν ἢ μᾶλλον κατεκυλίσθη κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λιβίου (44, 5) ὁ ὑπὸ τὸν Φίλιππον Μάρκιον στρατός, ὅστις, προχωρήσας κατ' ἀρχὰς ἀνατολικώτερον, ὅπως κατέλθῃ διὰ τῶν παρὰ τὴν Κρανιὰν ἠρέμων κατωφερειῶν, εὗρεν ἐν τῇ πρὸς τὰ ἐκεῖ πορείᾳ του ἐπί τινος λόφου ὠχυρωμένους 12,000 Μακεδόνας, οἵτινες παρεκώλυσαν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τῶν Ῥωμαϊκῶν λεγεώνων· μὴ δυνηθεῖσαι δὲ αὗται μετὰ διήμερον κρατερὰν μάχην νὰ καταβάλωσι τὴν ἀντίστασιν τῶν Μακεδόνων, ἐπανέκαμψαν καὶ κατῆλθον διὰ τοῦ πυκνοτάτου δάσους τῆς Καλλιπεύκης εἰς τὴν Πιερίαν μεταξὺ Ἡρακλείου (Πλαταμῶνος) καὶ Δίου (Μαλαθριᾶς). Ὀφείλει τις μόνον νὰ ἴδῃ τὴν ἀγρίαν αὐτὴν χώραν, ὅπως θαυμάσῃ τὴν τολμηρὰν ταύτην κατάβασιν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἥτις ἔθραυσε καὶ παρέλυσε τὸ θάρρος τοῦ Περσέως. Καὶ προεπορεύοντο μὲν ἐν τῇ καθόδῳ οἱ ἐλέφαντες, οἱ ἱππεῖς καὶ αἱ ἀποσκευαί, ἐπηκολούθουν δὲ οἱ λεγεῶνες, κατὰ Λίβιον (44, 2).

Ἐκ τοῦ λόφου τῆς Μεταμορφώσεως ἐπανέρχομαι ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς πλευρᾶς τοῦ κάτω Ὀλύμπου, ὅθεν παρεξετράπην. Μεσημβρινοδυτικώτερον τοῦ λόφου τούτου ἐκτείνεται μικρά τις κοιλάς, ἐν ᾗ κεῖται ἡ πολλάκις ἤδη μνημονευθεῖσα ὀρεινὴ λίμνη τοῦ Ὀλύμπου, ἡ *Ἀσκορὶς* ἢ *Νιζερός*· καὶ παρ' αὐτὴν ὁμώνυμον χωρίον κατοικούμενον νῦν μὲν ὑπὸ 120 οἰκογενειῶν γεωργούντων τὰς πέριξ γαίας καὶ ἀλιευουσῶν ἐν τῇ λίμνῃ, κατὰ δὲ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ὂν πολυανθρωπότερον καὶ σπουδαιότερον, ἦτο συγχρόνως καὶ ἕδρα ἐπισκοπῆς ἐξαρτωμένης ἀπὸ τῆς μητροπόλεως τῆς Λαρίσσης. Κατὰ τὸ 1116 μ. Χ. ἐν τῇ συνθήκῃ μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου μνημονεύεται ὁ *Νιζερὸς* ὑπὸ τὸν τίτλον Chartularatnm (Pact. Venek. ἐκ. Tabel)· ὁ δὲ Χαλκοκονδύλης καὶ ὁ Προκόπιος (περὶ κτισμ.) καλοῦσι τὸ χωρίον *Λίμνας τῆς Περραιβίας*. Ὁ Νιζερὸς εἶνε τὸ κεντρικώτερον σημεῖον τοῦ κάτω Ὀλύμπου, καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν ἄγει ἡ ὁδὸς ὑπὲρ τὸ χωρίον Διαβὰ εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Ἐλασσῶνος, πρὸς μεσημβρίαν δὲ εἰς τὴν τοῦ Δερελί, πρὸς ἀνατολὰς εἰς τὴν Ῥαψάνην καὶ πρὸς βορρᾶν εἰς τὸ χωρίον Σκουτίναν. Παρὰ τὸ χωρίον ὑψοῦται κολοσσιαία αἴγειρος, τῆς ὁποίας ὁ κορμὸς ἔχει περίμετρον 12 γαλλικὰ μέτρα· οὐχὶ μακρὰν δὲ τοῦ χωρίου ἀνεκαλύφθη πρό τινων ἐτῶν μεταλλεῖον χρωμικοῦ σιδήρου, οὗτινος ἡ ἐκμετάλλευσις πρὸ τεσσάρων ἐτῶν κατελείφθη.

Δυτικώτερον τῆς κοιλάδος τοῦ Νιζεροῦ, χωριζομένη ἀπ' αὐτῆς διὰ λοφοσειρᾶς καταφύτου ὑπὸ ἐλατῶν, κεῖται ἑτέρα κοιλάς, ἐν ᾗ τὸ χωρίον *Καρυά*, κατοικούμενον ὑπὸ 400 περίπου κατοίκων, διακρινομένων διὰ τὴν εὐρωστίαν καὶ γενναιότητα αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ διεκρίθησαν ὡς ἁρματωλοὶ καὶ κλέπται. Τὸ χωρίον τοῦτο ἦτο πρὶν κεφαλαιοχῶρι, μετεβλήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰς τσιφλίκι. Τὸ χωρίον τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἐλασσῶνος, ἥτις δυστυχῶς ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας μένει εἰσέτι ἀλύτρωτος ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ· ἡ ἐπαρχία αὕτη

ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεώς της ἔχει μικρὸν πληθυσμὸν μὴ ὑπερβαίνοντα τὰς 20,000 καὶ τὰ προϊόντα δὲ αὐτῆς δὲν εἶνε σπουδαῖα καὶ ἄξια λόγου· ἀλλ' ἔχει αὕτη μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ὀχύρωσιν τῆς ὅλης Θεσσαλίας· ὁ κατέχων τὴν Ἐλασσῶνα κατέχει τὰς κλεῖδας τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἐκ τῶν ΒΔ συνόρων αὐτοῦ. Καίτοι δὲ παραμένουσα ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κυριαρχίαν θὰ περιγράψω τὴν ἐπαρχίαν Ἐλασσῶνος ἐνταῦθα ἐξερχόμενος τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου· μετὰ δὲ τὴν περιγραφὴν αὐτῆς διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Καλαμακίου θὰ ἐπανέλθω ἐντὸς τοῦ ἐλευθέρου Βασιλείου.

Ἡ κοιλὰς τῆς Καρυᾶς εἶνε ἡ εὐρυτέρα καὶ εὐφορωτέρα τῆς περιγραφείσης κοιλάδος τοῦ Νεζεροῦ· καὶ ἐκ τῶν ὄπισθεν μὲν περιβάλλεται ὑπὸ τῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, ἐκ τῶν ἔμπροσθεν δὲ ἀφορίζεται ἔκ τινος ὀρεινῆς σειρᾶς, ἥτις ἀρχομένη ὑπὲρ τὴν Ἐλασσῶνα ἐκτείνεται πρὸς ἀνατολάς. Ἡ ὑπὲρ τὴν Ἐλασσῶνα κορυφή, καλουμένη σήμερον διὰ τὸ παράξενον αὐτῆς σχῆμα, ***Κουκοῦλι τῆς Διάβας***, ἔφερε τὸ πάλαι τὸ ὄνομα ***Ὀρθόλοφος*** καὶ οὐχὶ ***Ὀκτόλοφος*** ὡς πρὶν ἐγράφετο (Λιβ. 44, 3). Ἡ κοιλὰς αὕτη διαρρέεται ὑπὸ δύο διαυγεστάτων ῥυακίων, ἅτινα, καίτοι παρ' ἄλληλα πηγάζοντα, λαμβάνουσιν ὅμως δύο λίαν ἀντιθέτους διευθύνσεις· καὶ τὸ μὲν ἕν, διαρρέον τὴν κοιλάδα μεσημβρινοδυτικῶς καὶ ἑνούμενον κατωτέρω μεθ' ἑτέρου κατερχομένου ἐκ τοῦ Σπαρμοῦ, οὐχὶ μακρὰν τοῦ χωρίου Διάβα, εἰσέρχεται διὰ στενῆς καὶ ἀγρίας διασφάγος εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος, ὅπως κατωτέρω ἑνωθῇ μετὰ τοῦ Τιταρησίου, ὡς ἀνωτέρω ἤδη ἐλέχθη. Τὸ δὲ ἕτερον ῥυάκιον στρεφόμενον πρὸς ἀνατολὰς κατέρχεται διά τινος διασφάγος εἰς τὴν Πιερίαν, ἔνθα ἑνούμενον μετὰ τριῶν ἄλλων ῥευμάτων σχηματίζει τὸν νῦν μὲν ***Ζηλιάναν***, πάλαι δὲ ***Σῦν*** καλούμενον ποταμόν, χυνόμενον μετὰ μικρὸν ῥοῦν ἐν τῇ πεδιάδι εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον. Τῶν τριῶν ῥευμάτων τὰ μὲν δύο κατέρχονται ἐκ τοῦ ὄρους πρὸς βορρᾶν τῆς Σκοτίνας, χωριζόμενα ὑπὸ μεγάλου κατακαθέτου βράχου καλουμένου ***Καραβίδας***, τὸ δὲ τρίτον κατέρχεται βορειότερον τῆς Καρυᾶς ἀπό τινος μικροῦ ὀροπεδίου καλουμένου ***Μπεκτές***. Τὰ τέσσαρα ταῦτα ῥεύματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐκ τοῦ ὄρους εἰς τὴν πεδιάδα κάθοδος δι' ἀγρίων καὶ δασωδεστάτων διασφάγων καθιστᾷ καταπληκτικὴν καὶ μεγαλοπρεπῆ τὴν ἐντεῦθεν ἄποψιν τοῦ Ὀλύμπου, καλοῦνται τὴν σήμερον ***Κανάλια***, ἀνακαλοῦντα εἰς τὴν μνήμην τὴν ἀρχαίαν ὀνομασίαν ***Λείβηθρα***, ἅτινα ἦσαν εἷς τῶν ἱερῶν τόπων τῆς Πιερίας καὶ ἡ πρώτη ἕδρα τῶν Μουσῶν, αἵτινες ὡς ἐκ τούτου ἐκαλοῦντο καὶ ***Λειβηθρίδες***· ὡς δ' ἐν τῷ Ἑλικῶνι, οὕτως ὑπῆρχε καὶ ἐδῶ ἄντρον τῶν Λειβηθρίδων Μουσῶν (Στρ. 9. 410) καὶ πόλις δὲ ***Λείβηθρα*** μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Παυσανίου, τῆς ὁποίας ὅμως οὐδὲν ἐρείπιον σώζεται, καθότι συμπαρασύρθη ποτὲ ἡ πόλις ὑπὸ ἰσχυρᾶς πλημμύρας τοῦ ὁρμητικοῦ Συός, ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ ὁποίου ἔκειτο (Παυσ. Βοιωτ. 30).

Παρὰ τὰ Λείβηθρα ἔκειτο καὶ ἡ Πιερικὴ πόλις ***Πίμπλεια***, ἔνθα διέτριβεν ὁ Ὀρφεὺς (Στρ. 7, 330), καὶ ἐκ τῆς ὁποίας αἱ Μοῦσαι ἐκαλοῦντο καὶ

Πιμπληΐδες. Καὶ ἡ *Λειβηθρίη δὲ σκοπιή*, ἥτις φαίνεται οὖσα ἡ μνημονευθεῖσα *Κιραβίδα*, ἐκαλεῖτο ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ *Πιμπληΐς ἄκρα*.

Ὑπὸ τῶν μνημονευθέντων λοιπὸν ρυακίων διαρρεομένη ἡ κοιλὰς τῆς Καρυᾶς εἶνε εὐφορωτάτη, ἐνέχουσα καὶ βαθυχλόους λειμῶνας, ὧν αἱ πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς κοιλάδος κείμεναι καλοῦνται *Κονόσπολις*, ἔνθα ἔκειτο κατὰ τοὺς πρὶν χρόνους χωρίον τι καταστραφὲν καὶ ἐρημωθὲν ἤδη, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ γαῖαι εἶνε ἀντικείμενον ἐρίδων εἰς τοὺς περιοίκους. Ἡ περὶ ὁρίων αὕτη ἔρις κατὰ περίεργον σύμπτωσιν φαίνεται ὑπάρχουσα καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὰ μέρη ταῦτα, ὡς καταδεικνύει ἐπιγραφή τις Λατινική, ἀνευρεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Heuzey ἐπί τινος ὑπερκειμένου λόφου, *Σιμοῦ* καλουμένου, ἐν ᾗ καθορίζονται τὰ ὅρια τῆς Θεσσαλικῆς πόλεως Ὀλοοσσῶνος καὶ τῆς Μακεδονικῆς Δίου (Heuz inscr 20). Εἰς τὴν εἴσοδον δὲ τοῦ στενοῦ, δι' οὗ καταρρέει ἐκ τῆς πεδιάδος τῆς Καρυᾶς ὁ μνημονευθεὶς ρύαξ εἰς τὴν Πιερίαν, κεῖται ἡ *Μονὴ τῶν Κανάλων* εἰς θέσιν ἀγρίαν, ἐν τῷ μέσῳ πυκνοῦ δάσους ἐλατῶν, πιτύων καὶ δρυῶν. Τὸ μοναστήριον, κατοικούμενον νῦν ὑπὸ πέντε μοναχῶν, ἱδρύθη κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν ὑπὸ τῶν μοναχῶν Δαμιανοῦ καὶ Ἰωακείμ· κατὰ δὲ τὸ 1843 Ἀλβανοὶ λησταὶ ἐπιδραμόντες ἀφήρεσαν ἐξ αὐτοῦ ὅ,τι εὗρον κινητὸν καὶ πολύτιμον καὶ 70,000 γροσίων. Τὰ εἰσοδήματα τῆς μονῆς εἶνε σῖτος, κριθὴ καὶ μέγα ποσὸν ξυλικῆς τεμνόμενον δι' ὑδροκινήτων πριόνων.

Δυτικώτερον τῆς Καρυᾶς ὑψοῦται λόφος φέρων ἐπὶ τῆς κορυφῆς λείψανα ἀρχαίων τειχῶν, ἴσως τοῦ ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευομένου *Εὐδιέρου* (44, 3), καὶ δυτικώτερον τούτου ἐκτείνεται ἡ τρίτη κοιλὰς τοῦ κάτω Ὀλύμπου ἡ καλουμένη τοῦ Σπαρμοῦ, ἥτις, ὁριζομένη ἐκ μεσημβρίας ὑπὸ συνεχοῦς σειρᾶς ἀποτόμων λόφων, περιβάλλεται ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν ὑπὸ τῶν μεγαλοπρεπῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, καθηκουσῶν ἐκ τῶν ὑψίστων κορυφῶν εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος κοιλάδα· εἶνε δὲ αὕτη εὐφορωτάτη, κεκαλυμμένη ὑπὸ ἀμπέλων καὶ παράγουσα σῖτον καὶ κριθήν· διαρρέεται δὲ ὑπὸ ρυακίου, τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα σκιαζόμενα ὑπὸ ὑψηλῶν πλατάνων ἑνοῦνται κατωτέρω μετὰ τοῦ ἐκ τῆς Καρυᾶς κατερχομένου ρυακίου. Αἱ δὲ ὑπὲρ τὴν κοιλάδα πλευραὶ τοῦ Ὀλύμπου καλύπτονται ὑπὸ δρυῶν, καὶ ἀνωτέρω ὑπὸ ἐλατῶν καὶ πιτύων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων κρύπτεται τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατοικούμενον ὑπὸ δέκα περίπου μοναχῶν, οἵτινες μετὰ τῶν ὑπηρετῶν αὐτῶν γεωργοῦσι τὴν μνημονευθεῖσαν κοιλάδα. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦ μοναστηρίου εἶνε τετράγωνον, ὅπως πάντα τὰ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. ὁ δὲ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς αὐλῆς κείμενος ναὸς ἐνέχει εἰκόνας τοῦ 1640 εἶνε δὲ οἱ τοῖχοι αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς σύστημα εἰκονογραφημένοι. Τὸ μοναστήριον εἶνε σταυροπηγιακόν, ἱδρυθὲν κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου· ἐκτὸς δὲ τῶν κρησίμων γαιῶν ἔχει ἡ μονὴ ἀγέλας βοῶν καὶ βουβάλων καὶ προβάτων, αἵτινες βόσκουσιν εἰς τοὺς παρακειμένους βαθυ-

χλόους λειμῶνας. Εἰς τὸ βορειονατολικὸν ἄκρον τῆς κοιλάδος τοῦ Σπαρμοῦ κεῖνται τὰ χωρία *Πολιάνα* καὶ *Σκαμνιά*· καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατοικούμενον ὑπὸ 100 περίπου οἰκογενειῶν καὶ ὂν πρὶν κεφαλαιοχῶρι, μετεβλήθη εἰς τσιφλίκιον ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ· ἡ δὲ Σκαμνιά, οὖσα κεφαλαιοχῶρι, κατοικεῖται ὑπὸ 250 περίπου οἰκογενειῶν, αἵτινες γεωργοῦσι μὲν καὶ τὰς πέριξ γαίας, ἀλλὰ πρὸ πάντων μετέρχονται σπουδαίαν κτηνοτροφίαν, κατασκευάζοντες βούτυρον καὶ τυρὸν ἀρίστης ποιότητος.

Ὁδὸς ἀνώμαλος, ἔνθα ἐπαλλάσσουσι μικραὶ κοιλάδες καὶ λόφοι, ἄγει ἐπὶ δύο ὥρας ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Σπαρμοῦ εἰς πεδίον ὑπὸ γηλόφων διακοπτόμενον, καὶ περιβαλλόμενον πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τῆς *Σιάπκας*, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῶν δυτικῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμάρμπεϊ, καὶ πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῆς κοιλάδος τῆς Ἐλασσῶνος. Τὸ πεδίον τοῦτο, διαρρεόμενον ὑπὸ τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου, ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Τίτου Λιβίου (42, 50) *Τριπολῖτις Περραιβική*, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα κατά τι παρεφθαρμένον διεσώθη καὶ μέχρι σήμερον, καθότι ἡ πρὸς νότον τοῦ Σέλου γλοερὰ πεδιὰς καλεῖται καὶ σήμερον *Τριπολιάνα*. Ἡ Τριπολῖτις αὕτη συγχέεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μεθ' ἑτέρας Τριπολίτιδος Πελαγωνικῆς, κειμένης βορειότερον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ (7, 327). Ἐνταῦθα κατῆλθε διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Βολουστάνας ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Μάρκιος Φίλιππος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Περσέως πολέμῳ· καὶ ἐνταῦθα συνήντησεν αὐτὸν ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος πεμφθεὶς πρέσβυς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας πρὸς τὸν εἰρημένον Ῥωμαῖον ὕπατον καὶ ἐντεῦθεν ἐπεχειρήθη ἡ διὰ τοῦ κάτω Ὀλύμπου εἰς τὴν Πιερίαν κάθοδος 40,000 ἀνδρῶν μεθ' ἱππικοῦ καὶ ἐλεφάντων, ἧς τὴν πορείαν ἀνωτέρω ἐσημείωσα, καὶ ἥτις θὰ μείνῃ πάντοτε θαυμαστὴ διά τε τὴν ἱκανότητα τοῦ στρατηγοῦ καὶ διὰ τὴν καρτερίαν καὶ τόλμην τῶν ἐπιχειρησάντων αὐτὴν στρατιωτῶν.

Ἔκειντο δὲ ἐν τῇ Περραιβικῇ Τριπολίτιδι αἱ τρεῖς πολίχναι ***Πύθιον***, ***Δολίχη***, καὶ ***Ἄζωρος***, μικραὶ μὲν καὶ ἄσημοι καθ' ἑαυτάς, λίαν ὅμως σπουδαῖαι διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ὅλης Θεσσαλίας, ὡς ἐπικρατοῦσαι δύο τῶν κυριωτέρων ἐν αὐτῇ εἰσόδων, τῆς ἐκ τῆς ἄνω Μακεδονίας διὰ τῆς Βολουστάνας, καὶ τῆς ἐκ τῆς κάτω διὰ τοῦ στενοῦ τῆς *Πέτρας*· ἐκατοικεῖτο δὲ ἡ χώρα αὕτη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν Δωριέων, εἰσαγαγόντων ἐνταῦθα τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς εἰθισμένην εἰς τρεῖς πόλεις διαίρεσιν τῆς χώρας (Mül. Dor)· σήμερον δὲ ἡ πεδιὰς αὕτη ἐνέχει μικρά τινα χωρία ἄσημα, κείμενα ἑκατέρωθεν τοῦ Τιταρησίου εἰς μικρὰν ἢ μεγάλην ἀπὸ τῶν ὄχθῶν αὐτοῦ ἀπόστασιν, καὶ εὐανδρότερα μὲν καὶ εὐημεροῦντα κατὰ τοὺς πρὶν χρόνους, ὡς ἐκ τῶν ἐρειπίων οἰκιῶν καὶ ναῶν τῶν ἔν τισι αὐτῶν παρατηρουμένων καταδείκνυται, πενιχρὰ δὲ νῦν καὶ ὀλιγάνθρωπα ὡς ἐκ τῆς διηνεκοῦς ληστείας καὶ τῆς Ἀληπασαλικῆς καταπιέσεως, ἥτις μετέβαλε τὰ πλεῖστα

Πιμπληΐδες. Καὶ ἡ *Λειβηθρίη δὲ σκοπιή*, ἥτις φαίνεται οὖσα ἡ μνημονευθεῖσα *Κιραβίλα*, ἐκαλεῖτο ἐνίοτε ὑπὸ τῶν ποιητῶν καὶ *Πιμπληΐς ἄκρα*.

Ὑπὸ τῶν μνημονευθέντων λοιπὸν ῥυακίων διαρρεομένη ἡ κοιλὰς τῆς Καρυᾶς εἶνε εὐφορωτάτη, ἐνέχουσα καὶ βαθυχλόους λειμῶνας, ὧν αἱ πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τῆς κοιλάδος κείμεναι καλοῦνται *Κονδόπολις*, ἔνθα ἔκειτο κατὰ τοὺς πρὶν χρόνους χωρίον τι καταστραφὲν καὶ ἐρημωθὲν ἤδη, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ γαῖαι εἶνε ἀντικείμενον ἐρίδων εἰς τοὺς περιοίκους. Ἡ περὶ ὁρίων αὕτη ἔρις κατὰ περίεργον σύμπτωσιν φαίνεται ὑπάρχουσα καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα εἰς τὰ μέρη ταῦτα, ὡς καταδεικνύει ἐπιγραφή τις Λατινική, ἀνευρεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Heuzey ἐπί τινος ὑπερκειμένου λόφου, *Σιμοῦ* καλουμένου, ἐν ᾗ καθορίζονται τὰ ὅρια τῆς Θεσσαλικῆς πόλεως Ὀλοοσσῶνος καὶ τῆς Μακεδονικῆς Δίου (Heuz inscr 20). Εἰς τὴν εἴσοδον δὲ τοῦ στενοῦ, δι' οὗ καταρρέει ἐκ τῆς πεδιάδος τῆς Καρυᾶς ὁ μνημονευθεὶς ῥύαξ εἰς τὴν Πιερίαν, κεῖται ἡ *Μονὴ τῶν Κανάλων* εἰς θέσιν ἀγρίαν, ἐν τῷ μέσῳ πυκνοῦ δάσους ἐλατῶν, πιτύων καὶ δρυῶν. Τὸ μοναστήριον, κατοικούμενον νῦν ὑπὸ πέντε μοναχῶν, ἱδρύθη κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν ὑπὸ τῶν μοναχῶν Δαμιανοῦ καὶ Ἰωακείμ· κατὰ δὲ τὸ 1843 Ἀλβανοὶ λησταὶ ἐπιδραμόντες ἀφήρεσαν ἐξ αὐτοῦ ὅ,τι εὗρον κινητὸν καὶ πολύτιμον καὶ 70,000 γροσίων. Τὰ εἰσοδήματα τῆς μονῆς εἶνε σῖτος, κριθὴ καὶ μέγα ποσὸν ξυλικῆς τεμνόμενον δι' ὑδροκινήτων πριόνων.

Δυτικώτερον τῆς Καρυᾶς ὑψοῦται λόφος φέρων ἐπὶ τῆς κορυφῆς λείψανα ἀρχαίων τειχῶν, ἴσως τοῦ ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευομένου *Εὐδιέρου* (44, 3), καὶ δυτικώτερον τούτου ἐκτείνεται ἡ τρίτη κοιλὰς τοῦ κάτω Ὀλύμπου ἡ καλουμένη τοῦ Σπαρμοῦ, ἥτις, ὁριζομένη ἐκ μεσημβρίας ὑπὸ συνεχοῦς σειρᾶς ἀποτόμων λόφων, περιβάλλεται ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν ὑπὸ τῶν μεγαλοπρεπῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, καθηκουσῶν ἐκ τῶν ὑψίστων κορυφῶν εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος κοιλάδα· εἶνε δὲ αὕτη εὐφορωτάτη, κεκαλυμμένη ὑπὸ ἀμπέλων καὶ παράγουσα σῖτον καὶ κριθήν· διαρρέεται δὲ ὑπὸ ῥυακίου, τοῦ ὁποίου τὰ ὕδατα σκιαζόμενα ὑπὸ ὑψηλῶν πλατάνων ἑνοῦνται κατωτέρω μετὰ τοῦ ἐκ τῆς Καρυᾶς κατερχομένου ῥυακίου. Αἱ δὲ ὑπὲρ τὴν κοιλάδα πλευραὶ τοῦ Ὀλύμπου καλύπτονται ὑπὸ δρυῶν, καὶ ἀνωτέρω ὑπὸ ἐλατῶν καὶ πιτύων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων κρύπτεται τὸ μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, κατοικούμενον ὑπὸ δέκα περίπου μοναχῶν, οἵτινες μετὰ τῶν ὑπηρετῶν αὐτῶν γεωργοῦσι τὴν μνημονευθεῖσαν κοιλάδα. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦ μοναστηρίου εἶνε τετράγωνον, ὅπως πάντα τὰ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς. ὁ δὲ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς αὐλῆς κείμενος ναὸς ἐνέχει εἰκόνας τοῦ 1640 εἶνε δὲ οἱ τοῖχοι αὐτοῦ κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς σύστημα εἰκονογραφημένοι. Τὸ μοναστήριον εἶνε σταυροπηγιακόν, ἱδρυθὲν κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου· ἐκτὸς δὲ τῶν χρησίμων γαιῶν ἔχει ἡ μονὴ ἀγέλας βοῶν καὶ βουβάλων καὶ προβάτων, αἵτινες βόσκουσιν εἰς τοὺς παρακειμένους βαθυ-

χλόους λειμῶνας. Εἰς τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον τῆς κοιλάδος τοῦ Σπαρμοῦ κεῖνται τὰ χωρία *Πολυάνα* καὶ *Σκαμνιά*· καὶ τὸ μὲν πρῶτον κατοικούμενον ὑπὸ 100 περίπου οἰκογενειῶν καὶ ὃν πρὶν κεφαλαιοχῶρι, μετεβλήθη εἰς τσιφλίκιον ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ· ἡ δὲ Σκαμνιά, οὖσα κεφαλαιοχῶρι, κατοικεῖται ὑπὸ 250 περίπου οἰκογενειῶν, αἵτινες γεωργοῦσι μὲν καὶ τὰς πέριξ γαίας, ἀλλὰ πρὸ πάντων μετέρχονται σπουδαίαν κτηνοτροφίαν, κατασκευάζοντες βούτυρον καὶ τυρὸν ἀρίστης ποιότητος.

Ὁδὸς ἀνώμαλος, ἔνθα ἐπαλλάσσουσι μικραὶ κοιλάδες καὶ λόφοι, ἄγει ἐπὶ δύο ὥρας ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ Σπαρμοῦ εἰς πεδίον ὑπὸ γηλόφων διακοπτόμενον, καὶ περιβαλλόμενον πρὸς βορρᾶν μὲν ὑπὸ τῆς *Σιάπκας*, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τῶν δυτικῶν πλευρῶν τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμάρμπεϊ, καὶ πρὸς μεσημβρίαν ὑπὸ τῆς κοιλάδος τῆς Ἐλασσῶνος. Τὸ πεδίον τοῦτο, διαρρεόμενον ὑπὸ τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου, ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις κατὰ τὴν ῥητὴν μαρτυρίαν τοῦ Τίτου Λιβίου (42, 50) *Τριπολῖτις Περραιβική*, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα κατά τι παρεφθαρμένον διεσώθη καὶ μέχρι σήμερον, καθότι ἡ πρὸς νότον τοῦ Σέλου χλοερὰ πεδιὰς καλεῖται καὶ σήμερον *Τριπολιάνα*. Ἡ Τριπολῖτις αὕτη συγχέεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μεθ' ἑτέρας Τριπολίτιδος Πελαγωνικῆς, κειμένης βορειότερον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ (7, 327). Ἐνταῦθα κατῆλθε διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Βολουστάνας ὁ στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων Μάρκιος Φίλιππος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Περσέως πολέμῳ· καὶ ἐνταῦθα συνήντησεν αὐτὸν ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος πεμφθεὶς πρέσβυς τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας πρὸς τὸν εἰρημένον Ῥωμαῖον ὕπατον· καὶ ἐντεῦθεν ἐπεχειρήθη ἡ διὰ τοῦ κάτω Ὀλύμπου εἰς τὴν Πιερίαν κάθοδος 40,000 ἀνδρῶν μεθ' ἱππικοῦ καὶ ἐλεφάντων, ἧς τὴν πορείαν ἀνωτέρω ἐσημείωσα, καὶ ἥτις θὰ μείνῃ πάντοτε θαυμαστὴ διά τε τὴν ἱκανότητα τοῦ στρατηγοῦ καὶ διὰ τὴν καρτερίαν καὶ τόλμην τῶν ἐπιχειρησάντων αὐτὴν στρατιωτῶν.

Ἔκειντο δὲ ἐν τῇ Περραιβικῇ Τριπολίτιδι αἱ τρεῖς πολίχναι *Πύθιον*, *Δολίχη*, καὶ *Ἄζωρος*, μικραὶ μὲν καὶ ἄσημοι καθ' ἑαυτάς, λίαν ὅμως σπουδαῖαι διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ὅλης Θεσσαλίας, ὡς ἐπικρατοῦσαι δύο τῶν κυριωτέρων ἐν αὐτῇ εἰσόδων, τῆς ἐκ τῆς ἄνω Μακεδονίας διὰ τῆς Βολουστάνας, καὶ τῆς ἐκ τῆς κάτω διὰ τοῦ στενοῦ τῆς *Πέτρας*· ἐκατοικεῖτο δὲ ἡ χώρα αὕτη κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν Δωριέων, εἰσαγαγόντων ἐνταῦθα τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς εἰθισμένην εἰς τρεῖς πόλεις διαίρεσιν τῆς χώρας (Mül. Dor)· σήμερον δὲ ἡ πεδιὰς αὕτη ἐνέχει μικρά τινα χωρία ἄσημα, κείμενα ἑκατέρωθεν τοῦ Τιταρησίου εἰς μικρὰν ἢ μεγάλην ἀπὸ τῶν ὀχθῶν αὐτοῦ ἀπόστασιν, καὶ εὐανδρότερα μὲν καὶ εὐημεροῦντα κατὰ τοὺς πρὶν χρόνους, ὡς ἐκ τῶν ἐρειπίων οἰκιῶν καὶ ναῶν τῶν ἔν τισι αὐτῶν παρατηρουμένων καταδείκνυται, πενιχρὰ δὲ νῦν καὶ ὀλιγάνθρωπα ὡς ἐκ τῆς διηνεκοῦς λῃστείας καὶ τῆς Ἀληπασαλικῆς καταπιέσεως, ἥτις μετέβαλε τὰ πλεῖστα

αὐτῶν εἰς τσιφλίκια, ὄντα πρὶν ἀνεξάρτητα. Καὶ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὸν Ὄλυμπον κείμενα χωρία εἶνε τὸ *Ὀρμανλὶ* ἢ *Σάδοβεν*, *Βαρακάδες* καὶ *Παζαρλί*, χωρία κατοικούμενα ὑπὸ Τούρκων. Τῶν δύο τελευταίων ἐμπρησθέντων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1854, οἱ κάτοικοι συνῳκίσθησαν εἰς τὸ πρῶτον· ἀνωτέρω δὲ τούτων κεῖται τὸ χωρίον *Δημιράδες*, κατοικούμενον ὑπὸ Ἑλλήνων χωρικῶν μὲ μικρὸν μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, καὶ ὄπισθεν λοφίσκων τινῶν κεῖνται τὰ χωρία *Δεύκλιτσα* καὶ *Σέλος*· ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου, ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ἀμάρμπεϊ, κεῖνται τὰ χωρία *Βουβάλα*, *Βούρβα*, *Βεσαρίτσα*, *Γιαννουτᾶ*, καὶ παρ' αὐτὸ βυζαντινὸν μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, καὶ ὑψηλότερον, ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους, τὸ *Γλίκοβον*. Ἐν τοῖς πλείστοις τῶν χωρίων τούτων ἀνευρίσκονται λείψανα ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ὡς ἐνεπίγραφοι στῆλαι, σπόνδυλοι κιόνων, κιονόκρανα, μετόπαι ἀρχαίων ναῶν, ἐρείπια ἑλληνικῶν φρουρίων, ἅπαντα λείψανα τῶν ἐνταῦθα κειμένων Περραιβικῶν πόλεων. Καὶ παρὰ μὲν τὸ Σέλος, χωρίον κείμενον κατακαθέτως ὑπὸ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τοῦ Ὀλύμπου, ἔκειτο τὸ ἀρχαῖον *Πύθιον*, ἡ πρωτεύουσα τῆς Περραιβικῆς Τριπολίτιδος, ἔνθα ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ οὗτινος ἡ ἐνταῦθα τοποθεσία μαρτυρεῖται σαφέστατα ὑπό τε τοῦ Πλουτάρχου (Β. Αἰμιλ.) καὶ ὑπὸ τοῦ Τίτου Λιβίου (44, 22), λέγοντος, ὅτι τὸ Πύθιον ἐπικρατεῖ τῆς διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Πέτρας ἐκ τῆς κάτω Μακεδονίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν εἰσόδου. Τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ χωρίου εἶνε βουλγαρικόν, σημαῖνον χωρίον· ἦτο δὲ κατὰ τοὺς πρότερον χρόνους κεφαλαιοχῶρι, κατοικούμενον ὑπὸ 200 περίπου οἰκογενειῶν, ὡς οἱ γέροντες τοῦ χωρίου ἀναφέρουσι καὶ οἱ σωζόμενοι πέντε ναοὶ τοῦ χωρίου καὶ δύο λίθιναι γέφυραι ἐπὶ τοῦ παραρρέοντος ῥυακίου προσεπιμαρτυροῦσι· ἤδη ὅμως μεταβληθὲν πρὸ πολλοῦ εἰς τσιφλίκιον κατοικεῖται μόνον ὑπὸ δεκαπέντε οἰκογενειῶν γεωργούντων τὰς πέριξ γαίας. Οἱ ἐν τῷ χωρίῳ ναοὶ εἶνε πλήρεις ἀρχαίων λειψάνων· ἐκτὸς μεγάλων τετραγώνων λίθων ἀνευρίσκονται ἐν τοῖς τοίχοις αὐτῶν σπόνδυλοι κιόνων δωρικοῦ ῥυθμοῦ ἐκ λευκοτάτου μαρμάρου, ἀνήκοντες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος· αἱ δὲ ἐπὶ διαφόρων στηλῶν ἀναγινωσκόμεναι ἐπιγραφαὶ εἶνε αἱ πλεῖσται πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων, ἐκτεθειμέναι, ὡς συνήθως, εἰς τὸν ἐνταῦθα ναόν, καὶ ἀποδεικνύουσαι τὴν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἐρήμωσιν τῆς πόλεως ἀπὸ πολιτῶν καὶ τὴν δι' ἀπελευθέρων ἀντικατάστασιν αὐτῶν. (Heuz. ὡς ἀν.). Πρὸς δυσμὰς τοῦ χωρίου ἐπί τινος λόφου, ἔνθα κεῖται σήμερον ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἐν τῷ μέσῳ ἀμπέλων, ἀνευρίσκονται τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως, συνιστάμενα ἐκ μεγάλων κανονικῶν λίθων· κέραμοι δὲ καὶ συντρίμματα μαρμάρων κατακαλύπτουσι τὸ πέριξ ἔδαφος, ἔνθα ἀνευρέθησαν καὶ ἀρχαῖοι τάφοι· ἐπὶ δὲ τοῦ ὑψίστου σημείου τοῦ λόφου, λείψανά τινα ἀρχαίων θεμελίων ἀνήκουσι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Καταν-

πικρὺ δὲ τοῦ λόφου τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ὑψοῦται ἕτερος πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου, ἔνθα ἀνευρίσκονται λείψανα βυζαντινοῦ φρουρίου, κατασκευασθέντος πρὸς πλείονα ἐνίσχυσιν τῆς τόσον ἐπικαίρου διὰ τὴν Θεσσαλίαν θέσεως. Εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου παρατηρεῖται εὐρὺ σπήλαιον, ἔνθα ὑπάρχουσι σήμερον χριστιανικοί τινες ναΐσκοι, καὶ ὅπερ τὸ πάλαι ἦτο ἴσως ἱερὸν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος.

Μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ *Σέλου* κεῖται τὸ ἐπίσης μικρὸν καὶ ἄσημον χωρίον *Δούκλιστα*, ὅπερ πρὶν ὂν πολυανθρωπότερον, κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ εἴκοσι περίπου οἰκογενειῶν· καὶ ἐνταῦθα ἀνευρίσκομεν λείψανα ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς, ὡς λίθους ὀρθογωνίους, κιονόκρανα καὶ στήλας μετ' ἐπιγραφῶν, ὧν αἱ πλεῖσται πράξεις ἀπελευθερώσεως δούλων. Ἐν αὐταῖς ἀναγινώσκονται οἱ Περραιβικοὶ μῆνες Λεσχανόριος, Ἀπολλώνιος καὶ Φυλλικός, ἐπίσης καθιερωμένος εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, λατρευόμενον ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πόλει Φύλλῳ. Ὑπὲρ τὸ χωρίον ὑψοῦται λόφος τοῦ Ἁγίου Ἡλιοῦ καλούμενος, φέρων ἐρείπια ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τειχῶν τῆς δευτέρας τῶν Περραιβικῶν πολιχνῶν, τῆς *Ἀζώρου* ἢ *Ἀζωρίου*. Ὁ Heuzey οὐδεμίαν τῶν τριῶν πολιχνῶν τοποθετεῖ ἐνταῦθα, ἀλλὰ προχωρῶν μίαν ὥραν δυτικώτερον ἀπὸ τῆς Δουκλίστης εἰς τὸ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου κείμενον Παλαιόκαστρον, ἔνθα ἀνευρίσκονται λείψανά τινα τῆς ἀρχαιότητος καὶ συντρίμματα κεράμων, τοποθετεῖ ἐνταῦθα τὸ Ἀζώριον· ἐγὼ δὲ τοῦτο μὲν τοποθετῶ ἐπὶ τοῦ παρὰ τὴν Δούκλισταν λόφου, καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ Παλαιοκάστρου ἐρείπια θεωρῶ ὡς τὰ τῆς ἀρχαίας *Δολίχης*· τὰ δὲ παρὰ τὴν Βουβάλαν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου ἐπί τινος παλαιοκάστρου ἐρείπια, ἔνθα ὁ Heuzey τοποθετεῖ τὴν Δολίχην, ἐγὼ θεωρῶ ὡς τὰ τῆς ἀρχαίας Περραιβικῆς πόλεως *Κύφου*, τῆς ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου μνημονευομένης, καὶ ἥτις κατὰ τὸν Στράβωνα (9, 441) ἔκειτο μετὰ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους πρὸς τὰ ἑσπέρια τοῦ Ὀλύμπου· μετὰ δὲ τὴν συνταύτισιν τοῦ Ἀμάρπεϊ μετὰ τοῦ ὄρους Κύφου, καθίσταται πιθανώτατον, ὅτι τὰ ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ μνημονευθέντος ὄρους κείμενα παρὰ τὴν Βουβάλαν ἐρείπια ἀνήκουσιν εἰς τὴν πόλιν *Κύφον*· κεῖνται δὲ τὰ ἐρείπια ταῦτα ἐπὶ λόφου ὑψούμενα ἐνιαχοῦ εἰς ὕψος 8—10 ποδῶν καὶ συνιστάμενα ἐκ τριῶν περιβόλων, ὧν ὁ ἐσωτερικώτερος ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀκρόπολιν. Τὰ ἐρείπια ταῦτα φέρουσι τὰ ἴχνη διαφόρων ἐποχῶν, καθότι μέρος μὲν εἶνε κατεσκευασμένα ἐκ μεγάλων Κυκλωπείων λίθων, μέρος δὲ ἐκ μικρῶν λιθαρίων, καὶ μέρος ἐξ ὀρθογωνίων μετρίου μεγέθους, ὅπερ δεικνύει τὴν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἐπισυμβᾶσαν ὀχύρωσιν.

Ὑπὲρ δὲ τὴν Βουβάλαν οὐχὶ μακρὰν τοῦ χωρίου Γλικόβου καὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου ἀνευρίσκονται ἐρείπια Κυκλωπείων τειχῶν, ἴσως τῆς παναρχαίας Περραιβικῆς πόλεως, τῆς δυσχειμέρου *Δωδώνης*.

Τὴν ὕπαρξιν τῆς Θεσσαλικῆς ταύτης πόλεως τινὲς τῶν νεωτέρων γεωγράφων (Glaubry) ἀρνοῦνται, συνταυτίζοντες τὴν ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν νεῶν μνημονευομένην Δωδώνην μετὰ τῆς Θεσπρωτικῆς, ὅπερ ἀτοπώτατον, καθότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει οἱ κάτοικοι αὐτῆς δὲν ἠδύναντο νὰ ἦνε ὅμοροι τῶν νεμομένων τὰς ὄχθας τοῦ Τιταρησίου, ὅστις ῥέει πολλὰς δεκάδας μιλίων μακρὰν τοῦ Τομάρου, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ Ἠπειρωτικὴ Δωδώνη· ἀλλὰ καὶ ἡ σαφὴς μαρτυρία τοῦ Στράβωνος (9, 441), τοῦ Ἀπολλοδώρου καὶ τοῦ Φιλοξένου (Στέφ. Βυζ. Λεξ. Βωδώνη) καθιστᾷ ὅλως ἀδικαιολόγητον τὴν ἰδέαν τῶν ἀρνουμένων τὴν ὕπαρξιν τῆς Θεσσαλικῆς Δωδώνης νεωτέρων γεωγράφων· ἐλατρεύετο δὲ ἐν αὐτῇ ὁ Δωδωναῖος Πελασγικὸς Ζεύς, ὃν ἐπικαλεῖται ὁ Ἀχιλλεὺς παρ' Ὁμήρῳ· Καὶ Θεσσαλικὰ δέ τινα νομίσματα (Mionnet) φέρουσι τὴν προτομὴν τοῦ Δωδωναίου Διὸς ἐστεμμένου μὲ κλῶνους δρυός· ἦτο δὲ ἡ Θεσσαλικὴ Δωδώνη πιθανώτατα ἀρχαιοτέρα τῆς Ἠπειρωτικῆς, κτισθείσης βραδύτερον, ὅτε μέρος τῶν Περραιβῶν, ἐξωσθὲν ὑπὸ τῶν Λαπιθῶν πρὸς τὰ ἑσπέρια τοῦ Πίνδου, συναπέφερε μεθ' ἑαυτοῦ τήν τε ὀνομασίαν τῆς πόλεως καὶ τὴν λατρείαν τῆς Πελασγικῆς θεότητος τοῦ Διός· ἡ δὲ Ἠπειρωτικὴ Δωδώνη, διάσημος ἀποβᾶσα διὰ τὸ ἐν αὐτῇ μαντεῖον, κατέστησε ἄσημον καὶ ἀφανῆ καὶ ἀμνημόνευτον τὴν Θεσσαλικὴν μητρόπολιν· ἀλλὰ καὶ οἱ παραδεχόμενοι τὴν ὕπαρξιν τῆς Θεσσαλικῆς πόλεως διαφωνοῦσι περὶ τῆς θέσεως αὐτῆς· κατ' ἐμὲ ὅμως, κρίνοντα ἐκ τῶν γραφομένων τοῦ Στράβωνος, τοποθετοῦντος τὴν πόλιν περὶ τὸν Τιταρήσιον καὶ παρὰ τὸν Κύφον ἐν τῇ Ἑστιαιώτιδι, πρὸς τὰ ἑσπέρια τοῦ Ὀλύμπου (9, 441), ἡ πόλις κατεῖχε πιθανώτατα τὸν παρὰ τὸ Γλίκοβον λόφον. Ἐν τέλει μνημονεύω καὶ χωρίου τινὸς τοῦ Ἀριστοτέλους (Μετεωρ. 1, 14), ἔνθα, ἀναφέρων οὗτος τὸν ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμόν, λέγει, ὅτι «οὗτος περὶ τὸν ἑλληνικὸν μάλιστα ἐγένετο τόπον καὶ τούτου περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν· αὕτη δ' ἐστὶν ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῷον, οὗτος γὰρ πολλαχοῦ τὸ ῥεῦμα μεταβέβληκε». Τὸ χωρίον τοῦτο εἶνε λίαν ἀσαφές, καὶ διάφοροι διαφόρους περὶ αὐτοῦ γνώμας ἐξήνεγκον· οἱ πλεῖστοι ὅμως παραδέχονται τὴν ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ Δωδώνην ὡς τὴν Ἠπειρωτικήν, ἥτις ὅμως οὔτε παρὰ τὸν Ἀχελῷον κεῖται, οὔτε ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ περιλαμβάνεται, ἐν ᾗ κατὰ τὰ μυθολογούμενα συνέβη ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμός. Ἄλλοι δέ, παραδεχόμενοι ὅλως ἀτόπως τὸν ἐν τῷ Ἀριστοτελικῷ χωρίῳ Ἀχελῷον ὡς τὸν παρὰ τὴν Λαμίαν ῥέοντα ὁμώνυμον χείμαρρον, ὑπολαμβάνουσι καὶ τὴν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ Δωδώνην ὡς τὴν Θεσσαλικήν, τοποθετοῦντες αὐτὴν ἐν τῇ Φθιώτιδι πορρωτάτω τῶν ὄχθων τοῦ Τιταρησίου, ἔνθα κατὰ τὴν σαφῆ μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Ὁμήρου ἔκειτο ἡ Θεσσαλικὴ Δωδώνη. Κατ' ἐμὲ δὲ ἡ ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ Δωδώνη κειμένη, περὶ τὴν Ἑλλάδα τὴν ἀρχαίαν, ἥτις κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἔκειτο ἐν Θεσσαλίᾳ,

εἶνε ἀναμφιλέκτως ἡ Θεσσαλική, ἡ δὲ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῷον χώρα εἶνε αὕτη ἡ Θεσσαλία, ἡ διὰ τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Ἀχελῴου καὶ τῶν Καμβουνίων ὀρέων, ἐφ' ὧν ἔκειτο ἡ Δωδώνη, ἀφοριζομένη ἀπὸ τῆς Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας.

Κατανтικρὺ τοῦ Γλικόβου ὑπὸ ἑτέραν κορυφὴν τῶν Καμβουνίων ὀρέων, τὴν καλουμένην σήμερον *Σιάπκαν*, κεῖται ἡ κωμόπολις *Βλαχολείβαδον*, κατοικουμένη ὑπὸ 450 οἰκογενειῶν βλαχικῶν. Ὁ πληθυσμὸς τῆς κωμοπόλεως ταύτης ἦτο κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος διπλάσιος τοῦ σημερινοῦ κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε ἅπασα ἡ περὶ τὸν Ὄλυμπον χώρα ἐδηοῦτο καὶ ἠρημόνετο ὑπό τε τῶν λῃστῶν καὶ τῶν πρὸς καταδίωξιν πεμπομένων Ἀλβανῶν, καὶ τῆς προκειμένης κωμοπόλεως ὁ πληθυσμὸς ἠραιώθη, μετοικησάντων πολλῶν ἐκ τῶν κατοίκων εἰς τὴν Λάρισσαν, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ἔνθα καὶ σήμερον ἀποτελοῦσι σπουδαῖον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς συνοικίας τῆς πόλεως ταύτης· καὶ σήμερον δὲ εἰσέτι πολλοὶ τῶν κατοίκων ἐκπατρίζονται ἐπιζητοῦντες πόρον ζωῆς εἰς τὴν ξένην γῆν. Διακρίνονται δὲ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου διὰ τὸν φιλελληνισμὸν αὐτῶν, οὐδόλως ὑστεροῦντες κατὰ τοῦτο τῶν ἐπὶ τοῦ Πίνδου ὁμοφύλων των, ὧν πολλοὶ ἐνεγράφησαν ἤδη μεγάλοι εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος· ἐν γένει δὲ ῥητέον περί τε τῶν ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου κατοικούντων Βλάχων, ὡς καὶ πολλῶν τῶν ἐπὶ τῆς Θεσσαλικῆς πλευρᾶς τοῦ Πίνδου, ὅτι ἤρχισαν, μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἀποβάλλοντες τὸν πλάνητα καὶ νομαδικὸν βίον τῆς φυλῆς των καὶ ἀποκαθιστάμενοι διαρκῶς ἐν πολίχναις καὶ χωρίοις, νὰ ἐπιδίδωνται εἰς ἐμπόριον καὶ βιομηχανίαν, ἐνῷ οἱ ὁμόφυλοι κάτοικοι τοῦ Βοΐου ὄρους εἶνε καὶ μέχρι σήμερον φυλὴ νομαδική, καὶ τὸ μὲν θέρος διαμένουσιν ἐπὶ τῶν χλοερῶν λειμώνων τῶν ὑψηλῶν ὀρέων των, τὸν δὲ χειμῶνα ἀθρόοι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ ποιμνίοις κατέρχονται εἰς τὰς πλουσίας χειμερινὰς νομὰς τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος. Οἱ κάτοικοι τοῦ Βλαχολειβάδου εἶνε φιλόμουσοι, διατηροῦντες καλὰ σχολεῖα ἀρρένων καὶ κορασίων· εἶνε δὲ τὸ χωρίον ἕδρα ἐπισκόπου φέροντος τὸν τίτλον Ἁγίου Πέτρας, καὶ ὑπαγομένου ὑπὸ τὸν μητροπολίτην τῆς Θεσσαλονίκης. Ἕτερα δὲ Βλαχοχώρια κατὰ τὰ πέριξ εἶνε τὸ *Νεοχώρι*, ἡ *Μηλιὰ* καὶ τὸ *Κοκκινοπλό*, ὅπερ, κείμενον ἐπί τινος ἀκρωρείας τοῦ Ὀλύμπου, αἰωρεῖται ὑπὲρ τὸ χωρίον Σέλος καὶ κατοικεῖται ὑπὸ 200 περίπου οἰκογενειῶν. Ἐντεῦθεν ἐπεχείρησε τὴν εἰς τὰς κορυφὰς τοῦ Ὀλύμπου ἀνάβασιν τὸ 1862 ὁ γερμανὸς περιηγητὴς Barth· καὶ ὑπὲρ μὲν τὸ χωρίον κεῖται χαράδρα βαθεῖα Ξηρόλακκος καλουμένη καὶ σχηματιζομένη ἐκ τῆς συμβολῆς δύο ἑτέρων χαραδρῶν, τῆς *μεγάλης* καὶ *μικρᾶς Γούρνας*, ὑπὲρ αὐτὰς δὲ κεῖται ἑλληνικὸν κτίσμα *Σχολεῖον* καλούμενον, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ μετὰ δύο ὥρας ἀφικνεῖταί τις εἰς τὰς ὑπωρείας τῆς νοτιοδυτικῆς κο-

ρυφῆς τοῦ Ὀλύμπου, τῆς ὑψηλοτέρας πασῶν τῶν λοιπῶν, ἐπὶ τῆς ὁποίας οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἀνῆλθε.

Πρὶν καταλείψω τὴν κοιλάδα τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου, ὀφείλω νὰ μνημονεύσω καὶ δύο στενῶν τῶν ἐκ ταύτης εἰς τὴν ἄνω καὶ κάτω Μακεδονίαν φερόντων.

Καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τῶν Καμβουνίων ὀρέων, καλούμενον σήμερον ***Κιλίτ-Δερβέν***, παρὰ τοῦ Λιβίου δὲ ***Volustana***, φέρει εἰς τὴν μέσην κοιλάδα τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἄνω Μακεδονίαν. Παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ ὑπάρχει λόφος καλούμενος *Βίγλα*, ἔνθα ἔκειτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα φρούριον πρὸς ὀχύρωσιν αὐτῆς. Τὸ δὲ ὑπὲρ τὸ χωρίον Σέλος, μεταξὺ τῶν Καμβουνίων ὀρέων καὶ τοῦ Ὀλύμπου, στενὸν καλεῖται καὶ νῦν, ὡς καὶ τὸ πάλαι, *Στενὸν τῆς Πέτρας*, ἔκ τινος ὁμωνύμου χωρίου κειμένου ἐν αὐτῇ. Καὶ οὐχὶ μὲν μακρὰν τῆς εἰσόδου εἰς τὸ στενὸν κεῖται τὸ χωρίον *Ἅγιος Δημήτριος*, κατοικούμενον ὑπὸ 50 οἰκογενειῶν, ἔνθα ὁ Λὴκ λίαν ἀτόπως τοποθετεῖ τὸ ἀρχαῖον Πύθιον, καθότι οὐδὲν λείψανον ἑλληνικῆς ἐποχῆς ἀπαντᾷ ἐνταῦθα· πέραν δὲ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἄρχεται ἡ κραταιὰ καὶ ἄφθονος βλάστησις τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ὀλύμπου, ἥτις, σκιάζουσα τὰ δροσερὰ νάματα δύω ῥευμάτων συμμισγόντων ἐκεῖ τὰ ὕδατά των, ἀπεργάζεται κατὰ τὸν Heuzey ὡραίαν καὶ τερπνὴν τοποθεσίαν, παρεμφερῆ τῆς ὁποίας δυσκόλως δύναταί τις ἀλλαχοῦ ν' ἀπαντήσῃ. Ἐπὶ τῆς ὄχθης ἑνὸς τῶν ῥευμάτων ἄγει ἡ ὁδὸς ἐνδοτέρω τοῦ στενοῦ, ἔνθα διὰ καμπῆς τινος τοῦ ῥεύματος ἀφίστανται ἀπ' ἀλλήλων μικρὸν αἱ ἀντικείμεναι πλευραὶ τοῦ ὄρους καὶ σχηματίζεται κυκλοτερής τις ἔκτασις περιβαλλομένη ὑπὸ πλευρῶν καλυπτομένων ὑπὸ ἀδύτου βλαστήσεως κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ῥηθέντος ἀρχαιολόγου. Ἐκεῖ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ εἰρημένου κύκλου ἀνυψοῦται αἰχμηρά, ἀπότομος καὶ μονήρης πέτρα περιρρεομένη ὑπὸ τῶν ὑδάτων τοῦ εἰρημένου ῥυακὸς καὶ ἑτέρου συμβάλλοντος μετ' αὐτοῦ ἐνταῦθα. Ἐπὶ μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ αἰχμηροῦ τούτου βράχου κεῖται τὸ ἐγκαταλελειμμένον ἤ̓δη χωρίον τῆς Πέτρας, ἐν ᾗ παρατηροῦνται ἐρείπια οἰκιῶν τινων καὶ δύο ναῶν, ἐν ἑνὶ τῶν ὁποίων ὑπάρχουσι εἰκόνες τοῦ 1710, λίθοι δέ τινες ἐντετειχισμένοι ἐν τοῖς ναοῖς φαίνονται ἀνήκοντες εἰς ἀρχαιότερον ἑλληνικὸν κτίσμα· τὰ δὲ πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν τοῦ χωρίου παρατηρούμενα ἐρείπια φρουρίου εἶνε βυζαντινῆς ἐποχῆς. Ἡμίσειαν δὲ ὥραν προσωτέρω ἐν τῷ στενῷ κεῖται τὸ μοναστήριον τῆς *Πέτρας*, περιβαλλόμενον ὑπὸ πυκνῶν δασῶν ἐπὶ θέσεως ἀπόπτου, ἐξ ἧς καθορᾶται σύμπασα ἡ πεδιὰς τῆς *Κατερίνης*· ὑπέρκειται δὲ αὐτοῦ μία τῶν ὑψηλοτάτων κορυφῶν τοῦ Ὀλύμπου, ὅστις οὐδαμοῦ εἶνε ἀποτομώτερος. Τὸ μοναστήριον τοῦτο εἶνε ἐνοριακόν, ἱδρυθὲν ἐπὶ Ἀνδρονίκου τοῦ πρεσβυτέρου καὶ μνημονευόμενον ἐνίοτε ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων (Καντ. 111, 25). Τὸ μόνον δὲ ἐν αὐτῷ ἀξιοθέατον εἶνε γεγλυμμένη τις εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Τρεῖς δὲ ὥρας κάτω τοῦ μο-

ναστηρίου ἐν τῷ μέσῳ δάσους δρυῶν κεῖται τὸ χωρίον *Κανδευριώτισσα*, ἐν τῷ ναῷ τῆς ὁποίας ἀνευρίσκονται στῆλαι ἐνεπίγραφοι καὶ ἄλλα λείψανα ἀρχαῖα, ἅτινα ὁ Heuzey θεωρεῖ ὡς τὰ τῆς ἀρχαίας πόλεως '*Ατράκος*. Οὐχὶ μακρὰν τῆς Κανδευριωτίσσης κεῖται ἐν τῷ στενῷ τὸ χωρίον *Βροντοῦσα*, καὶ ἐκτὸς τοῦ στενοῦ τὸ χωρίον *Σπί*, ἔνθα ἀνευρίσκονται λείψανα ἑλληνικῆς ἐποχῆς, μετακομισθέντα ἐκ τῆς παρακειμένης *Μαλαθριᾶς*, παρὰ τὴν ὁποίαν ἀνευρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς Μακεδονικῆς πόλεως Δίου, καὶ τῆς ὁποίας ἡ περιγραφὴ δὲν ἀνήκει εἰς τὴν παροῦσαν πραγματείαν.

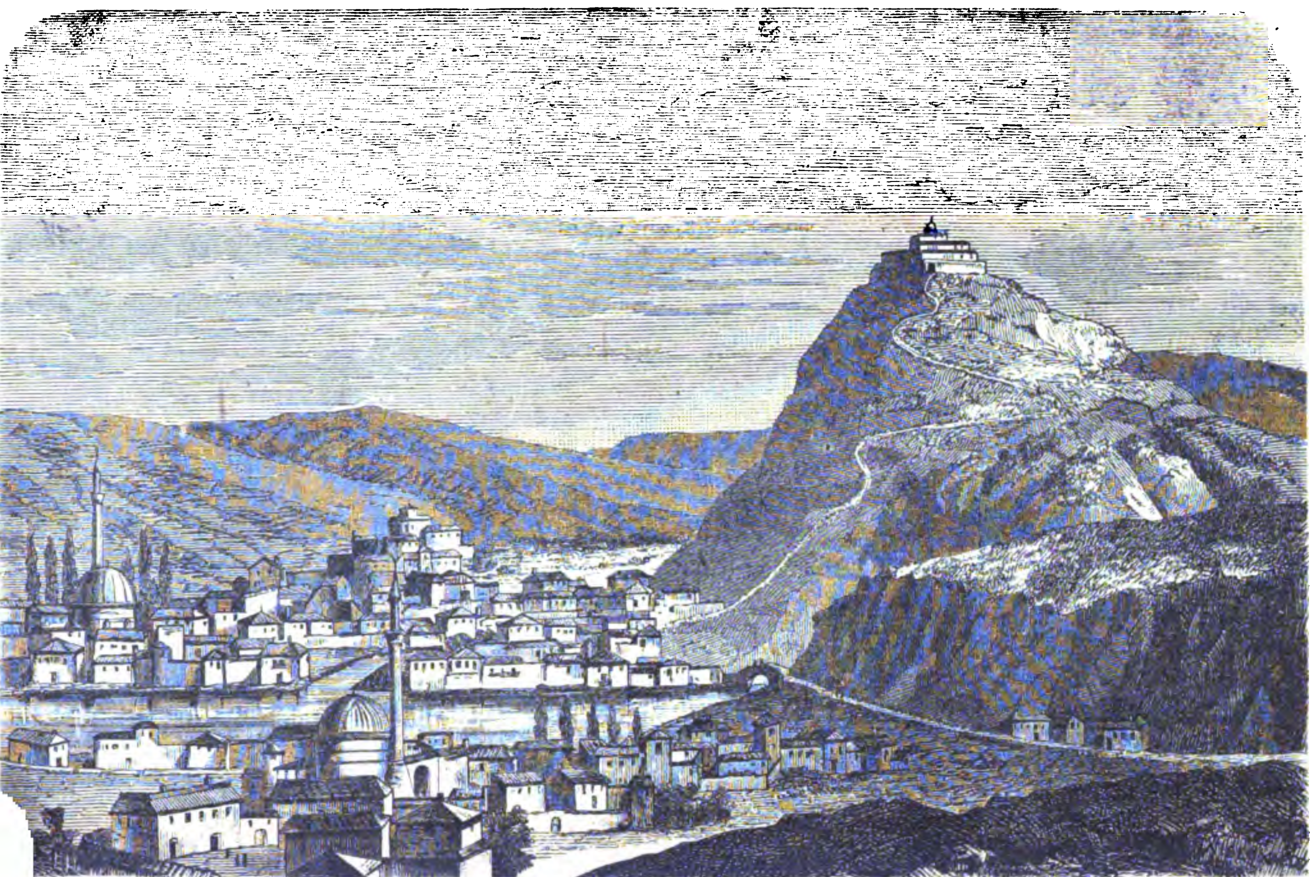
Τὸ στενὸν τῆς Πέτρας μνημονεύεται συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Δι' αὐτοῦ διέβη ὁ Ἀγησίλαος ἐπανακάμπτων ἐκ τῆς Ἀσίας (Διόδ. 14. 83), καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Βρασίδας πορευόμενος πρὸς τὴν Θρᾴκην, καὶ βραδύτερον ὁ Κάσσανδρος βαδίζων κατὰ τῆς Ὀλυμπιάδος (Διδ. 19, 36), οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ Ξέρξης, ὅπως φρονεῖ ὁ Heuzey, καθότι ἡ διάβασις αὐτοῦ ἐγένετο ἀνατολικώτερον ἐπὶ τοῦ οροπεδίου τῆς Ἀσκορίδος, καὶ ἐκεῖθεν παρὰ τὴν πόλιν Γοννον, ὡς ῥητῶς λέγει ὁ Ἡρόδοτος. Ἐν δὲ τῷ κατὰ τοῦ Περσέως Ῥωμαϊκῷ πολέμῳ διὰ τοῦ στενοῦ τῆς Πέτρας κατῆλθεν ἡ ὑπὸ τὸν Νασικὰν Σκηπίωνα καὶ Φάβιον Μάξιμον, τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, δύναμις ἐξ 8,000 ἀνδρῶν, οὓς ἀπέστειλεν ὁ ἐν τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ τοῦ Ἐνιπέως στρατοπεδεύων Ῥωμαῖος ὕπατος, ὅπως κυκλώσῃ τὸν ἐν τῇ ἀριστερᾷ ὄχθῃ τοῦ εἰρημένου ποταμοῦ στρατοπεδεύοντα Περσέα. Οὗτος δέ, καὶ τοι βραδέως μαθὼν τὴν κίνησιν τῶν ἐναντίων, ἀπέστειλεν ὅμως ὑπὸ τὸν Μίλωνα δύναμιν, ὅπως κωλύσῃ τὴν κάθοδον τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀποφύγῃ οὕτω τὴν κύκλωσιν. Ἐν τῷ μνημονευθέντι λοιπὸν στενῷ συνέβη ἡ φοβερὰ σύρραξις τῶν δύο ἀποσπασμάτων, καθ' ἣν ὑπεχώρησαν μὲν οἱ Μακεδόνες, ὁ δὲ Περσεὺς ἀναζεύξας κατὰ τάχος ἦγεν ὀπίσω τὴν στρατιὰν καὶ πρὸ τῆς Πύδνης συνεκρότησε τὴν περιβόητον μάχην, καθ' ἣν αὐτὸς μὲν ἐνικήθη καὶ ᾐχμαλωτίσθη, κατελύθη δὲ τὸ τοσοῦτον ἰσχῦσαν Μακεδονικὸν κράτος (Πλούτ. Παῦλ. Αἰμ. 15, 16). Ἐπὶ δὲ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς μνημονεύεται συχνὰ τὸ ἐν τῷ στενῷ τῆς Πέτρας Βυζαντινὸν φρούριον (Κατ. III. 35, IV. 9.).

Ἐπανερχόμενος ἤδη ἐπὶ τῆς Περραιβικῆς Τριπολίτιδος, κατέρχομαι διὰ τῶν πρὸς νότον τοῦ Σαδόβου λόφων εἰς τὴν ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου κειμένην κοιλάδα τῆς '*Ελασσῶνος*, ἥτις, περιβαλλομένη πρὸς βορρᾶν μὲν ἐκ τοῦ Ὀλύμπου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ἀπὸ τῆς Μιλούνας, καὶ πρὸς νότον καὶ δυσμὰς ἐξ ἀμόρφων καὶ ταπεινῶν λόφων, εἶνε κυκλοτερὴς ἔχουσα μιᾶς ὥρας πλάτος καὶ ἴσον μῆκος· διαρρεομένη δὲ ὑπὸ τοῦ πολλάκις ἤδη μνημονευθέντος ὁμωνύμου ῥυακίου, εἶνε εὐφορωτάτη παράγουσα σῖτον, κριθήν, ἀραβόσιτον, σταφυλὰς καὶ κουκούλια. Καὶ παρὰ μὲν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου ἀνατολικώτερον κεῖται ἡ *Τσαριτσάνη*, καὶ ὀλίγον δυτικώτερον ταύτης ἡ πρωτεύουσα τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ Ὀλύμπου καὶ πολλῶν Χασιωτικῶν χωρίων κωμόπολις '*Ελασ*

σών. Καὶ ἐκείνη μὲν διαρρεομένη ὑπό τινος ῥυακίου κεῖται ἐν τῷ μέσῳ ποικίλων δένδρων περιβαλλομένη ὑπὸ ἀμπέλων καὶ ἀροσίμων γαιῶν· καὶ πρὶν μὲν ἤνθει καὶ ἤκμαζε τὸ χωρίον, ἐνεργουμένης καὶ ἐνταῦθα τῆς βαφικῆς τῶν κοκκίνων νημάτων, ἡ δὲ εὐημερία τῶν κατοίκων, ἀριθμουμένων εἰς 7,000, ἦτο μεγάλη, εὐρύχωροι δὲ καὶ εὔκτιστοι οἰκίαι, λείψανα τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ἐποχῆς, διασώζονται εἰσέτι ἐν τῷ χωρίῳ· ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος ἤρχισεν ἡ κωμόπολις νὰ ἐκπίπτῃ διά τε τὴν διηνεκῆ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ληστείαν καὶ διὰ τὰς λεηλασίας τῶν Ἀλβανικῶν ὀρδῶν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις πᾶν μέσον μετῆλθεν, ὅπως μεταβάλῃ τὸ χωρίον εἰς τσιφλίκιον. Τέλος δὲ φρικτὴ ἐπιδημία πανώλους τὸ 1813 μετέβαλε τὴν πολυάνθρωπον Τσαριτσάνην εἰς μικρὸν καὶ εὐτελὲς χωρίον, ὅπερ μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ ἀναλαμβάνῃ, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῇ νὰ φθάσῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ἀκμήν· σώζεται δ' εἰσέτι παρὰ τοῖς κατοίκοις δημῶδες ᾆσμα ἐκτραγῳδοῦν τὴν ἐκ τῆς πανώλους καταστροφήν. Ἡ Τσαριτσάνη εἶνε ἕδρα ἐπισκόπου φέροντος τὸν τίτλον *Ἐλασσῶνος*, ποιμαίνοντος πνευματικῶς τοὺς κατοίκους τοῦ διαμερίσματος. Ἐν αὐτῇ ἐγεννήθη καὶ ὁ Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων.

Λείψανα ἀρχαῖα ἐν τῇ Τσαριτσάνῃ δὲν εὑρίσκονται, ἴσως δὲ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ πόλις δὲν κατῳκεῖτο. Ὁ Heuzey ἀποδίδει τὴν ἵδρυσιν αὐτῆς εἰς βουλγαρικὴν ἀποικίαν (Ol. 21.), ἀλλ' ἴσως ἡ πόλις προϋπάρχουσα τῆς Βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς μετέβαλε κατόπιν ὄνομα, ὡς συνέβη εἰς πολλὰς πόλεις καὶ λίμνας καὶ ποταμοὺς καὶ ὄρη τῆς Ἑλλάδος. Μίαν ὥραν ὑπὲρ τὴν Τσαριτσάνην ἐπὶ τῆς ἀκρωρείας τοῦ Ὀλύμπου κεῖται τὸ μοναστήριον *Βαλέτσικον* (ὄνομα βουλγαρικὸν σημαῖνον παιδίον), ἱδρυθὲν κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν ὑπό τινος βασιλέως τῶν Βουλγάρων, δ αμένοντος εἰς Σερβίαν, πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀναρρώσεως τοῦ πάσχοντος αὐτοῦ παιδίου, συμβάσης τῇ βοηθείᾳ θαυματουργοῦ τινος εἰκόνος τῆς Παναγίας, εὑρισκομένης ἐν Τσαριτσάνῃ· ἕτερον δὲ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου κεῖται ἓν τέταρτον τῆς ὥρας μακρὰν τοῦ χωρίου περιβαλλόμενον ὑπὸ πυκνοῦ δάσους δρυῶν.

Ἡ δὲ Ἐλασσών, κειμένη ἡμίσειαν ὥραν δυτικώτερον τῆς Τσαριτσάνης, ὑπομιμνήσκει διὰ τοῦ ὀνόματός της τὴν ἀρχαιοτάτην Περραιβικὴν πόλιν *Ὀλοοσσῶνα*, μνημονευομένην ἤδη ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου. Ἡ πόλις αὕτη κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 250 τουρκικῶν οἰκογενειῶν καὶ 60—70 Ἑλληνικῶν, αἵτινες τὸν χειμῶνα πολλαπλασιάζονται, κατερχομένων ἐνταῦθα πρὸς διαχείμασιν πολλῶν ἐκ τοῦ 6 ὥρας ὑπερκειμένου Βλαχολειβάδου. Αἱ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι κατοικοῦσιν ἰδίως ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ διαρρέοντος τὴν πόλιν ῥυακίου, ὅπερ χωρίζει αὐτὴν ἀπό τινος ἀργιλώδους γηλόφου, φέροντος ἐπὶ τῆς κορυφῆς νῦν μὲν διάσημον βυζαντινὸν μοναστήριον, πάλαι δὲ τὴν ἀκρόπολιν τῆς λευκῆς Ὀλοοσσῶνος. Εἶνε δὲ τὸ μοναστήριον Σταυροπηγιακόν, κατοικούμενον ὑπὸ 10 περίπου μοναχῶν καὶ ἔχον σπου-

Η ΕΛΑΣΣΩΝ.

δαίαν βιβλιοθήκην ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ πολλὰ προσοδοφόρα κτήματα, ἐπαρκοῦντα οὐ μόνον εἰς διατροφὴν τῶν μοναχῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑποστήριξιν πολλῶν ἀπόρων ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν. Ἱδρυτὴς τοῦ μοναστηρίου εἶνε ὁ Ἀνδρόνικος, ὡς ἡ παράδοσις λέγει καὶ ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ῥυθμὸς τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μοναστηρίου κειμένου βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἐπιμαρτυρεῖ· ὑπάρχει δὲ ἐν τῷ ναῷ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου φέρουσα ἐμπεπηγότα ἐν αὐτῇ λίθον. Ἡ ἐν τῷ τόπῳ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι ποιμήν τις τῆς Καρυᾶς εἶδε νύκτα τινὰ φωτεινόν τι σῶμα, καθ' οὗ ἔβαλε λίθον· καὶ ὁ μὲν λίθος ἐνεπάγη ἐν τῷ φωτεινῷ σώματι, ἡ δὲ χεὶρ τοῦ βαλόντος ποιμένος παρέλυσεν. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἐλασσῶνος μαθόντες τὸ συμβὰν μετέβησαν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ ἀνεῦρον τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα, φέρουσαν εἰσέτι τὸν κατ' αὐτῆς βληθέντα λίθον. Τῆς δὲ ἀρχαίας πόλεως ὀλίγιστα μόνον λείψανα σώζονται σήμερον ἐντετειχισμένα ἐν τῷ βυζαντινῷ τείχει, ἱδρυθέντι κατὰ τὸν Προκόπιον ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ καλουμένῳ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ παραφθορὰν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος *Λόσσονος*· ἐνεπίγραφοι δέ τινες στῆλαι, παρατηρούμεναι ἐν τῷ μοναστηρίῳ καὶ κατὰ τὴν πόλιν καὶ φέρουσαι ψηφίσματα ἀπελευθερώσεως δούλων, μετεκομίσθησαν ἐνταῦθα κατὰ τὸ λέγειν τῶν μοναχῶν ἐκ τῆς Βουβάλας· λίθος δέ τις φέρει ψήφισμα εὐχαριστήριον εἰς τὸν Ῥωμαῖον ὕπατον Λεύκιον, ἔνθα ἀπαντῶσι καὶ τὰ ὀνόματα δύο Περραιβικῶν μηνῶν τοῦ Ἀφρίου καὶ Λεσχατυρίου.

Κατὰ δὲ τὴν νοτιωτέραν ἄκραν τῆς κοιλάδος τῆς Ἐλασσῶνος κεῖνται τὰ χωρία *Ῥαδοσίβια*, κατοικούμενα ὑπὸ τούρκων γεωργῶν, καὶ ἀνατολικώτερον τούτων τὸ ἄλλοτε μὲν ἀκμάζον, νῦν δὲ ἔρημον χωρίον *Βελεσνίκι*, καὶ οὐχὶ μακρὰν τούτου ἡ *Σκόμπα*, καὶ ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων λόφων, τῶν χωριζόντων τὴν κοιλάδα τῆς Ἐλασσῶνος ἀπὸ τῆς τοῦ Τυρνάβου, τὸ χωρίον *Γκουρτσιόβαλι*.

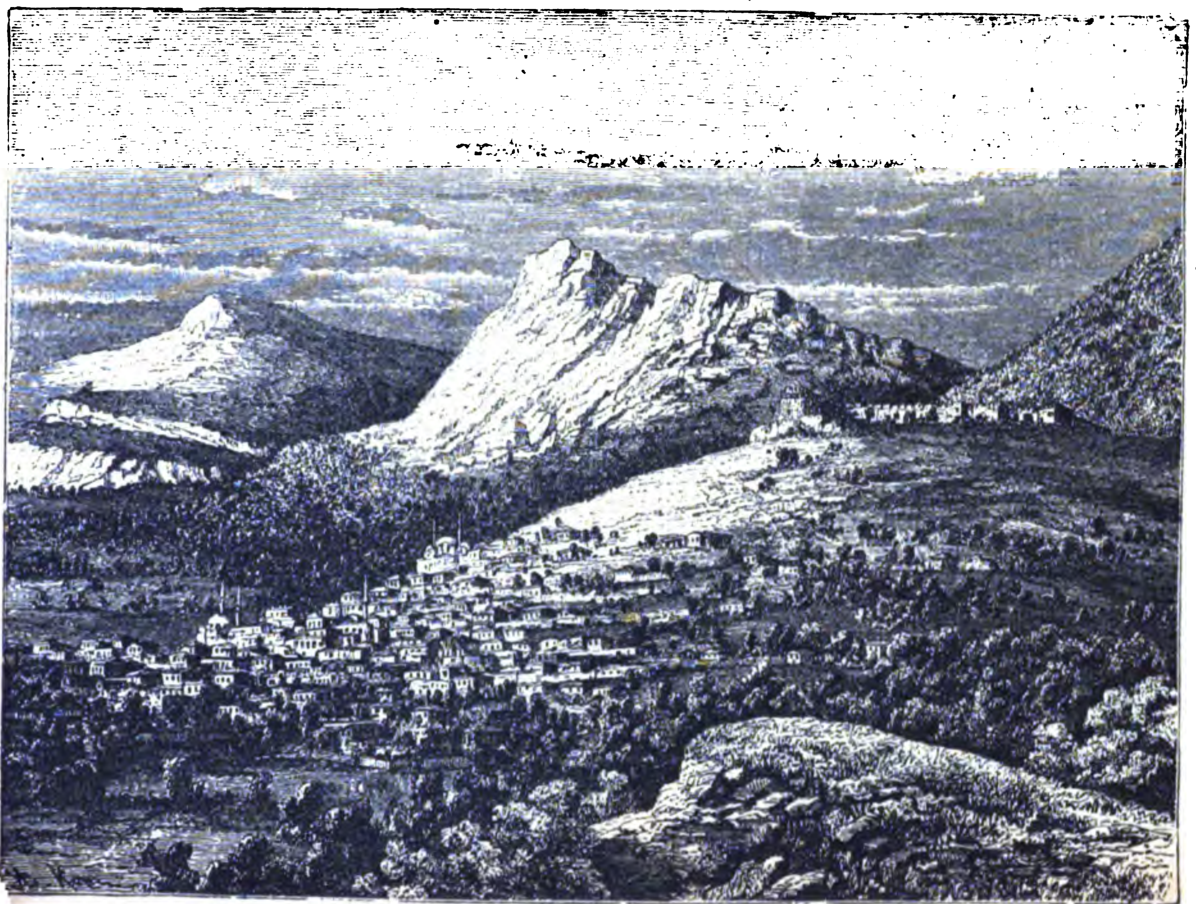
Λόφοι ταπεινοὶ χωρίζουσιν ἐκ μεσημβρίας τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ μέσου ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου, τῆς καλουμένης *Ποταμιᾶς* ἢ πεδιάδος τοῦ *Δομενίκου* ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου ἐν αὐτῇ χωρίου. Κειμένη αὕτη μεταξὺ τῆς πεδιάδος τοῦ Τυρνάβου καὶ τῆς κοιλάδος τῆς Ἐλασσῶνος, εἶνε ὡραιοτέρα καὶ γονιμωτέρα ἀμφοτέρων, διαρρεομένη δὲ ὑπὸ τοῦ Τιταρησίου, πρὸς ὃν καταρρέουσι δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τὰ ἐν τῇ κοιλάδι ἀναβλύζοντα ὕδατα καὶ ὁ ἐκ τῆς Ἐλασσῶνος κατερχόμενος ῥύαξ, εἶνε μία τῶν τερπνοτέρων μοιρῶν τῆς Θεσσαλικῆς γῆς, ἔνθα ἡ εὐφορία τοῦ ἐδάφους ἁμιλλᾶται μετὰ τῆς καλλονῆς τῶν περιβαλλόντων μερῶν· ἐνέχει δὲ πολλὰς καὶ πλουσίας νομάς, ἔνθα τὸν χειμῶνα ἐνδιαιτῶνται ἀπειροπληθῆ ποίμνια. Καὶ τὸ μὲν πλάτος τῆς κοιλάδος ποικίλλει μεταξὺ 1 — 1 $^1/_2$ ὥρας, τὸ δὲ μῆκος αὐτῆς εἶνε 4 ὡρῶν· καὶ πρῶτον μὲν χωρίον, εὑρισκόμενον κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, εἶνε τὸ *Κεφαλόβρυσον*, κατοικούμενον ὑπὸ 15 περίπου

δαίαν βιβλιοθήκην ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων καὶ πολλὰ προσοδοφόρα κτήματα, ἐπαρκοῦντα οὐ μόνον εἰς διατροφὴν τῶν μοναχῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὑποστήριξιν πολλῶν ἀπόρων ὀθωμανῶν καὶ χριστιανῶν. Ἱδρυτὴς τοῦ μοναστηρίου εἶνε ὁ Ἀνδρόνικος, ὡς ἡ παράδοσις λέγει καὶ ὁ ἀρχιτεκτονικὸς ῥυθμὸς τοῦ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μοναστηρίου κειμένου βυζαντινοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας ἐπιμαρτυρεῖ· ὑπάρχει δὲ ἐν τῷ ναῷ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου φέρουσα ἐμπεπηγότα ἐν αὐτῇ λίθον. Ἡ ἐν τῷ τόπῳ παράδοσις ἀναφέρει, ὅτι ποιμήν τις τῆς Καρνᾶς εἶδε νύκτα τινὰ φωτεινόν τι σῶμα, καθ' οὗ ἔβαλε λίθον· καὶ ὁ μὲν λίθος ἐνεπάγη ἐν τῷ φωτεινῷ σώματι, ἡ δὲ χεὶρ τοῦ βαλόντος ποιμένος παρέλυσεν. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἐλασσῶνος μαθόντες τὸ συμβὰν μετέβησαν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ ἀνεῦρον τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα, φέρουσαν εἰσέτι τὸν κατ' αὐτῆς βληθέντα λίθον. Τῆς δὲ ἀρχαίας πόλεως ὀλίγιστα μόνον λείψανα σώζονται σήμερον ἐντετειχισμένα ἐν τῷ βυζαντινῷ τείχει, ἱδρυθέντι κατὰ τὸν Προκόπιον ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ καλουμένῳ ὑπ' αὐτοῦ κατὰ παραφθορὰν τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος *Λόσσονος*· ἐνεπίγραφοι δέ τινες στῆλαι, παρατηρούμεναι ἐν τῷ μοναστηρίῳ καὶ κατὰ τὴν πόλιν καὶ φέρουσαι ψηφίσματα ἀπελευθερώσεως δούλων, μετεκομίσθησαν ἐνταῦθα κατὰ τὸ λέγειν τῶν μοναχῶν ἐκ τῆς Βουβάλας· λίθος δέ τις φέρει ψήφισμα εὐχαριστήριον εἰς τὸν Ῥωμαῖον ὕπατον Λεύκιον, ἔνθα ἀπαντῶσι καὶ τὰ ὀνόματα δύο Περραιβικῶν μηνῶν τοῦ Ἀφρίου καὶ Λεσχατυρίου.

Κατὰ δὲ τὴν νοτιωτέραν ἄκραν τῆς κοιλάδος τῆς Ἐλασσῶνος κεῖνται τὰ χωρία *Ῥαψοσίβια*, κατοικούμενα ὑπὸ τούρκων γεωργῶν, καὶ ἀνατολικώτερον τούτων τὸ ἄλλοτε μὲν ἀκμάζον, νῦν δὲ ἔρημον χωρίον *Βελεσνίκι*, καὶ οὐχὶ μακρὰν τούτου ἡ *Σκόμπα*, καὶ ἐπὶ τῶν ὑπερκειμένων λόφων, τῶν χωριζόντων τὴν κοιλάδα τῆς Ἐλασσῶνος ἀπὸ τῆς τοῦ Τυρνάβου, τὸ χωρίον *Γκουγτσιόβαλι*.

Λόφοι ταπεινοὶ χωρίζουσιν ἐκ μεσημβρίας τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος ἀπὸ τῆς κοιλάδος τοῦ μέσου ῥοῦ τοῦ Τιταρησίου, τῆς καλουμένης *Ποταμιᾶς* ἢ πεδιάδος τοῦ *Δομενίκου* ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου ἐν αὐτῇ χωρίου. Κειμένη αὕτη μεταξὺ τῆς πεδιάδος τοῦ Τυρνάβου καὶ τῆς κοιλάδος τῆς Ἐλασσῶνος, εἶνε ὡραιοτέρα καὶ γονιμωτέρα ἀμφοτέρων, διαρρεομένη δὲ ὑπὸ τοῦ Τιταρησίου, πρὸς ὃν καταρρέουσι δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν τὰ ἐν τῇ κοιλάδι ἀναβλύζοντα ὕδατα καὶ ὁ ἐκ τῆς Ἐλασσῶνος κατερχόμενος ῥύαξ, εἶνε μία τῶν τερπνοτέρων μερῶν τῆς Θεσσαλικῆς γῆς, ἔνθα ἡ εὐφορία τοῦ ἐδάφους ἁμιλλᾶται μετὰ τῆς καλλονῆς τῶν περιβαλλόντων μερῶν· ἐνέχει δὲ πολλὰς καὶ πλουσίας νομάς, ἔνθα τὸν χειμῶνα ἐνδιαιτῶνται ἀπειροπληθῆ ποίμνια. Καὶ τὸ μὲν πλάτος τῆς κοιλάδος ποικίλλει μεταξὺ 1—1 ½ ὥρας, τὸ δὲ μῆκος αὐτῆς εἶνε 4 ὡρῶν· καὶ πρῶτον μὲν χωρίον, εὑρισκόμενον κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς κοιλάδος ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, εἶνε τὸ *Κεφαλόβρυσον*, κατοικούμενον ὑπὸ 15 περίπου

οἰκογενειῶν, ὅθεν ἀναβλύζουσι καταρρέοντα εἰς τὸν Τιταρήσιον ἄφθονα καὶ διαυγῆ ὕδατα. Κατωτέρω τοῦ χωρίου τούτου, τουτέστιν ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης, κεῖται τὸ ἐπίσης μικρὸν χωρίον *Παλαιόκαστρον*, ἔνθα εὑρίσκονται βυζαντινὰ ἐρείπια ἐπὶ ἀρχαιοτέρων ἑλληνικῶν, ἔκειτο δὲ ἴσως ἐνταῦθα τὸ ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευόμενον *Ἐρίτιον*, ἁλωθὲν συγχρόνως μετὰ τῶν παρακειμένων *Χυρετιῶν* ὑπὸ τοῦ Βαιβίου (36, 18). Μετὰ τὸ Παλαιόκαστρον κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Κουτσοὶ* καὶ *Ἀμούρ*. Ἐν ταῖς ἀμπέλοις τοῦ τελευταίου ἀναβλύζει ἀφθονωτάτη πηγὴ διαύγων ὑδάτων, ἅτινα, διαρρέοντα τὸ χωρίον, καθιστῶσιν αὐτὸ τερπνότατον καὶ γονιμώτατον. Εὐθαλεῖς κῆποι ὀπωροφόρων δένδρων, λειμῶνες χλοερώτατοι ἐναλλάσσουσι μετὰ τῶν ἀροσίμων γαιῶν τοῦ χωρίου, τοῦ ὁποίου τὸ κυριώτατον εἰσόδημα εἶνε ὁ ἀραβόσιτος. Κάτωθεν τοῦ Ἀμουρίου ἐπί τινος λόφου κεῖται τὸ χωρίον *Δομενίκον*, ἐξ οὗ ἀποκαλεῖται καὶ ἡ ὅλη κοιλάς. Τὸ χωρίον τοῦτο, φέρον τὴν σημερινὴν ὀνομασίαν ἀπὸ 11ου αἰῶνος (Ἄν. Κομν.), κατῳκεῖτο πρὶν ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Τούρκων· ἀλλὰ μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἐξέλιπε, καὶ δὲν παραμένουσι σήμερον ἢ μόνον 20 τουρκικαὶ οἰκογένειαι· τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ χωρίου μετεβλήθη εἰς Τσιφλίκιον κατοικούμενον ὑπὸ ἑλλήνων γεωργῶν. Ἐπί τινος δὲ λόφου ὑπὲρ τὸ χωρίον εὑρίσκονται λείψανα ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν τῆς ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευομένης πόλεως τῶν *Κυρετιῶν* ἢ *Χυρετιῶν*, τῆς ὁποίας ἡ ἐπὶ τοῦ προκειμένου λόφου τοποθεσία μαρτυρεῖται ἔκ τινος ὑπὸ τοῦ Λὴκ εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς, ἐν ᾗ ἀναγινώσκεται ἐπιστολὴ τοῦ Τίτου Κουίντου Φλαμινίου πρὸς τοὺς ταγοὺς καὶ τὴν πόλιν τῶν Κυρετιῶν, δι' ἧς οὗτος δωρεῖται τῷ δήμῳ τοὺς οἴκους καὶ τὰς γαίας, ἃς κατεῖχον οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῇ πόλει. Ἔτι ἀνατολικώτερον τοῦ Δομενίκου κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Μολόγουστα*, κατοικούμενον ὑπὸ 20 περίπου ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου εὑρίσκομεν παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων τὸ βυζαντινὸν μοναστήριον τῆς Ἀναλήψεως, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ χωρίον *Συκῆν*, καὶ μετ' αὐτὸ τὸ μικρὸν χωρίον *Πραιτόρι*, καὶ ἀνατολικώτερον τούτου ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων τὸ ἄλλοτε μὲν ἀνεξάρτητον καὶ εὐκατάστατον, νῦν δὲ πενιχρὸν καὶ ἄσημον χωρίον *Ἐλευθεροχώρι*, καὶ ἀνατολικώτερον τούτου τὸ *Βλαχογιάννην*, καὶ μεταξὺ τῶν δύο ἐπὶ λόφου τινὸς εὑρίσκομεν ἐρείπια ἀρχαίου ἑλληνικοῦ τείχους, ἴσως τῆς ὑπὸ τοῦ Λιβίου κατὰ τὰ μέρη ταῦτα μνημονευομένης *Μαλλοίας* (31, 41, 36, 10. 13). Ἀνατολικώτερον τοῦ Βλαχογιάννη κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Δαμασοῦλι*, καὶ παρ' αὐτὸ τὸ μεγαλείτερον *Δαμάσι*, κατοικούμενον ὑπὸ 150 οἰκογενειῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν γεωργοῦσι τὰς γαίας τοῦ χωρίου, ἄλλοι δὲ μετέρχονται ἄλλα ἐπαγγέλματα, καθότι αἱ γαῖαι, διακοπτόμεναι ὑπὸ πολλῶν γηλόφων, δὲν εἶνε κατάλληλοι πρὸς γεωργίαν, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου τὰ λοφοειδῆ ἐπάρματα μετὰ τῶν διαμέσων κοιλάδων εἶνε ἐπιτηδειότατα πρὸς τὴν κτηνοτροφίαν. Ἔμπροσθεν τοῦ

ΤΑ ΤΡΙΚΚΑΛΑ.

χωρίου ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιταρησίου, ὅστις ἐνταῦθα σκιάζεται ὑπὸ ὡραίων πλατάνων, ἐκτείνεται κῆπος ποικιλωτάτων καρπίμων δένδρων, ὁποῖος σπανίως ἀπαντᾷ ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι, καὶ λαχανόκηποι δὲ πολλοὶ περιβάλλουσι τὸ χωρίον, καὶ ὑδρόμυλοι κινούμενοι ὑπὸ τῶν διὰ τοῦ χωρίου ῥεόντων ὑδάτων τοῦ Τιταρησίου αὐξάνουσι τὴν τερπνότητα καὶ τὸ εἰσόδημα ἐκείνου. Τὸ χωρίον φέρει τὸ ὄνομα Δαμάσια ἤδη ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς, καθ᾽ ἣν ἦτο σπουδαία πόλις, ὡς εἰκάζεται ἐκ τοῦ ἐπί τινος λόφου ὑπὲρ τὸ χωρίον σωζομένου βυζαντινοῦ τείχους, ἐνῷ οἱ ἐντετοιχισμένοι ὀρθογώνιοι μεγάλοι λίθοι καὶ ἄλλα τινὰ ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ ταῖς οἰκίαις τοῦ χωρίου παρατηρούμενα λείψανα ἀρχαίας ἐποχῆς μαρτυροῦσιν, ὅτι ἡ μεσαιωνικὴ αὕτη πόλις κατελάμβανε τὴν θέσιν ἀρχαιοτέρας ἑλληνικῆς. Ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα πιθανώτατα ἡ ὀχυρὰ πόλις τῆς Ἑστιαιώτιδος *Μέλαι*, ἥτις κατὰ τὸ 171 π. Χ. ἀντέταξε τριήμερον ἀντίστασιν κατὰ τῶν προσβαλόντων αὐτὴν Μακεδόνων· ἐκλήθη δὲ οὕτως ἡ πόλις ἴσως ἐκ τῶν ὑδρομύλων, οἵτινες καὶ σήμερον ὑπάρχουσι παρὰ τὸ χωρίον.

Ἀνατολικώτερον τοῦ Δαμασίου ἡ κοιλὰς τοῦ Τιταρησίου ἐκβάλλει διὰ μὲν τοῦ στενοῦ τοῦ *Σιδηροπαλούκου* εἰς τὴν πεδιάδα Τυρνάβου, τὴν ὁποίαν περιέγραψα ἤδη, διὰ δὲ τοῦ στενοῦ τοῦ Καλαμακίου εἰς τὴν πεδινὴν Ἑστιαιώτιδα, τὴν ὁποίαν θὰ περιγράψω, ἀφοῦ πρῶτον εἴπω ὀλίγας τινὰς λέξεις περὶ τῶν Χασιωτικῶν χωρίων τῶν διεσπαρμένων ἐπὶ τῶν ὁμωνύμων ὀρέων, ἅτινα, ὑψούμενα ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τοῦ Τιταρησίου, ἐκτείνονται μέχρι τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ὀρεινοῦ ῥοῦ τοῦ Πηνειοῦ ἀφικνούμενα πρὸς δυσμὰς μὲν μέχρι τοῦ ποταμίου τῶν Γρεβενῶν, ὅπερ χωρίζει αὐτὰ ἀπὸ τῆς ὁμωνύμου Μακεδονικῆς ἐπαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ καταλήγοντα εἰς τὴν πεδινὴν Ἑστιαιώτιδα. Τὰ χωρία ταῦτα κατοικοῦνται ὑπὸ 3,000 περίπου οἰκογενειῶν, ὧν ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησις εἶνε ἡ γεωργία καὶ ἡ κτηνοτροφία· καὶ τῷόντι σπανίως δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐπιτηδειοτέραν χώραν πρὸς ἀμφότερα. Μικραὶ κοιλάδες ἐπαλλάσσουσαι μετὰ γηλόφων ἀροσίμων καὶ διαρρεόμεναι ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων, δάση ὀξυῶν καὶ δρυῶν, ἐγκατεσπαρμένα τῇ δε κἀκεῖσε ἐπὶ τῶν λόφων, νομαὶ πλούσιαι ἰδοὺ τὰ καθιστῶντα τὰ χασιωτικὰ ὄρη πρόσφορα πρὸς κτηνοτροφίαν, ἥτις καὶ διενεργεῖται ἐνταῦθα ζωηρότερον ἢ ἐν τοῖς λοιποῖς Θεσσαλικοῖς ὄρεσι, καὶ πολὺ ποσὸν βουτύρου μετακομίζουσιν οἱ Χασιῶται κατ᾽ ἔτος εἰς Λάρισσαν πρὸς πώλησιν. Ἀλλὰ καὶ εὐρύτεραί τινες πεδιάδες, καὶ ἰδίως τὸ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ μεγίστου τῶν Χασιωτικῶν χωρίων, τῆς Δισκάτας, ἐκτεινόμενον χαριέστατον καὶ εὔυδρον ὀροπέδιον, παράγουσι ἱκανὸν ποσὸν σίτου καὶ ἰδίως ἀραβοσίτου, ὅστις χρησιμεύει εἰς διατροφὴν τῶν κατοίκων. Ἦτο δὲ ἡ χώρα αὕτη κατά τε τὴν ἀρχαιότητα ὡς καὶ σήμερον ἔτι ἄσημος, καὶ καθ᾽ ἅπασαν τὴν εἰκοσαχωρον αὐτῆς ἔκτασιν δὲν ἀπαντῶσιν ἐρείπια ἀρχαίων πόλεων εἰμὴ μόνον ἐν τῇ κοιλάδι τῆς Μερίτσας κατὰ

τον ἄνω ῥοῦν τοῦ Ἴωνος. ἔνθα παρατηροῦνται τὰ ἐρείπια τῆς Ὀξυνείας (Στρ. 7) μόνον δὲ ἐπὶ τῆς ἁρματωλικῆς ἐποχῆς κατέστη γνωστὴ ἡ χώρα αὕτη, καὶ πολλοὶ τῶν διασήμων ἁρματωλῶν ἐγεννήθησαν καὶ ἤκμασαν ἐνταῦθα, ὧν ὀνομαστότατος ὁ μνημονευθεὶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ Βλαχάβας· ἀλλὰ καὶ σήμερον οἱ Χασιῶται διακρίνονται διὰ τὸ εὔσωμον, ὑγιές, εὔτολμον καὶ γενναῖον αὐτῶν, καὶ ἐνῷ ἀροτριῶσι τούς γηλόφους, ἀναρτῶσιν ἐκ τῶν παρακειμένων δένδρων τὰ ὅπλα αὐτῶν.

Τὰ πλεῖστα τῶν Χασιωτικῶν χωρίων εἶνε Τσιφλίκια, κατοικούμενα ὑπὸ 10—30 οἰκογενειῶν, καὶ μόνον ὀλίγα τινὰ ἔχουσι μεγαλείτερον πληθυσμόν, ἰδίως δὲ τὸ μέγιστον πάντων, ἡ μνημονευθεῖσα *Δισκάτα*, κατοικεῖται ὑπὸ 700 περίπου οἰκογενειῶν. Καὶ αὕτη μέν, ὡς καὶ τὰ βορειότερον ταύτης κείμενα χωρία *Βαλανιδιά*, *Λουτρό*, *Κόκκινος Λόγγος* καὶ *Βερδικοῦσα* καί τινα ἄλλα, ὑπάγοντα εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν τῆς Ἐλασσῶνος ποιμαινόμενα πνευματικῶς καὶ ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου ταύτης· τὰ δὲ χωρία *Κονισκό*, *Ἀσπροκκλησιά*, *Ἀχελινάδα*, *Γερακάρι*, *Ἐπάνω Μπούρσιανα*, *Κάτω Μπούρσιανα*, *Κατσιαούνι*, *Κερασιά*, *Κριτσοτάδη*, *Λόγγα*, *Μαυρέλη*, *Μανδριβέλη*, *Τραγανιώτη*, *Φλαμπουρέσι*, *Χασὰν Καλύβα* ἀποτελοῦντα τὸν δῆμον Τυμφαίων· καὶ τὰ χωρία *Μερίτσα*, *Βελεμίστι*, *Βουρλογῶρι*, *Γαύροβον*, *Κακοπλεῦρι*, *Κερασιᾶ* (Φλιάκα), *Ὄστροβον*, *Σταγιάδες*, *Τσούγκρο* ἀποτελοῦντα τὸν δῆμον Ὀξυνείας ἀνήκουσι εἰς τὴν ἐπαρχίαν Καλαμπάκας τοῦ νομοῦ Τρικκάλων.

Τὸ πρῶτον δὲ χωρίον, ὅπερ εὑρίσκομεν εἰς τὴν πεδινὴν Ἑστιαιῶτιδα ἐξερχόμενοι ἐκ τοῦ στενοῦ τοῦ Καλαμακίου καὶ εἰσερχόμενοι εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον εἶνε ὁ *Ζάρκος*, τὸ μέγιστον ὅλων τῶν χωρίων τῆς πεδινῆς Ἑστιαιώτιδος, κατοικούμενον ὑπὸ 350 οἰκογενειῶν· φαίνεται δὲ ὅτι κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἤκμαζε τὸ χωρίον ἐνεργοῦν βιομηχανίαν βαμβακερῶν ὑφασμάτων, ἅτινα καὶ σήμερον ἐν μικρᾷ ποσότητι κατασκευάζονται ἐν αὐτῷ. Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου φαίνεται Σλαβικόν, καὶ μεταξὺ τῶν Σέρβων δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Ζάρκου τινός, ἐξ οὗ ἴσως ὠνομάσθη αὐτὸ (Πουκ. τόμ. 3)· ἄλλοι δὲ εὑρίσκουσι ὁμοιότητα τοῦ σημερινοῦ ὀνόματος μετὰ τῆς ἀρχαίας *Φαρκαδόνος*, τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια εὑρίσκομεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς λόφου τινός, κειμένου δυτικώτερον τοῦ χωρίου καὶ κεκαλυμμένου ὑπὸ δάσους ἀμυγδαλεῶν. Τὰ σωζόμενα ἐρείπια εἶνε μικρὰ καὶ ἄσημα καὶ ἐκτάσεως οὐχὶ μεγάλης, ἀνήκοντα ἴσως εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀκρόπολιν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου κεῖται σήμερον χριστιανικός τις ναΐσκος, εἰς δὲ τὰς ὑπωρείας αὐτοῦ μικρόν τι μοναστήριον. Τὸ δὲ πεῖθόν με, ὅπως τοποθετήσω ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν Ζάρκον λόφου τὴν Φαρκαδόνα, εἶνε χωρίον τι τοῦ Στράβωνος (9, 438), ἐν ᾧ οὗτος, περιγράφων τὸν ῥοῦν τοῦ Πηνειοῦ, λέγει· «ἐν ἀριστερᾷ δ᾿ ἀφεὶς Τρίκκην τε καὶ Πελινναῖον καὶ Φαρκαδόνα φέρεται παρά τε Ἄτρακα καὶ Λάρισσαν», τὰ δὲ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ πλησιάζοντα πρὸ τῶν ἐρειπίων

τῆς Ἀτρακὸς καὶ μετὰ τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Κλοκοτοῦ παρατηρούμενα, ἅτινα κατὰ τὸ ῥηθὲν χωρίον φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὸ Πελινναῖον, εἶνε τὰ ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος λόφου ἀρχαῖα ἐρείπια. Διδάσκαλος δέ τις τοῦ χωρίου μὲ ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἔν τινι παρὰ τὸν Ζάρκον ναΐσκῳ ἀνευρέθη πλὰξ καταστραφεῖσα ἤδη, ἐν ᾗ ἀνεγινώσκετο ἐπιγραφὴ μνημονεύουσα τῆς Φαρκαδόνος. Ὁ Ζάρκος ὢν πρὶν κεφαλαιοχῶρι μετεβλήθη εἰς τσιφλίκι ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἐκτὸς δὲ τῶν ἀροσίμων γαιῶν ἔχει τὸ χωρίον καὶ πολλὰς νομάς, ἐν αἷς κατέρχονται τὸν χειμῶνα οἱ ἐπὶ τοῦ Πίνδου Βλαχοποιμένες.

Νοτιώτερον τοῦ Ζάρκου κεῖται τὸ χωρίον *Τσιότι*, κατοικούμενον ὑπὸ 150 περίπου οἰκογενειῶν, πλησιάζον καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐκτείνεται ὡραῖον δάσος. Τὸ χωρίον τοῦτο εἶνε πρωτεύουσα τοῦ δήμου Φαρκαδῶνος συγκειμένου ἐκ τῶν χωρίων *Τσιότι μεγάλο, Τσιότι μικρό, Ζάρκου, Βόργιανης*, Βοστίδι, *Γεωργανάδες, Γριζάνου, Κεραμιδίου, Κλοκοτού, Μπάγιας, Νεοχωρίου καὶ Πανίτσης*. Νοτιοδυτικώτερον τούτων παρὰ τὰς ὑπωρείας τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων κεῖται τὸ χωρίον *Γρίζανο*, καὶ παρ' αὐτὸ ἐν τῷ μέσῳ δάσους δρυῶν, διαρρεομένου ὑπὸ διαυγῶν ὑδάτων, τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Βυζαντινὸν κτίσμα· ὑπὸ δὲ τὸ μοναστήριον ἐπὶ μακρᾶς ῥάχεως ὑπάρχει σπουδαῖον βυζαντινὸν φρούριον, ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδὲν παρατηρεῖται λείψανον ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς, καὶ φαίνεται ἱδρυθὲν κατὰ τὸν μεσαιῶνα ὑπὸ τῶν δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ὁσημέραι γινομένων ἐπιδρομῶν. Νοτιώτερον τοῦ Γριζάνου, οὐχὶ μακρὰν τῶν ὑπωρειῶν τῶν ὀρέων, κεῖνται τὰ χωρία *Βόργιαννη, Μπάγια, Βοστίδι καὶ Νεοχῶρι*, κατοικούμενα ὑπὸ Ἑλλήνων γεωργῶν. Οὐχὶ μακρὰν τοῦ Νεοχωρίου, ἐντὸς μικρᾶς κοιλάδος ἐπί τινος λόφου, παρατηροῦνται λείψανα ἀρχαίων τειχῶν, ἅτινα μόνος ὁ **Heuzey** ἀναφέρει (**Mis. en Macéd.**), χωρὶς ὅμως νὰ συνταυτίζῃ αὐτὰ μετά τινος τῶν ἀρχαίων πόλεων· ἴσως δ' ἐνταῦθα ἔκειτο ἡ πόλις τοῦ Εὐρύτου *Οἰχαλία*, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι συνεξεστράτευσαν μετὰ τῶν τῆς Τρίκκης ὑπὸ τὸν Μαχάονα καὶ Ποδαλείριον εἰς τὴν Τροίαν ὁ δὲ Στράβων λέγει (9. 438), ὅτι οὐ μόνον κατὰ τοὺς τόπους τούτους ὑπῆρχεν Οἰχαλία, ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐβοίᾳ καὶ ἐν Ἀρκαδίᾳ, καὶ ἠμφισβητεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τίς ἦν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους ἁλοῦσα καὶ περί τινος συνέγραψεν ὁ ποιήσας τὴν Οἰχαλίας ἅλωσιν.

Ἀνατολικώτερον τοῦ Νεοχωρίου ἐκτείνεται ὑπὸ τοὺς πόδας βραχώδους τινὸς καὶ φαλακροῦ λόφου ἕλος ἔχον μιλίου ἔκτασιν, καλούμενον *Σύρπαπα*, καλυπτόμενον δὲ ὑπὸ ὑδροχαρῶν φυτῶν εἶνε ἐνιαχοῦ λίαν βαθύ. Τὰ πλεονάζοντα ὕδατα αὐτοῦ ἐκρέουσι σχηματίζοντα μικρὸν ποτάμιον χυνόμενον εἰς τὸν 2 ½ ὥρας ἀνατολικώτερον ῥέοντα Πηνειόν. Ὑπὲρ τὸ ἕλος ὑψοῦται ὁ μνημονευθεὶς λόφος, ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίων Ἑλληνικῶν τειχῶν καὶ τὰ μὲν τείχη τῆς κάτω

πόλεως, σωζόμενα καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν περίμετρον, ἔχουσιν ὕψος 8 ποδῶν, συνιστάμενα, ὡς ἅπαντα τὰ ἀρχαῖα τείχη, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν ὑπὸ μεγάλων λίθων. Κατὰ τὸ νότιον μέρος αὐτῶν ὑπάρχει πύλη 5 ποδῶν πλάτους, ᾠκοδομημένη κατὰ τοὺς κανόνας τῆς ἀρχαίας ὀχυρωματικῆς, καθ' οὓς ἅπαντα τὰ ὅπλα ὤφειλον νὰ προσβάλωσι τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ πολεμίου, τὴν μὴ καλυπτομένην ὑπὸ τῆς ἀσπίδος· διὸ καὶ ἐκτὸς τῆς πύλης πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ εἰσερχομένου ὑψοῦται πύργος, ἡ δὲ πύλη ἔχει λοξὴν διεύθυνσιν πρὸς τὰ ἀριστερά, ὥστε ὁ ἐν αὐτῇ εἰσερχόμενος ἦτο ἠναγκασμένος νὰ κάμῃ ἰσχυρὰν στροφὴν καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ πρὸς τὸν ἐν τῷ πύργῳ πολέμιον τὴν δεξιὰν αὐτοῦ πλευράν· τοιαύτη λοξὴ διάταξις τῶν πυλῶν παρατηρεῖται εἰς ἐρείπια πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ἴσως δὲ καὶ αἱ περιώνυμοι Σκαιαὶ πύλαι τῆς Τροίας ἦταν τοιαύτης κατασκευῆς (Uss. Thes. 51)· ἅπαν δὲ τὸ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τειχῶν περιβαλλόμενον ὀροπέδιον καλύπτεται ἐκ συντριμμάτων μικρῶν λίθων, λειψάνων τῆς ἐνταῦθα κειμένης μεσαιωνικῆς πόλεως *Γαρδικίου*, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα σώζεται εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἐπισκόπου Ζάρκου. Βυζαντινὸς δέ τις ναὸς καταρρέων εἶνε τὸ μόνον λείψανον τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς. Τὰς περιπετείας τῆς μεσαιωνικῆς ταύτης πόλεως, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα εἶνε Σλαυϊκόν, δὲν γνωρίζομεν· γνωστὸν μόνον εἶνε, ὅτι ἤδη ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος, ὅτε ἐπεσκέφθη αὐτὴν ὁ Τουδέλας, ἡ πόλις ἦτο παρηκμακυῖα καὶ καταρρέουσα. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ λόφου παρατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἐν οἷς καὶ δύο πύργοι 20 ποδῶν ὕψους, κατασκευασμένοι ἐκ πολυγώνων λίθων καὶ ἀνήκοντες ἑπομένως εἰς λίαν ἀρχαίαν ἐποχήν. Ὑπὸ τὴν ὑψίστην κορυφὴν τῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχει κρατηροειδής τις ὀπή, περιβαλλομένη ὑπὸ ἐρυθρῶν βράχων, καὶ εἰς τὸ βάθος αὐτῆς παρατηρεῖται ἄφθονον ὕδωρ ἐνέχον καὶ ἰχθύας. Καὶ ἡ μὲν δεξαμενὴ αὕτη καλεῖται ὑπὸ τῶν περιοίκων *Βούλιαγμα*, ἀποδιδόντων τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς εἰς καθίζησιν τοῦ ἐδάφους, ὁ δὲ λόφος καὶ τὸ παρακείμενον ἕλος καλεῖται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων *Βούλα*, ἕνεκα σφραγῖδος τινὸς λελαξευμένης ἔν τινι πλευρᾷ τοῦ λόφου. Καὶ ὁ μὲν Λὴκ καὶ μετ' αὐτὸν πάντες σχεδὸν οἱ νεώτεροι περιηγηταὶ τοποθετοῦσιν ἐπὶ τοῦ μνησθέντος λόφου τὸ Πελινναῖον, ὅπερ ὅμως κατὰ τὸ μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Στράβωνος φαίνεται ὅτι ἔκειτο πλησιέστερον τοῦ Πηνειοῦ ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν Κλοκοτὸν λόφου, ὅτε καὶ τὸ σχηματιζόμενον τετράπλευρον ἐξ αὐτοῦ καὶ τῆς Τρίκκης, καὶ τῶν Γόμφων καὶ τῆς Μητροπόλεως, ἐν ᾧ ἔκειτο κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ Ἰθώμη (ὡς ἀν.), ἀποτελεῖται ἐντελέστερον ἢ ὅταν τοποθετήσωμεν τὸ Πελινναῖον ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Βούλας· ἐγὼ δὲ τοποθετῶ ἐνταῦθα τὸ ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευόμενον *Λιμναῖον*, ὅπερ κείμενον παρὰ τὸ Πελινναῖον ἐπολιορκήθη καὶ ἡλώθη συγχρόνως μετ' αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐλέχθη.

Νοτιοανατολικώτερον τοῦ Γαρδικίου πλησιάζον πρὸς τὸν Πηνειόν, κεῖται

τὸ μνημονευθὲν χωρίον *Κλοκιτὸ* εἰς τοὺς πρόποδας λόφου, ἐξ οὗ ἀναβλύζουσιν ἄφθονα ὕδατα, καταφερόμενα μετὰ βραχὺν ῥοῦν, εἰς τὸν παραρρέοντα Πηνειόν. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου εὑρίσκονται ἄσημά τινα λείψανα ἀρχαίου ἑλληνικοῦ τείχους, ἀνήκοντα κατὰ τὰ προειρημένα εἰς τὸ Πελινναῖον, πόλιν μνημονευομένην ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Καὶ ὁ μὲν Σκύλαξ, ὡς ἐν τῇ χωρογραφίᾳ εἶπον, ἀναφέρει ἱερὸν Πελινναῖον, εἰς τὸ ὁποῖον ἴσως ἀνῆκον τὰ ἐν τοῖς δυσὶ ναοῖς τοῦ χωρίου παρατηρούμενα συντρίμματα μετοπῶν καὶ ῥαβδωτῶν κιόνων· ὁ δὲ Διόδωρος λέγει, ὅτι δι' αὐτοῦ διῆλθεν ὁ μέγας Ἀλέξανδρος κατερχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐν δὲ τῷ πρὸς τὸν Ἀντίοχον Ῥωμαϊκῷ πολέμῳ κατελήφθη μὲν τὸ Πελινναῖον ὑπὸ τῶν Ἀθαμάνων, ἀλλὰ ταχέως ἡλώθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ συμμάχου αὐτῶν βασιλέως Φιλίππου τοῦ Γ'. μετὰ τοῦ μνημονευθέντος Λιμναίου (36, 10).

Δυτικώτερον τοῦ Πελινναίου ἐκτείνεται ὁ δῆμος Παραληθαίων ἀνήκων ὡς καὶ ὁ μνημονευθεὶς δῆμος τοῦ Φαρκαδῶνος εἰς τὸν νομὸν Τρικκάλων καὶ συγκείμενος ἐκ τῶν χωρίων *Ζαβλάντα*, *Ἀρδάνι*, *Βλίτα*, *Ζούλιανι*, *Κατίδι*, *Κούρσοβον*, *Κρινίτσα*, *Κρατσίνι*, *Λιότρασον*, *Νέα-Σμόλια*, *Παλαιο-Γαρδίκι*, *Πετρόπορος*, *Ῥάξα*, *Σκλάταινα*, *Σικίτσα*, *Τουλπίτσα*, *Τουρναβὸς* καὶ *Κόρμποβον*.

Δυτικώτερον δὲ τοῦ δήμου Παραληθαίων ἐκτείνεται ὁ δῆμος Πιαλίων, ἀνήκων ἐπίσης εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τρικκάλων καὶ συγκείμενος ἐκ τῶν χωρίων *Βαρμπόπι*, *Βάκοσι*, *Βαλομάνδρι*, *Βαλτσινό*, *Γενέσι*, *Γουργίτσι*, *Γουρζῆ*, *Διάλεσι*, *Καρβουνολεπινίτσα*, *Λεσιανά*, *Μεγάρχι*, *Μπέλετσι*, *Νικλίτσι*, *Ξυλοπαρίκι*, *Παπαράντζα*, *Πολιάνα μεγάλη*, *Πολιάνα μικρή*, *Πρόδρομος*, *Ῥαψίστα*, *Στεφανόσεϊ*, *Τόσκεσι*, *Τσιαγαλὴ* καὶ *Τσάρα*.

Καὶ παρὰ μὲν τὸ χωρίον Βαρμπόπ, ἐπί τινος λόφου Μακρὺ καλουμένου παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίων τειχῶν, ἴσως τῆς ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευομένης Φάκης. Παρὰ δὲ τὴν Πολιάναν ἐπί τινος λόφου παρατηροῦνται ἐρείπια ἴσως ὑπὸ τοῦ Λιβίου κατὰ τὰ μέρη ταῦτα ἀναφερομένης Σιλάνης. Β. Δυτικώτερον δὲ τοῦ δήμου Πιαλίων ἐκτείνεται ὁ δῆμος Τρικκάλων συγκείμενος ἐκ τῆς πόλεως Τρικκάλων καὶ ἐκ τῶν χωρίων *Ἁγία Κυριακή*, *Ἁγία Μονή*, *Ἀλώνια*, *Βράνος*, *Γλύνος*, *Ζαπτσέοι*, *Καρυαῖς*, *Κόκκινος Πύργος*, *Κουρμπαλή*, *Λεπτοκαρυά*, *Λογκάκι*, *Λόγκος Ἀχμέτ-ἀγᾶ*, *Λίτσενον*, *Μεγάλα Καλύβια*, *Μέρτσι μεγάλον*, *Μέρτσι μικρόν*, *Μπουχούνιτσα*, *Νομή*, *Πατουλιά*, *Περγετός*, *Ῥιζαριό*, *Ῥόγκια*, *Σεράγια*, *Σερβωτά*, *Σελίμογλου*, *Σωτῆρα* καὶ *Φιλαμοῦλι*. Καὶ τὰ μὲν Τρίκκαλα κείμενα ἐπὶ τοῦ Ληθαίου εἶνε μία τῶν ὀλίγων πόλεων, ἥτις ἐν τῷ μέσῳ τῶν αἰώνων διετήρησε τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, κληθεῖσα οὕτω ἀπὸ τῆς Τρίκκης, ἀδελφῆς τοῦ Πηνειοῦ (Στ. Βυζ.). Ἦτο πατρὶς τοῦ Ἀσκληπιοῦ, τοῦ ὁποίου ἱερὸν ἀρχαιότατον καὶ ἐπιφανέστατον εὑρίσκετο ἐν αὐτῇ (Στρ. 14, 1. 185), εἰς ὃ προσήρχοντο πολλοὶ ἀσθενεῖς πρὸς ἴασιν, καὶ τῶν ὁποίων αἱ θεραπεῖαι

ἀνεγράφοντο ἐπὶ ἀνακειμένων πινάκων, καθάπερ ἐν Κῷ καὶ ἐν Ἐπιδαύρῳ (Στρ. 8, 374)· ἀλλ' ἔκτοτε οὐδὲν ἀνευρίσκομεν περὶ τῆς πόλεως ἐν τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, καὶ μόνον ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου μνημονεύεται αὕτη ὑπὸ τοῦ Διοδώρου (βιβλ. 18, 56), καθότι εἰς τοὺς ἐξορίστους τῆς Τρίκκης καὶ τῆς Φαρκαδόνος δὲν ἐπετράπη ἡ κάθοδος ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Πολυσπέρχοντος καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκδοθέντι διατάγματι· ὁ δὲ Λίβιος (32, 12) ἀναφέρει τὴν Τρίκκην ὡς τὴν πρώτην Θεσσαλικὴν πόλιν, εἰς ἣν κατῆλθεν ὁ Γ'. Φίλιππος μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀῴου ἧτταν. Κατὰ δὲ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ὁ μὲν Προκόπιος λέγει, ὅτι ἀνεκτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὁ δὲ Ἱεροκλῆς κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα ἀποκαλεῖ αὐτὴν εἰσέτι μὲ τὸ ἀρχαῖον ὄνομα· πρώτη δὲ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ὀνομάζει αὐτὴν Τρίκκαλα καὶ ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν ταύτην ἀνευρίσκομεν αὐτὴν καὶ παρὰ τῷ Ἄραβι γεωγράφῳ Ἐδρισοῦ, ὅστις ἀποκαλεῖ αὐτὴν πλουσίαν, περιβεβλημένην ὑπὸ ἀμπέλων. Ἐπὶ δὲ τῆς Σερβοκρατίας κατέστη ἡ πόλις ἕδρα τῶν Σέρβων ἡγεμόνων, παραμείνασα ὡς πρωτεύουσα τῆς Θεσσαλίας καὶ μετὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἐξ οὗ καὶ τὸ τουρκικὸν ὄνομα ταύτης *Τρίκκαλα Σαντσάκ*. Ἤκμαζε δὲ ἡ πόλις ἐπί τε τῶν Βυζαντινῶν χρόνων καὶ μετὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ὅτε τὸ 1770 ὑποστᾶσα τὸ δεινὸν τραῦμα, ὅπερ ἐμνημόνευσα ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Λαρίσσης, καὶ λεηλατηθεῖσα ἀπανθρώπως ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἐκεῖ ἐπαναστατικοῦ κινήματος ἐπανερχομένων ἀγρίων στιφῶν τῶν Ἀλβανῶν, ἀπώλεσε τὴν προτέραν αὐτῆς ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν· ἀλλὰ καίτοι παρακμάσασα, εἶνε καὶ σήμερον μία τῶν πρώτων πόλεων τῆς Θεσσαλίας, κατοικουμένη ὑπὸ 15,000 κατοίκων, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀναβαίνει εἰς 20,000 τὸν χειμῶνα, ὅτε κατέρχονται οἱ ὀρεινοὶ κάτοικοι τῆς Ἑστιαιώτιδος. Καὶ αἱ μὲν ὁδοὶ εἶνε ἀκάθαρτοι καὶ σκολιαί, καὶ μόνη ἡ ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως εὐρεῖα ἀγορὰ εἶνε μικρὸς κόσμος αὐτῆς. Ἀπὸ τοὺς χρόνους ὅμως τῆς προσαρτήσεως ἐρυμοτομήθη μὲν ἡ πόλις κατὰ τὴν πλείστην αὐτῆς ἔκτασιν, κομψόταται δὲ οἰκίαι ἀνηγέρθησαν καὶ δὲν θὰ βραδύνῃ οὕτω ἐξωραϊζομένη νὰ καταστῇ μία τῶν ὡραιοτέρων καὶ πολυανθρωποτέρων δευτερευουσῶν πόλεων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, καθ' ὅσον ὁσημέραι ἐγκαθίστανται ἐν αὐτῇ πολλοὶ χάριν ἐμπορίας ἔκ τε τῶν παρακειμένων ὀρεινῶν χωρίων καὶ ἐκ τῆς γείτονος Ἠπείρου. Παρ' αὐτὴν ῥέει ὁ Ληθαῖος, ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ὁποίου ἀναβλύζουν διαυγέστατα ὕδατα, ἅτινα μετὰ τῆς σκιᾶς τῶν παρακειμένων δένδρων παρέχουσι μεγάλην ἀναψυχὴν τὸ θέρος εἰς τοὺς ἐνταῦθα διατρίβοντας, καὶ κῆποι δὲ εὐθαλεῖς ἐκτείνονται πρὸς νότον τοῦ ποταμοῦ διαρρεόμενοι ὑπὸ τῶν ὑδάτων αὐτῶν. Ὑπέρκειται δὲ τῆς πόλεως λόφος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κεῖται Βυζαντινὸν φρούριον καὶ ὅστις, ἀποκλείων τὴν πόλιν ἀπὸ τῆς πνοῆς τοῦ ἐκ τῶν Χασιωτικῶν ὀρέων πνέοντος βορρᾶ, ἀπεργάζεται τὸ κλίμα αὐτῆς λίαν θερμὸν κατὰ τὸ θέρος καὶ νοσῶδες, εἰς ὃ συν-

τελοῦσιν οὐκ ὀλίγον καὶ τὰ περὶ τὴν πόλιν εὑρισκόμενα τέλματα· διὸ καὶ κατὰ τὰ θερινὰ καύματα οἱ εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων ἀνέρχονται εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ Πίνδου σκιερὰ καὶ κατάρρυτα χωρία. Τὸ πλεῖστον τοῦ πληθυσμοῦ ἀποτελοῦσιν οἱ χριστιανοί, ἐξ ὧν τὰ δύο τρίτα Ἕλληνες καὶ τὸ ἓν τρίτον Βλάχοι (ἐγκατασταθέντες ἐνταῦθα ἐκ τῶν Βλαχοχωρίων τοῦ Πίνδου), μετερχόμενοι ποικίλας τέχνας καὶ ἐνεργοῦντες ζωηρὸν ἐμπόριον εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς. Καὶ ἡ μὲν εἰσαγωγὴ συνίσταται εἰς ἀποικιακὰ καὶ διάφορα χειροτεχνήματα, ἡ δὲ ἐξαγωγὴ εἰς τὰ προϊόντα τῆς περικειμένης πεδιάδος, οἷον σῖτον, κριθήν, ἀραβόσιτον, καπνὰ καὶ κουκούλια, ἀποστελλόμενα κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς Βῶλον, καὶ κατὰ μέρος εἰς Ἰωάννινα. Εἶνε δὲ οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῶν Τρικκάλων ζωηροὶ καὶ φιλοπάτριδες καὶ πρόθυμοι εἰς τὰ καλά. Ὁ δὲ τουρκικὸς πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἀνερχόμενος πρὶν εἰς 2,000 περίπου ἠλαττώθη ἐσχάτως σπουδαίως, πολλῶν ἀποδημησάντων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν· κατοικοῦσι δὲ ἐν Τρικκάλοις καὶ τινες Ἑβραῖοι.

Ἀριθμεῖ δὲ ἡ πόλις δέκα χριστιανικοὺς ναούς, ὧν τέσσαρες νεόκτιστοι καὶ ἱκανῶς εὐπρεπεῖς, δύο τουρκικὰ τεμένη καὶ μίαν συναγωγήν.

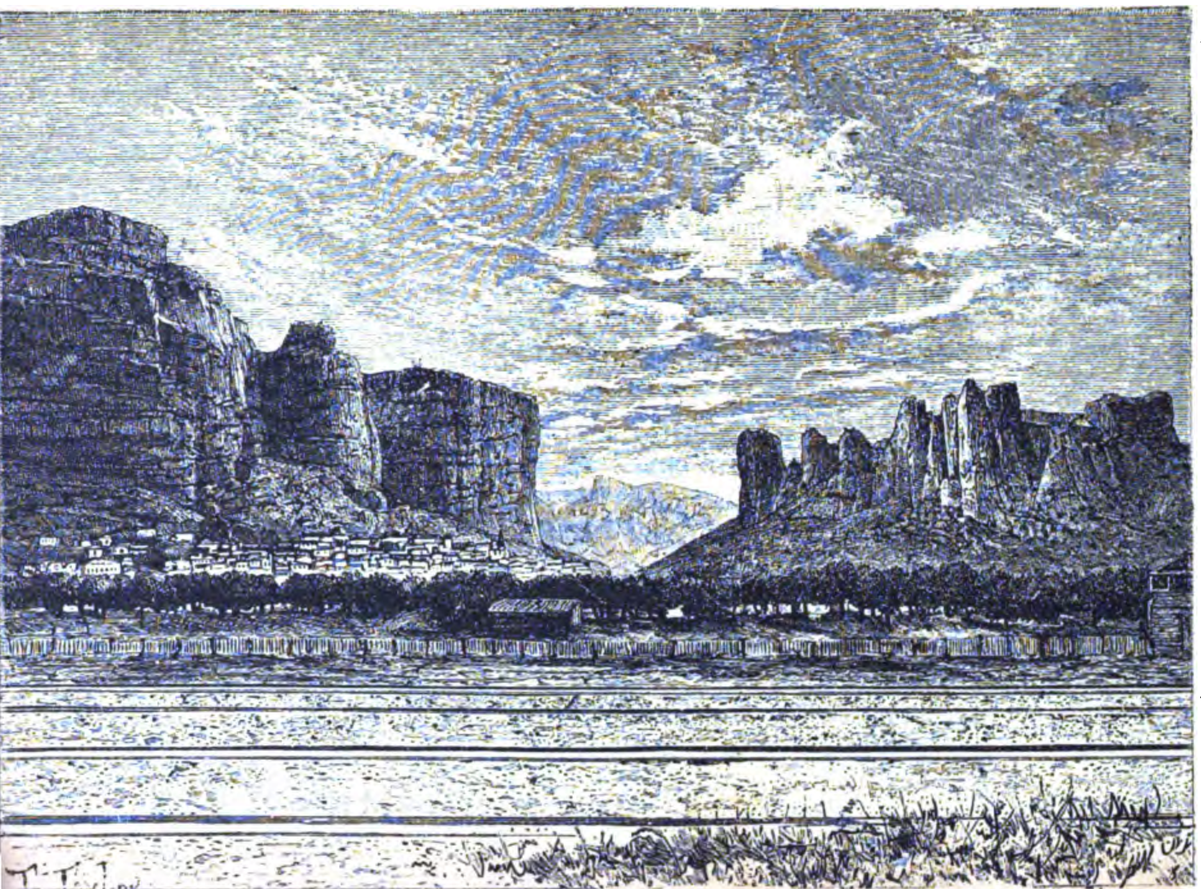
Λείψανα σπουδαῖα ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς ἐν τῇ Τρίκκῃ δὲν παρατηροῦνται· λίθοι τινὲς μόνον ὀρθογώνιοι εὑρίσκονται εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν νέαν πόλιν Βυζαντινὸν φρούριον, καὶ ἐπιγραφαὶ δέ τινες ἀναγινώσκονται ἐν τοῖς τοίχοις τῶν ναῶν τῆς Φανερωμένης, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ ἔν τισιν ἰδιωτικαῖς οἰκίαις· ὁ δὲ Λὴκ ἀναφέρει καὶ ἐπιγραφὴν ἐπὶ πλακὸς ἐντετοιχισμένην εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ληθαίου γέφυραν, ἔνθα ἐν τετραστίχῳ διαιωνίζεται ἡ μνήμη διασήμου ἰατροῦ ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀνδρομάχης.

Βορειότερον τῶν Τρικκάλων ἐκτείνεται μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πίνδου τρίωρος πεδιάς, ἐκτεινομένη μέχρι τῆς πολίχνης Καλαμπάκας. Καὶ περὶ μὲν τὰ Τρίκκαλα καὶ δύο ὥρας μακρὰν ἡ πεδιὰς εἶνε ἄδενδρος καὶ μονότονος, καθ' ὅσον δὲ πλησιάζει εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν ὀρέων, εὐθαλεῖς κῆποι καὶ φυτεῖαι συκαμινεῶν καθιστῶσι τερπνοτέραν τὴν χώραν, ἐν ᾗ εὑρίσκομεν τὴν μνημονευθεῖσαν πολίχνην *Καλαμπάκαν*, τὸ ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καλούμενον *Σταγοὶ* (εἰς τοὺς ἁγίους). Τὸ κυριώτερον εἰσόδημα τοῦ χωρίου εἶνε τὰ κουκούλια· κατέστη δὲ ἡ Καλαμπάκα γνωστὴ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καθότι περὶ αὐτὴν κατὰ τὸ 1854 οἱ ὑπὸ τὸν Χατσῆ Πέτρον ἐπαναστάται ἐνίκησαν μὲν τὸν Αἰγυπτιακὸν στρατόν, ἐπενεγκόντες φθορὰν μεγάλην εἰς αὐτόν, ἡττήθησαν ὅμως βραδύτερον ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς Ἠπείρου εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ προσελθόντων 4,000 Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Ἀβδῆ-πασᾶν, καὶ διὰ τῆς ἥττης ταύτης κατέπαυσε τὸ Θεσσαλικὸν κίνημα τοῦ 1854. Ἐν τῷ χωρίῳ παρατηρεῖται Βυζαντινὴ τρισυπόστατος βασιλικὴ μετ' ἀρχαίων κιόνων, ἐξ ὧν δύο πρασίνου χρώματος (**verde antico**) εἶνε πολυτιμότατοι. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει

μαρμάρινος ἄμβων, παρεμφερὴς πρὸς τὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὸν περιγραφέντα ὑπὸ τοῦ Παύλου Σιλενταρίου. Δύο ἀλλήλας ἀντικρύζουσαι κλίμακες φέρουσιν ἐπ' αὐτοῦ, καὶ τέσσαρες κίονες ὑποβαστάζουσι τὸν οὐρανόν, οὗτινος τὸ ὡραῖον λευκὸν μάρμαρον ἦτο ἄξιον βελτίονος ἐργασίας (Uss. ὡς ἀν.). Ἐνεπίγραφοι δέ τινες πλάκες ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ καὶ ἑτέρα ἐν τῇ κρήνῃ τοῦ χωρίου, ἐν ᾗ ὁ δῆμος τῶν Αἰγινέων ψηφίζει τιμὰς εἰς τὸν αὐτοκράτορα Σεπτήμιον Σεβῆρον καὶ τὸν υἱόν του Καρακάλλαν, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐνταῦθα κειμένην ἀρχαίαν πόλιν τῶν Τυμφαίων, τὸ Αἰγίνιον, τῆς ὁποίας ἡ ὀχυρὰ θέσις παρεῖχεν εἰς αὐτὴν σπουδαίαν στρατηγικὴν σημασίαν. Καὶ ἀρνηθεῖσα μὲν ὑποταγὴν εἰς τὸν ὕπατον Παῦλον Αἰμίλιον μετὰ τὴν ἐν Πύδνᾳ νίκην, ἡλώθη αὕτη καὶ διηρπάγη ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ (32, 15), ὁ δὲ Καῖσαρ, κατερχόμενος ἐξ Ἀπολλωνίας, ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συνηντήθη μετὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δομιτίου.

Εἶνε δὲ ἡ Καλαμπάκα πρωτεύουσα ὁμωνύμου ἐπαρχίας καὶ σύγκειται α') ἐκ τοῦ δήμου Ὀξυνίας β') τοῦ δήμου Τυμφαίων, τῶν ὁποίων τὰ χωρία ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν γ') τοῦ δήμου Αἰγινίου συνισταμένου ἐκ τῆς Καλαμπάκας (πρωτ.), *Ἁγίου Θεοδώρου*, *Βαγιακοῦλια*, *Βιτουμά*, *Βεραρτζῆ*, *Βλαχάβα*, *Βοεβόδα*, *Καστράκι*, *Κόπρινα*, *Κουβέλτσι*, *Παρασκευή*, *Πρεβέντα*, *Σαρακῖνα*, *Σκιπάρι*, *Σπαθάδες* καὶ *Τσιάσι* δ') τοῦ δήμου Κασταναίας ε') τοῦ δήμου Μαλακασίου, ς') τοῦ δήμου Χαλκίδος καὶ ζ') τοῦ δήμου Λάκμωνος. Τῶν δήμων τούτων τὰ χωρία θέλω κατωτέρω μνημονεύσει, ἀφοῦ πρῶτον περιγράψω τὰ περὶ τὴν Καλαμπάκαν μετέωρα.

Εὐθὺς ὑπὲρ τὴν Καλαμπάκαν, παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Πηνειοῦ, ἐκβλαστάνουσιν ἐκ τῆς πεδιάδος ἐνιαχοῦ μέχρις 800 ποδῶν ὕψους γιγάντιοι βράχοι χρώματος ὑποφαίου, ἓν τῶν σπανιωτέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων φυσικῶν φαινομένων, ἅτινα δύναταί τις νὰ ἴδῃ ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ *βράχοι τῶν Μετεώρων*, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῶν ὁποίων, ἢ καὶ ἐν τοῖς σπηλαίοις τῶν πλευρῶν αὐτῶν, ἵδρυνται ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος μ. Χ. ἀναχωρητήρια μοναχῶν, τοὺς ὁποίους θρησκευτικὴ εὐλάβεια καὶ χαλεποὶ χρόνοι τυραννίας ὤθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰς ἀπροσίτους ἐκείνας φωλεάς. Ἂν δὲ εἰς τὴν καταπληκτικὴν ἐντύπωσιν, ἣν παράγει τὸ δάσος τοῦτο τῶν κολοσσιαίων βράχων, οἵτινες ὑπὸ ποικιλωτάτας μορφὰς ἀνυψοῦνται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἑνώσῃ τις τὴν τέρψιν, ἣν ἐμποιοῦσιν αἱ ὑπὸ τοὺς βράχους ἐκτεινόμεναι χαρίεσσαι πεδιάδες, ὁ ποταμὸς καὶ τὰ περιβάλλοντα τὰς ὑπωρείας τῶν βράχων βαθύσκια δάση, δύναται νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι δικαίως ἡ περὶ τὰ Μετέωρα χώρα συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ὡραιοτάτων τῆς γῆς. Εὐλόγως ἄρα πάντες οἱ περιηγηταὶ μένουσιν ἔκθαμβοι πρὸ τοῦ σπανίου τούτου φαινομένου· καὶ ὁ Ussing, καίτοι ἀναγνωρίζων τὴν ἔκτακτον καλλονὴν τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων, δύο ὅμως μοίρας τῆς Θεσσαλικῆς γῆς θεωρεῖ ἀξίας νὰ ἁμιλληθῶσι κατὰ τὴν ὡραιότητα μὲ τὰς διασημοτάτας τῆς γῆς, ἐκείνην, καθ' ἣν εἰσέρχεται, καὶ τὴν ἑτέραν, καθ' ἣν ἐξέρχεται

Η ΠΟΛΙΣ ΚΑΛΑΜΠΑΚΑ

ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος ὁ Πηνειός, ἤτοι τὰ Μετέωρα καὶ τὰ Τέμπη. Καὶ τὰ μὲν Τέμπη ἐν τῇ κλασσικῇ αὐτῶν μεγαλοπρεπείᾳ καὶ ἁπλότητι εἶνε τὸ τέλειον ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, ἡ δὲ περὶ τὰ Μετέωρα χώρα μὲ τὰς γονίμους πεδιάδας της, τὰ σκιερὰ ὄρη καὶ τοὺς πυργοειδεῖς βράχους της, εἶνε τὸ ποικίλον ὄνειρον τοῦ παιδίου· ὡς ἀργυρᾶ δὲ ἅλυσις ἀνελισσομένη ἐν τῇ πεδιάδι συνδέει ὁ Πηνειὸς τοὺς δύο τούτους ἀδάμαντας τῆς θεσσαλικῆς γῆς· οὐδέποτε, ἐξακολουθεῖ ὁ ῥηθεὶς ἀρχαιολόγος, εἶδον ἐν τῇ φύσει τι ἰδιοτροπώτερον ἢ θαυμαστότερον τῶν μαύρων βράχων τῶν Μετεώρων· κατακαθέτως ὡς κίονες ἐκφύονται ἐκ τῆς γῆς, καὶ ὡς φοβερὰ φαντάσματα παρίστανται τὴν νύκτα εἰς τὸν ἐν αὐτοῖς περιπλανώμενον. Καὶ ἐν τῇ θυέλλῃ, ὅταν μαῦρα καὶ ἀπειλητικὰ νέφη καλύπτωσι τὸν οὐρανόν, θὰ παρουσιάζῃ ἡ περὶ τὰ Μετέωρα χώρα τὴν ὄψιν κολοσσιαίου σπηλαίου, ἐκ τοῦ ἐδάφους τοῦ ὁποίου ὡς γιγάντιοι σταλακτῖται ἀνυψοῦνται οἱ μέλανες ὄγκοι· ἀλλ' ὅτε ἐγὼ ἐπεσκέφθην τὴν χώραν, ὁ ἱλαρώτερος ἥλιος περιέλουε τὰς κορυφὰς τῶν βράχων, καὶ τὰ ὡραῖα δάση, ἅτινα περιβάλλουσι καὶ καλύπτουσι αὐτοὺς ὡς κισσὸς τοὺς ἐρειπιωμένους πύργους, αἱ γόνιμοι γελῶσαι πεδιάδες, τὰ μοναστήρια, τὰ χωρία, ὁ ποταμὸς καὶ ἡ θαυμαστὴ ἐν ὅλῳ ἐπαλλαγή, συναπετέλουν μίαν τῶν ὡραιοτέρων τοποθεσιῶν τῆς γῆς (Uss, σ. 56). Ἀνήκουσι δὲ οἱ βράχοι τῶν Μετεώρων εἰς τοὺς λεγομένους κακκολίθους (conglomerat gesteine), συνισταμένους ἐκ μικρῶν στρογγύλων γρανιτικῶν τεμαχίων, συγκεκολλημένων δι' ἑτερογενοῦς μάζης· διὸ καὶ μικρὸν καὶ κατ' ὀλίγον, διὰ τὴν καταφορὰν τοῦ ὑετίου ὕδατος καὶ τὰς ἐνταῦθα συχνὰ μαινομένας καταιγίδας, ἀποκολλωμένων μικρῶν τεμαχίων, μεταβάλλεται τὸ σχῆμα αὐτῶν, ἴσως δὲ καὶ συνεχόμενοι κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους μὲ τὸ παρακείμενον ὄρος ἀπεσπάσθησαν διὰ σεισμοῦ ἀπ' αὐτοῦ καὶ διεχωρίσθησαν ἀπ' ἀλλήλων, μαρτυροῦντες μετὰ τῶν Τεμπῶν, τῆς Βούλας καὶ ἄλλων τινῶν φαινομένων, τὴν γεωλογικὴν ἀλλοίωσιν, τὴν ἐπισυμβᾶσαν εἰς τὴν Θεσσαλίαν κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους.

Καὶ παρὰ μὲν τῶν ἀρχαίων οἱ βράχοι οὗτοι δὲν μνημονεύονται, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Πουκεβὶλ συνταύτισις αὐτῶν μετὰ τῆς κλωμακοέσσης Ἰθώμης εἶνε ἄτοπος καὶ ἀπαράδεκτος· χειρόγραφον δέ τι εὑρεθὲν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν μοναστηρίων ὑπὸ τοῦ Heuzey ἐπιχέει νέον φῶς ἐπὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἱδρύσεως τῶν μοναστηρίων ἀνέρχεται, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐλέχθη, εἰς τοὺς χρόνους τῆς Σερβικῆς κυριαρχίας κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα μ. Χ. Κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς ἀβεβαιότητος καὶ τῶν ταραχῶν, καθ' οὓς ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐμαίνετο ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπέτρεχον τὴν χώραν ἐκ δυσμῶν μὲν οἱ Ἀλβανοί, ἐξ ἀνατολῶν δὲ οἱ Τοῦρκοι, καὶ ἐκ βορρᾶ οἱ Σέρβοι, ὁ πανικὸς φόβος, ὁ καταλαβὼν τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων, ὤθει αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι καταφύγιον εἰς τὰς χαράδρας τῶν ὀρέων ἢ ἐπὶ τῶν ἀπροσίτων βράχων τῶν Μετεώρων. Καὶ πρῶτος μὲν πυρὴν τῆς μοναχικῆς ταύτης συνοικίας θεωρη

τέα ἡ Παναγία τῆς *Δουπιάνης*, ἔνθα ἤδρευεν ὁ πρῶτος τῆς Σκήτης τῶν Σταγῶν, ὅστις ἦτο καὶ ὁ ἡγούμενος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἁπάντων τῶν μετὰ ταῦτα ἱδρυθέντων μοναστηρίων· κὺρ Νεῖλος δέ τις, καθηγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Δουπιάννης, ἀνήγειρεν ἐν τοῖς περὶ αὐτὴν σπηλαίοις τέσσαρας νέους ναοὺς «πρὸς συναπισμὸν καὶ βοήθειαν ἑαυτοῦ καὶ πάσης τῆς Σκήτης»· μικρὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἐπολλαπλασιάζοντο τὰ ἐρημητήρια καὶ μετεβάλλοντο εἰς μοναστήρια, τῶν ὁποίων οἱ προϊστάμενοι ἀπέβλεπον εἰς πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς Σκήτης· βραδύτερον δὲ ὁ κὺρ Γρηγόριος ὁ Πολίτης, μετὰ τοῦ μαθητοῦ του κὺρ Ἀθανασίου, φεύγων ἕνεκα ἐπισυμβάσης ταραχῆς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος καὶ ἀκούων τὴν «χαροποιὰν ἐπισημότητα τῶν μετεώρων λίθων», μετέβη ἐκεῖ καὶ κατῴκησεν ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ καλουμένου *Στύλου*. Καὶ ὁ μὲν κὺρ Γρηγόριος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν τραχύτητα τοῦ τόπου, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ κὺρ Ἀθανάσιος «ἐζήτησε συγγνώμην παρὰ τοῦ εὑρισκομένου ἐπισκόπου Σταγῶν καὶ τοῦ τῆς Σκήτης πρώτου, ἵνα εἰς τὸν πλατὺν λίθον ἀναβῇ, καὶ λαβὼν τὰ γράμματα κατὰ νόμους καὶ τάξιν», ἀνέβη καὶ ἀνήγειρεν ἐκεῖ ναὸν καὶ μοναστήριον, ὅπερ κατὰ τὸν θάνατόν του ἠρίθμει ἐννέα μοναχούς, καὶ ἐν αὐτοῖς τὸν Ἰωάσαφ Παλαιολόγον, υἱὸν τοῦ Οὔρος, ὅστις, ἐγκαταλείψας τὸ σκῆπτρον, ἐζήτησεν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ μοναστηρίου ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν· καὶ διὰ τῆς βοηθείας τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ κυρᾶς Ἀγγελίνης καὶ δεσποίνης τῶν Ἰωαννίνων ηὔξησε τὸν ναὸν τοῦ Μετεώρου καὶ ἐπροίκισε αὐτὸν μὲ πολλὰ καὶ σπουδαῖα κτήματα. Τότε δὲ ἀνηγέρθη καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Βαρλαὰμ ὑπὸ ὁμωνύμου μοναχοῦ, συνυπάρξαντος μετὰ τοῦ κὺρ Ἀθανασίου· ἦτο δὲ τότε καὶ ἡ μεγίστη ἀκμὴ τῆς Σκήτης, καὶ οἱ Κοινοβιακοὶ κανόνες ἐτηροῦντο μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας, ἐφορεύοντος ἐπὶ πασῶν τῶν μονῶν τοῦ πρώτου τῆς Σκήτης. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐπῆλθε χαλάρωσίς τις εἰς τὴν τήρησιν τῶν κανόνων, καὶ συμπτώματα διχονοίας ἀνεφάνησαν ἐν τῇ μοναχικῇ κοινότητι· καὶ ἐν μὲν τῷ Μετεώρῳ Γαλακτίων τις «διὰ χρημάτων ἐπισπάσας ἑαυτῷ τὸ τῆς ἡγουμενείας ὄνομα ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ἄρχουσι πάντα διέφθειρεν ὑπὸ ἰδιογνωμίας τὰ τῆς μονῆς τοῦ Μετεώρου, μόλις οὖν καὶ μετὰ πολλοῦ καμάτου ἐξώσαντες οἱ ἀρχιερεῖς αὐτόν, ὅ,τε ὁ ἅγιος Λαρίσσης κὺρ Διονύσιος καὶ ὁ ἅγιος Νύμφων ὁ πατριάρχης, τῆς Θεσσαλονίκης τότε ὤν, κατέλιπον αὐτὸν ἐπὶ ἀλύτῳ ἀφορισμῷ, ὥσπερ νῦν ὁρᾶται τυμπανιαῖος ἐν τοῖς τόποις τῆς Ἄρτης»· ἡ δὲ *Ὑπαπαντὴ* διεσπᾶτο καὶ ἠφανίζετο «ὑπό τινος Μιχαὴλ Μουχθούρη, ἔχοντος καὶ δύο παῖδας», καὶ «ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος ὑπό τινος Στραβοθολώρη, μηδένα ἄλλον τινὰ ἐσχηκότος εἰμὴ γυναῖκά που κρυπτῶς· καὶ τὴν μονὴν δὲ τοῦ *Ρουσάνου* κοσμικὸς κατεῖχε, εἰς δὲ τὸ τοῦ ***Καλλιστράτου*** κατῴκουν Κατσίβελοι, καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα τὰ ὅμοια»· ἀλλὰ καὶ ἔριδες ἀναφυόμεναι μεταξὺ τῶν διαφόρων -ηύξανον τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀποσύνθεσιν καὶ ταραχήν, καὶ ἡ ἔκτοτε

ἀρξαμένη κατάπτωσις τῶν Μετεώρων δὲν ἐσταμάτησε πλέον, ἀλλ' ἐξηκολούθησε μέχρι σήμερον, ὅτε, ἀντὶ τῶν 24 ἐν ἀρχῇ κατοικουμένων μονῶν, καὶ τῶν 14 ἐπὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφη τὸ ὑπὸ τοῦ Heuzey ἀνευρεθὲν ἔγγραφον (1542 μ. Χ.), ἔμειναν μόνον ἑπτὰ κατοικούμεναι ὑπὸ πεντηκοντάδος μοναχῶν. (Πρβλ. Heuzey, Les couvents des Météores, εἰς τὸ Annuaire de l'association etc. des études Grecquec (9ᵉ année 1875). Ὁ Heuzey, ὅστις ἀνηρεύνησε τὰ ἀρχεῖα αὐτῶν, ἀνεῦρε, ἐκτὸς τοῦ μνημονευθέντος ἐγγράφου, καὶ διάφορα πατριαρχικὰ γράμματα καὶ ἔγγραφα τῆς τοπικῆς διοικήσεως, ἀναφερόμενα πάντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικκάλων, τὴν καλουμένην τότε *Μεγαλοβλαχίαν*, καὶ εἰκοσάδα Χρυσοβούλων, ἤτοι ἐγγράφων δωρητηρίων κτημάτων, ὧν τὰ εἰσοδήματα ἀπετέλουν τὸν πλοῦτον τῶν μονῶν· σήμερον ὅμως ὁ μυθώδης πλοῦτος αὐτῶν παρῆλθε, καὶ μόνος ὁ Ἅγιος Στέφανος κατέχει εἰσέτι σπουδαίαν τινὰ περιουσίαν. Εἶνε δὲ τὰ σήμερον κατοικούμενα, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἑπτά. Τρία μεγάλα, τὸ *Μετέωρον*, τὸ τοῦ *Βαρλαάμ*, ὁ *Ἅγιος Στέφανος*, καὶ τέσσαρα μικρότερα, ὁ *Ἅγιος Νικόλαος*, ἡ *Ἁγία Μονή*, ἡ *Ῥωσάνη*, καὶ ἡ *Ἁγία Τριάς*. Τὸ ὑψηλότερον καὶ ἀποκεντρώτερον πάντων εἶνε τὸ *Μετέωρον*. Ὅπως ἀφιχθῇ τις εἰς αὐτό, εἰσέρχεται διά τινος ῥήγματος, εὑρισκομένου ἐν τοῖς βράχοις ἐκ τῶν ἀρκτικῶν εἰς τὰς μεσημβρινὰς ὑπωρείας αὐτῶν. Δάσος δρυῶν καὶ πλατάνων καλύπτει τὴν ὑπὸ τῶν βράχων περιβαλλομένην κοιλάδα, ἐν τῇ ὁποίᾳ κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Καστράκι*. Ἡ ὀχυρὰ αὐτῶν θέσις ἀναμιμνήσκει τὴν ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευομένην *Φαλώρειαν*, ἥτις ἦτο ἡ πρώτη Θεσσαλικὴ πόλις, ἣν ἀπήντησεν ὁ ἐκ τοῦ Κερκετίου κατερχόμενος Ῥωμαῖος ὕπατος Φλαμίνιος, καὶ ἥτις ἀντέστη μὲν ἐρρωμένως εἰς τοὺς προσβάλλοντας αὐτὴν Ῥωμαίους, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡλώθη καὶ διηρπάγη ὑπ' αὐτῶν.

Στενὴ καὶ απότομος ἀνελίσσεται ἡ ὁδὸς ἐκ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ κεῖται τὸ *Μετέωρον*· ἀνέρχεταί τις δὲ εἰς αὐτὸ ἢ ἐντὸς δικτύου, ἀνασυρομένου διὰ τροχιλαίας ὑπὸ τῶν μοναχῶν, ἢ διὰ κλίμακος κειμένης ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ βράχου καὶ ἀγούσης ἐπί τινος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἐξοχῆς, ὅθεν ἑτέρα κλίμαξ, καταρριπτομένη ἄνωθεν ὑπὸ τῶν μοναχῶν, φέρει τοὺς ἀναρριχωμένους ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου. Καὶ διὰ ταύτης μὲν ἀνέρχονται οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ὑπηρετοῦντες ἐν τῇ Μονῇ, ἔχοντες ὡς ἐκ τῆς ἕξεως ἱκανὴν εὐχέρειαν πρὸς τὴν ἀνάβασιν· διὰ δὲ τοῦ δικτύου ἀνασύρονται τὰ χρειώδη τοῖς μοναχοῖς καὶ οἱ περιηγηταί. Τὸ ἐπὶ τοῦ βράχου οροπέδιον εἶνε μικρὸν καταλαμβανόμενον ὅλον ὑπὸ τῆς μονῆς· καὶ ὁ μὲν ναός, τιμώμενος εἰς μνήμην τῆς Μεταμορφώσεως, εἶνε εὐρὺς καὶ φωτεινὸς μετὰ τοιχογραφιῶν θαυμασίως διατηρουμένων· ἡ δὲ μονὴ εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὰς λοιπὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μονάς· ἐνδοτάτω δὲ αὐτῆς ὑπάρχει δωμάτιον, ἔνθα διατηροῦνται τὰ τιμαλφῆ πράγματα, ὡς κιβώτια ἀργυρᾶ μετὰ ἁγίων λειψάνων, κρανία

τέα ἡ Παναγία τῆς *Δουπιάνης*, ἔνθα ἤδρευεν ὁ πρῶτος τῆς Σκήτης τῶν Σταγῶν, ὅστις ἦτο καὶ ὁ ἡγούμενος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἁπάντων τῶν μετὰ ταῦτα ἱδρυθέντων μοναστηρίων· κὺρ Νεῖλος δέ τις, καθηγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Δουπιάννης, ἀνήγειρεν ἐν τοῖς περὶ αὐτὴν σπηλαίοις τέσσαρας νέους ναοὺς «πρὸς συναπισμὸν καὶ βοήθειαν ἑαυτοῦ καὶ πάσης τῆς Σκήτης»· μικρὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον ἐπολλαπλασιάζοντο τὰ ἐρημητήρια καὶ μετεβάλλοντο εἰς μοναστήρια, τῶν ὁποίων οἱ προϊστάμενοι ἀπέβλεπον εἰς πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς Σκήτης· βραδύτερον δὲ ὁ κὺρ Γρηγόριος ὁ Πολίτης, μετὰ τοῦ μαθητοῦ του κὺρ Ἀθανασίου, φεύγων ἕνεκα ἐπισυμβάσης ταραχῆς τὰς μονὰς τοῦ Ἄθωνος καὶ ἀκούων τὴν «χαροποιὰν ἐπισημότητα τῶν μετεώρων λίθων», μετέβη ἐκεῖ καὶ κατῴκησεν ἐπὶ τοῦ βράχου τοῦ καλουμένου *Στύλου*. Καὶ ὁ μὲν κὺρ Γρηγόριος, μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν τραχύτητα τοῦ τόπου, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ κὺρ Ἀθανάσιος «ἐζήτησε συγγνώμην παρὰ τοῦ εὑρισκομένου ἐπισκόπου Σταγῶν καὶ τοῦ τῆς Σκήτης πρώτου, ἵνα εἰς τὸν πλατὺν λίθον ἀναβῇ, καὶ λαβὼν τὰ γράμματα κατὰ νόμους καὶ τάξιν», ἀνέβη καὶ ἀνήγειρεν ἐκεῖ ναὸν καὶ μοναστήριον, ὅπερ κατὰ τὸν θάνατόν του ἠρίθμει ἐννέα μοναχούς, καὶ ἐν αὐτοῖς τὸν Ἰωάσαφ Παλαιολόγον, υἱὸν τοῦ Οὔρός, ὅστις, ἐγκαταλείψας τὸ σκῆπτρον, ἐζήτησεν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ μοναστηρίου ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν· καὶ διὰ τῆς βοηθείας τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ κυρᾶς Ἀγγελίνης καὶ δεσποίνης τῶν Ἰωαννίνων ηὔξησε τὸν ναὸν τοῦ Μετεώρου καὶ ἐπροίκισε αὐτὸν μὲ πολλὰ καὶ σπουδαῖα κτήματα. Τότε δὲ ἀνηγέρθη καὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Βαρλαὰμ ὑπὸ ὁμωνύμου μοναχοῦ, συνυπάρξαντος μετὰ τοῦ κὺρ Ἀθανασίου· ἦτο δὲ τότε καὶ ἡ μεγίστη ἀκμὴ τῆς Σκήτης, καὶ οἱ Κοινοβιακοὶ κανόνες ἐτηροῦντο μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας, ἐφορεύοντος ἐπὶ πασῶν τῶν μονῶν τοῦ πρώτου τῆς Σκήτης. Ἀλλὰ βραδύτερον ἐπῆλθε χαλάρωσίς τις εἰς τὴν τήρησιν τῶν κανόνων, καὶ συμπτώματα διχονοίας ἀνεφάνησαν ἐν τῇ μοναχικῇ κοινότητι· καὶ ἐν μὲν τῷ Μετεώρῳ Γαλακτίων τις «διὰ χρημάτων ἐπισπάσας ἑαυτῷ τὸ τῆς ἡγουμενείας ὄνομα ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς ἄρχουσι πάντα διέφθειρεν ὑπὸ ἰδιογνωμίας τὰ τῆς μονῆς τοῦ Μετεώρου, μόλις οὖν καὶ μετὰ πολλοῦ καμάτου ἐξώσαντες οἱ ἀρχιερεῖς αὐτόν, ὅ,τε ὁ ἅγιος Λαρίσσης κὺρ Διονύσιος καὶ ὁ ἅγιος Νύμφων ὁ πατριάρχης, τῆς Θεσσαλονίκης τότε ὤν, κατέλιπον αὐτὸν ἐπὶ ἀλύτῳ ἀφορισμῷ, ὥσπερ νῦν ὁρᾶται τυμπανιαῖος ἐν τοῖς τόποις τῆς Ἄρτης»· ἡ δὲ *Ὑπαπαντὴ* διεσπᾶτο καὶ ἠφανίζετο «ὑπό τινος Μιχαὴλ Μουχθούρη, ἔχοντος καὶ δύο παῖδας», καὶ «ἡ μονὴ τοῦ Παντοκράτορος ὑπό τινος Στραβοθεοδώρη, μηδένα ἄλλον τινὰ ἐσχηκότος εἰμὴ γυναῖκά που κρυπτῶς· καὶ τὴν μονὴν δὲ τοῦ *Ρουσάνου* κοσμικὸς κατεῖχε, εἰς δὲ τὸ τοῦ ***Καλλιστράτου*** κατῴκουν Κατσίβελοι, καὶ εἰς τὴν Ἁγίαν Τριάδα τὰ ὅμοια»· ἀλλὰ καὶ ἔριδες ἀναφυόμεναι μεταξὺ τῶν διαφόρων μονῶν ἐπηύξανον τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀποσύνθεσιν καὶ ταραχήν, καὶ ἡ ἔκτοτε

ἀρξαμένη κατάπτωσις τῶν Μετεώρων δὲν ἐσταμάτησε πλέον, ἀλλ' ἐξηκολούθησε μέχρι σήμερον, ὅτε, ἀντὶ τῶν 24 ἐν ἀρχῇ κατοικουμένων μονῶν, καὶ τῶν 14 ἐπὶ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἐγράφη τὸ ὑπὸ τοῦ Heuzey ἀνευρεθὲν ἔγγραφον (1542 μ. Χ.), ἔμειναν μόνον ἑπτὰ κατοικούμεναι ὑπὸ πεντηκοντάδος μοναχῶν. (Πρβλ. Heuzey, Les couvents des Météores, εἰς τὸ Annuaire de l'association etc. des ètudes Grecquec (9ᵉ année 1875). Ὁ Heuzey, ὅστις ἀνηρεύνησε τὰ ἀρχεῖα αὐτῶν, ἀνεῦρε, ἐκτὸς τοῦ μνημονευθέντος ἐγγράφου, καὶ διάφορα πατριαρχικὰ γράμματα καὶ ἔγγραφα τῆς τοπικῆς οἰκονομήσεως, ἀναφερόμενα πάντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν Τρικκάλων, τὴν καλουμένην τότε *Μεγαλοβλαχίαν*, καὶ εἰκοσάδα Χρυσοβούλλων, ἤτοι ἐγγράφων δωρητηρίων κτημάτων, ὧν τὰ εἰσοδήματα ἀπετέλουν τὸν πλοῦτον τῶν μονῶν· σήμερον ὅμως ὁ μυθώδης πλοῦτος αὐτῶν παρῆλθε, καὶ μόνος ὁ Ἅγιος Στέφανος κατέχει εἰσέτι σπουδαίαν τινὰ περιουσίαν. Εἶνε δὲ τὰ σήμερον κατοικούμενα, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἑπτά. Τρία μεγάλα, τὸ *Μετέωρον*, τὸ τοῦ *Βαρλαάμ*, ὁ *Ἅγιος Στέφανος*, καὶ τέσσαρα μικρότερα, ὁ *Ἅγιος Νικόλαος*, ἡ *Ἁγία Μονή*, ἡ *Ῥωσάνη*, καὶ ἡ *Ἁγία Τριάς*. Τὸ ὑψηλότερον καὶ ἀποκεντρώτερον πάντων εἶνε τὸ *Μετέωρον*. Ὅπως ἀφιχθῇ τις εἰς αὐτό, εἰσέρχεται διά τινος ῥήγματος, εὑρισκομένου ἐν τοῖς βράχοις ἐκ τῶν ἀρκτικῶν εἰς τὰς μεσημβρινὰς ὑπωρείας αὐτῶν. Δάσος δρυῶν καὶ πλατάνων καλύπτει τὴν ὑπὸ τῶν βράχων περιβαλλομένην κοιλάδα, ἐν τῇ ὁποίᾳ κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Καστράκι*. Ἡ ὀχυρὰ αὐτῶν θέσις ἀναμιμνήσκει τὴν ὑπὸ τοῦ Λιβίου μνημονευομένην *Φαλώρειαν*, ἥτις ἦτο ἡ πρώτη Θεσσαλικὴ πόλις, ἣν ἀπήντησεν ὁ ἐκ τοῦ Κερκετίου κατερχόμενος Ῥωμαῖος ὕπατος Φλαμίνιος, καὶ ἥτις ἀντέστη μὲν ἐρρωμένως εἰς τοὺς προσβάλλοντας αὐτὴν Ῥωμαίους, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡλώθη καὶ διηρπάγη ὑπ' αὐτῶν.

Στενὴ καὶ ἀπότομος ἀνελίσσεται ἡ ὁδὸς ἐκ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ κεῖται τὸ *Μετέωρον*· ἀνέρχεταί τις δὲ εἰς αὐτὸ ἢ ἐντὸς δικτύου, ἀνασυρομένου διὰ τροχιλαίας ὑπὸ τῶν μοναχῶν, ἢ διὰ κλίμακος κειμένης ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ βράχου καὶ ἀγούσης ἐπί τινος ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἐξοχῆς, ὅθεν ἑτέρα κλίμαξ, καταρριπτομένη ἄνωθεν ὑπὸ τῶν μοναχῶν, φέρει τοὺς ἀναρριχωμένους ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βράχου. Καὶ διὰ ταύτης μὲν ἀνέρχονται οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ ὑπηρετοῦντες ἐν τῇ Μονῇ, ἔχοντες ὡς ἐκ τῆς ἕξεως ἱκανὴν εὐχέρειαν πρὸς τὴν ἀνάβασιν· διὰ δὲ τοῦ δικτύου ἀνασύρονται τὰ χρειώδη τοῖς μοναχοῖς καὶ οἱ περιηγηταί. Τὸ ἐπὶ τοῦ βράχου ὀροπέδιον εἶνε μικρὸν καταλαμβανόμενον ὅλον ὑπὸ τῆς μονῆς· καὶ ὁ μὲν ναός, τιμώμενος εἰς μνήμην τῆς Μεταμορφώσεως, εἶνε εὐρὺς καὶ φωτεινὸς μετὰ τοιχογραφιῶν θαυμασίως διατηρουμένων· ἡ δὲ μονὴ εἶνε ἀνάλογος πρὸς τὰς λοιπὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης μονάς· ἐνδοτάτω δὲ αὐτῆς ὑπάρχει δωμάτιον, ἔνθα διατηροῦνται τὰ τιμαλφῆ πράγματα, ὡς κιβώτια ἀργυρᾶ μετὰ ἁγίων λειψάνων, κρανία

ἁγίων ἐν πολυτίμοις θήκαις, ξύλινοι σταυροὶ μετὰ κομψῶν καὶ τεχνηέντων ἀναγλύφων ἐκ τῆς βιβλικῆς ἱστορίας κλπ. Ἡ δὲ βιβλιοθήκη συνίσταται μὲν ἐκ πολλῶν βιβλίων, ἀλλὰ πάντων ἐκκλησιαστικῆς ὕλης.

Παρὰ τὰ Μετέωρα κεῖται ἐπίσης ἐπὶ ὑψηλοῦ μεμονωμένου βράχου ἡ μονὴ τοῦ *Βαρλαάμ*. Καὶ ἐνταῦθα ὁ ναὸς καὶ τὸ οἰκοδόμημα τῆς μονῆς κατέχει ὅλον τὸ οροπέδιον, καὶ μόνον ἐν τῷ μέσῳ κεῖται αὐλή τις μικρά, ἐν ᾗ βλαστάνει μεγάλη κυπάρισσος. Ὁ ναὸς εἶνε μικρὸς καὶ φωτεινός, μία δὲ τῶν τοιχογραφιῶν «ἡ κοίμησις τῆς Θεοτόκου», ἔχει καλλιτεχνικὴν ἀξίαν· ἐκτίσθη δὲ κατά τινα ἐκεῖ εὑρισκομένην ἐπιγραφὴν ὑπὸ δύο μοναχῶν, Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους, καταφυγόντων ἐνταῦθα ἐξ Ἰωαννίνων, καθιερωθεὶς εἰς μνήμην τῶν Ἁγίων Πάντων, καὶ ἀνακαινισθεὶς κατὰ τὸ 1780· ὑπάρχει δὲ καὶ ἑστιατόριον εὐρὺ καὶ βιβλιοθήκη καλῶς διατηρουμένη, καὶ παρ' αὐτὴν ἔν τινι μικρῷ δωματίῳ κιβώτιον ἀργυροῦν, περιέχον μίαν τῶν χειρῶν τοῦ Ἁγίου Χρυσοστόμου. Τὸ περιεργότατον δὲ οἰκοδόμημα εἶνε ὁ ξενών. Ἡ ἐκ τοῦ Μετεώρου καὶ Βαρλαὰμ ἄποψις εἶνε θαυμασιωτάτη, ἀνταμείβουσα ἐπαρκῶς τὸν τολμηρὸν περιηγητήν, τὸν ἐμπιστευθέντα τὴν ζωὴν αὐτοῦ εἰς τὸ ἀνασυρόμενον δικτυωτὸν πλέγμα· καὶ κατέμπροσθεν μὲν ἀνυψοῦνται οἱ μαῦροι βράχοι, ὁ εἷς παραξενώτερος τοῦ ἄλλου κατὰ τὸ σχῆμα, πέριξ δὲ ἡ κραταιὰ βλάστησις, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ὡς ἄνθος λαμπρὸν τὸ Καστράκιον, καὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος, ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ κατάφυτοι γήλοφοι τῶν Χασίων, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ Πίνδος, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ ἡ στενὴ κοιλὰς τοῦ Πηνειοῦ, ἥτις κατερχομένη εὐρύνεται μεταβαίνουσα ἠρέμα εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα.

Μεσημβρινώτερον τῶν ἀνωτέρω κεῖνται τὰ λοιπὰ μικρὰ μοναστήρια, τινὰ μὲν κατοικούμενα, ἄλλα δὲ ἔρημα, ἢ ἐπὶ τῆς κορυφῆς μονήρων βράχων, ἢ ἐν σπηλαίοις κειμένοις εἰς τὰς πλευρὰς αὐτῶν· καὶ νοτιώτερον πάντων εὐθὺς ὑπὲρ τὴν Καλαμπάκαν ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, οἰκοδομηθεῖσα κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Καντακουζηνοῦ· ἀνέρχεταί δέ τις εἰς αὐτὸ ἢ ἐν τῷ δικτυωτῷ πλέγματι, ἢ ἀναρριχόμενος ἀνάντη τινὰ στενωπόν, φέρουσαν ἐπί τινος ἀκρωρείας καταφύτου τοῦ παρακειμένου ὄρους *Κουκουλᾶ*, ὅθεν ξυλίνη κινητὴ γέφυρα ἐπιρριπτομένη μόνον τὴν ἡμέραν φέρει ἐπὶ 60 ποδῶν βαθείας χαράδρας ἐπὶ τοῦ βράχου, ἐφ' οὗ κεῖται ἡ μονή. Ὁ ναὸς αὐτῆς εἶνε εὐρύς, ἐνέχων τοιχογραφίας ὡραίας, καταστραφείσας κατὰ μέρος δυστυχῶς ὑπὸ Τούρκων στρατιωτῶν. Εὐρὺ δὲ εἶνε καὶ τὸ ἑστιατόριον, καὶ ἔν τινι δωματίῳ κεῖται κιβώτιον ἐξαιρέτου κατασκευῆς, περιέχον τὴν κεφαλὴν τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, μαρτυρήσαντος ἐν Ἐφέσῳ. Ὁ χειμὼν ἐφ' ἁπάντων τῶν μοναστηρίων εἶνε τραχὺς καὶ ἀνεμώδης· καταιγίδες φοβεραὶ συχνὰ ἐνσκήπτουσιν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ βαθεῖα χιὼν καλύπτει τὰ ἐπὶ τῶν βράχων ὀροπέδια.

Ἀντικρὺ τοῦ Καστρακίου, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς κωνοειδοῦς τινος λόφου, ἀνευρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνι-

κῶν τειχῶν ἐκ λίθων ὑπερμεγέθων καὶ οὐχὶ λίαν κανονικῶν, ἴσως τῆς ὑπὸ τοῦ Στ. Βυζαντίου μνημονευομένης *Παλίας*, τῆς κειμένης ὑπὸ τὸ Κερκέτιον.

Δυτικώτερον τοῦ Καστρακίου ἐξετείνετο ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Πίνδου ἡ χώρα τῶν Τυμφαίων καὶ τῶν Αἰθίκων, ὧν τὰς γνωστὰς ἐπὶ τῆς ἀρχαιότητος περιπετείας κατέγραψα ἀνωτέρω. Ἡ χώρα αὕτη κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ Βλάχων, τῶν καλουμένων *Ἀσπροποταμιτῶν*, καθότι μέρος τῆς γῆς αὐτῶν διαρρέεται ὑπὸ τοῦ ἄνω ῥοῦ Ἀχελώου (Ἀσπροποτάμου). Εἶνε δὲ οὗτοι λείψανα τῆς μεγάλης τῶν Βλάχων ἐποικήσεως ἐκ τῆς Ῥουμανίας, τῆς συμβάσης κατὰ τὸν 11ον ἴσως μ. Χ. αἰῶνα, ὅτε κατὰ πρῶτον ἀναφαίνεται τὸ ὄνομα αὐτῶν ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι· κατῆλθον δὲ ὡς ποιμένες τὴν συνεχῆ τῷ Αἵμῳ καὶ τῇ Ῥοδόπῃ ὀρεινὴν χώραν, διὸ καὶ ἐπὶ τοῦ Σκάρδου καὶ ἐπὶ τοῦ Βαρνοῦντος, καὶ ἐπὶ τοῦ Βερμίου, καὶ ἐπὶ τοῦ Βοίου, καὶ ἐπὶ τῆς Πίνδου ἀνευρίσκονται μέχρι τῆς σήμερον λείψανα τῆς ἐποικήσεως ἐκείνης. Ἀλλ' ἡ πολυπληθεστέρα αὐτῶν ἐγκατάστασις ἐγένετο ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν πλευρῶν τῆς Πίνδου· διὸ καὶ ἡ χώρα αὕτη ἐκαλεῖτο *Μεγαλοβλαχία* ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν· σήμερον ὅμως ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἐπὶ τῆς Πίνδου περιωρίσθη εἰς 2,000 περίπου οἰκογενείας, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον εἶνε νομάδες, μετέρχονται ὅμως καί τινας τέχνας, ὡς τὴν χρυσοϊκὴν καὶ τὴν ὑφαντικὴν μαλλίνων καλυμμάτων, ὧν πολὺ ποσὸν δαπανᾶται κατ' ἔτος εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Πρὸς τῇ μητρικῇ δ' αὐτῶν γλώσσῃ ὁμιλοῦσι καὶ τὴν Ἑλληνικήν, διατηροῦντες εἰς τὰ μεγαλείτερα τῶν χωρίων σχολεῖα ἑλληνικά, ἢ ἀποστέλλοντες τὰ τέκνα αὐτῶν εἰς τὰ σχολεῖα τῶν παρακειμένων ἑλληνικῶν κωμοπόλεων· διὸ καὶ εἶνε ἑλληνικώτατοι τὸ φρόνημα, ἔχοντες τοὺς αὐτοὺς πόθους καὶ τὰς αὐτὰς ἐλπίδας μὲ τοὺς συμπατριώτας των Ἕλληνας. Οὐ μόνον δὲ συνηγωνίσθησαν μετ' αὐτῶν κατὰ τὸν μέγαν τοῦ 1821 ἀγῶνα καὶ τὰς κατόπιν γενομένας ἀποπείρας πρὸς ἀπαλλαγὴν ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἀνεδείχθησαν μεγάλοι εὐεργέται τῆς Ἑλλάδος, καὶ γνωστότατα καθ' ἅπαντα τὸν Ἑλληνισμὸν διὰ τὴν γενναιοδωρίαν των εἶνε τὰ ὀνόματα τοῦ Στουρνάρα, Τοσίτσα, Ἀβέρωφ καὶ λοιπῶν. Ὁσημέραι δὲ γίνεται ἡ συγχώνευσις τῶν δύο φυλῶν πληρεστέρα, καὶ οὐχὶ μακρὰν εἶνε ὁ χρόνος, καθ' ὃν τὸ ὄνομα Βλάχος ἐν Θεσσαλίᾳ θὰ ἔχῃ μόνον ἱστορικὴν σημασίαν.

Καί τινα μὲν τῶν Βλαχικῶν χωρίων κεῖνται ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ ἄνω Ἀχελώου, ἀπὸ τῶν πηγῶν αὐτοῦ μέχρι τῆς γεφύρας τοῦ Κόρακος· ἄλλα μὲν παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, καὶ ἕτερα ἀπωτέρω. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ποιμένες· καὶ τὸ μὲν θέρος διάγουσιν εἰς τὰ κατάρρυτα καὶ συνηρεφῆ αὐτῶν ὄρη, τὸν δὲ χειμῶνα κατέρχονται εἰς τὰς νομὰς τῆς Θεσσαλικῆς πεδιάδος, καταλείποντες ὀλίγους τινὰς μόνον πρὸς φυλακὴν τῶν ὑπὸ τῶν χιόνων κεκαλυμμένων χωρίων· ἕτερα δὲ

τῶν Βλαχικῶν χωρίων κεῖνται ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πηνειοῦ καὶ τῶν παραποταμίων αὐτοῦ. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων διαμένουσι διηνεκῶς εἰς τὰ χωρία των θέρος τε καὶ χειμῶνα γεωργοῦντες τὰ κτήματά των καὶ κατασκευάζοντες τὰ μνημονευθέντα μάλλινα ὑφάσματα, ὀλίγοι δὲ τούτων εἶνε νομάδες· ἠδύναντο δὲ ταῦτά τε καὶ ἐκεῖνα τὰ χωρία νὰ ἦνε εὐπορώτερα καὶ εὐδαιμονέστερα, ἂν ἐπὶ τῆς ἁρματωλικῆς ἐποχῆς πολλὰ τούτων, καὶ τὰ κυριώτερα, δὲν ἐλεηλατοῦντο καὶ κατεστρέφοντο διὰ τὰς διενέξεις τῶν καπετανιῶν ἢ ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς αναφαινομένων ληστρικῶν συμμοριῶν. Κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως χρόνους, ὅτε ὁ ἁρματωλικὸς βίος ἐξέλιπ ν ἀπὸ τῶν Θεσσαλικῶν ὀρέων, τὰ πρὶν ἐρημωθέντα χωρία ἐκ νέου συνῳκίσθησαν, καὶ κατὰ μικρὸν ἐπανῆλθε μικρά τις εὐημερία καὶ ἀνάπαυσις εἰς τοὺς κατοικοῦντας τὰς ὡραίας καὶ καταφύτους πλευρὰς τῆς Πίνδου.

Καὶ τὰ μὲν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πηνειοῦ κείμενα Βλαχοχώρια εἶνε ἐπὶ μὲν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης αὐτοῦ οἱ ***Χλιτσιάδες***, ***Τσεπεράδες***, ***Λιμπόχοβο***, ***Κουτσούφλιανη***, ***Μοκάσι***, ***Στρούγκα*** καὶ ***Μαλακάσι***, τὸ τελευταῖον Θεσσαλικὸν χωρίον εἰς τὴν ἐκ τῶν Τρικκάλων εἰς Ἰωάννινα φέρουσαν ὁδόν, οὐχὶ μακρὰν τῆς συμβολῆς τῶν δύο ποταμίων, ἅτινα σχηματίζουσι τὸν Πηνειόν, καὶ τρεῖς ὥρας ἀνατολικώτερον τοῦ Μετσόβου, ὅπερ ἀνήκει εἰς τὴν Ἤπειρον. Τὰ μνημονευθέντα χωρία ἀποτελοῦσι τὸν δῆμον Μαλακασίου. Πρὸς δὲ τὰ δεξιὰ τοῦ Πηνειοῦ, ἐν ταῖς κοιλάσι τῶν παραποταμίων αὐτοῦ, κεῖνται τὰ χωρία ***Βετνίστα***, ***Καλογγιανά***, ***Μεηδὰν Κερασιά***, ***Γκουτουβάσδα***, ***Κουκλαίοι***, ***Λοζέστι***, ***Μπουρμπίκο***, ***Τσουρναραῖοι*** ἀποτελοῦντα τὸν δῆμον Κασταναίας μὲ ὁμώνυμον πρωτεύουσα.

Καὶ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ ἄνω Ἀχελῴου κεῖνται τὰ χωρία ***Κότορι***, ***Λεπενίτσα***, ***Παλαιομηλιά***, ***Σκληνιάσα***, ***Χαλίκι*** ἀποτελοῦντα τὸν δῆμον Λακμῶνος, καὶ Ν. Δ. τούτων τὰ χωρία ***Κρανιά***, ***Βελίτσαρα***, ***Γκιβάν***, ***Δολιανά***, ***Δραγοβίστι***, ***Ἄνω Περλιάγκο***, ***Κάτω Περλιάγκο***, ***Κλινοβό***, ***Παλαιοχώρι***, ***Χουτιάνα***, ἀποτελοῦντα τὸν δῆμον Χαλκίδος.

Τὰ δὲ χωρία ***Τύρνα***, ***Βιτσαρα***, ***Βετερνίκου***, ***Γκαβαλιόρα***, ***Δούσκο***, ***Θραμίζι***, ***Ζιόλι***, ***Καλόγηροι***, ***Κούτσιανα***, ***Λάντζου***, ***Παλιοκαρυά***, ***Πετρούλι***, ***Πύρρα***, ***Πόρτα Παζάρι***, ***Ράχοβο***, ***Τυχάϊ*** ἀποτελοῦσι τὸν δῆμον Αἰθίκων.

Εἰς τὸν δῆμον τοῦτον εὑρίσκεται τὸ στενὸν τῆς *Πόρτας*, ὅπερ ὤφειλον ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν Ἑστιαιώτιδα καὶ ἐξαρτώμενον καὶ σήμερον ἐκ τοῦ νομοῦ Τρικκάλων νὰ περιγράψω ἐνταῦθα, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ Στράβωνος ὑπήγετο αὕτη εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα (9, 435) κειμένη δὲ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Πηνειοῦ ἀνῆκε μᾶλλον εἰς ταύτην ἢ εἰς ἐκείνην, διὰ ταῦτα τὸ εἰρημένον στενὸν θὰ τὸ περιγράψω κατωτέρω. Τὰ δὲ χωρία ***Γαρδίκι***, ***Δέση***, ***Καμνιάϊ***, ***Μουτσιάρα***, ***Τσιούρτζα***, ***Τυφλοσέλι***, ἀποτελοῦσι τὸν δῆμον Ἀθαμάνων.

Τὰ δὲ χωρία ***Βιτσίστα***, ***Βαλκάνου***, ***Βαθύρευμα***, ***Βαρδάρι***, ***Γρεβενοσέλλι***, ***Γκιόνθι***, ***Ντομπρόϊ***, ***Κοθώνι***, ***Κορφάρι***, ***Καπρόϊ***, ***Κορνέσι***, ***Μερόκοβο***, ***Μπού-***

χουρο, *Παχτούρι*, *Πλόπλα*, καὶ *Σκλόβαινο*, ἀποτελοῦσι τὸν δῆμον Κοθωναίων. Ἐκ τῶν εἰρημένων χωρίων τὰ μεγαλείτερα εἶνε ἡ *Κρανιὰ* ἔχουσα 600 οἰκογενείας, τὸ *Γαρδίκι* 200 καὶ ἡ *Καστανιὰ* κατοικουμένη ὑπὸ 150 περίπου οἰκογενειῶν, τὰ δὲ λοιπὰ εἶνε μικρὰ περιέχοντα ἀπὸ 20—40 οἰκογενείας.

Νοτιώτερον δὲ τῶν εἰρημένων ἢ ἀνάμικτα μετ' αὐτῶν κεῖνται ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ἀχελῴου τὰ χωρία τοῦ διαμερίσματος *Πετρίλιον*, ὅπερ εἶνε ἡ δυτικωτέρα μοῖρα τῶν Ἀγράφων καὶ πνευματικῶς μὲν ποιμαίνονται ὑπὸ τοῦ ἁγίου Λαρίσσης, διοικητικῶς δὲ ὑπάγονται εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Καρδίτσης, ἀποτελοῦντα τὸν δῆμον Ἀργιθέας. Καὶ τὸ μὲν μεγαλείτερον χωρίον τοῦ διαμερίσματος εἶνε τὸ *Πετρίλιο*, τὰ δὲ λοιπὰ εἶνε τὸ *Κουμπουριανά*, *Ἀργύρι*, *Βλάσι*, *Βραγγιανά*, *Γλογοβίτσα*, *Γκριμπιανά*, *Κνίσοβο*, καὶ παρ' αὐτῷ σπουδαῖα ἐρείπια ἀρχαίων τειχῶν ἴσως τῆς Ἀργιθέας πρωτευούσης τῶν Ἀθαμάνων. *Κουπλέσι*, *Λεοντίτου*, *Λιάσκοβο*, *Μαστρογιανικό*, *Μισοβούνι*, *Μιζέλου*, *Μπουκουβίτσα*, *Μολεντουκό*, *Σπυρέλλου*, *Στεφανιάδα* καὶ παρ' αὐτῇ τὸ μοναστήριον τῆς Σπηλιᾶς, *Σιλιπιανὰ* καὶ *Τριζέλου* οὐχὶ μακρὰν δὲ τοῦ χωρίου *Πετρίλιο*, φέρει ἐπὶ τῆς βαθείας καὶ σκοπελώδους κοίτης τοῦ Ἀχελῴου ἡ μονότοξος καὶ στενὴ γέφυρα τοῦ Κόρακος ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Τζουμέρκων καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἄρταν. Κατοικεῖται δὲ ἅπαν τὸ διαμέρισμα τοῦτο ὑπὸ Ἑλλήνων καταγινομένων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των.

Μεταβαίνω ἤδη εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Θεσσαλιώτιδος.

Θεσσαλιῶτις.

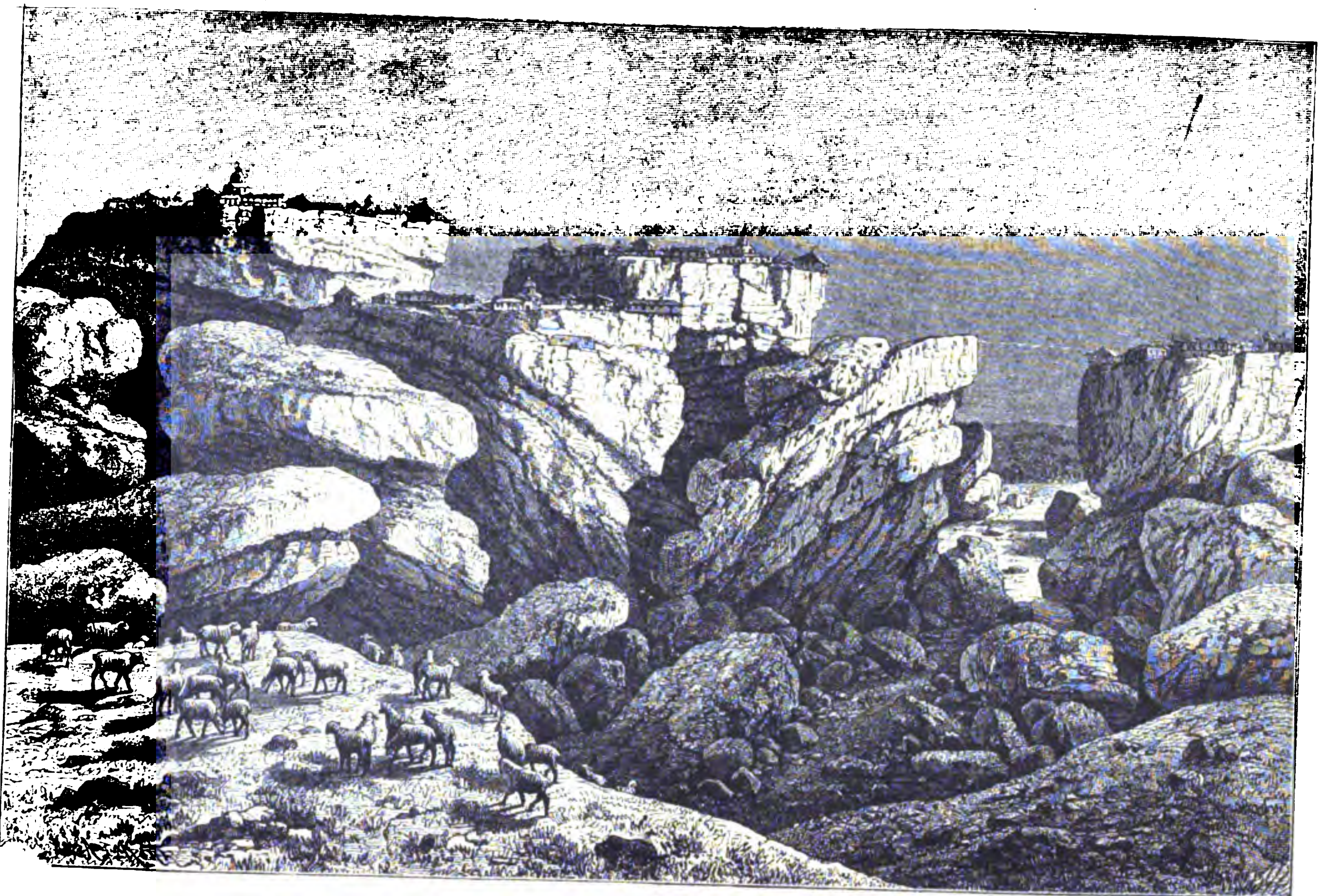
(ἐπαρχίαι Καρδίτσης, Φαρσάλων καὶ Δομοκοῦ).

Ἡ Θεσσαλιῶτις πρὸς βορρᾶν μὲν ἀφορίζεται διὰ τῆς πολλάκις ἤδη μνημονευθείσης λοφώδους σειρᾶς ἀπὸ τῆς Πελασγιώτιδος, πρὸς μεσημβρίαν δέ, ἀφικνουμένη εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν Ἀγραφιωτικῶν ὀρέων, μεταβαίνει καὶ εἰς τὴν βορείαν αὐτῆς πλευράν, πρὸς δυσμὰς δὲ χωρίζεται διὰ τοῦ Πηνειοῦ ἀπὸ τῆς Ἑστιαιώτιδος, καὶ πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Ἐνιπέως ἀπὸ τῆς Φθιώτιδος. Τὰ πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολὰς ὅρια αὐτῆς μετεβάλλοντο κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς ἀρχαιότητος. Καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν ἡ περὶ τὸ στενὸν τῆς Πόρτας χώρα, ἀνήκουσα πρὶν εἰς αὐτήν, προσετέθη βραδύτερον εἰς τὴν Ἑστιαιώτιδα, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὰ ὅρια αὐτῆς ἔτι σπουδαιότερον μετεβάλλοντο, καθότι, ἐνῷ ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β'. τῆς Μακεδονίας οὐ μόνον ἡ περὶ τὰ Φάρσαλα χώρα, ἀλλὰ καὶ τὸ Κρόκιον πεδίον μετὰ τῆς Ἰτώνου καὶ τῆς Ἅλου ἀνῆκον εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα (Στρ. 9, 433), κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους οὐ μόνον αἱ μνημονευθεῖσαι Φθιωτικαὶ πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἡ Φάρσαλος ὑπήγετο εἰς τὸ Φθιωτικὸν τέλος (Στρ. 9, 432). Ἐν τούτοις οὐδόλως λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς

χαιρικὰς ταύτας μεταβολὰς τῶν ὁρίων, θεωρῶ ὡς δυτικὰ μὲν ὅρια τῆς Θεσσαλιώτιδος τὸν ῥοῦν τοῦ Πηνειοῦ, ὡς ἀνατολικὰ δὲ τὸν ἄνω ῥοῦν τοῦ Ἐνιπέως καὶ τὴν παραλλήλως αὐτοῦ ἐκτεινομένην σειρὰν τοῦ Ναρθακίου.

Καὶ κατὰ μὲν τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἡ χώρα αὕτη ἐκαλεῖτο *Αἰολίς*, κατοικουμένη ὑπὸ τῶν Αἰολέων, τῶν ὁποίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ *Ἄρνη*· καταλαβόντες δὲ τὴν χώραν οἱ Θεσσαλοὶ αὐτὴν μὲν μετωνόμασαν Θεσσαλιώτιδα, τὴν δὲ Ἄρνην, *Κιέριον*, (Στέφ. Βυζ. ἐν λ.) καὶ ὁ μὲν Ὅμηρος πόλεις αὐτῆς μνημονεύει τὸ *Τιτάνιον*, τὸ *Ἀστέριον* καὶ τὸ *Ὀρμένιον*· μεταγενέστεροι δὲ συγγραφεῖς ἀναφέρουσι καὶ τὴν *Φάρσαλον*, τὴν *Πρόερναν*, τοὺς *Θαυμακούς*, τὸν *Φύλλον*, τὰς *Ἴτωνας* καὶ τὸ *Εὔϋδριον*. Σήμερον δὲ ἡ χώρα αὕτη κατοικεῖται ὑπὸ Ἑλλήνων γεωργῶν, κατοικούντων εἰς πλεῖστα μικρὰ χωρία, ἅπαντα τσιφλίκια, ἐκτὸς πολλῶν ἐπὶ τῶν Ἀγράφων κειμένων χωρίων· τρεῖς δὲ μόνον μικραὶ κωμοπόλεις παρατηροῦνται καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν αὐτῆς, ἡ *Καρδίτσα*, κειμένη πρὸς τὸ δυτικὸν τῆς πεδιάδος, τὰ *Φέρσαλα* πρὸς τὸ ἀνατολικὸν καὶ ὁ *Δομοκὸς* ἐπὶ τῆς ὀρεινῆς ὀφρύος, τῆς ὑπερκειμένης πρὸς μεσημβρίαν τῆς πεδιάδος. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων κωμοπόλεων διαιρεῖται καὶ ἡ Θεσσαλιῶτις σήμερον εἰς τρεῖς ὁμωνύμους μοίρας, εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Καρδίτσης, εἰς τὴν τῶν Φερσάλων καὶ τὴν τοῦ Δομοκοῦ. Καὶ αὗται μὲν ἔχουσι τὸ ἔδαφος παρεμφερὲς πρὸς τὸ τῆς Πελασγιώτιδος, ἡ δὲ πεδιὰς τῆς Καρδίτσης εἶνε πηλωδεστέρα καὶ παχυτέρα ἐκείνων, ἔχουσα καὶ μεγάλας ἐκτάσεις διηνεκῶς ὑδατοκλύστους, ὡς ἐν τῇ χωρογραφίᾳ ἐρρέθη· προϊόντα δὲ αὐτῆς εἶνε ὁ καπνός, ὁ ἀραβόσιτος, ὁ βάμβαξ, τὸ σησάμιον, ὁ ἐρέβινθος, ἡ σταφυλὴ καὶ ἄλλα τινά· τρέφει δὲ ἡ πεδιὰς αὕτη καὶ ἀγέλας πολλὰς ἵππων, βοῶν καὶ βουβάλων καὶ προβάτων. Αἱ δὲ σχέσεις τῶν χωρικῶν πρὸς τοὺς ἰδιοκτήτας ἐν μὲν τῇ πεδιάδι τῶν Φερσάλων καὶ τοῦ Δομοκοῦ εἶνε αἱ αὐταὶ ὡς καὶ ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ, ἐν τοῖς περὶ τὴν Καρδίτσαν χωρίοις ὅμως ὁ μὲν κύριος λαμβάνει τὸ τρίτον τοῦ εἰσοδήματος ἐλεύθερον πάσης δαπάνης, τὰ δὲ δύο τρίτα ὁ χωρικός, ὅστις ὅμως ὀφείλει νὰ καταβάλῃ καὶ πάσας τὰς δαπάνας τὰς πρὸς καλλιέργειαν καὶ συγκομιδὴν τῶν προϊόντων. Τὸ δὲ ἐκ τῆς κτηνοτροφίας προϊὸν ἀνήκει καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ, εἰς τὸν χωρικόν. Ἀλλὰ καὶ ὁ χαρακτὴρ τῶν κατοίκων τῶν δύο Θεσσαλικῶν πεδιάδων διαφέρει· καὶ οἱ μὲν τῆς Πελασγιώτιδος εἶνε εἰρηνικώτεροι, δειλότεροι, φιλεργότεροι, ἀσθενέστεροι τὸ σῶμα καὶ μᾶλλον ἐπιρρεπεῖς πρὸς εὔκοσμόν τινα καὶ πολιτισμένον βίον· εὐτολμότεροι δὲ καὶ εὐσωμότεροι καὶ ὑγιέστεροι ἐκείνων εἶνε οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλιώτιδος, ῥέποντες μᾶλλον εἰς τὰ ἔργα τοῦ πολέμου ἢ τῆς εἰρήνης, καὶ συχνάκις ἐπανέστησαν κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν κυρίων των, ἐπιδείξαντες ἱκανὴν γενναιότητα καὶ ἀνδρείαν.

Εἶνε δὲ ἄριστοι ἱπποδαμασταί, ὅπως καὶ οἱ ἀρχαῖοι αὐτῶν πρόγονοι, καὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην σωμασκίαν καλῶς ἐξησκημένοι, καθότι ἐν τῇ ἐν

ΤΑ ΜΕΤΕΩΡΑ

τῆς ἐργασίας ἀνάπαυλα αἱ μόναι αὐτῶν παιδιαὶ εἶνε τὸ ἅλμα, ἡ δισκοβολή, ἡ πάλη καὶ εἴ τι ἄλλο ἀνδρικὸν γύμνασμα. Καὶ κατὰ τὴν ἐνδυμασίαν δὲ διαφέρουσιν οἱ κάτοικοι τῶν δύο πεδιάδων· καὶ οἱ μὲν τῆς Πελασγικῆς πεδιάδος βρακοφοροῦσι καὶ περιδένουσι τὴν κεφαλὴν αὐτῶν καθάπερ οἱ Τοῦρκοι, οἱ δὲ τῆς Θεσσαλιώτιδος φέρουσι χιτῶνα μὲ ἱμάντα κατὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος· τὸν δὲ χειμῶνα ἐν καιρῷ δριμέος ψύχους καλύπτονται ὑπὸ μελαίνης διφθέρας, διὸ καὶ *καραγκούνηδες* ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπικαλοῦνται. Καὶ ἠδύνατο μὲν ἴσως νὰ ἀποδώσῃ τις τὰς παρατηρουμένας διαφορὰς μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν δύο πεδιάδων εἰς τὴν ὀλιγωτέραν πίεσιν, ἣν ἐξήσκησεν ἐπὶ τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλιώτιδος ὁ τουρκικὸς πληθυσμός, συνοικισθείς, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῷ Πελασγικῷ πεδίῳ, ἀλλ' ἴσως συνετέλεσεν εἰς τοῦτο καὶ ἡ ἀνάμιξις τοῦ Ἀλβανικοῦ στοιχείου μετὰ τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλιώτιδος, ὅπερ ἐποικῆσαν ἐνταῦθα κατὰ τὴν 14ην ἑκατονταετηρίδα, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐρρέθη, ἐτράπη μὲν μετ' ὀλίγον νοτιώτερον, ἐγκατασταθὲν ἐν τῇ Βοιωτίᾳ, Ἀττικῇ, Ὕδρᾳ, Σπέτσαις κλπ., κατέλειψεν ὅμως λείψανά τινα ἐνταῦθα ἀπορροφηθέντα ὑπὸ τοῦ μεγαλειτέρου Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἐξ οὗ συναπετελέσθη κρᾶμα ἑνοῦν τὸ φίλεργον καὶ φιλοπρόοδον καὶ φιλάνθρωπον τοῦ Ἕλληνος μετὰ τοῦ ἀτιθάσου καὶ βιαίου καὶ φιλάρπαγος τοῦ Ἀλβανοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον περὶ τῆς Θεσσαλιώτιδος· μεταβαίνων δ' ἤδη εἰς τὴν τοπογραφικὴν περιγραφὴν τῆς χώρας, δὲν ἔχω δυστυχῶς καὶ ἐνταῦθα νὰ ἀριθμήσω ἢ μικρὰ καὶ ἄσημα χωρία, καί, ὅπως καταστῇ εὐκολωτέρα ἡ ὑπὸ τοῦ ἀναγνώστου ἀντίληψις, θὰ καταγράψω κατὰ σειρὰν τοὺς διαφόρους δήμους καὶ τὰ χωρία τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτούς, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς περιγραφῆς τοῦ στενοῦ τῆς *Πόρτας*, ὡς ἀνωτέρω εἶπον. Εἶνε δὲ ἡ περὶ τὸ στενὸν τῆς Πόρτας χώρα ὅ,τι τερπνὸν καὶ χαρίεν ἐνέχει ἡ Θεσσαλικὴ γῆ. Συνηρεφεῖς γήλοφοι ἐπαλλάσσουσι μετὰ τερπνοτάτων κοιλάδων, διαυγῆ ῥυάκια ἀρδεύουσιν εὐχλόους λειμῶνας, σκιαζομένους ὑπὸ τοῦ πυκνοῦ φυλλώματος ποικίλων δένδρων. Καθόσον δὲ προβαίνει τις εἰς τὸ στενόν, ἡ χώρα καθίσταται ἀγριωτέρα καὶ στενωπή, καί, ἀνελισσομένη ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ ὁμωνύμου ποταμοῦ, φέρει πορρωτέρω ἐν αὐτῷ, ἔνθα ἀναπτύσσεται ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ μεγαλοπρεπείᾳ ἡ ὀρεινὴ χώρα τῆς Πίνδου. Διὰ τοῦ στενοῦ τούτου φέρει ἡ συντομωτέρα ὁδὸς ἐκ τῆς Ἀμβρακίας εἰς τὴν Θεσσαλίαν· δι' αὐτῆς κατῆλθεν ὁ μετὰ τοῦ Ῥωμαίου ὑπάτου Φλαμινίου συμπράττων βασιλεὺς τῶν Ἀθαμάνων Ἀμύνανδρος· δι' αὐτῆς ἐπειράθη νὰ διαβῇ Φίλιππος ὁ Γ'. πορευόμενος κατὰ τῶν ἐπαναστάντων Ἀθαμάνων, ἀλλά, μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐκβιάσῃ τὴν δίοδον, ἐπανέκαμψε (Λιβ. 32, 15, 38, 2)· δι' αὐτῆς κατῆλθεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν ἐξ Ἀμβρακίας ὁρμώμενος ὁ ὕπατος Μάρκιος Φίλιππος (44, 1), καὶ δι' αὐτῆς τέλος κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν διήρχοντο οἱ ἡγεμόνες τῆς Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας κατὰ τοὺς πρὸς τοὺς δεσπότας τῆς Θεσσαλίας πολέμους αὐτῶν,

Καὶ λείψανα μεσαιωνικῶν τειχῶν πρὸς ὀχύρωσιν τοῦ στενοῦ παρατηροῦνται εἰσέτι ἐν αὐτῷ. Ἐνταῦθα κεῖνται καὶ ἡ κατὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν γνωστὴ *Παναγία τῆς Πόρτας* (παρὰ τὸ χωρίον *Πόρτα Παναγιά*), τρισυπόστατος Βυζαντινὴ βασιλική, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου, τὸ περιεργότερον κατὰ τὴν Ἑλλάδα σωζόμενον οἰκοδόμημα ἀπὸ τοῦ 14ου αἰῶνος μ. Χ. Ἐπὶ τῆς εἰκονοστάσεως ὑπάρχουσι δύο ἐκ Μωσαϊκοῦ εἰκόνες τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου φυσικοῦ μεγέθους, κείμεναι ἑκατέρωθεν τῆς ὡραίας πύλης κατ' ἀντίστροφον διάταξιν τῆς ἐν τοῖς λοιποῖς ναοῖς ἐθιζομένης, καθότι ἡ μὲν τοῦ Χριστοῦ κεῖται πρὸς τὰ δεξιά, ἡ δὲ τῆς Παναγίας πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ἐξερχομένου ἐκ τοῦ ἁγίου βήματος. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ ἐπικέχυται πρᾳότης σπανίως ἀπαντῶσα εἰς τὰς Βυζαντινὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἐλάσσονος δὲ ἀξίας εἶνε ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου. Κάτωθεν τῆς Παναγίας τῆς Πόρτας κεῖται ἐντὸς δάσους δρυῶν καὶ φιλυρῶν ἡ μονὴ τοῦ *Δουσίκου* εἰς μνήμην τοῦ Σωτῆρος, ἥτις, ἀνεγερθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἁγίου Βησσαρίωνος καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του Νεοφύτου, ἀμφοτέρων μητροπολιτῶν τῆς Λαρίσσης κατὰ τὰ μέσα τῆς 16ης ἑκατονταετηρίδος, ἦτο ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον πλουσιωτάτη. Τὰ 300 αὐτῆς δωμάτια κατῳκοῦντο μέχρι τοῦ 1823, ὅτε ὁ Ἀλβανὸς Σούλτσιας Κόρτσης λεηλατήσας αὐτό, τῶν μὲν μοναχῶν πολλοὺς ἐφόνευσε, διήρπασε δὲ πᾶν πολύτιμον σκεῦος ἐν αὐτῷ εὑρισκόμενον, καὶ τὴν λαμπρὰν βιβλιοθήκην ἐκ 3,000 τόμων, ἐν οἷς καὶ πολλὰ χειρόγραφα ἐπυρπόλησεν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ τραῦμα τοῦτο ἡ μονὴ ἐξηκολούθησε νὰ ἀκμάζῃ, ἔχουσα καὶ σήμερον ἐκ τῶν κτημάτων της σπουδαῖον εἰσόδημα. Καὶ πρὶν μὲν τὸ μοναστήριον ἦτο ἐνοριακόν, ἐσχάτως δὲ πατριαρχικῇ διαταγῇ ἐγένετο σταυροπηγιακόν. Καὶ ἡ μὲν θέσις αὐτοῦ δὲν ἔχει τὴν ἰσχυρότητα τῶν Μετεώρων, ἀλλ' οἱ ἱδρυταὶ αὐτοῦ ἐφρόντισαν διὰ τῆς τέχνης νὰ καταστήσωσιν ὀχυρώτατον τὸ οἰκοδόμημα, περιβαλόντες αὐτὸ διὰ τείχους πεντήκοντα ποδῶν ὕψους, ἔνθα οὐδεμία πύλη παρατηρεῖται, ἀλλὰ μόνον πολὺ ὑψηλὰ δύο ὀπαί, δι' ὧν καταρρίπτονται αἱ κλίμακες ἢ τὸ δικτυωτὸν πλέγμα πρὸς ἄνοδον τῶν ἐπισκεπτομένων. Κατερχόμενοι ἐκ τοῦ στενοῦ τῆς Πόρτας εἰς τὴν πεδινὴν Θεσσαλιῶτιδα συναντῶμεν εἰς διαφόρους ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις τὰ χωρία τὰ ἀπαρτίζοντα τοὺς δήμους, Σιλλάνων, Γόμφων καὶ Ἰθώμης. Καὶ ὁ μὲν δῆμος Σιλλάνων ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν χωρίων *Παραπράσταινη*, *Βελίσι*, *Βάναρη*, *Καλογριανά*, *Κόρδα*, *Μεσδάνι*, *Μυρίχοβο*, *Παλαιοχώρι*, *Ῥάκωβο* καὶ *Ῥιζάβα*. Ὁ δὲ δῆμος Γόμφων ἐκ τῶν χωρίων *Μουζάκι*, *Βατσινιά*, *Βούνιστα*, *Βρύσταινη*, *Ξερίτσι*, *Λαζαρίνα* (εἰς τὸ χωρίον τοῦτο εἰσήχθη ἐπιτυχῶς ἀπὸ τινος χρόνου ἡ καλλιέργεια τῆς ὀρύζης), (Μονὴ) *Ἁγία Τριάδα*, (Μονὴ) *Ἅγιοι Ἀνάργυροι*, *Νεροβούνιστα*, *Πορτή*, *Ῥοποτό*, *Σιάμι*, *Σκλάταινα* καὶ *Φλωρεταῖο*. Ὁ δὲ δῆμος Ἰθώμης ἐκ τῶν χωρίων, *Φανάρι*, *Γκιλάνθι*, *Γέτιστα*, *Γράλλιστα*, *Κανάλια*, *Καππά*, *Κρανιά*, *Λάσδα*, *Λοξάδα*, *Μαγουλίτσα*, *Μαυρομμάτι*, *Παλιούρι*, *Πύργος*,

(Φανάρ) *Μαγούλα* καὶ *Χάλμαιρα*. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω χωρίων τὸ *Μουσάκι* κεῖται ἐντὸς κοιλάδος περιβαλλομένης ἑκατέρωθεν ὑπὸ δύο συνηρεφῶν παραφυάδων τῶν Ἀγράφων· ἐξ αὐτοῦ ἄγει ἑτέρα στενωπὸς ἀπότομος καὶ τραχεῖα ἐκ τῆς Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἀθαμανίαν καὶ Ἤπειρον (Λίβ. 32, 15)· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ πρὸς δυσμὰς τῆς κοιλάδος ὑψουμένου λόφου, ἐπὶ τῆς καλουμένης *Ἐπισκοπῆς*, ἀνευρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς ὀχυρᾶς πόλεως *Γόμφων*· ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ περισωζόμενα λείψανα εἶνε ἄσημα, ἀποκομισθέντων τῶν λίθων καὶ τῶν σπονδύλων τῶν κιόνων εἰς τὰ πέριξ χωρία, ἔνθα παρατηροῦνται· ἀλλὰ καὶ τὰ μεσαιωνικὰ λείψανα τῆς ἐνταῦθα κειμένης πόλεως, ἐν ᾗ ἥδρευε καὶ ἐπίσκοπος (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Ἐπισκοπή), εἶνε μικρὰ καὶ ἄσημα. Ἐπιγραφὴ δέ τις, εὑρεθεῖσα ἐν τῷ παρακειμένῳ χωρίῳ Ῥαψίστα, διδάσκει, ὅτι ἡ προστάτις θεότης τῶν Γόμφων ἦτο ὁ Κάρπιος Διόνυσος, καθότι τὸ ὄνομα τοῦ ἱερέως αὐτοῦ ἀναφέρεται παραλλήλως μὲ τὸ τοῦ στρατηγοῦ πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔτους (Βουρ ἀρχ. Γεωγρ. ἑλλ. 54). Οἱ Γόμφοι κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀμυνάνδρου μετὰ τὴν Φήκην· τὸν δὲ Καίσαρα ἐρχόμενον ἐκ τοῦ Αἰγινίου δὲν ὑπεδέχθησαν οἱ κάτοικοι κλείσαντες τὰς πύλας· ἀλλ' ὀλιγόωρος προσβολὴ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδεθῶσι καὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τοὺς κεκμηκότας καὶ ὑπὸ δεινοῦ τινος νοσήματος κατατρυχομένους στρατιώτας τοῦ Καίσαρος νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν, ἔνθα οὐ μόνον τροφὴν ἀρκοῦσαν εὗρον κατὰ Πλούταρχον, ἀλλὰ καὶ τοῦ νοσήματος παραλόγως ἀπηλλάγησαν· ἀφθόνῳ γὰρ ἐνέτυχον οἴνῳ, καὶ πιόντες ἀνέδην, εἶτα χρώμενοι κώμοις καὶ βακχεύοντες ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐκ μέθης, διεκρούσαντο καὶ παρήλλαξαν τὸ πάθος εἰς ἕξιν ἑτέραν τοῦ σώματος μεταπεσόντες.

Ἐπὶ δὲ τῆς ἀκρωρείας, τῆς ὑψουμένης πρὸς ἀνατολὰς τῆς κοιλάδος τοῦ Μουσακίου, κεῖται τὸ μικρὸν χωρίον *Φανάρι*, ὅπερ, κείμενον ἐν θέσει ἀπόπτῳ, καθίσταται ἔτι καταφανέστερον εἰς τὸν ἐκ τῆς πεδιάδος ἐρχόμενον διὰ τὰ κεκονιαμένα τείχη τοῦ περιβάλλοντος αὐτὰ φρουρίου. Τὸ χωρίον, μικρὸν καὶ ἄσημον, κατοικεῖται ὑπὸ 200 οἰκογενειῶν, τῶν πλειόνων τουρκικῶν· τὸ δὲ περιβάλλον αὐτὸ βυζαντινὸν φρούριον διατηρεῖται καὶ μέχρι σήμερον λίαν ὀχυρὸν ὡς ἐκ τῆς τοποθεσίας του. Ἐνταῦθα ἥδρευε πρότερον ὁ ἐπίσκοπος Φαναρίου Φαρσάλων, ἑδρευομένων ἤδη ἐν τῇ τελευταίᾳ πόλει. Ἐν τῷ φρουρίῳ παρατηροῦνται ὀρθογώνιοι λίθοι τῶν τειχῶν τῆς ἐνταῦθα κειμένης ἐρυμνῆς καὶ κλωμακοέσσης *Ἰθώμης*, πόλεως προομηρικῆς. Ὁ Στράβων, μνημονεύων ταύτης, ὡς ὁμωνύμου τῆς Μεσσηνιακῆς, προσεπιλέγει, ὅτι ἡ Θεσσαλικὴ ὀφείλει νὰ προφέρηται ἀφαιρουμένης τῆς πρώτης συλλαβῆς, διὸ καὶ Theuma καλεῖται ὑπὸ τοῦ Λιβίου (42, 13)· ὑπήγετο δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος ἡ πόλις εἰς τὴν χώραν τῶν Μητροπολιτῶν (τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια μίαν ὥραν μακρὰν τῶν τῆς Ἰθώμης θὰ ἀνεύρωμεν ἐν τῷ Παλαιοκάστρῳ), καὶ ἔκειτο μεταξὺ τεσσάρων φρουρίων,

ὡς ἐν τετραπλεύρῳ κειμένων, Τρίκκης τε καὶ Πελινναίου καὶ Γόμφων καὶ Μητροπόλεως (9, 436).

Μετὰ τὸν δῆμον Γόμφων ἕπεται ὁ δῆμος Καλλιφωνίου συγκείμενος ἐκ τῶν χωρίων, *Καλλιφώνι*, *Τσεκέμπεσι*, *Ζαΐμη*, *Ζαρχανάδες*, *Κασνέσι Μαγούλα*, *Κουβανάδες*, *Λουτρό*, *Κασνέσι*, *Ντελῆ-Βελῆ*, *Παλιοῦρι καὶ Φίλια*, καὶ μετ' αὐτὸν ἀκολουθεῖ ὁ δῆμος Καρδίτσης συγκείμενος ἐκ τῆς πόλεως Καρδίτσης καὶ τῶν χωρίων *Δελῆ Ἰμπραήμ*, *Ζουλφικάρι*, *Ἴσαρη*, *Καμινάδες*, *Καπουτζῆ*, *Καρδιτσομαγοῦλα*, *Κουμάδες*, *Κουρτέσι*, *Κρύα Βρύσι*, *Μύρους*, *Νταοῦτι*, *Παληόκαστρο*, *Πιτσαρῆ*, *Ῥοῦσι*, *Σαρακίνα*, *Τσαοῦσι*, *Φράγκο*. Ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ *Παληοκάστρῳ* ἔκειτο κατά τινα ἐπιγραφήν, εὑρεθεῖσαν ἐνταῦθα, ἔνθα ἀναγινώσκεται ἡ πόλις Μητροπολιτῶν, ἡ ἀρχαία πόλις *Μητρόπολις* διάφορος τῆς ἐν τῇ Πελασγιώτιδι κειμένης ὁμωνύμου· συνῳκίσθη δὲ κατ' ἀρχὰς ἐκ τριῶν πολιχνίων ἀσημάντων, ὕστερον δὲ καὶ ἕτερα προσελήφθησαν, ἐν οἷς καὶ ἡ Ἰθώμη. Ἐλατρεύετο δὲ ἐν αὐτῇ ἡ Ἀφροδίτη μὲ θυσίαν ὑῶν (Στρ. ὡς ἀν.) μὲ τὴν λατρείαν δὲ ταύτην φαίνεται συσχετιζόμενον ἀνάγλυφόν τι ἐν Παλαιοκάστρῳ ὑπὸ τοῦ Λὴκ ἀνευρεθέν. Γυνὴ ποδήρη χιτῶνα φέρουσα κάθηται ἐπὶ θώκου κρατοῦσα σκῆπτρον· κατέναντι αὐτῆς ὑψοῦται ὄρος, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ὁποίου ἵσταται ἀνὴρ προσλιπαρῶν καὶ δεόμενος· ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἵστανται ἄλλοι ἄνδρες, ἐξ ὧν ὁ εἷς κρατεῖ ἐν ταῖς χερσὶν ὗν· ἔκειτο δὲ ἡ πόλις οὐχὶ ἐπὶ λόφου, ὡς ἅπασαι σχεδὸν αἱ ἀρχαῖαι πόλεις, ἀλλ' ἐν τῇ πεδιάδι, τὰ δὲ λείψανα τῶν τειχῶν αὐτῆς, ὡς καὶ διάφοροι ἐπιγραφαὶ καὶ ἀνάγλυφα, ἅτινα ὁ Λὴκ ἀνεῦρεν ἐν τῷ τόπῳ, κατεστράφησαν τὰ πλεῖστα ὑπὸ τῶν χωρικῶν. Ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἀρχαίας πόλεως παρατηροῦνται λείψανα ἑτέρου τείχους, ὅπερ ὁ μὲν Λὴκ ἀποδίδει εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ὁ δὲ Ussing τοποθετεῖ ἐνταῦθα ναόν τινα τῆς ἀρχαίας πόλεως ἴσως τῆς Ἀφροδίτης, καὶ εἰς αὐτὸν ἀποδίδει ἀρχιτεκτονικά τινα τεμάχια ὀροφῆς, εὑρεθέντα παρ' αὐτοῦ παρά τινα χριστιανικὸν ναόν. Ἡ Μητρόπολις ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ Φλαμινίου τὸ 198 π. Χ., ὁ δὲ Καῖσαρ διῆλθε δι' αὐτῆς μεταβαίνων ἀπὸ τῶν Γόμφων εἰς τὴν Φάρσαλον. Κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα μ. Χ. μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους.

Ἡ δὲ *Καρδίτσα*, κειμένη ἓν τέταρτον τῆς ὥρας μακρὰν τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Καλέντση, κατοικεῖται ὑπὸ Τούρκων, (οἵτινες ὅμως μετὰ τὴν προσάρτησιν ἅπαντες σχεδὸν ἀπεδήμησαν) καὶ Ἑλλήνων. Τῶν τελευταίων ὁ πληθυσμός, μικρὸς ὢν κατ' ἀρχὰς διὰ τὰ ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως παρεμβαλλόμενα κωλύματα πρὸς οἰκοδομὴν οἰκιῶν, ἤρξατο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη νὰ γίνεται σπουδαιότερος, ἀρθέντος τοῦ κωλύματος καὶ πολλῶν Ἑλλήνων ἔκ τε τῶν παρακειμένων χωρίων καὶ τῆς λοιπῆς Θεσσαλίας ἐγκαθισταμένων ἐνταῦθα ἐμπορίας χάριν. Ὁ πληθυσμὸς οὗτος ηὐξήθη ἔτι μᾶλλον ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς προσαρτήσεως ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως πολλῶν ἀλλοδαπῶν ἐν τῇ πόλει. Ἡ Καρδίτσα, κειμένη ἐν τῷ μέσῳ τῆς

Θεσσαλιώτιδος καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ τῶν μεγαλειτέρων χωρίων αὐτῆς, προώρισται ὅπως καταστῇ σπουδαία ἐμπορικὴ πόλις, καθότι οὐ μόνον πολλὰ καὶ ποικίλα προϊόντα παράγει ὁ τόπος, ἅτινα ἀποστέλλονται εἰς τὸν μόνον λιμένα τῆς Θεσσαλίας, τὸν Βῶλον, ἀλλὰ καὶ εἰσαγωγὴ ἀποικιακῶν, βιομηχανημάτων καὶ λοιπῶν εἰδῶν ἐνεργεῖται πρὸς χρῆσιν τῶν κατοίκων τῆς Θεσσαλιώτιδος. Εἶνε δὲ ἡ Καρδίτσα πρωτεύουσα ὁμωνύμου ἐπαρχίας ἀνηκούσης εἰς τὸν νομὸν Τρικκάλων, ἑδρεύει δὲ ἐνταῦθα Πρωτοδικεῖον καὶ Εἰρηνοδικεῖον καὶ ἀπὸ τοῦ 1888 λειτουργεῖ καὶ καλῶς κατηρτισμένον ἰδιοσυντήρητον Γυμνάσιον· πνευματικῶς ὅμως οἱ κάτοικοι αὐτῆς καὶ τῶν παρακειμένων χωρίων ποιμαίνονται ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Λαρίσσης. Αἱ οἰκίαι τῆς Καρδίτσης εἶνε μικραὶ καὶ πενιχραί, ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων· χωριζόμεναι δὲ ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀρδοίμων γαιῶν καὶ καπνοφυτειῶν, καθιστῶσι σπουδαίαν τὴν ἔκτασιν τῆς πόλεως, ἀριθμούσης ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως ὀλίγους κατοίκους, συμποσουμένους περὶ τὰς 7,000. Ἀρχαῖα λείψανα ἐν τῇ Καρδίτσῃ δὲν εὑρίσκονται, ἀλλ' οὔτε κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν γίνεται μνεία αὐτῆς· φαίνεται δὲ ἡ πόλις συνοικισθεῖσα μετὰ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησιν. Μίαν ὥραν μακρὰν τῆς Καρδίτσης κεῖται ἐν τῇ πεδιάδι τὸ τερπνότατον δάσος *Παπαράντζα*, ἐν ᾧ τὸ ἔαρ συνέρχονται οἱ κάτοικοι τῶν παρακειμένων χωρίων, συντρώγοντες καὶ συμπίνοντες ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν πυκνοφύλλων δένδρων καὶ παρὰ τὸ κελάρυσμα τῶν ἐν τῷ δάσει ἀναβλυζόντων διαυγῶν ὑδάτων.

Βορειότερον τοῦ δήμου Καρδίτσης κεῖται ὁ δῆμος Τιτανίου, ἀπαρτιζόμενος ἐκ τῶν χωρίων ***Παλημᾶ***, (πρωτ.) ἕδρα Εἰρηνοδικείου, ***Βλοχό***, ***Γουργοβίτες***, ***Ἑρμίτσι***, ***Καλυβάκια***, ***Κεραμίδι***, ***Κορτίκι***, ***Κοσκινᾶ***, ***Μάρκου***, ***Μακρυχῶρι***, ***Ματαράγκα*** καὶ ***Παπαρίζο***.

Παρὰ τὸ χωρίον *Κορτίκι*, ἐπὶ φαλακροῦ λόφου ὑπερκειμένου τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ῥογοζίνου, ἀνευρίσκομεν ἐρείπια ἀρχαίας ἑλληνικῆς πόλεως καὶ ὀχυρώματα μεσαιωνικῆς ἐποχῆς, κατεσκευασμένα κατὰ μέγα μέρος ἐκ συντριμμάτων τῶν ἀρχαίων τειχῶν, ὧν τὰ λείψανα ἐν τούτοις εἶνε ἱκανῶς σπουδαῖα, ὅπως σχηματίσῃ τις ἰδέαν τῆς ἀρχαίας αὐτῶν διευθύνσεως. Καὶ ἡ μὲν ἀκρόπολις, κειμένη εἰς τὸ ὕψιστον τοῦ λόφου, συνίσταται ἐκ λίθων πολυγώνων καὶ ἱκανῶς μεγάλων, ἀνήκουσα ἑπομένως εἰς λίαν ἀρχαίαν ἐποχήν. Τὰ τείχη αὐτῶν ἔχουσι πάχος 8 ποδῶν, συνιστάμενα, ὡς συνήθως, ἐξ ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πλευρᾶς, τοῦ διαμέσου διαστήματος πληρουμένου ὑπὸ χώματος καὶ μικρῶν λίθων. Κατωτέρω τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως φαίνονται τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς κάτω πόλεως, συνιστάμενα καὶ αὐτὰ ἐκ λίθων μεγάλων, ἀλλὰ κανονικωτέρων ἐκείνων. Καὶ ὁ μὲν Λὴκ τοποθετεῖ ἐνταῦθα τὴν *Λιμναίαν*, τῆς ὁποίας, κειμένης παρὰ τὸ Πελινναῖον, τὰ ἐρείπια ἀνεῦρον ἤδη παρὰ τὸ παλαιὸν Γαρδίκι. ἐγὼ δὲ τοποθετῶ ἐνταῦθα τὸ Ὁμηρικὸν *Τιτάνιον*, ὅπερ, μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, καταλέγεται μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Θεσσαλιώτιδος, πλη-

σίον τῆς Ἄρνης καὶ τοῦ Ἀστερίου (Στρ. 9, 439, 435), τῶν ὁποίων, τῆς μὲν πρώτης μετονομασθείσης Κιερίου, τὰ ἐρείπια ἀνευρίσκονται παρὰ τὸν Πύργον Ματαράγκας, δύο ὥρας μακρὰν τοῦ Κορτικίου, τοῦ δὲ δευτέρου, μετονομασθέντος Πειρεσιῶν, τὰ ἐρείπια ἀνευρίσκονται ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν Βλοχὸν λόφου, μίαν ὥραν μακρὰν τῆς προκειμένης θέσεως. Οὐδόλως λοιπὸν ἀπίθανον τὰ παρὰ τὸ Κορτίκι ἐρείπια νὰ ἀνήκωσιν εἰς τὸν Τιτάνιον, κληθὲν οὕτω κατὰ Στράβωνα διὰ τὸ λευκόγεων τῆς χώρας, ἐφ' οὗ ἔκειτο, ὅπερ καὶ σήμερον παρατηρεῖται ἐν τῷ περὶ οὗ ὁ λόγος λόφῳ.

Παρὰ τὸν δῆμον Τιτανίου κεῖται ὁ δῆμος Κιερίου, ἀπαρτιζόμενος ἐκ τῶν χωρίων *Σοφάδες* (πρωτ. ἕδρα Εἰρηνοδικείου), *Ἀγῶγι*, *Κοπρισιτζῆ*, *Μαυραχάδες*, *Μασκλοῦρι* ἔνθα τελεῖται ἡ μνημονευθεῖσα ἤδη ἐτησία πανήγυρις, *Μπαλταλάρ*, *Καραλάρ*, *Ῥεύνα*, (Ἑλληνικόν), *Καραλάρ*, *Παζαράκι*, *Πύργος Ματαράγκα* καὶ *Σοῦπι*· βορειοδυτικώτερον τοῦ δήμου Κιερίου κεῖται ὁ δῆμος Φύλλου ἀπαρτιζόμενος ἐκ τῶν χωρίων *Κουτζερῆ* (πρωτ.) *Ἀη-Δημήτρης*, *Ἀλμαντάρ*, *Γυνηκι*, *Ἐλία*, *Λασποχῶρι*, *Μεσαλάρ*, *Μολόσι*, *Μπουλῆ*, *Ντουβλατάν*, *Τσαμπαζλάρ*, *Πέτρινο*, *Ὀρφανά*, *Σιαμπαλῆ* καὶ *Τεκελῆ*.

Καὶ παρὰ μὲν τὸ χωρίον Πύργον Ματαράγκας, ἐπί τινος λόφου ἀνυψουμένου ἐκ τῆς πεδιάδος, ἀνευρίσκομεν τὰ ἐρείπια τοῦ μνημονευθέντος ἤδη *Κιερίου*, ὀνομαζομένου πρὶν *Ἄρνης* (Στέφ. Βυζ. ἐν. λ.), τὴν ὁποίαν λίαν ἀτόπως τινὲς τῶν νεωτέρων τοποθετοῦσιν ἐν τῇ Μαγνησίᾳ, καθότι, ἐκτὸς τοῦ Στεφ. Βυζαντίου, καὶ ὁ Στράβων ῥητῶς λέγει, ὅτι ἡ Ἄρνη ἀνῆκεν εἰς τὴν Θεσσαλιῶτιδα (9, 435). Καὶ ὁ Θουκυδίδης δὲ λέγει ἐν τῷ προοιμίῳ, ὅτι οἱ Βοιωτοὶ κατῆλθον εἰς τὴν Βοιωτίαν ἀναστάντες ἐξ Ἄρνης ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν· ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸν Πύργον λόφου θέσις τοῦ Κιερίου ἐβεβαιώθη ἔκ τινος ἐπιγραφῆς, εὑρεθείσης ἐν τῷ τόπῳ ὑπὸ τοῦ Λήκ, ἧς καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμνήσθην, καὶ ἐν ᾗ μνεία γίνεται διενέξεώς τινος περὶ ὁρίων μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ Κιερίου καὶ τῶν πρὸς νότον ὁμόρων αὐτῶν κατοίκων τῆς Μητροπόλεως, ἧς τὴν τοποθεσίαν ἀνεύρομεν ἐν τῷ 3 ὥρας ἀπέχοντι Παλαιοκάστρῳ. Περὶ τῶν περιπετειῶν τῆς πόλεως ἐλάχιστον γνωρίζομεν· φαίνεται ὅμως αὕτη ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἀνευρισκομένων νομισμάτων οὖσα σπουδαία καὶ πολυάνθρωπος.

Παρὰ δὲ τὸ χωρίον *Ἐλιά*, παρατηροῦνται λείψανα τινὰ Ἑλληνικῶν τειχῶν ἴσως τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν Ἰχνῶν, ἔνθα ἐλατρεύετο ἡ Ἰχναία Ἄρτεμις κατὰ Στράβωνα καὶ ἔτι δυτικώτερον ἐπί τινος λόφου παρὰ τὸ χωρίον *Πέτρινο* ἀνευρίσκομεν τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας πόλεως Φύλλου, ἔνθα ἔκειτο ἱερὸν τοῦ Φυλλαίου Ἀπόλλωνος (Στράβων 9, 435). Ἐκ τῆς πόλεως ταύτης ἐκλήθη φαίνεται καὶ τὸ παρακείμενον ὄρος Φυλλήϊον, εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὁποίου ἔκειντο κατὰ τὸν Ἀπολλώνιον αἱ Πειραισιαί, κατὰ τὴν συμβολὴν τοῦ Ἐνιπέως μετὰ τοῦ Ἀπιδανοῦ· καὶ τῷ ὄντι καταντικρὺ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου *Βλοχοῦ* οὐχὶ μακρὰν τῆς συμβολῆς

τῶν εἰρημένων ποταμῶν ἐπί τινος λόφου καλουμένου διὰ τὸ σχῆμα στρογγυλοβοῦνι παρατηροῦνται ἐρείπια ἀνάμικτα Ἑλληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κατωφερείας τοῦ λόφου μέχρι τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἐκτείνονται τὰ μεσαιωνικὰ τείχη, ὧν τὴν συνέχειαν βλέποντες μακρόθεν θὰ ἐξελάμβανεν ὡς ἀπεξηραμμένον ῥεῖθρον ὀρεινοῦ χειμάρρου, ἂν ἡ κανονικότης τῆς γραμμῆς δὲν ἀπέκλειε τὴν παραδοχὴν τοιούτου τινὸς φυσικοῦ φαινομένου. Περὶ δὲ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου σώζονται τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν, ἅτινα συνιστάμενα τὸ πλεῖστον ἐκ πολυγώνων λίθων ἀνήκουσιν εἰς παναρχαίαν ἐποχήν. Ἐκαλεῖτο δὲ ἡ πόλις κατὰ τοὺς Ὁμηρικοὺς χρόνους Ἀστέριον μετονομασθεῖσα βραδύτερον κατὰ τὸν Στέφανον Βυζάντιον Πειρασιαί.

Νοτιώτερον δὲ τοῦ δήμου Κιερίου κεῖται ὁ δῆμος Ταμασίου συγκείμενος ἐκ τῶν χωρίων *Δραγίστα*, *Ἀμαρλάρ*, *Ἀσλανλάρ*, *Κάτσα*, *Μπαλαμπανλῆ Πάπα*, *Τσαμάση*, *Χαϊχάλη*, *Χαλαμπρέσι* καὶ *Χατζῆ Ἀμάρ*. Νοτιώτερον δὲ τοῦ δήμου Ταμασίου κεῖνται οἱ ὀρεινοὶ δῆμοι Μενελαΐδος, Ἰτάμου καὶ Νευρουπόλεως. Καὶ ὁ μὲν δῆμος Μενελαΐδος συνίσταται ἐκ τῶν χωρίων *Ρεντίνας*, *Ἀηγιάννης*, *Γιαννιτσοῦ*, *Θρεψίνα*, *Λακρέσι*, *Σμόκοβο*, (παρὰ τὸ ὁποῖον ὑπάρχουσι καὶ πηγαὶ θερμῶν ὑδάτων) καὶ *Φωτιάνα*. Ὁ δὲ δῆμος Ἰτάμου ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν χωρίων *Ζουγλόπι* (πρωτ.), *Ἀπιδιά*, *Βελέσι*, *Καστανιά*, *Καταφύγι*, *Μαστρογιάννη*, *Μονὴ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου*, *Μπόσκλαβο*, *Σέκλιζα* καὶ *Τιτάϊ*. Ὁ δὲ δῆμος Νευρουπόλεως ἐκ τῶν χωρίων *Μισενικόλα*, *Ἀηγιώργης*, *Βουνέσι*, *Κερασιά*, *Μονὴ Ἅγιος Δημήτριος*, *Μονὴ Ἁγία Τριάδα*, *Μονὴ Κορώνας*, *Πεζοῦλα*, *Πιλάγια*, *Μπλάσδου*, *Νεοχῶρι*, *Σερμενίκου* καὶ *Στούγκον*.

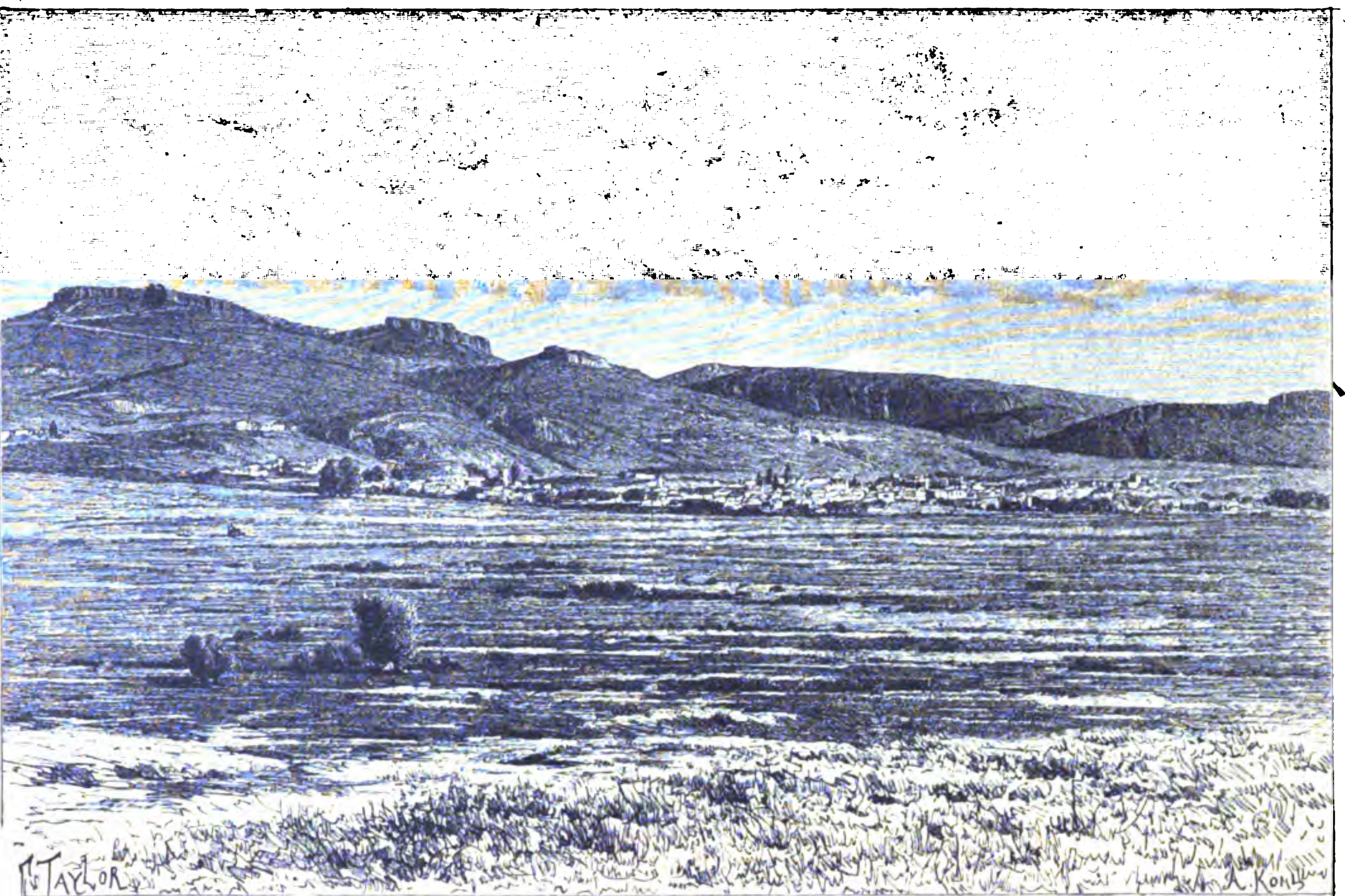
Τὰ χωρία τῶν τριῶν μνημονευθέντων δήμων ἀπετέλουν ἐν καιρῷ τῆς Τουρκοκρατίας τὸ διαμέρισμα τῶν Ἀγράφων, ὅπερ ὑπερκείμενον τῆς πεδινῆς Θεσσαλιώτιδος ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι Δολοπία ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ οἰκούντων Δολόπων, ὧν ἱστορικήν τινα σκιαγραφίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐποιησάμην. Διακρίνεται δὲ ἡ ὀρεινὴ αὕτη χώρα, ὡς καὶ ἡ λοιπὴ ὀρεινὴ Θεσσαλία διὰ τὴν ἔκτακτον αὐτῆς καλλονὴν καὶ χάριν καλυπτομένη ὑπὸ ἐκτεταμένων καὶ βαθέων δασῶν διαρρεομένη ὑπὸ ἀφθόνων πηγαίων ὑδάτων, ἐνέχουσα τερπνότατα οροπέδια, διήγειρεν ἡ χώρα αὕτη τὸν θαυμασμὸν ἁπάντων τῶν ἐπισκεφθέντων αὐτὴν περιηγητῶν. Καὶ ὅμως ἡ τόσον ὡραία αὕτη χώρα ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ σήμερον ἀραιῶς κατῳκημένη. Καὶ Δολοπικαὶ μὲν πόλεις μνημονεύονται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ἡ *Κτιμένη*, ἡ *Μενελαΐς* καὶ ἡ *Ἐλλοπία*. Ἤδη δὲ κατὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἀκμάζοντα χωρία τῶν Ἀγράφων διεδέχθησαν μικραὶ καὶ ἄσημοι συνοικίαι, τῶν ὁποίων ἡ ἔνδεια καὶ ἀφάνεια σχηματίζουσιν ἀντίφασιν πρὸς τὴν περιβάλλουσαν αὐτὰ ὡραίαν φύσιν. Ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, αἱ διχόνοιαι καὶ αἱ ἔριδες τῶν ἐπὶ τῶν ὀρέων ἀκμασάντων ἁρματωλῶν, ἡ τυραννικὴ κυβέρνησις τοῦ Ἀλῆ-Πασᾶ καὶ ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ

παρόντος αἰῶνος μέχρι πρὸ μικροῦ λυμαινομένη τὴν χώραν ταύτην λῃστεία, κατήνεγκον βαρὺ τραῦμα κατὰ τῆς εὐημερίας καὶ ἀκμῆς τῶν Ἀγραφιωτικῶν χωρίων, τὰς συνεπείας τοῦ ὁποίου καὶ νῦν ἔτι ὑφίστανται οἱ κάτοικοι, διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ ἡ περιγραφὴ τῶν ἀσήμων τούτων χωρίων. Καὶ αὐτὸς ὁ ἁρματωλικὸς κρότος τῶν ὅπλων, ὅστις ἐπενήργησε τόσον αἰσίως καὶ ἀπαισίως ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων πρὸ πολλοῦ ἔπαυσε νὰ ἠχῇ, καὶ μόνον σπανίως ὑπὸ τὴν βαθεῖαν σκιὰν τῶν δένδρων, καὶ παρὰ τὸ κελαρύζον ῥυάκιον, ἀκούονται ὡς ἀναψυκτικὴ ἀνάμνησις τὰ ᾄσματα τῶν ἁρματωλικῶν κατορθωμάτων τοῦ Μπουκουβάλα, τοῦ Κατσαντώνη καὶ τοῦ Καραϊσκάκη.

Καὶ παρὰ μὲν τὸ χωρίον *Σμόκοβον* ἐπί τινος λόφου εὑρίσκονται ἐρείπια Ἑλληνικῶν τειχῶν ἴσης τῆς Μενελαΐδος, ἢ τῆς Ἑλλοπίας, καθ' ὅτι ἡ Κτιμένη ἔκειτο νοτιώτερον τούτων. Μίαν δὲ καὶ ἡμίσειαν ὥραν δυτικώτερον τοῦ *Σμοκόβου* ἀναβλύζουσιν ἄφθονοι θερμαὶ πηγαὶ θειούχων ὑδάτων, αἵτινες ἀποβαίνουσιν ἰαματικώτατοι ἰδίως εἰς τοὺς πάσχοντας ἐκ ῥευματισμῶν. Κτίρια δέ τινα ἀρχαιοτέρας ἐποχῆς παρὰ τὴν πηγὴν τῶν ὑδάτων δεικνύουσιν, ὅτι ἡ χρῆσις αὐτῶν ἦτο ἔκπαλαι γνωστή. Μεταξὺ δὲ τῶν χωρίων *Τιτάϊ* καὶ *Καπανύγι* τοῦ δήμου Ἰτάμου κεῖται το μοναστήριον τῆς Πέτρας, βυζαντινὸν κτίσμα κατοικούμενον ὑπὸ 5 μοναχῶν, καὶ παρ' αὐτῷ ἐπὶ λόφου, εὑρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίων τειχῶν ἴσης τῆς Ἑλλοπίας.

Ἐν δὲ τῷ δήμῳ Νευροπόλεως ὑψοῦνται δύο τῶν ὑψίστων κορυφῶν τῆς Πίνδου ἡ Ὀξεία καὶ ἡ Καράβα, ἐκ τῶν ὑπωρειῶν ταύτης πηγάζει ὁ Νευροπολίτης διαρρέων τὸ ὁμώνυμον τερπνότατον ὀροπέδιον, ἰδίως δὲ αἱ ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ κατάφυτοι ὑπὸ ἰτεῶν εἶνε μαγευτικώταται, κατὰ δὲ τὸν κατώτερον αὐτοῦ ῥοῦν, ὁ ποταμὸς ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ἀρχαίων Ἀπεραντίων, δεχόμενος δεξιόθεν καὶ ἀριστερόθεν παραποτάμια τινά, χύνεται εἰς τὸν Ἀχελῷον καλούμενος Μέγδοβα. Ὑπὲρ δὲ τὴν συμβολὴν τῶν δύο ποταμιῶν φέρει ἐπὶ τῆς βαθυτάτης χαράδρας μονότοξος καὶ στενὴ γέφυρα κτισθεῖσα τῷ 1679. Ἀρχαιότεροι τινὲς γεωγράφοι ἐθεώρουν τὸν Νευροπολίτην ἢ Μέγδοβαν ὡς τὴν κυριωτέραν πηγὴν τοῦ Ἀχελῴου ἀποκαλοῦντες Ἴναχον τὸν ἐκ τοῦ Λάκμου ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ἀτπροποταμιτῶν κατερχόμενον βραχίονα (Ἑκαταῖος, ἀποσπάσμ. 70, 71, 72 παρὰ Müll fisaoy. hist. Frecs καὶ Σοφοκλῆς παρὰ Στράβωνι 6, 271), ἀλλὰ βραδύτερον, ὅτε ἐγνώσθη ἡ καθ' αὐτὸ πηγὴ τοῦ Ἀχελῴου ὁ Νευροπολίτης φαίνεται φέρων τὸ ὄνομα Καμπύλος ὡς ἐκ τῶν πολλῶν κατὰ τὸν ῥοῦν αὐτοῦ καμπῶν (Διόδ. 19, 67).

Συνεχὴς τῇ ἐπαρχίᾳ Καρδίτσης ἐκτείνεται ἡ ἐπαρχία Φαρσάλων ἀνήκουσα τῷ πάλαι μὲν εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα, ἤδη δὲ ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ νομοῦ Λαρίσσης. Ἡ ἐπαρχία αὐτὴ ἀπαρτίζεται ἐκ τριῶν (3) δήμων, ἐκ τοῦ δήμου Φαρσάλων, τοῦ δήμου Σκοτούσης καὶ τοῦ δήμου Εὐϋδρίου.

Η ΦΑΡΣΑΛΟΣ

Καὶ ὁ μὲν δῆμος Φερσάλων ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν χωρίων Φάρσαλα (πρωτ) *Βρυσιά*, *Κιουτεκλῆ*, *Κισλάρ*, *Κουκλόμπασι*, *Κουτσελῆ*, *Κυτέκι*, *Μπαρόμπασι*. *Ντιρόμπασι*, *Παλαιοδερελῆ*, *'Ρίζι*, *Σιατερλῆ ἄνω*, *Σιατερλῆ κάτω*, *Ταμπακλῆ*. *Τσιακερλῆ*. *Τσιαχμὰτ ἄνω*, *Τσιαχμὰτ κάτω* καὶ *Χαιζῆ 'Αμάρ*. Ὁ δὲ δῆμος Εὐϋδρίου συνίσταται ἐκ τῶν χωρίων *Μέγα Γκουσγκουνάρι*, (πρωτ.) *Βασιλῆ*, *Γκιουσγκουνάρι μικρό*, *Δεμερλῆ*, *Δρίσκουλη*, *Καρα-Δεμερτζῆ*, *Μπάμπασι*, *Μπιτσιλέρ*, *Μπαϊρακλῆ*, *Πασιᾶ Μαγοῦλα*, *Σαρήκαγια*, *Σιμικλῆ*, *Σέχι*, *Τατάρι*, *Τσίνι*, καὶ *Χατζηόμπασι*. Ὁ δὲ δῆμος Σκοτούσσης σύγκειται ἐκ τῶν χωρίων *Κάτω Δουβλατάν*, (πρωτ.) *'Αϊβαλῆ*, *'Αλχανί*, *'Αναϊπάκλῆ*, *'Αρναουτλῆ*, *'Αρδουάν*, *'Ασκηλάρ*, *Γενιτσαροχῶρι*, *Δερεκλῆ ἄνω*, *Δερεκλῆ κάτω*, *Δουβλατὰν ἄνω*, *'Ινελί*, *'Ιρενί*, *Καπλόμπασι* *Καραμπαϊράμ*, *Κουλαξίζι*, *Λαζαρμπούγα*, *Μπεκίδες*, *'Ορμάν-μαγοῦλα*, *Σουπλῆ*, *Τσαγκλῆ* καὶ *Χατζήμπεη*. Νοτιώτερον δὲ τῆς ἐπαρχίας Φερσάλων κεῖται ἡ πρὶν μὲν μετ' αὐτῆς ἡνωμένη νῦν δὲ ἰδίαν ἐπαρχίαν ἀποτελοῦσαν ἐπαρχία τοῦ Δομοκοῦ, συνίσταται δὲ καὶ αὕτη ἐκ τριῶν δήμων, α') ἐκ τοῦ δήμου Θαυμακῶν περιλαβάνοντος τὰ χωρία, *Δομοκὸς* (πρωτ.) *'Αγόργιανη* *'Αϊδουμουσλῆ*, *Βαρδαλί*, *Βαλεσιῶται*, *Βοῦζι*, *Γερακλῆ*, *Γλακαρόμπα*, *Καραντσάλι*, *Κρολόμπα*, *Λεύκα*, *Μασλῆ*, *Μπεχριλέρ*, *Πασσαλί*, *Πουρνάριον*, *Σκάρμιτσα*, *Τσικλικάκι*, *Τσοφλάρι*, *Τσατριά*, καὶ *Τσιόμπα*, β') ἐκ τοῦ δήμου Ξυνιάδος ἀποτελουμένου ἐκ τῶν χωρίων, *'Ομβριακή*, (πρωτ.) *'Αλχανί*, *Δαουκλῆ*, *Δερβὲν-Δερελῆ*, *Ζαπάντι*, γ') ἐκ τοῦ δήμου Μελιταίας ἀποτελουμένου ἐκ τῶν χωρίων, *'Αβαρίτσα*, *'Αλήφακα*, *'Αγία Τριάς*, *Δρανί*, *Δραμάλα*, *Καραγασάν*, *Μαντασά*, *Νεοχώριον*, *Παλαμᾶ* καὶ *Χιλιαδοῦ*.

Κατόπιν τῶν γενικωτέρων τούτων περὶ τῶν μνημονευθεισῶν δύο ἐπαρχιῶν ἔρχομαι εἰς λεπτομερεστέραν περιγραφὴν τῶν σημαντικωτέρων ἐν αὐταῖς πόλεων.

Καὶ πρῶτον μὲν περιγράφω τὴν σπουδαίαν καὶ ἀνθοῦσαν καὶ ἰσχυρὰν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πόλιν *Φάρσαλον*, νῦν δὲ μικρὰν καὶ ἄσημον πολίχνην Φέρσαλα Ἡ πόλις αὕτη ἀναφαίνεται ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρῶτον μετὰ τὰ Μηδικά· ἀλλά, λαμβάνων τις ὑπ' ὄψιν τὸ ὀχυρὸν καὶ ἐπίκαιρον τῆς θέσεως αὐτῆς, τὴν εὐφορίαν τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν πεδίου καὶ τὰ μέχρι τοῦ νῦν περισωζόμενα λείψανα τειχῶν Κυκλωπείων, ἀνήκοντα εἰς τὴν προομηρικὴν ἐποχήν, ἀναγκάζεται νὰ παραδεχθῇ, ὅτι προϋπῆρχεν ἐνταῦθα πόλις, φέρουσα ἴσως κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους ἕτερον ὄνομα. Ὁ Λὴκ καί τινες ἄλλοι τῶν περιηγητῶν παραδέχονται κειμένην ἐν τῇ 'Ακροπόλει τῶν Φερσάλων τὴν πρωτεύουσαν τοῦ 'Αχιλλέως *Φθίαν*, τεκμαιρόμενοι τοῦτο καὶ ἐκ τῆς παρὰ τὴν Φάρσαλον τοποθεσίας τοῦ Θετιδείου, ἱεροῦ τῆς μητρὸς τοῦ 'Αχιλλέως Θέτιδος (Στρ. 9, 431). Τὸ ὄνομα τῆς παναρχαίας αὐτῆς πόλεως, ἐκλεῖψαν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς χρόνους, ἀνεφάνη παραδόξως κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἐν τῷ τίτλῳ τοῦ ἐπισκόπου τῶν Φερσάλων, ἐπικαλουμένου ἐξάρχου πάσης Φθίας. Παρα-

δεχόμενος δὲ κἀγὼ τὴν ἰδέαν τοῦ Λὴκ ὡς ἁπλῆν μόνον ὑπόθεσιν καὶ μὴ βασιζομένην ἐπὶ οὐδενὸς σαφοῦς δεδομένου, προχωρῶ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Φερσάλου. Ἡ πόλις αὕτη, διὰ τῆς ἐπιρροῆς διασήμων τινῶν γενῶν, συγγενῶν τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τῶν Σκοπαδῶν, ἔφθασε ταχέως εἰς μεγάλην ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν, ἁμιλλωμένη περὶ τῶν πρωτείων μὲ τὰς ἐπίσης ἰσχυρὰς καὶ ἀκμαζούσας κατὰ τὴν Θεσσαλίαν πόλεις, τὴν Λάρισσαν καὶ τὰς Φεράς. Ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν πολιτῶν της κατέστη παραδειγματικὴ (Ἀθ. 12, 527. Ξεν. Ἑλ.), καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῶν εἵλκυεν ἐκ τῆς μεσημβρινωτέρας Ἑλλάδος διασήμους γλύπτας καὶ ἀρχιτέκτονας, ὡς καταδείκνυται ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτικῶν εὑρημάτων, τῶν ὁποίων ἓν τελειοτάτης τέχνης, παριστῶν δύο γυναικείας μορφὰς κρατούσας ἐν ταῖς χερσὶν ἄνθη, μετεκομίσθη ὑπὸ τοῦ **Heuzey** εἰς τὸ Λοῦβρον τῶν Παρισίων (**Mis. en Maced**. Πίν. 13, 14) ἔκειντο δὲ ἐν τῇ πόλει, ὡς ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν γίνεται δῆλον, οἱ ναοὶ τοῦ Σωτῆρος Διός, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Πειθοῦς Ἀφροδίτης (**Heuz**. ὡς ἀν.). Τὸ πολίτευμα τῆς Φαρσάλου ἦτο ὀλιγαρχικόν, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἐστασίαζε πρὸς ἑαυτήν, ὡς ἐν ἄλλαις Θεσσαλικαῖς πόλεσι, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (πολιτ. 5, 5) παράδειγμα ὁμονοούσης ὀλιγαρχίας ἀναφέρει τὴν ἐν Φαρσάλῳ πολιτείαν· ὡς ἐκ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ της δὲ πολιτεύματος, ἡ πόλις ἀπέκλινε πρὸς τὴν συμμαχίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ τὰς μὲν περιπετείας τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καθόσον εἶνε γνωσταί, ἐκτενῶς ἐξέθεσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ· κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Πλινίου ἡ πόλις ἦτο ἐλευθέρα, ἀνακηρυχθεῖσα τοιαύτη διὰ τὴν παρ' αὐτὴν συγκροτηθεῖσαν διάσημον μάχην μεταξὺ Πομπηΐου καὶ Καίσαρος, καθ' ἣν ἐνικήθη μὲν ἐκεῖνος, κατελύθη δὲ ἡ Ρωμαϊκὴ δημοκρατία, περιβληθέντος τοῦ Καίσαρος ἰσόβιον δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἡ μὲν μάχη συνέβη τὴν 9 Αὐγούστου τοῦ 48ου ἔτους π. Χ., τὸ δὲ πεδίον αὐτῆς, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Ἀππιανοῦ, ἦτο ἡ μεταξὺ τῆς Φαρσάλου καὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Ἐνιπέως ὄχθης ἐκτεινομένη δίωρος πεδιάς. «Ἐκεῖ, λέγει ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ὅπλα συγγενικὰ καὶ τάξεις ἀδελφαὶ καὶ κοινὰ σημεῖα καὶ μιᾶς πόλεως εὐανδρία τοσαύτη καὶ δύναμις αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν συνέπιπτε ἐπιδεικνυμένη τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς ἐν πάθει γενομένην τυφλόν ἐστι καὶ μανιῶδες». Καὶ ὁ μὲν Πομπήϊος, ἄγων 40,000 ἀνδρῶν καὶ κατερχόμενος ἐκ τῆς Λαρίσσης, διέβη τὸν Ἐνιπέα καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Φαρσάλου πεδιάδα, κατάντικρυ δὲ αὐτοῦ παρέταξεν ὁ ἐκ τῆς Μητροπόλεως ἐρχόμενος Καῖσαρ τοὺς 22,000 στρατιώτας του, οἵτινες, ἐλαττούμενοι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν τοῦ Πομπηΐου, ἦσαν ὅμως ἀνώτεροι τούτων κατὰ τὴν καρτερίαν καὶ τὸ θάρρος καὶ τὴν πειθαρχίαν, ὡς ἐγγηράσαντες εἰς τὰς μάχας, ἃς συνεκρότησεν ὁ δαιμόνιος αὐτῶν στρατηγὸς κατὰ τὸν Γαλατικὸν πόλεμον· διὸ καὶ ἀρξαμένη ἡ μάχη δὲν ἐβράδυνε κριθῇ ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος. Μετὰ ψευδῆ τινα ἔφοδον, ἣν ἐποίησε τὸ ἐν

τῇ δεξιᾷ πτέρυγι παρατεταγμένον ἀσθενὲς ἱππικὸν αὐτοῦ, ἀντεπεξῆλθε γαῦρον καὶ λαμπρὸν τὸ ἱππικὸν τοῦ Πομπηΐου, καὶ ἔτρεψε μὲν ἐκεῖνο εἰς φυγήν, ἀλλ' ἐνέπεσεν ἀπροσδοκήτως εἰς τὰς ἐπιτεταγμένας σπείρας τοῦ Καίσαρος, συνισταμένας ἐκ τῶν ἀρίστων στρατιωτῶν αὐτοῦ, οἵτινες «οὐκ ἀκοντίσμασι χρώμενοι τοῖς ὑσσοῖς, ὥσπερ εἰώθησαν, ἀλλὰ τῶν ὄψεων ἐφιέμενοι καὶ τὰ πρόσωπα συντιτρώσκοντες, ὑπὸ Καίσαρος δεδιδαγμένοι τοῦτο ποιεῖν», δὲν ἐβράδυναν νὰ τρέψωσιν εἰς ἄτακτον φυγὴν τοὺς «νέους καὶ κομῶντας ἐπὶ κάλλει καὶ ὥρᾳ» ἱππεῖς τοῦ Πομπηΐου, ἐνῷ ἤδη καὶ ἰσχυρὰ προσβολὴ τοῦ κέντρου τοῦ Καίσαρος ἔφερεν εἰς ἀποσύνθεσιν τὸ κέντρον τοῦ ἀντιπάλου του. Ἡ φυγὴ ἦτο γενική· τὸ ὀχυρὸν στρατόπεδον τοῦ Πομπηΐου ἡλώθη, αὐτὸς δὲ μόνος καὶ κατηφὴς ὑπεχώρησε πρὸς τὴν Λάρισσαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ Τέμπη, ἔνθα «καταβαλὼν ἑαυτὸν ἐπὶ στόμα, δεδιψηκὼς ἔπινε τοῦ ποταμοῦ καὶ πάλιν ἀναστὰς ἐβάδιζε διὰ τῶν Τεμπῶν, ἄχρις οὗ κατῆλθεν ἐπὶ θάλασσαν», καὶ ἐκεῖθεν κατήχθη εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα εὗρεν οἰκτρὸν τέλος.

Καὶ ἐκ τῶν σήμερον δὲ σωζομένων ἐρειπίων τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως εἰκάζομεν, ὅτι αὕτη ἦτο μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος. Ἀρχόμενα τὰ τείχη ἀπὸ τῶν πλευρῶν τοῦ ὑπερκειμένου τῆς νέας πόλεως λόφου, ἀνέρχονται μέχρι τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς κειμένου βράχου, ἔνθα ἔκειτο ἡ ἀκρόπολις, ἔχοντα περιφέρειαν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ μίλιον. Καὶ ἡ μὲν ἀκρόπολις, κειμένη ἐπὶ ἀπροσίτου καὶ ἐκ φύσεως ὀχυρωτάτου βράχου, δὲν εἶχεν ἀνάγκην πανταχοῦ τεχνητῆς ὀχυρώσεως, διὸ καὶ μόνον ἐκεῖ, ἔνθα ὁ βράχος καταπίπτει, ἀνευρίσκομεν ἐρείπια τῶν ἀρχαίων τειχῶν συνιστάμενα ἐκ μεγάλων καὶ πολυγώνων λίθων· ἐνταῦθα δὲ παρατηροῦνται εἰσέτι καὶ δύο πύλαι, ὧν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις εἶνε λοξὴ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὡς ἐν τοῖς ἐριπείοις τῆς Λιμναίας. Παρὰ τὴν ἑτέραν τῶν πυλῶν κεῖται πανάρχαιον ὑπόγειον οἰκοδόμημα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἀπεκάλουν *θησαυρούς*, οἱ δὲ νεώτεροι θεωροῦσιν ὡς τάφους τῶν ἡγεμόνων. Παρεμφερὲς οἰκοδόμημα ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τὰς Μυκήνας, ὀνομαζόμενον θησαυρὸς τοῦ Ἀτρέως. Τῆς δὲ κάτω πόλεως τῶν τειχῶν τὴν συνέχειαν δύναταί τις καὶ σήμερον νὰ παρακολουθήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν κατωφέρειαν τοῦ λόφου. Καὶ πρὸς μὲν τὸ δυτικὸν μέρος μικρὸν ὑπὸ τὸν βράχον τῆς ἀκροπόλεως ἐξέχει ἕτερον βραχῶδες ἀκρωτήριον, ὅπερ, καὶ ὀχυρὸν ἐκ φύσεως, δὲν περιεβάλλετο ὑπὸ τειχῶν· ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν δύο βράχων κάθεσις ὑπερησπίζετο διὰ διπλῆς σειρᾶς τειχῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐξωτερικὴ ἦτο πολυγώνου καὶ κυκλωπείας κατασκευῆς, ἡ δὲ ἐσωτερική, ὑψηλότερον κειμένη, ἀπηρτίζετο ἐκ κανονικῶς τετμημένων καὶ καθ' ὁριζοντείους στιβάδας ἐπ' ἀλλήλων τεθειμένων λίθων· καὶ ἔτι βορειότερον ταύτης ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως παρατηροῦνται εἰσέτι μεσαιωνικὰ τείχη· ὥστε εἰς τὸν μικρὸν τοῦτον χῶρον ἐπιθεωρεῖ τις τὴν ἐπὶ αἰῶνος ἱστορίαν τῆς ὀχυρωματικῆς. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῶν τειχῶν τῆς πόλεως παρατηροῦνται

δεχόμενος δὲ κἀγὼ τὴν ἰδέαν τοῦ Λὴκ ὡς ἁπλῆν μόνον ὑπόθεσιν καὶ μὴ βασιζομένην ἐπὶ οὐδενος σαφοῦς δεδομένου, προχωρῶ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Φερσάλου. Ἡ πόλις αὕτη, διὰ τῆς ἐπιρροῆς διασήμων τινῶν γενῶν, συγγενῶν τῶν Ἀλευαδῶν καὶ τῶν Σκοπαδῶν, ἔφθασε ταχέως εἰς μεγαλην ἀκμὴν καὶ εὐημερίαν, ἁμιλλωμένη περὶ τῶν πρωτείων μὲ τὰς ἐπίσης ἰσχυρὰς καὶ ἀκμαζούσας κατὰ τὴν Θεσσαλίαν πόλεις, τὴν Λάρισσαν καὶ τὰς Φεράς. Ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ πολυτέλεια τῶν πολιτῶν της κατέστη παραδειγματικὴ (Ἀθ. 12, 527. Ξεν. Ἑλ.), καὶ ὁ πλοῦτος αὐτῶν εἵλκυεν ἐκ τῆς μεσημβρινωτέρας Ἑλλάδος διασήμους γλύπτας καὶ ἀρχιτέκτονας, ὡς καταδείκνυται ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ γλυπτικῶν εὑρημάτων, τῶν ὁποίων ἓν τελειοτάτης τέχνης, παριστῶν δύο γυναικείας μορφὰς κρατούσας ἐν ταῖς χερσὶν ἄνθη, μετεκομίσθη ὑπὸ τοῦ **Heuzey** εἰς τὸ Λοῦβρον τῶν Παρισίων (**Mis. en Maced**. Πίν. 13, 14) ἔκειντο δὲ ἐν τῇ πόλει, ὡς ἐκ τῶν ἀνευρεθεισῶν ἐπιγραφῶν γίνεται δῆλον, οἱ ναοὶ τοῦ Σωτῆρος Διός, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Πειθοῦς Ἀφροδίτης (**Heuz**. ὡς ἀν.). Τὸ πολίτευμα τῆς Φαρσάλου ἦτο ὀλιγαρχικόν, ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἐστασίαζε πρὸς ἑαυτήν, ὡς ἐν ἄλλαις Θεσσαλικαῖς πόλεσι, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (πολιτ. 5, 5) παράδειγμα ὁμονοούσης ὀλιγαρχίας ἀναφέρει τὴν ἐν Φαρσάλῳ πολιτείαν· ὡς ἐκ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ της δὲ πολιτεύματος, ἡ πόλις ἀπέκλινε πρὸς τὴν συμμαχίαν τῶν Σπαρτιατῶν. Καὶ τὰς μὲν περιπετείας τῆς πόλεως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καθόσον εἶνε γνωσταί, ἐκτενῶς ἐξέθεσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ· κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Πλινίου ἡ πόλις ἦτο ἐλευθέρα, ἀνακηρυχθεῖσα τοιαύτη διὰ τὴν παρ' αὐτὴν συγκροτηθεῖσαν διάσημον μάχην μεταξὺ Πομπηΐου καὶ Καίσαρος, καθ' ἣν ἐνικήθη μὲν ἐκεῖνος, κατελύθη δὲ ἡ Ρωμαϊκὴ δημοκρατία, περιβληθέντος τοῦ Καίσαρος ἰσόβιον δικτατορικὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἡ μὲν μάχη συνέβη τὴν 9 Αὐγούστου τοῦ 48ου ἔτους π. Χ., τὸ δὲ πεδίον αὐτῆς, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ Ἀππιανοῦ, ἦτο ἡ μεταξὺ τῆς Φαρσάλου καὶ τῆς ἀριστερᾶς τοῦ Ἐνιπέως ὄχθης ἐκτεινομένη δίωρος πεδιάς. «Ἐκεῖ, λέγει ὁ ἀγαθὸς Πλούταρχος, ὅπλα συγγενικὰ καὶ τάξεις ἀδελφαὶ καὶ κοινὰ σημεῖα καὶ μιᾶς πόλεως εὐανδρία τοσαύτη καὶ δύναμις αὐτὴ πρὸς ἑαυτὴν συνέπιπτε ἐπιδεικνυμένη τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὡς ἐν πάθει γενομένην τυφλόν ἐστι καὶ μανιῶδες». Καὶ ὁ μὲν Πομπήϊος, ἄγων 40,000 ἀνδρῶν καὶ κατερχόμενος ἐκ τῆς Λαρίσσης, διέβη τὸν Ἐνιπέα καὶ ἐστρατοπέδευσεν εἰς τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς Φαρσάλου πεδιάδα, κατάντικρυ δὲ αὐτοῦ παρέταξεν ὁ ἐκ τῆς Μητροπόλεως ἐρχόμενος Καῖσαρ τοὺς 22,000 στρατιώτας του, οἵτινες, ἐλαττούμενοι κατα τὸν ἀριθμὸν τῶν τοῦ Πομπηΐου, ἦσαν ὅμως ἀνώτεροι τούτων κατὰ τὴν καρτερίαν καὶ τὸ θάρρος καὶ τὴν πειθαρχίαν, ὡς ἐγγηράσαντες εἰς τὰς μάχας, ἃς συνεκρότησεν ὁ δαιμόνιος αὐτῶν στρατηγὸς κατὰ τὸν Γαλατικὸν πόλεμον· διὸ καὶ ἀρξαμένη ἡ μάχη δὲν ἐβράδυνε νὰ κριθῇ ὑπὲρ τοῦ Καίσαρος. Μετὰ ψευδῆ τινα ἔφοδον, ἣν ἐποίησε τὸ ἐν

τῇ δεξιᾷ πτέρυγι παρατεταγμένον ἀσθενὲς ἱππικὸν αὐτοῦ, ἀντεπεξῆλθε γαῦρον καὶ λαμπρὸν τὸ ἱππικὸν τοῦ Πομπηΐου, καὶ ἔτρεψε μὲν ἐκεῖνο εἰς φυγήν, ἀλλ' ἐνέπεσεν ἀπροσδοκήτως εἰς τὰς ἐπιτεταγμένας σπείρας τοῦ Καίσαρος, συνισταμένας ἐκ τῶν ἀρίστων στρατιωτῶν αὐτοῦ, οἵτινες «οὐκ ἀκοντίσμασι χρώμενοι τοῖς ὑσσοῖς, ὥσπερ εἰώθησαν, ἀλλὰ τῶν ὄψεων ἐφιέμενοι καὶ τὰ πρόσωπα συντιτρώσκοντες, ὑπὸ Καίσαρος δεδιδαγμένοι τοῦτο ποιεῖν», δὲν ἐβράδυναν νὰ τρέψωσιν εἰς ἄτακτον φυγὴν τοὺς «νέους καὶ κομῶντας ἐπὶ κάλλει καὶ ὥρᾳ» ἱππεῖς τοῦ Πομπηΐου, ἐνῷ ἤδη καὶ ἰσχυρὰ προσβολὴ τοῦ κέντρου τοῦ Καίσαρος ἔφερεν εἰς ἀποσύνθεσιν τὸ κέντρον τοῦ ἀντιπάλου του. Ἡ φυγὴ ἦτο γενική· τὸ ὀχυρὸν στρατόπεδον τοῦ Πομπηΐου ἡλώθη, αὐτὸς δὲ μόνος καὶ κατηφὴς ὑπεχώρησε πρὸς τὴν Λάρισσαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ Τέμπη, ἔνθα «καταβαλὼν ἑαυτὸν ἐπὶ στόμα, δεδιψηκὼς ἔπινε τοῦ ποταμοῦ καὶ πάλιν ἀναστὰς ἐβάδιζε διὰ τῶν Τεμπῶν, ἄχρις οὗ κατῆλθεν ἐπὶ θάλασσαν», καὶ ἐκεῖθεν κατήχθη εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα εὗρεν οἰκτρὸν τέλος.

Καὶ ἐκ τῶν σήμερον δὲ σωζομένων ἐρειπίων τῶν ἀρχαίων τειχῶν τῆς πόλεως εἰκάζομεν, ὅτι αὕτη ἦτο μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος. Ἀρχόμενα τὰ τείχη ἀπὸ τῶν πλευρῶν τοῦ ὑπερκειμένου τῆς νέας πόλεως λόφου, ἀνέρχονται μέχρι τοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς κειμένου βράχου, ἔνθα ἔκειτο ἡ ἀκρόπολις, ἔχοντα περιφέρειαν ὑπὲρ τὸ ἥμισυ μίλιον. Καὶ ἡ μὲν ἀκρόπολις, κειμένη ἐπὶ ἀπροσίτου καὶ ἐκ φύσεως ὀχυρωτάτου βράχου, δὲν εἶχεν ἀνάγκην πανταχοῦ τεχνητῆς ὀχυρώσεως, διὸ καὶ μόνον ἐκεῖ, ἔνθα ὁ βράχος καταπίπτει, ἀνευρίσκομεν ἐρείπια τῶν ἀρχαίων τειχῶν συνιστάμενα ἐκ μεγάλων καὶ πολυγώνων λίθων· ἐνταῦθα δε παρατηροῦνται εἰσέτι καὶ δύο πύλαι, ὧν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις εἶνε λοξὴ πρὸς τὰ ἀριστερά, ὡς ἐν τοῖς ἐριπείοις τῆς Λιμναίας. Παρὰ τὴν ἑτέραν τῶν πυλῶν κεῖται πανάρχαιον ὑπόγειον οἰκοδόμημα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα οἱ μὲν ἀρχαῖοι ἀπεκάλουν *θησαυρούς*, οἱ δὲ νεώτεροι θεωροῦσιν ὡς τάφους τῶν ἡγεμόνων. Παρεμφερὲς οἰκοδόμημα ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τὰς Μυκήνας, ὀνομαζόμενον θησαυρὸς τοῦ Ἀτρέως. Τῆς δὲ κάτω πόλεως τῶν τειχῶν τὴν συνέχειαν δύναταί τις καὶ σήμερον νὰ παρακολουθήσῃ καθ' ἅπασαν τὴν κατωφέρειαν τοῦ λόφου. Καὶ πρὸς μὲν τὸ δυτικὸν μέρος μικρὸν ὑπὸ τὸν βράχον τῆς ἀκροπόλεως ἐξέχει ἕτερον βραχῶδες ἀκρωτήριον, ὅπερ, καὶ ὀχυρὸν ἐκ φύσεως, δὲν περιεβάλλετο ὑπὸ τειχῶν· ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν δύο βράχων κάθετις ὑπερησπίζετο διὰ διπλῆς σειρᾶς τειχῶν, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἐξωτερικὴ ἦτο πολυγώνου καὶ κυκλωπείας κατασκευῆς, ἡ δὲ ἐσωτερική, ὑψηλότερον κειμένη, ἀπηρτίζετο ἐκ κανονικῶς τετμημένων καὶ καθ' ὁριζοντείους στιβάδας ἐπ' ἀλλήλων τεθειμένων λίθων· καὶ ἔτι βορειότερον ταύτης ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως παρατηροῦνται εἰσέτι μεσαιωνικὰ τείχη· ὥστε εἰς τὸν μικρὸν τοῦτον χῶρον ἐπιθεωρεῖ τις τὴν ἐπὶ αἰῶνος ἱστορίαν τῆς ὀχυρωματικῆς. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῶν τειχῶν τῆς πόλεως παρατηροῦνται

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ἑξήκοντα πλέθρα γῆς, ἐν ταῖς Μακουνίαις ταῖς παρὰ τὸ Λουέργον, αἵτινες φαίνονται οὖσαι αἱ αὐταὶ μὲ τὰς Μακκαρας χώρας περὶ τὴν Φάρσαλον μνημονευομένην ὑπὸ τοῦ Θεοπόμπου ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν Φιλιππικῶν καὶ κατέχουσαν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν παρὰ τὸ Ῥίζι γῆν. (**Heuz** ὡς ἀν.).

Τρεῖς δὲ ὥρας δυτικώτερον τῆς Φαρσάλου παρὰ τὸ μνημονευθὲν χωρίον *Σιμικλί*, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Λασποχωρίου, ὑψοῦται λόφος *Κτούρι* καλούμενος, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀναβλύζουσιν ἄφθονα ὕδατα, καὶ φέρων ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐρείπια Κυκλωπείων τειχῶν, ἅτινα μόνος ἐκ τῶν περιηγητῶν ὁ **Heuzey** ἐσημείωσε. Τὰ ἐρείπια ταῦτα, κείμενα 60 στάδια μακρὰν τῆς Φαρσάλου, ἐδεικνύοντο ἐπὶ τοῦ Στράβωνος ὑπὸ τῶν Φαρσαλίων ὡς τὰ τῆς ἀρχαιοτάτης πόλεως Ἑλλάδος, ἐνῷ συγχρόνως οἱ Μελιταιεῖς διϊσχυρίζοντο, ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἔκειτο παρὰ τὴν ἑαυτῶν πέραν τοῦ Ἐνιπέως. Ἕτεροι δὲ οὐδόλως παρεδέχοντο τὴν ὕπαρξιν τοιαύτης πόλεως, νομίζοντες, ὅτι τὸ ὄνομα Ἑλλὰς κατὰ τὴν προομηρικὴν ἐποχὴν ἀπεδίδετο εἰς ἐπαρχίαν μᾶλλον ἢ πόλιν (Στρ 9, 431)· ὅθεν, μὴ δυνάμενοι νὰ συνταυτίσωμεν τα περὶ ὧν ὁ λογος ἐρείπια μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ὀφείλομεν νὰ ἀναζητήσωμεν ἑτέραν τινὰ ὁμηρικὴν πολίχνην ἐπὶ τοῦ προκειμένου λόφου. Ὁ Στράβων ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ λέγει, ὅτι τὰ ἐρείπια ταῦτα ἔκειντο μεταξὺ τῶν κρηνῶν Ὑπερείας καὶ Μεσσηίδος. Κατὰ ταῦτα ἡ μὲν Ὑπέρεια εἶνε τὰ ὑπὸ τὸν λόφον ἀναβλύζοντα ὕδατα, Μεσσηὶς δὲ ἑτέρα ἐκεῖ που πλησίον ἀναβλύζουσα πηγή· ἀνευρόντες δὲ τὴν δευτέραν ταύτην Ὑπέρειαν διάφορον τῆς ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως τῶν Φερῶν διαρρεούσης, θεωροῦμεν τὰ ὑπὲρ αὐτὴν κείμενα παναρχαια τείχη ὡς τὰ τοῦ ὁμηρικοῦ Ὀρμενίου, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι μετὰ τῶν νεμομένων τὰς ὄχθας τῆς Ὑπερείας συνεξεστράτευσαν ὑπὸ τὸν Εὐρύπυλον κατὰ τῆς Τροίας· ὁ δὲ Στραβων, συνταυτίζων τὰς δύο Ὑπερείας καὶ τὸ Ὀρμένιον μετὰ τῆς κώμης Ὀρμινίου, περιπίπτει εἰς τὴν ἀτοπίαν, ἣν ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς Μαγνησίας κατέδειξα· ὅτι δὲ τὸ Ὀρμένιον ἔκειτο ἐν τῇ Θεσσαλιώτιδι, μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος, καταλέγοντος ῥητῶς τὴν ὑπὸ τὸν Εὐρύπυλον χώραν εἰς τὴν Θεσσαλιώτιδα (Στρ. 9, 435, 20).

Μεσημβρινώτερον τῆς Φαρσαλου κεῖται τὸ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος μνημονευόμενον στενὸν μεταξυ *Πραντὸς* καὶ *Ναρθακίου*. Πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ στενοῦ ἐπὶ λόφου παρατηροῦντα ἀρχαῖά τινα ἐρείπια τειχῶν, ἴσως τῆς μνημονευθείσης *Πραντός*· μίαν δὲ ὥραν μεσημβρινώτερον τοῦ στενοῦ κεῖται τὸ χωρίον Βρυσιὰ, καὶ μίαν ὥραν πορρωτέρω ἐπὶ λόφου τινὸς τὸ *Γυναικόκαστρον*, ἔνθα ἀνευρίσκονται ἀνάμικτα ἑλληνικὰ καὶ βυζαντινὰ ἐρείπια. Καὶ ἡ μὲν ἀρχαία πόλις, ἡ ἐνταῦθα κειμένη, ἦτο πιθανώτατα ἡ *Πρόερνα*, καταλεγομένη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος καὶ τοῦ Τίτου Λιβίου μεταξὺ Φαρσάλου καὶ Θαυμακῶν Ἡ πόλις αὕτη κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχ τὸ 191 π. Χ., ἀλλ' ἀμέσως κατόπιν ἀνεκτήθη ὑπὸ τοῦ ὑπάτου

λίου Γλαβρίωνος (Λιβ. 36, 14)· ἡ δὲ Μεσαιωνικὴ παράδοσις λέγει, ὅτι ἐν τῷ Γυναικοκάστρῳ κατῴκει ὡραία κόρη βασιλέως, ἥτις, γενομένη μήτηρ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρός της, ὅπως καλύψῃ τὸ ἁμάρτημά της, ἐνέκλεισε τὸ νεογνὸν ἐντὸς κοιλότητος ἀνασκαφείσης ἐπί τινος βράχου ὑπὲρ τὸ χωρίον Βελισσιῶται· ἐπεστέγασε δὲ αὐτὴν διὰ μαρμαρίνου ἐπιθέματος, διανοίξασα μικρὰν ὀπὴν ἐν αὐτῇ, ὅπως προσφέρῃ τὸν μαστὸν εἰς τὸ ἔγκλειστον βρέφος. Εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁ ὑπὲρ τὸ μνημονευθὲν χωρίον Βελισσιῶται ἐπί τινος βράχου λελαξευμένος σαρκοφάγος 6 ποδῶν βάθους καὶ 8 πλάτους, ἐπιστεγασμένος ὑπὸ μαρμαρίνου ἐπιθέματος 2 ποδῶν ὕψους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρατηρεῖται ὀπή, διατρηθεῖσα ἴσως ὑπὸ τυμβωρύχου τινὸς πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ὑπ' αὐτό. Ὅμοιοι σαρκοφάγοι παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ τοῦ Πίνδου παρὰ τὸ χωρίον *Καλαρύτες*· ὁ δὲ Ῥὸς ἀνεῦρεν ὁμοίους παρὰ τὰς Πλαταιὰς καὶ ἐπὶ τῶν νήσων Ἀνάφης, Θήρας καὶ Καρπάθου· παρεμφερεῖς δὲ πρὸς τοῦτον εἶνε καὶ οἱ ἐν Λυκίᾳ ἐν τοῖς βράχοις λελαξευμένοι σαρκοφάγοι (Uss. 117). Παρὰ τὰς Βελισσιώτας ἀναβλύζουσιν ἄφθονα ὕδατα, ἅτινα τινὲς θεωροῦσιν ὡς τὴν ἔκρυσιν τῆς ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους κειμένης λίμνης Ξυνιάδος.

Ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὑπὲρ τὴν Σκάρμιτσαν κεῖται ἡ κωμόπολις *Δομοκός*, ἥτις, καίτοι ἀποβαλοῦσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα *Θαυμακοί*, κεῖται ὅμως πάντοτε ἐν χωρίῳ περιόπτῳ, ἐξ οὗ καθορᾶται σύμπασα ἡ πεδιὰς τῆς Θεσσαλιώτιδος καὶ Ἑστιαιώτιδος· ἄποψις θαυμασία, ἥτις ἐχορήγησεν εἰς τὴν πόλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα. Τὴν ἀπὸ τοῦ Δομοκοῦ θαυμασίαν ἄποψιν ἀναφέρουσιν ἅπαντες οἱ νεώτεροι περιηγηταὶ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὁ Λίβιος· ὅ,τι δὲ καθιστᾷ γλυκυτέραν τὴν ἐντύπωσιν, εἶνε ἡ τελεία ὁμαλότης τῆς ὑποκειμένης πεδιάδος. Οὐδὲν ὕψωμα ὁπωσοῦν σπουδαῖον ταράσσει τὴν ἁρμονίαν, καὶ νομίζει τις ὅτι βλέπει λίμνην, ἧς τὰ ὕδατα δὲν ταράσσονται ὑπὸ τῶν ἀνέμων· ὅστις ἐκεῖθεν δὲν εἶδε τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα ἐν καιρῷ ἔαρος, οὗτος δὲν δύναται νὰ λάβῃ πλήρη ἰδέαν τῆς θαυμασίας αὐτῆς καλλονῆς. Ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀρχαίων περιπετειῶν τῆς πόλεως. Κατὰ τὸ 199 π. Χ. ἐπολιορκήθη ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Γ', ἀλλὰ καταφθάσαντες οἱ Αἰτωλοὶ εἰς ἐπικουρίαν ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν (Λιβ. 32, 4). Ἐν δὲ τῷ Ἀντιοχικῷ πολέμῳ ἡλώθη μὲν κατ' ἀρχὰς ἡ πόλις ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἀμέσως νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν ὕπατον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα (34, 14). Κατὰ δὲ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀναφέρεται συχνὰ ἡ πόλις ὑπὸ τὸ σημερινὸν αὐτῆς ὄνομα, ἔχουσα καὶ φρούριον ἰσχυρόν, ὅπερ καὶ μέχρι σήμερον διατηρεῖται. Εἰς τὰ τείχη αὐτοῦ παρατηροῦνται ὀρθογώνιοί τινες λίθοι, οἵτινες μετά τινων ἐνεπιγράφων στηλῶν, διεσπαρμένων ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ, εἶνε καὶ τὰ μόνα λείψανα, ἅτινα περιεσώθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Κατοικεῖται δὲ σήμερον τὸ χωρίον ὑπὸ 400 οἰκογενειῶν. Ἐμπόριον ἔχει μικρὸν ὁ τόπος, συνερχομένων μόνον τῶν περιοίκων ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος πρὸς ἀγο-

ρὰν τῶν ἀναγκαιούντων. Ὁ Δομοκὸς εἶνε ἕδρα ἐπισκόπου, ἐπικαλουμένου *Θαυμακῶν*.

Μίαν ὥραν μεσημβρινώτερον τοῦ Δομοκοῦ ἐκτείνεται εὐρὺ καὶ εὔφορον ὀροπέδιον, τοῦ ὁποίου ἡ νοτιωτέρα μοῖρα καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς λίμνης Ξυνιάδος, ὡς ἐν τῇ χωρογραφίᾳ ἐρρέθη· τὰ περὶ αὐτὴν χωρία εἶνε τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα *Νιζερό*, *Δαουκλί*, *Ζαπάντ*, *Δερελί*, *Παναγία* καὶ *Ὀμβριακή*, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι γεωργοῦντες τὰς παρακειμένας γαίας ἁλιεύουσι καὶ τοὺς ἐν τῇ λίμνῃ πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς ἰχθῦς. Ἐπί τινος δὲ ἐν τῇ λίμνῃ προέχοντος ἀκρωτηρίου εὑρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς τῆς πόλεως *Ξυνίας*, ἥτις κατὰ μὲν τὸ 193 ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν (Λιβ. 32, 13), τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος ἀφίχθη εἰς αὐτὴν ὁ Φλαμίνιος μετὰ τριήμερον ὁδοιπορίαν ἀπὸ τῆς Ἡρακλείας (33, 3).

Παρὰ δὲ τὴν Ἀβαρίτσαν, ἐπί τινος λόφου παρακειμένου τῷ χωρίῳ, ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτων δασῶν μονὴ πενιχρὰ κατοικουμένη ὑπὸ δύο μόνον μοναχῶν· ἐκτὸς δὲ αὐτῆς παρατηροῦνται τὰ ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν, ἅτινα, καίτοι κεκαλυμμένα ὑπὸ θάμνων, δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν σπουδαίαν ἔκτασιν· καθότι ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ λόφου κατέρχονται μέχρι τοῦ χωρίου, καὶ ἔτι κατωτέρω μέχρι τῆς ὑποκειμένης τερπνοτάτης κοιλάδος. Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μονῆς ἀναγινώσκεται παναρχαία τις ἐπιγραφὴ καὶ ἀνευρίσκονται σπόνδυλοι κιόνων καὶ ὑποβάθρα ἀγαλμάτων· ἐν δὲ τῷ ναῷ τῆς μονῆς, ἐπί τινος τετραγώνου μαρμάρου, ὑποβαστάζοντος τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἀναγινώσκεται ἑτέρα σπουδαία ἐπιγραφὴ ἐκδοθεῖσα ὑπό τε τοῦ Ραγκαβῆ (**Antiq. Hellén.** Τόμ. II. σ. 692) καὶ τοῦ **Ussing** (**inscr. ined. N⁰ 2**), ἔνθα ἀναγράφεται ἡ ἀπόφασις τῆς Αἰτωλικῆς συμμαχίας ἐπί τινος διαφορᾶς μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Μελιταίας καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς Πειραίων, διαγράφονται τὰ ὅρια τῶν δύο τούτων χωρῶν καὶ ὁρίζεται τὸ ποσόν, ὅπερ ὤφειλον νὰ πληρόνωσιν οἱ Μελιταιεῖς εἰς τοὺς πτωχοὺς αὐτῶν ὁμόρους πρὸς διακόσμησιν τῶν δημοσίων ἑορτῶν· καὶ ὁ μὲν Ραγκαβῆς, ποιῶν ἐκτεταμένην γεωγραφικὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ διατελῶν ὅλως ἐν ἀγνοίᾳ τῶν τόπων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν περισωζομένων ἐρειπίων, ἁμαρτάνει μετὰ τοῦ Λήκ, ἀποδίδων τὰ παρὰ τὴν Ἀραβίτσαν ἐρείπια εἰς τὴν πτωχὴν καὶ ἄσημον κώμην Πειραίαν, ἐνῷ ῥητῶς ὁ 31ος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς λέγει, ὅτι αὕτη ἦτο ἐκτεθειμένη ἐν τῇ Μελιταίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς ἐπιγραφικῆς ταύτης μαρτυρίας θὰ ἦτο ὅλως ἄτοπον νὰ ἀποδώσῃ τις εἰς τὴν ἄσημον Πειραίαν τὰ σπουδαῖα παρὰ τὴν Ἀβαρίτσαν ἐρείπια· συμφωνότερον δὲ πρὸς τὰ πράγματα τοποθετεῖ ὁ **Ussing** ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν Φθιωτικὴν πόλιν *Μελίταιαν*, μνημονευομένην συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης μνημονεύων τῆς διὰ Θεσσαλίας πορείας τοῦ Βρασίδου λέγει, ὅτι ἀναχωρήσας ὁ ῥηθεὶς στρατηγὸς ἐκ τῆς Μελιταίας

λίου Γλαβρίωνος (Λιβ. 36, 14)· ἡ δὲ Μεσαιωνικὴ παράδοσις λέγει, ὅτι ἐν τῷ Γυναικοκάστρῳ κατῴκει ὡραία κόρη βασιλέως, ἥτις, γενομένη μήτηρ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρός της, ὅπως καλύψῃ τὸ ἁμάρτημά της, ἐνέκλεισε τὸ νεογνὸν ἐντὸς κοιλότητος ἀνασκαφείσης ἐπί τινος βράχου ὑπὲρ τὸ χωρίον Βελισσιῶται· ἐπεστέγασε δὲ αὐτὴν διὰ μαρμαρίνου ἐπιθέματος, διανοίξασα μικρὰν ὀπὴν ἐν αὐτῇ, ὅπως προσφέρῃ τὸν μαστὸν εἰς τὸ ἔγκλειστον βρέφος. Εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁ ὑπὲρ τὸ μνημονευθὲν χωρίον Βελισσιῶται ἐπί τινος βράχου λελαξευμένος σαρκοφάγος 6 ποδῶν βάθους καὶ 8 πλάτους, ἐπιστεγασμένος ὑπὸ μαρμαρίνου ἐπιθέματος 2 ποδῶν ὕψους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρατηρεῖται ὀπή, διατρηθεῖσα ἴσως ὑπὸ τυμβωρύχου τινὸς πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ὑπ' αὐτό. Ὅμοιοι σαρκοφάγοι παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ τοῦ Πίνδου παρὰ τὸ χωρίον *Καλαρύτες*· ὁ δὲ Ῥὸς ἀνεῦρεν ὁμοίους παρὰ τὰς Πλαταιὰς καὶ ἐπὶ τῶν νήσων Ἀνάφης, Θήρας καὶ Καρπάθου· παρεμφερεῖς δὲ πρὸς τοῦτον εἶνε καὶ οἱ ἐν Λυκίᾳ ἐν τοῖς βράχοις λελαξευμένοι σαρκοφάγοι (Uss. 117). Παρὰ τὰς Βελισσιῶτας αναβλύζουσιν ἄφθονα ὕδατα, ἅτινα τινὲς θεωροῦσιν ὡς τὴν ἔκρυσιν τῆς ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους κειμένης λίμνης Ξυνιάδος.

Ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὑπὲρ τὴν Σκάρμιτσαν κεῖται ἡ κωμόπολις *Δομοκός*, ἥτις, καίτοι ἀποβαλοῦσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα *Θαυμακοί*, κεῖται ὅμως πάντοτε ἐν χωρίῳ περιόπτῳ, ἐξ οὗ καθορᾶται σύμπασα ἡ πεδιὰς τῆς Θεσσαλιώτιδος καὶ Ἑστιαιώτιδος· ἄποψις θαυμασία, ἥτις ἐχορήγησεν εἰς τὴν πόλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα. Τὴν ἀπὸ τοῦ Δομοκοῦ θαυμασίαν ἄποψιν ἀναφέρουσιν ἅπαντες οἱ νεώτεροι περιηγηταὶ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὁ Λίβιος· ὅ,τι δὲ καθιστᾷ γλυκυτέραν τὴν ἐντύπωσιν, εἶνε ἡ τελεία ὁμαλότης τῆς ὑποκειμένης πεδιάδος. Οὐδὲν ὕψωμα ὁπωσοῦν σπουδαῖον ταράσσει τὴν ἁρμονίαν, καὶ νομίζει τις ὅτι βλέπει λίμνην, ἧς τὰ ὕδατα δὲν ταράσσονται ὑπὸ τῶν ἀνέμων· ὅστις ἐκεῖθεν δὲν εἶδε τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα ἐν καιρῷ ἔαρος, οὗτος δὲν δύναται νὰ λάβῃ πλήρη ἰδέαν τῆς θαυμασίας αὐτῆς καλλονῆς. Ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀρχαίων περιπετειῶν τῆς πόλεως. Κατὰ τὸ 199 π. Χ. ἐπολιορκήθη ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Γ', ἀλλὰ καταφθάσαντες οἱ Αἰτωλοὶ εἰς ἐπικουρίαν ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν (Λιβ. 32, 4). Ἐν δὲ τῷ Ἀντιοχικῷ πολέμῳ ἡλώθη μὲν κατ' ἀρχὰς ἡ πόλις ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἀμέσως νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν ὕπατον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα (34, 14). Κατὰ δὲ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀναφέρεται συχνὰ ἡ πόλις ὑπὸ τὸ σημερινὸν αὐτῆς ὄνομα, ἔχουσα καὶ φρούριον ἰσχυρόν, ὅπερ καὶ μέχρι σήμερον διατηρεῖται. Εἰς τὰ τείχη αὐτοῦ παρατηροῦνται ὀρθογώνιοί τινες λίθοι, οἵτινες μετά τινων ἐνεπιγράφων στηλῶν, διεσπαρμένων ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ, εἶνε καὶ τὰ μόνα λείψανα, ἅτινα περιεσώθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Κατοικεῖται δὲ σήμερον τὸ χωρίον ὑπὸ 400 οἰκογενειῶν. Ἐμπόριον ἔχει μικρὸν ὁ τόπος, προσερχομένων μόνον τῶν περιοίκων ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος πρὸς ἀγο-

ρὰν τῶν ἀναγκαιούντων. Ὁ Δομοκὸς εἶνε ἕδρα ἐπισκόπου, ἐπικαλουμένου *Θαυμακῶν*.

Μίαν ὥραν μεσημβρινώτερον τοῦ Δομοκοῦ ἐκτείνεται εὐρὺ καὶ εὔφορον οροπέδιον, τοῦ ὁποίου ἡ νοτιωτέρα μοῖρα καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς λίμνης Ξυνιάδος, ὡς ἐν τῇ χωρογραφίᾳ ἐρρέθη· τὰ περὶ αὐτὴν χωρία εἶνε τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα *Νιζερό*, *Δαουκλί*, *Ζαπάντ*, *Δερελί*, *Παναγία* καὶ *Ὀμβριακή*, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι γεωργοῦντες τὰς παρακειμένας γαίας ἁλιεύουσι καὶ τοὺς ἐν τῇ λίμνῃ πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς ἰχθῦς. Ἐπί τινος δὲ ἐν τῇ λίμνῃ προέχοντος ἀκρωτηρίου εὑρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς τῆς πόλεως *Ξυνίας*, ἥτις κατὰ μὲν τὸ 193 ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν (Λιβ. 32, 13), τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος ἀφίχθη εἰς αὐτὴν ὁ Φλαμίνιος μετὰ τριήμερον ὁδοιπορίαν ἀπὸ τῆς Ἡρακλείας (33, 3).

Παρὰ δὲ τὴν Ἀβαρίτσαν, ἐπί τινος λόφου παρακειμένου τῷ χωρίῳ, ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτων δασῶν μονὴ πενιχρὰ κατοικουμένη ὑπὸ δύο μόνον μοναχῶν· ἐκτὸς δὲ αὐτῆς παρατηροῦνται τὰ ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν, ἅτινα, καίτοι κεκαλυμμένα ὑπὸ θάμνων, δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν σπουδαίαν ἔκτασιν· καθότι ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ λόφου κατέρχονται μέχρι τοῦ χωρίου, καὶ ἔτι κατωτέρω μέχρι τῆς ὑποκειμένης τερπνοτάτης κοιλάδος. Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μονῆς ἀναγινώσκεται παναρχαία τις ἐπιγραφὴ καὶ ἀνευρίσκονται σπόνδυλοι κιόνων καὶ ὑπόβαθρα ἀγαλμάτων· ἐν δὲ τῷ ναῷ τῆς μονῆς, ἐπί τινος τετραγώνου μαρμάρου, ὑποβαστάζοντος τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἀναγινώσκεται ἑτέρα σπουδαία ἐπιγραφὴ ἐκδοθεῖσα ὑπό τε τοῦ Ραγκαβῆ (Antiq. Hellén. Τόμ. II. σ. 692) καὶ τοῦ Ussing (inscr. ined. N⁰ 2), ἔνθα ἀναγράφεται ἡ ἀπόφασις τῆς Αἰτωλικῆς συμμαχίας ἐπί τινος διαφορᾶς μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Μελιταίας καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς Πειραίων, διαγράφονται τὰ ὅρια τῶν δύο τούτων χωρῶν καὶ ὁρίζεται τὸ ποσόν, ὅπερ ὤφειλον νὰ πληρόνωσιν οἱ Μελιταιεῖς εἰς τοὺς πτωχοὺς αὐτῶν ὁμόρους πρὸς διακόσμησιν τῶν δημοσίων ἑορτῶν· καὶ ὁ μὲν Ραγκαβῆς, ποιῶν ἐκτεταμένην γεωγραφικὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ διατελῶν ὅλως ἐν ἀγνοίᾳ τῶν τόπων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν περισωζομένων ἐρειπίων, ἁμαρτάνει μετὰ τοῦ Λὴκ, ἀποδίδων τὰ παρὰ τὴν Ἀραβίτσαν ἐρείπια εἰς τὴν πτωχὴν καὶ ἄσημον κώμην Πειραίαν, ἐνῷ ῥητῶς ὁ 31ος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς λέγει, ὅτι αὐτὴ ἦτο ἐκτεθειμένη ἐν τῇ Μελιταίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς ἐπιγραφικῆς ταύτης μαρτυρίας θὰ ἦτο ὅλως ἄτοπον νὰ ἀποδώσῃ τις εἰς τὴν ἄσημον Πειραίαν τὰ σπουδαῖα παρὰ τὴν Ἀβαρίτσαν ἐρείπια· συμφωνότερον δὲ πρὸς τὰ πράγματα τοποθετεῖ ὁ Ussing ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν Φθιωτικὴν πόλιν *Μελίταιαν*, μνημονευομένην συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης μνημονεύων τῆς διὰ Θεσσαλίας πορείας τοῦ Βρασίδου λέγει, ὅτι ἀναχωρήσας ὁ ῥηθεὶς στρατηγὸς ἐκ τῆς Μελιταίας

λίου Γλαβρίωνος (Λιβ. 36, 14)· ἡ δὲ Μεσαιωνικὴ παράδοσις λέγει, ὅτι ἐν τῷ Γυναικοκάστρῳ κατῴκει ὡραία κόρη βασιλέως, ἥτις, γενομένη μήτηρ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρός της, ὅπως καλύψῃ τὸ ἁμάρτημά της, ἐνέκλεισε τὸ νεογνὸν ἐντὸς κοιλότητος ἀνασκαφείσης ἐπί τινος βράχου ὑπὲρ τὸ χωρίον Βελισσιῶται· ἐπεστέγασε δὲ αὐτὴν διὰ μαρμαρίνου ἐπιθέματος, διανοίξασα μικρὰν ὀπὴν ἐν αὐτῇ, ὅπως προσφέρῃ τὸν μαστὸν εἰς τὸ ἔγκλειστον βρέφος. Εἰς τὸν μῦθον τοῦτον ἔδωκεν ἀφορμὴν ὁ ὑπὲρ τὸ μνημονευθὲν χωρίον Βελισσιῶται ἐπί τινος βράχου λελαξευμένος σαρκοφάγος 6 ποδῶν βάθους καὶ 8 πλάτους, ἐπιστεγασμένος ὑπὸ μαρμαρίνου ἐπιθέματος 2 ποδῶν ὕψους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου παρατηρεῖται ὀπή, διατρηθεῖσα ἴσως ὑπὸ τυμβωρύχου τινὸς πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ὑπ' αὐτό. Ὅμοιοι σαρκοφάγοι παρατηροῦνται καὶ ἐπὶ τοῦ Πίνδου παρὰ τὸ χωρίον *Καλαρύτες*· ὁ δὲ Ῥὸς ἀνεῦρεν ὁμοίους παρὰ τὰς Πλαταιὰς καὶ ἐπὶ τῶν νήσων Ἀνάφης, Θήρας καὶ Καρπάθου· παρεμφερεῖς δὲ πρὸς τούτους εἶνε καὶ οἱ ἐν Λυκίᾳ ἐν τοῖς βράχοις λελαξευμένοι σαρκοφάγοι (Uss. 117). Παρὰ τὰς Βελισσιώτας ἀναβλύζουσιν ἄφθονα ὕδατα, ἅτινα τινὲς θεωροῦσιν ὡς τὴν ἔκρυσιν τῆς ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους κειμένης λίμνης Ξυνιάδος.

Ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὑπὲρ τὴν Σκάρμιτσαν κεῖται ἡ κωμόπολις *Δομοκός*, ἥτις, καίτοι ἀποβαλοῦσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα *Θαυμακοί*, κεῖται ὅμως πάντοτε ἐν χωρίῳ περιόπτῳ, ἐξ οὗ καθορᾶται σύμπασα ἡ πεδιὰς τῆς Θεσσαλιώτιδος καὶ Ἑστιαιώτιδος· ἄποψις θαυμασία, ἥτις ἐχορήγησεν εἰς τὴν πόλιν τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα. Τὴν ἀπὸ τοῦ Δομοκοῦ θαυμασίαν ἄποψιν ἀναφέρουσιν ἅπαντες οἱ νεώτεροι περιηγηταὶ καὶ ἐκ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὁ Λίβιος· ὅ,τι δὲ καθιστᾷ γλυκυτέραν τὴν ἐντύπωσιν, εἶνε ἡ τελεία ὁμαλότης τῆς ὑποκειμένης πεδιάδος. Οὐδὲν ὕψωμα ὁπωσοῦν σπουδαῖον ταράσσει τὴν ἁρμονίαν, καὶ νομίζει τις ὅτι βλέπει λίμνην, ἧς τὰ ὕδατα δὲν ταράσσονται ὑπὸ τῶν ἀνέμων· ὅστις ἐκεῖθεν δὲν εἶδε τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα ἐν καιρῷ ἔαρος, οὗτος δὲν δύναται νὰ λάβῃ πλήρη ἰδέαν τῆς θαυμασίας αὐτῆς καλλονῆς. Ὀλίγα γνωρίζομεν περὶ τῶν ἀρχαίων περιπετειῶν τῆς πόλεως. Κατὰ τὸ 199 π. Χ, ἐπολιορκήθη ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Γ', ἀλλὰ καταφθάσαντες οἱ Αἰτωλοὶ εἰς ἐπικουρίαν ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν πολιορκίαν (Λιβ. 32, 4). Ἐν δὲ τῷ Ἀντιοχικῷ πολέμῳ ἡλώθη μὲν κατ' ἀρχὰς ἡ πόλις ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ἠναγκάσθη ἀμέσως νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν ὕπατον Ἀκίλιον Γλαβρίωνα (34, 14). Κατὰ δὲ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀναφέρεται συχνὰ ἡ πόλις ὑπὸ τὸ σημερινὸν αὐτῆς ὄνομα, ἔχουσα καὶ φρούριον ἰσχυρόν, ὅπερ καὶ μέχρι σήμερον διατηρεῖται. Εἰς τὰ τείχη αὐτοῦ παρατηροῦνται ὀρθογώνιοί τινες λίθοι, οἵτινες μετά τινων ἐνεπιγράφων στηλῶν, διεσπαρμένων ἐν τῇ σημερινῇ κώμῃ, εἶνε καὶ τὰ μόνα λείψανα, ἅτινα περιεσώθησαν ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Κατοικεῖται δὲ σήμερον τὸ χωρίον ὑπὸ 400 οἰκογενειῶν. Ἐμπόριον ἔχει μικρὸν ὁ τόπος, προσερχομένων μόνον τῶν περιοίκων ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος πρὸς ἀγο-

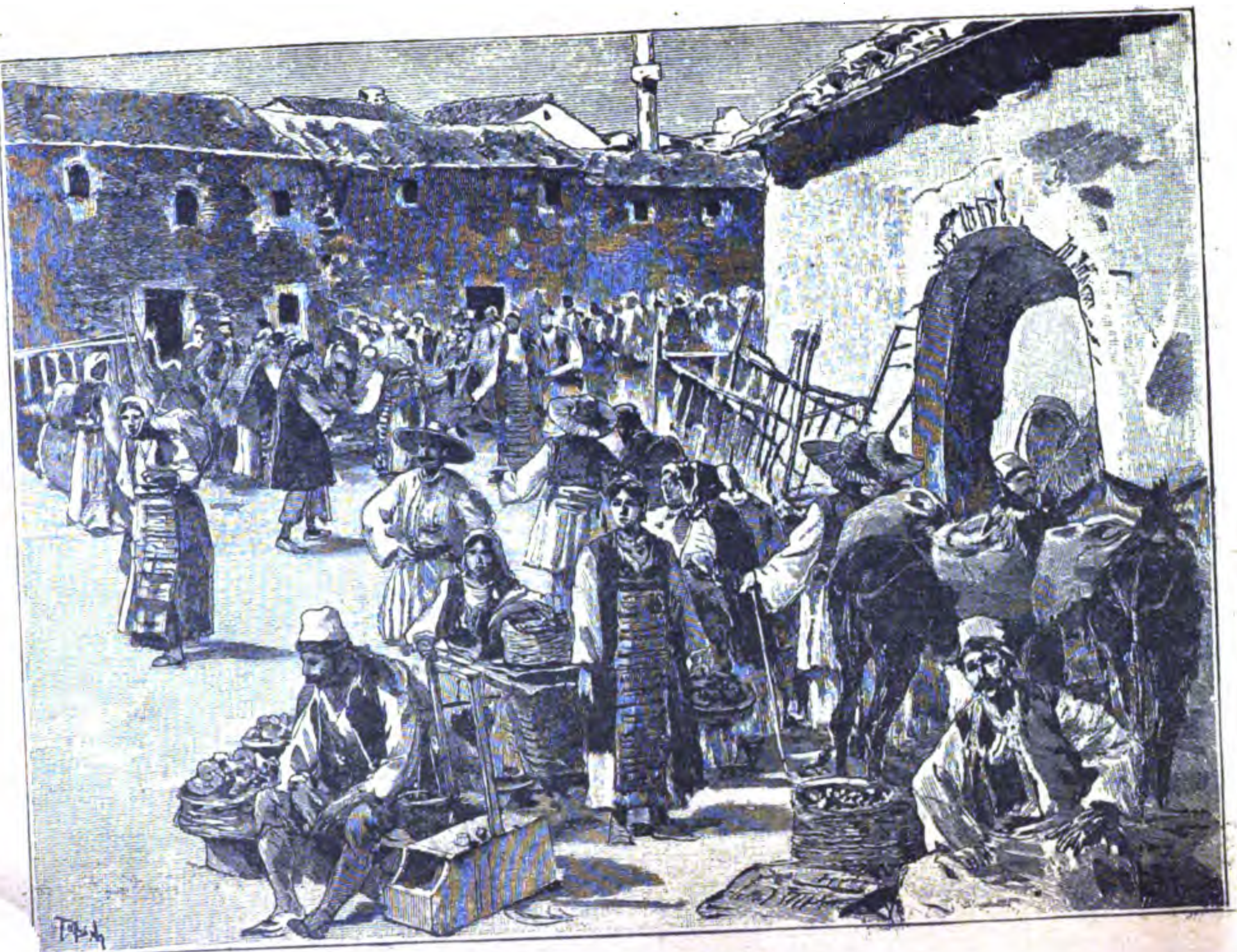
ρὰν τῶν ἀναγκαιούντων. Ὁ Δομοκὸς εἶνε ἕδρα ἐπισκόπου, ἐπικαλουμένου *Θαυμακῶν*.

Μίαν ὥραν μεσημβρινώτερον τοῦ Δομοκοῦ ἐκτείνεται εὐρὺ καὶ εὔφορον ὀροπέδιον, τοῦ ὁποίου ἡ νοτιωτέρα μοῖρα καταλαμβάνεται ὑπὸ τῆς λίμνης Ξυνιάδος, ὡς ἐν τῇ χωρογραφίᾳ ἐρρέθη· τὰ περὶ αὐτὴν χωρία εἶνε τὰ ἀνωτέρω μνημονευθέντα *Νιζερό*, *Δαουκλί*, *Ζαπάντ*, *Δεμελί*, *Παναγία* καὶ *Ὀμβριακή*, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι γεωργοῦντες τὰς παρακειμένας γαίας ἁλιεύουσι καὶ τοὺς ἐν τῇ λίμνῃ πολλοὺς καὶ παντοδαποὺς ἰχθῦς. Ἐπί τινος δὲ ἐν τῇ λίμνῃ προέχοντος ἀκρωτηρίου εὑρίσκονται ἐρείπια ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς τῆς πόλεως *Ξυνίας*, ἥτις κατὰ μὲν τὸ 193 ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τῶν κατοίκων ἐλεηλατήθη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν (Λιβ. 32, 13), τὸ δὲ ἑπόμενον ἔτος ἀφίχθη εἰς αὐτὴν ὁ Φλαμίνιος μετὰ τριήμερον ὁδοιπορίαν ἀπὸ τῆς Ἡρακλείας (33, 3).

Παρὰ δὲ τὴν Ἀβαρίτσαν, ἐπί τινος λόφου παρακειμένου τῷ χωρίῳ, ὑπάρχει ἐν τῷ μέσῳ πυκνοτάτων δασῶν μονὴ πενιχρὰ κατοικουμένη ὑπὸ δύο μόνον μοναχῶν· ἐκτὸς δὲ αὐτῆς παρατηροῦνται τὰ ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν, ἅτινα, καίτοι κεκαλυμμένα ὑπὸ θάμνων, δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν σπουδαίαν ἔκτασιν· καθότι ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ λόφου κατέρχονται μέχρι τοῦ χωρίου, καὶ ἔτι κατωτέρω μέχρι τῆς ὑποκειμένης τερπνοτάτης κοιλάδος. Ἐν τῇ αὐλῇ τῆς μονῆς ἀναγινώσκεται παναρχαία τις ἐπιγραφὴ καὶ ἀνευρίσκονται σπόνδυλοι κιόνων καὶ ὑποβάθρα ἀγαλμάτων· ἐν δὲ τῷ ναῷ τῆς μονῆς, ἐπί τινος τετραγώνου μαρμάρου, ὑποβαστάζοντος τὴν ἁγίαν τράπεζαν, ἀναγινώσκεται ἑτέρα σπουδαία ἐπιγραφὴ ἐκδοθεῖσα ὑπό τε τοῦ Ῥαγκαβῆ (**Antiq. Hellén.** Τόμ. II. σ. 692) καὶ τοῦ Ussing (**inscr. ined. N^{0}** 2), ἔνθα ἀναγράφεται ἡ ἀπόφασις τῆς Αἰτωλικῆς συμμαχίας ἐπί τινος διαφορᾶς μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Μελιταίας καὶ τῶν ὁμόρων αὐτοῖς Πειραίων, διαγράφονται τὰ ὅρια τῶν δύο τούτων χωρῶν καὶ ὁρίζεται τὸ ποσόν, ὅπερ ὤφειλον νὰ πληρόνωσιν οἱ Μελιταιεῖς εἰς τοὺς πτωχοὺς αὐτῶν ὁμόρους πρὸς διακόσμησιν τῶν δημοσίων ἑορτῶν· καὶ ὁ μὲν Ῥαγκαβῆς, ποιῶν ἐκτεταμένην γεωγραφικὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐπιγραφῆς καὶ διατελῶν ὅλως ἐν ἀγνοίᾳ τῶν τόπων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν περισωζομένων ἐρειπίων, ἁμαρτάνει μετὰ τοῦ Λήκ, ἀποδίδων τὰ παρὰ τὴν Ἀβαρίτσαν ἐρείπια εἰς τὴν πτωχὴν καὶ ἄσημον κώμην Πειραίαν, ἐνῷ ῥητῶς ὁ 31ος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς λέγει, ὅτι αὕτη ἦτο ἐκτεθειμένη ἐν τῇ Μελιταίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ τῆς ἐπιγραφικῆς ταύτης μαρτυρίας θὰ ἦτο ὅλως ἄτοπον νὰ ἀποδώσῃ τις εἰς τὴν ἄσημον Πειραίαν τὰ σπουδαῖα παρὰ τὴν Ἀβαρίτσαν ἐρείπια· συμφωνότερον δὲ πρὸς τὰ πράγματα τοποθετεῖ ὁ Ussing ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν Φθιωτικὴν πόλιν *Μελίταιαν*, μνημονευομένην συχνάκις ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Καὶ ὁ μὲν Θουκυδίδης μνημονεύων τῆς διὰ Θεσσαλίας πορείας τ Βρασίδου λέγει, ὅτι ἀναχωρήσας ὁ ῥηθεὶς στρατηγὸς ἐκ τῆς Μελιτα

κατεσκήνωσε τὸ ἑσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης παρὰ τὴν Φάρσαλον ἐπὶ τῷ Ἀπιδανῷ. Ὁ δὲ Διόδωρος (18, 15) λέγει, ὅτι ἐπὶ τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου ἀφῆκαν ἐν αὐτῇ τὰς ἀποσκευὰς οἱ σύμμαχοι, ὁδεύοντες κατὰ τοῦ Λεοννάτου. Ἀλλὰ καὶ ὁ Σκύλαξ καὶ ὁ Πλίνιος (4, 91) καὶ ὁ Πτολεμαῖος (3, 13), ἀποκαλοῦντες αὐτὴν ἐσφαλμένως *Μελίταρα*, μνημονεύουσι τῆς πόλεως. Ὁ δὲ Πολύβιος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν ἱστοριῶν λέγει, ὅτι ὁ Γ'. Φίλιππος, σκοπῶν νὰ καταλάβῃ τὰς Φθιώτιδας Θήβας, ἐνόμισε σκοπιμώτερον νὰ καταλάβῃ πρῶτον τὴν ὀχυρὰν Μελίταιαν καὶ προσελθὼν ὑπὸ τὴν ἑωθινὴν ὥραν, προσέθεσε μὲν τὰς κλίμακας ἐπὶ τοῦ τείχους, ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται δὲν ἐξικνοῦντο εἰς τὸ ὕψος αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ τίποτε καὶ ὑπεχώρησεν ἄπρακτος. Ὁ δὲ Στράβων λέγει, ὅτι ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως ἐδείκνυτο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ὁ τάφος τοῦ Ἕλληνος, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δευκαλίωνος, καὶ ὅτι οἱ Μελιταιεῖς δέκα στάδια μακρὰν τῆς πόλεώς των πέραν τοῦ Ἐνιπέως ἐτοποθέτουν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ὅτε ἡ πόλις αὐτῶν *Πύρρα* ὠνομάζετο (Στρ. 9 ὡς ἀνωτέρ.). Ἡ δὲ ***Πειραία***, εἰς τοὺς εὐχλόους λειμῶνας τῆς ὁποίας ἔβοσκεν ὁ Ἀπόλλων, κατὰ τὸν Ὅμηρον, τὰς ἵππους τοῦ Ἀδμήτου, ἔκειτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Ἀβαρίτσας, ἐν τῇ τερπνοτάτῃ κοιλάδι τοῦ Ἐνιπέως. Ἴσως δὲ καὶ ἦτο ἀτείχιστος, διὸ καὶ οὐδὲν ἐρείπιον αὐτῆς σήμερον ἀνευρίσκεται.

Κατερχόμενοι τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐνιπέως, εὑρίσκομεν πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὴν λοφώδη χώραν τοῦ Δράγασι, κατοικουμένην πρὶν ὑπὸ Τούρκων Κονιάρων καὶ τῆς ὁποίας τὰ χωρία ἀνήκοντα σήμερον εἰς τὸν δῆμον Φερσάλων, ἀνωτέρω ἐμνημόνευσα. Παρά τινι τῶν χωρίων τούτων τῷ Κισλὰρ ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὑψηλοῦ λόφου παρατηροῦνται σπουδαῖα ἐρείπια ἑλληνικῶν τειχῶν, ὁποῖα σπανίως ἀπαντᾷ τις καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα. Συνιστάμενα ταῦτα ἐξ ὀρθογωνίων λίθων, κανονικώτατα ἐπ' ἀλλήλων τεθειμένων, καὶ ἔχοντα πάχος ὀκτὼ ποδῶν, περιβάλλουσιν εἰσέτι τήν τε ἀκρόπολιν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου καὶ τὴν κατωτέραν πόλιν καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν ὑψούμενα ἐνιαχοῦ εἰς 15 ποδῶν ὕψος. Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς ἵσταται εἰσέτι μικρὰ πύλη 3 $^1/_2$ ποδῶν πλατεῖα, ἐπεστεγασμένη διὰ τριῶν ἐπικαρσίων λίθων· ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς κεῖται ἡ κυριωτέρα πύλη τῆς πόλεως 11 ποδῶν πλατεῖα. Ἐκτὸς δὲ τῶν τειχῶν παρατηροῦνται σπόνδυλοι κιόνων καὶ ἀρχιτεκτονικὰ συντρίμματα, λείψανα ἴσως ἐνταῦθα κειμένου ἀρχαίου ναοῦ· καὶ ὁ μὲν Λὴκ τοποθετεῖ ἐνταῦθα τὴν Μελίταιαν, τῆς ὁποίας ὅμως τὰ ἐρείπια ἀνεύρομεν παρὰ τὴν Ἀβαρίτσαν. Ἐνταῦθα δὲ ἔκειτο ἴσως ἡ Φθιωτικὴ πόλις *Κορώνεια*, μνημονευομένη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μεταξὺ τῆς Μελιταίας καὶ τοῦ *Ἐριneοῦ*, ὅστις κατεῖχεν ἴσως τὸν ὑπὲρ τὸ χωρίον Τσιατμὰ λόφον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται εἰσέτι σπουδαῖα ἑλληνικὰ ἐρείπια τῶν τε τειχῶν τῆς πόλεως καὶ τῆς ἐπὶ τοῦ ὑψίστου μέρους τοῦ λόφου κειμένης ἀκροπόλεως.

Η ΑΓΟΡΑ ΕΝ ΔΟΜΟΚΩι

Παρὰ δὲ τὸ χωρίον Ἰρενὶ τοῦ δήμου Σκοτούσης κεῖται ὁ διάσημος κατὰ τὴν Θεσσαλίαν τεκὲς τῶν Μπεκτασίδων περιβαλλόμενος ὑπὸ τερπνοτάτης φύσεως, καὶ παρὰ τὸ χωρίον Τσαγκλῆ τοῦ αὐτοῦ δήμου ὑψοῦται κιονοειδὲς ὄρος, παρατηροῦνται ἐρείπια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν κατασκευῆς πολυγώνου ἀποκλινούσης πρὸς τὴν κανονικήν, ἔχουσι δὲ τὰ τείχη 6 ποδῶν πάχος καὶ εὑρίσκονται ἐν αὐτοῖς 6 πύλαι, ἐξ ὧν ἡ πλατυτέρα εἶνε 12 ποδῶν, 4 1/2 δὲ ἡ μικροτέρα, ὑπερασπιζόμεναι ὑπὸ πύργων πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς εἰσόδου κειμένων, μόνον δὲ ἐν μιᾷ αὐτῶν ὁ πύργος κεῖται πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ ὄρους ὑπάρχει μονήρης βράχος περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἡ ἐκ τῶν βράχων τούτων ἄποψις εἶνε μία τῶν θαυμασιωτάτων συμπάσης τῆς Θεσσαλίας, ἐκ δὲ τῶν ποδῶν τοῦ ὄρους πηγὴ ὕδατος καταρρέουσα εἰς τὸν Ἐνιπέα. Ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ Φθιωτικὴ πόλις Ἐρέτρια, ἐν ᾗ ἐστρατοπέδευσεν ὑποχωρῶν ἐκ τῶν Φερρῶν ὁ Τῖτος Φλαμίνιος δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς μάχης (Λίβιος, 36, 6). Ἦτο δὲ ἡ πόλις κατὰ Στράβωνα ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ εἰς αὐτὴν ἀνῆκε διάσημον ἱερὸν τοῦ Θεοῦ ἵδρυμα τοῦ Ἀδμήτου (Στράβων 10, 447), ὅπερ κατελάμβανεν ἴσως τὸ μεταξὺ Τσαγκλῆ καὶ Ἰνελῆ γηλοφικὸν ἔπαρμα, ἔνθα παρατηροῦνται εἰσέτι ἄσημα τινὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος λείψανα Παρὰ τὰ χωρία Τζαγκλῆ καὶ Ἰρενῆ ἀνεκαλύφθησαν σπουδαῖα μεταλλεῖα χρωμικοῦ σιδήρου.

Ἡ δὲ παρὰ τὸ Σουπλῆ χώρα ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Σκοτουσσαία* ἐκ τῆς διασήμου καὶ παναρχαίας Πελασγικῆς πόλεως Σκοτούσσης ἢ Σκοτουσσῶν (Στέφ. Βυζ.), ἥτις κατὰ τὸν Σουΐδαν (Στρ. 7, 399) ἦτο ἡ πρώτη κοιτὶς τοῦ Δωδωναίου μαντείου, ὅπερ ἐντεῦθεν μετηνέχθη εἰς τὴν Ἤπειρον, καὶ τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια, μικρὰ καὶ ἄσημα, παρατηροῦνται εἰσέτι ἐπί τινος λόφου παρὰ τὸ χωρίον *Σουπλῆ*. Καὶ κατὰ μὲν τὸ 374 ἀντέστησαν οἱ Σκοτουσσαῖοι μετὰ τῶν λοιπῶν Θεσσαλῶν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ Ἀγησιλάου, τὸ δὲ 307 ὑπέστη ἡ πόλις τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ μνημονευθὲν δεινὸν τραῦμα, ἐξ οὗ δυσκόλως πλέον ἀνέλαβε. Κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ οἱ ὀλίγοι κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν, ἥτις ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἦτο ἔρημος· φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ μετὰ ταῦτα ἡ πόλις κατῳκεῖτο, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἔκ τε τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Λιβίου, οἵτινες, ἱστοροῦντες τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου Γ' Ῥωμαϊκὸν πόλεμον, μνημονεύουσι συχνάκις τῆς πόλεως, καθότι περὶ αὐτὴν παρὰ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς συνεκροτήθη ἡ διαβόητος μάχη, καθ' ἣν ἡττήθη κατὰ κράτος ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, καὶ ἀπηλλάγη ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλὰς τοῦ Μακεδονικοῦ ζυγοῦ. Παρὰ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς συνεκροτήθη κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ ἑτέρα σπουδαία μάχη μεταξὺ τῶν Θηβαίων καὶ τοῦ τυράννου τῶν Φεραίων Ἀλεξάνδρου, καθ' ἣν ἐνίκησαν μὲν οἱ Θηβαῖοι περιφανῆ νίκην, ἀπώλεσαν ὅμως τὸν φίλον αὐτῶν στρατη-

Παρὰ δὲ τὸ χωρίον Ἰρενὴ τοῦ δήμου Σκοτούσης κεῖται ὁ διάσημος κατὰ τὴν Θεσσαλίαν τεκὲς τῶν Μπεκτασίδων περιβαλλόμενος ὑπὸ τερπνοτάτης φύσεως, καὶ παρὰ τὸ χωρίον Τσαγκλῆ τοῦ αὐτοῦ δήμου ὑψοῦται κιονοειδὲς ὄρος, παρατηροῦνται ἐρείπεια ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν κατασκευῆς πολυγώνου ἀποκλινούσης πρὸς τὴν κανονικήν, ἔχουσι δὲ τὰ τείχη 6 ποδῶν πάχος καὶ εὑρίσκονται ἐν αὐτοῖς 6 πύλαι, ἐξ ὧν ἡ πλατυτέρα εἶνε 12 ποδῶν, 4 ½ δὲ ἡ μικροτέρα, ὑπερασπιζόμεναι ὑπὸ πύργων πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς εἰσόδου κειμένων, μόνον δὲ ἐν μιᾷ αὐτῶν ὁ πύργος κεῖται πρὸς τὰ ἀριστερά. Ἐπὶ δὲ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ ὄρους ὑπάρχει μονήρης βράχος περιβαλλόμενος ὑπὸ τῶν τειχῶν τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως, ἡ ἐκ τῶν βράχων τούτων ἄποψις εἶνε μία τῶν θαυμασιωτάτων συμπάσης τῆς Θεσσαλίας, ἐκ δὲ τῶν ποδῶν τοῦ ὄρους πηγὴ ὕδατος καταρρέουσα εἰς τὸν Ἐνιπέα. Ἔκειτο δὲ ἐνταῦθα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ Φθιωτικὴ πόλις Ἐρέτρια, ἐν ᾗ ἐστρατοπέδευσεν ὑποχωρῶν ἐκ τῶν Φερρῶν ὁ Τίτος Φλαμίνιος δύο ἡμέρας πρὸ τῆς ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς μάχης (Λίβιος, 36, 6). Ἦτο δὲ ἡ πόλις κατὰ Στράβωνα ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ εἰς αὐτὴν ἀνῆκε διάσημον ἱερὸν τοῦ Θεοῦ ἵδρυμα τοῦ Ἀδμήτου (Στράβων 10, 447), ὅπερ κατελάμβανεν ἴσως τὸ μεταξὺ Τσαγκλῆ καὶ Ἰνελῆ γηλοφικὸν ἔπαρμα, ἔνθα παρατηροῦνται εἰσέτι ἄσημα τινὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος λείψανα Παρὰ τὰ χωρία Τζαγκλῆ καὶ Ἰρενῆ ἀνεκαλύφθησαν σπουδαῖα μεταλλεῖα χρωμικοῦ σιδήρου.

Ἡ δὲ παρὰ τὸ Σουπλῆ χώρα ἐκαλεῖτο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις *Σκοτουσσαία* ἐκ τῆς διασήμου καὶ παναρχαίας Πελασγικῆς πόλεως Σκοτούσσης ἢ Σκοτουσσῶν (Στέφ. Βυζ.), ἥτις κατὰ τὸν Σουίδαν (Στρ. 7, 399) ἦτο ἡ πρώτη κοιτὶς τοῦ Δωδωναίου μαντείου, ὅπερ ἐντεῦθεν μετηνέχθη εἰς τὴν Ἤπειρον, καὶ τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια, μικρὰ καὶ ἄσημα, παρατηροῦνται εἰσέτι ἐπί τινος λόφου παρὰ τὸ χωρίον *Σουπλῆ*. Καὶ κατὰ μὲν τὸ 374 ἀντέστησαν οἱ Σκοτουσσαῖοι μετὰ τῶν λοιπῶν Θεσσαλῶν εἰς τὴν διάβασιν τοῦ Ἀγησιλάου, τὸ δὲ 307 ὑπέστη ἡ πόλις τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ μνημονευθὲν δεινὸν τραῦμα, ἐξ οὗ δυσκόλως πλέον ἀνέλαβε. Κατὰ δὲ τὸν Παυσανίαν ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ οἱ ὀλίγοι κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν, ἥτις ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἦτο ἔρημος· φαίνεται ὅμως, ὅτι καὶ μετὰ ταῦτα ἡ πόλις κατῳκεῖτο, ὡς δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ἔκ τε τοῦ Πολυβίου καὶ τοῦ Λιβίου, οἵτινες, ἱστοροῦντες τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου Γ' Ῥωμαϊκὸν πόλεμον, μνημονεύουσι συχνάκις τῆς πόλεως, καθότι περὶ αὐτὴν παρὰ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς συνεκροτήθη ἡ διαβόητος μάχη, καθ' ἣν ἡττήθη κατὰ κράτος ὁ βασιλεὺς τῶν Μακεδόνων, καὶ ἀπηλλάγη ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ νοτιωτέρα Ἑλλὰς τοῦ Μακεδονικοῦ ζυγοῦ. Παρὰ τὰς Κυνὸς Κεφαλὰς συνεκροτήθη κατ' ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ ἑτέρα σπουδαία μάχη μεταξὺ τῶν Θηβαίων καὶ τοῦ τυράννου τῶν Φεραίων Ἀλεξάνδρου, καθ' ἣν ἐνίκησαν μὲν οἱ Θηβαῖοι περιφανῆ νίκην, ἀπώλεσαν ὅμως τὸν φίλον αὐτῶν στρατη-

γὸν Πελοπίδαν. Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θησέως (22) λέγει: «Φαίνεται δὲ μηδὲ Θεσσαλίαν ἀπραγμόνως αἱ Ἀμαζόνες διελθοῦσαι· τάφοι γὰρ αὐτῶν ἔτι νῦν δείκνυται περὶ τὴν Σκοτουσσαίαν καὶ τὰς Κυνὸς Κεφαλάς». Πρὸ 20 δὲ ἐτῶν ἀνευρέθη μετὰ ἀνασκαφήν, γενομένην ἐνταῦθα γυναικεία κεφαλὴ ἐκ χαλκοῦ περικεχρυσωμένου, ἥτις ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ τότε διοικητοῦ τῆς Θεσσαλίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βορειότερον δὲ τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν, ἀλλ' ἐν τῇ Σκοτουσσαίᾳ, ἔκειτο τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μνημονευόμενον *Μελάμβιον* (ἴσως ἱερός τις τόπος), ἔνθα κατα τὴν προτεραίαν τῆς μάχης κατεσκήνωσεν ὁ Φίλιππος Γ΄. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Ἀλχανὶ εὗρεν ὁ Heuzey συντρίμματα μετοπῶν καὶ σπονδύλους κιόνων, ἅτινα ἴσως σημειοῦσι τὴν θέσιν τοῦ Θετιδείου, ὅπερ κατέλαβεν ὁ Πελοπίδας τὴν προτεραίαν τῆς μάχης. Καὶ σήμερον δὲ παρὰ τὸ χωρίον Σουπλὶ ῥέει ἡ κρήνη, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα ἰῶντο μετὰ θαυμαστῆς ταχύτητος παντοῖα ἕλκη καὶ κατάγματα (Ἀριστ. περ. ἀκ. 117. Πλίν. h. n. 31, 2, 14).

Ἔρχομαι ἤδη εἰς τὸ διαμέρισμα τῆς Φθιώτιδος, ἤτοι τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ.

Φθιῶτες

(ἐπαρχία Ἀλμυροῦ).

Τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ διαμερίσματος τούτου, τὸ πρὸς νότον τῆς Ὄθρυος καὶ ὑπὸ τοῦ Σπερχειοῦ διαρρεόμενον, ἀποτελοῦν τὴν βορειοτέραν ἐπαρχίαν τοῦ πρώην Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, φέρει εἰσέτι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα· μικρὰ δέ τις μερὶς κειμένη πρὸς βορρᾶν τῆς Ὄθρυος ἀνήκει καὶ σήμερον εἰς τὴν Θεσσαλίαν καλουμένη ὡς ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου χωρίου *ἐπαρχία τοῦ Ἀλμυροῦ*. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς μυθικοὺς χρόνους ἡ ἐπαρχία αὕτη κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Μυρμιδόνων, Ἑλλήνων καὶ Ἀχαιῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸν Ἀχιλλέα συμμετέσχον τῆς Τρωϊκῆς ἐκστρατείας· ἐκαλεῖτο δὲ ἡ χώρα αὕτη *Φθία* καὶ *Ἑλλάς*· κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἱ μὲν Μυρμιδόνες ἐξέλιπον, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀπεδόθη εἰς πάσας τὰς κατοικούσας τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον φυλάς, παρέμεινε δὲ τὸ ὄνομα Ἀχαιοὶ ὡς διακριτικὸν τῶν κατοικούντων τὴν χώραν ταύτην, οἵτινες πρὸς διάκρισιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὁμωνύμων ἐκαλοῦντο καὶ *Ἀχαιοὶ Φθιῶται*, ἡ δὲ χώρα αὐτῶν, *Θεσσαλικὴ Ἀχαΐα*.

Σήμερον δὲ καλουμένη ἡ χώρα αὕτη ἐπαρχία τοῦ Ἀλμυροῦ ἀνήκει μὲν διοικητικῶς εἰς τὸν νομὸν Λαρίσσης, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τριῶν δήμων α΄) τοῦ δήμου Ἀλμυροῦ περιέχοντος τὴν πόλιν Ἀλμυρὸν καὶ τὰ χωρία *Ἀϊδίνι*, *Ἄκιτσι*, *Γενισλέρ*, *Γενιτσίκι*, *Γεντσελῆ*, *Γεριχλῆ*, *Νταουτσιά*, *Καραμπάσι*, *Καραντανλῆ*, *Κελεϊμενῆ*, *Κιουλελέρ*, *Κοφφάλι*, *Κοτίκι*, *Ματι*, *Τουρκουμεσλῆ*, *Τσιγκέλι* καὶ *Χασουμλῆ*· β΄) ἐκ τοῦ δήμου Πλατάνου περιέχοντος τὸν *Πλάτανον*, *Βρύναινα*, *Δρυμόνα*, *Καλύβια*, *Καρατσαρταλῆ*,

Κελέρτζα, Κουκοτῆ, Κωφοί, Μονὴ Ξυνειᾶς καὶ *Μπακλαλῆ*· καὶ γ´) ἐκ τοῦ δήμου Ὄθρυος συγκειμένου ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου χωρίου τῆς *Γούρας*. Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον, ἄρχομαι τῆς λεπτομερεστέρας περιγραφῆς τοῦ τόπου ἀπὸ τῶν πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Φαρσάλου συνόρων.

Ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ χωρίου *Γενετσίκι* ἐπί τινος λόφου παρατηροῦνται λείψανά τινα ἀρχαίων τειχῶν, πιθανώτατα τῆς πρωτευούσης τοῦ Πρωτεσιλάου *Φυλάκης*, τοῦ ὁποίου καὶ τέμενος ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει· τοποθετεῖται δὲ αὕτη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἐγγὺς τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, οὐχὶ μακρὰν ἀπὸ τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄθρυος, ἥτις ἀφώριζεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς χώρας τῶν Μηλιέων (Στρ. 9, 433, 435). Παρὰ δὲ τὸ χωρίον *Γετζελί*, οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κουαρίου, ἀνευρίσκομεν ἐπί τινος μὲν λόφου ἄσημά τινα λείψανα τῆς ἀρχαίας *Ἰτώνου*, παρ᾽ αὐτὴν δὲ ἐν θέσει καλουμένῃ *Μάρμαρα* τὸ κρηπίδωμα τοῦ διασημοτάτου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἱεροῦ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, οὗτινος ὁμώνυμον ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ (Στρ. 9, 435) καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέθηκεν ὁ Πύρρος μετὰ τὴν μεγάλην κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου, νίκην τὰ κάλλιστα καὶ λαμπρότατα τῶν λαφύρων, ἐπιγράψας τόδε τὸ ἐλεγεῖον·

> Τοὺς θυρεοὺς ὁ Μολοσσὸς Ἰτωνίδι δῶρον Ἀθάνᾳ
> Πύρρος ἀπὸ θρασέων ἐκρέμασε Γαλατῶν,
> πάντα τὸν Ἀντιγόνου καθελὼν στρατόν· οὐ μέγα θαῦμα·
> αἰχμηταὶ καὶ νῦν καὶ πάρος Αἰακίδαι. (Πλούτ. Β. Πύρρου.

ἦτο δὲ τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς Ἰτωνίδος Ἀθηνᾶς τὸ μόνον ἀνὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, ὡς ἐν τοῖς περὶ Κουραλίου ἀπέδειξα. Τὸ δὲ χωρίον *Γοῦρα*, κατοικούμενον ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις ὑπὸ 1,000 περίπου οἰκογενειῶν καὶ ἱκανῶς ἀκμάζον, ἠρημώθη διὰ τὴν διηνεκῆ ληστείαν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ διεσκορπίσθησαν πανταχοῦ, καὶ κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 80 περίπου οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησις εἶνε ἡ βυρσοδεψικὴ καὶ ἡ κατασκευὴ μαλλίνων καλυμμάτων. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ λοφώδης Φθιῶτις. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου *Γενετσίκ* ἐκτείνεται τὸ *Κρόκιον πεδίον* (ἡ πεδιὰς τοῦ Ἀλμυροῦ), ὅπερ, ἔχον μῆκος μὲν ἐκ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν 4 περίπου ὡρῶν, πλάτος δὲ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ποικίλλον μεταξὺ 2 καὶ 4 ὡρῶν, ἦτο διάσημον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὴν παραγωγικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἥτις καὶ μέχρι σήμερον παραμένει ἀμείωτος, παράγον πολλὰ καὶ ποικίλα προϊόντα, ἐξ ὧν ἀναφέρω τὸν σῖτον, τὴν κριθήν, τὰ κουκούλια, τὸν βάμβακα καὶ τὸν καπνόν, ποιότητος ἐξαιρέτου καὶ γνωστὸν καθ᾽ ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Καπνὸς τοῦ Ἀλμυροῦ, τὰς σταφυλὰς καὶ ἄλλα τινά. Καὶ ἡ μὲν παραλία μοῖρα τῆς πεδιάδος εἶνε κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς ἔκτασιν τελματώδης, ἀποπνέουσα τὴν νόσον εἰς τοὺς περιοίκους καὶ ἀφαιροῦσα σπουδαίας ἐκτάσεις ἀπὸ τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ δυναμένη εὐκόλως νὰ ἐκχερσωθῇ, ἡ δὲ λοιπὴ αὐτῆς μοῖρα ἠρέμα αἰωρουμένη καταλήγει εἰς τὴν λοφώδη χώραν·

γὸν Πελοπίδαν. Ὁ δὲ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Θησέως (22) λέγει: «Φαίνεται δὲ μηδὲ Θεσσαλίαν ἀπραγμόνως αἱ Ἀμαζόνες διελθοῦσαι· τάφος γὰρ αὐτῶν ἔτι νῦν δείκνυται περὶ τὴν Σκοτουσσαίαν καὶ τὰς Κυνὸς Κεφαλάς». Πρὸ 20 δὲ ἐτῶν ἀνευρέθη μετὰ ἀνασκαφὴν, γενομένην ἐνταῦθα γυναικεία κεφαλὴ ἐκ χαλκοῦ περικεχρυσωμένου, ἥτις ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ τότε διοικητοῦ τῆς Θεσσαλίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βορειότερον δὲ τῶν Κυνὸς Κεφαλῶν, ἀλλ' ἐν τῇ Σκοτουσσαίᾳ, ἔκειτο τὸ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου μνημονευόμενον *Μελάμβιον* (ἴσως ἱερός τις τόπος), ἔνθα κατα τὴν προτεραίαν τῆς μάχης κατεσκήνωσεν ὁ Φίλιππος Γ'. Ἐν δὲ τῷ χωρίῳ Ἀλχανὶ εὗρεν ὁ **Heuzey** συντρίμματα μετοπῶν καὶ σπονδύλους κιόνων, ἅτινα ἴσως σημειοῦσι τὴν θέσιν τοῦ Θετιδίου, ὅπερ κατέλαβεν ὁ Πελοπίδας τὴν προτεραίαν τῆς μάχης. Καὶ σήμερον δὲ παρὰ τὸ χωρίον Σουπλὶ ῥέει ἡ κρήνη, τῆς ὁποίας τὰ ὕδατα ἰῶντο μετὰ θαυμαστῆς ταχύτητος παντεῖα ἕλκη καὶ κατάγματα (Ἀριστ. περ. ακ. 117. Πλίν. h. n. 31, 2, 14).

Ἔρχομαι ἤδη εἰς τὸ διαμέρισμα τῆς Φθιώτιδος, ἤτοι τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ.

Φθιῶτες

(ἐπαρχία Ἀλμυροῦ).

Τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ διαμερίσματος τούτου, τὸ πρὸς νότον τῆς Ὄθρυος καὶ ὑπὸ τοῦ Σπερχειοῦ διαρρεόμενον, ἀποτελοῦν τὴν βορειοτέραν ἐπαρχίαν τοῦ πρώην Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, φέρει εἰσέτι τὸ ἀρχαῖον ὄνομα· μικρὰ δέ τις μερὶς κειμένη πρὸς βορρᾶν τῆς Ὄθρυος ἀνήκει καὶ σήμερον εἰς τὴν Θεσσαλίαν καλουμένη ὡς ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου χωρίου *ἐπαρχία τοῦ Ἀλμυροῦ*. Καὶ κατὰ μὲν τοὺς μυθικοὺς χρόνους ἡ ἐπαρχία αὕτη κατῳκεῖτο ὑπὸ τῶν Μυρμιδόνων, Ἑλλήνων καὶ Ἀχαιῶν, οἵτινες ὑπὸ τὸν Ἀχιλλέα συμμετέσχον τῆς Τρωϊκῆς ἐκστρατείας· ἐκαλεῖτο δὲ ἡ χώρα αὕτη *Φθία* καὶ *Ἑλλάς*· κατὰ δὲ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οἱ μὲν Μυρμιδόνες ἐξέλιπον, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων ἀπεδόθη εἰς πάσας τὰς κατοικούσας τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον φυλάς, παρέμεινε δὲ τὸ ὄνομα Ἀχαιοὶ ὡς διακριτικὸν τῶν κατοικούντων τὴν χώραν ταύτην, οἵτινες πρὸς διάκρισιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὁμωνύμων ἐκαλοῦντο καὶ *Ἀχαιοὶ Φθιῶται*, ἡ δὲ χώρα αὐτῶν, *Θεσσαλικὴ Ἀχαΐα*.

Σήμερον δὲ καλουμένη ἡ χώρα αὕτη ἐπαρχία τοῦ Ἀλμυροῦ ἀνήκει μὲν διοικητικῶς εἰς τὸν νομὸν Λαρίσσης, ἀποτελεῖται δὲ ἐκ τριῶν δήμων α') τοῦ δήμου Ἀλμυροῦ περιέχοντος τὴν πόλιν Ἀλμυρὸν καὶ τὰ χωρία *Ἀϊδίρι*, *Ἄκιτσι*, *Γενισλέρ*, *Γενιτσέκι*, *Γεντσελῆ*, *Γεριχλῆ*, *Νταουτσλά*, *Καραμπάσι*, *Καρανταλῆ*, *Κελεϊμερῆ*, *Κιουλελέρ*, *Κουρφάλι*, *Κοτίκι*, *Μαοΐτι*, *Τουρχουμεσλῆ*, *Τσιγκέλι* καὶ *Χασουμλῆ*· β') ἐκ τοῦ δήμου Πλατάνου περιέχοντος τὸν *Πλάτανον*, *Βρόναιτα*, *Δρυμόνα*, *Καλύβια*, *Καρατσαρταλῆ*,

Κελέργια, *Κουκοτῆ*, *Κωφοί*, *Μονὴ Ξυνειᾶς* καὶ *Μπακλαλῆ*· καὶ γ΄) ἐκ τοῦ δήμου Ὄθρυος συγκειμένου ἐξ ἑνὸς καὶ μόνου χωρίου τῆς *Γούρας*. Καὶ ταῦτα μὲν γενικώτερον, ἄρχομαι τῆς λεπτομερεστέρας περιγραφῆς τοῦ τόπου ἀπὸ τῶν πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Φαρσάλου συνόρων.

Ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ χωρίου *Γενετσίκι* ἐπί τινος λόφου παρατηροῦνται λείψανά τινα ἀρχαίων τειχῶν, πιθανώτατα τῆς πρωτευούσης τοῦ Πρωτεσιλάου *Φυλάκης*, τοῦ ὁποίου καὶ τέμενος ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει· τοποθετεῖται δὲ αὕτη ὑπὸ τοῦ Στράβωνος ἐγγὺς τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, οὐχὶ μακρὰν ἀπὸ τὰς ὑπωρείας τῆς Ὄθρυος, ἥτις ἀφώριζεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς χώρας τῶν Μηλιέων (Στρ. 9, 433, 435). Παρὰ δὲ τὸ χωρίον *Γενιζελί*, οὐχὶ μακρὰν τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Κουαρίου, ἀνευρίσκομεν ἐπί τινος μὲν λόφου ἄσημά τινα λείψανα τῆς ἀρχαίας *Ἰτώνου*, παρ' αὐτὴν δὲ ἐν θέσει καλουμένῃ *Μάρμαρα* τὸ κρηπίδωμα τοῦ διασημοτάτου κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἱεροῦ τῆς Ἰτωνίας Ἀθηνᾶς, οὗτινος ὁμώνυμον ὑπῆρχε καὶ ἐν τῇ Βοιωτίᾳ (Στρ. 9, 435) καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέθηκεν ὁ Πύρρος μετὰ τὴν μεγάλην κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Δημητρίου, νίκην τὰ κάλλιστα καὶ λαμπρότατα τῶν λαφύρων, ἐπιγράψας τόδε τὸ ἐλεγεῖον·

> Τοὺς θυρεοὺς ὁ Μολοσσὸς Ἰτωνίδι δῶρον Ἀθάνᾳ
> Πύρρος ἀπὸ θρασέων ἐκρέμασε Γαλατῶν,
> πάντα τὸν Ἀντιγόνου καθελὼν στρατόν· οὐ μέγα θαῦμα·
> αἰχμηταὶ καὶ νῦν καὶ πάρος Αἰακίδαι. (Πλούτ. Β. Πύρρου).

ἦτο δὲ τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς Ἰτωνίδος Ἀθηνᾶς τὸ μόνον ἀνὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν, ὡς ἐν τοῖς περὶ Κουραλίου ἀπέδειξα. Τὸ δὲ χωρίον *Γοῦρα*, κατοικούμενον ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις ὑπὸ 1,000 περίπου οἰκογενειῶν καὶ ἱκανῶς ἀκμάζον, ἠρημώθη διὰ τὴν διηνεκῆ λῃστείαν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτοῦ διεσκορπίσθησαν πανταχοῦ, καὶ κατοικεῖται σήμερον ὑπὸ 80 περίπου οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων ἡ κυριωτέρα ἐνασχόλησις εἶνε ἡ βυρσοδεψικὴ καὶ ἡ κατασκευὴ μαλλίνων καλυμμάτων. Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ λοφώδης Φθιῶτις. Πρὸς ἀνατολὰς δὲ τοῦ μνημονευθέντος χωρίου *Γενετσίκ* ἐκτείνεται τὸ *Κρόκιον πεδίον* (ἡ πεδιὰς τοῦ Ἁλμυροῦ), ὅπερ, ἔχον μῆκος μὲν ἐκ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν 4 περίπου ὡρῶν, πλάτος δὲ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς ποικίλλον μεταξὺ 2 καὶ 4 ὡρῶν, ἦτο διάσημον κατὰ τὴν ἀρχαιότητα διὰ τὴν παραγωγικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἥτις καὶ μέχρι σήμερον παραμένει ἀμείωτος, παράγον πολλὰ καὶ ποικίλα προϊόντα, ἐξ ὧν ἀναφέρω τὸν σῖτον, τὴν κριθήν, τὰ κουκούλια, τὸν βάμβακα καὶ τὸν καπνόν, ποιότητος ἐξαιρέτου καὶ γνωστὸν καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα Καπνὸς τοῦ Ἁλμυροῦ, τὰς σταφυλὰς καὶ ἄλλα τινά. Καὶ ἡ μὲν παραλία μοῖρα τῆς πεδιάδος εἶνε κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῆς ἔκτασιν τελματώδης, ἀποπνέουσα τὴν νόσον εἰς τοὺς περιοίκους καὶ ἀφαιροῦσα σπουδαίας ἐκτάσεις ἀπὸ τὴν γεωργίαν, ἀλλὰ δυναμένη εὐκόλως νὰ ἐκχερσωθῇ, ἡ δὲ λοιπὴ αὐτῆς μοῖρα ἠρέμα αἰωρουμένη καταλήγει εἰς τὴν λοφώδη χώραν·

διαρρέεται δὲ ἡ πεδιὰς αὕτη ὑπὸ δύο ποταμίων, τοῦ *Κουαρίου*, καλουμένου σήμερον *Χολοργεύματος*, κατερχομένου ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ὄθρυος, καὶ τοῦ *Ἀμφρύσσου*, πηγάζοντος ἐν τῇ πεδιάδι ἐκ τῶν ποδῶν λόφου τινός, ὅστις καλεῖται τὴν σήμερον *Κεφάλωσις*· ἔκειντο δὲ τὸ πάλαι ἐν τῇ πεδιάδι αἱ πόλεις *Πύρασος*, *Φθιωτικαὶ Θῆβαι* καὶ *Ἅλος*. Καὶ παρὰ μὲν τὸ Καραμπάσι ἀνευρίσκονται λίθοι τινὲς ἀρχαίων τειχῶν τῆς Πυράσου, καθότι ἡ πόλις, κειμένη οὐχὶ μακρὰν τῆς ἄκρας Πύρρας, ἦτο ἤδη ἐπὶ Στράβωνος κατεσκαμμένη (Στρ. 9, 435)· ἦτο δὲ αὕτη ἐν δυσὶ σταδίοις εὐλίμενος ἔχουσα Δήμητρος ἄλσος καὶ ἱερὸν ἅγιον *Δημήτριον* καλούμενον (Στ. ὡς ἀν.), οὗτινος σπόνδυλοί τινες κιόνων καὶ ἄλλα μαρμάρινα συντρίμματα ἀνευρίσκονται ἐν τοῖς παρακειμένοις ἀγροῖς. Εἴκοσι δὲ στάδια ὑπὲρ τὴν Πύρασον ἔκειτο ἡ διάσημος πόλις *Θῆβαι αἱ Φθιώτιδες* (Στ. ὡς ἀν.), τῶν ὁποίων σπουδαῖα λείψανα ἀνευρίσκονται καὶ σήμερον ἐπὶ τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Ἀκὶτς λόφου, τοῦ ἀπέχοντος μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ Καραμπάσι. Τεῖχος 10 ποδῶν παχος ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων λίθων περιέβαλλε τὴν πόλιν, τῆς ὁποίας τὸ ὕψιστον σημεῖον ἔκειτο πρὸς βορρᾶν, ἔνθα λείπει ἡ τεχνητὴ ὀχύρωσις, καθότι ἐνταῦθα ἀποτόμως καταπίπτει ὁ βράχος εἰς τὸ παραρρέον ῥυάκιον. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ περιβόλου ὁ Λὴκ παρετήρησε λείψανα θεάτρου ἐξαφανισθέντα ἔκτοτε· παρὰ δέ τι καταρρέον Τουρκικὸν τέμενος ὑπάρχει σαρκοφαγος μετ' ἐπιγραφῆς, στρογγύλον δὲ καὶ κομψὸν ὑπόβαθρον ἀρχαίου ἀγάλματος ἐκ κυανοῦ μαρμάρου κεῖται πρὸ τοῦ οἴκου τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ χωρίου· καὶ ἔν τισι ναοῖς παρὰ τὸ χωρίον ἀναγινώσκονται ἐπί τινος στήλης πράξεις ἀπελευθερώσεων δούλων. Ἡ πόλις αὕτη ὑπὸ μὲν τοῦ Ὁμήρου δὲν μνημονεύεται, ἀλλ' ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἦτο ἡ σημαντικωτέρα παραλία πόλις τῆς Θεσσαλίας μέχρι τὴν ἱδρύσεως τῆς Δημητριάδος (Λιβ. 39, 25)· ὁ δὲ Διόδωρος λέγει, ὅτι αἱ Φθιώτιδες Θῆβαι μετὰ τοῦ Πελινναίου δὲν συμμετέσχον τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου· καὶ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ Κασάνδρου καὶ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ πολέμῳ ἡ ὀχυρὰ αὕτη πόλις κατείχετο ὑπὸ τοῦ Κασάνδρου (Διοδ. 20, 40)· ὁ δὲ Πολύβιος ἀναφέρει ὅτι Φίλιππος ὁ Γ'. ἐν τῷ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολέμῳ ἔσπευσεν ὅπως ἁλώσῃ τὰς ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν κατεχομένας Φθιώτιδας Θήβας, αἵτινες, κείμεναι οὐχὶ μακρὰν τῆς θαλάσσης, ἐπέκειντο εὐκαίρως τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ τῇ Μαγνησίᾳ, καὶ μάλιστα τῇ μὲν Μαγνησίᾳ τῇ χώρᾳ τῶν Δημητριέων, τῆς δὲ Θεσσαλίας τῇ τῶν Φαρσαλίων καὶ Φεραίων. Προσαγαγὼν δὲ ὁ Φίλιππος καταπέλτας μὲν 150, πετρόβολα δὲ ὄργανα 25 καὶ στρατοπεδεύσας περί τε τὸ *Σκόπιον* καὶ τὸ *Ἡλιοτρόπιον* καὶ κατὰ τὸ τῆς πόλεως ὑπερκείμενον ὄρος, ἤρξατο τῆς κατὰ τῆς πόλεως ἐφόδου· καὶ ἐπὶ τρεῖς μὲν ἡμέρας ἠμύναντο γενναίως οἱ ἐν αὐτῇ· πεσόντων δὲ ἀκολούθω πολλῶν ἐκ τῶν ὑπερμάχων καὶ ὀρυχθείσης ὑπονόμου ὑπὸ τῶν Μακεδόνων μέχρις ὑπὸ τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὧν μέρος κατέπεσε, καταπλαγέντες οἱ κάτοικοι παρέδωκαν τὴν πό-

λιν· ὁ δὲ Φίλιππος, γενόμενος κύριος αὐτῆς, τοὺς μὲν ὑπάρχοντας οἰκήτορας ἐξηνδραποδίσατο, Μακεδόνας δὲ ἐνοικήσας *Φιλίππου τὴν πόλιν*, ἀντὶ Θηβῶν κατωνόμασε (Πολύβ. V. 100)· ἀλλὰ μετέπειτα ἐπανέκτησε μὲν αὕτη τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, διατηρῆσαν αὐτὸ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ μνημονεύεται ἐν τῷ ἕκτῳ αἰῶνι μ. Χ. ὑπὸ τοῦ Ἱεροκλέους, ἀλλ' οὐδέποτε πλέον ἀνέκτησε τὴν προτέραν αὐτῆς ἰσχὺν καὶ σημασίαν, καὶ ἐπὶ Στράβωνος ἦτο πόλις ἱκανῶς ἄσημος· κατὰ δὲ τὸν Μεσαιῶνα ἔπαυσε πλέον ὑπάρχουσα, καὶ τὴν ἐμπορικὴν αὐτῆς σημασίαν ἀνέλαβεν ὁ δύο ὥρας πρὸς νότον ἀπέχων αὐτῆς *Ἁλμυρός*, ὅστις, κατοικούμενος σήμερον ὑπὸ 500 περίπου οἰκογενειῶν (ἐξ ὧν ὀλίγαι τινὲς Τουρκικαί), εἶνε πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπαρχίας· οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατὰ τὸ πλεῖστον γεωργοὶ ὄντες, μετέρχονται καί τινας τέχνας καὶ μικρὸν ἐμπόριον, προαγόμενοι ὁσημέραι ὑλικῶς διὰ τῆς φιλεργίας καὶ οἰκονομίας των· φαίνεται δέ, ὅτι κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ὁ Ἁλμυρὸς ἦτο ἡ ἐμπορικωτέρα πόλις τῆς Θεσσαλίας, ὡς ὁ Ἄραψ γεωγράφος Ἐδρισσῦς καὶ ὁ Ἰουδαῖος Βεν. Τουδέλας μᾶς πληροφοροῦσι, καὶ ἡ μεταξὺ Πισαίων καὶ τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους συνθήκη τοῦ 1119 προσεπιμαρτυρεῖ, ἐξ ἧς καταφαίνεται, ὅτι ὑπῆρχεν ἐνταῦθα καὶ συνοικία καὶ ναὸς τῶν Πισαίων, ὡς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκτενέστερον εἴπον· ἐπὶ δὲ τῆς Φραγκικῆς κατακτήσεως κατεκτήθη καὶ οὗτος ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν τοῦ Βονιφατίου, καὶ Γουλιέλμος τις ἀναφέρεται κύριος αὐτοῦ· ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὁ Ἁλμυρὸς ἦτο ἡ κυριωτέρα ἐμπορικὴ πόλις τῆς Θεσσαλίας· ἀλλ' ἤδη παρήκμασεν ἡ πολίχνη, ἐπανελθούσης τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτῆς ἑστίαν ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Πελασγικοῦ κόλπου, ἔνθα ἀκμάζει ἡ ἐμπορικὴ πόλις ὁ Βῶλος. Τελεῖται ὅμως καὶ ἐν τῷ Ἁλμυρῷ ἑβδομαδιαία ἐμπορικὴ πανήγυρις, ἐν ᾗ συνέρχονται οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ πρὸς συναλλαγήν. Λείψανα ἀρχαίων τειχῶν ἐ. τῶν Ἁλμυρῷ δὲν παρατηροῦνται· ἔν τινι δὲ τουρκικῷ τεμένει ἀνευρίσκεται ἐνεπίγραφος πλὰξ μετακομισθεῖσα ἐνταῦθα ἐκ τῶν ἐρειπίων τῆς Ἅλου· ἐν αὐτῇ ἀναγράφονται πράξεις ἀπελευθερώσεως χρονολογούμεναι ἴσως πρὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως, καθότι τὸ καταβληθὲν ὑπὸ τοῦ ἀπελευθέρου ποσὸν ἀναφέρεται εἰς στατῆρας καὶ οὐχὶ εἰς δηνάρια, ὡς συμβαίνει ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ μνημονεύονται καὶ τὰ ὀνόματα ὀκτὼ Θεσσαλικῶν μηνῶν, ἐξ ὧν τὰ ἓξ ἄγνωστα μέχρι τοῦδε· εἶνε δὲ οὗτοι ὁ *Ἀδρόμις*, ὁ *Εὐώνιος*, ὁ *Πύθοιος*, ὁ *Ἀγναῖος* (ἴσως καθιερωμένος εἰς τὴν Περσεφόνην, ἐπικαλουμένην καὶ *Ἀγνήν*), ὁ *Μεγαλάρτιος* (ἴσως πρὸς τιμὴν τῆς *Μεγαλάρτου*, Θεσσαλικοῦ καὶ Βοιωτικοῦ ἐπωνύμου τῆς Δήμητρος) καὶ ὁ *Γενέτιος*· οἱ δὲ δύο καὶ πρὶν γνωστοὶ εἶνε ὁ Θεμίστιος, καθιερωμένος εἰς τὴν Θέμιδα καὶ εἰς τὸν Θεμίστιον Δία, καὶ ὁ Ὁμολώϊος, μὴν Θεσσαλικὸς καὶ Βοιωτικός, καθιερωμένος εἰς τὸν Ὁμολώϊον Δία, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἐτελεῖτο παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἑορτὴ τῶν Ὁμολωίων (Θεόκρ. **VII, 103**)· δὲν γνωρίζο-

μεν δὲ ἂν οἱ μνημονευθέντες μῆνες ἦσαν κοινοὶ παρ' ἅπασι τοῖς Θεσσαλοῖς, ἢ ἰδιαίτεροι τῶν Φθιωτῶν, ἢ τῆς πόλεως Ἅλου, ἢ καὶ τῆς Φαρσάλου, ἐξ ἧς ἐπί τινα καιρὸν ἐξήρτητο ἐκείνη (παραβ. **Heusey Miss. en Macéd. appendice**).

Μεσημβριοανατολικώτερον τοῦ Ἁλμυροῦ κεῖται ἐπὶ τῆς ὑπωρείας λόφου τινός τινος τὸ χωρίον *Πλάτανος*, κωμόπολις, κατοικουμένη πρὶν ὑπὸ 500—600 οἰκογενειῶν, γεωργουσῶν τὰς ὑπὸ τοῦ Ἀμφρύσσου διαρρεομένας γαίας, καὶ ὧν τὸ κυριώτερον εἰσόδημα ἦτο ὁ βάμβαξ. Καὶ ἐπυρπολήθη μὲν κατὰ μέρος τὸ χωρίον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1854, ἀλλ' ἔκτοτε ἀνέλαβεν ἐντελῶς καὶ οἱ κάτοικοι αὐτοῦ εὐημέρουν, ὅτε νέα συμφορὰ ἐνέσκηψεν ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦ 1878 ἐξέγερσιν. Οἱ ἐπαναστατήσαντες κάτοικοι, μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν προσβολὴν τῶν ὑπεραρίθμων τουρκικῶν δυνάμεων, ἐγκατέλειψαν τὸ χωρίον μεταβληθὲν εἰς τέφραν ὑπὸ τῶν καταλαβόντων αὐτὸ βασιβοζούκων καὶ γκέγκηδων. Ἔκτοτε οἱ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν, καὶ μόνον ὀλίγαι τινὲς οἰκογένειαι ἐπανῆλθον εἰς τὴν πατρικήν των ἑστίαν, κρύπτουσαι ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῶν οἰκιῶν των τὴν πενίαν καὶ γυμνότητα αὐτῶν.

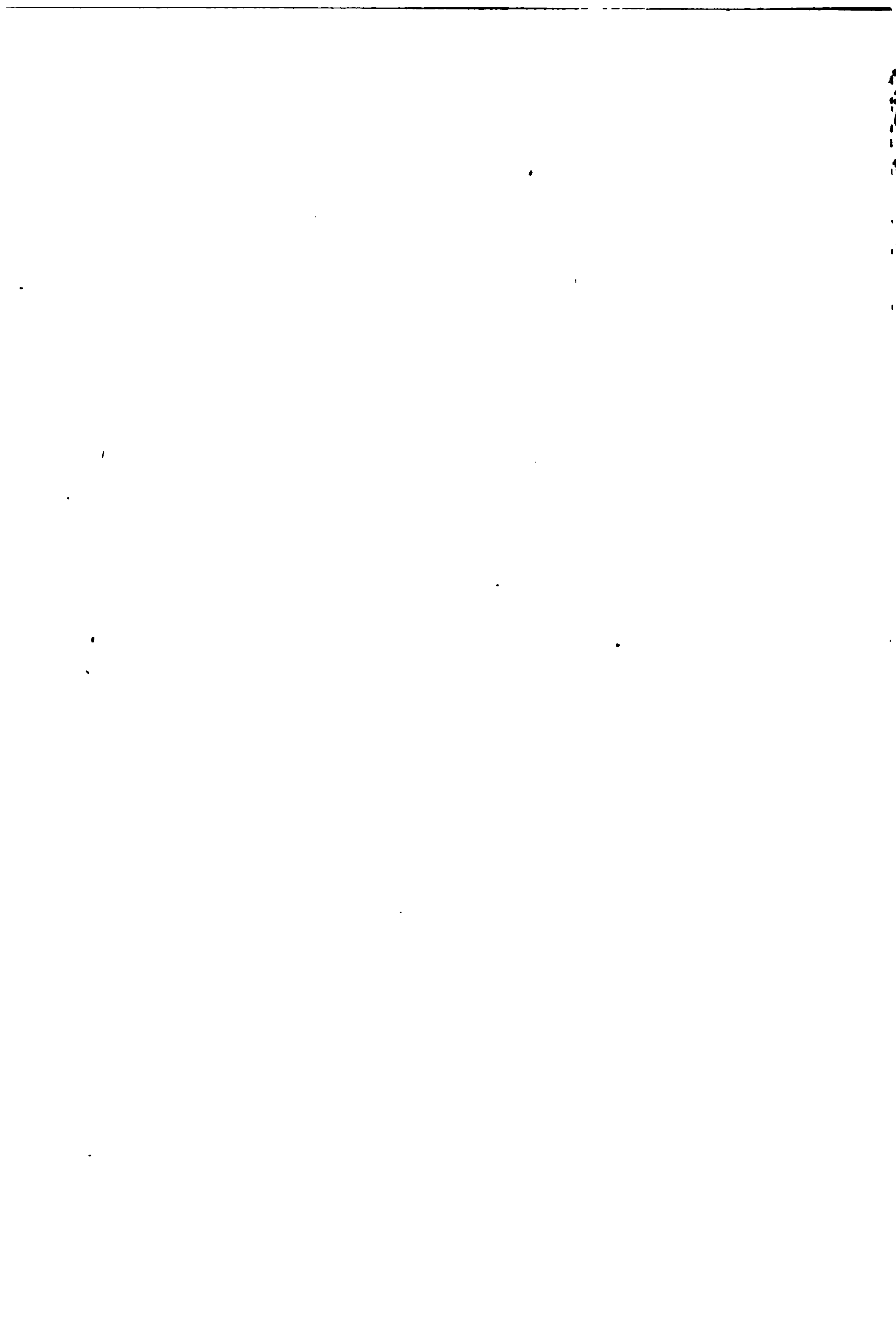
Μεταξὺ δὲ τοῦ Ἁλμυροῦ καὶ τοῦ Πλατάνου πλησιάζων εἰς τὴν παραλίαν κεῖται ὁ λόφος ὁ καλούμενος ***Κεφάλωσις***, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου παρατηροῦνται σπουδαῖα λείψανα ἀρχαίων ἑλληνικῶν τειχῶν τῆς Φθιωτικῆς πόλεως τῆς ***Ἅλου***, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα παρεφθαρμένον διεσώθη ἐν τῷ παρακειμένῳ Ἁλμυρῷ· πιθανώτατα δὲ καὶ αὕτη ἐν τῷ Μεσαιῶνι ἐκαλεῖτο ***Ἁλμυρός***, ὡς ὑποδηλοῦται ἔκ τινος μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων καὶ τῶν Βενετῶν συνθήκης (ἧς καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμνήσθην) καὶ ἐν ᾗ ἐπιτρέπεται τοῖς Ἐνετοῖς νὰ ἐμπορεύωνται εἰς ἀμφοτέρους τοὺς Ἁλμυρούς. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου εὑρίσκομεν λείψανα Κυκλωπείων τειχῶν ἐκ λίθων πολυγώνων, ἀνήκοντα πιθανώτατα εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην ὁμηρικὴν πόλιν. Κατωτέρω δὲ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐν τῇ πεδιάδι παρατηροῦνται ἐρείπια κανονικῶν τειχῶν ἐκ λίθων ὀρθογωνίων, ἀνήκοντα εἰς τὴν νεωτέραν πόλιν, τὴν συνοικισθεῖσαν ἴσως μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους. Τὰ ἐρείπια τῶν τειχῶν τῆς νεωτέρας πόλεως, σωζόμενα καθ' ἅπασαν αὐτῶν τὴν ἔκτασιν καὶ ἔχοντα πάχος 9 ποδῶν, ἀποτελοῦσι καὶ σήμερον ἓν τῶν σπουδαιοτέρων λειψάνων, ἅτινα παρέμειναν ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, καίτοι πολλοὶ τῶν λίθων ἀπεκομίσθησαν εἰς τὸ προσεχὲς παράλιον, ἔνθα παρὰ τὸ κατεστραμμένον χωρίον ***Τσιγγέλι*** ἀνήγειρεν ὁ Βελῆ Πασᾶς λαμπρὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς μέγαρον, ἀλλ' ἤδη καταρρέον καὶ ἐξαφανιζόμενον. Ὑπὸ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῶν τειχῶν ἀναβλύζει ἄφθονος πηγὴ ὑδάτων, ἀναγομένη εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν *ἀναπαυομένων*, καθότι κατ' ἔτος περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου ἀποσβέννυνται τὰ ὕδατα αὐτῆς, ὅπως ἐπαναβλύσωσι μετ' ὀλίγας ἡμέρας θολὰ μὲν κατ' ἀρχάς, ἀλλὰ ταχέως καθιστάμενα διαφα-

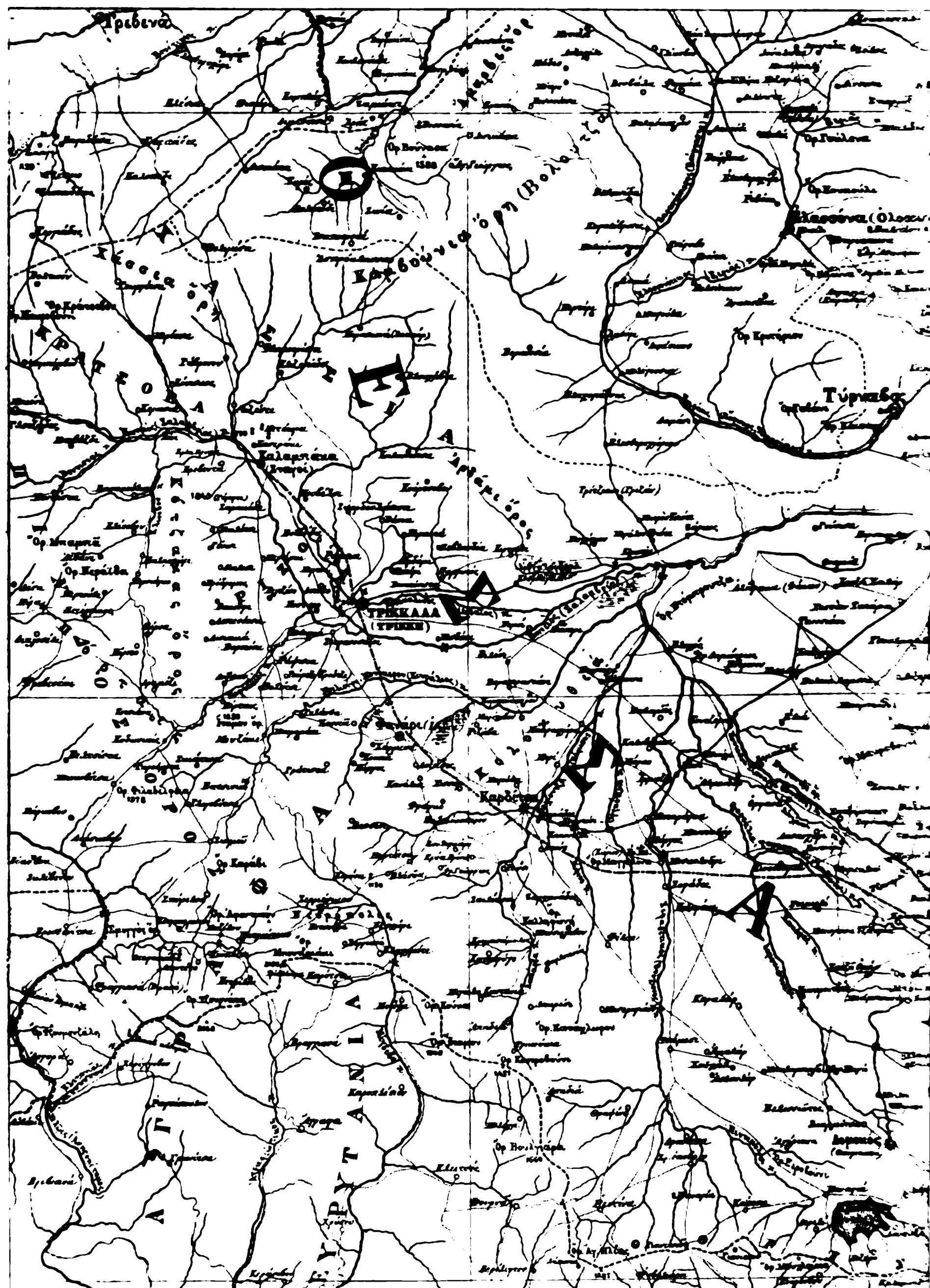
νέστατα. Τὰ ὕδατα ταῦτα, ἑνούμενα μεθ' ἑτέρων ἐκεῖ που πλησίον ἀναβλυζόντων, σχηματίζουσι ποτάμιον ἀρδεῦον τοὺς παρακειμένους ἀγροὺς καὶ καθιστῶν αὐτοὺς εὐφορωτάτους· εἶνε δὲ τὸ ποτάμιον τοῦτο ὁ διαβόητος **Ἄμφρυσσος** τῶν ἀρχαίων, ῥέων κατὰ τὸν Στράβωνα καὶ πάλαι, ὡς καὶ νῦν, πρὸς τῷ τείχει τῆς πόλεως (Στρ. 9, 433), ἥτις, κατὰ τὸν Γεωγράφον, ἔκειτο ὑπὸ τῷ πέρατι τῆς Ὄθρυος, ἀπέχουσα ἑξήκοντα στάδια τοῦ Ἰτώνου. Τὰ ὕδατα τοῦ μνημονευθέντος ῥυακίου εἶνε ὑφαλμυρα, καὶ ἐκ τούτου παράγουσί τινες τὴν λέξιν Ἅλος, δασύνοντες αὐτήν· οἱ δὲ ψιλοῦντες νομίζουσιν, ὅτι ὠνομάσθη οὕτως ἡ πόλις ἐκ τῆς ἄλης, ἣν ἔπαθεν ὁ Ἀθάμας, ἐμπεσὼν εἰς μανίαν (Ἰλιά. Β, 682, Σχολ.) ἢ ἐκ τῆς Ἄλου, θεραπαίνης τοῦ Ἀθάμαντος. Ἔκειτο δὲ παρὰ τὴν πόλιν τέμενος καὶ ἄλσος σεβάσμιον τοῦ Λαφυστίου Διός, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ξέρξης δὲν ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ, ἀπαγορεύσας τὴν εἴσοδον καὶ εἰς ἅπαντα τὸν στρατόν, καθότι ἐν αὐτῷ ὤφειλον νὰ θυσιάζωνται κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ ἐπικρατοῦσαν παράδοσιν οἱ πρωτότοκοι τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἀθάμαντος διὰ τὴν πρὸς τὸν Φρῖξον διαγωγὴν αὐτοῦ, πρὸς καθαρισμὸν τῆς χώρας (Ἡροδ. 8, 197). Καίτοι δὲ ἡ πόλις ἔκειντο μικρόν τι ἄπω τῆς θαλάσσης, ἠδύνατο ὅμως νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς παραλία, καὶ ὡς τοιαύτην θεωροῦσιν αὐτὴν ὁ Ἡρόδοτος (7, 173) καὶ ὁ Δημοσθένης (περὶ Παραπρ. 163) καὶ ὁ Ἀρτεμίδωρος (Στρ. 9, 433), καθότι ἡ ἀπόστασις αὐτῆς ἀπὸ τοῦ αἰγιαλοῦ δὲν ὑπερβαίνει τὴν ἡμίσειαν ὥραν. Ἴσως δὲ καὶ ὁ παρακείμενος αἰγιαλὸς ἐκαλεῖτο Ἅλος, ὡς ἀνάλογόν τι συνέβαινε καὶ ἐν τῇ Ἰωλκῷ, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἐρρέθη. Ἦτο δὲ ἡ πόλις ἀκμάζουσα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Β'. Φιλίππου· οὖσα δὲ σύμμαχος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῶν Ἀθηναίων, ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Παρμενίωνος καὶ ἡλώθη ὑπ' αὐτοῦ. Τοσοῦτο δὲ δυσμενῶς διέκειτο ὁ Φίλιππος πρὸς τοὺς κατοίκους αὐτῆς, ὥστε παρασχὼν τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης ὅρκους τοῖς πρεσβευταῖς τῶν Ἀθηναίων δὲν συμπεριέλαβεν αὐτοὺς εἰς τὰς διαλλαγάς, εἰπών· «σπένδομαι Ἀθηναίοις καὶ τοῖς Ἀθηναίων συμμάχοις » χωρὶς Ἀλέων καὶ Φωκέων». Ἀφελόμενος δὲ τὴν πόλιν τῶν Φθιωτῶν προσένειμε τοῖς Φαρσάλοις (Στρ. 9, 433). Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἑτέρα Ἅλος εἰς τὴν παραλίαν τῶν Λοκρῶν, καὶ διηπόρουν οἱ ἀρχαῖοι τίς τῶν δύο καταλέγεται ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν νεῶν. Ἀρχαῖοι δέ τινες γεωγράφοι παραδέχονται καὶ τρίτην Ἅλον Ἀχαϊκήν, ἥτις δὲν ἦτο ἄλλη ἢ ἡ περιγραφεῖσα Φθιωτική, καλουμένη καὶ Ἀχαϊκὴ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Στράβωνος. Προήχθησαν δὲ εἰς τὴν διαίρεσιν ταύτην, ἐκλαβόντες δύο πόλεις, τὴν ἀρχαιοτέραν καὶ νεωτέραν Ἅλον, ἐκ τῶν ὁποίων τὴν μὲν πρώτην ᾤκισεν ὁ Ἀθάμας, τὴν δὲ δευτέραν, ἀφανισθείσης ἐκείνης, οἱ Φαρσάλιοι (Στρ. ὡς ἀνωτέρω). Ἀμφοτέρων δὲ τὰ ἐρείπεια, οὐχὶ μακρὰν ἀλλήλων κείμενα, παρατηροῦνται εἰσέτι ἐν τῷ τόπῳ, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη.

Πρὶν ἤδη καταπαύσω τὸν περὶ Φθιώτιδος λόγον, ὀφείλω νὰ μνημονεύσω

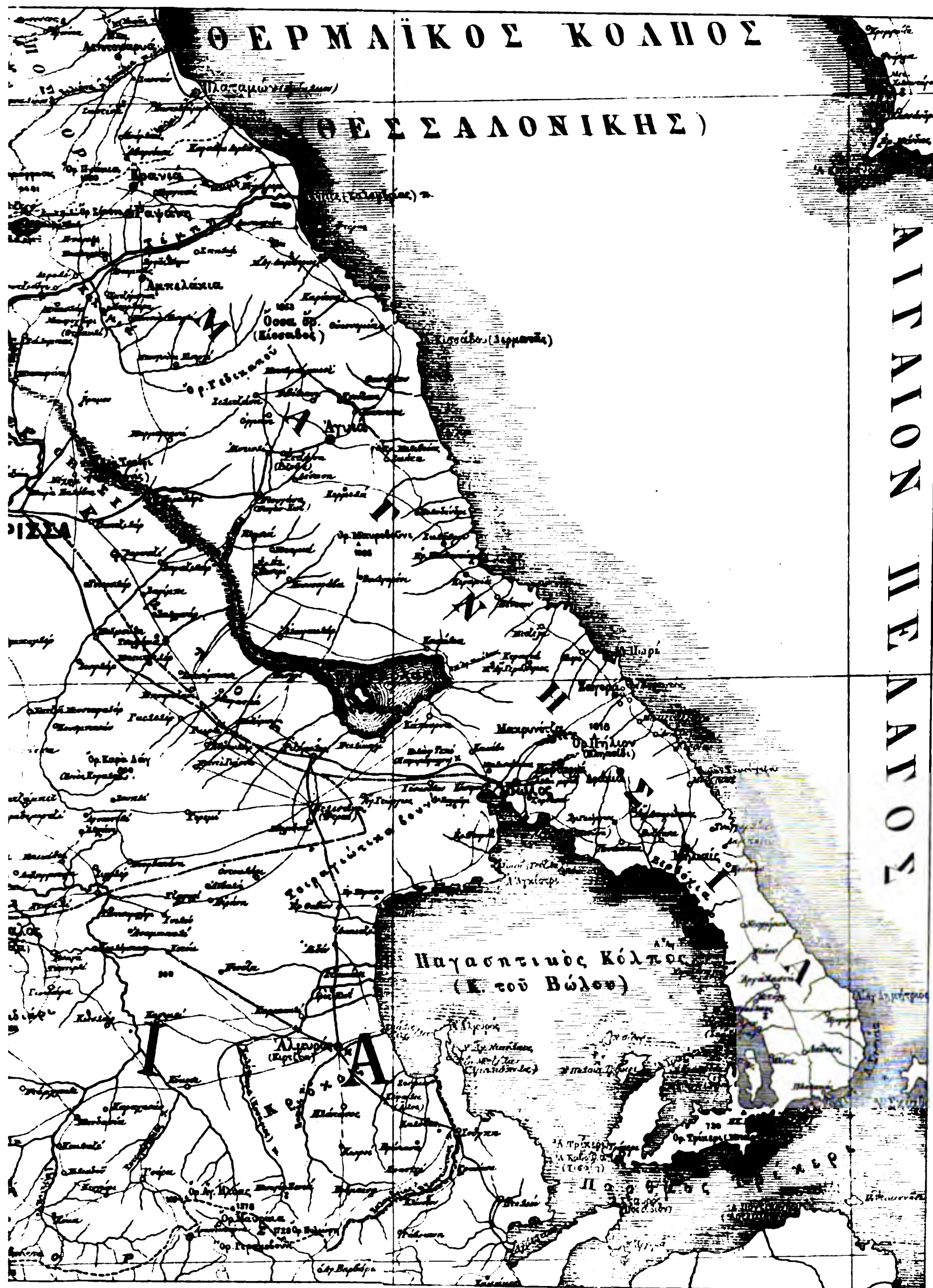
καὶ χωρίων τινῶν, κειμένων νοτιώτερον τοῦ Πλατάνου ἐπὶ τῶν πλευρῶν τῆς Ὄθρυος, ἅτινα, πρὸ χρόνων ἐρημούμενα διὰ τὴν διηνεκῆ ἐπικρατοῦσαν κατὰ τοὺς τόπους τούτους λῃστείαν, ὑπέστησαν κατὰ τὴν τελευταίαν τοῦ 1878 Θεσσαλικὴν ἐξέγερσιν τοσαύτην καταστροφήν, ὥστε μόλις σήμερον κατοικοῦνται ὑπὸ μικροῦ ἀριθμοῦ ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ἀποζῶσι, καλλιεργοῦσαι τὰ μικρὰ κτήματά των. Εἶνε δὲ ταῦτα οἱ ***Κωφοὶ*** (πατρὶς τοῦ Κομμητᾶ), οἱ ***Κοκοτοὶ*** καὶ ἡ ***Βρίνενα***. Ἐντεῦθεν δὲ βαίνοντες πρὸς τὰ ἑλληνικὰ ὅρια ἀπαντῶμεν τὰ χωρία ***Δρυμῶνας***, ***Κελλέρια*** καὶ παρὰ τὴν παλαιὰν ὁροθετικὴν γραμμὴν τὰ ***Καλύβια***, εἰς τὰ ὁποῖα συνῳκίσθησάν τινες τῶν κατοίκων ***Σούρπης***. Ἡμίσειαν δὲ ὥραν δυτικώτερον τῶν Κελλαρίων κεῖται ἐν τῷ μέσῳ γηραλέων δρυῶν καὶ πρίνων βυζαντινὸν κτίσμα, ἡ μονὴ τῆς ***Ξυνιᾶς***, ἔχουσα ἱκανὰ προσοδοφόρα κτήματα καὶ κατοικουμένη ὑπὸ πεντήκοντα περίπου μοναχῶν. Εἶνε δὲ τὸ οἰκοδόμημά τῆς μονῆς τετράγωνον, ὡς ἅπαντα τὰ ἐκ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς αὐλῆς κεῖται ναὸς εἰς τιμὴν τῆς Θεοτόκου, τῆς ὁποίας τὴν ἐν αὐτῷ εὑρισκομένην εἰκόνα ἱστόρησε, κατὰ τὴν ἐν τῷ τόπῳ παράδοσιν, ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς. Εἶνε δὲ ἡ θαυματουργὸς αὐτῆς δύναμις περίπυστος ἀνὰ πᾶσαν τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐν ἐπιδημίαις θανατηφόροις καὶ ἄλλαις κακώσεσι προσκαλεῖται ἡ εἰκὼν αὕτη ὡς ἀλεξίκακος.

ΤΕΛΟΣ

Γρεβενά
Ορ. Βουνάσα
ΤΡΙΚΚΑΛΑ
(ΤΡΙΚΚΗ)
Ορ. Καράβι

ΘΕΡΜΑΪΚΟΣ ΚΟΛΠΟΣ
(ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ)
ΑΙΓΑΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
Ἀμπελάκια
Ὄσσα ὄρ.
(Κίσσαβος)
Ἀγυιὰ
Ὄρ. Πήλιον
Μακρινίτσα
Παγασητικὸς Κόλπος
(Κ. τοῦ Βώλου)

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟΝ

Α

Λ

Υ

Φ

Χ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

Βώλου.

Ἀ. Δ. Τσπάλης Σωμ. 2.
Ἀλέξ. Β. Μαθιουδάκης
Ἀδελφοὶ Γκλαβάνη
Ἀδελφοὶ Κουκιάδη
Ἀδελφοὶ Τσολάκη
Ἀδελφοὶ Ζήση
Ἀπόστ. Μ. Πιρπινιάνης
Ἀριστ. Λῶτος
Ἀλ. Ι. Λαναρᾶς
Ἀλέξ. Χαλκιᾶς
Ἀβραὰμ Μ. Γιαχμπεῖς
Ἀθαν. Τσιοβαρίδης
Ἀλ. Πλατανιώτης
Ἀλκ. Δ. Παπαθανασίου
Ἀντών. Λιάκος
Ἀναστ. Γ. Νικολέτος
Ἀθαν. Ντινόπουλος
Ἀπόστ. Χριστόπουλος
Ἀπόστ. Ῥιγούλιας
Ἀντώνιος Γεωργίου
Ἀ. Δ. Κονιδάρης
Ἀπόστ. Χ. Μιχόπουλος
Ἀλκ. Νικολαΐδης
Ἀθ. Ν. Ρέτσος
Ἀλέξ. Ι. Σταμπόγλου
Ἄγγελος Ν. Ἀγγελίδης
Ἀ. Δημητριάδης
Ἀ. Χ. Ἀναγνώστου
Βασ. Χίος
Β. Παπαγεωργίου
Βίκτωρ Φόρτης
Γεώργ. Νικολαΐδης Σωμ. 2
Γκ. Χρυσούλης
Γεώργ. Κανταρτζίδης
Γ. Ε. Μαλαμίδης
Γ. Μαρνελόπουλος
Γεώργ. Βερατίνης
Γ. Κωνσταγεωργίου
Γεώργ. Δ. Θεοδοσιάδης
Γαβριὴλ Ζουλλιέν
Γ. Δ. Δημητριάδης
Γεώργ. Παπαφωτίου
Γεώργ. Σαράτσης
Γεώργιος Πάντος
Γεώργ. Τσαγκόπουλος
Γ. Ἀλεξανδρίδης
Δημήτριος Σπυρίδης
Δ. Κ. Τσοποτὸς
Δ. Δοῦκας
Δ. Ζάρκαδος
Δ. Καμηλάκης
Δ. Κοσμαδόπουλος
Δ. Παπαγεωργίου
Δ. Ἀθανασάκης
Δ. Τσιμπούκης
Διον. Χρονίδης
Δημ. Ἐλευθεριάδης
Δημ. Α. Παππαευσταθόπουλος
Δ. Α. Καραθάνος
Δ. Ν. Κουκουλιὸς
Δ. Γ. Καλαμίδης
Δημ. Α. Σακελλαρίδης
Δῆμος Ζ. Παπαδῆμος
Ε. Παπαγεωργιάδης Σωμ. 2.
Ε. Καλαμίδης
Εὐάγ. Στηλιαρᾶς

Ἐ. Δαφφᾶς
Εὐστ. Δ. Δεληγιάννης
Ἐμμ. Δ. Κριτσωτάκης
Ἐμ. Πατακούτης
Ε. Ἰωαννίδης
Ζ. Ἰωαννίδης
Ζαφείριος Α. Σφύρας
Ζ. Παρθένης
Ζαχαρ. Δουλίδης
Θ. Δ. Θεοδωρίδης
Θεοδ. Ἀρχοντίδης
Θ. Χρυσοχοΐδης
Θ. Α. Πετρόχειλος
Θεοχάρης Καρανάσιος
Ἰω. Χρυσοβελόνης Σωμ. 5.
Ἰ. Νικολέτος Σωμ. 3.
Ἰωάν. Α. Μανοῦσος Σωμ. 2.
Ἰω. Παπαθεοδώρου
Ἰωάννης Α. Ζῖφος
Ἰωάν. Κ. Ἀργύρης
Ἰ. Δ. Κουτσαγγέλης
Ἰωάν. Γ. Σκαρίμβας
Ἰω. Π. Γιαννόπουλος
Ἰ. Βιδάλης
Ἰ. Καλιοτζόπουλος
Ἰωάν. Κ. Λεβέντης
Ἰωσὴφ Κοὲν
Ἰω. Α. Νάσος
Ἰωάννης Ἀποστολίδης
Ἰωαν. Σαραΐας
Κ. Δ. Τοπάλης Σωμ. 2
Κωνστ. Γ. Καρτάλης
Κ. Τσακατούρης
Κ. Δ. Παππαθανασίου
Κωνστ. Ι. Καραμανώλης
Κ. Ι. Ῥήγας
Κωνστ. Δημητρίου
Κ. Κυριακόπουλος
Κ. Ξενογαλᾶς
Κ. Ν. Γούναρης
Α. Διαμαντόπουλος
Κ. Παπαϊωάννου
Κ. Κωστόπουλος
Κ. Οἰκονομάκης
Κωνστ. Ι. Ζαγκλίδης
Κ. Ἀργύρης
Κ. Δ. Κολοβός
Κ. Φίλων
Κλ. Χουρμούζης
Κ. Θ. Βούλγαρης
Κ. Φάκας
Κ. Δ. Βαλαῆς
Λ. Ζ. Χρυσοχοῦ
Λ. Ἀνθούσης
Λέων Σαπόρτας
Λεωκράτης Κ. Σκοπελίτου
Μιλ. Χατζῆ Ἀργύρης
Μαργαρίτης Χ. Ἀποστολίδης
Μ. Γερογιάννης
Μ. Δ. Πρωτοπαπᾶς
Μ. Γ. Κοὲν
Ν. Χαριτιάδης Σωμ. 2.
Ν. Σ. Δάμσας Σωμ. 2.
Ν. Χαμάστος
Ν. Κ. Ἀξελός
Ν. Δημητσικάδης
Ν. Δ. Νικολαΐδης
Νικόλ. Ι. Στάμος
Ν. Σταῦρος
Ν. Δραγάτσης
Ν. Ι. Μπερνούζης
Νικόλαος Βόνας
Ν. Καπετανόπουλος
Νικόλ. Ρωμανέλης
Ν. Κ. Δημάκδης
Ναΐμ Τζώνου
Νικόλ. Κ. Πρωτοσύγγελος
Ν. Γάτσος
Ν. Λιβαθηνός
Ν. Ι. Παπαποστόλου
Νικόλ. Κ. Κοντός
Ν. Σακελλαρίδης

Ν. Σ. Ἀναστασόπουλος
Νικόλ. Ζαντονίδης
Νικόλ. Ι. Κρητικὸς
Νικόλ. Ι. Μαυρακης
Νικόλ. Σιαγκρῆς
Ν Πυργιαλῆς
Ν. Α. Παπαν ωνίου
Ν. Δ. Χρήστου
Νικόλ. Παππαδῆμος
Ν. Σακελλαρίδης
Νικόλ. Ξούδης
Ξ. Χατζῆ Λαζαρος
Π. Γ. Πολίτης
Παναγ. Μιζαράκης
Πάτροκλος Δ. Παλαμηδᾶς
Π. Παντολέων
Π. Ἀδαμόπουλος
Π. Καμηλάκης
Π. Κονιάλης
Π. Παλαμᾶς
Π. Ι. Παρθενης
Π. Πεσαρίκης
Π. Ι. Σταγόπουλος
Παρίσης Γ. Πολυχρόνου
Πατάκης Βογιατζῆς
Ῥαϊνόλδος Δημητριάδης
Ῥήγας Α. Παπανα-τασίου
Σ Εὐαγγελιστὴς
Σιὼν Γκανὴς
Σοφοκλῆς Γατσος
Στ. Ν. Κάπελας
Σ. Στουρνάρας
Σπυρίδων Α. Σπυρίδης
Σταμος Κ. Παγανέλης
Σπ. Ν. Βιζύρης
Σενὲρ Σαπόρτας
Σ. Α. Ματαθίας
Σοφ. Εὐαγγέλου
Τρύφων Κωντογεωργίου
Φ. Φιλιππίδης
Χαραλ. Τσαλάκας Σωμ. 2
Χαράλ. Κητζίκης
Χρ. Νικολαΐδης
Χρ. Θ. Λεούσης
Χρ. Παπαδητρίου
Χριϛ. Σαρίσγλους
Χρῆστος Γ. Βλαχλῆς
Χρ. Καραθᾶνος
Χρ. Ν. Βρανος
Χαραλ. Φερεντῖνος
Χανανία Σαπόρτα
Χρ. Ἀντωνόπουλος

Ἄνω Βώλου.

Ἄγγελος Πυργιαλῆς
Βασ. Παπαϊωαννου

Πορταρίας.

Ἀλέκος Ι. Στάμος
Ἀριστ. Στάνης
Γεώργ. Βουλγαρόπουλος
Δημήτριος Ῥιζοδῆμος
Δ. Γαλανης
Δημ. Π. Νιτης
Εὐσταθ. Δ. Ἀθανασίου
Ι. Ῥιζοδῆμος
Ἰωαν. Ἀντωνίου
Νικολ. Ι. Βυκιώτης
Π. Ζησάκης

Ἀγριᾶς.

Δ. Καλαντζῆς

Δρακίας.

Ἀθαν. Γ. Βαρδακης
Ν. Σ. Δοσσινᾶς

Ἁγίου Γεωργίου.

Ἀμφιλόχιος Λαυριώτης

Καραμπασίου.

Κωνστ. Δ. Διαννέλου
Νικόλ. Δ Διαννέλου

Μηλεῶν.

Γεώργ. Δ. Ζυγαλακης
Ἰω. Π. Μαργαρώνης
Ῥήγας Ν. Καμηλάρης
Σπ. Α. Ἀραβαντινὸς

Τσαγκαράδος.

Γεώργ Γ Οἰκονομάκης

Σκοπέλου.

Δ. Μποναφάς

Λαρίσσης.

Ἀναστ. Φίλιος
Ἀριστ. Ἀντωνόπουλος
Ἀθ. Σκοῦρος
Ἀ. Χαρδεμῆς
Ἀντ. Μουστάκας
Ἀντ. Α. Μέντωρος
Ἀ. Ἰωαννίδης
Γεώργ. Α. Ῥοδόπουλος
Γεώργ. Παρασκευόπουλος
Γ. Τσέλκης
Γεώργ. Δ. Τσάμης
Δ. Ι. Γαλάτης
Ἰωάννης Οἰκονομίδης
Ἰ. Δημόπουλος
Ἰω. Χατζόπουλος
Ἰ Ἀγγελάκος
Ἰ. Π. Βασιλάκης
Κ. Φραγκούλης
Κ. Ζ. Λιβανός
Μιχαὴλ Λιανόπουλος
Σαμουὴλ Βέγας
Στ. Παπαγεωργίου
Τζ Γκαλῆς
Χρῆστος Δ. Ἀλέκου
Χασὰν Ἐφένδης Ἐτίμ
Χασὴπ Σερίφ

Τυρνάβου.

Ἀθ. Ζαφειριάδης
Νικόλ. Κατσάκης

Τρικκάλων.

Β. Ταμβακόπουλος
Γεώργ. Πελέκης
Γεώργ. Κυρνάσιος
Ἰω Κωτίκας
Κ. Βλητσάκης
Κ. Φ. Παπαβάσος
Κ. Γιαννούσης
Χ. Χρηστοβασίλης

Ζάρκου.

Ἀχιλλεὺς Βλίον

Ἀγυιᾶς.

Δημ. Κωνσταντᾶς
Κ. Ἰωαννόπουλος
Μιχ. Δάλλας
Σ Ν. Καρανίκας
Τ. Γκανίλας

Κάΐρου.

Γ. Ἀθανασάκης
Μ. Θ. Ῥαπτάκης

Ἀλεξανδρείας.

Λ. Φ. Λιμπρίτης
Σ Μπουφίδης
Sakelarides freres

Ζητοῦμεν συγγνώμην παρὰ τῶν κ. κ. συνδρομητῶν, ὧν τὰ ὀνόματα, διὰ τὴν καθυστέρησιν τῶν ἀγγελιῶν, δὲν κατεχωρίσθησαν ἐνταῦθα.

Ἐπίσης ζητοῦμεν συγγνώμην καὶ παρὰ τῶν ἀναγνωστῶν διὰ τὰ τυχὸν παρεισφρήσαντα τυπογραφικὰ λάθη.

Stanford University Libraries
3 6105 124 417 689

DF
901
T7G42

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.

